SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 115

Eero Backman

RIKOSLAKI JA YHTEISKUNTA I

Teoreettinen erittely rikosoikeuden tieteenkäsityksistä 1800-luvulla ja sen konkretisointi moraalin, uskonnon ja rikoslain suhteisiin Suomessa vuosina 1894—1917

Mit deutscher Zusammenfassung

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN
JULKAISUJA

A-sarja N:o 115

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 115

RIKOSLAKI JA YHTEISKUNTA I

EERO BACKMAN

Teoreettinen erittely rikosoikeuden tieteenkäsityksistä 1800-luvulla ja sen konkretisointi moraalin, uskonnon ja rikoslain suhteisiin Suomessa vuosina 1894—1917

STRAFRECHT UND GESELLSCHAFT I

EINE THEORETISCHE ANALYSE ÜBER DIE STRAFRECHTLICHEN WISSENSCHAFTSANSCHAUUNGEN IM 19. JAHRHUNDERT UND IHRE KONKRETISIERUNG AUF DIE BEZIEHUNGEN ZWISCHEN MORAL, RELIGION UND STRAFRECHT IN DEN JAHREN 1894—1917 IN FINNLAND

ZUSAMMENFASSUNG

AKATEEMINEN KIRJAKAUPPA

JAKAJA

RIKOSLAKI JA YHTEISKUNTA I

Teoreettinen erittely rikosoikeuden tieteenkäsityksistä 1800-luvulla ja sen konkretisointi moraalin, uskonnon ja rikoslain suhteisiin Suomessa vuosina 1894—1917

KIRJOITTANUT

EERO BACKMAN

OIKEUSTIETEEN LISENSIAATTI,
VALTIOTIETEEN KANDIDAATTI

Yliopistollinen väitöskirja, joka Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan suostumuksella esitetään julkisesti tarkastettavaksi Helsingin yliopiston päärakennuksen luentosalissa XII perjantaina lokakuun 1 päivänä 1976 kello 12.

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

Vammala 1976. Vammalan Kirjapaino Oy.

ISBN 951-9068-54-6 (nid.)

ISBN 951-9068-55-4 (sid.)
ISBN 978-951-855-582-0 (pdf)

LUKIJALLE

Nykymuotoista oikeustiedettä harjoittavan asema on sangen itsenäinen, mutta samalla hän joutuu luomaan käsityksensä paljolti yksin. Vastuuta tutkimusten puutteellisuuksista ei voi jakaa. Toisaalta onnistuminen ja tietämyksen lisääntyminen voi tuottaa vastaavasti enemmän arvonantoa.

Kaikesta huolimatta tiede on sosiaalinen instituutio. Siten ovat tässä tutkimuksessa esitetyt kirjoittajan omatkin ajatukset yhteiskunnallisen aineksen heijastumista yksilöllisessä luomistyössä. Tutkimustyö on mahdotonta ilman aineellisia, virallisorganisatorisia ja epävirallisten yhteisöjen luomia edellytyksiä.

Kiinnostukseni rikosoikeuteen liittyviin ongelmiin alkoi viime vuosikymmenen lopulla, jolloin silloinen OTL *Pekka Koskinen* näki vaivaa saadakseen minut sitä koskeviin yliopistollisiin tehtäviin. Tänä keväänä hän rikosoikeuden v.t. professorina ja väitöskirjani esitarkastajana luki käsikirjoituksen ja teki huomattavan joukon esitystä parantaneita muistutuksia. Niinikään toisen esitarkastajan professori *Yrjö Blomstedtin* käsikirjoituksesta esittämät huomautukset ovat olleet arvokkaita. Professori *Inkeri Anttilan* myönteinen suhtautuminen on pitänyt yllä välttämätöntä motivaatiota. Professori *Kari S. Tikan* terävä realismi suhtautumisessa tutkimustyöhön on poistanut siitä tarpeettoman sädekehän. Oikeusteoreettinen peitsentaitto professori *Aulis Aarnion*, keskustelut professori *Kaarle Makkosen* ja muiden teoreettisista ongelmista viehättyneiden oikeustieteenharjoittajien kanssa ovat kehittäneet oikeusfilosofista silmääni. Henkisenä tukena on ollut nuorten tutkijatovereideni solidaarisuus.

Valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan tutkimusassistenttina ja nuoremman tutkijan toimen hoitajana sekä hoitaessani *Helsingin yliopiston* oikeussosiologian apulaisprofessuuria olen voinut syventyä tutkimuksiin muista tehtävistä vapaana. *Emil Aaltosen säätiö* ja *Suomen Kulttuurirahasto* on tukenut apurahalla. *Opetusministeriön* välityksellä

saadun apurahan turvin olen voinut työskennellä Leipzigin yliopistossa ja kaupungissa sijaitsevassa tunnetussa Deutsche Bücherei-kirjastossa.

Muistan *Oikeustieteellisen tiedekunnan kirjaston, Eduskunnan kirjaston* ja *Valtionarkiston* henkilökunnan palvelualttiuden toivomusteni täyttämisessä.

Perheeni on saanut ottaa vastaan kiukkuni kriisikausina.

Suomalainen Lakimiesyhdistys on tukenut työtäni hyväksymällä sen julkaisusarjaansa ja *Vammalan kirjapainon henkilökunta* saattamalla sen joustavasti käsikirjoituksesta painoasuun.

Tapaa noudattaen esitän olevani kaikille mainituille kiitoksen velkaa.

Helsingissä vuoden 1976 kesäolympiakisojen alkaessa

Eero Backman

SISÄLLYSLUETTELO

Lukijalle V
Sisällysluettelo VII
Lähde- ja kirjallisuusluettelo XIII
Luettelo käytetyistä lyhenteistä XXXIII

1. luku

Oikeustieteen kohteesta, tehtävistä ja metodologiasta 1

1.1. Piirteitä oikeustieteen metodikeskustelusta Suomessa 1
1. Tyytymättömyys oikeusdogmatiikkaan 1 2. Analyyttisestä oikeusteoriasta Aarnion kehittämänä 1 3. Lähentyminen kohti yhteiskuntatieteitä Kivivuorella 3 4. Sama Jyrängillä 5 5. Riepulalla 6 6. Eriksonilla 7 7. Juha Tolosen arvioita oikeustieteen tilasta 9 8. Eräitä metodidebattia hyödyntäneitä tutkimuksia 10 9. Historiallinen materialismi metodidebatissa 10 10. Tilannearvioita 12

1.2. Kirjoittajan yleiskäsitykset oikeustieteen tehtävistä ja tutkimuskohteista 14
1. Lainomaisuudet tieteen tiedostamiskohteina. Dialektinen determinismi 14 2. Oikeustieteen yleiset tehtävät 16 3. Yleinen oikeus- ja valtioteoria oikeustieteen ytimenä 17 4. Sen suhde oikeustieteen erikoisaloihin 19 5. Oikeustieteen suhde yhteiskuntatieteisiin 22 6. Oikeustieteen ja oikeushistorian suhde 23 7. Oikeustieteen ja oikeussosiologian suhde 24 8. Vertailevan oikeustieteen asemasta 25

1.3. Tutkimustehtävän asettamisesta 26
1. Oikeustieteen kokonaistehtävät yksittäisessä tutkimuksessa 26 2. Rikosoikeudellisten katsomusjärjestelmien karakterisoinnista kirjallisuudessa 27 3. Kirjoittajan yleiskäsitys sovitusajattelusta 29 4. Sama erityisestävyydestä ja yleensä rikosoikeuden tehtävistä yhteiskunnassa 29 5. Rikosoikeusteorioiden kytkentä yhteiskunnallisiin tekijöihin 29 6. Rikosoikeudellisen sääntelyn kohteista 31 7. Rikosoikeudellisen ajattelusysteemin kategoria 32 8. Rikoslainopin merkityksestä yhteis-

kunnassa 33 9. Käsillä olevan tutkimuksen hahmotusta 35 10. Käytetystä aineistosta 37 11. Tässä niteessä käsitellyt ongelmat 38 12. Toisessa niteessä käsiteltävät ongelmat 39

2. luku

Oikeustieteen perusongelmista ja niiden ilmauksista valistusajan ja 1800-luvun rikosoikeudellisessa ajattelussa 40

2.1. Klassisen rikosoikeusajattelun synty 40
2.1.1. Valistuksen rikosoikeusideologiasta 40
2.1.1.1. Yleistä 40
2.1.1.2. Ranskalaisen valistuksen rikosoikeusajattelusta ja Beccariasta 44
1. Ranskalaisen valistuksen heterogeenisuus 44 2. Sen rikosoikeusajattelun yleinen luonne 45 3. Montesquieu 46 4. Voltaire. Ensyklopedia 48 5. Beccaria 50 6. Rousseau 51 7. Eri katsomusten eroja 53 8. Marat 53 9. Pastoret 54 10. Yleisestävyyden uusi merkitys 55 11. Filangieri 55 .....
2.1.1.3. Englantilaisen valistuksen rikosoikeuskäsityksestä 56
1. Tieteellisteoreettinen ilmasto ja oikeuskehityksen aste 56 2. Blackstone 57 3. Eden 58 4. Howard ja vankilareformi 58 5. Bentham 60
2.1.1.4. Saksalaisesta valistuksesta rikosoikeusajattelussa 63
1. Eri suuntien hahmottelua 1700-luvulla 63 2. Hommel 65 3. Kleinschrod 66 4. Grolman 66 5. Kantin rikosoikeudelliset käsitykset 67
2.1.2. Feuerbachin ja Hegelin rikosoikeusteorioista 70
1. P. J. A. Feuerbachin rikosoikeusteoria ja sen merkitys 70 2. Feuerbachin ja Hegelin alustavaa vertailua 77 3. Hegelin rikosoikeusteorian erittelyä 77 4. Feuerbachin ja Hegelin teorioiden vertailua ja merkityksen arviointia 85
2.1.3. Historiallisesta oikeuskoulusta rikosoikeuden kannalta 86
1. Poliittinen suhdanne 1800-luvun alussa. Restauraation henkinen struktuuri. Historiallisen oikeuskoulun luonne 86 2. Savignyn peruskatsomuksista 89 3. Puchtan oikeuslähdeoppi 91 4. Teokraattisen oikeuskoulun ja historiallisen koulun suhde 92 5. Kodifikaatiokysymys rikosoikeudessa 93 6. Historiallisen koulun rikoslainopin yleinen luonne 93 7. Utilitarististen rangaistusteorioiden kritiikki 96 8. Historiallisen koulun rikoslainopin valtio- ja yhteiskuntakäsitys 98 9. Valistuksen kritiikistä 99 10. Historiallisen koulun rikoslainopin indeterminismistä 101 11. Gansin ym. liberaali Hegel-tulkinta 104
2.1.4. Oikeuspositivismin ilmenemismuodoista 1800-luvun rikosoikeudellisessa ajattelussa 105
2.1.4.1. Yleisluonteista 105

2.1.4.2. Historiallisen rikoslainopin muuntuminen oikeuspositivismiksi ja sen huipentuminen Bindingin normiteoriassa 107
1. Englantilaisen oikeuspositivismin synnystä 107 2. Saksalaisesta oikeuspositivismista rikosoikeudessa 1800-luvun alussa. Ørsted 108 3. Wächter 110 4. Klassisen rikosoikeuden postulaatit 111 5. Oikeuspositivistisen rikoslainopin arviointia 113 6. Sen huipennus Bindingillä 114

2.2. Yhteenvetoa klassisen rikosoikeuden genetiikasta ja suhteesta valistusideologiaan 117
1. Valistuksen rikosoikeusuudistuksista 117 2. Klassisen rikosoikeuden ja valistusideologian tärkeimmät erot 118 3. Erojen taustaa 120 4. Klassisen rikosoikeuden mukaisia rikoslakeja 121

2.3. Klassisen rikosoikeuden kriisi 122
1. Kriisin alku ja perustekijöitä 122 2. Tieteellisen käsityksen murroksesta 125 3. Rikollisuuden kasvusta eräissä maissa 128 4. Positivismista eräiden oikeusteoreetikoiden käsityksissä 129 5. Iheringin oikeusteoriasta 129 6. Jellinekin panoksesta 131 7. Johtopäätös 133

2.4. Ns. modernin rikosoikeuden tieteenkäsityksen tarkastelua 134
2.4.1. Franz von Liszt 134
1. Koulukunnan yleisluonnehdintaa 134 2. Marburgin ohjelma 135 3. Lisztin käsityksistä yleisemmin 139 4. Lisztin kriminaalipoliittisen kiinnostuksen pääkohteita 141
2.4.2. Muita käsityksiä ns. modernin rikosoikeuden piirissä 142
1. Koulukunnan organisoituminen. Italialainen haara 142 2. Ferri koulujen eroista 144 3. Kaksi ns. moderniin rikosoikeuskouluun liittynyttä katsomusjärjestelmää 146 4. Symptomaattinen rikoskäsitys 147 5. Hoitoideologiasta 148
2.4.3. Uuden suunnan ilmauksista rikoslaeissa ja rikoslakiehdotuksissa .. 149
1. Relevanteista ongelmista 149 2. Eräistä rikoslainopillisista periaatekysymyksistä 150 3. Rikoslakeja ja rikoslakiehdotuksia 151
2.4.4. Sosiologisen rikosoikeuskäsityksen kritiikistä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa 153
1. Kritiikin suunnat 153 2. Forsmanin arvio 154 3. Oikeuspositivistisen kritiikin yleispiirteitä 155 4. Bindingin arvio Lisztin opeista 155 5. Birkmeyer, Köhler, Rohland ym. 157 6. Klassikkojen kritiikin arviointia 158
2.4.5. Sosiologisen rikosoikeuskoulun vaikutuksesta Suomessa 1900-luvun alussa 160
1. Yleisluonteista. Vuoden 1889 RL:n taustasta 160 2. Sen säätämisen jälkeisestä tilanteesta 161 3. Serlachius sosiologisen koulun edustajana 162 4. Grotenfeltin kannanotot 165 5. Tulenheimo 166 6. Yhteenvedollinen kommentti 167

3. luku

Suomalaisesta yhteiskunnasta autonomian loppuvuosina 168

3.1. Yleistietoja 168
1. Yhteiskunnan keskeisiä ongelmia 168 2. Tilastotietoja sosiaalisesta rakenteesta 171 3. Poliittisista voimasuhteista 175

3.2. Venäjän vallan loppuajan valtiokoneistosta kriminaalipolitiikan toteuttajana 176
1. Oliko Suomi valtio? 176 2. Perinteellinen ja Holopaisen käsitys valtiosta 177 3. Valtion käsitteen kiinnekohdista 178 4. Suomen valtio kiinnekohtien kannalta 180 5. Suomalaisten mahdollisuudet itsenäiseen kriminaalipolitiikkaan 181 6. Hallitsijan päätösvalta 182 7. Hallituskonselji. Senaatti 182 8. Lainvalmistelukunnan perustaminen 184 9. Senaatin oikeustoimituskunta 184 10. Prokuraattori 184 11. Senaatin organisoinnin linjoja 185 12. Kenraalikuvernöörin asemasta 185 13. Valtiosihteerinvirasto 186 14. Lainsäädäntöehdotuksen virkatie 187 15. Suomalaisen ja venäläisen valtiokoneiston suhteesta 188

3.3. Rikollisuudesta tilastojen valossa 190
1. Tilastojen tulkintavaikeuksista 190 2. Rikollisuuden kehityksestä 1891—1917 190 3. Vankiluvun tendenssimäinen nousu 194

4. luku

Kieltolakikysymys ennen kansalaissotaa 196

4.1. Kieltolakikysymyksen varhaisvaiheita 196
1. Esityksen tavoitteista 196 2. Kieltolakikysymyksestä ennen eduskuntauudistusta 196 3. Vuoden 1907 kieltolaki 198 4. Vuoden 1909 kieltolaki 200 5. Vuoden 1914 valtiopäivät 202 6. Vuoden 1909 kieltolain vahvistaminen 202

4.2. Kieltolakiin johtaneen kehityksen yhteiskunnallisia tekijöitä 204
1. Aluksi 204 2. Raittiusliikkeen voimistuminen 204 3. Kieltolaki puolueohjelmissa 205 4. Vaatimusten perusteluista 206 5. Vastustuksen järjestäytyminen 207 6. Alkoholijuomien kulutuksesta 208 7. Paloviina-asetuksia vastaan tehdyistä rikoksista 210 8. Viinanvalmistuksen taloudesta 210 9. Mallasjuomien tuotannosta 213 10. Tuonti ja vienti 215

4.3. Alkoholipoliittisesta argumentaatiosta kieltolain säätämisen yhteydessä 216

5. luku

Taistelu seksuaalimoraalista ja sen heijastuminen rikoslainsäädännössä 220

5.1. Seksuaalimoraaliset rintamat 220
1. Yleisluonteista 220 2. Absoluuttinen ja relatiivinen seksuaalimoraali 221 3. Absoluuttiseen seksuaalimoraaliin suunnatun kritiikin lähtökohdista 224 4. Marxilaisesta kritiikistä 225 5. Seksuaaliradikalismista 227 6. Absoluuttisen moraalin kannattajien reaktiosta 228

5.2. Lapsenmurhaa ja sikiönlähdettämistä koskevien säännösten lieventäminen 232
1. Tilanne ennen vuoden 1889 RL:a 232 2. Vuoden 1889 RL:n alkuperäiset säännökset 233 3. Arvostelun herääminen 235 4. Hilja Pärssisen aloite 236 5. Sen käsittely vuoden 1911 vp:llä 237 6. Vuoden 1912 vp:llä 238 7. Loppuvaiheet 247

5.3. Pyrkimykset RL 20:7:n rangaistusten koventamiseksi ja suojaikärajan korottamiseksi 248
5.3.1. RL 20:7 valtiopäivillä 1904—1908 248
1. Tilanne. Vuoden 1889 RL:n alkuperäisistä säännöksistä 248 2. Valtiopäivien 1904—1905 kannanotto 249 3. Aloitteita ensimmäisessä eduskunnassa 250 4. Käsittelystä vuoden 1908 I vp:llä 252 5. Käsittelystä vuoden 1908 II vp:llä 254 6. Esityksen laatimiseen ryhdytään 257
5.3.2. Lainvalmistelukunnan ehdotus siveellisyysrikossäännösten koventamisesta vuodelta 1914 258
1. Ehdotuksen sisältö 258 2. Ehdotuksen toteutumisesta 264

5.4. Ohjesääntöisen prostituution lakkauttaminen 265
1. Prostituutio yhteiskuntasuhteiden heijasteena 265 2. Säännöksistä ennen v. 1889 RL:a ja alkuperäisessä RL:ssa 265 3. Kriminalisoinnin kohdistumisesta 266 4. Prostituution ohjesääntöisyyden synty 266 5. Arvostelun synty 268 6. Prostituutiokysymys senaatissa 269 7. Päätöksen merkityksestä 270 8. Jatkotoimenpiteitä 272

5.5. Tuloksettomia aloitteita siveellisyysrikossäännösten muuttamiseksi .. 272
1. Yleisluonteista 272 2. Katurauhan turvaaminen 273 3. Mielisairaan aviopuolison kanssa tapahtuneen sukupuoliyhteyden kriminalisoiminen 273 4. Väkisinmakaaminen 274 5. Ehkäisyvälinemainonta ja -propaganda 275

6. luku

Eläinrääkkäyssäännös poliittisena kiistakapulana 276

6.1. Eläinrääkkäyksen kriminalisoiminen 276

6.2. Pyrkimykset eläinrääkkäyssäännöksen koventamiseksi 277
1. Eläinsuojelu vuosisadan vaihteessa 277 2. Valtiopäivillä tehtyjä aloitteita 278 3. Eduskuntadebatti v. 1909 II vp:llä 279 4. Päätöksen toteutuminen 284

6.3. Eläinrääkkäys ja vivisektio 284

6.4. Lyhyt katsaus eläinrääkkäyssäännöksen myöhempiin vaiheisiin 287

7. luku

Uskontorikokset ja eduskunta 290

7.1. Yleisiä kysymyksiä 290
1. Uskonnon yhteiskunnallisesta asemasta 290 2. Uskontorikossäännösten vaiheista v. 1889 RL:iin saakka 292

7.2. Uskontorikosten yhteiskunnallisesta merkityksestä 295

7.3. Taistelu uskonnonvapaudesta ja uskonnon asemasta ennen vuotta 1910 299
1. Murros 1850- ja 1860-luvulla 299 2. Debattia 1880-luvulla 301 3. 1890-luvulla 302 4. Asetelmat routavuosina 303 5. Debatti suurlakon jälkeen 304 6. Uskonnonvapauskomitea 308 7. Tilanne vuoden 1908 lopussa 310 8. Lainsäädäntöehdotuksia 311

7.4. Kysymys RL 10:1—2:n kumoamisesta eduskunnassa vuosina 1910—1914 312
1. Painokanteita routavuosina 312 2. Kanteita 1906—1910 312 3. Aloite säännösten kumoamiseksi 314 4. Aloitteita 1910-luvun alkupuolella 315 5. Debatti eduskunnassa 1914 317

7.5. Uskontorikosoikeudenkäyntejä 1915—1916 323

7.6. Eduskuntataistelu uskontorikossäännöksistä vuonna 1917 326
1. Maaliskuun 1917 tilanne. Uskonnonvapauskomitea 326 2. Eduskuntakäsittely alkukesästä 1917 328 3. Ehdotus jätetään vahvistamatta 332

7.7. Muutamia yhteenvedollisia aspekteja 334

7.8. Kokoavia näkökohtia konservatiivien kannasta uskontorikoskysymyksessä 335

7.9. Yhteenvetoa liberaalien kannasta uskontorikosdebatissa 338

7.10. Työväenpuolueen perusteluja RL 10:1—2:n kumoamiselle 341

7.11. Hiukan uskontorikossäännösten myöhemmistä vaiheista 345

8. Lyhyt väliyhteenveto 348

Zusammenfassung. Strafrecht und Gesellschaft I 350

Henkilöhakemisto 361

Asiahakemisto 367

LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO

A. Arkistolähteitä

Eduskunnan arkisto (EA)

Lakivaliokunnan asiakirjat 1907—1917

Lakivaliokunnan memoriaalipöytäkirjat 1907—1917

Lakivaliokunnan työtilit 1907—1917

Valtionarkisto (VA)

Kenraalikuvernöörin kanslian arkisto

Akteja

Seyniltä takavarikoidut asiakirjat

Painoasiain ylihallituksen arkisto

Luettelo sanomalehtien saamista varoituksista ja lakkautuksista 1899—1905

Luettelo PYH:n nostamista kanteista 1905—1910

Senaatin arkisto

Hovioikeuksien uskontoasiain luettelot (prokuraattorin toimituskunnan arkistossa)

Prokuraattorin kertomusten käsikirjoituksia ja aineistoa 1880—1915 (samassa)

Senaatin oikeustoimituskunnan kirjediaari 1892—1917

Senaatin oikeustoimituskunnan matrikkeli

Senaatin oikeustoimituskunnan työluettelot 1892—1917

Senaatin plenumin esittelylistat 1892—1897

Senaatin plenumpöytäkirjat 1892—1917

Senaatin talousosaston pöytäkirjat 1892—1917

Valtiosihteerinviraston arkisto

Akteja

B. Painettuja virallislähteitä

JFT bilaga 1894—1915 (Senaatin oikeusosaston päätökset)

Komiteanmietintö 1905. Ehdoitus suojelukasvatuksen järjestämiseksi I—II. Helsinki 1905, 1906.

— » — 1907: 25. Uskonnonvapauskomitealta. Helsinki 1907.

— » — 1908: 13. Uskonnonvapauskomitealta. Helsinki 1908.

— » — 1917: 2. Uskonnonvapauskomitean mietintö. Helsinki 1917.

Komiteanmietintö 1917: 4—4a. Kieltolakikomitean mietintöjä I—II. Helsinki 1917.
— » — 1921: 19. Kieltolakikomitealta. Helsinki 1921.
— » — 1924: 10. Ehdotus sukupuolitautien vastustamiseksi. Helsinki 1924.
— » — 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö. Helsinki 1968.
Komitébetänkande 1891: 6. Komitén för afgifvande af förslag rörande prostitutionen och de veneriska besigtningarna. Helsingfors 1891.
Laintarkastuskunnan lausunto 1965: 3. Uskontorikokset. Monistettu. Helsinki 1965.
Lainvalmistelukunnan ehdotus 1911: 2 asetukseksi ehdollisesta rangaistustuomiosta ynnä perustelut. Helsinki 1911.
— » — ehdotus 1914: 2 asetukseksi erinäisistä muutoksista rikoslain 20 ja 25 luvuun ynnä perustelut. Helsinki 1914.
— » — julkaisuja 1965: 4. Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle uskontorikoksia ja kirkollisten järjestysmääräysten rikkomista koskevan lainsäädännön uudistamisesta. Helsinki 1965.
Prokuraattorin kertomukset 1885—1914.
Senaatin oikeusosaston päätökset 1916—1917.
Suomen tilastollinen vuosikirja.
Suomen virallinen tilasto XXIII. Oikeustilasto 1894—1937.
Underdåniga förslag till Strafflag för Storfurstendömet Finland, Förordning om verkställighet af straff och Förordning om införande af ny strafflag för Storfurstendömet Finland. Helsingfors 1875. (Vuoden 1875 rikoslakiehdotus).
Underdåniga förslag till Strafflag för Storfurstendömet Finland, Förordning om verkställighet af straff samt Förordning om införande af ny strafflag och hvad i afseende derå skall iakttagas. Helsingfors 1884. (Vuoden 1884 rikoslakiehdotus).
Valtiopäivien asiakirjat 1885—1917.
Valtiopäivien pöytäkirjat 1907—1917.

C. Kirjallisuutta

Aarnio, Aulis: Analyysistä, käyttäytymisen selittämisestä ja vähän muustakin. LM 1970 s. 566 ss.
— » — Juridisen ratkaisutoiminnan ongelmia. LM 1972 s. 218 ss.
— » — Juridisen tutkimuksen näköaloja. JFT 1969 s. 371 ss.
— » — Laki, teko ja tavoite. Vammala 1975.
— » — Oikeudellisen ajattelun perusteista. Vammala 1971.
— » — Oikeustieteen vieraantuminen. LM 1971 s. 456 ss.
— » — Om rättsvetenskapens satser. Replik till Lars D. Erikssons kritik. JFT 1969 s. 554 ss.
— » — Sananen »lakipositivismista». LM 1970 s. 276 ss.
— » — Suomalaisen oikeusteorian kehityspiirteitä. LM 1973 s. 339 ss.

Abegg, J. F. H.: Die Berechtigung der deutschen Strafrechts-Wissenschaft der Gegenwart. Braunschweig 1859.

— » — Encyclopädie und Methodologie der Rechtswissenschaft im Grundrisse. Königsberg 1823.

— » — Die verschiedenen Strafrechtstheorien in ihrem Verhältnisse zu einander und zu dem positiven Rechte und dessen Geschichte. Neustadt a.d.O. 1835.

— » — System der Criminal-Rechts-Wissenschaft. Königsberg 1826.

Acton, H. B. (ed.): The Philosophy of Punishment. A Collection of Papers. Bristol 1969.

Agge, Ivar: Straffrättens allmänna del. Föreläsningar. Första häftet. Tredje tryckningen. Stockholm 1968.

— » — Studier över der straffrättsliga reaktionssystemet I. Stockholm 1939.

Ahlander, Björn: Om rätt och rättstillämpning. Uppsala 1952.

Ahmavaara, Yrjö: Yhteiskuntatieteen kyberneettinen metodologia. Helsinki 1969.

Ahrens, Theodor: Der strafrechtliche Schutz des religiösen Gefühls. Breslau 1912. (Diss.).

Ailio, Erkki: Uskontorikokset ja niihin liittyvät politiarikokset de lege ferenda. LM 1965 s. 657 ss.

Alanen, Aatos: Rangaistus ja turvaamistoimenpiteet. Helsinki 1926.

— » — Yleinen oikeustiede ja kansainvälinen yksityisoikeus. Porvoo 1965.

Alapuro, Risto — Alestalo, Matti — Haavio-Mannila, Elina (toim.): Suomalaisen sosiologian juuret. Porvoo 1973.

Alho, K. O.: Suomen uudenaikaisen teollisuuden synty ja kehitys 1860—1914. Helsinki 1949.

Allardt, Erik: Historian ja sosiologian suhde. HistAik 3/1966.

Allfeld, Philipp: Der Einfluss der Gesinnung des Verbrechers auf die Bestrafung. Leipzig 1909.

Ancel, Marc: Social Defence. London 1965.

Andenaes, Johs.: Alminnelig strafferett. 2. rev. utg. Oslo 1974.

— » — »Straffens formål». TfR 1971 s. 151 ss.

— » — Strafferett og moraldanning. Festskrift tillägnad Per Olof Ekelöf s. 38 ss. Stockholm 1972.

— » — Straff og almenprevensjon. TfR 1966 s. 1 ss.

Anners, Erik: Humanitet och rationalism. Lund 1965.

Anners, Erik — Wallen, Per-Edwin: Svensk straffrättshistoria. Del 1. Surte 1972. Del 2. Surte 1974.

Anttila, Inkeri: Alaikäisiin kohdistuneet siveellisyysrikokset ja niiden tekijät. Vammala 1956.

— » — Laki ehdollisesta rangaistustuomiosta selityksin. Vammala 1960.

— » — Nuori lainrikkoja. Helsinki 1952.

— » — Syyllisyysvastuuta kohti. LM 1969 s. 625 ss.

— » — Vankeinhoidon perusteet. Helsinki 1954.

Anttila, Inkeri — Heinonen, Olavi: Rikos ja seuraamus. Helsinki 1971.

Anttila, Inkeri — Heinonen, Olavi: Rikosten lajit. Helsinki 1972.

Anttila, Inkeri — Heinonen, Olavi — Koskinen, Pekka — Lahti, Raimo: Rikollisuus ongelmana. Helsinki 1974.

Anttila, Inkeri — Törnudd, Patrik: Kriminologia. Porvoo 1970.

Aron, Raymond: Main Currents in Sociological Thought 1. London 1969. 2. London 1970.

Aronen, Martti: Kieltolakikokeilumme, sen synty, voimassaolo ja kumoaminen. Alkoholiliikkeen aikakauskirja 1940 s. 120 ss.

Aschaffenburg, G.: Brottet och dess bekämpande. Stockholm 1911.

Aspelin, Gunnar: Ajatuksen tiet. Porvoo 1963.

Aubert, Vilhelm: Om straffens sosiale funksjon. Oslo 1954.

— » — Rättssociologi. Lund 1972.

— » — (ed.), Sociology of Law. Middlesex 1969.

Austin, John: Lectures on Jurisprudence or the Philosophy of Positive Law. Abridged from the larger work by Robert Campbell. Twelfth impression. London 1913.

Backman, Eero: Mietteitä analyyttisen oikeusteorian johdosta. Oikeustiede 1972: 1 s. 317 ss.

— » — Oikeudellisen ratkaisun loogisista perusteista. LM 1970 s. 1036 ss.

— » — Painovapaudesta ja sen rikosoikeudellisesta säätelystä Venäjän vallan loppuajan Suomessa. Oikeustiede VI/1975 s. 125 ss.

— » — Uskontorikokset ja eduskunta. LM 1972 s. 597 ss.

Backman, Eero — Mäenpää, Olli: Todellisuus vai tavoite? Oikeus 1/1976 s. 31 ss.

Barraglough, Geoffrey: Oman ajan historian suuntaviivoja. Porvoo 1973.

Bartsch, Gerhard: Gesellschaftliche Gesamtentwicklung und spezifische Entwicklungsgesetze. DZfPh 1974 s. 1193 ss.

Baumann, Jürgen: Strafrecht. Allgemeiner Teil. 5. Auflage. Bielefeld 1968.

Baumgarten, Arthur: Grundzüge der juristischen Methodenlehre. Bern 1939.

— » — Rechtsphilosophie, in Handbuch der Philosophie. München und Berlin 1929.

— » — Rechtsphilosophie auf dem Wege. Berlin 1972.

Bebel, August: Die Frau und der Sozialismus. 44. Auflage. Stuttgart 1913.

(Beccaria, Cesare) Hommel, Karl Ferdinand: Des Herrn Marquis von Beccaria unsterbliches Werk von Verbrechen und Strafen. Herausgegeben und mit einem Nachwort versehen von John Lekschas unter Mitarbeit von Walter Griebe. Berlin 1966.

Becher, Jürgen — Friedrich, Paul: Objektive Gesetze in Natur und Gesellschaft. DZfPh 1974 s. 933 ss.

Beckman, Nils: Yleisprevention ja erityisprevention merkitys rikollisuuden vastustamisessa. SKrimYV 1952—1955 s. 60 ss. ja 94 s.

Beling, Ernst: Die Vergeltungsidee und ihre Bedeutung für das Strafrecht. Leipzig 1908.

Bentham, Jeremy: An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. Oxford 1907.

— » — Theory of Legislation. Translated from the French of Etienne Dumont by R. Hildreth. Fourth Edition. London 1882.

Berlin, Isaiah: Karl Marx. Keuruu 1968.
Bernal, J. D.: Science in History 1—4. Illustrated edition. Middlesex 1969.
Berner, Albert Friedrich: Grundlinien der criminalistischen Imputationslehre. Berlin 1843.
— » — Lehrbuch des Deutschen Strafrechtes. Vierte Auflage. Leipzig 1868.
Binding, Karl: Grundriss des Deutschen Strafrechts. Allgemeiner Teil. Achte, mit der siebenten gleichlautende Auflage. Leipzig 1913.
— » — Handbuch des Strafrechts. Erster Band. Leipzig 1885.
— » — Die Normen und ihre Übertretung I. Dritte Auflage. Leipzig 1916.
Birkmeyer, Karl von: Schuld und Gefährlichkeit in ihrer Bedeutung für die Strafbemessung. Leipzig 1914.
— » — Schutzstrafe und Vergeltungsstrafe. Der Gerichtssaal 1906 s. 401 ss.
— » — Studien zu dem Hauptgrundsatz der modernen Richtung im Strafrecht »Nicht die Tat, sondern der Täter ist zu bestrafen». Leipzig 1909.
— » — Was lässt von Liszt vom Strafrecht übrig? München 1907.
Blomstedt, Yrjö: Rikoslakireformin ensimmäiset vaiheet vuoden 1866 osittaisuudistuksiin saakka. HistArk 1964 s. 421 ss.
— » — K. J. Ståhlberg. Valtiomieselämäkerta. Helsinki 1969.
Boije, J. E.: Vankilaimme liika-asutus. LM 1913 s. 53 ss.
Bolding, Per Olof: Juridik och samhällsdebatt. Uppsala 1968.
Borg, Olavi: Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880—1964. Porvoo 1965.
— » — Suomen puolueideologiat. Toinen painos. Porvoo 1965.
Brandt, Richard: Ethical Theory. The Problems of Normative and Critical Ethichs. New Jersey 1959.
Brotherus, K. R.: Valtio ja kirkko. Porvoo 1923.
Bruns, Hans-Jürgen: Die »Generalprävention» als Zweck und Zummessungsgrund der Strafe? Festschrift für Hellmuth von Weber s. 75 ss. Bonn 1963.
Bruun, Kettil: Alkoholi: käyttö, vaikutukset ja kontrolli. Helsinki 1972.
Buhr, Manfred: Zur Geschichte der klassischen bürgerlichen Philosophie. Leipzig 1972.
— » — Immanuel Kant. Einführung in Leben und Werk. Leipzig 1974.
v. Buri, M.: Schuld und Strafe. Der Gerischtssaal 1892 s. 241 ss.
Burke, Edmund: Reflections on the Revolution in France. Harmondsworth 1969 (1790).
Bussmann, Rudolf: Ersatz der Strafe durch Behandlung und die ärtzlich erzieherische Heilbehandlung des Verbrechers in der Zukunft. Berlin 1926.
Cairns, Huntington: Legal Philosophy from Plato to Hegel. Baltimore 1967.
Chkhikvadze, V.: The State, Democracy and Legality in the USSR. Moscow 1972.
Christie, Nils: Forskning om individualprevensjon kontra almenprevensjon. Lov og Rett 1971 s. 49 ss.
— » — Strafferett og samfunnsstruktur. NTfK 1973 s. 1 ss.
Chydenius, Wilhelm: Religionsfrihet. Finsk Tidskrift 7—8/1908.
Coenders, Albert: Richtlinien aus den Lehren Feuerbachs für die moderne Strafrechtsreform. Tübingen 1914.

Coing, Helmut: Grundzüge der Rechtsphilosophie. 2. Auflage. Berlin 1969.
Copeland, William R.: The Uneasy Alliance. Collaboration between the Finnish Opposition and the Russian Underground 1899—1904. Helsinki 1973. (Diss.)
Dahlem, Friedrich Georg: Das Strafrecht bei Montesquieu. Monistettu. Mainz 1952. (Diss.)
Dannenberg, Herbert: Liberalismus und Strafrecht im 19. Jahrhundert. Berlin—Leipzig 1925.
d'Hondt, Jacques: Hegel in seiner Zeit. Berlin 1973.
Dialektischer und historischer Materialismus. Berlin 1974.
Dohna, Alexander Graf zu: Der Elemente des Schuldbegriffs. Der Gerischtssaal 1904 s. 304 ss.
Durkheim, Emile: The Elementary Forms of Religious Life. London 1954.
Ehrström, K. G.: Om principen för fängelsestraffets ordnande. Helsingfors 1859. (Diss.)
Ekelöf, Per Olof: Straffet, skadeståndet och vitet. Uppsala 1942.
Eklin, Mikko: Oikeusnormin asettaminen yhteiskunnassa. Helsinki 1971. (Diss.)
Eklund, Per: Rätten i klasskampen. Stockholm 1974. (Diss.)
Ellilä, Reino: Rangaistuksen määräämisen eri kehitysvaiheista. LM 1949 s. 514 ss.
— » — Rikosoikeustieteen tehtävä ja suhde muihin tieteisiin. LM 1960 s. 937 ss.
— » — Tutkintavankeuden lukeminen rangaistuksen vähennykseksi Suomen oikeuden mukaan. Vammala 1949. (Diss.)
Enerstvedt, Regi Th.: Dialektikk of samfunnsvitenskap. 2. opplag. Oslo 1970.
Engels, Friedrich: Anti-Dühring. Herra Eugen Dühring tieteen mullistajana. Lahti 1951.
— » — Die Lage der arbeitenden Klasse in England. MEW 2. Bd. s. 225 ss.
— » — Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats. MEW 21. Bd. s. 25 ss.
Erich, Rafael: Suomen valtio-oikeus I. Helsinki 1924.
— » — Uskontorikoksista sananen. Helsingin Sanomat 8. 12. 1909.
Eriksson, Lars D.: Hegel och rättsfilosofins förnyelse. JFT 1975 s. 51 ss.
— » — Kritik av den rena civilrätten. Oikeus 3/1974 s. 23 ss.
— » — Rakenneselitykset marxilaisessa oikeusteoriassa. LM 1972 s. 151 ss.
— » — Rättslig argumentering och den dialektiska logiken. JFT 1966 s. 445 ss.
— » — Samhällstillvänd juridik. JFT 1968 s. 565 ss.
— » — Staten och samhället. Till den marxistiska demokratikritiken. Sosiologia 1970 s. 313 ss.
— » — Värderingar, fakta och juridik. JFT 1969 s. 414 ss.
— » — (toim.), Pakkoauttajat. Helsinki 1967.
Ferri, Enrico: Socialismus und moderne Wissenschaft. Leipzig 1895.
— » — Das Verbrechen als Sociale Erscheinung. Leipzig 1896.
Feuerbach, P. J. A.: Kritik des natürlichen Rechts als Propädeutik zu einer Wissenschaft der natürlichen Rechte. Nachdruck Darmstadt 1963 (1796).
— » — Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts I—II. Neudruck Aalen 1966.

Feuerbauh, P. J. A.: Über Philosophie und Empirie in ihrem Verhältnis zur positiven Rechtswissenschaft. Eine Antrittsrede (1804) in *P. J. A. Feuerbach—C. J. A. Mittermaier,* Theorie der Erfahrung in der Rechtswissenschaft des 19. Jahrhunderts. Zwei methodische Schriften. Einleitung von Klaus Lüderssen. Baden-Baden 1968.

Fischl, Otto: Der Einfluss der Aufklärungsphilosophie auf die Entwicklung des Strafrechts in Doktrin, Politik und Gesetzgebung und Vergleichung der damaligen Bewegung mit den heutigen Reformversuchen. Breslau 1913.

Flandrak, Fritz: Die Auswirkungen einer individualistischen und universalistischen Staatsauffassung auf die Gestaltung des Strafrechts. Wien 1934.

Flechtheim, Ossip Kurt: Die hegelsche Strafrechtstheorie. Brünn 1936.

Forsman, Jaakko: Anteckningar enligt professor Jaakko Forsmans föreläsningar öfver de särskilda brotten I. Femte upplagan utgiven af Brynolf Honkasalo. Helsingfors 1946. II. Tredje upplagan. Helsingfors 1917. III. Andra upplagan. Helsingfors 1917 (*Forsman,* De särskilda brotten I—III).

— » — Anteckningar enligt professor Jaakko Forsmans föreläsningar öfver straffrättens allmänna läror. Utgifna af Lars Wasastjerna. Tredje upplagan. Helsingfors 1914. (*Forsman,* Straffrättens allmänna läror)

— » — Nyky-ajan erisuuntaiset käsitykset rangaistuksen tarkoituksesta. Helsinki 1883. (*Forsman,* Rangaistuksen tarkoituksesta)

— » — Sveitsin uusi rikoslainehdotus. JFT 1898 s. 177 ss.

Forsman, J.: Mistä syystä sosialismi levisi Suomen maalaisväestön keskuuteen? Helsinki 1912.

Frank, Reinhard: Vergeltungsstrafe und Schutzztrafe. Die Lehre Lombrosos. Zwei Vorträge. Tübingen 1908.

Französische Aufklärung: Bürgerliche Emanzipation, Literatur und Bewusstseinsbildung. Kollektivarbeit von Winfried Schröder u.a. Leipzig 1974.

Frick, Hans: Der Besserungsgedanke im Wandel der Zeit. Düren 1934. (Diss.)

Friedmann, Wolfgang: Law in a Changing Society. Second edition. Bungay Suffolk 1972.

— » — Legal Theory. Fifth edition. London 1967.

Förhandling: Borde der villkorliga straffdomsinstitutet införas i vår lagstiftning? JFT 1899 s. 407 ss.

Gagnér, Sten: Studien zur Ideengeschichte der Gesetzgebung. Uppsala 1960. (Diss.)

Gallas, Wilhelm: Die Krise des Strafrechts und ihre Überwindung im Staatsgedanken. Berlin und Leipzig 1933.

Gericke, Karlheinz: Untersuchungen über den Vergeltungsgedanken im neuzeitlichen Strafbegriff. Greifswald 1934 (Diss.)

Germann, O. A.: Probleme und Methode der Rechtsfindung. 2. Auflage. Bern 1967.

Gleserman, G. J.: Probleme des sozialen Determinismus. DZfPh 1975 s. 64 ss.

Gordon, Lew S.: Studien zur plebejisch-demokratischen Tradition in der französischen Aufklärung. Berlin 1972.

Gretener, X.: Die neuen Horizonte im Strafrecht. Leipzig 1909.
Grotenfelt, Julius: Kommentar till strafflagen. Helsingfors 1913.
Grupp, Stanley E. (ed.): Theories of Punishment. London 1971.
Gulyga, Arsen: Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Leipzig 1974.
Günther, Louis: Die Idee der Wiedervergeltung in der Geschichte und Philosophie des Strafrechts 1. Aalen 1966 (Neudruck der Ausgabe Erlangen 1889). 2. Aalen 1970 (Neudruck der Ausgabe Erlangen 1891). 3. Aalen 1970 (Neudruck der Ausgabe Erlangen 1895).
Hakkila, Esko: Suomen tasavallan perustuslait. Porvoo 1939.
Halttunen, Rauno — Helin, Markku — Mattila, Heikki — Mikkola, Matti — Saarenpää, Ahti: Oikeustiede ja systeemiteoria. LM 1972 s. 115 ss.
Hart, H. L. A.: The Concept of Law. Oxford 1961.
— » — Punishment and Responsibility. Oxford 1968.
Hartmann, Richard: P. J. A. Feuerbachs politische und strafrechtliche Grundanschauungen. Berlin 1961. (Diss.)
Hartz, Franz: Wesen und Zweckbeziehung der Strafe. Münster 1914.
Heath, James: Eighteenth Century Penal Theory. Oxford 1963.
Hebb, D. O.: Psykologia. Helsinki 1972.
Hegel, G. W. F.: Grundlinien der Philosophie des Rechts (1821). Hrsg. von J. Hoffmeister. Hamburg 1955.
— » — The Philosophy of History. New York 1956.
— » — Phänomenologie des Geistes (1807). Frankfurt am Main 1970.
— » — Politische Schriften. Frankfurt am Main 1966.
— » — System der Sittlichkeit (1803) in *Hegel G. W. F.*, Frühe politische Systeme s. 13 ss. Frankfurt am Main 1974.
— » — Über die wissenschaftlichen Behandlungsarten des Naturrechts (1803) in Hegel G. W. F., Frühe politische Systeme s. 103 ss. Frankfurt am Main 1974.
Heinonen, Olavi: Velallisen konkurssirikoksista. Vammala 1966. (Diss.)
Hemmer, Ragnar: Suomen oikeushistorian oppikirja I. Kolmas painos. Porvoo 1968.
Henrici, Andreas: Die Begründung des Strafrechts in der neueren deutschen Rechtsphilosophie. Aarau 1961.
von Hentig, Hans: Die Strafe I. Berlin—Göttingen—Heidelberg 1954. II. Berlin—Göttingen—Heidelberg 1955.
Hermanson, Robert: Om straffet. Teologinen aikakauskirja 1900 s. 477 ss. ja s. 557 ss.
Herrmann Joachim — Sellnow, Irmgard (hrsg.): Beträge zur Entstehung des Staates. 2. unveränderte Auflage. Berlin 1974.
Hidén, Mikael: Eduskunnan oikeusasiamies. Vammala 1970. (Diss.)
Hilpelä, Jyrki: Metodien valintaan ja teorian muodostukseen vaikuttavista tekijöistä. Sosiologia 1974 s. 177 ss.
Hiltunen, Paavo: Jumalan pilkka. Mitä Raamattu ja laki siitä sanovat? Lappeenranta 1965.
— » — Syyllisyyskäsite rikoksen uusimisessa. Vammala 1951. (Diss.)

Hintikka, Jaakko: Rangaistusteoriat uudessa valossa. Valvoja 1964 s. 101 ss.
Hippel, Robert von: Willensfreiheit und Strafrecht. Berlin 1903.
Hobbes, Thomas: Leviathan. London 1969 (1651).
Holopainen, Toivo: Kunnan asema valtiossa. Oikeudellinen rakennetutkimus. Vammala 1969. (Diss.)
Holzhauer, Heinz: Willensfreiheit und Strafe. Berlin 1970.
Honderich, Ted: Punishment. The Supposed Justifications. London 1971.
Honkasalo, Brynolf: Nulla poena sina lege. Helsinki 1937.
— » — Oikeusjärjestyksen muuttuminen. Historian Aitta 1956 s. 209 ss.
— » — Onko rangaistuksen yleisestävä vaikutus todistettavissa? LM 1967 s. 88 ss.
— » — Rikosoikeus ajan poliittisten ja sosiaalisten katsomusten ristiaallokossa. DL 1943 s. 155 ss.
— » — Sovitusrangaistuksen soveltuvaisuus kriminaalipoliittisiin tarkoituksiin. DL 1937 s. 45 ss.
— » — Suomen rikosoikeus. Yleiset opit I. 2. painos. Hämeenlinna 1965. II. 2. painos. Hämeenlinna 1967. III. 2. painos. Hämeenlinna 1969. Erityinen osa I. 1. Henkilöön kohdistuvat rikokset. Hämeenlinna 1970. I.2. Varallisuusrikokset. Hämeenlinna 1964. II. Hämeenlinna 1960. III. Hämeenlinna 1962.
Honkasalo, Brynolf — Ellilä, Reino: Rikosoikeuden yleiset opit pääpiirteittäin. Hämeenlinna 1966.
Hurwitz, Stephan: Den danske kriminalret. Almindelig del. 4. rev. udg. ved Knud Waaben. København 1967.
Hurwitz, Stephan — Christiansen, Karl O.: Kriminologi I—II. København 1968, Odense 1971.
Hytönen, Viljo: Suomen raittiusliikkeen historia. Porvoo 1930.
— » — Suomen talonpoikaissäädyn historia I—II. Helsinki 1923, 1926.
Hyvönen, Antti: Suomen vanhan työväenpuolueen historia. Toinen painos. Kuopio 1963.
Hälschner, Hugo: Das gemeine deutsche Strafrecht. Erster Band. Bonn 1881.
Hörz, Herbert: Der dialektische Determinismus in Natur und Gesellschaft. 3. erweiterte Auflage. Berlin 1969.
Ignatius, Antero: Kommentaari oikeustieteen kohteeseen. Oikeus 1/1975 s. 9 ss.
Ignatius, Kaarlo: Laki teon rangaistavuuden edellytyksenä. LM 1931 s. 267 ss.
Ihering, Rudolf von: Geist des römischen Rechts I. Leipzig 1852.
— » — Taistelu oikeudesta. Helsinki 1902.
— » — Der Zweck im Recht I—II. Zweite, umgearbeitete Auflage. Leipzig 1884, 1886.
Israel, Joachim: Onko ei-normatiivinen yhteiskuntatiede mahdollista? Sosiologia 1971 s. 150 ss.
Jareborg, Nils: Handling och uppsåt. Stockholm 1969. (Diss.)
Jellinek, Georg: Die Klassifikation des Unrechts. Ausgewählte Schriften und Reden I s. 76 ss. Berlin 1911.
— » — Die socialethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe. Wien 1878.

Jescheck, Hans-Heinrich: Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. 2. Auflage. Berlin 1972.
— » — Der strafrechtliche Handlungsbegriff in dogmengeschichtlicher Entwicklung. Festschrift für Eb. Schmidt s. 139 ss. Göttingen 1961.
Jokinen, Väinö: Uskonto yksityisasiaksi. Tampere 1906.
Juntunen, Matti: Tieteen ateoreettisesta sitoutumisesta. Sosiologia 1971 s. 11 ss.
Jussila, Osmo: Suomen perustuslait 1809—1863. Helsinki 1969. (Diss.)
Jutikkala, Eino: Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria. Porvoo 1965.
— » — Suomen talonpojan historia. Toinen, uudistettu ja lisätty laitos. Turku 1958.
Juva, Mikko: Jumalanpilkan rangaistavuus. Lausunto lakivaliokunnalle 30. 9. 1966. Teologinen aikakauskirja 1966 s. 320 ss.
— » — Rajuilman alla. Porvoo 1956.
— » — Suomen sivistyneistö uskonnollisen vapaamielisyyden murroksessa 1848—1869. Helsinki 1950. (Diss.)
— » — Valtiokirkosta kansankirkoksi. Porvoo 1960.
Jyränki, Antero: Näkökohtia Suomen perusoikeusjärjestelmästä. LM 1968 s. 977 ss.
— » — Perustuslaki ja yhteiskunnan muutos. Helsinki 1973.
— » — Teesejä juridiikasta ja juristeista. LM 1969 s. 880 ss.
— » — Valtio-oppi ja oikeustiede. Politiikka 1970 s. 117 ss.
Kaila, Eino: Inhimillinen tieto. Helsinki 1939.
Kaila, Erkki: Kirkko ja valtio suhteessaan toisiinsa ja yleinen uskonnonvapaus. Turku 1906.
Kaila, Martti: Nuorisorikollisuus ja sen vastustaminen. Helsinki 1939.
Kalela, Jorma: Historian tutkimusprosessi. Helsinki 1972.
Kant, Immanuel: Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. Werke in sechs Bänden, 4. Bd. Wiesbaden 1956.
— » — Kritik der praktischen Vernunft (1788). Leipzig 1878.
— » — Kritik der reinen Vernunft (1781). Leipzig 1971.
— » — Metaphysik der Sitten. Werke in sechs Bänden. 4. Bd. Wiesbaden 1956.
Kantola, Antero: Finaalisista selityksistä ja tuottamuksesta. Esitelmä Tvärminnessä pidetyssä seminaarissa 18. 2. 1976. Monistettu.
Karpio, Vihtori: Raittiuskäsitteen kehitys. Helsinki 1944.
— » — Työväen raittiusliikkeen esihistoriaa. Sosialidemokraattisen raittiustyön juhlakirja s. 5 ss. Hämeenlinna 1949.
Kastari, Paavo: Kansalaisvapauksien perustuslainturva. Vammala 1972.
— » — Oikeuslaitos, politiikka ja ideologia. LM 1970 s. 993 ss.
— » — Uskonnonvapaus hallitusmuodon näkökulmasta. LM 1963 s. 287 ss.
— » — Valtiojärjestyksemme oikeudelliset perusteet. Porvoo 1969.
Kaufmann, Armin: Lebendiges und Totes in Bindings Normentheorie. Göttingen 1954.
Kautsky, Karl: Erfurtin ohjelma. Helsinki 1974.
Keeton, George W.—Schwarzenberger, Georg (ed.): Jeremy Bentham and the Law. A Symposium. London 1948.

Kekomäki, Paavo: Ammattimaisten ja tavanomaisten rikosten käsitteistä. Helsinki 1933. (Diss.)

Kelsen, Hans: General Theory of Law and State. New York 1961.

— » — Puhdas oikeusoppi. Porvoo 1968.

Kenraalikuvernööri Bobrikoffin kertomus Suomen hallinnosta syyskuusta 1898 syyskuuhun 1902. Tukholma 1905.

Kern, Eduard: Der Rechtsstaatsgedanke im Strafrecht und Strafverfahrensrecht von der Reichsgründung bis zur Gegenwart. Freiburg im Breisgau 1933.

Kilpi, Pekka: RL 10:1, RL 10:2. Välipuhe 1965:3 s. 6 ss.

Kinberg, Olof: Aktuella kriminalitetsproblem i psykologisk belysning. Stockholm 1930.

Kivikataja, Eero: Sortovuosien tapahtumia. Helsinki 1961.

Kivivuori, Antti: Oikeustieteen ongelmia. JFT 1969 s. 407 ss.

— » — Politische Rechtswissenschaft. Helsinki 1971.

— » — Rikoslain suunnittelun vaiheita 1875—1884. LM 1971 s. 10 ss.

— » — Rättsvetenskapens dilemma. JFT 1970 s. 204 ss.

— » — Rättsvetenskapens problem. JFT 1969 s. 579 ss.

— » — Suomalaisen oikeustieteen virheet I. LM 1970 s. 422 ss. II. LM 1970 s. 929 ss.

— » — Suomen vahingonkorvauslainsäädännön kehitys I. Rikoslainsäädäntö 1809—1875. Joensuu 1969. (Diss.)

Klami, Hannu T.: Historialliset aspektit positiivisoikeudellisessa tutkimuksessa. LM 1970 s. 47 ss.

— » — Johdatus oikeustieteelliseen analyysiin. Monistettu. Turku 1973.

— » — Nulla poena sine lege. LM 1969 s. 178 ss.

Klenner, Hermann, Rechtsleere — Verurteilung der reinen Rechtslehre. Berlin 1972.

Klinzmann Joachim, Die Einstellung der politischen Parteien in Oesterreich zum Entwurf eines allgemeinen deutschen Strafgesetzbuches von 1927. Charlottenburg 1931. (Diss.)

Kohler, Josef: Gedanken über die Ziele des heutigen Strafrechts. Leipzig 1909.

Kon, I. S., Der Positivismus in der Soziologie. Berlin 1968.

Kortekangas, Paavo: Kirkko ja uskonnollinen elämä teollistuvassa yhteiskunnassa. Porvoo 1965. (Diss.)

Koskelainen, Osmo: Maallistuva suomalainen suurkaupunki. Porvoo 1968 (Diss.)

Koskinen, Pekka: Yksitekoisesta rikoksen yhtymisestä erityisesti silmällä pitäen ideaali- ja reaalikonkurenssin erottelua. Vammala 1973. (Diss.)

Kruglewski, Alexander: Das Strafrecht als Kulturfaktor. Riga 1927.

Kuntschke, Horst — Melzer, Ingetraut — Schröder Horst — Sellnow, Werner (Red.): Marxistische Beiträge zur Rechtsgeschichte. Berlin 1968.

Kuoppala, Jussi: Suomen papisto ja työväenkysymys 1863—1899. Vaasa 1963. (Diss.)

Kurt, Victor: Der Vorentwurf des italianischen Strafgesetzbuches von 1921. Antwerpen 1936.

Kühlwein, Hans Peter: Grundlegung zu einer Kritik der Strafrechtstheorien im Lichte der modernen Kriminologie. Hamburg 1968.

Kühnl, Reinhard, Liberalismista fasismiin. Jyväskylä 1973.

Köhler, August: Der Vergeltungsgedanke und seine praktische Bedeutung. Leipzig 1909.

Köstlin, C. R., Neue Revision der Grundbegriffe des Criminalrechts. Tübingen 1845.

Laakso, Seppo: Systeemimalli oikeudellisen ratkaisu- ja tulkintatoiminnan kuvaajana. LM 1973 s. 661 ss.

Lagus, K. F., Om dödsstraffet. Helsingfors 1859. (Diss.)

— » — Om straffets grund och väsende. Helsingfors 1859.

Lahti, Raimo: Mitä on oikeussosiologia? Kriminaaliklubi 1920—1970 s. 55 ss. Oulu 1970.

— » — Rikollisuudesta johtuvien kustannusten vähentämisestä ja jakamisesta. Oikeustiede 1972: 1 s. 221 ss.

— » — Toimenpiteistä luopumisesta rikosten seuraamusjärjestelmässä erityisesti silmällä pitäen tuomitsematta jättämistä. Vammala 1974. (Diss.)

— » — Yhteiskuntatieteellinen tutkimus ja tuomarin toiminta. LM 1971 s. 326 ss.

Laine, Y. K.: Suomen poliittisen työväenliikkeen historia I. Helsinki 1946.

Lange, Gerhard: Die Stellungnahme der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands zum Allgemeinen Teil des Strafgesetzentwurfs von 1927. Leipzig—Dahlen 1933. (Diss.)

Langhammer, Heinz: Die Stellungnahme der Deutschen Demokratischen Partei (Staatspartei) zur Strafrechtsreform. Dresden 1932. (Diss.)

Larenz, Karl: Methodenlehre der Rechtswissenschaft. Zweite, neu bearbeitete Auflage. Berlin—Heidelberg—New York 1969.

Lehtinen, J. N.: Mitä oikeus on? Vammala 1949.

Le Maire, Louis: Kampen mod straffen. København 1952.

Lenin als Philosoph. Redaktion M. M. Rosental. Frankfurt am Main 1971.

Lenin, V. I.: Materialismi ja empiriokritisismi. Moskova 1971.

— » — Teokset 38. osa (»Filosofian vihkot»). Moskova—Petroskoi, ei painovuotta.

— » — Valitut teokset 1—4. Moskova 1967.

Liebknecht, Wilhelm: Hyökkäystä ja puolustusta. Turku 1903.

Liepmann, Moritz: Einleitung in das Strafrecht. Berlin 1900.

Liszt, Franz von: Rikosoikeuden yleiset opit. Helsinki 1947.

— » — Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge I—II. Nachdruck Berlin 1970 (Berlin 1905).

Franz von Liszt zum Gedächtnis. Zur 50. Wiederkehr seines Todestages am 21. Juni 1919. Berlin 1969.

Locke, John: An Essay Concerning Human Understanding (1689). Abridged and Edited by A. D. Woozley. London 1971.

— » — Two Treatises of Government (1690). New York 1969.

Lohmann, Friedrich: Jean Paul Marat und das Strafrecht in der französischen Revolution. Bonn 1963.

Loisidis, Savas: Die strafrechtliche Reformbewegung in Deutschland 1889—1925. Göttingen 1925. (Diss.)

Loose, Wolfgang: Philosophische Probleme der individuellen strafrechtlichen

Verantwortlichkeit und Schuld. Maschinenschrift. Potsdam—Babelsberg 1965. (Habil. schrift)

Lyons, David: In the Interest of the Governed. A Study in Bentham's Philosophy of Utility and Law. Oxford 1973.

Lång, K.-J.: Havaintoja sukupuolikäyttäytymisen rangaistavuuden perusteista. Sukupuoleton Suomi (toim. Ilkka Taipale) s. 124 ss. Helsinki 1966.

Mahkonen, Sami: Käsitelainopista — erään ajatussuunnan aatehistoriallista taustaa. LM 1976 s. 19 ss.

Makarewicz, J.: Einführung in die Philosophie des Strafrechts auf entwicklungsgeschichtlicher Grundlage. Stuttgart 1906.

Makkonen, Kaarle: Lainkäyttö ja maailmankatsomus. LM 1970 s. 1056 ss.

— » — Mietteitä oikeustieteen aatehistoriasta. LM 1975 s. 145 ss.

— » — Zur Problematik der juridischen Entscheidung. Eine strukturanalytische Studie. Turku 1965. (Diss.)

Makt att vårda. En kritisk granskning av vårdideologier. Lund 1970.

Manninen, Juha: Oikeusjärjestyksen käsittämiseen liittyvistä ongelmista. LM 1972 s. 189 ss.

Marat, Jean Paul: Plan einer Criminalgesetzgebung (1780). Berlin 1955.

Markow, Walter — Soboul, Albert: 1789. Die Grosse Revolution der Franzosen. Berlin 1973.

Marx, Karl: Debatten über das Holzdiebstahlsgesetz. MEW 1. Bd. s. 109 ss.

— » — Das Elend der Philosophie. MEW 4. Bd. s. 65 ss.

— » — Zur Kritik der hegelschen Rechtsphilosophie. MEW 1. Bd. s. 378 ss.

— » — Das philosophische Manifest der historischen Rechtsschule. MEW 1. Bd. s. 78 ss.

— » — Kansantaloustieteen arvostelua. Pori 1970.

— » — Pääoma I. Moskova 1974. II. Moskova 1974.

— » — Die Todesstrafe. MEW 8. Bd. s. 506 ss.

Marx, Karl — Engels, Friedrich: Valitut teokset I—II. Petroskoi 1958, 1959.

Marx—Engels—Lenin, Nainen, perhe ja yhteiskunta. Valikoima. Leipzig 1972.

Marxistisch-leninistische allgemeine Theorie des Staates und des Rechts 1. Grundlegende Institute und Begriffe. Berlin 1974. 2. Historische Typen des Staates und des Rechts. Berlin 1974.

Mattila, Aarne: Työmarkkinasuhteiden murros Suomessa. Helsinki 1969. (Diss.)

Maurach, Reinhardt: Deutsches Strafrecht. Allgemeiner Teil. 3. Auflage. Karlsruhe 1965.

Mechler, Achim: Studien zur Geschichte der Kriminalsoziologie. Göttingen 1970.

Merikoski, Veli: Suomen julkisoikeus pääpiirteittäin I. Neljäs painos. Porvoo 1970.

Merton, Robert K.: On Theoretical Sociology. New York 1967.

Mezger, Edmund — Blei, Hermann: Strafrecht I. Allgemeiner Teil. 14. neubearb. Auflage. München 1970.

Mikkola, Matti: Avioton lapsi. Helsinki 1972.

Mittermaier, C. J. A.: Über die Grundfehler der Behandlung des Kriminalrechts in Lehr- und Strafgesetzbüchern (1819) in *P. J. A. Feuerbach — C. J. A. Mittermaier,* Theorie der Erfahrung in der Rechtswissenschaft des 19.

Jahrhunderts. Zwei methodische Schriften. Einleitung von Klaus Lüderssen. Baden—Baden 1968.

Montesquieu, Charles-Louis de Secondat: Vom Geist der Gesetze I—II. Leipzig 1951.

More, Thomas: Utopia (1516). Helsinki 1971.

Moser, Adolf: Religion und Strafrecht. Breslau 1909.

Murtorinne, Eino, Papisto ja esivalta routavuosina 1899—1906. Kuopio 1964. (Diss.)

— » — Taistelu uskonnonvapaudesta suurlakon jälkeisinä vuosina. Porvoo 1967.

Myhrberg, Pertti: Nykyajan ratkaisuja vuoden 1875 rikoslakiehdotuksessa. Oikeus 1/1976 s. 17 ss.

Mäenpää, Olli: Oikeustieteen tutkimuskohteesta. Oikeus 4/1974 s. 25 ss.

Niiniluoto, Ilkka: Kybernetiikka ja oikeustiede. LM 1972 s. 134 ss.

Mäkelä, Klaus: Om straffens verkningar. Oikeustiede VI/1975 s. 233 ss.

— » — Straffrättssystemets samhälleliga uppgifter. Sosiologia 1973 s. 3 ss.

Narski, I. S.: Positivismus in Vergangenheit und Gegenwart. Berlin 1967.

Naucke, Wolfgang: Kant und die psychologische Zwangstheorie Feuerbachs. Hamburg 1962.

Nedbailo, P. J.: Einführung in die allgemeine Theorie des Staates und des Rechts. Berlin 1972.

Neff, Wilhelm: Die Gleichheitsidee im Strafrecht und Strafprozessrecht der französischen Aufklärung und der französischen Revolution von 1789. München 1923.

Nieminen, Armas: Taistelu sukupuolimoraalista. Turku 1951. (Diss.)

Noponen, Martti: Eduskunnan jäsenet 1907—1970. Moniste.

Nousiainen, Tapio: Rangaistuksen määräämisestä. Vammala 1961. (Diss.)

Oikeuskansleri—Prokuraattori 1809—1959. Juhlajulkaisu. Helsinki 1959.

Oiserman, T. I.: Probleme der Philosophie und der Philosophiegeschichte. Berlin 1972.

Ojanen, Ilmari: Staattisesta dynaamiseen oikeuteen — ajatuksia oikeustieteen ei-normatiivisesta ja normatiivisesta kielestä. LM 1970 s. 1083 ss.

Olin, Gustaf: Några blad ur det svenska straffsystemets historia. Minnesskrift ägnad 1734 års lag II s. 807 ss. Stockholm 1934.

Olivecrona, K.: Om dödsstraffet. Andra upplagan. Upsala 1891.

Oman ajan historia ja politiikan tutkimus. Helsinki 1967.

von Overbeck, Alfred: Die Erscheinungsformen des Verbrechens im Lichte der modernen Strafrechtsschule. Leipzig 1909.

—» — Das Strafrecht der französischen Encyklopädie. Karlsruhe 1902. (Diss.)

Paasikivi, J. K: Paasikiven muistelmia sortovuosilta I—II. Porvoo 1957.

Paavolainen, Jaakko: Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918 I. 'Punainen terrori'. Helsinki 1966. (Diss.) II. 'Valkoinen terrori'. Helsinki 1967.

Palmgren, Raoul: Joukkosydän I—II. Porvoo 1966—1967.

Paschukanis, Eugen: Allgemeine Rechtslehre und Marxismus. Frankfurt am Main 1969.

Pekkala, J: Väkijuomalainsäädännön kunnallista määräämisvaltaa koskevien säännösten kehitys vuodesta 1866. Alkoholipolitiikka 1955 s. 36 ss.

Perelman, Ch.: The Idea of Justice and the Problem of Argument. London 1963.

Philosophisches Wörterbuch 1—2. Herausgegeben von Georg Klaus und Manfred Buhr. 6. überarb. und erweit. Auflage. Leipzig 1969.

Piontkowski, A. A.: Hegels Lehre über Staat und Recht und seine Strafrechtstheorie. Berlin 1960.

Pohlebkin, V. V.: Suomi vihollisena ja ystävänä. Porvoo 1969.

Polak, Karl: Zur Dialektik in der Staatslehre. 3. erweiterte Auflage. Berlin 1963.

— » — Franz von Liszt und der Zerfall der bürgerlichen Gesetzlichkeit. Neue Justiz 1951 s. 97 ss.

— » — Reden und Aufsätze. Berlin 1968.

Puchta, Georg Friedrich: Cursus der Institutionen. Leipzig 1893.

— » — Das Gewohnheitsrecht I. Erlangen 1828. II. Erlangen 1837.

Puntila, L. A.: Suomen poliittinen historia 1809—1955. Helsinki 1967.

Quinney, Richard: Crime and Justice in Society. Boston 1969.

Racz, Georg: Der Untergang der individualistischen Betrachtungsweise im Strafrecht. Budapest 1934.

Radbruch, Gustav: Paul Johann Anselm Feuerbach. Ein Juristenleben. Dritte Auflage, herausgegeben von Erik Wolf. Göttingen 1969.

Radzinowicz, Leon: A History of English Criminal Law I. London 1948. II. London 1956. III. London 1956.

Radzinowicz, Leon: Ideology and Crime. London 1966.

Raittiuden ystävien toisen kieltolakikomitean mietintö kesäkuun 1 p:ltä 1909. Helsinki 1909.

Raittius- ja alkoholiasiain tietokirja. Porvoo 1971.

Rantala, Onni: Konservatismi ja sen kannattajat. Tampere 1960.

Rasila, Viljo: Kansalaissodan sosiaalinen tausta. Helsinki 1968.

— » — Torpparikysymyksen ratkaisuvaihe. Suomen torpparikysymys vuosina 1909—1918. Joensuu 1970.

Rauch, Herbert: Die klassische Strafrechtslehre in ihrer politischen Bedeutung. Leipzig 1936.

Rauhala, K. W.: Keisarillinen Suomen Senaatti 1809—1909 II. Helsinki 1921.

Renneberg, Joachim: Die kriminalsoziologischen und kriminalbiologischen Lehren und Strafrechtsreformvorschläge Liszts und die Zerstörung der Gesetzlichkeit im bürgerlichen Strafrecht. Berlin 1956. (Diss.)

Riedel, Manfred: Studien zu Hegels Rechtsphilosophie. Frankfurt am Main 1969.

Riepula, Esko: Eduskunnan perustuslakivaliokunta perustuslakien tulkitsijana. Vammala 1973. (Diss.)

— » — Oikeudellisen tutkimuksen näköaloja. Oikeus 2/1973 s. 3 ss.

von Rohland, W.: Die soziologische Strafrechtslehre. Eine Kritik. Leipzig 1911.

Rommi, Pirkko: Myöntyvyyssuunnan hahmottuminen Yrjö-Koskisen ja suomalaisen puolueen toimintalinjaksi. Helsinki 1964. (Diss.)

Ronkanen, Kaija: Beccarian rikosoikeudelliset mielipiteet ja niiden vaikutuksesta 1700-luvun Euroopassa, varsinkin Saksassa. Laudaturtyö Jyväskylän yliopistossa 1966. (Helsingin yliopiston kirjasto)

Ross, Alf: Endnu en gang »straffens formål». TfR 1971 s. 390 ss.
— » — Om ret og retfaerdighed. 2. oplag. København 1966.
— » — Skyld, ansvar og straf. København 1970.
— » — Theorie der Rechtsquellen. Leipzig und Wien 1929.
Rousseau, Jean-Jacques: Frühe Schriften. Leipzig 1970.
— » — The Social Contract (1762). Aylesbury 1970.
Routamo, Eero: Sääntötutkimus oikeustieteen osana. LM 1967 s. 429 ss.
Rubinstein, S. L.: Grundlagen der allgemeinen Psychologie. Siebente Auflage. Berlin 1971.
— » — Sein und Bewusstsein. 7. unveränderte Auflage. Berlin 1973.
Russell, Bertrand: Länsimaisen filosofian historia II. Porvoo 1967.
Rüping, Hinrich: Die Naturrechtslehre des Christian Thomasius und ihre Fortbildung in der Thomasius-Schule. Bonn 1968.
Saalheimer, Siegfried: Die strafrechtlichen Vereinigungstheorien. Bamberg 1917. (Diss.)
Saari, Erkki: Laitoskasvatus. Eräs epäsosiaalisten nuorten käsittelymenetelmä. Jyväskylä 1961.
— » — Pahantapaisuus yksilön sopeutumattomuuden oireena. Jyväskylä 1951. (Diss.)
Salmiala, Bruno A.: Jumalan pilkka rikoksena. DL 1965 s. 57 ss. ja s. 164 s.
— » — Lisiä oppiin rangaistuksen olemuksesta. DL 1946 s. 41 ss.
— » — Rangaistuksen tarkoituksesta. SKrimYV 1948 s. 8 ss.
— » — Rangaistuksesta. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1898 22/10 1948 s. 407 ss. Vammala 1948.
— » — Rangaistus ja yleispreventio. DL 1966 s. 233 ss.
— » — Uskontorikoksia koskevien säännösten uudistaminen. DL 1966 s. 554 ss.
— » — Vieläkin sananen Jumalan pilkasta. DL 1966 s. 65 ss.
— » — Yleisprevention ja erityisprevention merkitys rikollisuuden vastustamisessa. LM 1953 s. 222 ss.
Salomaa, Erkki: Työväenliike ja Suomen itsenäisyys. Pori 1967.
— » — Yrjö Sirola. Kuopio 1966.
Salomaa, J. E.: Immanuel Kant. Porvoo 1960.
Salovaara, Niilo: Rikoksen yrityksestä erityisesti ns. kelvotonta yritystä silmällä pitäen. Vammala 1948. (Diss.)
Savigny, Friedrich Carl von, Vom Beruf unsrer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft (1814). Neudruck nach der dritten Auflage (1840). Freiburg i.B. 1892.
— » — System des heutigen römischen Rechts I. Berlin 1840.
Schafer, Stephen: Theories in Criminology. New York 1969.
Schmidt, Eberhard: Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege. Zweite, vermehrte Auflage. Göttingen 1951.
Schmidt, Richard: Die Strafrechtsreform in ihren staatsrechtlichen und politischen Bedeutung. Leipzig 1912.
Schybergson, M. G.: Finlands politiska historia 1809—1919. Helsingfors 1923.
Seagle, William: Weltgeschichte des Rechts. München und Berlin 1958.

Seidenstücker, Herbert: Strafzweck und Norm bei Binding und im nationalsozialistischen Recht. Göttingen 1938.

Seipen, Herrmann von der: Der Strafzweck in der Gesetzgebung der französischen Revolution. Koblenz 1944.

Sellnow, Werner: Gesellschaft — Staat — Recht. Berlin 1963.

Serlachius, Allan: Ehdotus uudeksi rikoslaiksi I. Yleinen osa. Helsinki 1920.

— » — Epämääräiset rangaistustuomiot. LM 1907 s. 8 ss.

— » — Hajanaisia mietteitä Norjan uuden rikoslain johdosta LM 1903 s. 189 ss.

— » — Henkisesti vaja-arvoisten henkilöiden rikosoikeudellinen käsittely. LM 1907 s. 156 ss.

— » — Kieltolakia kohtaan. LM 1907 s. 53 ss.

— » — Mihin suuntaan olisi väkijuomalainsäädäntömme kehitettävä. LM 1903 s. 39 ss.

— » — Painovapautemme kohtalo. LM 1908 s. 5 ss.

— » — Penitentiäärisiä toivomuksia. LM 1904 s. 149 ss.

— » — Rikollisuuden kasvaessa. LM 1904 s. 1 ss.

— » — Rosvokaupat pois! LM 1903 s. 143 ss.

— » — Sananen majesteettirikoksista. LM 1912 s. 202 ss.

— » — Sananen nuorsaksalaisesta kriminalistikoulusta. LM 1903 s. 74 ss.

— » — Sikiön lähdettämisen rangaistavaisuudesta. LM 1910 s. 125 ss.

— » — Suomen rikosoikeuden oppikirja I. Yleiset opit. Kuudes painos. Hämeenlinna 1951. II. 1—2. Toinen painos. Helsinki 1925—1926.

— » — »Uudet taivaanrannat» rikosoikeudessa. LM 1911 s. 139 ss.

— » — Voikan lakon johdosta. LM 1904 s. 206 ss.

— » — Yhä yltyvä rikollisuus. LM 1925 s. 143 ss.

Sihto, Matti: Yhteiskunnallinen lainmukaisuus ja käytäntö. Kuopio 1973.

Simon, Rita James (ed.): The Sociology of Law. San Fransisco 1968.

Skogh, Göran: Straffrätt och samhällsekonomi. Lund 1973.

Snellman, J. W.: Läran om staten. Stockholm 1842.

Soikkanen, Hannu, Sosialismin tulo Suomeen. Porvoo 1960.

Sortokaudesta itsenäisyyteen. Turun yliopiston Suomen historian laitoksen monistesarja A IV. Toim. Markku Tolonen. 1970.

Specht, Heinz: Der Strafzweck bei Feuerbach und Liszt und die strafrechtliche Lage der Gegenwart. Hamburg 1933.

Spier, Selmar: Die Sozialdemokratie und das Strafrecht. Frankfurt am Main 1921.

Stammler, Rudolf: Rechts- und Staatstheorien der Neuzeit. Leipzig 1917.

Stone, Julius: Human Law and Human Justice. London 1965.

Strauch, Dieter: Recht, Gesetz und Staat bei Friedrich Carl von Savigny. Bonn 1960.

Streisand, Joachim: Deutsche Geschichte in einem Band. 3. überarbeitete und erweiterte Auflage. Berlin 1974.

Stučka, Petr I.: Die revolutionäre Rolle von Recht und Staat. Frankfurt am Main 1969.

Suomen historian käsikirja II. Porvoo 1949.

Sutherland, Edwin H. — Gressey, Donald R.: Principles of Criminology. Sixth Edition. Chicago—Philadelphia—New York 1960.

Szczepanski, Jan: Sosiologian peruskäsitteet. Tampere 1970.

Taylor, Ian — Walton, Paul — Young, Jock, The New Criminology. London 1973.

Teljo, Jussi: Suomen valtioelämän murros 1905—1908. Porvoo 1949.

Tesar, Ottokar: Die symptomatische Bedeutung des verbrecherischen Verhaltens. Berlin 1907.

Teuber, Ilse: Beiträge zur Geschichte des Satzes Nullum crimen sine lege nulla poena sine lege. Breslau 1932 (Diss.)

Thornstedt, Hans: Legalitet och teleologisk metod i straffrätten. Festskrift tillägnad Nils Herlitz den 30 juni 1955 s. 319 ss. Stockholm 1955.

Tobias, J. J.: Crime and Industrial Society in the Nineteenth Century. Middlesex 1972.

Tolonen, Juha: Der allgemeine Erklärungshintergrund der wirtschaftlichen Ordnung und seine Anwendung auf das Aktiengesellschaftsrecht. Helsinki 1974. (Diss.).

— » — Muutamia näkökohtia oikeustieteen nykytilasta. LM 1970 s. 138 ss.

— » — Oikeusjärjestyksen käsitteestä. LM 1972 s. 176 ss.

— » — Oikeustieteen puutteista. LM 1970 s. 1100 ss.

— » — Teoreettisesta tutkimuksesta ja sen merkityksestä oikeustieteessä. Oikeus 4/1974 s. 37 ss.

— » — Teoria ja käytäntö historiallisen materialismin valossa. Oikeus 2/1974 s. 5 ss.

Tommila, Päiviö (toim.): Venäläinen sortokausi Suomessa. Porvoo 1960.

Torvinen, Taimi: J. R. Danielson-Kalmari Suomen autonomian puolustajana. Porvoo 1965. (Diss.)

Tulenheimo, Antti: Frans von Liszt. LM 1919 s. 161 ss.

— » — Luotto rikosoikeudellisena suojelusobjektina. Helsinki 1911. (Diss.)

— » — Nykyiset rikosoikeudelliset teoriat. Kanerva 1905 s. 293 ss.

— » — Rangaistuksen olemus, tarkoitus ja oikeutus. LM 1919 s. 261 ss.

— » — Rikoslakiuudistukset ja yksilön oikeus. LM 1931 s. 356 ss.

— » — Siveellisyysrikoksista alaikäisiä vastaan. LM 1914 s. 6 ss. ja s. 49 ss.

— » — Symptomaattinen rikoskäsitys ja suojelusobjekti. LM 1911 s. 93 ss.

Tumanov, V. A.: Contemporary Bourgeois Legal Thought. Moscow 1974.

Tuominen, Uuno: Miksi kieltolaki epäonnistui? Alkoholikysymys 1947 s. 3 ss.

— » — Puoluenäkökohdat kieltolakia eduskunnassa käsiteltäessä 1907, Alkoholikysymys 1957 s. 191 ss.

— » — Raittiusliike ja alkoholilainsäädäntö. Eripainos teoksesta Oma maa VI s. 289 ss. Porvoo 1959.

— » — Tie raittiuteen. Toinen, uusittu painos. Keuruu 1965.

Tähtinen, Unto: The Theories of Punishment. Studied from the Point of View of Non-violence. Turku 1963. (Diss.)

Törnudd, Patrik: Syytutkimus — kriminologian umpikuja. Sosiologia 1969 s. 119 ss.

Uitto, Jorma: Vankien ehdonalaiseen vapauteen päästäminen ja sen edellytykset. Vammala 1950. (Diss.)

Uledow, A. K.: Die Struktur des gesellschaftlichen Bewusstseins. Berlin 1972.

Uotila, Jaakko: Normitieto ja reaalitieto. LM 1967 s. 839 ss.

Wach, Adolf: Die kriminalistischen Schulen und die Strafrechtsreform. Leipzig 1902.

Walters, Richard — Cheyne, J. Allan — Banks, Robin K.: Punishment. Selected Readings. London 1972.

Weber, Max: Rechtssoziologie. Neuwied 1960.

Weltgeschichte in Daten. 2. Auflage. Berlin 1973.

Welzel, Hans: Das deutsche Strafrecht. Eine systematische Darstellung. 10. Auflage. Berlin 1967.

— » — Naturalismus und Wertphilosophie im Strafrecht. Mannheim, Berlin, Leipzig 1935.

Westermarck, Edvard: Moralens uppkomst och utveckling. Stockholm 1916.

— » — Der Ursprung der Strafe. Zeitschrift fur Sozialwissenschaft 1900 s. 685 ss. ja s. 793 ss.

Viehweg, Theodor: Topik und Jurisprudenz. 4. Auflage. München 1969.

Vikatmaa, Juha: Erehdyksestä. Rikosoikeudellinen tutkimus. Turku 1970. (Diss.)

— » — Rikosoikeudellisen tunnusmerkistön säätämisestä ja merkityksestä. Suomen Nimismiesyhdistys 1921—1971 s. 141 ss. Vammala 1971.

Virtanen, Kari O.: Kansakunnan historia 5. Ahdistettu kansakunta 1890—1917. Porvoo 1974.

Virtanen, Veikko: Rangaistusjärjestelmämme uudistaminen viime vuosisadalla. HistAik 1944 s. 226 ss.

— » — Rangaistusteoriain historia. DL 1965 s. 259 ss.

— » — Suomen vankeinhoito I. 1808—1831. Helsinki 1944. (Diss.)

Voipio, P. J.: Ehdollisen rangaistustuomion kehitys Suomessa. LM 1959 s. 472 ss.

Vold, Georg B.: Kriminologian perusteet. Porvoo 1966.

Wootton, Barbara: Social Science and Social Pathology. London 1967.

Worm, Manfred: SPD und Strafrechtsreform. München 1968.

Wrede, R. A.: I den s.k. rikslagstiftningsfrågan, Finsk tidskrift 1910 II s. 7 ss.

— » — Muistiinpanoja professori, vapaaherra R. A. Wreden esittämästä naimiskaarta esittävästä luentosarjasta. Suom. A. K. Ahlfors. Helsinki 1916. (*Wrede,* Naimiskaaren luennot)

von Wright, Georg Henrik: Historiallisista selityksistä. HistAik 1967 s. 311 ss.

— » — Logiikka, filosofia ja kieli. Toinen, uusittu painos. Helsinki 1968.

— » — Norm and Action. A Logical Enquiry. London 1963.

— » — Tieteen filosofian kaksi perinnettä. Moniste. Helsinki 1970.

Zilliacus, Konni: Sortovuosilta. Poliittisia muistelmia. Helsinki 1920.

Zitting, Simo: Eräitä ajatuksia oikeustieteen uudistuspyrinnöistä. LM 1970 s. 1109 ss.

— » — Juridiikka ja politiikka. LM 1973 s. 84 ss.

— » — Teoreettisen tutkimuksen merkityksestä juridiikassa. LM 1960 s. 861 ss.

Zitting, Simo: Valtioelämän oikeustieteellinen tutkimustapa. Politiikka 1961 s. 36 ss.

Åkerfelt, Börje: Vuoden 1907 kieltolakiesitys, sen dynaaminen perusta ja kohtalo. Alkoholikysymys 1960 s. 182 ss. ja 1961 s. 5 ss.

Ørsted, Anders Sandøe: Strafferetlige skrifter i udvalg I—II. Kobenhavn 1931.

LUETTELO KÄYTETYISTÄ LYHENTEISTÄ

AsKok = Asetuskokoelma
Bd. = Band
BrB = Brottsbalken (Ruotsi)
DL = Defensor Legis
DZfPh = Deutsche Zeitschrift für Philosophie
EA = Eduskunnan arkisto
ed = Kansallinen edistyspuolue
HE = Hallituksen esitys
HistAik = Historiallinen aikakauskirja
HistArk = Historiallinen arkisto
HM = Hallitusmuoto
HO = Hovioikeus
Ibid. = Ibidem
IKV = Internationale Kriminalistische Vereinigung
JFT = Tidsskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland
KD = Kirjediaari
KK = Kenraalikuvernööri
KKO = Korkein oikeus
KO = Kihlakunnanoikeus
kok = Kansallinen kokoomuspuolue
kom.miet. = Komiteanmietintö
Ktl = Kristillinen työväenliitto
lakivk. = Eduskunnan lakivaliokunta
LM = Lakimies
lvk = Lainvalmistelukunta
MEW = Marx-Engels, Werke
m.k. = mainittu kirjoitus
ml = Maalaisliitto
m.t. = mainittu teos
NK = Naimiskaari (v. 1734 lain)
nuorsuom = Nuorsuomalainen puolue
NTfK = Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab
oikeust.k. = Senaatin oikeustoimituskunta
OK = Oikeudenkäymiskaari (v. 1734 lain)
OS = Ohjesääntö

prok = Prokuraattori
PYH = Painoasiain ylihallitus
RK = Rikoskaari (v. 1734 lain)
rkp = Ruotsalainen kansanpuolue
RL = Rikoslaki 19. 12. 1889
RO = Raastuvanoikeus
RTA = Asetus rangaistusten täytäntöönpanosta 19. 12. 1889
sd = Sosialidemokraattinen puolue
SKrimYV = Suomen Kriminalistiyhdistyksen vuosikirja
SL = Strafflagen (Ruotsi 1864)
SOO = Senaatin oikeusosasto
SOU = Statens offentliga utredningar (Ruotsi)
StGB = Strafgesetzbuch (Saksa 1871)
STO = Senaatin talousosasto
suom = Suomalainen puolue
TfR = Tidsskrift for Rettsvitenskap
tpp = Työväen ja pienviljelijäin puolue
UskVapL = Uskonnonvapauslaki
VA = Valtionarkisto
VJ = Valtipäiväjärjestys
vp = Valtiopäivät
VSV = Valtiosihteerinvirasto

1. LUKU

OIKEUSTIETEEN KOHTEESTA, TEHTÄVISTÄ JA METODOLOGIASTA

1.1. Piirteitä oikeustieteen metodikeskustelusta Suomessa

1. Viime vuosikymmenen puolivälistä alkaen Suomen oikeustieteessä on vilkkaasti kiistelty oikeustieteen perusongelmista, juridisen tutkimuksen luonteesta, tehtävistä, metodiikasta ja oikeustieteen paikasta tieteiden järjestelmässä. Mitään yhtenäistä käsitystä ei debatin kestäessä ongelmien perusluonteesta ole syntynyt eikä sellaista ole voitu odottaakaan. Lisäksi pitää edelleen paikkansa Riepulan vuonna 1973 esittämä toteamus siitä, että keskustelu on rajoittunut pääasiassa vaatimuksiin harjoitettavan tutkimuksen lähtökohdista eikä kehittynyt tutkimuskäytännössä merkittävästi vaikuttavaksi voimaksi.[1]

Debatin yhteisenä nimittäjänä on varsin laajalle levinnyt tyytymättömyys oikeusdogmatiikan positiivisen oikeuden sisällön selvittelyä korostavien kysymyksenasettelujen hallitsevaan asemaan. Oikeustieteen kohteena ei haluta enää pitää oikeusjärjestystä yhteiskunnallisista ja historiallisista yhteyksistään irroitettuina normeina, joita pitäisi selventää ja systematisoida. Kritiikki perinteistä oikeusdogmaattista kysymyksenasettelua kohtaan on kuitenkin lähtöisin mitä erilaisimmista ja keskenään ristiriitaisista ennakollisista asettamuksista.

2. *Analyyttisen* oikeusteorian perinteen huomattavimpana edustajana Suomen oikeustieteessä on tällä hetkellä syytä pitää *Aarniota,* joka lähinnä neowittgensteinilaisuuden filosofisten katsomusten pohjalta on jatkanut mm. Brusiinin, Lahtisen, Zittingin ja Makkosen viitoittamaa tietä. Oikeusteoreettiselta kannalta on syytä kuitenkin korostaa Aarnion omaperäisyyttä erilaisten vaikutteiden yhdistäjänä. Hänen käsityksiään, joita hän eri yhteyksissä on kutsunut ymmärtäväksi oikeusteoriaksi, voidaan pääpiirtein kuvata seuraavasti. Kysymys juridisen tutkimuksen

---

[1] *Riepula,* Eduskunnan perustuslakivaliokunta perustuslakien tulkitsijana s. 55.

tieteellisyydestä on luonteeltaan semanttinen ja vastaus riippuu tieteellisyyden kriteerien valinnasta. Lainopillisessa tutkimuksessa ei esitetä väitteitä, joilla olisi totuusarvoa. Oikeustiede lainoppina on keskustelua relevanteiksi koetuista ongelmista, mitä Aarnio kutsuu dialektiikaksi. Oikeustieteilijän kannanoton (tuloksen) hyväksyttävyyden ratkaisee auditorio. Oikeustieteellinen tutkimus ja tuomioistuinten ratkaisutoiminta ovat rakenteellisesti samantyyppisiä. Oikeustiede rakenteeltaan muistuttaa myös poliittista päätöksentekoa. Loogisen positivismin kielifilosofiaa muistuttavalla tavalla erotetaan oikeusteoria lainopista sen metateoriana. Tutkimuspoliittisesti oikeusteorian tulee olla luonteeltaan kriittistä. Argumentaation tulee olla luonteeltaan avointa eikä lausumattomia edellytyksiä saa olla. Yleispäteviä argumentointisääntöjä ei kuitenkaan voida antaa.[2] Lainopillinen tutkimus on luonteeltaan teleologista ja päätöksentekoprosessin kannalta avoin systeemi. Oikeustieteen lauseiden »totuus» on vain suhteellista, ne voidaan todentaa vain siinä käsite- ja päämääräsysteemissä, jossa ne on esitetty (vrt. edellä).[3]

Vallitsevassa tutkimustraditiossa Aarnio näkee syntyneen kolme tasoa: käytännön juridiikka, oikeustiede lainopin merkityksessä ja oikeusteoria. Tämän hierarkian huipulle hän asettaa filosofian.[4] Tietoteorioissaan Aarnio on omaksunut neopositivismissa yleisesti vallitsevan subjektiivisen idealismin. Kieli ja todellisuus liittyvät erottamattomasti yhteen. Subjekti konstituoi aina oman maailmansa käsitteistönsä mukaisesti.[5] Oikeusteoria on luonteeltaan keino, jolla on mahdollista pyrkiä ymmärtämään toimivaa subjektia, kuten oikeustieteen tutkijan ja tuomarin käyttäytymisen piirteitä.[6] Kielenkäytön analyysin päätavoitteena on todellisuuskäsityksen erittely,[7] pyrkimys tietoon juridisen ajattelun keskeisistä käsitteistä.[8] Oikeusteoriasta selvästi erottuvan oikeustieteen päätehtävät ovat oikeusnormien systematisoiminen, lainvalmistelutöiden tutkiminen, tuomioistuinten ennakkopäätösten erittely ja varsinainen lainoppi eli tulkintasuositusten antaminen. Nämä tehtävät peittävät toisensa osit-

---

2 *Aarnio* JFT 1969 s. 371 ss, etenkin ks. tiivistettyjä teesejä s. 404 ss. sekä JFT 1969 s. 554 ss.

3 *Aarnio* LM 1970 s. 276 ss.

4 *Aarnio* LM 1971 s. 459 s.

5 *Aarnio*, Oikeudellisen ajattelun perusteista s. 16 s.

6 *Aarnio* m.t.s. 30.

7 *Aarnio* m.t.s. 43.

8 *Aarnio* m.t.s. 46.

tain.[9] Pääteesiksi muodostuu käsitys tuomarin kulloistenkin tavoitteiden ratkaisevuudesta juridisen ratkaisun lopputuloksen muotoutumisessa.[10]

Oikeustieteen tutkimuskohteena Aarnion käsityksen mukaan ovat siis oikeusnormit, niiden valmistelutyöt, tuomioistuinkäytäntö sekä oikeusteorian kohteena itse oikeustiede. Oikeustieteen tärkeimpänä tehtävänä on olla argumentaatiokyvyllä varustettu eräänlainen lainsoveltajan sijainen tai asiantunteva neuvonantaja ja päämetodina argumentaatio, dialektinen keskusteluprosessi (oikeammin: dialogi) relevanteiksi nähdyistä ongelmista, kun taas oikeusteorian päätehtävänä on oikeudellisen ajattelun ja ratkaisutoiminnan analyysi kielenkäytön erittelyn kautta. Hänen ajatuksensa oikeustieteen tutkimuskohteesta ja tehtävistä siis tuntuvat varsin perinteisiltä. Hänen oikeusteoreettinen finalisminsa ei myöskään ole uusi tai moderni, sillä sen olennaiset piirteet ovat peräisin ns. Verstehen-sosiologiasta, mm. Max Weberiltä.[11]

3. Kun mm. Aarnion edustama tutkimussuunta on korostanut oikeustieteen ja oikeusteorian tarvetta omaksua ajatusmalleja analyyttisesta ja »ymmärtävästä» filosofiasta, on toinen perinteisen juridiikan kriitikkokaarti ryhtynyt lähentämään oikeustiedettä muihin yhteiskuntatieteisiin, lähinnä sosiologiaan ja politiikkatieteeseen. Samalla se on nostanut kärkevänä esiin kysymyksen oikeustieteen ateoreettisesta, poliittisideologisesta sitoutuneisuudesta. Kysymys ei ole uusi eikä asiaa ymmärtävä samaista sitä kysymykseen yksityisen tutkijan puoluepoliittisesta sidonnaisuudesta.

Lähestymistä kohti empiirisiä yhteiskuntatieteitä ja poliittisen historian tutkimusta merkitsisi se käsitys oikeustieteen kohteesta, tehtävistä ja metodologiasta, jonka *Kivivuori* vuonna 1969 esitti väitöskirjansa johdanto-osassa. Lakitekstit kielenä ovat syntyneet inhimillisen käyttäytymisen tuloksena ja niillä pyritään vaikuttamaan ihmisten käyttäytymiseen. Oikeustieteilijää tulee kiinnostaa tekstien luomiseen osallistuneiden

---

9 *Aarnio* m.t.s. 50—62.

10 *Aarnio* m.t.s. 75. Teoksen loppuosa on suurelta määrin tämän teesin kehittelyä.

11 Tämän kirjoittajan kriittinen asennoituminen sekä Aarnion oikeusteoreettisiin käsityksiin että analyyttiseen oikeusteoriaan yleensä on havaittavissa tutkielmassa *Backman,* Mietteitä analyyttisen oikeusteorian johdosta, Oikeustiede 1972: 1 s. 315 ss. Aarnio on kehitellyt käsityksiään eteenpäin v. 1975 ilmestyneessä teoksessa »Laki, teko ja tavoite». Tämän kirjoittaja on arvioinut sitä yhteistyössä Mäenpään kanssa, Oikeus 1/1976 s. 31 ss.

intentionaalinen toiminta, toisin sanoen tutkimuksen kohteena tulee olla lainlaatijoiden käyttäytyminen. Sen metodit noudattelevat tieteessä yleisiä käyttäytymisen selvittämisen ja selittämisen menetelmiä. Tämänlaatuiseen normien synnyn tutkimukseen ei tule sekoittaa lainlaatijan työn jatkamispyrkimyksiä. Toisena oikeustieteellisen tutkimuksen kohteena Kivivuori haluaa nähdä lakitekstin vaikutukset ihmisten käyttäytymiseen, jonka tutkimisen metodina niinikään olisivat yleiset tieteelliset menetelmät. Lakitekstejä sääntelyn keinoina ajatellen oikeustieteen eräiksi tehtäviksi voidaan nähdä sääntelijän käyttäytymisen selittäminen (lakitekstin synty), sääntelyn kohteen reaktioiden selvittäminen (lakitekstin vaikutus) ja tarkoituksenmukaisen sääntelykeinon (lakitekstin) etsiminen. Oikeustieteen tehtävänä ei ole julistaa yli tutkimustulostensa meneviä käyttäytymisohjeita, vaan vaikuttamisen yhteiskuntaan tulee tapahtua avoimesti, tiedostetusti ja pätevin oikeuspoliittisin tutkimuksin. Suomen oikeustieteen perinteiselle kysymyksenasettelulle voimassa olevan oikeuden kannasta tietyssä ongelmassa Kivivuori eksplisiittisesti ei voi antaa mielekkään tieteellisen tehtävänasettelun arvoa.[12]

Käyttäytymisen selittämisen metodiksi Kivivuori ehdottaa von Wrightin tunnettua finaalista historiallisen teon selitysmallia.[13] Oikeustieteelliseen tutkimustyöhön liittyy paljon muutakin kuin kehitellyn mallin mukaista selittämistä: toimintojen yksilöintiä, subjektien identifiointia yms. Kehittelemäänsä selitysmallia Kivivuori ei itse tutkimuksessaan ole käyttänyt, vaan siinä hän asettaa oikeustieteen perustavaksi tehtäväksi edellä mainittujen rinnalle *lainsäädännön kehityksen* (kurs. minun-EB) tutkimisen. Se, mikä on lainsäädännön kehityksen ja lainlaatijan

---

12 *Kivivuori*, Suomen vahingonkorvauslainsäädännön kehitys I s. 25 s.

13 *Kivivuori* m.t.s. 27—30. Käyttäytymisen selittämistä koskevan oikeustieteellisen tutkimuksen yleiseksi malliksi von Wrightin selitystapa on Kivivuoren mielestä soveltuva ja yksinkertaisessa sovellutustilanteessa selitys saisi seuraavan muodon:

B (a) Lainlaatija a kirjoittaa säännösehdotuksen

R (a, M) Lainlaatija a pyrkii saamaan aikaan käyttäytymistavan M

a, B (a) → M Lainlaatija uskoo kirjoittamistoimintansa B:n edistävän M:n syntymistä.

»Lainlaatijan käyttäytyminen selitetään, tehdään ymmärrettäväksi sellaisen praktillisen syllogismin avulla, jossa premisseiksi etsitään tieo lainlaatijan arvostuksista, päämääristä ja tieto lainlaatijan kausaalikäsityksestä.» (s. 30). Ks. myös JFT 1969 s. 412, jossa toistetaan käsitys von Wrightin mallin sovellettavuuden yleisyydestä.

käyttäytymisen välinen suhde oikeustieteen tutkimuskohteena, jää ikävä kyllä vaille valaistusta.[14]

Kivivuoren suhtautuminen analyyttisen oikeusteorian perusolettamuksiin on niinikään kriittinen. »Saksalainen konstruktiotaide» ja analyyttinen oikeustiede jakavat samat virheet: selkeän tehtävänasettelun puuttuminen, eduskuntamateriaalin hyväksikäytön laiminlyönti, lainvalmistelijoiden ja tuomioistuinten henkilökokoonpanojen selvittämisen laiminlyönti ja huomion kohdistaminen argumenttikeräilyyn sekä naamioitu poliittinen vaikuttaminen.[15] Kivivuori korostaa huomattavan painokkaasti oikeudellisten ongelmien ratkaisun luonteen poliittisuutta.[16]

4. *Jyränki* on pyrkinyt Kivivuortakin tietoisemmin lähentämään oikeustieteen ja politiikan tutkimuksen. Oikeusdogmaatikot harjoittavat oikeuspolitiikkaa kahdella tasolla: de sententia ferenda ja de lege ferenda. Oikeusdogmaattinen metodi ei periaatteessa poikkea käytännön juridiikan metodista. Oikeusdogmatiikan ahtaiden rajojen, liiallisen tekstisidonnaisuuden sekä yhteiskuntatodellisuutta ja empiirisiä tieteitä karttavan asenteen vuoksi Jyränki ei pidä sitä tieteenä, vaan teknisenä taitona käyttää hyväksi juridisia tekstejä. Rajoittumalla pelkästään oikeusnormeihin juridiikka dogmaattisessa muodossaan tietoisesti kieltää poliittisen luonteensa. Juridiikka tulee liittää osaksi politiikan tutkimusta. Tavoitteena on siten oikeustiede, joka a) loogis-kielitieteellisin menetelmin tutkii normien kielellistä sisältöä, b) sosiologian, psykologian ja historian metodein tutkii oikeusnormin ja yhteiskunnan välistä vuorovaikutusta ja c) niiden pohjalta kehittää yleistä oikeusteoriaa, antaa suhteellisen väljiä tulkintasuosituksia tai esittää tulkintavaihtoehtoja ja antaa lainsäädäntöpoliittisia suosituksia. Argumentoinnin tulkintasuosituksia esitettäessä on muututtava avoimemmaksi ja arvostuksistaan tietoisem-

---

14 *Kivivuori* m.t.s. 31. Mikäli olen oikein ymmärtänyt »lainsäädännön kehitys» ja »lainsäätäjän käyttäytyminen» eivät merkitse samaa asiaa. Joka tapauksessa oikeuden ja yhteiskunnan *kehitykseen* kohdistuvien teoreettisten lähtökohtien selvittäminen ja kehittely olisi ollut Kivivuoren tutkimukselle epäilemättä hyödyksi.

15 *Kivivuori,* Suomalaisen oikeustieteen virheet I ja II, LM 1970 s. 422 ss. ja s. 929 ss. Kivivuoren kritiikin kärki epäoikeutetusti on Aarnio. Ehkä Kivivuori on enemmän tai vähemmän tietoisesti käyttänyt metodologista ohjetta, jonka mukaan »sodassa on iskettävä sinne, mistä vastustaja on heikko, mutta tieteessä sinne, missä se on vahvin.»

16 *Kivivuori* LM 1970 s. 935 ss. ja Politische Rechtswisscheschaft.

maksi.[17] Jyrängin käsitykset pohjautuvat paljolti Aubertin käsityksiin juridiikan tutkimuksesta. Seitsemäntoista teesin julkistamisen jälkeen Jyrängissä näkyy heränneen epäilyksiä niiden ylikorostunutta empirismiä kohtaan ja kiinnostusta historialliseen materialismiin.[18]

5. Metodikeskustelun eräs ahkera skribentti *Riepula* on monessa mielessä Kivivuoren ja Jyrängin hengenheimolainen. Oikeustieteiden järjestelmän pääkategorioina hän näkee oikeusdogmatiikan ja oikeusteorian. Oikeusdogmatiikan tehtävänä nähdään kansalaisia ja/tai viranomaisia koskevien käyttäytymismallien antaminen ja kohteena »voimassa olevat oikeusnormit», ennakkotapaukset tuomioistuin- ja viranomaiskäytännössä ja säännöksiin kohdistuvat de lege ferenda -suositukset. Oikeusteoria sen sijaan Suomen nykyoikeustieteessä kattaa lähinnä oikeudellisen ajattelun ja ratkaisutoiminnan rakenteen, oikeustieteen tutkimuskohteen, tehtävien jne. selvittämisen. Pyrkimyksenä on oikeudellisen käyttäytymisen pääpiirteiden, loogisten lainalaisuuksien yms. selvittäminen. Toisaalta oikeusteoria on oikeustieteen metateoria.[19] Perinteellisesti oikeustieteen piiriin on lisäksi luettu oikeushistoria ja vertaileva oikeustutkimus. Oikeussosiologian asema on nähty ristiriitaisena.[20] Käyttäytymistieteellisen tutkimuksen vieroksunta on taas johtanut siihen, ettei oikeudellisten ja muiden yhteiskunnallisten ilmiöiden välisen vuorovaikutuksen selvittäminen ole saanut jalansijaa.[21] Riepula menee pidemmälle. Oikeustiede on sosiologisoitava, yhteiskunnallinen todellisuus on jakamattomana tultava oikeustieteen tutkimuskohteeksi.[22] Pätevää rajaa ei ole vedettävissä myöskään valtio-oikeuden ja politologisen tutkimuksen välillä.[23] Omaa tutkimustaan Riepula pitää poliittisena oikeustieteenä, jonka johtoajatuksena on se, että ihminen pyrkii niihin päämääriin, jotka

---

17 *Jyränki,* Teesejä juridiikasta ja juristeista, LM 1969 s. 880 ss. etenkin s. 889. Samantapaisia ajatuksia artikkelissa Valtio-oppi ja oikeustiede, Politiikka 1970 s. 117 ss.

18 Ks. *Jyränki,* Perustuslaki ja yhteiskunnan muutos s. 11—15, 84—86, 221—226.

19 *Riepula,* Eduskunnan perustuslakivaliokunta perustuslakien tulkitsijana s. 55—56.

20 *Riepula* m.t.s. 56.

21 *Riepula* m.t.s. 57.

22 *Riepula* m.t.s. 59—61.

23 *Riepula* m.t.s. 61 ss. Riepula kritisoi tavanomaiseksi muodostunutta empiirisyys- normatiivisuus-dikotomiaa. Vrt. *Backman,* Oikeustiede 1972: 1 s. 336 ss.

vastaavat sen yhteiskuntaluokan etuja, jonka tapa nähdä yhteiskuntaa hallitsee häntä.[24] Oikeusdogmatiikan asema hänen oikeustieteellisessä systeemissään on Jyrängin ja Kivivuoren ajatuksia vastaava: se on arkipäivän tarpeita palvelevana tulkintajuridiikkana erotettava tieteen nimellä kulkevasta toiminnasta.[25]

6. Edellä mainitun kaltaista käsitystä oikeustieteen tutkimuksen suuntaviivoista on ahkerasti tuonut esille myös *Eriksson,* jos kohta omaperäisemmin kuin Kivivuori, Jyränki ja Riepula. Erityisesti on pantava merkille hänen kriittinen asennoitumisensa analyyttiseen oikeusteoriaan siinäkin melkoisesti modifioidussa muodossa, joka esiintyy Aarnion »Oikeudellisen ajattelun perusteissa».[26] Toisaalta hän on esittänyt kritiikkiä myös Kivivuoren empirismiä kohtaan.

Erikssonin artikkelituotannossa on tapahtunut tiettyä kehitystä 1960-luvun puolivälin argumentaatioteoreettisesta suuntautumisesta. Tuolloin hän oli suuresti innostunut Viehwegin, Perelmanin, Toulminin ym. argumentaatioteorioista, jotka merkitsivät Aristoteleen topiikan henkiin herättämistä. Argumentaatioteoriat ja dialektiseen materialismiin kuuluva dialektinen logiikka osittain rinnastettiin korostamalla niiden joitakin havaittuja yhtäläisyyksiä ja samankaltaisia tuloksia.[27] Filosofisesti Viehwegin, Perelmanin ja Toulminin argumentaatioteoriat lienevät luokiteltavissa ainakin jossakin määrin 1800-luvun lopun vapaaoikeudellisen oikeusajattelun uudelleensyntymiseksi. Vuosina 1968—1969 kiihtyneessä

---

24 *Riepula* m.t.s. 64 ja *Kivivuori,* Politische Rechtswissenschaft s. 3. Tekstistä mainittuja ajatuksia Riepula esitti myös lectio precursoriassaan, ks. Oikeus 2/1973 s. 3 ss.

25 *Riepula,* Oikeus 2/1973 s. 7.

26 Ks. mm. *Eriksson,* Värderingar, fakta och juridik, JFT 1969 s. 422 ss. ja Rakenneselitykset marxilaisessa oikeusteoriassa, LM 1972 s. 152.

27 *Eriksson,* Rättslig argumentering och den dialektiska logiken, JFT 1966 s. 445 ss. Kyseisessä artikkelissa Eriksson aluksi selvittää dialektisen argumentaation lähtökohtia Giambattista Vicon topiikassa (joita Eriksson nimittää eksplisiittisesti dialektiseksi logiikaksi, s. 446), Aristoteleen ja Ciceron kirjoituksissa samoista ongelmista. Sen jälkeen hän toteaa saman dialektisen metodin tulleen ajankohtaiseksi eräiden Wittgensteinin myöhäisfilosofian innoittamien eetikoiden oikeusteoreetikoiden ja tietoteoreetikkojen esittämien vastaavanlaisten ajatusten vuoksi. Näillä samankaltaisiin tuloksiin toisistaan riippumatta tulleilla tutkijoilla Eriksson tarkoittaa etenkin Perelmania, Viehwegia ja Toulminia. Sen sijaan se, mitä Eriksson hieman harhauttavasti nimittää ilmaisulla »den sovjetiska dialektiken» jää kokonaan selvittämättä, vaikka todetaankin sen hegeliläinen alkuperä.

metodidebatissa Eriksson tuli jo alusta pitäen kriittiselle kannalle toisaalta niin Aarnion analyyttiseen oikeusteoriaan kuin myös Kivivuoren finaalista selittämistä korostavaan empirismiin nähden.[28]

Katsomuksensa 1960-luvun lopulla Eriksson esitti selväpiirteisimmin vuonna 1969 ilmestyneessä artikkelissaan »Värderingar, fakta och juridik». Juridiikan tuli luopua atomistisesta peruskatsomuksestaan eli siitä, että se on oikeusnormeja tutkiva erikoistiede. Oikeus on osa yhteiskunnan kokonaisuutta, jonka vaikutuksen alainen oikeus on ja johon se toisaalta vaikuttaa. Oikeustiede on siten nähtävä yleisenä yhteiskuntatieteenä, jossa käytännöllisten oikeudellisten ongelmien ratkaisu on tosin kohtalaisen tärkeä mutta jossa laadullisesti toisenlaisilla tutkimustehtävillä tulee olla ainakin yhtä suuri merkitys. Oikeustiede sisältää käytännöllistä oikeudellista ongelmien ratkaisua, makrososiologisia tutkimuksia oikeuden ja politiikan, oikeuden ja moraalin suhteista, sen yhteiskunnallisista funktioista, oikeudesta yhteiskunnallisen muutoksen välineenä ja oikeuskehityksen prognostiikkaa.[29] Oikeustieteen tulee tutkia oikeutta yhteiskunnallisena ilmiönä sisällyttäen piiriinsä kaiken oikeutta koskevan tieteellisen toiminnan.[30] Erikssonin käsitys oikeustieteen tehtävistä ja tutkimuskohteista sekä metodeista on siis erityisen laaja. On

---

[28] Erikssonin artikkeli Samhällstillvänd juridik, JFT 1968 s. 565 ss. on ruotsalaisen Boldingin ja norjalaisen Fleischerin kieltämättä sangen omalaatuisten oikeuslähde- ja laintulkintaoppien erittely. *Bolding,* Juridik och samhällsdebatt esitti perinteisen laintulkintaopin tilalle tulkintamallia, jossa ns. avoimilla argumenteilla (yhteiskuntatieteelliset tulokset, common sense-argumentit) olisi merkittävä sija. Boldingin mukaan »Juridiken är en metod som har till ändamål att analysera och samordna samhällsvetenskapliga data och common sensesynpunkter, att konfrontrera dessa data och synpunkter med lag och rättpraxis samt att genom dessa sorters aktiviteter skapa underlag för ställningstaganden till vissa samhällsproblem» (Juridik och samhällsdebatt s. 119). Eriksson esittää kriittisiä huomautuksia lähinnä Boldingin suppeasta oikeuslähdekäsitteestä ja oikeuslähteen ja muiden argumenttien jyrkästä erottamisesta, koska de facto oikeuslähteen käsite Boldingilla on varsin laaja. Fleischer antaa käsitteelle oikeuslähde niin laajan sisällön että myös Boldingin »avoimet argumentit» sisältyvät siihen.

Erikssonin mielestä juridiikka oli »avattava» (JFT 1968 s. 575). Reaaliset näkökohdat yhteiskuntatieteellisten datojen ohella saattavat lähentää juridiikkaa kohti elävää elämää, jos ne on esitetty eksplisiittisesti (s. 578).

[29] *Eriksson,* Värderingar, fakta och juridik, JFT 1969 s. 416. Ks. vastineita Erikssonin kritiikkiin *Aarnio,* Om rättsvetenskapens satser, JFT 1969 s. 554 ss. ja *Kivivuori,* Rättsvetenskapens problem, JFT 1969 s. 579 ss.

[30] *Eriksson,* JFT 1969 s. 426.

ilmeistä, että se tekee mm. oikeussosiologian oikeustieteestä erotettuna tieteenä tarpeettomaksi.

Erikssonin »Värderingar, fakta och juridik» -artikkelista ei teoreettisestikaan ole pitkä matka siihen kauteen, jolloin Eriksson on alkanut esiintyä marxilaisena oikeusteoreetikkona.[31]

7. *Juha Tolonen* on ollut myös ahkera perinteisen oikeusdogmatiikan kriitikko. Hänenkin esityksissään käytetään viljalti sanaa »dialektiikka», nyt kuitenkin aivan toisessa merkityksessä kuin puhuttaessa dialektisesta argumentoinnista. Hän on väitöskirjassaan soveltanut eräänlaista vaikeasti kuvattavaa dialektista ja historiallista oikeudellisen kehityksen mallia osakeyhtiölainsäädännön ja sen taustalla olevan taloudellisen ajattelun kehityksen analyysiin. Hän pitää notorisesti tunnettuina nykyisen oikeustieteen puutteina sen staattisuutta, yhteiskuntatieteellisen tutkimusaspektin vierastamista ja sen yhteiskunnallisen käytännön kannalta konservatiivisia katsomuksia vahvistavia aineksia. Vakavana puutteena nykyoikeustieteessä Tolonen näkee sen epähistoriallisuuden.[32]

Vastakohtana eräille edellä esitetyille metodidebatin harjoittajille Tolonen näkee oikeustieteellä oman spesifiikin yhteiskunnallisen tehtävänsä, joka vaatii omaleimaista tutkimusotetta ja metodia. Oikeus on käsitettävä kehittyväksi ilmiöksi. Oikeustieteen tehtävänä mm. on osoittaa oikeusjärjestyksen puutteita ja niiden rationaaliset korjaamiskeinot. Oikeustieteen ja politiikan suhde on käsitettävä tieteen (teorian) ja käytännön välisenä suhteena. Oikeustieteen puutteiden poistaminen tekee siitä tieteen, jolla tiedostetaan staattisten asioiden asemesta kehitysprosesseja.[33] Oikeustieteessä vallitsevien tieteellisten ristiriitojen olemus ei ole yksityisten tiedemiesten ja tutkijaryhmien keskeistä kamppailua, vaan se on yhteiskunnan ristiriitojen ilmaus. Tätä ristiriitaa Tolonen pitää luonnollisena ja sen lakkaamista kehityksen pysähtymisenä.[34] Toi-

---

[31] Ks. *Eriksson,* Rakenneselitykset marxilaisessa oikeusteoriassa, LM 1972 s. 151 ss, Kritik av den rena civilrätten, Oikeus 3/1974 s. 23 ss., Hegel och rättsfilosofins förnyelse, JFT 1975 s. 51 ss., Staten och samhället. Till den marxistiska demokratikritiken, Sosiologia 1970 s. 313 ss. ym. kirjoituksia.

[32] *Juha Tolonen,* Oikeustieteen puutteista, LM 1970 s. 1100 ss. etenkin s. 1102 s. Omasta puolestani en ole valmis hyväksymään Savignyn »Volksgeist»-historiankäsityksen, Hegelin historianfilosofian (»historia ihmisen dialektisena vapautumisprosessina») sekä Marxin ja Leninin materialistisen historiankäsityksen rinnastusta. Marx ja Savigny eivät toki kuulu samaan traditioon.

[33] *Tolonen,* LM 1970 s. 1103 s.

[34] Ibid. s. 1104 s.

nen ristiriita vallitsee voimassa olevan oikeusmuodon ja sen sisällön eli »todellisen oikeusjärjestyksen» välillä. Oikeustieteemme suurimpia virheitä on, ettei nähdä ristiriidan välttämättömyyttä oikeuden statiikan ja dynamiikan välillä.[35]

Mikäli olen oikein ymmärtänyt, Tolonen ei ole teorioissaan pyrkinyt luomaan perinteisen oikeusdogmatiikan ja oikeustieteen yhteiskuntatieteellistäjien käsitysten kompromissia, vaan antamaan eräänlaisen oikeuskehityksen ja sen tiedostamisen prosessia tarkoittavan sisällön *oikeustieteen* käsitteelle. Käsitykseni mukaan ajatukset ovat mielenkiintoisia ja kehityskelpoisia.

8. Oikeustieteessämme on eräitä nuoria tutkijoita, jotka tosin eivät ole kehitelleet yhteiskuntatieteellisiä aspekteja korostavaa oikeustieteen metodioppia, mutta ovat käyttäneet metodidebatin antia hyväkseen.[36] Tällaiset tutkimukset ovat arvokkaita, koska oikeustieteellisten teorioiden totuudellisuus ja käyttökelpoisuus voidaan testata vain yhteiskunnallisessa ja tieteellisessä käytännössä.

9. Uusia tuulia oikeustieteen tutkimuskohteen, tehtävien ja metodien selvittelyssä toi *Mäenpään* vuonna 1974 ilmestynyt materialistiseen historiankäsitykseen perustunut artikkeli, joka eräissä keskeisissä kohdissa on kuitenkin altis kritiikille. Käsittelemättä niinkään kysymystä oikeustieteen tutkimuskohteista sinänsä Mäenpää on koettanut löytää ratkaisua oikeustieteen tieteellisyyden vaatimuksen ja vallitsevan oikeustieteellisen tutkimuskäytännön ristiriitaan, erityisesti hän on koettanut selvittää oikeudellisen tulkinnan tieteellisyyden ehtoja. Hänen päätuloksensa on ehkä kiteytettävissä luonnehdintaan, että oikeudellinen tulkinta voidaan katsoa tieteellisiltä mahdollisuuksiltaan yhtä arvokkaaksi kuin esimerkiksi yhteiskuntatieteiden menetelmiä käyttävä oikeustiede. Tulkinnan tieteellisyys edellyttää tutkimuskohteen käsittämisen kokonaisuutena, joka koostuu oikeudesta ja sitä viime kädessä määräävästä yhteiskunnan taloudellisesta rakenteesta.[37]

---

35 Ibid. s. 1105.

36 Esimerkiksi *Saarenpää—Mattila—Mikkola,* Holhous ja *Mikkola,* Avioton lapsi ovat tällaisia ilmiöitä viime vuosien oikeustieteessä.

37 *Mäenpää,* Oikeustieteen tutkimuskohteesta, Oikeus 4/1974 s. 25 ss. Mäenpää on tämän kirjoittajan käsityksen mukaan oikeassa siinä, että perinteisen oikeustieteen kritiikki on 1960- ja 1970-luvun debateissa jäänyt puolitiehen (ks. s. 25), mutta ei väitteessään, että debatissa annetut vastausyritykset oikeustieteen tieteellisyyden vaatimuksen ja harjoitetun oikeustieteen väliseen ristiriitaan olisi-

Perusteiltaan se kritiikki, jonka *Ignatius* Mäenpään artikkeliin pian kohdisti, oli oikeata, vaikkakin eräiltä kohdin koulumestarimaista ja hieman yliampuvaa. Kuten Ignatius toteaa, marxilaisen oikeustieteen omaleimaisuus ei tule tyhjentävästi esille tarkastelemalla vain tutkimuskohdetta, vaan sitä on etsittävä sovelletusta metodista. Kun historiallisen materialismin tutkimuskohteena on yhteiskunnan toiminnan yleiset lainmukaisuudet, niiden sisäiset yhteydet ja ristiriitaisuudet, oikeustiede tutkii tiettyä yhteiskuntaelämän aluetta ja yhteiskunnallisten suhteiden lajia. Oikeustiede on useampain tieteenhaarojen muodostama johdonmukainen ja konkreettisuudeltaan eriasteinen portaikko, jota pitää koossa materialistinen dialektiikka.[38] Se, että *valtio* ja oikeus oikeustieteen tutkimuskohteina muodostavat ykseyden, jää Ignatiukseltakin korostamatta.

---

vat olleet perusluonteeltaan samansisältöisiä ja tieteellisten perustelujen etsimistä tosiasialliselle oikeustieteen harjoittamiselle. Miten esim. Kivivuori etsi tällaisia perusteluja?

Mäenpään esitys s. 26—31 on *sellaisenaan* suhteellisen ansiokasta esitystä Marxin suorittamasta Hegelin oikeusfilosofian kritiikistä ja marxilaisen oikeusteorian eräiden peruskatsomusten synnystä. Tässä hahmotetaan mm. kategoriat »poliittinen» ja »oikeudellinen emansipaatio», »kansalaisyhteiskunta» ja »valtio», »perusta» ja »päällysrakenne», »tuotantosuhteet», »omistussuhteet», »politiikka», »ideologia», »olemus» ja »ilmiö», »sisältö» ja »muoto». Vaikka Mäenpää perusteettomasti rinnastaa kategoriat »perusta», »olemus» ja »sisältö», on käsitykseni mukaan Mäenpää tehnyt suuremman virheen siinä, että hän on ryhtynyt käyttämään näitä kategorioita, jotka on tarkoitettu eri taloudellisten yhteiskuntamuodostumien kokonaisanalyysiin, erikoistieteen (siis oikeustieteen) alueella yrittämättäkään selvittää oikeustieteelle erikoistieteenä välttämättömiä spesifisiä kategorioita. Tästä johdonmukaisena seurauksena on se kaavaoppinut väite, että triviaalitkin oikeudelliset tulkinnat ovat yleensä ymmärrettävissä perusta- päällysrakenne-konstruktion avulla. Tutustuttuani jonkin verran sosialistisissa maissa vallitsevaan oikeuskäytäntöön en ole voinut havaita perusta- päällysrakenne-konstruktiota kertaakaan käytettäväni jonkin yksityisen laintulkintaongelman ratkaisun argumenttina. Sen sijaan perusta- päällysrakenne-kontruktio on käyttövalmis mm. kysyttäessä, miksi tietyssä yhteiskunnassa on tietynkaltaisia oikeudellisia normeja ja instituutioita, ja selvitettäessä oikeuden sisällön ja oikeudellisten muotojen kehitystä. Mäenpää pyrkiessään irroittautumaan siitä, että etsitään tieteellisiä perusteluja vallitsevalle oikeustieteelle tuleekin itse ehdottaneeksi sille erästä perustelua.

38 *Ignatius,* Kommentaari oikeustieteen kohteeseen, Oikeus 1/1975 s. 9 ss. Ignatiuksen artikkelin perusnäkemykset oikeustieteen kohteesta ja sen erityislaadusta, metodeista ja yhteiskunnallisista tehtävistä vastaavat pääpiirteiltään sosialistisissa maissa vallitsevia käsityksiä ks. esim. *Marxistisch-leninistische allgemeine Theorie des Staates und des Rechts I* s. 35 ss., jossa myös kysymys

Tässä yhteydessä on syytä tähdentää, että se erilaisten aineksien »monitieteellinen» yhdistely, jota Suomessa erityisesti Lahti on harjoittanut,[39] ei merkitse aluevaltauksia tai uusia tehtävämäärittelyjä oikeustieteelle, vaikka se sinänsä onkin hyvin kiintoisaa ja avartavaa. Pelkästään se, että samaa problematiikkaa yhtaikaa tarkastellaan niin perinteellisen oikeusdogmatiikan kuin sosiologian näkökulmasta, ei merkitse metodisesti mitään uutta. Oikeuden tiedostaminen yhteiskunnallisena ilmiönä tällaisessa monitieteellisessä tarkastelussa jää samalla tavalla jakautuneeksi prosessiksi kuin jos jyrkästi toisistaan erotettua oikeusdogmatiikkaa ja oikeussosiologiaa harjoitetaan eri oppineiden toimesta ja julkaistaan erillisenä.

10. Edellä tehty lyhyt katsaus suomalaisen oikeustieteen metodikeskusteluun on sisältänyt pääasiassa yleisesti vallitsevasta tutkimuskäytännöstä poikkeavia käsityksiä. Ylimalkainenkin silmäys kymmenen viimeisen vuoden tutkimuksiin ja oikeustieteellisten aikakauskirjojen sisältöön osoittaa, että lakipositivistinen käsitys oikeustieteen tehtävistä, tutkimuskohteesta ja metodiikasta on tutkimuskäytännössä vallitsevassa asemassa. Mahdollinen päinvastainen käsitys voi johtua vain siitä, että dogmaattista oikeustiedettä vastaan kohdistettu kritiikki on herättänyt enemmän huomiota ja kiinnostusta kuin vallitsevan tutkimuskäytännön mukainen juridiikka.

Lähinnä oikeustieteen harjoittajien subjektiivisten tekijöiden rajallisuudesta johtuen metodikeskustelu on jäänyt monella tavalla puolitiehen. Ensiksikin on tosin haluttu ottaa vaikutteita mitä erilaisimmista muista tieteistä, mm. sosiologiasta (Lahti ym.), politologiasta (Jyränki, Riepula ym.), historiantutkimuksesta (Kivivuori ja Klami erinäisissä yhteyksissä), kybernetiikasta, systeemiteoriasta (mm. Sipponen) ja filosofiasta (analyyttisen oikeustieteen suuntaus), mutta ei ole tehty riittävän

---

valtiosta nousee oikeuden rinnalle oikeustieteen tutkimuskohteena. Ks. myös esim. *Baumgarten*, Zur Methodologie der Rechtswissenschaft, teoksessa Rechtsphilosophie auf dem Wege s. 491 ss. etenkin s. 501 ss, *Chkhikvadze*, The State, Democracy and Legality in the USSR s. 13 ss. ja *Nedbailo*, Einführung in die allgemeine Theorie des Staates und des Rechts s. 15.

[39] *Lahti*, Mitä on oikeussosiologia? Kriminaaliklubi 1920—1970 s. 55 ss., jossa oikeussosiologia todetaan oikeustieteen ja sosiologian yhtymäkohdaksi, ks. etenkin s. 59 s. Ks. myös *Lahti*, Yhteiskuntatieteellinen tutkimus ja tuomarin toiminta, LM 1971 s. 326 ss. sekä *sama*, Toimenpiteistä luopumisesta rikosten seuraamusjärjestelmässä useissa kohdin. Erityisesti mainittu väitöskirja on kahden tieteen synteesi.

selväksi syviä teoreettisia ristiriitoja, joita vallitsee ja on vallinnut niin historiantutkimuksen, yhteiskuntatieteiden kuin filosofiankin alalla.

Toinen metodikeskustelun puute on ollut se, että toistaiseksi on liian vähän puututtu muihin oikeudellisen ajattelun peruskysymyksiin kuin analyyttisen oikeusteorian herättämiin. Niinpä esimerkiksi Holopaisen jo vuonna 1969 esittämät käsitykset valtiosta, oikeusjärjestyksestä ja sen toteutumisesta sekä valtion ja oikeuden suhteista [40] ovat jääneet ainakin toistaiseksi vaille perusteellista käsittelyä. Ja kuitenkin kysymys yhteiskunnan rakenteesta, valtiosta ja oikeudesta sekä niiden keskinäisistä suhteista ja kehityksen lainmukaisuuksista muodostaa oikeudellisen ajattelun perustan.

Metodikeskustelun puutteista huolimatta suomalaisen oikeustieteen intellektuaalinen suuntautuminen 1970-luvun jälkipuoliskolla on hyvin mielenkiintoisessa vaiheessa. Perinteinen oikeuspositivistinen tieteenharjoitus ja analyyttinen oikeustiede sen läheisenä henkisenä sukulaisena on hallitsevana. Sen rinnalle on asettumassa mallien hakeminen toisesta positivistisen tieteenperinteen virtauksesta, nimittäin empiirisistä yhteiskuntatieteistä, lähinnä sosiologiasta ja politiikan tutkimuksesta. Ja kun empiristinen sosiologia ja politiikan tutkimus sisältää suhteellisen heikot metodologiset mahdollisuudet yhteiskunnallisen muutoksen ja oikeuden historiallisuuden tarkasteluun, on pyritty niinikään etsimään malleja niistä virtauksista, jotka vallitsevat kapitalististen maiden niin sanoaksemme modernissa historiankirjoituksessa. Tällaisen positivistisen tieteenkäsityksen, jota sen monimuotoisuuden takia ei ole helppo yksiselitteisesti määritellä, olennaisiin piirteisiin on kuulunut tiedon perustaminen kokemukseen ja siitä tehtäviin yleistyksiin, periaatteellinen agnostisismi filosofian peruskysymyksissä, luonnontieteellisen tieteenkäsityksen analoginen soveltaminen yhteiskuntatieteissä, kausaalisten selitysmallien ja kvantitatiivisten metodien hallitsevuus yhteiskuntatieteissä, esiintyminen ideologisesti puolueettomana tai niiden yläpuolella jne. Mutta teoreettisessa debatissa on nousemassa ajankohtaiseksi kaksi antipositivistista paradigmaa. Toinen niistä on huomattavassa määrin Max Weberin, Wilhelm Diltheyn ja heidän teoreettisten seuraajiensa Verstehen-metodiin tukeutuva ymmärtävä oikeusteoria siinä muodossa kuin Aarnio on uusimmassa oikeusteoreettisessa teoksessaan kehitellyt. Oraalla on lisäksi vastakohtana kaikille edellä mainituille

[40] *Holopainen*, Kunnan asema valtiossa s. 7—113.

katsantotavoille dialektiseen ja historialliseen materialismiin tukeutuva oikeustieteen harjoitus. Suomen oikeustieteen metodikeskustelun tila näinä vuosina on erityisen mielenkiintoinen lähinnä siksi, että se oikeastaan on pienoiskuva oikeustieteen kansainvälisistä virtauksista.

1.2. Kirjoittajan yleiskäsitykset oikeustieteen tehtävistä ja tutkimuskohteista

1. Yhteiskunnan kehityksen yleiset piirteet ovat lainmukaisia, determinoituja.[1] Oikeuden kehitys on osa yhteiskunnan kehityksen kokonaisuudesta. Oikeus ei ole vain vuorovaikutussuhteissa yhteiskunnalliseen kehitykseen, vaan ne muodostavat ykseyden. Ei voida puhua mekaanisesti oikeuden ja yhteiskunnallisen todellisuuden asettamisesta toistensa vastakohdiksi, koska oikeus yhteiskunnassa toimivana sitovana käyttäytymisen mallien järjestelmänä perustuu kyseisen yhteiskunnan aineelliselle todellisuudelle ja toisaalta muokkaa ja uusintaa tätä todellisuutta. Mekaaninen determinismi yhteiskunnan tarkastelussa kieltää ihmisten tietoisen toiminnan merkityksen olosuhteidensa muokkaajana ja alentaa yhteiskunnallisen käytännön fatalismiksi, tulevaisuuden pelokkaaksi tai toivorikkaaksi odotteluksi. Indeterminismi absolutisoi subjektiiviset tekijät yhteiskunnan kehityksessä eikä pysty näkemään, että ihmiset luovat kehityksensä niiden aineellisten ehtojen vallitessa, jotka ovat

---

[1] Esim. *J. Becher — P. Friedrich,* Objektive Gesetze in Natur und Gesellschaft, DZfPh 1974 s. 933, *Bartsch,* Gesellschaftliche Gesamtentwicklung und spezifische Entwicklungsgesetze, DZfPh 1974 s. 1193 ss., *Gleserman,* Probleme des sozialen Determinismus, DZfPh 1975 s. 64 ss., *Dialektischer und historischer Materialismus* s. 174 s., jossa nimenomaan erotetaan luonnossa ja yhteiskunnassa vallitsevat objektiiviset lainmukaisuudet ja tieteellisen tutkimuksen lainmukaisuudet, jotka ovat objektiivisten lakien ajatuksellisia heijastuksia. Ks. myös *Baumgarten,* Rechtsphilosophie aus dem Wege s. 501, *Bauer—Crüger—Koch—Zak,* Basis und überbau der Gesellschaft s. 50 ss., *Enerstvedt,* Dialektikk og samfunnsvitenskap s. 154 ss., *Oiserman,* Probleme der Philosophie und der Philosophiegeschichte s. 290 s., *Rubinstein,* Sein und Bewusstsein s. 120, *Sihto,* Yhteiskunnallinen lainmukaisuus ja käytäntö s. 30 ss. ja *Uledow,* Die Struktur des gesellschaftlichen Bewusstseins s. 250 ss.

Analyyttisen filosofian piirissä yhteiskunnan kehityksen lainomaisuudet usein kiistetään, esim. Dray ja Collingwood ja heitä seuraten *von Wright,* Historiallisista selityksistä, HistAik 1967 s. 311—327. Vrt. esim. *Kaila,* Inhimillinen tieto s. 13, jossa korostetaan invariansseja tieteen tavoitteina.

syntyneet aikaisemman yhteiskunnallisen kehitysprosessin tuloksina. Nämä kaksi tieteenteoreettista karikkoa välttää dialektinen determinismi. Sen peruskäsityksiin ja kenties vaikeimmin ymmärrettäviin asioihin kuuluu se, että yhteiskunnalliset lainmukaisuudet eivät tule siihen ulkopuolisina voimina vaan että lainmukaisuudet toteutuvat ihmisten oman tietoisen toiminnan kautta. Ihmiset voivat vain nojautumalla luonnon ja yhteiskunnan lainmukaisuuksien tuntemukseen tietoisesti muokata tarkoituksenmukaisesti sosiaalisen elämisensä ehtoja.

Tieteen tehtävänä on ennen kaikkea löytää luonnon, yhteiskunnan ja inhimillisen ajattelun lainomaisuuksia. Lainomaisuudet ovat erilaisten ilmiöiden sisäisiä yhteyksiä ja keskinäisiä riippuvuuksia, ja niille on tunnusomaista oleellisuus, pysyvyys ja toistuvuus. Lainomaisuudet voidaan määritellä objektiivisiksi, välttämättömiksi, yleisiksi ja olennaisiksi yhteyksiksi olioiden, ilmiöiden ja prosessien välillä.[2]

Yhteiskunnan ja luonnon lainomaisuudet ovat ihmisten tiedostettavissa ja he voivat käyttää niitä hyväkseen, mutta ne ovat olemassa objektiivisesti, siis ihmisten tajunnasta riippumattomina. Lainmukaisuuksia on erilaisia ja ne voidaan pätevyysasteeltaan jakaa kolmeen suureen ryhmään. Ensinnäkin on olemassa spesifiikkejä lainmukaisuuksia, jotka ilmaisevat objektien erityisten ominaisuuksien tai materian tietyn liikemuodon puitteissa tapahtuvien prosessien ja ilmiöiden keskinäisiä yhteyksiä. Yhteiskunnallinen lainmukaisuus, jonka pätevyys rajoittuu vain tiettyyn yhteiskuntamuodostumaan, on luonteeltaan tällainen. Toinen ryhmä on objektien ja ilmiöiden suuria kokonaisuuksia koskevat yleiset lainmukaisuudet. Tähän ryhmään kuuluvat esimerkiksi luonnollisen valinnan laki biologiassa ja monet fysiikan lait. Kolmas ryhmä on yleispätevät ja universaalit lainmukaisuudet, tieteen ja filosofian laaja-alaisimmat yleistykset, jotka kattavat luonnon, yhteiskunnan ja inhimillisen ajattelun kokonaisuudessaan.[3]

---

[2] *Dialektischer und historischer Materialismus* s. 172. On syytä kiinnittää huomiota lainmukaisuuden käsitteen laajuuteen ja monitahoisuuteen.

[3] Vrt. hakusana Gesetz (kirjoittaja G. Kröber) teoksessa *Klaus—Buhr*, Philosophisches Wörterbuch I s. 443 ss., jossa erotetaan kehityslait ja rakennelait, kausaalilait ja ei-kausaaliset lait, lainmukaisuudet vaikutusalueen laajuuden mukaan (kuten tekstissä), dynaamiset ja tilastolliset lait sekä luonnonlait ja yhteiskunnan lainmukaisuudet. Käsite »lainmukaisuus» on filosofinen kategoria, josta on erotettava »laki» juridisena ilmiönä samoin kuin tieteelliset lainmukaisuudet, jotka ovat objektiivisten lainmukaisuuksien ajatuksellisia heijasteita tieteellisessä ajattelussa.

Yhteiskunnassa vallitsevat lainalaisuudet ovat luonteeltaan erilaisia kuin luonnon lainomaisuudet. Yhteiskunta on osa luontoa, mutta toisaalta myös sen vastakohta. Perussyy luonnon ja yhteiskunnan lainalaisuuksien eroissa on nähdäkseni siinä, että yhteiskunnassa on systeemiä tietoisesti muokkaava subjekti, jonka toiminnassa lainalaisuudet ilmenevät. Luonnontieteellinen tieteenihanne sellaisenaan on siten soveltumaton yhteiskunnan tutkimiseen. Toisaalta jyrkän dualismin asettaminen luonnontieteellisen metodologian ja yhteiskuntatieteiden välille on myös perusteetonta.

2. Oikeustieteen tehtävänä on tutkia kaikinpuolisesti erästä yhteiskuntaelämän aspektia. Kaikinpuolisuudella ei tarkoiteta eklektistä erilaisten teoreettisten ainesten yhdistelyä, vaan valtion ja oikeuden tarkastelua johdonmukaisen käsitteellisen välineistön avulla yhteyksissään kaikkiin muihin yhteiskuntaelämän ilmiöihin. Kaikinpuolisuus ei tarkoita myöskään ns. monitieteisyyttä eli oikeutta ja valtiota koskevien kysymysten tarkastelua toisistaan ratkaisevasti poikkeavien tieteellisten menetelmien avulla. Oikeutta ja valtiota tutkiva tutkimus voidaan yhdistää tieteeksi, jolla on muista tieteistä erottuvat tutkimuksen kohteet ja yleisten tieteellisten menetelmien ohella spesifiikkejä metodeja ja teoreettisia katsomuksia. Niiden soveltamisala muissa tieteissä on vähäinen tai niillä ei muilla tieteenaloilla ole suoranaisia vastineita.

Kysymys valtiosta nostetaan tässä oikeustieteen tutkimuksen kohteeksi oikeuden rinnalle siksi, että oikeusnormit ovat riippuvaisia vallitsevasta valtiotyypistä ja -muodosta. Oikeus toisaalta syntyy ja kehittyy valtiollisen tahdon muodossa ja toisaalta valtion pakkokoneisto toimii oikeusjärjestyksen toteutumisen takeena. Toisin sanoen ne yhteiskunnan valtiollista organisoitumista edeltäneet normit, joilla oli takanaan tietty pakkovalta, muuttuivat oikeusnormeiksi vasta saatuaan valtiollisen tahdonilmaisun luonteen. Perinteellisesti oikeustieteen kanta on ollut toinen, kysymys valtiosta ja sen luonteesta on enemmän tai vähemmän tietoisesti jätetty pois oikeustieteen tutkimuskohteista ja oikeutta pyritty tarkastelemaan sinänsä, »puhtaasti oikeudellisena» ilmiönä tms. ja tyydytty pitämään valtion ongelmaa oikeustieteessä vain valtiosääntöoikeudellisena. Kuitenkin valtio on **koko** oikeusjärjestyksen kannatinpilari ja oikeusjärjestyksen perusteiden tieteellinen käsittäminen edellyttää myös valtion tieteellistä käsittämistä. Tällä ei haluta kieltää,

[4] Käyttämättä

että kysymys valtion luonteesta on lainopilliselle tutkimuskäytännölle joka tapauksessa kaukainen, mutta niin ovat myös kysymys oikeuden luonteesta ja yhteiskunnan rakenteesta ja monet muut teoreettisesti keskeiset ongelmat.

Oikeus ja valtio ovat siis oikeustieteellisen tutkimuksen kohteet, valtio vain sikäli kuin on kysymys sen oikeutta luovasta ja tukevasta funktiosta. Kuitenkaan kaikki oikeuteen ja valtioon kohdistuva tutkimus ei kuulu oikeustieteen alaan. Niitä käsitellään myös eräissä muissa tieteissä, kuten filosofiassa, sosiologiassa ja historiatutkimuksessa. Erona on se, että muissa tieteissä kuin oikeustieteessä oikeutta ja valtiota ei käsitellä itsenäisinä ja erinäisiä erikoislaatuisia tutkimusmenetelmiä vaativina tutkimuskohteina, vaan näille tieteille tyypillisin menetelmin niiden sovellutusesimerkkeinä. Oikeustieteessä sen sijaan muiden tieteiden tutkimusmenetelmiä käytetään hyväksi oikeustieteen omien tutkimustehtävien keinoina, siis siinä laajuudessa kuin on tarpeen oikeuden ja valtion synnyn ja kehityksen lainomaisuuksien, oikeusnormien konkretisoinnin, tulkitsemisen ja systematisoinnin, oikeusjärjestyksen toteuttamisen, yhteiskunnallisten funktioiden ja vaikutusten ja muiden oikeustieteen alaan kuuluvien probleemien selvittämisessä. Oikeustieteen ja muiden yhteiskuntatieteiden erottamisessa ei ole kysymys ylipääsemättömän kuilun asettamisesta niiden väliin, vaan tieteellisestä työnjaosta ja yhteiskunnallisen todellisuuden tarkastelun erilaisesta näkökulmasta.

3. Oikeustieteiden järjestelmän ytimen muodostaa *yleinen oikeus- ja valtioteoria,* jonka tutkimuskohteina ovat oikeusjärjestys kokonaisuutena, valtion ja oikeuden synnyn, kehityksen, luonteen, toiminnan ja vaikutusten yleiset, so. kaikille oikeudenaloille yhteiset lainmukaisuudet. Yleisen oikeus- ja valtioteorian ydinproblematiikkaan kuuluu siten mm. seuraavien kysymysten selvittäminen:

— oikeuden ja valtion synty ja oikeusjärjestyksen historiallisen tyypin muuttuminen toiseksi,

— oikeuden ja valtion poliittisyhteiskunnallinen luonne,

— oikeus- ja valtiomuotojen ja -tyyppien kehitys,

— oikeuden ja valtion toiminnan yleispiirteet,

— valtiovallan käytön oikeudellisen sääntelyn yleiset piirteet,

— oikeustieteen metodien kehittäminen ja niiden sovellutusten rajojen selvittäminen,

— oikeuden toteuttamisen menetelmät ja lakien tulkinnan yleiset periaatteet,

— muodot, joilla oikeutta voidaan käyttää yhteiskunnalliseen elämään vaikuttamiseen ja yhteiskunnan kehittämiseen sekä näiden rajat,

— yleiset oikeusperiaatteet, niiden toteutuminen ja laillisuus,

— oikeustajunnan yleispiirteet, rakenne ja kehityksen luonteenomaisuudet,

— oikeussuhteiden erittelyn perusteiden ja käsitteellisten välineiden kehittäminen.

Yleisen oikeus- ja valtioteorian tehtävänä on siis tutkia oikeuden ja valtion sekä niihin liittyvien aatteiden ja katsomusten järjestelmää kokonaisuutena.[5] Se ei ole pelkistettävissä lainopin metateoriaksi niinkuin analyyttinen oikeusteoria usein on tehnyt. Erityisesti looginen positivismi jyrkimmillään teki oikeusteoriasta »oikeustieteen kielen loogisen syntaksin», mutta yleensä analyyttinen oikeusteoria otti tehtäväkseen oikeustieteeseen liittyvien kielellisten ja käsitteellisten näennäisongelmien poistamisen.[6] Tämän kirjoittajan käsityksen mukaan oikeu-

---

5 Vrt. *Marxistisch-leninistische allgemeine Theorie des Staates und des Rechts* I s. 41 ss. ja *Nedbailo,* Einführung in die allgemeine Theorie des Staates und des Rechts s. 29 ss.

6 Ks. mm. *Aarnio,* Oikeudellisen ajattelun perusteista s. 26: »Eivätkö tietooppi, teon teoria, *Wittgensteinin perinteeseen nojaava kielifilosofia* (kurs. minun — E.B.) ja *oikeusteoria* (kurs. A.A.) sittenkin ole kaksi eri asiaa? Vastaukseni on kielteinen.» Ks. myös s. 30: »Oikeusteoria on — niin voidaan ajatella — teoria oikeudellisen ajattelun luonteesta. Sen avulla on mahdollista pyrkiä *ymmärtämään* tietyn *toimivan subjektin,* kuten oikeustieteen harjoittajan ja tuomarin *käyttäytymisen piirteitä.*» ... »Oikeustiede voi eräiltä osiltaan olla rakenteellisesti *saman tasoinen* tarkastelun kohde kuin esim. arkipäivän poliittinen keskustelu tai mikä tahansa jokapäiväisiä tapahtumia koskeva väittely. Ne ovat *objektikieltä* sitä tarkastelevan tutkimuksen esim. oikeusteorian kanna.ta (kus. A.A.)». Tässä havaittava osittainen irtautuminen loogisen positivismin oikeusteoriasta, joka teoksessa Perillisen oikeusasemasta oli selvästi pohjana, kuvastaa 1950- ja 1960-luvulla tapahtunutta murrosta neopositivismin filosofiassa. Silloin kielifilosofiassa tieteen kielen sijaan filosofian tarkastelukohteeksi tulivat tosiasiallisen kielen ongelmat, tieto-oppi tuli entistä selvemmin subjektiivi-idealistiseksi (esim. Winch) ja historianfilosofiassa lainmukaisuuksien olemassaolo kiistettiin entistä selvemmin (esim. Dray ja Collingwood) sekä ryhdyttiin etsimään käyttäytymisen selityksiä individuaalisten subjektien motivaatiotekijöistä.

Alf Ross jakaa oikeusfilosofiset (mikä Rossin mielestä on synonyyminen ilmaisu oikeusteorian kanssa) peruskatsomukset kolmeen ryhmään: 1) analyyttinen suuntaus, jonka kiinnostuksen pääkohde on oikeuden käsite ja joukko muita peruskäsitteitä ja jonka perustaja oli englantilainen John Austin, 2) arvofilosofinen eli luonnonoikeudellinen suuntaus, jonka lähtökohta oli tomismin luonnon-

den tutkimukseen liittyvien kielellisten näennäisongelmien poistaminen voi olla vain analyysin ensimmäinen aste.[7] Jos analyyttisen oikeusteorian tietyn vaiheen tavoin oikeusteorian päätehtäväksi asetetaan kielenkäytöstä johtuvien näennäisongelmien poistaminen, on siitä lyhyt matka ajatukseen, että oikeusteorian tärkeimpänä tehtävänä on itsensä negaatio, oikeusteorian tekeminen tarpeettomaksi. Tässä mielessä vaatimus on oikea: oikeustiede ja -teoria on velvollinen karsimaan kielellisiä näennäisongelmia eikä ainakaan saa muodostaa uusia.

Oikeus- ja valtioteorialla on monipuoliset vuorovaikutussuhteet niihin tieteisiin, joiden varsinaisina tutkimuskohteina ovat muut ilmiöt kuin yhteiskunnan valtiollis-oikeudellinen rakenne. Erityisesti tämä koskee filosofiaa, historiaa ja yhteiskuntatieteitä, mutta myös sellaisia tieteenaloja kuin kybernetiikka, systeemiteoria, formaalinen logiikka, sosiaalipsykologia, psykologia tulee oikeusteorian tutkiessaan edellä mainittuja kohteita hyödyntää. Oikeusteoria, joka dogmaattisesti sulkee pois jonkin inhimillisen tiedon alueen hyväksikäytön valtiollis-oikeudellisten ilmiöiden tutkimisessa, aikaansaa oikeustieteen tutkimuksen vinoutumisen. Kokonaisvaltaisella oikeusteoreettisella tutkimusasenteella on kaksi vaaraa. Ensinnäkin koko inhimillistä tietoutta hyväksi käyttävä oikeusteoria voi sortua ristiriitaisten tieteellisten käsitysten sovittelemiseen ja rinnakkainoloon. Toinen vaara on muista tieteistä otettujen metodien ja ajatusmallien valtiollis-oikeudellisiin ilmiöihin sovellettavuuden kriteerien selvittämisen laiminlyönti. Suhteessaan muihin tieteisiin nähden oikeus- ja valtioteoria on itsenäinen, mutta tämä itsenäisyys on suhteellista. Oikeusteoria ei voi suhtautua muihin tieteisiin »möhkälemäisesti», ts. joko torjua tai kritiikittömästi omaksua niiden lähtökohdat, vaan on kyettävä analysoimaan, mikä muissa tieteissä on laadultaan kestävää ja totuudellista.

4. Oikeus- ja valtioteoria on suhteellisesti itsenäinen myös *oikeustieteen erikoisaloihin,* kuten siviilioikeus, rikosoikeus, prosessioikeus, valtiosääntöoikeus jne. nähden. Oikeustieteen erikoisalat ovat luonteeltaan oikeus- ja valtioteoriaa konkreettisempia. Vaikka oikeus- ja valtioteoria käyttääkin hyväkseen oikeustieteen erikoisalojen tuloksia, se

---

oikeudessa (mm. Kantin ja Hegelin Ross lukee tähän suuntaukseen), 3) historiallis-sosiologinen oikeusfilosofinen suuntaus, johon Rossin mielestä on luettava mm. Vico, Montesquieu, Savigny, Duguit ja Pound.

[7] Ks. tarkemmin *Backman,* Mietteitä analyyttisen oikeusteorian johdosta, Oikeustiede 1972: 1 s. 323 ss.

ei ole näiden tulosten induktiivinen yleistys, ts. se ei ole redusoitavissa oikeustieteen erityisaloihin. Toisaalta oikeustieteen erityisalat eivät voi tulla toimeen ja kehittyä ilman oikeusteorian antamia teoreettisia ja metodologisia suuntaviivoja. Oikeus- ja valtioteoria ja oikeustieteen erikoisalat muodostavat siten ykseyden, jota sitovat yhteen vuorovaikutussuhteet ja yhteinen filosofinen perusta. Marxilaisella oikeustieteellä yhteisenä filosofisena perustana on dialektinen materialismi ja materialistinen historiankäsitys, analyyttisella ja ns. realistisilla oikeustieteen koulukunnilla positivistisen filosofian eri kehitysvaiheet,[8] myös fenomenologis-eksistentiaalisella [9] ja neotomismin filosofialla [10] on omat oikeusteoreettiset ja -tieteelliset eksplikaationsa.

Oikeustieteen erikoisaloilla on konkreettisuusasteeltaan erilaisia por-

---

8 Positivismi on määrittelemättömänä varsin epämääräinen käsite. *G. H. von Wright,* Logiikka, filosofia ja kieli s. 161 tarkoittaa filosofisella positivismilla käsitystä, että inhimillinen tieto rajoittuu aistikokemukseen ja tähän kokemukseen perustuviin yleistyksiin (luonnonlakeihin). Tämä käsitys pohjautuu aatehistoriallisesti von Wrightin käsityksen mukaan lähinnä Humen filosofiaan. Mielestäni määritelmä on liian suppea ja painotettu lähinnä vain ns. loogisen positivismin kattavaksi. *Ahmavaara,* Yhteiskuntatieteen kyberneettinen metodologia s. 9 s. on määritelmään tyytymätön ja ehdottaa sijaan omansa. Sen mukaan positivismin tavoittelema positiivinen tieto on samaa kuin varma tieto. »Positivisti on taipuvainen rajoittamaan järjen käytön siihen osaan olevaista, josta meillä on tai josta voimme välittömästi saada varmaa tietoa (sanokaamme 'varmaa' jonkin varmuusindeksin ehdoin). Mutta se osa olevaista, josta meillä kulloinkin on varmin tieto, ei välttämättä ole sama kuin se olevainen osa, joka eniten vaikuttaa tapahtumien kulkuun. Tästä seuraa, että positivistisessa ajattelussa saattaa rationaalisen tarkastelun ulkopuolelle jäädä ratkaisevastikin asioihin vaikuttavia seikkoja. Positivistinen tiede antaa siten maailmasta olennaisesti virheellisen kuvan.» Ahmavaaran määritelmä ei ole onnistunut, koska positivismille tyypillistä on muukin kuin »varman tiedon» saavuttaminen.

9 Nykyisen fenomenologis-eksistentiaalisen filosofian päähahmoja ovat tunnetusti Heidegger, Jaspers, Sartre, Marcel ja sen edelläkävijöitä mm. Kierkegaard, Dilthey ja fenomenologian perustaja Husserl. Fenomenologis-eksistentiaalista oikeusfilosofiaa edustavat esim. *Hans Welzel* varhaisteoksessaan Naturalismus und Wertphilosophie im Strafrecht, *Nicolai Hartmann, Gerhart Husserl,* ks. *Larenz,* Methodenlehre der Rechtswissenschaft s. 118 ss.

10 Neotomismi on roomalaiskatolisen kirkon virallinen filosofinen katsantokanta, joka on syntynyt Tuomas Akvinolaisen oppeja uusiin oloihin soviteltaessa. Sen poliittinen pohja on useiden Länsi-Euroopan maiden klerikaalisissa puolueissa. Uustomismin filosofian pääedustajia nykyaikana ovat mm. Maritain, Gilson ja J. M. Bochenski. Oikeusteorian alueella klerikaalista neotomismia edusti 1800-luvulla mm. *F. J. Stahl* (ks. *Sellnow,* Gesellschaft — Staat — Recht s. 173 ss.).

taita. Tässä yhteydessä on syytä käsitellä esimerkkinä rikosoikeutta. Sellaiset kysymykset kuin syyllisyysoppi ja rikosoikeudellisen vastuun edellytykset, tekokäsitys, teon ja seurauksen välinen suhde, rangaistuksen tarkoitus sekä rikosoikeuden ja rangaistusjärjestelmän justifiointi ovat itse asiassa filosofisten kysymysten eksplikaatioita rikosoikeustieteen alueella. Toinen konkreettisuusaste saavutetaan, kun ryhdytään selvittelemään koko rikosoikeudelle yhteisiä valtiollis-oikeudellisia periaatteita ja rikosoikeuden instituutioita, esimerkiksi nulla poena sine lege -periaatetta, rikosoikeuden soveltamisalaa, ajallista ulottuvuutta, yritys-, osallisuus- ja konkurenssioppia, rikosoikeudellista vanhentumista ja muita rikosoikeuden yleisessä osassa säänneltyjä ongelmia. Ja kolmas konkreettisuuden taso on kyseessä silloin, kun tarkastellaan tiettyä normia eristettynä, esimerkiksi tiettyä rikostunnusmerkistöä, tai useampia normeja, jotka käsittelevät samaa erityiskysymystä. Lainoppi on tutkimusta, joka tarkastelee oikeusnormeja relatiivisesti eristettyinä, tietyssä valtiossa voimassa olevina ja staattisina sekä pyrkii selvittelemällä usein yleisluonteisten oikeusnormien konkreettista sisältöä edesauttamaan niiden soveltajia ja oikeusjärjestyksen toteuttamista. Lainopin pyrkimyksenä on toiminnallaan palvella oikeusnormien soveltamista elämässä esiin tuleviin ongelmiin. Positiivisen oikeuden selvittämiseen pitäytyvän lainopin perusvirhe ei ole sen toiminnassa sinänsä, vaan sen taipumuksessa liioitella suhteellista itsenäisyyttään mm. politiikasta. Se on taipuvainen liiallisesti painottamaan sitä oikeustieteen näkökulmaa, joka asettaa oikeustieteilijän eräänlaiseksi lainsoveltajan asiantuntevaksi neuvonantajaksi, ja sen on vaikea vapautua selvittämään oikeus- ja valtiojärjestelmää kokonaisuutena, jolla on tietyt yhteiskunnalliset edellytyksensä, tehtävänsä ja vaikutuksensa.

Oikeustieteen erityisalojen tehtävinä on nähtävä voimassa olevien oikeusnormien konkretisoinnin ja systematisoinnin lisäksi selvittää mm. asianomaisen oikeusalan erikoisia lainalaisuuksia ja periaatteita, niiden ilmenemismuotoja sekä yleisluonteisempien yhteiskunnallisten lainalaisuuksien ilmenemismuotoja tarkasteltavana olevan oikeusalan normeissa. Hiukan karkeistaen voidaan sanoa, että kunkin oikeustieteen erityisalan tehtävänä on 1) palvella käytännöllistä lainoppia konkretisoimalla ja systematisoimalla voimassa olevia oikeusnormeja, 2) selvittää kyseisen oikeusalan normien synnyn, kehityksen ja yhteiskunnallisten vaikutusten lainmukaisuuksia, 3) suorittaa ne tehtävät oikeuden erityisaloilla, jotka yleinen oikeus- ja valtioteoria suorittaa tutkimalla valtiollis-

oikeudellista rakennetta kokonaisuutena. Niinpä esimerkiksi rikosoikeustieteen tehtävänä olisi selvittää muun muassa seuraavanlaisia kysymyksiä:

— voimassa olevien rikosoikeudellisten normien konkretisointi ja systematisointi,

— rikosoikeudellisten järjestelmien ja normien synty, kehitys ja yhteiskunnalliset tehtävät,

— rikosoikeuden valtiollinen ja yhteiskunnallinen luonne,

— valtiovallan käytön rikosoikeudellinen sääntely,

— rikosoikeustieteen metodit ja niiden sovellutusten rajat,

— lakien tulkinnan periaatteet rikosoikeuden alalla,

— yhteiskuntaelämään ja ihmisten käyttäytymiseen vaikuttamisen mahdollisuudet rikosoikeudellisten sääntelykeinojen avulla,

— rikosoikeudellisen tajunnan yleispiirteet ja kehitys,

— rikosoikeudellisen vastuun periaatteet.

Rikosoikeudellisessa kirjallisuudessa kriminaalitieteet on jaettu usein kolmeen tieteenalaan. Rikosoikeustieteen tutkimuskohteina ovat rikosoikeudelliset normit, kriminaalipolitiikan tehtävänä on etsiä keinoja rikollisuuden vastustamiseksi ja kriminologia tutkii rikollisuutta yhteiskunnallisena ilmiönä. Tässä yhteydessä ei ole tarkoitus pohtia mainittujen tieteenalojen vuorovaikutussuhteita. Kriminaalitieteet eivät muodosta yhtenäistä erikoistiedettä, mutta toisaalta ei ole syytä myöskään tehdä jyrkkiä eroja kriminologian, kriminaalipolitiikan ja rikosoikeuden tutkimuksen välillä. Niiden väliset suhteet ovat analogisia niille vuorovaikutussuhteille, jotka vallitsevat oikeustieteen, politiikan ja sosiologian välillä yleisemmällä tasolla.

5. Yleisen oikeus- ja valtioteorian ja oikeustieteen erikoisalojen tehtävien ja tutkimuskohteiden muotoaminen edellä hahmotellulla tavalla tekee oikeustieteestä laajemman kokonaisuuden kuin nykymuotoinen dogmaattinen oikeustiede on. Käsitykseni mukaan se merkitsee oikeustieteen yhdentymistä muihin yhteiskuntaa tutkiviin tieteisiin. Oikeustieteen yhdentymistä muihin tieteisiin on kuitenkin tarkasteltava hienojakoisemmin kuin useimmat sitä vaatineet ovat tehneet. Oikeustieteessä on sellaisia tutkimuskohteita ja tehtäviä, joissa raja-aitojen kaataminen muihin yhteiskuntaa tutkiviin tieteisiin on täysin luonnollista, mutta myös omintakeisia ja erikoislaatuisia tehtäviä ja tutkimuskohteita. Niissä oikeustiede suhteessaan filosofiaan, sosiologiaan, historiaan, politiikan tutkimukseen on *suhteellisen* itsenäinen.

6. Erityisesti on tässä yhteydessä syytä hiukan käsitellä *oikeustieteen* ja *oikeushistorian* välistä yhteyttä. Oikeushistoria on historiantutkimuksen osa, joka tutkii oikeuden kehitystä historiallisina tosiasioina niiden konkreettisessa muodossa ja yhteyksissä yhteiskunnan kehityksen yleispiirteisiin. Kivivuori ei ole halunnut nähdä eroa oikeushistorian ja varsinaisen lainopin välillä, eroja olisi vain aineiston määrässä ja luonteessa.[11] On huomattava, että Kivivuoren lausuma tarkoittanee lainoppia ja oikeushistoriaa sellaisina kuin hän itse on ne hahmottanut. Oikeustieteen tehtävien ja tutkimuskohteiden asettaminen siten kuin Kivivuori ne väitöskirjansa johdannossa esitti johtaakin johdonmukaisesti ajatellen lainopin ja oikeushistorian eron häviämiseen. Omasta puolestani en näe ongelmaa aivan samalla tavalla. Muodollinen erottelu, joka lähtee oikeuden voimassa olemisen käsitteestä, ei tietenkään ole rationaalisesti perusteltu. Tässä kohdin Kivivuori on täysin oikeassa, koska esimerkiksi vuonna 1919 säädetyn ja *voimassa olevan* hallitusmuodon synnyn selvittäminen on mitä ilmeisimmin *oikeushistoriallinen* tutkimustehtävä. Klamin käsityksen mukaan oikeushistorian 'ammattimainen' harjoittaminen erityisen oppiaineen puitteissa ja pääasiallisesti vain niissä, kuten hän nykytilanteen ilmaisee, olisi muutettava siten, että oikeushistorialliset aspektit kuuluisivat tasa-arvoisina kunkin oikeustieteen erityisalan piiriin analyyttisten, sosiologisten, lainopillisten, oikeudellisen suunnittelun jne. kysymyksenasettelujen rinnalle.[12] Tämän kirjoittajan käsitys on toinen. Oikeushistoria on syytä pitää itsenäisenä ja lainopillisesta juridiikasta erottuvana tieteenhaarana, koska sillä oikeustieteeseen nähden on tiettyjä erikoisuuksia.

Ensinnäkin oikeushistoria ei edes pyri olemaan kaikesta konkreettisuudestaan huolimatta lainsoveltajan eräänlainen asiantunteva neuvonantaja. Oikeushistoria tutkii oikeusmuotojen syntyä ja kehitystä yhteiskunnallisena prosessina tietyissä historiallisissa tilanteissa ottaen korostuneesti huomioon kansallisista, paikallisista yms. tekijöistä johtuneet erikoisuudet. Kun yleinen valtio- ja oikeusteoria keskittyy lähinnä kehityskulun perustendensseihin, oikeushistoria tutkii kehitysaspektia kaikessa mutkikkuudessaan. Oikeushistoria hyödyntää täydessä laajuudessaan

---

11 *Kivivuori*, Suomen vahingonkorvauslainsäädännön kehitys I s. 26 s. Problematiikkaan on laajemmin kiinnittänyt huomiota osittain Kivivuoreen yhtyen *Klami*, Johdatus oikeustieteelliseen analyysiin s. 135 ss.

12 *Klami*, Historialliset aspektit positiivisoikeudellisessa tutkimuksessa, LM 1970 s. 57. Sama esitys Johdatus oikeustieteelliseen analyysiin s. 147 ss.

niitä käsiteapuvälineitä ja metodeja, jotka ovat tyypillisiä koko historiantutkimukselle, vaikka sen tutkimuksen kohde onkin sama kuin oikeustieteessä. Oikeushistoria on myös se tieteenala, jolla kehitellään ja historiallisten lähteiden perusteella perioidisoidaan oikeuden kehitystä.

Oikeushistorian sisäinen rakenne voidaan nähdä analogisena oikeustieteille. Näin ollen voidaan erottaa yleinen oikeus- ja valtiohistoria, joka tutkii oikeusnormien, -katsomusten ja -aatteiden kehitystä kokonaisuutena. Tällä on kiinteät siteet poliittiseen historiaan. Erona yleiseen oikeus- ja valtioteoriaan on kehitysaspektin huomattavampi korostaminen, yleisten yhteiskunnallisten lainmukaisuuksien ja oikeuteen ja valtioon liittyvien erikoisten lainmukaisuuksien tietyissä yhteiskunnallisissa olosuhteissa tosiasiassa esiintyneiden konkreettisten ilmaisumuotojen selvittäminen, oikeus- ja valtiokehityksen tarkastelu periodisena, historiallisena prosessina. Tätä konkreettisemmalla tasolla voidaan tutkia oikeuden erityisalojen kehitystä.

Oikeushistoria voi olla oikeustieteille suuresti hyödyksi edellyttäen, että oikeustieteet ottavat edellä hahmotellulla tavalla muitakin tutkimustehtäviä kuin sen selvittämisen, mikä on Suomen voimassa olevan oikeuden kanta tietyssä elämässä esille tulevassa tilanteessa.

7. Oikeustieteellisen metodikeskustelun nykyvaiheessa on syytä esittää muutamia huomautuksia myös *oikeussosiologiasta* ja *sen suhteesta oikeustieteisiin*. Oikeussosiologia nykyisellään on sosiologian erikoishaara, jonka tutkimuskohteina ovat oikeuden ja yhteiskunnan vuorovaikutukset ja menetelmät samoja kuin sosiologiassa yleensä. Jos oikeustieteen päätutkimuskohteeksi lakipositivistisen oikeustieteen tapaan määritellään voimassa oleva oikeus eristettynä sen toiminnasta yhteiskunnassa ja sen sosiaalisista edellytyksistä ja vaikutuksista, oikeussosiologia on täysin tarpeellinen ja kehittämiskelpoinen tieteenalue. Mutta jos oikeustieteen kehityksen suunta on se, jota edellä esitetyssä on pyritty hahmottelemaan, voidaan perustellusti kysyä, onko oikeussosiologia lainkaan tarpeellinen. Käsittääkseni itsenäisen oikeussosiologian olemassaolon perusta on samantapainen kuin oikeushistorian, ts. se, että kyseessä ovat sosiologian sovellutukset oikeuselämän tutkimuksessa. Siitä huolimatta oikeussosiologian tulevaisuus on sidoksissa oikeustieteen kehitykseen.[13]

---

13 On myönnettävä, että oikeustieteen ottaessa tutkimustehtäväkseen ne kysymyksenasettelut, jotka nykyisin kuuluvat oikeussosiologian alaan, saattavat ne

Oikeustieteiden ja oikeussosiologian väliset suhteet ovat edellä selviteltyjen kysymysten tavoin erittäin problemaattisia. Suuressa määrin kysymysten ratkaisemiseen vaikuttaa se, millainen käsitys tutkijoilla on yhteiskunnasta, sen kehityksestä, oikeudesta, sen luonteesta ja tehtävistä yhteiskunnassa, valtiosta jne. Kirjoittajan käsityksen mukaan oikeusnormit erotettuina yhteiskunnallisesta käytännöstä, historiallis-sosiaalisista edellytyksistään ja vaikutuksistaan ovat sisällyksettömiä kielellisiä muotoja. Oikeusnormin luonteen ne saavat valtiollisen tahdon ilmauksina ja toimimalla yhteiskunnassa, jonka sitovaksi käyttäytymisjärjestykseksi ne on muodostettu. Oikeusnormit toisaalta heijastavat yhteiskunnan vallitsevaa aineellista todellisuutta, toisaalta ne toimivina vaikuttavat siihen. Kirjoittajan käsitys on vastakkainen mm. Kelsenin puhtaalle oikeusopille, joka Humen ja Kantin tavoin ovat asettaneet »Seinin» ja »Sollenin» jyrkiksi vastakohdiksi. On kenties myös syytä sanoa, ettei oikeustieteen tutkijaa tule Klamin tavoin asettaa kyselyikäisen pikkulapsen asemaan tai pyrkiä eri ideologioiden edustajien yhteiseen kieleen.[14] Ristiriita eri maailmankatsomusten välillä filosofiassa ja yhteiskuntaa tutkivissa tieteissä ja siten myös oikeusteoriassa ja oikeustieteessä ei näet ole soviteltavissa.

8. Lainopin, oikeushistorian, oikeussosiologian ja yleisen oikeusteorian lisäksi oikeustieteeseen laajassa mielessä luetaan perinteisesti *vertaileva oikeustiede*.[15] Vertailevan oikeustieteen asemaa koskeva pääkysymys

---

oikeustieteen eräänlaisina reuna-alueina jäädä vaille ansaitsemaansa huomiota. Oikeussosiologian erilaisista tutkimuskohteiden hahmotuksista ks. esim. *Lahti*, Mitä on oikeussosiologia? Kriminaaliklubi 1920—1970 s. 63 ss., jossa käytetään italialaisen Renato Trevesin jaottelua a) lakien tehokkuus ja sosiaaliset vaikutukset, b) lain soveltajat ja heidän funktionsa yhteiskunnassa, ks. myös siinä mainittu kirjallisuus sekä mm. *Aubert*, Rättssociologi (1972) s. 11 ss., *Aubertin* toimittama kokoomateos Sociology of Law, jonka osajako (1. Law and Social Structure, 2. Legislation, Law Enforcement and the Public, 3. Law and Conflict Resolution, 4. Judicial Behaviour, 5. The Legal Profession) osoittaa oikeussosiologian kohteet. Ks. myös *Simon*, The Sociology of Law, joka antaa kuvan USA-laisesta oikeussosiologiasta tällä vuosisadalla.

Myös *Lahti*, em.k. s. 61 ss. asettaa kysymyksen itsenäisen oikeussosiologian tarpeellisuudesta. Vaikka hän sanookin, että oikeussosiologia-nimitys on ymmärrettävä esitystekniseksi apukäsitteeksi (s. 61), esitys itse asiassa on oikeussosiologian itsenäisenä pitämisen puolustusta.

14 Ks. *Klami* LM 1970 s. 65 s.

15 *Zitting*, Valtioelämän oikeustieteellinen tutkimustapa, Politiikka 1961 s. 36 ss.

on se, onko se lähinnä metodi vai itsenäinen oikeustieteen haara. Käsitykset tästä eivät ole ainakaan vielä vakiintuneet. Vertailevan oikeustieteen pitäminen itsenäisenä oikeustieteen haarana lienee perusteetonta ja on asianmukaisempaa puhua vertailusta metodina. Syynä on nähdäkseni se, että oikeus ei yhteiskunnassa synny eikä toimi kansainvälisesti eristettynä eikä ilman historiallista pohjaa. Jokaisen valtion oikeus on kansainvälisten ja kyseisen valtion historiallisesti muodostuneiden tekijöiden yhteyttä. Tästä syystä niin voimassa olevan oikeuden kuin menneisyyden oikeusmuotojen ja erityisesti oikeuskehityksen tutkiminen edellyttää jo sinänsä oikeusnormien vertailua eri valtioissa ja historian ajanjaksoina. Oikeusvertailu on siis lähinnä keino tehdä yleistyksiä eri taloudellisten yhteiskuntamuodostumien ja niiden kehitysvaiheiden oikeusmuotojen lainalaisuuksien ja tietyn valtion kansallisista yms. tekijöistä johtuvien erikoisuuksien selvittämiseksi.[16] Oikeusvertailu kuuluu siis osana oikeustieteen eri osien metodiseen arsenaaliin. Toisaalta vertailevan oikeustieteen itsenäisyyden tunnustamisellekin voidaan esittää varteen otettavia perusteita.

Oikeustiede ja -teoria voi saada kestävän luonteen vain silloin, kun se pystyy antamaan johdonmukaisen, kehityskelpoisen ja yhteiskunnallista todellisuutta vastaavan vastauksen kaikkiin olennaisiin oikeutta ja valtiota koskeviin kysymyksiin. Tämä on ymmärrettävä periaatteellisesti eli siten, että oikeustieteellä ja -teorialla tulee olla edellytykset valtion ja oikeuden kaikinpuoliseen tieteelliseen käsittämiseen. Sen sijaan oikeusteoria, joka väittää löytäneensä täysin valmiin vastauksen oikeusajattelun perusongelmiin, kangistuu pian dogmien kokoelmaksi. Yksityiseltä tutkijalta sellaisen esittäminen olisi sitäkin perusteettomampaa.

1.3. Tutkimustehtävän asettamisesta

1. Edellä on esitetty oikeustieteen tehtäväksi tutkia kaikinpuolisesti erästä yhteiskuntaelämän osaa, nimittäin oikeutta ja valtiota. Valtioon kohdistuvan tutkimuksen osalta on tehtävä se rajoitus, että oikeustiede tutkii sen tyyppejä ja muotoja siinä laajuudessa ja niiltä näkökulmilta kuin on tarpeen oikeusjärjestyksen ja oikeudellisen ajattelun selvittämi-

[16] *Schröder,* Über das komparative Prinzip der marxistischen Rechtsgeschichtsmethodik teoksessa Marxistische Beiträge zur Rechtsgeschichte s. 72 ss., etenkin s. 98.

seksi. Valtiollahan on toki paljon muitakin tehtäviä kuin oikeuden luominen ja voimassa pitäminen, mutta oikeustiede on kiinnostunut valtiosta pääasiassa tämän funktion kannalta. Oikeuden luominen valtiollisina tahdonilmaisuina, kaikki lainsäädäntöaktit, ovat luonteeltaan poliittisia akteja. Mutta siitä huolimatta oikeus ei ole tietyn poliittisen katsomusjärjestelmän tai valtiotyypin tai -muodon mekaaninen johdannainen, vaan niillä on suhteellinen itsenäisyys toisistaan. Näin ollen on kirjoittajan käsityksen mukaan virheellistä yhtä hyvin katkaista oikeuden napanuora poliittisista eli valtiollisista ilmiöistä, kuten oikeuspositivistinen oikeustiede on ollut taipuvainen tekemään, kuin samaistaa ne toisiinsa, kuten eräät oikeustieteen poliittisuutta tarkastelleet ovat hiukan karkeistaen asian käsittäneet.

Määriteltiinpä oikeustieteen tehtävät miten tahansa, määrittelyt ovat tarkoitettuja hahmottamaan oikeustiedettä kokonaisuutena. Yksittäisissä tutkimuksissa on suoritettava valintoja tutkimuskohteiden, menetelmien ja kysymyksenasettelujen välillä. Se on tarpeen silloinkin, kun tutkimus on omaksunut johdonmukaisen kokonaiskäsityksen yhteiskunnasta, valtiosta, oikeudesta, niiden keskinäisistä suhteista ja muista oikeusajattelun peruskysymyksistä. Millaisia tutkimusmetodeja, -tekniikkaa ja -aineistoa käytetään, riippuu tieteellisen kokonaiskäsityksen — tai jullkilausumattomien paradigmojen[1] — puitteissa paljolti tutkimuksen kohteina olevista ongelmista. Tässä tutkimuksessa noudatettujen periaatteiden ja kysymystenasettelujen yleinen hahmottaminen on siis tarpeen.

2. Rikoslainopillisessa kirjallisuudessa joskus rikosoikeudelliset katsomusjärjestelmät on pyritty luokittelemaan siten, että karakteroinnin perustana on katsomusjärjestelmän vastaus yhteen tai ainakin muutamaan keskeiseen kysymykseen. Etenkin 1800-luvun alkupuolella se oli melko tavallista. Useimmiten luokittelussa on ollut ratkaisevana kriteerinä rangaistusteoria, siis se käsitys, jonka kukin katsomusjärjestelmä on omaksunut kysyttäessä rangaistuksen tarkoitusta, oikeutusta ja tehtäviä yhteiskunnassa. Tällä perusteella rikosoikeuskäsitykset on jaettu abso-

[1] Paradigma-ilmaus (kreik. paradeigma = esikuva) on sosiologisessa kirjallisuudessa nykyään käytetty merkitsemään ennalta asetettua tai epäilyksien ulkopuolelle jätettyä ajattelun osaa, ks. esim. *Suomalaisen sosiologian juuret* s. 1. Ilmaisu lienee sosiologisessa käytössä peräisin teoksesta *Kuhn,* The Structure of Scientific Revolutions (1962). Suppeammassa merkityksessä (»the codification of sociological theory») on ilmaisua käyttänyt *Merton,* On Theoretical Sociology s. 69 ss.

luuttisiin, retributiivisiin (kuten analyyttisen filosofian kielenkäytössä Englannissa sama asia on usein ilmaistu) tai sovitusajattelulle pohjautuviin rikosoikeuskäsityksiin ja toisaalta relatiivisiin tai utilitaristisiin (Englannissa käytetty ilmaisu) rikosoikeuskäsityksiin. Jakokriteerinä perinteisesti on ollut, että edellisissä rangaistuksella ei ole mitään sen olemuksesta riippumatonta tarkoitusta, jälkimmäisten mukaan rangaistus toteuttaa joitakin yhteiskunnallisia tarkoitusperiä. Relatiiviset rangaistusteoriat on jaettu toteutetun tarkoitusperän mukaan pääasiassa yleisestävyyttä painottaviin ja pääasiassa erityisestävyyttä painottaviin suuntiin. Lisäksi on usein hahmoteltu rikosoikeuskäsitys, joka on korostanut rikosoikeuden tehtävää yhteiskuntasuojeluna.[2]

Muitakin vastaavanlaisia erottelukriteerejä on käytetty. Puhutaan tekorikosoikeudesta, jolloin rangaistuksen katsotaan suuntautuvan konkreettisiin tekoihin ja rikosoikeudellisen arvostelun perustana on teon törkeys, vaarallisuus ja yleensä objektiiviset seikat. Sen vastakohtana puhutaan tekijärikosoikeudesta, jolloin rikoksentekijöiden kohtelun periaatteet määräytyvät heidän mielenlaatunsa, luonteensa ja yleensä rikoksentekijöiden ominaisuuksista käsin.[3] Rikosoikeus voi perustua pääasiassa lakisidonnaisuuteen, jolloin lainkäyttäjän valtuuksia yksittäis-

---

[2] Rangaistusteorioista yleisesti mm. *Forsman,* Nykyajan erisuuntaiset käsitykset rangaistuksen tarkoituksesta ja Straffrättens allmänna läror s. 16 ss., *Serlachius,* Suomen rikosoikeuden oppikirja I s. 21 ss., *Honkasalo,* Suomen rikosoikeus. Yleiset opit I s. 21 ss., *Salmiala,* Rangaistuksen tarkoituksesta, SKrim YV 1948 s. 8 ss., *sama,* DL 1946 s. 41 ss., *sama,* LM 1953 s. 222 ss., *Ellilä,* Tutkintavankeuden lukeminen rangaistuksen vähennykseksi s. 9 ss., *Nousiainen,* Rangaistuksen määräämisestä s. 14 ss., *Alanen,* Rangaistus ja turvaamistoimenpiteet s. 7 ss., *Uitto,* Vankien ehdonalaiseen vapauteen päästäminen ja sen edellytykset s. 1 ss., *Agge,* Studien över det straffrättsliga reaktionssystemet laajasti, *sama,* Strafrättens allmänna del I s. 38 ss., *Andenaes,* Alminnelig strafferett s. 71 ss., *sama,* »Straffens formål», TfR 1971 s. 151 ss., *sama,* Straff og almenprevensjon, TfR 1966 s. 1 ss., *Aubert,* Om straffens sosiale funksjon laajasti, *Ross,* »Straffens formål» teoksessa Skyld, ansvar og straff s. 55 ss. (Ross pyrkii tekemään koko kysymyksen näennäisongelmaksi) ja Endnu en gang »Straffens formål», TfR 1971 s. 390 ss., *Jescheck,* Lehrbuch des Strafrechts s. 38 ss. ja siinä mainittu lavea kirjallisuusluettelo. Englantilaisesta keskustelusta ks. *Acton* (ed.), The Philosophy of Punishment ja *Grupp* (ed.), Theories of Punishment laajasti sekä *Honderich,* Punishment. Kirjoittajansa gandhilaisen filosofian sävyttämä on *Tähtinen,* The Theories of Punishment, joka osoittaa melko vähäistä perehtymistä rikosoikeuskirjallisuuteen.

[3] Ks. yleisluonteisesti *Jescheck* m.t. s. 32 s. ja siinä mainittu kirjallisuus.

tapaukselliseen harkintaan on tietoisesti kavennettu, mutta järjestely voi olla myös toisenlainen ja antaa lainkäyttäjälle laajat valtuudet rangaistusvallan käytön käytännölliseen muotoamiseen. Puhutaan myös seuraushakuisesta ja syyllisyyshakuisesta rikosoikeudesta.[4]

3. Tämän kirjoittajan käsityksen mukaan sovitusajattelu tieteellisenä katsomuksena ei ole perusteltavissa. Se on kuitenkin olemassa niin kansalaisten oikeustajunnassa kuin myös Suomen voimassa olevaa rikoslainsäädäntöä säädelleenä periaatteena.[5] Rikosoikeuden tutkimuksen eräänä tehtävänä on luonnollisesti tutkia sovitusajattelua ja sen ilmauksia lainsäädännössä, mutta tieteellisen tiedostamisen kohde ja itse tiedostamisprosessi on erotettava toisistaan. Sovitusajattelun ilmentymiä voidaan siis tutkia ilman siihen sitoutumista samoin kuin uskonnollisia ilmiöitä voidaan tieteellisesti tutkia ateismin lähtökohdista. Se, että sovitusajattelua on reaalisesti olemassa niin lainsäädännössä kuin ihmisten yhteiskunnallisessa tajunnassa, ei ole riittävä peruste sen omaksumiselle nykyaikaisessa tieteessä, joka ei muutenkaan omaksu nykyaikanakin sangen yleisiä ennakkoluuloja eikä myöskään menneinä aikoina tieteelliseen asuun puettuja metafyysisiä käsityksiä.

4. Kriminologisen tutkimuksen nykyvaiheessa näyttää jo selvältä, etteivät rikolliset ole muista ihmisistä poikkeavia tavalla, jota ei voisi selittää yhteiskunnallisista ilmiöistä käsin.[6] Tästä johtuen on olemassa perusteita sille, ettei rikoslainsäädäntöä pitäisi rakentaa olennaisesti erityisestävyyden varaan. Rikoslainsäädännön rangaistusteoreettisena perusteena kirjoittajan käsityksen mukaan voi olla vain pääasiassa yleisestävyys ja yhteiskunnassa hallitsevien vitaalisten etujen sekä yleisinhimillisten oikeushyvien suojeleminen. Oikeusturvallisuuden vaatimukset näyttää parhaiten täyttävän sellainen tekorikosoikeus, jossa lakisidonnaisuus on viety mahdollisimman pitkälle, rikoksen ja rikosoikeudellisen tunnusmerkistön rakenne perustuu subjektiivisen ja objektiivisen puolen vastaavuudelle, tunnusmerkistöt ovat selkeitä ja konkreettisia ja yritys- sekä osallisuusoppi nojataan objektiivisiin kriteereihin.

5. Tämäntapaisten rikosoikeudellisen ajattelun perusongelmien ennestään runsaan detaljimaisen tarkastelun spektriin on vaikeata tuoda jota-

---

[4] *Anttila,* Syyllisyysvastuuta kohti, LM 1969 s. 625 ss.

[5] Mm. Salmiala on katsonut, että kansalaisten oikeustajunnassa oleva sovitusajattelu on riittävä edellytys sen omaksumiseen rikosoikeustieteessä, ks. *Salmiala,* em kirjoitukset.

[6] Esim. *Anttila—Törnudd,* Kriminologia s. 151 ss.

kin olennaisesti uutta. Verrattain harvoin erilaiset rikosoikeuden peruskysymysten tarkastelutavat kytketään niiden esittämistä vastaaviin yhteiskunnallisiin tekijöihin, historiallisiin tilanteisiin, yhteiskuntaluokkien elintärkeisiin etuihin ja yleistieteellisiin paradigmoihin. Tällainen kytkentä on leimallista tämän tutkimuksen toiselle luvulle, mutta jo tässä yhteydessä on syytä valaista sitä muutamilla esimerkeillä. Sovitusajattelu ei nykypäivänä ole samaa kuin 1600- ja 1700-luvulla siksi, että se liittyi kolme vuosisataa sitten teologiseen skolastiikkaan, kun taas klassisen rikosoikeuden sovitusajattelun taustalla oli klassisen liberalismin oikeusvaltioideologia. Sovitusajattelu oli siis tänä aikana muuttanut ratkaisevasti muotoaan, nimittäin sekularisoitunut. Viime kädessä tämä johtui siitä, että teokraattinen sovitusoppi oli kirkon tukeman feodaaliabsolutismin tapa ratkaista rangaistuksen oikeutuksen ongelma, uskonnon menetettyä yhteiskunnallisten muutosten takia yksinomaisen auktoriteettiasemansa »oikeellisen sovituksen» periaatteella oli pohjansa 1800-luvun yhteiskunnallisissa oloissa.

Toisena esimerkkinä voidaan lyhyesti tarkastella rikosoikeudellisen legalismin historiallisia muotoja. Sen ydinajatushan esiintyi jo vuoden 1215 Magna chartassa, jossa Englannin kuningas Juhana Maaton joutui painostuksen edessä takaamaan aristokratialle tiettyjä perusoikeuksia. Suurta enemmistöä väestöstä tämä asiakirja ei käytännössä koskenut. Samankaltaisia, kenties pidemmälle kehittyneitä legalistisen ajattelutavan muotoja lienee ollut havaittavissa noin 1200-luvulta alkaen Italian kaupunkivaltioiden oikeudessa ja niissä muodostuneen oikeustieteen ajattelutavoissa. Valistuksen legalismi ja nulla poena sine lege -periaate, jonka Feuerbach sen pohjalta muotoili, merkitsi jo paljon enemmän: sen tarkoituksena oli taata kaikille kansalaisille tietyt juridiset takeet ja siis muodollisesti yhdenvertainen rikosoikeudellinen kohtelu. Kun edellisen tyyppistä laillisuutta voidaan kutsua feodaaliseksi, niin jälkimmäistä voidaan hyvin nimittää porvarilliseksi laillisuudeksi. Kolmannen rikosoikeudellisen laillisuuden tyypin tapaamme nykyajan sosialistisissa maissa eli ns. sosialistisen laillisuuden. Yhtäläisyyksiä on laillisuustyyppien välillä tietenkin olemassa, mutta ne eivät poista periaatteellisia eroja.

Tarkastelkaamme vielä käsitettä »Gesinnungsstrafrecht». Termille ei ole helppoa löytää luontevaa suomennosta. Nousiainen on puhunut vaarallisuusrikosoikeudesta.[6a] Termi on kohtalaisen luonteva, jos kohta jät-

[6a] *Nousiainen* m.t. s. 111.

tää avoimeksi sen, että kyse on nimenomaan mielenlaadun tai tekijän muiden subjektiivisten ominaisuuksien arvioinnin keskeisyydestä. Valistusta edeltäneelle rikosoikeudelle oli varsin luonteenomaista, ettei rangaistavuutta rajoitettu tekoihin, vaan myös poikkeavien katsomusten esittäminen saattoi johtaa ankaraankin rikosoikeudelliseen kohteluun. Rankaiseminen kohdistui sellaisissa tapauksissa tekijän vaaralliseksi katsottuun mielenlaatuun, jonka ulkonainen ilmenemismuoto sellaisenaan oli nykyajan mittapuiden mukaan arvioiden harmiton (esim. noituus, harhaopin levittäminen jne.). Saksalaisilla rikosoikeusoppineilla Grolmanilla, Kleinillä ja Kleinschrodilla ja eräissä 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun rikoslaeissa voimme havaita »Gesinnungsstrafrechtin» »valistuneen» muodon. Sata vuotta myöhemmin tapaamme samantapaisen rikosoikeudellisen ajattelutavan ns. sosiologisen rikosoikeuskoulun opeissa, mutta nyt se oli sitoutunut positivistisen sosiologian ensimmäisen vaiheen (esimerkiksi Comte, Spencer, Westermarck) tieteenkäsitykseen. Ja Neuvostoliiton historian ensimmäiseltä vuosikymmeneltä löydämme käsitteen marxilaisen käytön vuoden 1926 rikoslaissa.

Käsitteet »sovitusajattelu», »legalismi» ja »Gesinnungsstrafrecht» merkitsevät siis eri asiaa historiallisesta ja yhteiskunnallisesta sekä ideologisesta käyttöyhteydestä riippuen.

6. Rikosoikeudelliset tieteenkäsitykset olisi hahmoteltava kokonaisvaltaisemmin myös siksi, että rikosoikeudellinen sääntely koskettaa lähes kaikkia yhteiskunnallisen elämän aspekteja. Honkasalon sloganin »Rikoslaki on paras poliittinen baromeetteri»[7] osuvuutta sinänsä ei ole syytä epäillä, mutta sellaisenaan se tuntuu liialliselta yksinkertaistukselta. Sekä rikosoikeuden normistossa että teoretisoinnissa on tältä kannalta arvioiden useamman laatuisia aineksia. Ensinnäkin rikosoikeus eräiltä osin sääntelee välittömästi poliittista toimintaa.[8] Niissä poliittinen ilmapuntari on herkimmillään, ts. ne sisällöltään herkimmin seuraavat valtiollisia suhdanteita. Eräillä säännöksillä säännellään välittömästi muuta kuin poliittista toimintaa, mutta niillä on huomattava poliittinen relevanssi. Sellaisia ovat esimerkiksi uskontoa, viranomaisten valtuuksia sekä sanan-, yhdistymis- ja kokoontumisvapautta koskevat rikosoikeudelliset sään-

[7] *Honkasalo,* Suomen rikosoikeus. Erityinen osa III s. 162.

[8] Suomen RL:ssa lähinnä RL 11—12 luku, 14—15 luku, 16: 8—9, 24—25. Toisaalta poliittista toimintaa rajoittaa luonnollisesti koko rikosoikeus siinä missä mitä tahansa toimintaa.

nökset. Kolmanneksi, huomattavalla määrällä rikosoikeudellisia säännöksiä pyritään suojaamaan niin sanoaksemme yleisinhimillisiä elinehtoja. Sellaisia ovat esimerkiksi säännökset surmaamistekoja, vapaudenriistoja, ja fyysisen loukkaamattomuuden loukkauksia vastaan. Neljänneksi, rikosoikeus omalta osaltaan säätelee välittömästi yhteiskunnan taloudellista anatomiaa: tavarantuotantoa ja -jakelua, kauppaa ja luottosuhteita, yritystoimintaa, työmarkkinasuhteita, verotusta ja kansantulon uusjakoa, omistusoikeutta jne. Tällaiset rikosoikeudelliset säännökset joutuvat muutospaineille alttiiksi yhteiskunnan tuotantosuhteiden dynamiikan johdosta. Viidenneksi, osa rikosoikeudellista säädöstöä kuvastaa yhteiskunnassa vallitsevaa moraalista tajuntaa, ts. käsityksiä siitä, millaiset ovat mm. perheinstituution, seksuaalisen käyttäytymisen ja muiden vastaavien ilmiöiden rakennepiirteet. Kuudenneksi, on olemassa valtiovallan käyttöä ja valtiollista koneistoa välittömästi säätelevää rikosoikeutta, esimerkiksi virkarikossäännökset. Tällainen yleispiirteinen ryhmittely osoittaa, miten rikosoikeudellinen säätely on ikäänkuin kuva yhteiskunnan kokonaisrakenteesta. Se auttaa havaitsemaan myös rikosoikeuden ja yhteiskunnan välisten vuorovaikutussuhteiden koko monimutkaisuuden, joka koskee rikosoikeuden suhteita niin talouteen, politiikkaan kuin yhteiskunnallisen tietoisuuden ilmiöihin.

7. Edellä selostetuista syistä on syytä luonnehtia rikosoikeudelliset katsomus- ja tavoitejärjestelmät, ei muutamista, tosin tärkeistä, periaatekatsomuksista käsin, vaan näiden katsomus- ja tavoitejärjestelmien kokonaisuudesta käsin. Tässä luonnehdinnassa on lisäksi otettava huomioon rikosoikeudellisten ajattelusysteemien niin sanoaksemme ateoreettinen, yleistieteellinen ja yhteiskunnallisideologinen sidonnaisuus, sillä mikään oikeudellinen ajattelusysteemi ei synny eikä toimi yhteiskunnallisessa ja yleistieteellisessä tyhjiössä. Tämän pohjalta määrittelemme *rikosoikeudellisen ajattelusysteemin sisäisesti johdonmukaiseksi rikollisuuteen, rikokseen, rangaistukseen ja niiden yhteiskunnallisen luonteen periaatteelliseen hahmottamiseen perustuvaksi yhteiskunnan ja ihmisten toiminnan rikosoikeudellisen sääntelyn periaatteisiin kohdistuvaksi katsomusten, arvostusten ja tavoitteiden systeemiksi, jolla on yhteiskuntaluokkien vitaalisiin elämänintresseihin perustuva yleistieteellinen ja yhteiskuntaideologinen sidonnaisuus.* On syytä korostaa, että ilmaisu »rikosoikeudellinen» on tässä määritelmässä käsitetty laajemmin kuin perinteisessä rikoslainopissa. Se käsittää tavallisesti myös kriminaalipolitiikaksi kutsutun katsomusten ja tavoitteiden systeemin.

Määritelmä kuvaa lähinnä tieteellistä rikosoikeudellisen ajattelun peruskysymyksien hahmottamista. Kaikki niihin kohdistuvat katsomukset, arvostukset ja tavoitteet eivät kuitenkaan pohjaudu mainittujen ilmiöiden tieteelliseen käsittämiseen. Tietty johdonmukaisuutensa ja systemaattisuutensa on niin sanoaksemme rikosoikeudellisten normien toiminnan jokapäiväiseen ja jatkuvaan kokemukseen perustuvalla rikosoikeuskäsityksellä, joka on tyypillinen esimerkiksi tuomioistuinlaitosten virkamiehille (elleivät ole samalla perehtyneet ongelmiin teoreettisesti), syyttäjäviranomaisille, asianajajaille, poliisi- ja vankilaviranomaisille. Tätä voidaan kutsua esimerkiksi ammatilliseksi rikosoikeudellisen sääntelyn perusongelmien hahmottamiseksi tai yksinkertaisesti ammatilliseksi rikosoikeustajunnaksi. Luonnollisesti silläkin on yhteiskunnalliset edellytyksensä ja sidonnaisuutensa. Jäsentymättömin on tavallisten kansalaisten rikosoikeudellinen tajunta, koska se ei perustu rikollisuuden, rikoksen, rangaistuksen ja niiden yhteiskunnallisen luonteen teoreettiseen hahmottamiseen eikä kansalaisten erityisiin rooleihin pohjautuviin jokapäiväiseen kokemukseen rikosoikeudellisten normien toiminnasta.

8. Rikoslainopillisella tutkimuksella on suuri merkitys yhteiskunnassa vallitsevalle rikosoikeudelle. Jo pelkästään teknisenä suorituksena rikoslakien säätäminen on mahdotonta ilman asiaan perusteellisesti perehtyneiden osallistumista. Tästä syystä eräs tapa saada selville tiettynä aikana syntyneen oikeusjärjestyksen osan ajatuksellisia kivijalkoja on tarkastella sen takana olevan juridisen tieteenharjoituksen peruspiirteitä. Toisaalta rikoslainoppineet eivät toimi eivätkä ole aiemminkaan toimineet yhteiskunnasta eristyneinä yksilöinä. Heidän yhteiskunnallisena tehtävänään on saattaa edustamansa valtiollinen ja oikeudellinen tietoisuus rikosoikeustieteelliseen muotoon, toisin sanoen rakentaa niitä vastaava rikosoikeudellinen ajattelusysteemi. Rikosoikeudellinen ajattelusysteemi saa ratkaisevan merkityksen rikoslainsäädännöllä vain sillä ehdolla, että se periaatteiltaan vastaa yhteiskunnassa hallitsevia käsityksiä.

Rikosoikeudelliset teoriat syntyvät historiallisten, yhteiskunnallisten ja yleistieteellisten edellytystensä vallitessa. Ihmiset asettavat rikosoikeudenkin alueella itselleen sellaisia tehtäviä ja tavoitteita, joiden toteuttamisen aineelliset ehdot ovat jo olemassa tai ainakin realisoitumassa. Tämä näkökohta on ratkaisevan merkityksellinen seuraavana lukuna olevalle analyysille rikosoikeudellisen ajattelun murroksista 1700- ja 1800-luvulla. Siinä erotetaan kolmen erilaisen rikosoikeudellisen ajattelusysteemin, valistuksen rikosoikeusideologian, klassisen rikosoikeusajattelun ja ns.

modernin tai sosiologisen rikosoikeuskoulun ajattelujärjestelmät. Valistuksen rikosoikeusideologia syntyi feodaalisen yhteiskunnan rappeutumisen aikakaudella, jolloin sitä seurannut kapitalistinen tavarantuotanto oli muodostumassa Euroopassa vallitsevaksi. Valistuksen rikosoikeusideologian perustehtävänä oli luoda vallineelle rikosoikeudelle vastakkainen edistyksellinen käsitysjärjestelmä, joka johtaisi rationaalisesti perusteltaviin säädöksiin. Se perusteellinen mullistus, joka rikosoikeudellisessa ajattelussa 1700-luvun puolivälin tienoilta alkoi, oli siis luonteeltaan, kuten valistusfilosofia yleensäkin, avoimesti feodalismin vastainen. Klassinen rikosoikeussysteemi, joka ajatuksellisesti on suuressa määrin valistusideologian jatkoa, syntyi ja vaikutti jo sellaisissa yhteiskunnallisissa oloissa, joissa feodaalinen absolutismi oli saanut väistyä ns. oikeusvaltion ja sen pohjana olleiden taloudellisten realiteettien tieltä. Valistuksen ajamat vaatimukset oli pääasiallisesti toteutettu lakikodifikaatioissa ja oikeustiede saattoi ottaa päätehtäväkseen voimassa olleen oikeuden perustelemisen, systematisoinnin ja tulkitsemisen. Yhteiskunnallisen kehityksen myötä klassinen rikosoikeussysteemi joutui viime vuosisadan lopulla kriisiin, koska se ei kyennyt peruskäsitystensä puitteissa tuomaan johdonmukaista ja tavoitteellista kriminaalipolitiikkaa 1800-luvun lopulla vallinneisiin oloihin.

Yleisesti ottaen on syytä suhtautua varovaisesti oikeudellisen kehityksen johtamiseen hallitsevista oikeustieteellisistä käsityksistä. On nimittäin täysin mahdollista, että oikeustieteen harjoituksessa tietyltä ajanjaksolta henkiin jäänyt katsomussuunta on ollut kymmeniä vuosia ajastaan edellä. Näin voidaan sanoa esimerkiksi Montesquieun Lakien hengestä, jolla porvarilliselle oikeusajattelulle ja lainsäädännölle oli suunnaton merkitys, mutta jonka lainsäädännöllisiä vaatimuksia toteutettiin vielä sata vuotta teoksen ilmestymisen jälkeen. Oikeusnormit eivät muodostu tieteenharjoittajien välisissä debateissa, joissa teorioiden oikeellisuutta ei ratkaista parlamentaarisin tai hallinnollisin menetelmin, vaan valtiokoneiston toiminnan tuotteina. Vallitsevat oikeusnormit määräytyvät yhteiskunnassa vallitsevan valtion historiallisen tyypin ja valtiollisen vallan käyttötavan sekä historiallisten tilanteiden ja yhteiskunnallisten voimasuhteiden mukaan. Oikeustieteelliset katsomustavat ovat tässä prosessissa vaikuttavia, mutta eivät itsenäisesti. Ja niin tulee ollakin, sillä oikeusnormit eivät ole vain juristiammattikuntaa vaan koko yhteiskuntaa varten.

Tarkasteltaessa rikosoikeuskäsitysten sidonnaisuuksia ei niitä ole mah-

dollista suhteellisen suppeassa esityksessä eritellä kaikkien relevanttien kysymysten kannalta. Eräänlaisina avainkysymyksinä pyritään selvittämään sitä, millaiseen filosofiaan, etenkin valtiolliseen filosofiaan ne ovat liittyneet, miten ne ovat hahmottaneet oikeusnormien luomisen keskeiset ongelmat, millainen on niiden pohjana oleva käsitys rikollisuudesta, ihmisestä ja inhimillisestä toiminnasta sekä rangaistuksesta, sen oikeutuksesta ja rikoksen ja rangaistuksen suhteen pääperiaatteista.

9. Käsillä oleva nide on tarkoitettu osaksi laajempaa kokonaisuutta, jossa tutkitaan vuoden 1889 rikoslainsäädännön syntyä ja kehitystä autonomian aikana. Tämän rikoslainsäädännön voimaantulo huhtikuussa 1894 muodostaa eräässä mielessä luonnollisen tutkimuksellisen vedenjakajan. Hahmotellussa tutkimusprojektissa on ensimmäisenä ilmestynyt kirjoittajan tutkielma painovapaudesta ja sen rikosoikeudellisesta säätelystä autonomian loppupuolen Suomessa. Tämän niteen toinen luku on sen vuoksi johdantoa ei vain uskontoa, moraalia ja niiden suhdetta rikoslakiin vuosina 1894—1917 käsitteleviin jaksoihin vaan myös myöhemmin julkaistaviin konkreettisiin tutkimuksiin. Jakso 2.4.5. tilanteesta suomalaisessa oikeustieteessä on jätetty tietoisesti suppeaksi, koska myöhemmissä vuoden 1889 rikoslain syntyyn ja sen perusteiden myöhempiin arviointeihin kohdistuvissa esityksissä problematiikkaan joudutaan puuttumaan perusteellisemmin. Tarkoituksena on ollut osoittaa lähinnä ne tiet, joita myöden ns. modernin rikosoikeuskoulun perusajatukset tulivat Suomessa pohdinnan kohteiksi.

Tämän niteen kolmannessa luvussa aloitetaan Suomen rikoslainsäädännön kehitykseen vuosina 1894—1917 kohdistuva tutkimus selvittämällä sen yhteiskunnallisia ja valtiollisia reunaehtoja, aluksi yhteiskuntaa, sen jälkeen valtiota. Ja koska rikosoikeus määrittelynsä mukaan on oikeussäännösten kokonaisuus, joka määrittelee rikoksina pidettävät vääryystyypit ja määrää niihin liittyvät rikosoikeudelliset seuraamukset, on samassa yhteydessä annettu yleisluonteinen kuva 1800-luvun lopun ja tämän vuosisadan alun rikollisuudesta tilastojen valossa.

Yhteiskunnallisen tietoisuuden struktuurissa voidaan sangen luontevasti erottaa tietoisuuden lajeina moraalinen, poliittinen, oikeudellinen, uskonnollinen, esteettinen, taloudellinen ja filosofinen tietoisuus.[9] Rikosoikeustajunta on eräs oikeudellisen tietoisuuden osa, mutta sillä on läheisiä vuorovaikutussuhteita moraalisen, poliittisen ja uskonnollisen tajun-

[9] *Uledow*, Die Struktur des gesellschaftlichen Bewusstseins s. 59 ss.

nan kanssa. Vuosien 1894—1917 näkyvästi poliittisten ilmiöiden ja rikoslainsäädännön välisiä suhteita tullaan selvittämään tämän tutkimuksen toisessa niteessä. Siinä selvitetään myös Suomen rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmään tuolloin kohdistuneita muutospaineita. Eräiltä osiltaan politiikan ja rikosoikeuden suhteiden selvittäminen näinä vuosina alkoi jo kirjoittajan painovapautta käsitelleessä työssä.[10]

Se, että tässä niteessä on toisen luvun yleisteoreettisen tarkastelun ja vuosisadan vaihteen suomalaisen yhteiskunnan kuvauksen ohella vain tutkimuksen moraalista ja uskonnollista tietoisuutta ja niiden suhdetta rikosoikeuden kehitykseen selvittävät jaksot, johtuu yksinomaan käytännöllisistä syistä. Ensiksikin on tahdottu välttää niteen paisumista kohtuuttomasti, sillä tutkimuksen pohja-aineisto on ollut varsin laaja. Toiseksi, tutkimuksen toiseen niteeseen tulevat selvitykset seuraamusjärjestelmään kohdistuneista muutospaineista ja ns. poliittisen rikosoikeuden (erityisesti Suomen ja Venäjän suhteiden kannalta) kehitystendensseistä näyttävät sellaisinaan muodostavan sopivan esityksellisen kokonaisuuden.

Käsillä olevan tutkimuksen konkreettisen osan kohteena on siis rikoslainsäädännön kehitys ja siihen kohdistuneet muutospaineet Suomessa vuosina 1894—1917. Vuoden 1894 valitsemista ajanjakson alkukohdaksi puoltavat eräät muodolliset syyt. Ensinnäkin mainitun vuoden huhtikuussa saatettiin vihdoin päätökseen se rikosoikeudellisen järjestelmän reformi, joka oli aloitettu jo 1850- ja 1860-luvun vaihteessa. Vuodesta 1894 alkaen tässä mielessä oli siis olemassa uusi historiallinen tilanne. Toinen muodollinen peruste vuoden 1894 valinnalle alkukohdaksi oli hallitsijanvaihdos, Nikolai II astui Aleksanteri III:n seuraajaksi Suomen suuriruhtinaana. Näiden seikkojen merkitys alkukohdan valinnalle on huomattava, mutta vain muodollisena.

Perusteluja tutkimusjakson alun valinnalle voidaan etsiä myös suomalaisen yhteiskunnan kehityksen kulusta. Tällöin ei ole aihetta koettaa rajata tutkimusjakson alkua yhtä eksaktisti. Kuitenkin on voitu havaita, että Suomessa 1890-luvun puolivälin tienoilla syvän taloudellisen matalasuhdanteen jälkeen tapahtui selvä sysäys sosiaalisessa ja taloudellisessa kehityksessä. Teollistuminen elpyi voimakkaaksi kehitykseksi, jota Alho on ilmeisen oikeutetusti nimittänyt Suomen teollisuuden suurnousuksi.[11]

---

10 *Backman*, Painovapaudesta ja sen rikosoikeudellisesta säätelystä Venäjän vallan loppuajan Suomessa, Oikeustiede VI/1975 s. 125 ss.

11 *Alho*, Suomen uudenaikaisen teollisuuden synty ja kehitys s. 118 ss.

Samoihin aikoihin ajoittui suomalaisten työmarkkinoiden murros[12] ja työväenyhdistysten alkava irtautuminen wrightiläisyydestä ja sosialististen aatteiden omaksuminen niin teollisuustyöväestön kuin maaseudun tilattoman väestön keskuudessa.[13] Lisäksi samoihin vuosiin ajoittui myös Suomen ja Venäjän välisten suhteiden näkyvä kärjistyminen, joka sai ilmauksensa lopulta vuonna 1899 Nikolai II:n suorittamassa valtiokaappauksessa. Tämän vuosisadan ensimmäisinä vuosina poliittiset olot olivat koko lailla toiset kuin rikoslakia säädettäessä ja taloudellinen kehitys huomattavasti pidemmällä.

Tutkimusjakson päätekohdan määrittely ei tarvinne erityisiä perusteluja.

10. Tutkimuksessa ei ole tarkoitus esittää normatiivisia kannanottoja siitä, miten autonomian aikana syntyneitä ja vielä voimassa olevia käsiteltyjä oikeusnormeja olisi nykyaikana toisenlaisissa olosuhteissa tulkittava. Lainvalmistelutyöt ja pyrkimykset oikeusnormien muutoksiin esiintyvät itsenäisinä tutkimuskohteina, eivät aineistona jonkinlaiselle »dialektiselle argumentaatiolle». Aineistona on käytetty pääasiassa valtiopäivien asia- ja pöytäkirjoja, virallista arkistomateriaalia, oikeustieteellistä ja historiallista kirjallisuutta, poliittisten puolueiden hyväksymiä asiakirjoja ja niiden taustaa valaisevaa kirjallisuutta, jonkin verran yksityisluonteista arkistoaineistoa ja muistelmateoksia. Koska tässä niteessä tutkittuja suomalaisen kriminaalipolitiikan ongelmia käsiteltäessä säätyvaltiopäivät ja eduskunta muodostivat tapahtumien polttopisteen, on aineistokin vastaavasti painottunut. Toisessa niteessä esitys tulee paljon enemmän perustumaan arkistomateriaaliin. Autonomian ajan lopun lehdistöä ei ole ryhdytty tutkimaan systemaattisesti, niin mielenkiintoista ja yksityiskohtia valaisevaa kuin se voisi ollakin, sillä siihen uhrattuihin resursseihin nähden tutkimusta hyödyttävät löydöt voidaan olettaa vähäisiksi. On myös luultavaa, että lehdistössä käsiteltiin perusteellisesti vain sellaisia kriminaalipoliittisia kysymyksiä, joita selviteltiin myös muilla forumeilla, etenkin eduskunnassa. Lehdistön merkitystä oli omiaan vähentämään se, että se suurlakkoon 1905 asti oli sensuurin alaisena. Päämerkitys lehdistön analyysilla tässä yhteydessä voisi olla lähinnä eri poliitti-

---

[12] *Mattila,* Työmarkkinasuhteiden murros Suomessa s. 81 ss.

[13] Ks. esim. *Hyvönen,* Suomen vanhan työväenpuolueen historia s. 25 ss., *Soikkanen,* Sosialismin tulo Suomeen laajasti, *Forsman,* Mistä syystä sosialismi levisi Suomen maalaisväestön keskuuteen (1912).

sissa piireissä vallinneiden rikoslainsäädäntöön kohdistuneiden käsitysten ja tavoitteiden selvittelyssä sekä tehtyjen aloitteiden päivänkohtaisten aiheiden selvittelyssä. Vastaväitteenä tähänkin voidaan esittää, että ne tulivat yleensä selvästi ilmi muistakin yhteyksistä, etenkin eduskuntadebateista.

11. Tämän tutkimuksen konkreettinen osa perustuu lain muutoksiin tai muutosten torjuntaan päättyneisiin historiallisiin tapahtumaketjuihin, niin sanoaksemme lainsäädäntöprosesseihin kohdistuviin analyyseihin. Onnistuneeseen lainsäädäntöprosessiin kuuluu lainsäädännöllinen ongelma ja sen havaitseminen, aloite, sen konkretisointi ja valmistelu ongelman ollessa teknisesti monimutkainen, aloitteelle sosiaalinen kaikupohja ja poliittinen voima mahdollisen vastarinnan voittamiseen. Epäonnistunutkin lainsäädäntöaloite kertoo niistä pyrkimyksistä, joita asianomaisella poliittisella ryhmittymällä rikoslainsäädännön alalla on ollut. Jättämällä selvittämällä epäonnistuneita lainsäädäntöaloitteita oikeushistoria, -sosiologia ja oikeustiede voi aikaansaada harhautuneen kuvan voimassa olevan oikeuden yhteiskunnallisesta luonteesta.

Ensin tarkastellaan moraalisesti latautuneiden kysymysten rikosoikeudellisia eksplikaatioita Suomessa ennen vuotta 1918. Ensimmäisenä niistä käsitellään raittiusliikkeen saamaa jalansijaa yhteiskunnallisessa elämässä, minkä lainsäädännöllisenä ilmauksena oli alkoholipitoisten aineiden tuotannon, kaupan, varastossa pitämisen, maahantuonnin, anniskelun ja hallussapidon kieltänyt asetus eli kieltolaki. Kieltolailla oli toki monipuolisia vaikutuksia yhteiskuntaelämän eri aloilla, muun muassa taloudellisia seurauksia, mutta ensi kädessä tämän vuosisadan alun ihmiset käsittivät alkoholipolitiikan moraalisena ongelmana.

Kiistämättä vuoden 1889 rikoslain seksuaalimoraalia säännelleet säännökset perustuivat ns. absoluuttiseen seksuaalimoraaliin. Tämän niteen viidennessä luvussa selvitetään niitä tekijöitä, jotka vuosisadan alussa johtivat toisaalta tiukempiin otteisiin näissä kysymyksissä (mm. alaikäisiin kohdistuneet siveellisyysrikokset, prostituutio), ja toisaalta lapsenmurhaa ja aborttia koskeneita ehdotuksia ja niiden kohtaloita. Lapsenmurha (tai voimassa olevassa RL:ssa lapsentappo) ja sikiönlähdettäminen oli ollut vanhastaan huomattavimpia kriminaalipoliittisia ongelmia ja näin oli vielä tämän vuosisadan alussa varattomien ja naimattomien nuorten naisten keskuudessa.

Kuudennessa luvussa analysoidaan sitä prosessia, joka johti eläinrääkkäystä koskeneen RL 43: 5:n muuttamiseen ankarammaksi. Nyky-

aikaan projisioiden asian merkitys näyttää vähäiseltä. Vuosisadan vaihteessa tilanne oli kuitenkin se, että maatalous- ja metsätöissä pääasiallisena voimanlähteenä oli hevonen. Varsinkin tukkitöissä työtahti oli kiristynyt sahateollisuuden imiessä yhä enemmän raaka-ainetta, jolloin hevoset joutuivat entistä suuremmalle koetukselle. Tästä johtuivat säännöksen koventamisvaatimukset ja niiden ympärille syntynyt kiista eduskunnassa.

Seitsemäs luku käsittelee vanhan työväenpuolueen pyrkimyksiä jumalanpilkkaa ja eräitä muita uskontorikoksia koskevien kriminalisointien kumoamiseksi. Kuten esityksestä ilmenee, se vuonna 1917 oli äärimmäisen lähellä. Jumalanpilkkaa koskenut debatti oli kuitenkin vain osa siitä debatista, jota yhteiskunnassa käytiin pitkään uskonnon asemasta, uskonnonvapaudesta, kirkon ja valtion erosta, uskonnon osuudesta koulujen opetuksessa ja muista vastaavista kysymyksistä.

12. Tutkimuksen toisessa niteessä käsiteltävät ongelmat on mainittu jo edellä. Rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää koskevaa osaa hallitsevat debatti kuolemanrangaistuksesta, vankilaoloista, ehdollisen rangaistustuomion käyttöön ottamisesta ja sakkorangaistuksen uudelleenarviointi. Ja toista perusproblematiikkaa voidaan kuvata vastakohta-asetelmalla: skandinaavinen vaiko bobrikovilainen tai seyniläinen rikoslaki.

2. LUKU

OIKEUSTIETEEN PERUSONGELMISTA JA NIIDEN ILMAUKSISTA VALISTUSAJAN JA 1800-LUVUN RIKOSOIKEUDELLISESSA AJATTELUSSA

2.1. Klassisen rikosoikeusajattelun synty

2.1.1. Valistuksen rikosoikeusideologiasta

2.1.1.1. Yleistä

Monien erilaisten kehitystekijöiden vaikutuksesta rikosoikeus Euroopassa myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan kahtena ensimmäisenä vuosisatana koveni nykyajan silmillä katsoen brutaaliksi systemaattiseksi terroriksi.[1] Rikosoikeus oli muodostunut eräänlaiseksi keskeiseksi feodaaliabsolutistisen valtion syntymisen ja sen sisäisten vastakohtien hallitsemisen välineeksi. Uskonnon ja oikeuden monitahoista yhteen kietoutumista ilmensi noin 1700-luvun puoliväliin hallitsevassa ollut teokraattinen sovitusoppi rangaistuksen oikeutuksen perusteluna. Kirkon poliittinen valta ja aatteellinen hegemonia näkyi sen ohella erinäisten uskonnollisesti sävyttyneiden rikosten ankarasta rangaistavuudesta (esimerkiksi harhaoppi, noituus, jumalanpilkka). Kuolemanrangaistus muodosti seuraamusjärjestelmän olennaisen osan, lisäksi käytettiin pelottamistarkoituksessa erilaisia kvalifioituja kuolemanrangaistuksia. Kuolemanrangaistuksen täytäntöönpano oli yleensä julkista. Rikosprosessi oli samojen vuosisatojen kuluessa mannermaalla kehittynyt inkvisitoriseksi ja syytetyn puolustautumismahdollisuudet olivat vähentyneet niin paljon, että on sanottu syytetyksi joutumisen 1500—1600-luvun Euroopassa merkinneen akuuttia hengenvaaraa. Rikosoikeus ei ollut perustaltaan tekorikosoikeutta, mutta ei myöskään tekijärikosoikeutta siinä mielessä kuin 1800-luvun lopulta alkaen on tullut tavaksi asettaa kysymys, vaan sitä voi-

---

[1] *Anners,* Humanitet och rationalism s. 13 ss., *sama,* Svensk straffrättshistoria I s. 7 ss. ja *Eberhard Schmidt,* Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege s. 53 ss.

nee parhaiten kuvata saksankielisellä sanalla Gesinnungsstrafrecht. Kidutus oli käytössä hyväksyttynä menetelmänä rikosten tutkinnassa. Rikosoikeus, rikosprosessi ja oikeuslaitoksen järjestely ylipäänsä noin 1700-luvun puolivälin tienoille Euroopassa kuvastaa sitä, miten feodaalinen yhteiskuntajärjestelmä rappeutumisensa kaudella turvautui mitä väkivaltaisimpiin menetelmiin yhteiskunnallisen järjestyksen yllä pitämiseksi, rikollisuuden ehkäisemiseksi, poliittisen vastustuksen kitkemiseksi ja alistettujen väestökerrosten kurissa pitämiseksi.[2]

Olisi väärin otaksua, että rikosoikeuden muuttuminen systemaattiseksi terroriksi olisi 1500—1600-luvulla jäänyt vaille vastusta. Myös kyseisenä aikana esiintyi erilaisista lähtökohdista syntyneitä humanistisia ajatussuuntia. Ratkaisevaa oli se, että ne eivät silloisten yhteiskunnallisten olosuhteiden vallitessa voineet saada riittävää sosiaalista kaikupohjaa rikosoikeuden perusteiden muuttamiseksi. Ne eivät kyenneet antamaan näköaloja rikosoikeudellisen ajattelun vipuamiseksi ulos uskonnollisen sovitusopin, ihmisten pelottamisen, säätyerioikeuksien ja erilaisten legaalisesti sääntelemättömien ja tuomioistuinten ulkopuolitse ajettujen repressaalioiden noidankehästä. Esimerkiksi *Thomas Moren* Utopia ei ole vain kuvaus yhteiskunnallisesta ihanteesta, vaan myös kriittinen erittely 1500-luvun alun Englannista ja sen valtioelämästä. More piti aikansa aatelistoa loismaisena ja ahneena, yhteiskunnallisten vääryyksien perussyynä yksityistä omistusta, kuolemanrangaistuksen käyttöä varkausrikoksista epäoikeudenmukaisena, tarpeellisena korvata se pakkotyörangaistuksella ja feodaalista valtiota ylipäänsä rikkaiden salaliittona omien etujensa ajamiseksi.[3]

---

[2] Kirjallisuudessa on kohtalaisen paljon feodaalisen rikosoikeustyypin normijärjestelmien ja seuraamusten kuvauksia, mutta vähän niihin kohdistuvia jänteviä analyyseja. Valistusajan kirjallisuus sisältää niitä paljon ja nykyisinkin esitykset ovat useimmiten valistusajan rikosoikeudellisen ajattelun selvittelyn eräänlaisia välttämättömiä sivutuotteita. Ks. esim. *Anners,* Humanitet och rationalism s. 13 ss. ja s. 98 ss., *Fischl,* Der Einfluss der Aufklärungsphilosophie auf die Entwicklung des Strafrechts s. 1—11, *von der Seipen,* Der Strafzweck in der Gesetzgebung der französischen Revolution s. 12—24, *Dahlem,* Das Strafrecht bei Montesquieu s. 3—14, *Lohmann,* Jean Paul Marat und das Strafrecht in der französischen Revolution s. 6—18, *Günther,* Die Idee der Wiedervergeltung II s 1—74, *Eb. Schmidt* m.t. s. 53 ss, s 81 ss, s 109 ss, s 169 ss, *Olivecrona,* Om dödstraffet s. XI—XX ja s. 1—32, *Radzinowicz,* A History of English Criminal Law I s. 3—79, s. 138—227 ja s. 231—267.

[3] Ks. *Thomas More,* Utopia (suomennos Marja Itkonen-Kaila, 1971) s. 7—21, 36

Moren Utopiaa on syytä pitää enemmänkin pamfilettina kuin feodalisminvastaisen ajattelun tieteellisteoreettisena pohjana. Systemaattisen asteen tämä ajattelu saavutti vasta juridiikan seuratessa luonnontieteiden esimerkkiä ja irrotessa teologiasta. Tärkeä vaihe tässä oikeudellisen ajattelun kehitysproseesissa oli luonnonoikeudellisten teorioiden synty. Valistukseksi yleisesti kutsutun nousevan porvariston tieteellisteoreettisen emansipaation varhaisvaiheen luonnonoikeusteoreetikoista on ennen muita syytä mainita *Bodin, Grotius, Hobbes* ja *Pufendorf*. Luonnonoikeusteoreetikoilla oli useita yhteisiä tai ainakin samankaltaisia katsomuksia. Tärkein niistä oli käsitys joidenkin ihmisyhteiskunnan kannalta immanenttien oikeusperiaatteiden olemassaolosta, jotka vallinneissa olosuhteissa eivät olleet toteutuneet. Bodinin ja Grotiuksen peruskäsityksiin kuului ajatus yhteiskunnan kehityksen varhaisvaiheen luonnollisesta, alkuperäisestä tilasta, harmoniasta tms.[4] Hobbesin käsitys luonnontilasta oli toisenlainen hänen määritellessään sen kaikkien sodaksi kaikkia vastaan.[5] Rangaistusteorioissaan mainitut oppineet jo hylkäsivät teokraattisen sovitusopin,[6] mutta yhtenäistä varhaisvalistuksen rangaistusteoriaa ei voine sanoa syntyneen. Luonnonoikeudelliset

—47, 67—68 ja 162—165. Moren Utopiaan on jälkeenpäin suhtauduttu monella tavalla. Katolinen kirkko on ihaillut sitä kristinuskon alkuperäisten ihanteiden puolustuksena, olihan More itse uskollinen katolilainen, joka kieltäydyttyään hyväksymästä Henrik VIII:ta Englannin kirkon päämieheksi mestattiin v. 1535. Sosialistinen työväenliike on pitänyt sitä riistoon perustuvan yhteiskunnan kritiikkinä ja sosialistisen yhteiskunnan ensimmäisenä huomattavana hahmotuksena. Tiettyä epävarmuutta on olemassa siitä, vastasivatko Utopian ajatukset Moren todellisia käsityksiä (Utopian uskonnollinen suvaitsevaisuus oli ristiriidassa niiden protestanttivainojen kanssa, joihin More lordikanslerina itse myötävaikutti).

[4] *Sellnow,* Gesellschaft—Staat—Recht s. 25 ss. Etenkin Bodin kytki historian tapahtumat »ihmisen luonteeseen». Sekä Bodin että Grotius pitivät oikeutta kiteytymänä siitä tilasta, jonka ihminen on kehityksellään saavuttanut.

[5] Ks. *Hobbes,* Leviathan s. 141 ss. (luvut XIII—XV) ja s. 24 (John Plamenatzin kirjoittama johdanto).

[6] Grotius määritteli rangaistuksen »malum passionis quod inflicitur propter malum actionis», ts. ilman uskonnollisia elementtejä, ks. *Dahlem,* Das Strafrecht bei Montesquieu s. 36 s. Günther luokitteli Grotiuksen rangaistusteoreettiseksi yhdistelijäksi, jolla sovitusajatus ilmeni proportionaalisuusvaatimuksena, ks. *Günther,* Die Idee der Wiedervergeltung II s. 102—109. Hobbes piti tosin rikoksia syntinä, jonka lähteinä ovat »some defect of understanding; or some error of reasoning; or some sudden force of the passions» (Leviathan s. 263 s.). Kuitenkin Hobbesin Leviathanin luvuissa XXVII—XXVIII hahmottama rangaistusteoria oli

teoriat, joihin Carpzowin kaltaiset skolastikot suhtautuivat torjuvasti,[7] valmistivat maaperää 1700-luvun systemaattiselle feodaalisen valtio- ja yhteiskuntajärjestyksen ja myös sen rikosoikeuden kritiikille.

Nouseva porvaristo esitti 1600- ja 1700-luvulla rikosoikeuden kehityksessä mitä edistyksellisintä osaa. Sen emansipaatiossa voidaan erottaa kaksi vaihetta. Ensimmäisessä vaiheessa porvaristo muodostui yhteiskuntaluokaksi feodaalisen yhteiskuntarakenteen sisällä ja absoluuttisen monarkian herruudessa. Toisessa vaiheessa se yhteiskuntaluokkana suuntautui yleisinhimillisin aatetunnuksin ja teoreettisin käsityksin feodaaliyhteiskuntaa ja absoluuttista monarkiaa, kirkkoa ja teologiaa vastaan.[8] Valistukseksi kutsuttu kirjallinen liike saavutti ratkaisevan aseman aluksi Hollannissa ja Englannissa, joissa lopullinen käänne tapahtui jo 1600-luvulla. Kuitenkin yleisemmin tarkasteltuna ratkaisevat iskut absoluuttinen monarkia sai vasta Ranskassa, 1700-luvun alkupuolelta alkaen sen auktoriteetin ja vallankumouksessa lopulta sen poliittisen vallan kieltämisenä.[9] Bodin, Grotius, Hobbes ja Pufendorf kiinnittivät vielä suhteellisen vähän huomiota vallinneen rikosoikeuden ja lainkäytön epäkohtiin, kun taas ilmeisesti *Christian Thomasius* 1600-luvun lopulla omaksui ensimmäisenä huomattavana oppineena äärimmäisen kriittisen asenteen voimassa olleen rikosoikeuden perustuksiin.[10] Seuraavalla vuosisadalla rikosoikeuden ja rikosoikeudellisen ajattelun kehityksessä tapahtui ratkaiseva käänne kohti rikoksentekijöiden ja rikoksesta epäiltyjen humaania kohtelua. Jotta voitaisiin ymmärtää 1800-luvulla vallinneen klassisen rikosoikeusajattelun perusteita, on nähdäkseni syytä tarkastella tunnetuimpien valistusteoreetikoiden tärkeimpiä rikosoikeudellisia käsityksiä.

Tarkastelun vaikeus on siinä, että 1700-luvulla rikosoikeus ja sen

---

yleispreventiivisenä eräänlainen P. J. A. Feuerbachin psykologisen pakon teorian varhainen edeltäjä, ks. *Hobbes*, Leviathan s. 263—284, *Günther* m.t. II s. 112—114, *Dahlem* m.t. s. 37 sekä *Fischl* m.t. s. 15 ss.

7 *Eb. Schmidt*, Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege s. 149 s.

8 *Marx*, Das Elend der Philosophie, MEW 4. Bd. s. 181.

9 *Französische Aufklärung* s. 8 s.

10 Se esiintyi Thomasiuksen vuonna 1685 ilmestyneessä väitöskirjassa »De crimine bigamiae». Muutamia vuosia jatkunut samantapainen kirjoittelu johti siihen, että Thomasius sai luovuttaa opettajanvirkansa Leipzigin yliopistossa vuonna 1690, ks. *Eb. Schmidt* m.t. s. 203. »Hexenprozesse»-teoksessa Thomasius esiintyi rohkeasti noitavainoja vastaan.

epäkohdat muodostuivat keskeiseksi poliittiseksi aiheeksi. Siitä johtuu aineiston tavaton runsaus. Vaikeutena on myös se, että valistus pitää nimensä alla mitä erilaisimpia aineksia, vaikka niille yhteisenä nimittäjänä onkin feodaalisen yhteiskuntajärjestyksen, absoluuttisen monarkian, teologian ja metafyysisen skolastiikan vastainen maailmankuva.[11]

2.1.1.2. Ranskalaisen valistuksen rikosoikeusajattelusta ja Beccariasta

1. Erityisesti ranskalaisessa valistuksessa ilmenee selvästi se, kuinka heterogeeninen aateperustaltaan valistus oikeastaan oli. Sen ajattelussa voidaan erottaa »maltillinen» suunta, teoreetikkoinaan mm. Montesquieu, Voltaire, Ensyklopedian toinen päätoimittaja d'Alembert, girondistijohtajat Condorcet ja Mercier (joka kylläkin oli periaatteellinen tasavaltalainen), kehitysajatuksen edistäjä Fontenelle,[11a] taloustieteilijät Quesnay ja Turgot jne.. Heille oli tyypillistä mm. vaatimus perustuslaillisesta monarkiasta, oppi valtiovallan jaosta eri muodoissaan, ei-materialistinen filosofia ja siitä johtuvat teoreettiset johtopäätökset. Ranskan vallankumouksessa tätä varakkaassa porvaristossa sosiaalisen pohjansa saanutta ajattelusuuntaa edustivat ennen kaikkea girondistit, perustuslailliset monarkistit, eräissä muissa maissa valistuneeksi yksinvaltiudeksi kutsuttu monarkia. Valistuksen jyrkemmän, »rousseaulaisen» suunnan, johtavina teoreetikkoina on syytä mainita Rousseaun ohella Ensyklopedian päätoimittaja ja valistuksen etevin materialistinen ajattelija Diderot, materialistit Helvetius, Holbach, La Mettrie, kirjallisuuskriitikko Desfontaines ja kirkon huomattava kriitikko Meslier. Tälle ajattelusuunnalle oli ominaista egalitarismi, kriittinen suhtautuminen vallinneiden oikeusolojen ohella yhteiskunnan sosiaalisiin oloihin, tasavaltalaisuus ainoana mahdollisena valtiomuotokysymyksen ratkaisuna, kansansuvereniteetti ja valtiovallan kolmijaon hylkääminen. Ranskan vallankumouksessa jakobiinit edustivat näitä pidemmälle meneviä demokraattisia katsomuksia. Kaiken lisäksi Ranskassa esiintyi vähemmän tunnet-

---

11 Valistusteorioiden moni-ilmeisyydestä antaa hyvän kuvan *Klaus—Buhr*, Philosophisches Wörterbuch (6. Auflage) s. 135—154 (hakusana Aufklärung) ja *Französische Aufklärung* laajasti.

11a Fontenelle oli siis eräänlainen Giambattista Vicon vastine Ranskassa, ks. esim. *Bernal*, Science in History 4 s. 1056 s.

tuja utopistisia, sosialistisia virtauksia niinkuin Babeufin johtamasta ryhmittymästä vallankumouksessa saattoi päätellä. Ranskalaisen valistuksen yhteiskuntateorioiden ja kirjallisuuden tutkimuksessa on perinteisesti ollut suurena vaikeutena se, että mitä avoimemmin ancien regimeä vastaan on esiinnytty sitä vaikeampaa on ollut myöhemmin päästä sellaisen kirjallisuuden jäljille. Suuri osa yhteiskuntakriittisestä kirjallisuudesta painettiin ulkomailla, tuotiin salaa Ranskaan, painettiin salaisissa kirjapainoissa, julkistettiin salanimillä tai nimettömänä, kierteli julkaisemattomina käsikirjoituskappaleina suppeissa piireissä, joutui sensuurin tai valtiollisen poliisin käsiin ja hävitettiin jne. Vaikeuksista huolimatta on kolmannen säädyn sisällä itse vallankumouksen aikana syntyneet ristiriidat kuitenkin voitu osapuilleen rekonstruoida jo 1760—1780-lukujen kirjallisuudesta.[12] Yleisluontoisena havaintona voidaan esittää, että erot valistuksen eri poliittisten suuntien välillä eivät koskeneet niinkään rikosoikeuden teoreettisia kysymyksiä kuin probleemaa kriminalisointien painotuksesta. »Maltillinen» valistus ei yleensä yhtynyt siihen jakobiiniseen vaatimukseen, joka edellytti erilaisten taloudellisten keinottelujen, esimerkiksi kiskomisen, uhkapelin, kohtuuttomien hintojen ottamisen jne., suhteellisen ankaraa rangaistavuutta.

2. Kahdeksannentoista vuosisadan Euroopan oikeusjärjestysten yhteiskunnallisesti tärkeimmiksi katsottuja kysymyksiä oli kaksi. Toinen oli perustuslaillisten oikeuksien toteuttamisen problematiikka ja toinen, kuten edellä jo on tullut ilmi, rikosoikeuden perusteellinen uudistaminen. Tästä syystä monet valistusfilosofit, juridista koulutusta vailla jääneetkin, käsittelivät teoksissaan varsin etevästi rikosoikeuden peruskysymyksiä. Lisäksi eräät, kuten Beccaria, Filangieri, Hommel, Brissot, Pastoret, Bentham, Howard, von Cocceji, Nehrman jne. konkretisoivat eri maissa vallitseviksi muodostuneita käsityksiä rikosoikeuden johtaviksi periaatteiksi ja normeiksi. Rangaistusteorioissaan valistus, niin erilaisia katsomuksia kuin esitettiinkin, oli ainakin siinä yksimielinen, että uskonnolliseen sovitukseen perustuva rangaistusteoria oli hylättävä, rangaistukset oli saatettava järjelliseen suhteeseen rikoksen törkeyteen nähden ja rangaistusjärjestelmää siihen perustuen olennaisesti lievennettävä. Vastakohtana ancien regimen teokraattiselle sovitusopille perustuneeseen rikosoikeustajuntaan nähden valistusteoreetikoiden rikos-

[12] *Französische Aufklärung* s. 28—59 ja 749—802 ja *Markow—Soboul, 1789.* Die Grosse Revolution der Franzosen, s. 54—70 ja etenkin *Gordon,* Studien zur plebejisch-demokratischen Tradition in der französischen Aufklärung laajasti.

oikeuskäsitys perustui yleensä utilitaristisiin lähtökohtiin, rikoksen ja rangaistuksen väliseen proportionaalisuuteen. Valistuksen kirkonvastaisuus näkyi siinä, että ancien regimen rikosoikeudessaan osoittaman uskonnollisen suvaitsemattomuuden sijasta vaadittiin uskonnon ja oikeuden erottamista toisistaan, keskeisten uskontorikosten, lähinnä harhaopin ja noituuden kriminalisointien kumoamista ja muiden uskontorikosten rangaistusten ratkaisevaa lieventämistä. Vastakohtana feodaali-absolutismin mielivallalle ja Gesinnungsstrafrechtille valistusajattelijoiden keskuudessa vallitsevana oli vaatimus siitä, että rikosoikeudellisen vastuun tuli perustua lakiin ja määriteltävissä oleviin tekoihin. Ja samoin vastakohtana vallinneelle rikosoikeudelle valistusfilosofia vaati seuraamusjärjestelmän perusteellista muuttamista siten, että kuoleman-, ruumiin- ja häpeärangaistusten sijasta sen ytimeksi tuli vapausrangaistus.

3. *Montesquieu* oli ranskalaisen porvariston johtava valtio-oppinut, mutta hänen teoksensa, etenkin »Lakien hengen» eräät luvut, sisältävät paljon myös rikosoikeudellisen ajattelun kannalta relevantteja näkökohtia. Jo varhaisteoksessaan »Persialaiskirjeitä» hän polemisoi muun muassa harhaopin rangaistavuutta ja uskonnollista suvaitsemattomuutta, voimassa olleiden rikosoikeuden normien vaikeaselkoisuutta, tuomarien laintuntemattomuutta ja itsemurhan rangaistavuutta vastaan sekä vaati tietoisuutta teon rangaistavuudesta rikosoikeudellisen vastuun edellytykseksi, rangaistusten yleistä lieventämistä ja niiden proportionaalisuutta rikoksiin nähden. Samoin hän edellytti ihmisen tahdonvapauden tunnustamista rikosoikeuden normien ja vastuun perustaksi.[13] Rikosoikeudelliset peruskäsitykset hän esitti kuitenkin »Lakien hengen» VI ja XII sekä sen eräissä muissa kirjoissa. Teoksen VI kirjassa hän tarkasteli valtiomuodon vaikutusta siviili- ja rikoslakien sisältöön todeten valtiomuodon (joita hän erotti demokratian, aristokratian, monarkian ja despotian) ja sen kehitysvaiheen olennaisella tavalla vaikuttavan rikosoikeuden sisältöön. Samassa yhteydessä hän perusteli vaatimuksen rangaistusten olennaiseksi lieventämiseksi sillä, että lievemmät rangaistukset silloisissa oloissa ehkäisivät tehokkaammin rikoksia, ts. johdonmukaisen utilitaristisilla, lähinnä yleisestävillä syillä.[14] Montesquieu oli luonnonoikeusteo-

[13] Ks. *Montesquieu,* Persialaiskirjeitä 29., 57., 68.—69., 76., 81. ja 96. kirje ja *Dahlem,* Das Strafrecht bei Montesquieu s. 27 s.

[14] *Anners,* Humanitet och rationalism s. 39 ss. ja *Montesquieu,* Vom Geist der Gesetze VI kirja. On metodologisessa mielessä syytä kiinnittää huomiota

reetikko, jolle oikeus oli elävässä elämässä vaikuttava realiteetti. Sitä oli tarkasteltava suhteissaan muihin tärkeisiin yhteiskuntaelämän aspekteihin. Tällainen tarkastelutapa oli varsin »sosiologinen», esittihän Montesquien lakien hengessä varsin kokonaisvaltaisen valtio-, yhteiskunta- ja talousteorian. Tässä tarkastelussa esittivät keskeistä osaa Montesquieun 1700-luvulla yleiseen tapaan hahmottamat erilaiset valtiomuodot. Ei liene liioittelua sanoa Montesquieun »Lakien hengen» sisältäneen kaikki tärkeimmät 1700-luvun porvariston vaatimukset rikos- ja rikosprosessioikeuden peruskysymyksissä.[15]

Montesquieun yleiskäsityksiin ja »Lakien hengen» rakenteeseen sekä sisäiseen logiikkaan. Hän aloitti (I kirja) selvittämällä erilaisia lainmukaisuuksien ryhmiä. Niitä olivat jumaluuden (Montesquieu ei esim. Diderotin tavoin ollut ateisti), fyysisen maailman, eläinkunnan ja ihmiskunnan lait. Ihmiskunnan lakeja olivat ihmisluontoon kuuluvat (Montesquieu oli siis luonnonoikeusteoreetikko) ja positiiviset lait. Positiiviset lait riippuvat ensiksikin hallitusmuodosta, toiseksi fyysisistä oloista (ilmasto, maaperä yms.), valtion koosta, kansan elintavoista, varallisuudesta, uskonnosta yms. seikoista. »Lakien henki» on perusteellinen analyysi ko. tekijöiden vaikutuksista mm. valtion lakeihin. Sen jälkeen II kirjassa Montesquieu kuvasi erilaiset valtio- tai hallitusmuodon kategoriat, republikaaniset valtiomuodot eli demokratian ja aristokratian, monarkian ja despotian. Vallinneeseen tapaan nojautuen valtiomuodot erotettiin vallan lähteiden luvun perustee..a (samoin esim. *Rousseau,* The Social Contract s. 110). Tämän jälkeen Montesquieu analysoi, miten demokraattinen, aristokraattinen, monarkkinen ja despoottinen valtiomuoto vaikuttaa lakien luonteeseen, yhteiskunnassa vallitseviin periaatteisiin, kasvatusjärjestelmään, lakien sisältöön, kulutukseen ja sen jakautumiseen sekä naisen asemaan (kirjat III—VII). Kolmessatoista ensimmäisessä kirjassa tarkasteltiin valtiomuotojen merkitystä yhteiskunnassa, XIV kirjasta alkaen hän selvitteli mm. lakien riippuvuutta ilmaston luonteesta (XIV kirjan järkevä ydin: ihmiset eri ilmasto-oloissa ovat erilaisia ja ihmisen suhde luontoon eriytyy), XVIII kirjassa elinkeinorakenteen, maaperän ja oikeusjärjestyksen suhteita, XIX kirjassa lakien riippuvuutta kansan elämästä, tavoista yms. ja kääntäen, XX—XXII kirjat ovat eräänlainen talousteoria, joissa perustellaan mm. vaatimuksia vapaakaupasta, XXIII kirja oli eräänlainen väestöteoria, XXIV—XXV kirjassa Montesquieu esitti käsityksiään uskonnon ja valtiomuodon yhteensopivuudesta (vrt. Max Weberin tutkimukset kapitalismista ja protestanttisesta etiikasta), XXVI kirjassa oli keskeinen esitys oikeuden lajeista, XXVII kirja selvitti roomalaisia perintölakeja, XXVIII Ranskan oikeuden kehitystä, XXIX kirjan anti vastaa nykyajan oikeussosiologian kysymyksenasetteluja lakien tehokkuudesta ja vaikutuksista, vasta XXX—XXXI kirjassa (eli teoksen lopussa) otettiin laajasti kantaa päivänkohtaisiin Ranskan monarkiaa koskeneisiin debatteihin.

15 Ks. *Dahlem,* Das Strafrecht bei Montesquieu laajalti, joskaan Dahlem ei antanut kysymystä tekstissä mainitulla tavalla. Dahlem tuli siihen vastaväitteitä

4. Muu valistusfilosofia seurasi enemmän tai vähemmän omaperäisesti Montesquieun viitoittamia latuja. *Voltairen* lähestymistapa ongelmiin oli samantapainen kuin Montesquieun, mutta hänen kriminaalipoliittinen kirjoittelunsa oli sävyltään poleemisempaa.[16] *Ensyklopediassa* rikosoikeuden pohjaksi esitettiin aikaisempaa johdonmukaisemmin oppi yhteiskuntasopimuksesta ja sen tavoitteeksi viime kädessä yhteisen hyvän toteuttaminen. Tältä pohjalta Diderot ja Jaucourt, jotka pääasiassa olivat kirjoittaneet Ensyklopedian rikosoikeudellisesti relevantit artikkelit, käsittelivät pääkohdin kaikkia 1700-luvun polttavia kriminaa-

---

herättävään tulokseen, että Montesquieu rangaistusteoriassaan oli ns. yhdistelmäteorian kannalla, ts. olisi hyväksynyt sovituksen rangaistuksen tarkoituksena, ks. *Dahlem* m.t. s. 44 s., 53 s. ja s. 61—70. Dahlemin osoittamat kohdat Montesquieun teoksissa sovituksen hyväksymisen pohjaksi samoin kuin erityisestävistä näkökohdista ovat liian tulkinnanvaraisia hälventääkseen sitä kuvaa, että Montesquieun rangaistusteoria oli perustaltaan yleisestävä. Ks. myös *Fischl*, Der Einfluss der Aufklärungsphilosophie auf die Entwicklung des Strafrechts s. 29 ss., *Anners*, m.t. s. 39 ss. ja 66, jossa Montesquieun rangaistusteoriaa tulkitaan toisin kuin Dahlem. Annersin esitys suuntautuu etenkin Eberhard Schmidtiä vastaan, ks. *Eb. Schmidt*, Einführung in die Geschichte der deutshen Strafrechtspflege s. 205 s., jossa korostetaan humanitaarista motivointia ratkaisevana Montesquieun rikosoikeusajattelussa.

16 Voltairen pääteos rikosoikeuden alueella oli Prix de la Justice et de l'Humanité (1777), jota ei ole ollut kirjoittajan käytettävissä. Runsaista toisen käden lähteistä ks. esim. *Anners* m.t. s. 50 s., *Fischl* m.t. s. 44 ss. ja *Eb. Schmidt*, m.t. s. 207. Fischl tiivistää Voltairen perusasennoitumisen seuraaviin näkökohtiin. Hän näki Voltairen pitäneen Englannin rikos- ja rikosprosessioikeutta esikuvana. Rikosprosessioikeuden osalta Fischl teki ilmeisesti Voltairelle oikeutta, mutta ei rikosoikeuden osalta, sillä voimassa ollut materiaalinen rikosoikeus ei 1700-luvun puolivälin tienoilla ollut vielä perin »valistunutta». (ks. *Radzinowicz* A History of English Criminal Law I s. 143: »... the annual average number of executions would have been extremely high had criminal justice been administered strictly in accordance with the Statute Book.» Arvio koskee 1800-luvun ensi vuosia. Ks. myös m.t. s. 147 oleva taulukko Lontoon ja Middlesexin alueen kuolemanrangaistuksista ja teloituksista 1749—1799. Vielä vuosina 1785—1787 tällä alueella teloitettiin kolmatta sataa ihmistä.) Voltairelle rangaistuksien oikeutus oli niiden hyödyllisyydessä, minkä vuoksi kuolemanrangaistus oli rajoitettava poikkeustapauksiin ja normaaliseuraamuksena korvattava työrangaistuksella. Rangaistuksen oli oltava rikokseen järkevässä suhteessa, ts. proportionaalinen ja rikosoikeudesta oli karsittava joukko perusteettomia kriminalisointeja. Rikosprosessuaalisista Voltairen vaatimuksista on syytä mainita tutkintavankeuden käytön rajoittaminen, kidutuksen poistaminen ja vapaan todistusten harkinnan omaksuminen.

lipolitiikan ongelmia.[17] Vaikka Ensyklopedian rikosoikeudelliset artikkelit eivät aina loistaneetkaan itsenäisyydellään esimerkiksi Montesquieun »Lakien henkeen» nähden, voidaan tuskin yliarvioida sen merkitystä feodalisminvastaisen tietoisuuden leviämisessä hallitusjärjestelmään nähden oppositiossa olleisiin väestönosiin. Heath on lähinnä Jaucourtin rikosta, rangaistusta ja kidutusta koskevista artikkeleista tiivistänyt Ensyklopedian rikosoikeudelliset periaatteet:

1) Kriminalisointi ei saa perustua lainsäätäjän mielijohteeseen.

2) Ymmärryksen ja mielikuvituksen erehdyksiä, jotka herättävät mieluummin sääliä kuin paheksuntaa, kuten taikuuden harjoittamista yms., ei pidä sekoittaa rikoksiin.

3) Rangaistusten ankaruus ei ole paras tapa rikosten ehkäisemisessä.

4) Vaikeasti estettävä rikos vaatii kovemman rangaistuksen kuin muut samanlaiset rikokset.

5) Kauan sitten tehtyä rikosta olisi rangaistava lievemmin kuin äsken tehtyä.

6) Rikosoikeudessa ei tunneta sijaisen vastuuta.

7) Toisen tekemästä rikoksesta ei saanut olla vastuussa, ellei ollut keinoja ja velvollisuutta sen estämiseen tai muutoin osallinen rikokseen.

8) Saman rikoksen tunnusmerkit täyttävät teot eivät aina vaadi samaa rangaistusta eikä samaa rangaistusta pidä määrätä eri törkeysasteen omaavista rikoksista.

9) Puhtaasti henkiset prosessit on erotettava rangaistusten käyttöalan piiristä.

10) Inhimillistä heikkoutta heijastavat rikolliset teot ansaitsevat vain lievän rangaistuksen.

11) Rikoksista ei aina tarvitse käyttää rangaistusta lainkaan, joskus on vaarallista kiinnittää yleisön huomiota rikoksiin avoimesti rankaisemalla syyllisiä.

12) Olisi mitä absurdeinta loukata kohtuutta rikosten rankaisemisessa, rankaisemisen tulee aina tähdätä oikean käyttäytymisen palauttamiseen.

13) On parempi alistua siihen riskiin, että syyllinen välttää rangaistuksen, kuin rangaista syytöntä.

---

[17] Ensyklopedian päätoimittajista Jean le Roud d'Alembert oli etevä matemaatikko ja fyysikko, joten yhteiskunnallisten aiheiden redaktio oli Denis Diderotin harteilla. Valitettavasti ei liene olemassa perusteellista modernia Ensyklopedian rikosoikeudellisen ajattelun analyysia, *Alfred von Overbeckin* väitöskirja Das Strafrecht der französischen Encyclopädie henkevyydestään huolimatta kantaa vuosisadan vaihteen oikeustieteen rajoituksia.

14) Ylemmän henkilön määräykset eivät tee koskaan rikosta oikeutetuksi.[18]

Heathin kokoama yhteenveto antanee kohtalaisen hyvän kuvan Ensyklopedian rikosoikeudellisesta ajattelusta, mutta siihen olisi lisättävä ainakin vaatimus laista teon rangaistavuuden edellytyksenä.

5. Osoituksena siitä, että valistusliikkeessä voitiin ilman juridista koulutustakin käsitellä terävästi rikosoikeuden ongelmia, on syytä mainita italialainen matemaatikko ja taloustieteilijä *Cesare Beccaria* (1738—1794). Ansaitusti Beccarian pääteosta »Dei delitti e delle pene» pidetään feodaalisen rikosoikeuden terävänä kritiikkinä ja aikansa edistyksellisten porvarillishumanistisen pyrkimysten etevänä tulkintana.[19] Beccarian lähtökohtana oli yleiseen tapaan yhteiskuntasopimusoppi, lait olivat edellytyksiä, joilla aiemmin yksinäiset ja riippumattomat ihmiset ihmiskunnan kehityksen alkuvaiheissa yhtyivät yhteiskunnaksi. Oletetulla sopimuksella ihmiset luopuivat osasta vapauttaan säilyttääkseen jäännöksen, korkein valta muodostui ihmisten luovuttamien vapauden osien summasta ja korkeinta valtaa oli siten käytettävä hyvinvoinnin varmistamiseksi.[20] Yhteiskuntasopimusteoria selittää rangaistuksen oikeutuksen: mitä pyhempi suojattava vapaus oli, sitä oikeutetumpia olivat rangaistukset.[21] Pääosa Beccarian teosta voidaan nähdä näiden peruskäsitysten johdonmukaisina seurauksina.[22] Montesquieun tavoin

---

18 *Heath*, Eighteenth Century Penal Theory s. 103 s.

19 *Lekschas*, Nachwort teoksessa K. F. Hommel, Des Herrn Marquis von Beccaria unsterbliches Werk von Verbrechen und Strafen s. 224. K. F. Hommel tunnetaan »Saksan Beccariana», kyseessä on hänen julkaisemastaan Beccarian teoksen käännöksestä v. 1966 tehty laitos.

20 *Beccaria* § I m.t. s. 35 s.

21 Ibid § II m.t. s. 37.

22 Ensimmäinen johtopäätös Beccarialla oli se, että vain lainsäädäntö ja korkein valta, jotka edustavat koko yhteiskuntaa (vrt. marxilainen käsitys valtion ja yhteiskunnan välisestä suhteesta), voivat ratkaista rikoksista määrättävän rangaistuksen perusteet (ts. nullum crimen sine lege), mutta ei koskaan alempi valtioelin, koska se edustaa vain osaa yhteiskunnasta. Toinen seuraus olivat hallitsijan ja hallittujen velvollisuudet toisiaan kohtaan ja kolmas ylimitoitettujen rangaistusten ja yhteisen hyvän vastakkaisuus, ks. § III m.t. s. 40 s. Neljäs seuraus oli vaatimus lakien tulkinnan kieltämiseksi ja siihen liittyen hän edellytti selviä ja yksiselitteisiä säännöksiä. Lakien soveltamisesta piti tulla muodollinen looginen operaatio, ks. § IV ja § V m.t. s. 42—47. Rikoksen törkeyden mittapuuna, joka määrittelee rikoksen ja rangaistuksen välisen suhteen, Beccaria piti rikoksen

Beccariasta voidaan sanoa, ettei hänen ajattelunsa pohjalla ollut rikosoikeuden humanisointi pelkästään humanisoinnin vuoksi, vaan käsitys siitä, että vaadittujen reformien jälkeen rikosoikeus eri syistä tuli toimimaan paremmin rikollisuutta ehkäisevänä tekijänä.[23] Mitä oikeutetummaksi ihmiset kokevat rikoslainsäädännön ja rikoslainkäytön, sitä paremmin he ovat valmiita noudattamaan sen määräyksiä, näyttää olleen ajatusten punaisena lankana.

On usein esitetty, että Beccarian teos sai suotuisan vastaanoton aikalaistensa keskuudessa.[24] Suotuisa vastaanotto rajoittui kuitenkin valistuneisiin piireihin. Vallinneen rikosoikeuden puolustajilta, muun muassa katoliselta kirkolta, Beccaria monen muun valistusajattelijan tavoin sai osakseen demagogista kritiikkiä eikä heidän henkilöllinen turvallisuutensakaan ollut aina taattu.[25]

6. Beccarian teoksen synnyn konkreettisena innoittajana ranskalaisen protestantin Jean Calasin v. 1762 tapahtuneen oikeusmurhan ohella *Rousseaun* pitkään kypsytellyn »Yhteiskuntasopimuksen» ilmestyminen. Huomattakoon, että Rousseau ei mainitussa teoksessaan pyrkinyt esittä-

---

kautta yhteiskunnalle syntynyttä vahinkoa, ks. § VII m.t. s. 51 ss. Beccarian rangaistusteoria oli lähinnä yleisestävä, Hommelin käännöksen mukaan: »... Also haben die Strafen keine andere Absicht, als nur den Bösewicht zu verhindern, dass er nicht weiter schade und andere, eben dergleichen zu begehen, abgeschreckt werden mögen,» ks. § XII m.t. s. 67, ks. myös m.t. s. 118: »Nur diejenige Strafe ist gerecht, welche einen solchen Grad der Schärfe hat, als hinlänglich ist, die Menschen von Verbrechen abzuhalten.» Beccaria hyväksyi kuolemanrangaistuksen eräissä poikkeustapauksissa (ks. § XXVIII m.t. s. 114 ss.).

23 Näin etenkin *Anners*, Humanitet och rationalism s. 52 ss., toisin esim. *Eb. Schmidt*, Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege I 207 s., *Schafer*, Theories in Criminology s. 105 s. ja *Virtanen*, Suomen vankeinhoito I s. 26 s.

24 Ks. esim. *Vold*, Kriminologian perusteet s. 30, *Virtanen* m.t. s. 26 s.

25 Dei delitti e delle pene ilmestyi vuonna 1764 painosta ilman tekijän nimeä ja painopaikkaa, koska Beccarialla oli aihetta pelätä joutumista syytteeseen mielipiteidensä vuoksi. Vielä vuonna 1871 katolinen kirkko esitti lausuntoja kirjan arvottomuudesta, jumalattomuudesta yms., ks. *Lekschas*, Nachwort in *Beccaria* m.t. s. 224. Beccariaa syytettiin jumalankieltämisestä ja majesteettirikoksesta, harhaopista, hobbesilaisesta materialismista (Hobbesin yleisfilosofia toki paljon poikkesi Beccarian käsityksestä), henkisestä rajoittuneisuudesta, huonoista kyvyistä, hävyttömästä pahaa tarkoittavasta satiirisuudesta, vihamielisyydestä uskontoa kohtaan, tosiasioiden vääristelystä, kuolemanrangaistuksen oikeutuksen kieltämisestä (Beccaria hyväksyi sen, jos se oli välttämätön uusien rikosten estämiseksi ja poikkeusoloissa), epäinhimillisyydestä yms., ks. m.t. s. 187—217.

mään käsitystä yhteiskunnan historiallisesta synnystä, vaan sen, miten yhteiskunnassa tapahtunutta vapauden menetystä voitiin legitimoida.[26] Yhteiskuntasopimusoppi yhteiskunnan kehityksen varhaisvaiheen selitystapana on tosin osoitettu kestämättömäksi, mutta Rousseau osasi esittää oikeaan osuneita oivalluksia valtiota edeltäneestä yhteiskunnasta yhteiskuntasopimuskonstruktioon turvautumatta.[27] Rousseaun rikosoikeudellisia kysymyksiä koskeneet käsitykset on syytä nähdä hänen kansanvaltaisen yhteiskunta-ajattelunsa pohjalta, hänen teorioihinsa kytkeytyy olennaisella tavalla Ranskan valistuksen pikkuporvarillisdemokraattinen aspekti.[28] Lainsäädäntövalta, jonka subjektina tuli olla kansa, oli Rousseaulle primääri yhteiskunnallisen vallankäytön alue, ja hän piti legitiiminä vain lailla hallittua tasavaltaa.[29] Rousseaun rikosoikeudelliset käsitykset perustuivat lähinnä yhteiskuntasuojeluajatukselle. Se tulee erityisesti ilmi hänen tarkastellessaan »Yhteiskuntasopimuksessa» kuolemanrangaistuksen oikeutusta. Yhteiskuntasopimuksen tehtävänä oli sopimuksen osapuolien olemassaolon turvaaminen. Yhteiskuntasopimuksen yllä pitämiseksi sitä rikkoneen oli annettava henkensä silloin, kun se oli välttämätöntä. Kuolemanrangaistuksen oikeutus perustui tähän näkökohtaan. Ihmisen murhaaminen merkitsi suostumusta kuolemanrangaistukseen alistumiseen. Samantapainen ajatus esiintyi myöhemmin Hegelillä, mutta se koski rangaistusta yleensä. Lain rikkomisella syntyi vastakohta yhteiskunnan ja rikoksentekijän välillä. Oikeu-

---

26 *Rousseau,* The Social Contract s. 49 (1. kirjan 1. luku): »Man was born free, and he is everywhere in chains. Those who think themselves the masters of others are indeed greater slaves than they. *How did this transformation come about? I do not know. How can it be made legitimate? That question I believe I can answer.*» (kurs. E. B., käännös englanniksi Maurice Cranston).

27 Tarkoitan sitä esitystä perhe-, suku- tai heimoyhteisöstä vanhimpana ja ainoana luonnollisena yhteiskuntana, joka sisältyy teoksen 1. kirjan 2. lukuun. Tekstin kannalla myös *Sellnow,* Gesellschaft—Staat—Recht s. 72.

28 Varhaisteoksessaan Discours sur l'origine et le fondements de l'inegalite parmi les hommes (1754, teoksessa *Rousseau,* Frühe Schriften s. 97 ss. saksaksi Über den Ursprung und die Grundlagen der Ungleichkeit unter den Menschen) näki yksityisomistuksen eräänä epäyhdenvertaisuuden syynä, vaikkei se johtanutkaan vaatimukseen yksityisomistuksen kumoamisesta.

29 Ks. mm. *Rousseau,* The Social Contract s. 62 ss. (1. kirjan 7. luku: »Suvereniteetti»), s. 69 ss. (2. kirjan 1.—4. luku), s. 80 ss. (2. kirjan 6.—12. luvut) s. 101 ss. (3. kirjan 1.—7. luku). Ks. myös esim. *Sellnow,* Gesellschaft—Staat—Recht s. 57 ss., joissa analysoidaan Rousseaun käsityksiä yhteiskunnan synnystä ja kehityksestä.

denkäynti ja rikollisen tuomitseminen olivat tapa, jolla osoitettiin hänen rikkoneen yhteiskuntasopimuksen. Rangaistuksen käytön taajuus oli merkki huonosti hallitusta yhteiskunnasta, ei siksi, että hyvin hallitussa valtiossa rangaistuksen käyttöä tietoisesti vältettäisiin, vaan siksi, että sellaisessa rikollisuus on vähäistä. Kuolemanrangaistus oli epäoikeutettu myös esimerkkinä, jos rikollinen saatettiin jättää henkiin ilman vaaraa yhteiskunnalle.[30] Rousseau siis hyväksyi kuolemanrangaistuksen, mutta vain legitiimin valtiovallan käytössä ja edellä mainituilla ehdoilla.

7. Ranskan vallankumouksessa vuoden 1791 Code penalin ja sitä täydentäneen lainsäädännön syntyyn välittömästi vaikuttaneiden rikosoikeusoppineiden katsomukset olivat lähtökohdiltaan valistusfilosofien käsitysten suoranaista jatkoa. Vuosina 1776—1790 Ranskassa ilmestyi pitkälti toistakymmentä huomattavaa ja laajaa julkisuutta saanutta rikosoikeudellista teosta kirjoittajina muiden muassa sosialistiutopisti Mably, Voltaire, Marat, girondisti Brissot de Warville, ensyklopedisti Bougher d'Argis, maltillinen Pastoret.[31] On ilmeistä, että rikosoikeudellisissa kysymyksissä vallankumouksellisten eri siivissä vallitsi suurin piirtein samankaltainen perusasenne, ellei oteta lukuun suoranaisesti poliittisia rikoksia ja kriminalisointien painotusten ongelmia. Tähän johtopäätökseen voidaan tulla ainakin tarkasteltaessa Maratin ja Pastoretin rikosoikeudellisia pääteoksia. Eri leirien katsomusten erot koskivat etenkin kysymystä valtiomuodosta ja egalitarismista, jossa jakobiinit maltillisten käsityksistä poiketen ylittivät juridisen muotoyhdenvertaisuuden rajat.

8. *Jean Paul Maratin* rikoslakisuunnitelmaa (Plan de legislation criminelle) jotkut ovat pitäneet suoranaisena Beccarian teoksen plagiaattina.[32] Joka tapauksessa on luultavaa, että tekijä lääkärinä tunsi Ranskan rikoslainsäädäntöä pääasiassa sen kriitikkojen kautta.[33] Valtion olemassaolon oikeutus Maratin käsityksen mukaan oli jäsenten sopimuksessa, joka palvelee vapautta, oikeutta yms. päämääriä. Rangaistuksen

---

30 *Rousseau,* The Social Contract s. 78 s. (2. kirjan 5. luku).

31 *Lohmann,* Jean Paul Marat und das Strafrecht in der französischen Revolution s. 17 s. sisältää niistä luettelon.

32 *Lohmann* m.t. s. 28 ss.

33 *Lohmann* m.t. s. 30 s.

34 *Lohmann* m.t. s. 31—40 sekä *Marat,* Plan einer Criminalgesetzgebung s. 35, s. 47 s., s. 49 ss.

tarkoitus — yleiseksi hyväksi — oli toimia keinona lakien ylläpitämiseksi. Rangaistuksen määräämisen perustana tuli olla yleisestävyys, erityisestävyys, loukatun vahingon hyvittäminen. Sovitusajattelusta Marat päättäväisesti luopui eikä rangaistusten proportionaalisuusvaatimuksella ollut mitään yhteistä ancien regimen sovitusopin kanssa.[34] Rikoslain selkeys ja yhdenvertaisuus lain edessä olivat Maratille peruskysymyksiä, mutta Marat kykeni näkemään, että erilaiset yhteiskunnalliset olot samojen lakien voimassa ollessa saattoivat johtaa erilaisiin tuloksiin. Rikoslain selkeyden johdannainen oli nulla poena sine lege ja armahdusoikeuden kumoaminen mielivallan välineenä sekä unohdettujen normien kumoaminen. Maratille ei riittänyt lakitekstien julkistamisessa niiden saatavuus, vaan oikeuden tuntemus oli liitettävä nuoruusiän kasvatukseen. Rikosoikeudellinen vastuu oli kohdistettava vain tekijään ja se saattoi perustua vain tekijän tekoon eikä ajatuksiin.[35] Vallankumousvuosina Maratin käsitykset tässä suhteessa jyrkkenivät poliittisen taistelun pyörteissä. Marat vastusti kuolemanrangaistusta lukuun ottamatta törkeimpiä valtiorikoksia ja henkirikoksia.[36]

Marat lähti siitä, että rikoslainsäädäntö noudattaa hallitsevan poliittisen järjestelmän periaatteita. Yhteiskunnan ja sen jäsenten vuorovaikutuksen kasvu lisää järjestyshäiriöiden ja rikollisuuden edellytyksiä. Maratille rikollisuus oli ilmaus syvistä yhteiskunnallisista vääryyksistä, joiden vallitessa törkeitä rikoksia jätettiin rankaisematta ja rikoksesta epäiltyjä käsiteltiin barbaarisesti. Rikokset olivat lainrikkomuksia, mutta lait eivät saaneet olla ristiriidassa luonnollisten lakien kanssa eivätkä tuoda jollekin luokalle etuoikeuksia. Sosiaalisissa ristiriidoissa Marat asettui näkyvästi työllään elävän väestönosan puolelle. Myös rikoslainkäytön tuli olla puolueetonta eikä suosia etuoikeutettuja.[36a]

9. *Pastoret* samaisti kysymyksen rangaistuksen oikeutuksesta ja hyödyllisyydestä. Rangaistuksen haluttujen vaikutusten tuli vastata yhteis-

---

[35] *Lohmann* m.t. s. 40—49.

[36] *Lohmann* m.t. s. 52—64. Maratin tietty ankaruus oli luonteeltaan revolutionääristä. Se suuntautui ancien regimen puolustajien rikoksiin. Tästä johtunee se, että Maratin suunnitelmaa aikanaan (sitä ei palkittu kirjoituskilpailussa, johon se osallistui) ja myöhemmin länsimaissa on väheksytty. Marxilaisessa rikosoikeuskirjallisuudessa Maratin rikosoikeusteoriaa pidetään varsin suuressa arvossa, ks. esim. *Herzenson,* Vorwort v. 1955 ilmestyneeseen Paln einer Criminalgesetzgebung -laitokseen, s. 5—28.

[36a] *Marat* m.t. s. 31 ss., s. 36 ss., s. 39 ss., s. 52 ss.

kunnan tarpeita. Parhaana Pastoret piti yleisestävyydelle perustuvaa rikosoikeutta, erityisestävyyden kannalta riitti, että rangaistu seuraamuksen suorittamisen jälkeen oli halukas ja kykenevä sijoittumaan yhteiskuntaan.[37] Kuolemanrangaistusta koskeneessa debatissa vuonna 1791 Pastoret halusi siitä kokonaan luovuttavan.[38]

10. Rikosoikeudelliselta kannalta valistuksessa huomion arvoisinta oli se, että kyettiin muotoilemaan yleisestävät ajatuskulut (vrt. pelotus feodaalisen rikosoikeuden tavoitteena) uudelleen siten, että ne soveltuivat rikosoikeuden perusteelliseen humanisoimiseen. Ranskalaisessa valistuksen rikosoikeuskirjallisuudessa, johon Beccarian pääteos olennaisesti liittyy, voidaan havaita konkretisoitumisen tendenssi: Montesquieun esitys oli lähes pelkästään feodaalisen rikosoikeuden perusteiden kritiikkiä, Beccaria kiinnitti jo suurta huomiota vallinneen rikosoikeuden vaihtoehtoihin konkreettisissa kysymyksissä ja vallankumouksellisen Ranskan alkuvuosina oli tässä edetty niin pitkälle, että kyettiin kirjoittamaan ja käsittelemään nopeasti porvarillisliberaalinen rikoslaki.

11. Italiasta on syytä mainita Beccarian ohella ennen kaikkea *Filangieri,* etevä valtio- ja rikosoikeusoppinut, jota on kutsuttu »Italian Montesquieuksi». Hänenkin peruskäsityksensä liittyvät olennaisesti ranskalaiseen valistukseen, rikosoikeuden kehityksen kannalta hänen pääansionsa on ollut lähinnä feodaaliselle rikosoikeudelle vaihtoehtoisen seuraamusjärjestelmän systemaattisessa kehittämisessä.[39]

---

[37] *von der Seipen,* Der Strafzweck in der Gesetzgebung der französischen Revolution s. 36 ss.

[38] Ibid s. 73. Valitettavasti Pastoretin vuonna 1790 ilmestynyttä teosta Des loix penales ei ole ollut kirjoittajan käytettävänä. *Fischl,* Der Einfluss der Aufklärungsphilosophie auf die Entwicklung des Strafrechts s. 52—63 tiivistää Pastoretin ohjelman seuraaviksi kohdiksi: 1) in dubio pro reo, 2) tuomitsemiseen asti syytettyä pidettävä syyttömänä, 3) vain täysi näyttö voi olla langettavan tuomion perustana, 4) rangaistuksen proportionaalisuus rikokseen nähden, 5) syyllisyys rangaistuksen edellytyksenä, 6) rikoksen päämittapuu kansalaisyhteiskunnalle aiheutettu paha, 7) rangaistuksen on oltava hyödyllinen, 8) rangaistuksen tehtävänä on rikosten ehkäiseminen, 9) vain teosta voidaan rangaista, 10) korvaamaton loukkaus oli poistettava rangaistuksen sisällöstä, siis mm. kuoleman- ja ruumiinrangaistukset, 11) rangaistus on riittävä, kun se ehkäisee rangaistun tekemästä uusia rikoksia, 12) hyödytön rangaistus on oikeudeton, 13) liian ankara samoin, 14) rikoslain liiallinen ankaruus johtaa monien rikosten jäämiseen rankaisematta, 15) rikosprosessin perustuttava akkusatoriselle menttelylle, 16) valamieslaitos toteutettava.

[39] Filangierin pääteos on neliosainen (1. nide 1780) »Scienza della legisla-

2.1.1.3. Englantilaisen valistuksen rikosoikeuskäsityksestä

1. Ranskalaisten valistuskirjailijoiden teoksia yleensä hallitsi Descartesin ja Spinozan rationalistisen ajattelun varjo. Tieto-opillisella käsityksellä synnynnäisten ideoiden olemassaolosta oli vastineensa luonnonoikeusteoriassa, uskomuksessa yhteiskunnallisista oloista riippumattomien oikeusperiaatteiden olemassaoloon. Ranskassa syntyi tosin jyrkkä empiristinen aatevirtaus lähinnä Condillacin tuotannossa. Englannissa valistuksen rikosoikeudellisten käsitysten teoreettinen perusta kehittyi eräissä olennaisissa kysymyksissä toisella tavalla kuin muualla. Siihen on ilmeisesti monia syitä, tieteenteoreettiset kansalliset erikoispiirteet (1600-luvun loppupuoli oli todellisen myrskyisän kehityksen jakso englantilaisessa luonnontieteessä huipentumanaan Newtonin klassinen mekaniikka), poliittinen kehitys muita maita aikaisemmin kohti parlamentarismia, teollisen vallankumouksen varhaisuus Englannissa jne. Englannin tieteellisteoreettinen »ilmasto» oli suopeampi empiristissävyiselle filosofialle kuin muissa maissa, mikä tuli näkyviin luonnontieteiden kehityksenä. Jo Locken tietoteoriassa, niin innokas luonnonoikeudellisen oikeuskäsityksen kannattaja kuin hänkin oli, oli voimakas vipusin luonnonoikeudellisen käsiterakennelman kaatamisessa.[40]

---

zione». *Heath,* The Eighteenth Century Penal Theory s. 238—254 sisäktää teoksen rikosoikeudelliset pääajatukset, jotka sisältyvät 3. kirjaan. Vatikaani tuomitsi Filangierin koko teoksen 6. 12. 1784 (*Heath* m.t. s. 238). Rangaistuksen oikeutuksen Filangieri näki yhteiskuntasopimusteorian avulla: rikos oli sopimuksen loukkaus ja rangaistus siihen liittyvä oikeuden menetys. Rikosoikeuden motiivina oli yleinen etu. Kuolemanrangaistuksen Filangieri piti oikeutettuna Rousseaun käsityksillä perustellen murhasta ja maanpetoksesta. Ks. myös *Fischl* m.t. s. 63—69 ja *Günther,* Die Idee der Wiedervergeltung II s. 185—191.

40 Locke itse ei tehnyt sensualistisesta tietoteoriastaan luonnonoikeudellista ajattelutapaa kaatavia johtopäätöksiä. Mitä tulee yleensä luonnonoikeusajatteluun, on syytä korostaa sen epäyhtenäisyyttä ja historiallista muuttuvuutta. Sitä historiallisesti tarkastellen ei liene edes syytä puhua luonnonoikeudellisesta ajattelusta yleensä, vaan eri aikakausien luonnonoikeusteorioiden tyypeistä. Tällaisia tyyppejä ovat esimerkiksi antiikin Kreikan ja Rooman luonnonoikeusajattelun tyyppi (esim. Aristoteles, Cicero), keskiajan teologisen skolastiikan luonnonoikeusajattelun tyyppi (esim. Tuomas Akvinolainen) teologiasta irronnut valistusajan luonnonoikeusajattelun tyyppi (Bodin, Grotius, Hobbes, Pufendorf, Thomasius, Wolff, Montesquieu, Rousseau jne.) ja klassisen liberalismin oppeihin nojautuva luonnonoikeusajattelun tyyppi (useimmat 1800-luvun »Rechsstaat»-luonnonoikeusopit). Luonnonoikeusajattelua tarkasteltaessa on siis aina otettava huomioon

Englanti oli talouden ohella tietyssä mielessä kehityksen kärjessä myös oikeusjärjestyksen alueella. Sen rikosprosessioikeus saavutti jo 1600-luvun kuluessa kehitysasteen, jota valistus muualla Euroopassa 1700-luvun loppupuolella vaati toteutettavaksi: kidutuksen poistaminen, in dubio pro reo, menettelyn julkisuus ja akkusatorisuus, valamieslaitos jne. Materiaalinen rikosoikeus sen sijaan oli vielä säädöstasolla 1750-luvulla äärimmäisen ankaraa.[41] Porvariston hallitseman parlamentin alahuoneen vallan kasvu ja parlamentaarisen monarkian muodostuminen vuoden 1688 »mainioon vallankumoukseen» mennessä jätti siis materiaalisen rikosoikeuden osalta oikeusstruktuurin reformin vaillinaiseksi. Syynä oli ehkä se, että parlamentaarinen valtiomuoto ja siihen liittyvät tietyt perusoikeudet tulivat »liian aikaisin», 1600-luvun loppupuolella eivät vielä olleet kiteytyneet feodalisminvastaisen materiaalisen rikosoikeuden keskeisimmät periaatteet. Materiaalisen rikosoikeuden kehitys 1600—1700-luvun Englannissa siis viivästyi ja tätä viivästymistä apologetisoitiin rikosprosessioikeuden kehityksen tasolla.[42]

Englantilaisen valistuksen rikosoikeusideologian keskeisiä piirteitä voidaan tarkastella lähinnä Blackstonen, Edenin, Howardin ja Benthamin katsomusten läpi.

2. *William Blackstone* oli arvossapidetyin englantilainen juristi 1700-luvulla. Häntä ei yleensä ole luokiteltu »valistuksen rikosoikeusoppineiden» joukkoon, mikä on ehkä hieman epäoikeutettua, sillä pääteoksessaan, Englannin oikeusjärjestyksen kommentaarissa, hän monissa kohden asetti vallinneen rikosoikeuden järjellisyyden kysymyksen alaiseksi. Blackstone tarkasteli rikosoikeuden oikeutusta suurin piirtein samaan tapaan kuin Montesquieu ja Beccaria, mutta ainakin Heathin kokoamien Black-

---

opin sisältö (mitä konkreettisesti ovat luonnolliset oikeudet?) ja opin historiallinen ja sosiaalinen konteksti.

Locken tietoteoria on esitetty teoksessa An Essay Concerning Human Understanding, jonka eräänä perustana on oppi ideoiden syntymisestä kokemuksen tietä. Locke oli siis eräs positivistisen tieteenihanteen perustanlaskijoita. Locken yhteiskuntateoria, joka paljolti vaikutti Montesquieun oppeihin on kehitetty lähinnä teoksessa Two Treatises of Government. Locken teoria omistuksesta oli hänen luonnonoikeusoppinsa ydinkysymyksiä, yksityinen omistus oli luonnollinen oikeus. Rikosoikeudellisiin kysymyksiin Locke ei Hobbesin tavoin liene laajemmin puuttunut.

41 Erinomainen katsaus 1700-luvun englantilaiseen rikosoikeuteen on *Radzinowicz*, A History of English Criminal Law I s. 3—227.

42 *Radzinowicz* m.t. I s. 25 ss.

stonen teosten sitaattien perusteella jää se vaikutelma, että hän huomattavasti enemmän korosti rangaistuksen sisällön individualisointia tekijäpersoonallisuuden mukaan, rangaistuksen tehtävää yhteiskuntasuojelun välineenä sekä tuomioistuinten laajojen harkintarajojen välttämättömyyttä.[43] On siis ilmeistä, että Blackstonen rikosoikeudellisten katsomusten eräät keskeiset piirteet muistuttivat runsaat sata vuotta myöhemmin esitettyjä Franz von Liszin sosiologisen rikosoikeuskoulun peruskäsityksiä.

3. *William Edenin* Principles of Penal Law oli paljolti Montesquieun ja Beccarian inspiroima. Vastoin Blackstonea Edenin käsitykset perustuivat yleisestävyydelle, kohtuullisen pelottamisen ajatukselle, joka voitaisiin luonnehtia siten, että rangaistuksen oletetun tehon lisääntyminen rei oikeuta sinänsä niiden nkaruutta vaan että rangaistusten tehon ja tason välillä tulisi vallita tietty optimaalisuus. Rangaistustason ankaruuden koetinkivenä piti oleman 'luonnollinen oikeudenmukaisuus' ja 'yleinen hyöty'. Mielenkiintoista Edenin ajatuskuluissa oli kriittinen suhtautuminen kuolemanrangaistuksen käytön laajuuden ohella myös vapausrangaistukseen, johon 1700-luvun lopun Englannissa tapahtuneiden vankilareformien perusteluna ja seurauksena oli kohdistettu optimistisia toiveita. Englannin kriminaalipolitiikassa yleisesti käytetty karkotusseuraamus (mm. Australiaan ja Uuteen Seelantiin) oli »suoranaisena palkintona» Edenin kritiikin hampaissa. Eden halusi seuraamusjärjestelmässä käytettävän enemmän raipparangaistusta, kansalaisoikeuksien menettämistä ja rajoittamista sekä sakkorangaistusta.[44] Jossakin määrin Edenin »valistuneisuus» oli siten puolinaista.

4. *John Howardia* on yleensä nimitetty Englannin 1700-luvun lopun vankilareformin isäksi. Aliarvioimatta hänen toimintansa merkitystä

---

[43] *Heath*, Eighteenth Century Penal Theory s. 179 ss., etenkin s. 186: »... that the quantity of punishment can never be absolutely determined by any standing invariable rule; but it must be left to the arbitration of the legislature to inflict such penalties as are warranted by the laws of nature and society, and such as appear to be the best calculated to answer the end of precaution against future offences». Ks. s. 194: »Preventive justice is upon every principle, of reason, of humanity, and of sound policy, preferable in all respects to *punishing* justice...» (kurs. Blackstone). Samanlaisen Blackstone-tulkinnan on omaksunut alkuperäislähteiden perusteella *Radzinowicz* m.t. I s. 345 ss. Kuolemanrangaistuksen käytössä Blackstone oli sillä kannalla, että oli noudatettava suurta varovaisuutta.

[44] Otteita Edenin teoksesta ks. *Heath* m.t. s. 195 ss. Ks. myös *Radzinowicz* m.t. I s. 301 ss.

sen aloitteellisena praktikkona on kuitenkin syytä pitää tällaista arviota liiaksi tietyn henkilön osuutta korostavana. Hän vaikutti merkittävästi siinä prosessissa, joka 1700-luvun puolivälin jälkeen muutti vankilatyypin olosuhteiltaan arvostelua herättäneestä säilytyslaitoksesta työvoiman erikoisluonteesta johtuvin vaatimuksin toimivaksi tuotantolaitokseksi. Esikuvakin oli ollut olemassa jo mm. Hollannin irtolaisille varatuissa työlaitoksissa. Kyseessä oli siis itse asiassa alkaneen teollisen vallankumouksen kuvastuminen vankilan rakenteessa. Vankilauudistuksen sisältö oli luonteeltaan vastakohtainen: toisaalta pyrittiin tietoisesti ja voimakkaasti parantamaan vankiloiden olosuhteita, toisaalta vankien psyyke tuli aiempaa paljon voimakkaamman paineen alaiseksi ja olosuhteiden paranemisen tuoman fyysisen helpotuksen sijaan tuli ankara työvelvollisuus.[45]

---

[45] *Virtanen,* Suomen vankeinhoito I s. 32—34. Miltei samoin *Anttila,* Vankeinhoidon perusteet s. 19—21. Esim. Radzinowicz kiinnittää Howardin toimintaan varsin vähän huomiota. Lähinnä Eden ajoi vuonna 1778 parlamentissa läpi vankiloiden uudistusohjelman. Howardin suuri kirjallinen ansio oli eri maiden 1700-luvun vankilaolojen tunnontarkka kuvaaminen mm. teoksessa The State of Prisous in England and Wales (1777). Hollannin vankilalaitoksia hän kehui siisteiksi ja puhtaiksi, jokaisessa laitoksessa oli lääkäri, vangit yleensä terveitä, täydellisesti eristettyjä toisistaan eivätkä koskaan poistuneet sellistään. Kuolemanrangaistusten täytäntöönpano oli jo melko harvinaista, mutta Hollannissa käytettiin vielä keskiaikaisia menetelmiä. Karkotuksen sijasta käytettiin työvankiloita, joissa keskeinen sija työn ohella oli moraalisella ja uskonnollisella vaikuttamisella. Saksan, Tanskan, Espanjan ja Ranskan vankilaoloista hän antoi lohduttomamman kuvan, Venäjällä vankilaolot olivat Howardin käsityksen mukaan Katariina II:n reformien jälkeen ainakin vankien sijoittelun puolesta humaanit ja oikeudenmukaiset, joskin vankien parantamiseen ei kiinnitetty huomiota, koska vankilat olivat sotilasviranomaisten alaisia. Kuolemanrangaistusta käytettiin Venäjällä vain valtiollisista rikoksista, kuitenkin oli käytössä solmuruoskalla kurittaminen, joka usein päättyi tuomitun kuolemaan siitä saatuihin vammoihin. Howard kiteytti ihannelaitoksensa suurin piirtein seuraavasti. Vankilan paikka piti valita siten, että ilman ja veden saanti oli turvattu, mielellään joen rannalle. Huoneiden piti olla pieniä yksinäissellejä, yksinäisyydellä katsottiin olevan myönteinen vaikutus, miehet ja naiset oli pidettävä tarkoin erillään, samoin nuoret rikolliset paatuneista rikoksentekijöistä, henkilökunnan oli saatava palkka valtiolta (aiemmin henkilökunta ei saanut palkkaa, mikä johti lahjontaan ja mm. epäterveeseen kaupankäyntiin vankien kanssa). Howardilla oli yksityiskohtaisia vaatimuksia vankilassa järjestyksen turvaamisesta, terveysoloista, ruokailusta, vaatetuksesta ym., ks. *Heath* m.t. s. 205—218. Sangen mielenkiintoisesti vankilatyypin kehitysprosessia on kuvannut *Mathiesen,* Fängelseväsendet ideologi 1600—1970 teoksessa *Edling—Elwin* (red.), Samhällskontroll och mytbildning s. 34 ss.

5. Englantilaisen reformistisen porvariston primus inter pares rikosoikeusteorian alueella 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alkupuolella oli tunnettu utilitaristi *Jeremy Bentham.* Marxin syvästi halveksiman Benthamin [46] oikeusfilosofiset opit muodostivat erään sillan valistusajan luonnonoikeusteorioista 1800-luvun oikeuspositivismiin. Hän tarkoitti perustaa oikeusteoreettiset katsomuksensa spekulatiivisen menetelmän sijasta kokemukseen.[47] Hän esitti englantilaisessa oikeusteoriassa suunnilleen samaa luonnonoikeudellisen ajattelun kriitikon osaa kuin muiden muassa P. J. A. Feuerbach samoihin aikoihin Saksassa. Rikosoikeuden teorioissa Benthamin ja Feuerbachin katsomukset erosivat sen sijaan jo useissa lähtökohdissakin. Bentham oli Englannin 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun kriminaalipoliittisten reformien johtava ideologi, mutta sen ohella hänen teorioillaan oli huomattava merkitys oikeusteoriassa, sosiologiassa ja taloustieteessä.[48]

Benthamin hedonistinen utilitarismi ja sen kaava — suurin mahdollinen mielihyvä suurimmalle mahdolliselle joukolle (joka lienee peräisin

---

[46] Ks. *Marx,* Pääoma I s. 547 ss. Marxin kritiikki suuntautui ennen kaikkea siihen, että Bentham laajassa tuotannossaan toisteli »hengettömästi» sitä, mitä Helvétius ja muut 1700-luvun ranskalaiset olivat »henkevästi» esittäneet. Benthamin ja Helvetiuksen filosofian läheisen suhteen on havainnut myös *Aspelin,* Ajatuksen tiet s. 466 ss.

[47] Benthamin oikeusteoreettisten katsomusten kuvauksista ks. mm. *Stone,* Human Law and Human Justice s. 105 ss., *Larenz,* Methodenlehre der Rechtswissenschaft s. 36 ss., *Coing,* Grundzüge der Rechtsphilosophie s. 48 ss.

[48] Benthamista filosofina ks. esim. *Aspelin,* Ajatuksen tiet s. 466 ss., *Russell,* Länsimaisen filosofian historia II s. 352 ss. ja sen liittymisestä Helvetiuksen kolmannen säädyn sisälle muodostuvia sosiaalisia ristiriitoja tiedostamattomaan utilitarismiin m.t. II s. 287 ss. (Bentham ja hänen seuraajansa asettuivat oppeineen työnantajien puolelle, Russell m.t. II s. 290).

Hedonistisen utilitarisminsa ytimen Bentham esitti mm. teoksen An Introduction to the Principles of Morals and Legislation alussa:»Nature has placed mankind under the governance of two sovereign masters, *pain* and *pleasure.* It is for them alone to point out what we ought to do, as well as to determine what we shall do.» ... »By the principle of utility is meant that principle which approves or disapproves of every action whatsoever, according to the tendency which it appears to have to augment or diminish the happiness of the party whose interest is in question.» ... »I say every action whatsoever ... not only ... of a private individual, but of every measure of government.» ... »But utility is meant that property in any object, whereby it tends to produce benefit, advantage, pleasure, good, or happiness ... or ... to prevent the happening of mischief, pain, evil, or unhappiness to the party whose interest is considered.» (m.t. s. 1—2).

alunperin Hutschesonilta) — on osoitettu kestämättömäksi monenlaisilla perusteilla. Oikeusteorian kannalta siinä on eräs aspekti, jolla myöhemmin oli merkitystä ns. intressilainopille ja marxilaiselle oikeusteorialle. Se oli intressien merkityksen ymmärtäminen lainsäädännön sisällön tarkastelussa. Tosin iheringiläinen käsitys oikeuden tehtävistä intressien suojeluna ja marxilainen käsitys oikeudesta hallitsevan yhteiskuntaluokan elinintressien kuvastajana tuskin kaipasi syntyäkseen Benthamia. Toinen keskeinen aspekti hänen oikeusteoreettisessa katsomusjärjestelmässään oli oikeuspositivistisen oikeustieteen eräiden ennakollisten asettamusten kehittäminen. Esimerkiksi opin luonnollisista oikeuksista hän torjui,[49] korosti hyödyn periaatteen empiirisyyttä,[50] asetti oikeuden voimassaolon käsitteen »elävän» oikeustieteen rajaksi,[51] asetti kysymyksen oikeuden ja valtion suhteesta siten, että oikeus on valtion olemassaolon välttämätön ehto (Rechtsstaat-teoria), korosti voimassaolevan oikeuden ja tavoiteltavan oikeuden periaatteellista eroa,[52] asetti usein kysymyksiä analyyttiselle oikeusteorialle myöhemmin tyypillisellä tavalla [53] jne. Häntä voidaan siis hyvällä syyllä pitää eräänä oikeuspositivismin, tarkemmin sanoen analyyttisen oikeusteorian, perustajana.[54]

Koska Benthamin teoriat muodostavat kokonaisuuden, on hänen rikosoikeudellinen katsomusjärjestelmänsäkin nähtävä niiden kokonaisuudesta

---

[49] Ks. Russellin väite Benthamin kannasta Ranskan vallankumouksen ihmisoikeuksien julistukseen m.t. s. 355: »'metafyysinen teos — metafysiikan non plus ultra.' Hän (Bentham) sanoi, että sen artiklat voitiin jakaa kolmeen luokkaan»: 1) käsittämättömiin, 2) vääriin, 3) sekä käsittämättömiin että vääriin. Russellin poleemisella muotoilulla oli pohja Benthamin kirjoituksissa, ks. An Introduction to the Principles of Morals and Legislation s. 17 ss., jossa Bentham pyrkii irtautumaan erilaisista immanenteista toimintanormeista.

[50] Ks. alav. 48 oleva Bentham-sitaatti.

[51] *Benthman,* An Introduction to the Principles of Morals and Legislation s. 328 s.

[52] Ibid s. 322.

[53] Ks. esim. *Bentham,* Theory of Legislation s. 93 ss., jossa eritellään oikeuden ja velvollisuuden käsitteitä oikeudellisen sääntelyn kohteina. Erona nykyajan analyysiin on se, että Bentham ei edes pyrkinyt esiintymään puolueettomana ja ideologioista riippumattomana, vaan jatkuvasti puolusti kapitalistisia tuotantosuhteita ja laissez faire-liberalismia.

[54] Myös rikoksen määritteli Bentham kuten oikeuspositivisti pelkäksi lain rikkomiseksi, ks. Theory of Legislation s. 239. Ks. *Lyons,* In the Interest of the Governed s. 107 ss. Lyonsin tutkimus on analyyttinen oikeusteorian lähtökohdille perustuva moderni esitys Benthamin utilitarismista ja oikeusteoriasta. Benthamin

käsin. Utilitaristinen filosofia on siis sen pohjana, mikä näkyy hänen rikosoikeudellisista kirjoituksistaankin. Rangaistuksen yleistehtävänä yhteiskunnan kokonaisonnen edistäjänä on toimia pahana siten, että se sulkee pois vielä suuremman pahan.[55] Tämän johdosta sitä ei pitäisi käyttää, jos se perusteeton, tehoton, kannattamaton tai liian kallis taikka tarpeeton.[56] Tyypillisiä Benthamin järkeilyjä olivat hänen yksityiskohtaiset sääntönsä ja näkökohtansa rikosten ja rangaistusten välisestä proportionaalisuudesta,[57] ja samaa voidaan sanoa vaatimuksista käyttökelpoisten

---

osuutta analyyttisen oikeustieteen synnystä on selvitellyt myös *Friedmann,* Bentham and the Modern Legal Thought teoksessa *Keeton—Schwarzenberger,* Jeremy Bentham and the Law s. 233 ss.

Esimerkkinä Benthamin analyyttiseen oikeusteoriaan liittyvistä järkeilyistä tarkasteltakoon hänen tapaansa erottaa voimassa olevan oikeuden tutkimus ja de lege ferenda-oikeustutkimus: »Jurisprudence is a fictitious entity: nor can any *meaning be found for the word,* but by placing it in *company* with *some word* that shall be *significative* of a *real entity.* To *know what is meant by jurisprudence,* we must know for example, what is *meant by a book of jurisprudence* (kurs. E. B.). A book of jurisprudence can have but one or the other of two objects: 1. To ascertain what the *law* is: 2. to ascertain what it ought to be. In the former can it may be styled a book of *expository* jurisprudence; in the latter, a book of *censorial* jurisprudence: or in other words, a book on the ***art of legislation***» (kurs. J. B)

Benthamin metodin yleispiirteitä ovat tällaiset käsiteoperaatiot, ilmiöiden jakaminen kohtiin ja alakohtiin, kysymykset sanan merkityksestä ja yhteydestä reaalisiin entiteetteihin, ajatusten havainnollistaminen esimerkein.

[55] *Bentham,* An Introduction to the Principles of Morals and Legislation s. 170.

[56] Ibid. s. 171. Jatkossa Bentham tarkasteli yksityiskohtaisesti perusteetonta, tehotonta, kannattamatonta, liian kallista ja tarpeetonta rangaistuksen käyttöä.

[57] Ibid s. 178—188. Benthamin sijoittamista yleisestävyys-erityisestävyysasteikolla osoittanee s. 186 s. olevien rangaistuksen määrään ja laatuun vaikuttavien näkökohtien luettelo: I Rikoksen perusteella: 1) rikoksen tuottama hyöty, 2) vahinko, 3) rikostilanteessa käytettävissä olevien vaihtoehtojen hyödyt ja haitat, 4) rikokset, joihin tekijä on aikaisemmin syyllistynyt, II Rangaistukseen liittyvät: 5) rangaistuslajin intentiivisyys ja kesto, 6) sanktionnin varmuusaste, 7) rangaistuksen epämääräisyyteen liittyvät näkökohdat, 8) rangaistuksen sisältö, 9) rangaistukseen ehkä liittyvä rikoksentekijän satunnainen etu, 10) rangaistuksen käyttö moraalisena opetuksena, III Rikoksentekijään liittyvät: 11) rikoksiin taipuvaisten henkilöiden luokittelu (»the responsibility of the class of persons in a way to offend»), 12) kunkin yksityisen rikoksentekijän vastaanottavaisuus tai herkkyys, 13) rikoksentekijän erilaiset ansiot tai ominaisuudet, joita yhteiskunta voisi käyttää hyväkseen, 14) rikoksentekijöiden lukumäärä, IV. Yleisöön liittyvät: 15) kansan mielipiteet, 16) ulkovaltojen mielipiteet, V. Oikeusjärjestykseen liitty-

rangaistusten ominaisuuksiksi.[58] Rikosoikeusdogmatiikassa hän kiinnitti paljon huomiota rikosten ryhmittelyn ja rangaistussäännösten suojaamien oikeushyvien problematiikkaan.[59] Luultavasti yksityiskohtaisemmin kuin kukaan edeltäjistään Bentham korosti rikoksentekijän persoonallisuuden ja olosuhteiden huomioon ottamista rangaistusjärjestelmän suunnittelussa ja rangaistuksen määräämisessä.[60] Tässä tarkastellussaan hän otti huomattavan pitkän askelen sosiologiselle rikosoikeuskoululle ominaisen tekijärikosoikeuden suuntaan.[61]

2.1.1.4. Saksalaisesta valistuksesta rikosoikeusajattelussa

1. Valistuksen rikosoikeusideologiassa erilaiset yleisestävyyttä (mm. Hobbes, Wolff, Montesquieu, Beccaria, Rousseau) ja erityisestävyyttä korostaneet (mm. Thomasius, Blackstone, Nehrman, Filangieri, Holbach) lähestymistavat eivät yleensä johtaneet jyrkän teoreettisen ja kriminaalipoliittisen vastakohdan havaitsemiseen niiden välillä. Saksan valtioissa tilanne 1700-luvun lopulla ja vuosisatojen vaihteessa näyttää olleen huomattavasti mutkikkaampi. Saksassa nimittäin käytiin silloin ankara debatti rikosoikeudellisen ajattelun perusteista. Siinä eräänlaisina voittajina selvisivät erityisestäviä tekijärikosoikeudellisia katsomuksia arvostelleet Kantin, Hegelin ja P.J.A. Feuerbachin johdolla. Perimmältään kysymys

---

vät: 17) välttämättömyys vähäisessä määrin tinkiä yksinkertaisuuden vuoksi proportionaalisuudesta.

58 Ibid. s. 189 ss., etenkin s. 201 ss.: vaihtelevuus, yhdenmukaistettavuus, mahdollisuus saattaa ne yhteismitallisiksi, kuvaavuus, varoittavuus, säästäväisyys, kyky tehdä rikollinen kykenemättömäksi uusiin rikoksiin, kyky toimia kompensaationa uhrille, oikeustajun mukaisuus, lievennettävyys tai anteeksiannettavuus.

59 Ks. ibid. s. 204 ss. ja Theory of Legislation s. 239 ss.

60 Ks. edellä alav. 57 ja Theory of Legislation s. 249—266. Benthamin tarkastelun kohteena oli rikoksentekijän intentio, asema, motiivi. Hänen syyllisyyskäsityksessään oli selviä karakterologisen syyllisyyskäsityksen aineksia (ks. etenkin s. 258 ss.).

61 Samoin tulkinnut Benthamia mm. *Fry*, Bentham and English Penal Reform teoksessa *Keeton—Schwarzenberger*, Jeremy Bentham and the Law s. 56, *Radzinowicz*, A History of English Criminal Law I s. 370 ss. ja *Fischl*, Der Einfluss der Aufklärungsphilosophie ... s. 73 ss. Fischlin esitys kuitenkin vaikuttaa siinä mielessä tarkoituksenmukaisesti suuntautuneelta, että hän näkee Benthamissa Franz von Lisztin esikuvaa enemmän kuin hänessä sitä olikaan.

oli siitä, millaisille periaatteille feodaalista rikosoikeutta seuraava rikosoikeus oli perustettava. Huomion kiinnittäminen tähän debattiin on tähdellistä, sillä teoreettiset vastakohdat olivat selvästi analogisia 1880-luvulta alkaen käydyille klassisen ja ns. modernin tai sosiologisen koulukunnan rikosoikeusajattelun keskinäisille välienselvittelyille.

Saksan 1600-luvun arvovaltaisimman rikoslainoppineen Benedictus Carpzowin peruskäsitykset olivat olleet vallinneen kristillisaristotelisen skolastiikan läpitunkemia. Hän vastusti päättävästi skolastiikasta irtautuneita sekularistisia luonnonoikeus- ja rikosoikeuskäsityksiä.[62] Myös Saksassa puskurina teokraattista rikosoikeusoppia vastaan toimivat erilaiset luonnonoikeusteoriat, joiden edustajista Thomasius ensimmäisenä omaksui näkyvästi kriittisen asenteen feodaaliseen rikosoikeuteen. »Etevin kriminalisti Carpzowin ja Feuerbachin välillä» eli J. S. Fr. von Böhmer (1704—1772) oli oikeusteorialtaan jo aito pufendorfilainen. Hän siis käänsi rangaistusteoreettisen utilitarismin lainopilliseksi dogmiksi.[63] Toisaalta Saksasta ei puuttunut konservatiivisia valistuneen rikosoikeusideologian vastustajia vielä 1700-luvun puolivälin jälkeenkään, jolloin yhteiskunnan henkisessä struktuurissa tapahtui ratkaiseva käänne. Feodaalisen rikosoikeuden perusteiden huomattavimmista puolustajista lienee syytä mainita C. A. Crusius (1712—1775),[64] J. Claproth (1728—1805)[65] ja J. C. Quistorp.[66]

Saksan valistuksen alkuvaiheessa ei muodostunut kovinkaan yhtenäistä käsitystä rikosoikeuden tarkoituksesta, oikeutuksesta ja tehtävistä. Olihan Thomasius omaksunut erityispreventiiviset käsitykset,[67] Pufendorf niiden

---

62 Carpzowin toiminnasta ja käsityksistä lähemmin esim. *Eb. Schmidt,* Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege s. 144 ss. Rikosoikeuden historiankirjoituksessa usein esiintyvän käsityksen siitä, että Carpzow olisi tuomarintoimessaan antanut vähintään 20 000 kuolemanrangaistusta, Schmidt selittää hänen valistusaikaisten arvostelijoidensa keksimäksi katsoen uudempien tutkimusten osoittaneen 250—300 oikeaksi luvuksi. Noitavainojen kiihkeys ja 30-vuotinen sota huomioon ottaen viimeksi mainittu kuolemanrangaistusten määrä vaikuttaa alhaiselta. Tosin ensiksi mainittu luku (jonka *Fischl* m.t. s. 1 nosti 80 000:een) tuntuu liialliselta.

63 *Eb. Schmidt* m.t. s. 157, samoin *Günther,* Die Idee der Wiedervergeltung II s. 135 ss.

64 *Günther* m.t. II s. 154 ss.

65 *Günther* m.t. II s. 213 ss. Claproth omistautui etenkin Beccarian vastustamiseen.

66 *Fischl* m.t. s. 117 ss.

67 *Fischl* m.t. s. 22 ss.

ohella eräänlaisen esifeuerbachilaisen psykologisen pakon ajatuksen,[68] Leibniz ajatuksen rangaistuksesta esteettisenä välttämättömyytenä[69] ja Wolff jokseenkin arkaaisen sovitusopin.[70] Erilaisten feodaalisen rikosoikeuden vastaisten katsomusten väliset syvät vastakohdat tulivat esiin vasta 1700-luvun lopulla uusien säädösten välttämättömyyden aktualisoituessa. Hiukan karkeistaen: syntyi kaksi toisilleen vastakkaista rikosoikeudellista katsomusjärjestelmää. Toinen niistä pohjautui lähinnä Stübelin kehittämälle individuaalipreventiiviselle tekijärikosoikeudelle. Sen huomattavimpia teoreetikoita olivat E. F. Klein, G. A. C. Kleinschrod ja C. L. W. von Grolman. Tämän katsomuksen heikkouksia vastaan loivat mm. Kant, Hegel ja P. J. A. Feuerbach rikosoikeudelliset peruskatsomuksensa. Useat merkittävätkään saksalaisen valistuksen rikosoikeusteoreetikot eivät tosin liene tällaiseen vastakohta-asetelmaan johdonmukaisesti lokeroitavissa. Tämä pitänee paikkansa esimerkiksi K. F. Hommelin eli »Saksan Beccarian» osalta.

2. *Hommel* erotti jyrkästi toisistaan uskonnon, moraalin ja oikeuden. Syntiä, rikosta ja paheksuttavia tekoja ei tullut samaistaa, eli Hommelin sanoin: »Mensch, Bürger und Christ sind drei unterschiedene Begriffe». Kriminaalipoliittisissa vaatimuksissa Hommel kaikissa olennaisissa kohdin yhtyi Beccariaan, samoin niiden perustelujen pääajatuksessa, yhteiskuntasopimusopissa. Rikoslait oli kirjoitettava yksinkertaisiksi ja selkeiksi, seuraamusjärjestelmää lievennettävä, koska liiallinen ankaruus oli vahingollista ja niin edelleen. Huomiota herättää lähinnä Hommelin vaatimus taloudellisen toiminnan rikosoikeudellisen sääntelyn lieventämisestä. Esimerkiksi koronkiskonta, jolla oli kansantaloudellistakin merkitystä, ja uhkapeli sekä omaisuuden tuhlaaminen oli julistettava kvasidelikteiksi. Tässä Hommel oli jakobiinien ja siis mm. Maratin vastakohta. Ihmiskäsityksessään ja sen pohjalle perustuvissa syyllisyysopeissaan Hommel oli materialisti ja jyrkkä deterministi. Alexander von Jochpseudonyymilla kirjoitettu teos »Über Belohnung und Strafen nach türkischen Gesetzen» asettui Pufendorffin indeterminististä syyllisyysoppia ja Saksan yliopistoissa vallinnutta Wolffin rationalismia vastaan. Se ei

---

68 *Eb. Schmidt* m.t. s. 156 s. Pufendorf ei ilmeisesti vielä pitänyt yleis- ja erityisestävyyttä vastakohtaisina, koska *Günther* m.t. II s. 116 ss. on tulkinnut parannusajatuksen hänelle tyypilliseksi rangaistuksen tehtäväksi, samoin *Anners*, Svensk straffrättshistoria I s. 38.

69 *Günther* m.t. II s. 124 ss. Vrt. Herbart 1800-luvulla.

70 *Günther* m.t. II s. 129.

näytä perustuneen ranskalaiseen antiin (esimerkiksi Diderot, Holbach, La Mettrie) tai englantilaiseen perinteeseen (Bacon, Hobbes) juuri muuten kuin Newtonin mekaniikan kautta. Pääasiassa Hommelin rikosoikeudellinen ajattelu oli peräisin eräistä Lutherin kirjoituksista ja Thomasiuksen seuraajien, etenkin J. J. Schmaussin luonnonoikeudellisesta systeemistä.[71] Mutta se ei estänyt päättymistä pääasiassa samantapaisiin käsityksiin kuin ranskalaiset materialistit.

3. *Kleinschrodin* käsityksen mukaan rangaistuksen kohteeksi tuli asettaa rikoksentekijän erityinen psyyken laatu ja tekoa oli arvioitava sen pohjalta. Rikoksen aiheuttama vahinko tuli arvioiduksi jo syyksiluettavuutta arvioitaessa. Varsinaiseksi rangaistavuuden mitaksi hän esitti rikoksentekijän dolusta tai culpaa rikoksentekohetkellä. Rikoksen uusiminen johti ankarampaan dolusarviointiin. Kleinschrodille syyksiluettavuus oli subjektiivisille rikosoikeuskäsityksille ominaiseen tapaan rikoksentekijään kohdistuvaa tekijä- tai luonnesyyllisyysarviointia eikä yksittäistekosyyllisyyttä.[72] Kleinschrod laati vuonna 1795 valmistuneen rikoslakiehdotuksen, jonka tekijärikosoikeudelliset periaatteet joutuivat Feuerbachin arvostelun kohteiksi.

4. *Grolmania* lienee syytä pitää rikoksentekijän parantamiseen tähtäävän rangaistusteorian ja tekijärikosoikeudellisen ajattelun merkittävimpänä edustajana 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun Saksassa. Rikosoikeusteorian alalla hänellä oli siis samankaltainen asema kuin Benthamilla Englannissa. Grolman asetti tekokäsitteen merkityksen rikosoikeudessa Kleinschrodia selvemmin siten, että se oli symptomi tekijän erityisestä psyykkisestä tilasta, joka on rangaistuksen määräämisen perusta. Se tuli esille jo esimerkiksi Grolmanin rikoksen määritelmässä: »Verbrechen im allgemeinen ist jede Äusserung einer, zur Strafe rechtlich

---

71 Hommelin kriminaalipoliittinen julistus on *Hommel,* Das Herrn Marquis von Beccaria unsterbliches Werk von Verbrechen und Strafen s. 1—24. Kuten Montesquieulla ja Beccarialla Hommelillakin lievemmän seuraamusjärjestelmän perusteluna olivat utilitaristiset eivätkä yleisluontoiset filantrooppiset motiivit: »Härte schadet; übertriebene Gesetze werden lächerlich und am wenigsten gehalten.» (s. 1.). Hommelista ks. myös *Fischl* m.t. s. 88 ss. ja *Eb. Schmidt* m.t. s. 209 s. Ks. erityisesti moderneina tutkimuksina *Holzhauer,* Willensfreiheit und Strafe s. 28 ss. ja *Rüping,* Die Naturrechtslehre des Christian Thomasius und ihre Fortbildung in der Thomasius-Schule s. 102 ss.

72 *Kleinschrod,* Systematische Entwicklung der Grundbegrifte und Grundwahrheiten des peinlichen Rechts *Tesar,* Die symptomatische Bedeutung des verbrecherischen Verhaltens s. 117 ss. mukaan.

auffordernden Stimmung des Willens». Rikosoikeuden muissa kysymyksissä Grolman teki perusasenteeseensa soveltuvat johtopäätökset.[73] Se johti muun muassa tuomarin laajan harkintavallan perustelemiseen ja nulla poena sine lege-periaatteen syrjäyttämisen puolusteluun.[74] Mutta Grolmanin yleisteoreettinen pohja oli sama kuin Feuerbachilla eli Kant.

5. *Kantin* rangaistusteoria, jonka sovitusoppi oli klassisen rikosoikeusajattelun eräitä kulmakiviä, oli mainituille käsityksille monissa kohdissa vastakkainen. Kantin sovitusoppi muodosti eräänlaisen kehittymättömän piirteen muutoin pitkälle kehittyneeseen filosofiseen systeemiin, jonka oikeusajattelulle ominaisena ajatuksena oli sen kytkeminen aprioriseen järjen etiikkaan.

Brandt ja Heath ovat laajasti siteeranneet niitä Kantin teosten kohtia, joissa hänen valistuksen utilitarismia vastustanut rangaistusteoriansa on esitetty. Rangaistuksen oikeutus ei ollut sen tuottamassa hyödyssä yhteiskunnalle tai rikoksentekijän parantamisessa, vaan siinä, että rikoksentekijä oli rikkonut lakia. Syyllisyyden välttämättömyys rangaistuksen edellytyksenä johti siihen, ettei syntynyt ajatustakaan vaikuttamisesta yhteiskuntaan tai rikoksentekijään, ellei syyllisyyttä ollut todettu. Rikoslaki oli Kantille kategorinen imperatiivi. Kadotukseen joudutaan, jos jollakin utilitaarisella perusteella pyritään vapauttamaan rikoksentekijä rangaistuksesta, sillä oikeuden kadotessa elämällä ei ole arvoa. Rikoksen ja rangaistuksen suhteen standardiksi Kant tarjosi niiden yhdenvertaisuutta, modernisoitua lex talionista.[75] Kantin rangaistusteoria on osa hänen etiikastaan, jota voidaan pitää ensimmäisenä tieteellisesti argumentoituna eettisenä katsomusjärjestelmänä. Sen ydinajatukset on esitetty Grundlegung zur Metaphysik der Sitten teoksen alkuosassa. Tietoa

---

[73] *Grolman,* Grundsätze der Kriminalwissenschaft ja Begründung des Strafrechts und der Strafgesetzgebung *Tesar* m.t. s. 120 ss. mukaan.

[74] *Nousiainen,* Rangaistuksen määräämisestä s. 55 alav. 39. Grolmanin ohella Kleinschrod oli samalla kannalla. Nousiaisen esitys on tässä kohden harhauttava, kun hän väittää *valitusfilosofisen* (kurs. E. B.), suunnan puoltaneen tuomarin laajoja valtaoikeuksia. Täysin päinvastoin esim. *Beccaria,* Von Verbrechen und Strafen § IV—V.

[75] *Brandt,* Ethical Theory s. 497, *Heath,* Eighteenth Century Penal Theory s. 272 s. Katkelmat ovat Kantin myöhäisvaiheen teoksen Metaphysik der Sitten (1797) ensimmäisestä osasta (teos on kaksiosainen) Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre. Muut Kantin etiikan ja oikeusajattelun kannalta tärkeät teokset olivat Grundlegung zur Metaphysik der Sitten (1785) ja Kritik der praktischen Vernunft (1788).

on kahdenlaista, a priori ja a posteriori. Moraalin alkuperä on aprioriisessa järjessä.[76] Hän pyrki löytämään yleispätevän eettisen lainmukaisuuden ja katsoi löytäneensä sen tunnetussa kategorisessa imperatiivissa, joka periaatteessa poikkesi luonnonlaeista.[77] Imperatiivit olivat käskyjä, joissa käytännöllinen järki ilmeni. Imperatiiveja oli kahdenlaisia, hypoteettisia ja kategorisia. Hypoteettisen imperatiivin käsky toimi välineenä jonkin tavoiteen saavuttamiseksi. Kategorinen imperatiivi oli pätevä apodiktis-praktisena periaatteena: »Handle so, als ob die Maxime deiner Handlung durch deinen Willen zum allgemeinen Naturgesetz werden sollte.»[78]

Tässä yhteydessä ei voida syventyä Kantin filosofian yksittäisongelmiin, ei edes sen kaikkiin perusasettamuksiin. Kuitenkin on välttämätöntä todeta eräitä sellaisia Kantin ajattelun erityispiirteitä, jotka epäilyksettömästi ylittivät valistuksen siihenastisen oikeusajattelun ja edelsivät oikeusajattelun kehityksen seuraavia vaiheita, erityisesti Hegelin oikeusfilosofiaa. Kantin sovitusopillinen rangaistusteoria ei sitä merkinnyt, vaikka klassisen rikosoikeusajattelun monet dogmaatikot 1800-luvulla katsoivatkin »oikeellisen sovituksen» historiallisesti relatiivisia rangaistusteorioita edistyneemmäksi. Todellista edistystä Kantin rikosoikeudelliselle ajattelulle tuomissa lisissä merkitsivät sen sijaan hänen käsityksensä (tahdon)vapaudesta rikosoikeudellisen vastuun perustuksena, luonnonoikeudellisten teorioiden, erityisesti Saksan yliopistomaailmaa hallinneen wolffilaisen rationalismin tieto-opillisten perusteiden horjuttaminen, dialektista maailmankäsitystä valmistaneen tietoteorian, erityisesti kategoriaopin luominen sekä oikeusopositivismia valmistelleen Sein- ja Sollen-käsitteiden erottelun kehittäminen.

Pyrkiessään ratkaisemaan vapauden ja välttämättömyyden keskinäistä suhdetta Kant ei asettanut niitä mekaanisesti vastakkain, vaan tasoitti tietä käsitykselle, että ne muodostavat ykseyden. Hän siis selvästi tiedosti, että ihmiset toisaalta ovat vapaita ja maailmaan tietoisuutensa kautta puuttuvia subjekteja ja että he toisaalta ovat kausaalisten, välttämättömien lainmukaisuuksien alaisia. Kantin vastaus ei kuitenkaan lähtenyt käsityksestä, jonka mukaan vapaus on välttämättömyyden tiedostamista

---

76 *Kant,* Grundlegung zur Metaphysik den Sitten s. 4.

77 *Buhr,* Immanuel Kant s. 131 ss. Ajatuksesta ei ole pitkä matka Humeen eikä Kelsenin puhtaan oikeusopin eräisiin peruskäsityksiin.

78 *Kant* m.t. s. 34 ja 43.

ja sen tietoista hyväksi käyttämistä, vaan siitä, että kysymys vapaudesta ja kysymys välttämättömyydestä ovat luonteeltaan eritasoisia.[79]

Englantilaisen Benthamin tavoin myös Kant kävi luonnonoikeudellisen käsiterakennelman kimppuun. Erityisesti ideaaliseksi luonnontilaksi laajoine vapauksineen käsitetty ihmiskunnan alkutila kääntyi Kantilla oikeudettomuuden tilaksi (»Rechtlosigkeit»). Oikeusjärjestyksen syntyminen oli siten avainasemassa pyrittäessä selvittämään varhaista yhteiskuntakehitystä. Tietyn ihmisjoukon yhdistyminen yhteisten oikeusnormien alaisuuteen oli Kantin valtion syntyä koskevan problematiikan ratkaisun ydinajatus.[80] Oikeusvaltioteorian alkio on Kantin pohdinnoissa selvästi nähtävänä.

Kantille dialektiikka yleensä oli »Logik des Scheins».[81] Tästä huolimatta Kantin ajattelu monessa kohden antinomiaongelman ohella oli esikuvana Hegelin dialektiselle logiikalle, sillä Kant ymmärsi tiedostusprosessin vaiheittaisuuden. Rikosoikeudellisen ideologian kehityksen kannalta Kantin ja Hegelin tietoteorian välisten suhteiden tarkastelu kuitenkin näyttää tarpeettomalta. Sen sijaan myöhemmälle oikeuspositivismille muodosti välittömän lähtökohdan kantilainen dualismi Seinin ja Sollenin välillä. Tämä dualismi on hänen koko filosofisen systeeminsä kulmakivenä. Tarkoitan hänen formulointiaan jonka mukaan filosofian peruskysymyksiä olivat: 1) Mitä voimme tietää? 2) Mitä meidän tulee tehdä? 3) Mitä saatamme toivoa? 4) Mikä on ihminen? Ensimmäiseen kysymykseen vastaa tietoteoria tai metafysiikka eli lähinnä Kritik der reinen Vernunft, toiseen etiikka, kolmanteen uskonto eli lähinnä Kritik der praktischen Vernunft ja neljänteen antropologia.[82]

On sanottu, että Kantin rangaistusteorialla oli suuri merkitys 1800-

79 Ks. esim. *Aspelin,* Ajatuksen tiet s. 401, *Buhr,* Immanuel Kant s. 124 ss., jossa Kantin antinomia-analyysi käsitetään dialektisen logiikan lähteeksi, *Holzhauer,* Willensfreiheit und Strafe s. 33 ss., *Salomaa,* Immanuel Kant s. 165 ss., *Russell,* Länsimaisen filosofian historia II s. 272 s. Alun perin *Kant,* Kritik der reinen Vernunft s. 607 ss. (»Möglichkeit der Kausalität durch Freiheit in Vereinigung mit dem allgemeinen Gesetze der Naturnotwendigkeit»).

80 *Kant,* Metaphysik der Sitten § 44, *Klaus—Buhr,* Philosophisches Wörterbuch II s. 767, *Buhr,* Immanuel Kant s. 142, *Sellnow,* Gesellschaft—Staat—Recht s. 97 ss.

81 *Kant,* Kritik der reiner Vernunft s. 380.

82 *Kant,* Werke in sechs Bänden, Bd 3 s. 449 *Buhr* m.t. s. 32 s. mukaan. Ks. myös *Aspelin,* Ajatuksen tiet s. 409, *Sellnow* m.t. s. 79.

luvun saksalaiselle rikosoikeustieteelle.[83] Kysymykseen palataan myöhemmin tarkemmin, mutta jo tässä yhteydessä on syytä sanoa, Kantin rangaistusteorian, joka ei toki kuulunut hänen ajattelijankuvansa omaperäiseen ja uutta luoneeseen osaan, merkitys sellaisenaan oli ilmeisen vähäinen. Päinvastoin, Kantin rangaistusteoriaa ei omaksuttu myöhemmin yleisesti saksalaiseen porvarilliseen tietoisuuteen sen omasta painosta, vaan Kantin yleisteoreettisen auktoriteetin ja yleisten yhteiskunnallisten tekijöiden vaikutuksesta. Virallinen kriminaalipolitiikka ja klassinen rikosoikeus tarvitsi perustelukseen jotakin muuta kuin utilitarismia ja sellainen perustelu olisi löydetty ilman Kantiakin. Kantin filosofian suuruus ja rajat sekä niiden kautta merkitys myöhemmälle rikosoikeustieteen harjoittamiselle liittyvät siis hänen filosofisiin peruskatsomuksiinsa.[84]

2.1.2. Feuerbachin ja Hegelin rikosoikeusteorioista

1. Paul Johann Anselm Feuerbachin osuus rikosoikeudellisen katsomusjärjestelmän kehittämisessä kytketään usein hänen rangaistusteoriaansa, ns. psykologisen pakon teoriaan, ja siihen, että nimenomaan hän muotoili rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen nulla poena sine lege.[85]

---

[83] *Anttila—Heinonen—Koskinen—Lahti,* Rikollisuus ongelmana s. 95 esittää (kirjoittajana Heinonen) jopa, että Kantin ja Hegelin merkitys Suomen vuoden 1889 rikoslain muotoutumiseen on kiistaton. Tällaisia yleisluontoisia väitteitä olisi syytä välttää, sillä tiettyjen ajattelijoiden vaikutus vuosikymmeniä myöhemmin yleisfilosofiseen ilmastoonkin on vähintään monimutkainen ja ristiriitainen ilmiö, puhumattakaan heidän merkityksestään tietylle erityisalalle.

[84] Aika osuvasti on Kantin merkitystä luonnehtinut *Buhr,* Zur Geschichte der klassischen bürgerlichen Philosophie s. 35 ss. Buhrin käsityksen mukaan Kant lähti aikansa luonnontieteen saavutuksista ja pyrki niiden filosofiseen yleistämiseen. Tässä mielessä pysyvää oli kehityshistoriallinen planeettojen systeemin synnyn teoria, idea vastakohtaisten voimien taisteluista, negatiivisten suureiden merkityksen havaitseminen sekä liikkeen ja lepotilan suhteellisuuden havaitseminen. Kantin filosofia oli tärkeä vaihe dialektiikan kehityksessä ja klassisen porvarillisen humanismin huipentuma. Kantin tietoteoria oli agnostinen, objektiivinen todellisuus ei ollut sinänsä (»Ding an sich») tiedostettavissa, vaan ainoastaan siinä määrin kuin ihmisen tiedostuskyky kategorioiden avulla antaa siihen mahdollisuudet.

[85] Ks. esim. *Forsman,* Straffrättens allmänna läror s. 22 s., jossa Feuerbachin rangaistusteoria esitetään pelotuksen hienostuneempana muotona, *Ellilä,* Tutkintavankeuden lukeminen rangaistuksen vähennykseksi s. 15 (alav. 15), *Honkasalo,* Suomen rikosoikeus. Yleiset opit I s. 24. Kirjoitelmassaan Nulla poena sine

Kiistämättä ne olivat Feuerbachin koko katsomusjärjestelmän ydinajatuksia. Feuerbachin merkityksen rajoittaminen näihin on käsitykseni mukaan kuitenkin pintapuolista Feuerbach-tulkintaa, kun hänen katsomuksiaan tarkastellaan laajemmissa yhteyksissään. Ensinnäkin ajatus, että rangaistusuhat olemassaolollaan ehkäisevät rikollisuutta, ei ole Feuerbachin oma, vaan hän omaksui sen Hobbesilta, jonka ajatukset vuonna 1798 »Antihobbesin» julkaisseelle kantilaiselle filosofian tohtori Feuerbachille olivat hyvin tuttuja. Toiseksi, rikostunnusmerkistöjen ja seuraamusten perustaminen lakiin oli ollut valistusliikkeen keskeisiä poliittisia vaatimuksia. Ajatus oli selkeästi muotoiltuna jo Beccarialla ja siihen pohjautui muun muassa Ranskan vuoden 1791 Code penal (Feuerbach alkoi yliopisto-opinnot Jenassa vasta vuoden 1792 lopussa). Feuerbachin muotoilema rikosoikeudellinen laillisuusperiaate, niin ytimekäs ja oikea kuin se onkin, on vain aikanaan sangen yleisen porvarillisen poliittisen vaatimuksen pukemista rikoslainopilliseen asuun. Feuerbachin suuruus ja merkitys rikosoikeudellisen ajattelun kehitykselle on siis muualla. Se pakottaakin tarkastelemaan hänen katsomuksiaan tarkemmin.

Kriminalisti Feuerbach alkoi siis akateemisen uransa filosofina. Kant monine puolustajineen ja vastustajineen oli tuolloin (1790-luvulla) filosofisen keskustelun polttopisteessä. Feuerbach liittyi vakaumuksellisiin Kantin seuraajiin.[86] On tuskin virheellinen yleistys sanoa hänen tehneen rikosoikeusteoreettiset johtopäätökset oppimestarinsa filosofiasta.[87] Feuerbachin kunnianhimona oli jo vuonna 1796 (21-vuotiaana) ei enempää eikä vähempää kuin itsenäisen oikeustieteen perustaminen siten, että järki muodostaisi sillan jyrkästi toisistaan eristetyn Seinin ja Sollenin välillä.[88]

---

lege s. 1 ss. Honkasalo aivan oikein toteaa nulla poena sine lege -periaatteen poliittisen perustan ja valistuksen merkityksen sen synnyssä, samoin esim. *Jescheck*, Lehrbuch des Strafrechts s. 93. Ks. myös *Mezger—Blei*, Strafrecht I s. 16 s., jossa (s. 17) Feuerbach mainitaan »*Vertreter* einer generalpräventiven psychologischen Zwangstheorie» ja »*Schöpfer* klar formulierter Straftatbestände.»

86 Ks. kunnioittavaa viittausta Königsbergiin *Feuerbach*, Kritik des natürlichen Rechts s. XXV.

87 *Hartmann*, P. J. A. Feuerbachs politische und strafrechtliche Grundanschauungen s. X—XI.

88 *Feuerbach* m.t. s. X—XII: »Und auf diesem Wege (aikaisempien ristiriitaisten ja virheellisten katsomusten epäily) fand er (F. itse) nun, dass die Uneinigkeit, welche die Philosophen eben so sehr in den Principien, als in den untergeordneten Sätzen entzweite, die letzte und wichtigste Quelle jenen Erscheinung; dass auf dem von allen Rechtslehrern (diejenigen ausgenommen, welche durch

Tällaisen kantilaiselle järjelle perustetun oikeustieteen edellytyksenä oli antaa tyydyttävä vastaus kolmeen kysymykseen: 1) »Welches ist das Wesen des Rechts als des Gegenstandes, der zu realisirenden Wissenschaft der Rechte?» 2) »Welches ist der in dem menschlichen Geist gelegene Grund der Rechte?» ja 3) »Welches ist der Grundsatz des Rechts?»[89] Feuerbach arvosteli valistusajan luonnonoikeudellisia teorioita siitä, että ne rakentaessaan harmonisia ja ulkonaisesti johdonmukaisia katsomusjärjestelmiä jättivät selvittämättä niiden periaatteellisten kysymysten ratkaisemisen, joiden päällä luonnonoikeudelliset teoriat lepäsivät.[90] Hänen tarkoituksenaan oli siis koetella luonnonoikeudellisen ajattelun lausumattomia edellytyksiä ja muotoilla luonnonoikeusajattelu uudestaan järjen (siten kuin kantilaisuus sen käsitti) pohjalle.[91] Oikeuden ja moraalin hän johdonmukaisesti erotti toisistaan, vaikka järki olikin niiden yhteinen perusta.[92] Myöhemmälle oikeusajattelulle leimallista oli se ero, jonka Feuerbach teki filosofisen oikeusopin ja positiivisen oikeusopin välillä.[93]

---

in Recht der Stärke alles Recht aufheben) im allgemeinen betretene Wege, nämlich einer Herleitung des Rechts aus dem Sittengesetz, kein Naturrecht als Wissenschaft, keine vollgültige Befriedigung der Vernunft, keine vollständige Auflösung ihrer Probleme möglich sey; — und endlich, nachdem er sich mit dem Begriff des Rechts, seinem Unterschied von andern verwandten Begriffen, und mit der Natur der Vernunft vertraut gemacht hatte, dass nur durch die Ableitung des Rechts aus einer eignen, von der gesetzgebenden Vernunft verschiedenen, *juridischen Funktion* (kurs. P.J.A.F.) des Vernunftvermögens, das Naturrecht in seine Würde einer besondern, für sich bestehenden Wissenschaft eingesetzt, und die Forderung des philosophischen Forschungsgeistes befriedigt werden könne.» Ks. myös *Hartmann* m.t. s. 11 ss.

89 *Feuerbach* m.t. s. 10. Tässä teoksessaan Feuerbach kirjoitti samoista kysymyksistä kuin vuotta aiemmissa ja vähemmän tunnetuissa nuoruudenkirjoituksissaan Ueber den Begriff des Rechts ja Ueber die einzig möglichen Beweisgründe gegen die Menschenrechte (m.t. s. XXVI).

90 *Feuerbach* m.t. s. 14 s.

91 Ibid. s. 31. Luonnonoikeus oli »die Wissenschaft der durch Vernunft gegebenen, und durch Vernunft erkannten Rechte des Menschen». Feuerbachin menetelmä ko. tutkimuksessa oli luonteeltaan abstraktinen, deduktiivinen ja apriorinen. Aluksi hän johti järjestä käsitteen Vernunftsrechtswissenschaft. Sen jälkeen hän koetteli oikeuskäsitteestä johdettavia erilaisia deduktioita ja lopuksi esitti omien käsitystensä perustelut.

92 *Feuerbach* m.t. s. 34 ss. Moraaliopissaan Feuerbach hyväksyi kategorisen imperatiivin, ks. myös *Hartmann* m.t. s. 13.

93 Ibid. s. 39 ss. Positiivinen oikeusoppi oli »die Wissenschaft der durch den allgemeinen Willen einer bestimmten bürgerlichen Gesellschaft bestimmten

Vaikka puhdas järki oli Feuerbachille ylin ajattelu- ja oikeusperiaate, ei oikeutta voinut johtaa siitä. Tiede ei voinut antaa oikeuksia, sillä ne olivat siitä riippumatta inhimillisessä hengessä. Oikeus oli Feuerbachille luonteeltaan käytännöllinen asia, filosofinen järki saattoi toimia vain praktisten ilmiöiden tulkkina.[94] Oikeus oli Feuerbachille ihmisten käytännöllisen järjen tuote.[95]

Feuerbach koetteli luonnonoikeusteorioiden perusteita kantilaisessa hengessä ja perusteli positiivisen oikeuden tutkimuksen tärkeimpiä lähtökohtia. Hän valmisteli teoreettisia välineitä yhteiskunnasta eristäytyneelle oikeustieteelle, joka 1800-luvun loppupuolella saavutti huippunsa. Filosofisen oikeusopin ja positiivisen oikeusopin periaatteellinen eroavaisuus tulee erityisesti esille Feuerbachin virkaanastujaispuheesta Landshutin yliopistossa vuodelta 1804. Siinä hahmoteltiin positiivisen (tai empiirisen, jota sanaa myös käytettiin) oikeustutkimuksen keskeiset periaatteet suurin piirtein sellaisina kuin ne vaikuttavat vielä nykyäänkin. Toisaalta Feuerbach tunsi hyvin aikansa muita tieteitä, eikä tehnyt lopullisia johtopäätöksiä muista tieteistä ja erityisesti filosofiasta riippumattoman oikeustieteen olemassaolosta.[96] Feuerbach näyttää Kantin

---

Rechts». Luonnonoikeuden (tai filosofisen oikeusopin) kanssa yhteistä oli siis kohde: oikeus.

94 Ibid. s. 230 ss., etenkin s. 233.

95 Ibid. s. 242 ss. Tarkemmin s. 244: »... sondern die praktische Vernunft, in wie ferne sie ein eignes Rechte gebendes Vermögen besitzt, in wie ferne sie neben der Funktion, durch sie Pflichten constituirt, noch durch eine andere Funktion thätig ist, ist der Grund, das principium essendi, der Rechte.»

96 *Feuerbach,* Über Philosophie und Empirie in ihrem Verhältnis zur positiven Rechtswissenschaft. Aluksi erotetaan empiiriset ja filosofiset oikeusajattelijat, joista edellisten päähuomio on kiinnittytynyt joko pääasiassa menneeseen oikeuteen (historiallinen tai ns. elegantti oikeustieteilijä) tai voimassa olevan lain selittämiseen ja soveltamiseen (empiiriset dogmaatikot). Filosofiset oikeusajattelijat (se oli Feuerbachille kunniakas nimitys) saattoivat toimia *lainsäätäjän* neuvonantajina ja olivat siis oikeuteen ja sen periaatteisiin järjen avulla perehtyneitä (s. 61—65). Feuerbachilla oli Kelsenin perusnormia ja Kantin kategorista imperatiivia vastaava ikuinen normi, järkeen ja ihmisluontoon pohjautuva yleispätevä Rechtsgesetz (s. 65 ss.). Ja: »Das Subjekt dieses Urtells (voimassa olevan oikeuden säätäminen) ist der *positive Gesetzgeber;* sein Ausspruch das *Positivgesetz;* die wissenschaftliche Darstellung des durch *Positivgesetze* begründeten und also in einem bestimmten Staate *allgemeingeltenden* Rechts die *positive Rechtswissenschaft*» (s. 70—71). Oikeusoppineet toimivat lainsäätäjän ja tuomarin välissä positiivisten lakien palvelijoina (s. 73), aineistonaan voimassa olevat

kautta toimineen eräänlaisena renkaana Baconin, Locken, Humen, Condillacin ym. empiristisen filosofian ja oikeuspositivistisen juridiikan välillä.

Feuerbachin aikana vallinnut rikosoikeusteoria oli luonteeltaan indeterminististä.[97] Saksassa rikosoikeudellista vastuuta koskenut teoretisointi oli perustunut olennaisesti Pufendorfin syyksiluettavuusopille, jonka ytimenä oli käsitys toiminnan vapaudesta rikosoikeudellisen vastuun edellytyksenä.[98] Montesquieu toiselta pohjalta oli tullut samantapaiseen tulokseen vaatiessaan tahdonvapautta vastuun edellytykseksi. Feuerbachin subjektiivisidealistinen vapauskäsitys oli valistuksen vastaavan käsityksen historiallisena jatkona rikosoikeusteoriassa vallinneen indeterminismin vastakohta. Tässä mielessä Feuerbach nojasi »Lakien henkeen», mutta ei oikeudellisen vaan moraalisen vastuun perustelemisessa. Vapauskäsityksessään Feuerbach noudatti johdonmukaisesti pyrkimystään »vapauttaa» oikeustiede filosofisesta spekulaatiosta.[99] Seurauksena tästä Feuerbach erotti toisistaan oikeuden ja moraalin.[100] Oikeus oli Feuerbachille yksilöllisen vapauden rajoitus, joka oli välttämätön hänen toimintavapautensa mahdollistamiseksi,[101] toisaalta vääryys, Unrecht, oli

---

lait (s. 74) ja ensimmäisenä tehtävänään lakien tulkinta (s. 75), mutta myös niiden kritiikki (s. 76). On huomattava, että Feuerbach piti positiivista oikeustiedettä empiristisen filosofian (etenkin Baconin perinteen) eksplikaationa, samoin oikeushistoriaa (s. 77). Positiivisen oikeustieteen muodollisia edellytyksiä oli kolme: 1) oikeudellisten käsitteiden korrektius, tarkkuus ja selkeys, 2) oikeuslauseiden sisäinen johdonmukaisuus, 3) oikeusoppien systemaattinen johdonmukaisuus (s. 80). Mutta: »Das empirische Wissen gibt der Jurisprudenz den *Körper*, das philosophische gibt ihr den *Geist* (kurs. P.J.A.F.).

97 Ks. esim. *Hartmann*, P. J. A. Feuerbachs politische und strafrechtliche Grundanschauungen s. 100 ss.

98 *Holzhauer*, Willensfreiheit und Strafe s. 27 ja 47.

99 Ks. *Feuerbach*, Revision der Grundsätze ... s. X: »Überhaupt ist es die Tendenz meines ganzen Systems, die Anmassungen der Philosophie in dem peinlichen Rechte einzuschränken, der Herrschaft jener kunenhaften Tyrannin in dem positiven Rechte entgegen zu arbeiten und ihr in der Jurisprudenz nichts weiter übrig zu lassen als das Geschäft und die Ehre, eine unterthänige Dienerin der Gesetze zu seyn.»

100 *Feuerbach*, Kritik des natürlichen Rechts s. 34 ss., *Hartmann*, m.t. s. 10 ja 13.

101 *Baumgarten*, Paul Johann Anselm von Feuerbach teoksessa Marxistische Beiträge zur Rechtsgeschichte s. 17.

vapauden este.[102] Tahdonvapaus oli moraalisen, ei oikeudellisen vastuun kysymys.[103] Perusratkaisu oli siis varsin »kantilainen».

Feuerbachin vapauskäsitys suuntautui toisaalta feodaalista absolutismia vastaan,[104] toisaalta Kleinin, Kleinschrodin ja Grolmanin kaltaisten erityisestävyyttä tähdentäneiden rikosoikeusteoreetikoiden oppeja vastaan. Hän siis näki ne oikeuspoliittiset vaarat, jotka liittyivät 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun subjektiiviseen rikosoikeuteen.[105] On syytä yhtyä

---

[102] *Hartmann* m.t. s. 14.

[103] *Hartmann* m.t. s. 100 ss. kuvaa Feuerbachin vapauskäsitystä suurin piirtein seuraavasti. Siveellisyyslain olemassaolosta johtuu ihmisen moraalinen vapaus (ks. myös *Feuerbach,* Revision... II s. 102). Vapaus Feuerbachille on luonteeltaan transendentaalinen, yliyksilöllinen ja kokemuksesta riippumaton. Vapaus tässä mielessä ei ollut Feuerbachin lähtökohtana oikeudellista vastuuta arvioitaessa (ks. myös *Feuerbach,* Revision... I s. 319 s.). Rikosoikeudellisen arvioinnin piti olla tietyn käyttäytymisen tunnusmerkistönmukaisuuden toteamista riippumatta siitä, oliko tekijän »tahto vapaa» tms. indeterministisessä mielessä. »Tahdonvapaus» oli siis moraalin, ei oikeuden ongelma. Hartmann sanoo Feuerbachin determinismin pohjautuvan Kantin agnostiseen dualismiin »Welt der Erscheinungen» — »Welt der Dinge an sich» (s. 108).

[104] Näin Feuerbach oli suuntautunut valtiollisissa käsityksissään varsin avoimesti ja sen hän sai kokea henkilökohtaisesti taantumuksen saatua Saksassa otteensa takaisin 1810-luvulla. Ks. mm. *Hartmann* m.t. s. 30 ss., jossa eritellään Feuerbachin valtiokäsitystä. Siinä valtio käsitettiin lähinnä vapauden ja oikeuden realisoivaksi instituutioksi, ei juuri muuksi, *Radbruch,* Paul Johann Anselm Feuerbach s. 100 ss., jossa kuvataan vanhoillisten hyökkäystä Feuerbachia vastaan v. 1814 ja Feuerbachin syrjäyttämistä virastaan Baijerin oikeusministeriössä ja »pakoa» Bambergin vetoomustuomioistuimen presidentiksi. Ks. myös *Naucke,* Kant und die psychologische Zwangstheorie Feuerbachs s. 68 ss. sekä seur. alaviite.

[105] Feuerbachin polemiikista aikansa erityisestäviä rikosoikeusteorioita vastaan ks. *Feuerbach,* Revision der Grundsätze I s. XX—XXIII (moraalin ja oikeuden sekoittaminen), XXIV—XXVI (epäselvät rikoslait ja mielivaltaiset rangaistusperiaatteet). Rangaistuksen kohteeksi Feuerbach määritteli tehdyn teon (s. 5—11), ks. s. 11: »... sondern blos nach seinen begangenen Thaten richtet». Toisin kuin esim. Hegel Feuerbach näki valtion välineellisenä: »Der Zweck des Staats ist die wechselseitige Freiheit aller Bürger» ... »Jede Beleidigung widerspricht daher der Natur und dem Zweck des bürgerlichen Vereins» ... »ein Mittel ausfindig zu machen, durch welches Beleidigungen überhaupt verhütet werden können» ... »der Staat muss sich solchen Mittel bedienen, durch welche es den Bürgern psychologisch unmöglich wird, zu schaden (s. 39—40).

Feuerbachin polemiikista erityisestäviä oppeja vastaan ks. myös *Feuerbach* m.t. I s. 95 ss. (Kleinia vastaan), s. 128 ss. (Stübeliä ja Grolmania vastaan), s. 154 ss. (Grolmanin syyllisyysoppia vastaan), s. 162 ss. (niiden epämääräiset rikoslait

Hartmanniin, jonka käsityksen mukaan Feuerbachin päämerkitys rikosoikeuden kehitykselle on ollut poikkeuksellisen terävässä kirjoitetun rikoslain yhteiskunnallisen merkityksen erittelyssä.[106]

Feuerbachin yleisestävän ja legalistisen käsityksen ydinpiirteet voidaan lyhyesti kiteyttää seuraavalla tavalla. Feuerbachin ohjelman legalistinen puoli näkyy hänen vaatimuksissaan: 1) keine Strafe ohne Gesetz, 2) keine Strafe ohne Verbrechen, 3) keine Verbrechen ohne gesetzliche Strafe. Rikosoikeudellisen arvioinnin kohteena on tietty inhimillinen käyttäytyminen, teko, ei tekijä, hänen ajatuksensa, mielenlaatunsa tms. Rangaistuksella uhkaamisen edellytyksenä oli oltava teon objektiivinen vaarallisuus, joka merkitsi suunnilleen samaa kuin subjektiivisten oikeuksien loukkaaminen. Rangaistuksen määrän tuli olla proportionaalinen tällaisen vaaran suuruuteen. Rikoslakien tuli olla selviä ja säännöksiltään täsmällisiä. Rikosoikeudellisen vastuun saattoi perustaa vain niihin. Oikeuden pysyvyyden ja oikeudellisesti suojatun vapauden turvaamiseksi valtio on oikeutettu toimenpiteisiin, joilla tehdään mahdottomaksi kansalaisten ja valtion oikeuksien loukkaaminen. Nämä voivat sisältää välitöntä fyysistä pakkoa rikoksentekijää vastaan. Valtion tarkoitus edellyttää kuitenkin enemmän. Pakkoa on käytettävä siten, että se jo ennen sitä vaikuttaa yleisesti. Sellainen pakko voi olla vain psykologista, ts. tahdonmuodostukseen sellaisenaan vaikuttavaa. Sellainen pakko sisältyy rikoslaissa oleviin rangaistusuhkiin.[107]

Feuerbachin rangaistusteoriaa on myöhemmin arvosteltu siitä, että sen on katsottu edellyttävän rationaalisesti punnitsevaa potentiaalista rikoksentekijää, jotta rangaistusuhat voisivat vaikuttaa.[108] Feuerbach itse

---

ja rangaistukset). Oikeastaan »Revision» on jatkuvasti toistuvaa niiden kriittistä arviota luovan panoksen ohella. Ks. edelleen *Hartmann* m.t. s. 68 ss., s. 90 ss., *Radbruch* m.t. s. 44 ss. (Radbruchin mukaan kyseessä oli kamppailu oikeusvaltioidean ja poliisivaltion mahdin välillä, jota Grolman ja Klein edustivat), *Naucke* m.t. s. 57 ss. ja siinä mainitut Feuerbachin teosten kohdat.

106 *Hartmann* m.t. s. 143 s.

107 Feuerbach on esittänyt rangaistusteoriansa, jota aikanaan kutsuttiin psykologisen pakon teorian ohella myös nimellä »gesetzliche Straftheorie», ainakin kolmessa yhteydessä; »Anti-Hobbesissa» 1798, »Revisionissa» 1799 ja teoksessa »Lehrbuch des peinlichen Rechts». Ks. *Hartmann* m.t. s. 114 ss., Eb. *Schmidt*, Einführung in die Geschichte den deutschen Strafrechtspflege 228 ss., *Naucke* m.t. s. 39 ss.

108 Näin esim. *Honkasalo*, Suomen rikosoikeus. Yleiset opit I s. 24 ja *Forsman*, Straffrättens allmänna läror s. 23.

ei liene sellaista edellyttänyt, vaan psykologinen pakko ilmeni hänelle fyysisen pakon vastakohtana, johon sisältyy muutakin kuin tietoisuus. Myöskään Feuerbachin ajattelua perusteellisemmin tutkineet Hartmann ja Naucke eivät ole tällaiseen arvosteluun yhtyneet.[109] Mainittu arvostelu näyttää siis perusteettomalta.

2. Feuerbach oli ensimmäisiä siinä liberaalisen porvariston oikeuspositivististen rikosoikeusoppineiden ketjussa, joka 1800-luvulla huipentui Bindingin metodisessa formalismissa, olkoonkin, että Feuerbach idealistisena deterministinä ja absoluuttisen rangaistusteorian vastustajana oli edellä klassisen rikosoikeuden dogmeja. Kun erilaiset absoluuttiset rangaistusteoriat Wienin kongressin jälkeisen restauraation oloissa tulivat hegemoniseen asemaan, ne pohjasivat enemmän Kantin rangaistusteoriaan, joka irroitettiin hänen rationaalisesta filosofiastaan, kuin Feuerbachiin. Keskeisimmän auktoriteettinsa restauraation rikosoikeudellinen teoretisointi sai Hegelistä, mutta hänenkin rikosoikeusteoriaansa omaksuttiin vaillinaisesti ja dogmaattisesti, kuten edempänä eräiltä kohdin pyritään osoittamaan. Tämä arviointi koskee ennen kaikkea hegeliläisyyden oikeistolaista suuntaa, sen idealistisia rikosoikeusteorioita. Sen sijaan vasemmistohegeliläisyys, esimerkiksi Bruno Bauer, ja Hegelin materialistinen revisio tunnetuimpana edustajanaan Ludwig Feuerbach (P. J. A. Feuerbachin poika) ei koskaan esittänyt merkittävää osaa rikosoikeudellisessa ajattelussa. Jos väitetään, että hegeliläinen rikosoikeusajattelu omaksui esikuvansa filosofiaa vaillinaisesti ja dogmaattisesti, on tietysti ensin tarkasteltava itse Hegelin oikeusfilosofiaa. Erityisesti hänen rikosoikeusteoriansa avautuu vain tarkastelemalla sitä hänen tieteellisten systeemiensä kokonaisuudesta käsin.

3. *Hegelin* filosofiasta on myöhemmin tehty mitä erilaisimpia johtopäätöksiä, jotka vaihtelevat marxilaisuuden dialektisesta materialismista kansalliseen romantiikkaan, epädialektiseen dogmaattiseen idealismiin ja fasismin perusteluihin. Erilaiset Hegelin tulkinnat ja painotukset ovat vaikuttaneet myös hänen oikeusfilosofiaansa kohdistuvaan tutkimukseen.

Hegelin vuonna 1819 valmistunut ja 1821 ilmestynyt *Grundlinien der Philosophie des Rechts* on kiistämättä 1800-luvun alkupuolen merkittävin oikeusteoreettinen teos. Oikeudesta ja valtiosta Hegel kirjoitti monissa muissakin yhteyksissä. Jo vuonna 1798 hän arvosteli aikansa rikoslainkäyttöä.[110] Hänen nuoruuden käsikirjoituksissaan on myös usein tarkas-

---

109 Ks. *Hartmann* m.t. ja *Naucke* m.t. Samoin *Radbruch* m.t., *Schmidt* m.t.

teltu käsitteitä rikos, rangaistus, oikeudenmukaisuus, laki, sovitus jne. uskonnosta irroitettuina oikeuskäsitteinä.[110a] Vuonna 1802 Hegel erotti kolme tapaa oikeuden tutkimisessa. Empiirisellä oikeustutkimuksella hän tarkoitti oikeuden tutkimista sen hyödyllisyydestä käsin. Tällä hän halusi ilmeisesti viitata valistuksen utilitaristisiin katsomuksiin. Toinen oikeustutkimuksen tapa oli apriorinen, mikä oli tyypillistä Kantille ja Fichtelle. Kolmas korkeimman asteinen oikeustutkimuksen tapa oli filosofinen, jolla hän halusi kuvata ennen kaikkea omaa oikeusajatteluaan.[111] Tämä sekä valistuksen utilitaristeihin että Kantiin suunnattu kritiikki uusiutui myöhemmin mm. Hengen fenomenologiassa ja Oikeusfilosofiassa. Jenan vuosilta peräisin on käsikirjoitus Die Verfassung Deutschlands, jossa hän eritteli valtion käsitettä ja puolusti Saksan yhdistämistä vaikkapa valloittajan asein,[112] kuin myös kirjoitus System der Sittlichkeit, jossa Hegel oli vielä selvästi Schellingin vaikutuksen alaisena. Hegel käsitteli oikeuden ongelmia siis monissa kirjoituksissa, mutta hänen oikeusajattelunsa ymmärtäminen edellyttää, että ymmärretään hänen dialektista logiikkaansa, joka kehitettiin pääasiassa teoksessa Wissenschaft der Logik.[113]

Oikeusfilosofia oli Hegelille yleisesti ottaen objektiivisen hengen, eräänlaisen yliyksilöllisen maailmanhengen harjoittamaa tiedotusprosessia. Erittäin tärkeä Hegelin tekemä havainto oli se, että inhimillisen ajattelun kehitysprosessi suhteessaan tietoisuuden ja sen kohteen erilaisiin muotoihin kulkee erilaisten toisistaan erottuvien vaiheiden läpi.[114]

---

s. 222 ss. sekä *Baumgarten,* Paul Johann Anselm von Feuerbach teoksessa Marxistische Beiträge zur Rechtsgeschichte s. 11—24. Samoin tästä arvostelusta vaikenee *Holzhauer,* Willensfreiheit und Strafe s. 47—58.

110 *Hegel,* Vom Henker und von der Todesstrafe, *Piontkowski,* Hegels Lehre über Staat und Recht und seine Strafrechtstheorie s. 8 s. mukaan.

110a *Piontkowski* m.t. s. 10.

111 *Hegel,* Über die wissenschaftlichen Behandlungsarten des Naturrechts teoksessa Frühe politische Systeme s. 103 ss. Samassa teoksessa on julkaistu myös System der Sittlichkeit ja »Jenan reaalifilosofia»

112 *Hegel,* Die Verfassung Deutschlands on julkaistu kokonaan ensi kerran vasta vuonna 1894. Kirjoittajan käytössä on ollut *Hegel,* Politische Schriften (hrsg. von Jürgen Habermas) s. 23—139.

113 *Piontkowski* m.t. s. 100. Wissenschaft der Logik ilmestyi kahtena osana v. 1812 ja 1816.

114 Ajattelun kehitysprosessin laadullinen vaiheittaisuus tulee esille Hegelin pääteosten systematiikastakin. Esim. Phänomenologie des Geistes etenee käsitteestä »Bewusstsein» käsitteeseen »das absolute Wissen» erilaisten välivaiheiden kautta (Selbstbwusstsein, Vernuft, Geist, Religion), jotka liittyvät dialektisesti

Hegelin oikeusfilosofia kokonaisuudessaan on kansainvälisessä debatissa viime vuosikymmeninä ollut sangen ajankohtainen.[115] Tässä

toisiinsa. Vastaavanlainen perusajatus kuuluu filosofian historian hahmottamiteestä »Bewusstsein» käsitteeseen »das absolute Wissen» erilaisten välivaiheiden seen teoksessa Vorlesungen über die Geschichte den Philosophie I—III. Ks. etenkin sen johdanto m.t. I s. 85—144. Ajatus näkyy myös Hegelin historianfilosofiassa hänen erottaessaan »alkuperäisen», »reflektiivisen» ja »filosofisen» historiankirjoituksen, ks. *Hegel,* The Philosophy of History s. 1 ss. »Alkuperäistä» oli esim. Herodotoksen ja Thukydideen historiankirjoitus, jonka kohteina ovat teot, tapahtumat ja silmin havaittavat ilmiöt yms. Reflektiivisessä historiankirjoituksessa ei olla rajoittuneita tutkimuksen kohteena olevaan aikaan, vaan kyseessä on sen hengen heijastuminen nykyaikaan (tutkimuksen aikakauteen). Filosofinen historiankirjoitus on historiallisen kehityksen konstruointia tiedostavan subjektin ajattelussa tai järjessä. Ks. m.t. s. 1, 4 ja 9 s. ss. Ja vihdoin teoksen sisäinen logiikka on vastaavanlainen »Rechtsphilosophiessa». Sitä tarkastellaan edempänä.

115 Aiheeseen on sangen kiintoisalla tavalla puuttunut *Eriksson,* Hegel och rättsfilosofins förnyelse, JFT 1975 s. 51 ss., johon on syytä tehdä muutamia reunamerkintöjä. Ensinnäkin Hegelin oikeusfilosofia ei ole ainoa vaihtoehto murtuvalle positivistiselle tieteenihanteelle, vaan ns. finaalisten selitysten ja siihen liittyvän debatin kautta myös Max Weberiin, Diltheyhin yms. teoreetikoihin pohjautuva antipositivistinen vastavirta on saanut ilmaa siipiensä alle, vrt. esim. *Aarnio,* Laki, teko ja tavoite ja sen kansainvälinen ja filosofinen tausta. Hegelin ajankohtaisuuden marxilaisen oikeusfilosofian kannalta Eriksson on pannut merkille puuttumatta kuitenkaan sosialististen maiden Hegel-tutkimukseen. Eriksson näyttää tulkinneen Hegelin formulaation »Was vernünftig ist, das ist wirklich; und was wirklich ist, das ist vernünftig» toisella tavoin kuin restauraation Preussi, joka ei nähnyt sen yhteiskuntakriittistä puolta. Hegel ei samaistanut käsitteitä Wirklichkeit ja empiria, olemassa oleva, vallitseva tila, vaan todellisuus oli hänelle jotakin ideaalista. Mutta Oikeusfilosofiassa Hegel sovitteli todellisuutta ja preussilaista restauraatiota. Erikssonin analyysia haittaa Hegelin »bürgerliche Gesellschaft»-käsitteen jääminen kytkemättä 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun oikeusfilosofisiin debatteihin. Vain siten voidaan ymmärtää Erikssonin käsitys siitä, että Hegel oli ensimmäinen, joka teki selvän eron porvarillisen yhteiskunnan tai kansalaisyhteiskunnan (vrt. sanan Bürger merkityssisällöt) ja valtion välillä, ks. esim. *Aspelin,* Aajatuksen tiet s. 435 tai vaikkapa *Montesquieun* analyysia kauåan, rahan ja lakien suhteista Lakien hengen 20—22 kirjassa, *Locken* erittelyä poliittisen yhteiskunnan (political society) ja kansalaisyhteiskunnan (civil society) käsitteiden välillä teoksessa The Second Treatise of Civil Government (lähinnä luvut VII—IX) tai *Rousseaun* erottelua yhteiskunnan (The Social Contract I kirja) ja valtiomuotojen (The Social Contract III kirja) välillä. Nähdäkseni Hegelin ansio oli valtion ja kansalaisyhteiskunnan välisen *ristiriidan* (ei pelkän eron) havaitsemisessa (ks. Rechtsphilosophie 289 §). Ks. myös *Piontkowski* m.t. s. 286 ss.

yhteydessä on tyydyttävä eräiden yleisluonteisten havaintojen tekemiseen hänen oikeusfilosofiastaan yleensä. Hänen rikosoikeuskäsityksiään voitaneen sitä vastoin tarkastella hiukan yksityiskohtaisemmin.

Hegel erotti filosofisen ja positiivisen oikeustieteen. Filosofisen oikeustieteen kohteena oli oikeuden idea, käsite ja sen toteutuminen. Suhtautuminen positiiviseen oikeustieteeseen oli väheksyvä, Hegelille se oli lähinnä oikeuden tietyssä valtiossa saaneen muodon, lainsäädännön antamien normien muodollista selittämistä määrittelyjen avulla.[116] Tässä on huomattavaa lähinnä Hegelin erilainen painotus Feuerbachiin verrattuna näiden kahden oikeustieteen tason välillä. Oikeuden pohjana ylipäänsä oli henki (das Geistige), sen lähempänä lähtökohtana vapaa tahto, oikeusjärjestys oli Hegelille toteutetun vapauden valtakunta.[117] Oikeuden kehitys liittyi historiaan siten, että jokaisella vapauden idean kehityksen etapilla oli sille tyypillinen oikeus.[118] Rationaalinen ydin tällä hämärältä vaikuttavalla ajatusrakennelmalla on käsittääkseni se, että se antaa käsitteelliset välineet yhteiskuntakehityksen vaiheisiin sidottujen oikeustyyppien yleisten kategorioiden hahmottamiseen. Hegelin oikeusfilosofian dialektinen skeema on sinänsä ja itselleen (an und für sich) vapaan tahdon[119] kehityskulun vaiheet: abstrakti oikeus, moraali ja siveellisyys.[120]

---

116 *Hegel*, Rechtsphilosophie 1—3 §.

117 *Hegel* m.t. 4 § ja 29 §: »Dies, dass ein Dasein überhaupt Dasein des freien Willens ist, ist das Recht. — Es ist somit überhaupt die Freiheit, als Idee.»

118 *Hegel*, Rechtsphilosophie 30 §.

119 Käsitteistä sinänsä ja itselleen vapaa tahto, ks. *Hegel*, Rechtsphilosophie 10 §: »Erst indem der Wille sich selbst zum Gegenstande hat, ist er für sich, was er an sich ist».

120 Tämä koko Rechtsphilosophien dialektinen rakenne on esitetty lyhyesti teoksen 33 §:ssä. Hegelin oikeusfilosofian kokonaisuuden havainnollistamiseksi on pääkohdin luonnehdittava ne probleemat, joita Hegel kunkin vapaan tahdon kehitysetapin alla käsitteli:

Das abstrakte Recht: 1) Omistus; hallinta (Besitznahme), esineiden käyttö, omistuksen luovuttaminen (Entäusserung), 2) Sopimus, 3) Vääryys: Unbefangenes Unrecht, Betrug, pakko ja rikos.

Die Moralität: 1) Tahallisuus ja syyllisyys, 2) Tarkoitus ja hyvä (Wohl), 3) hyvä (das Gute) ja tieto.

Die Sittlichkeit: 1) Perhe: avioliitto, perheen varallisuus, kasvatus ja perheen hajautuminen. 2) Kansalaisyhteiskunta: tarpeiden systeemi, oikeudenhoito, poliisi ja korporaatiot. 3) Valtio: sisäinen valtio-oikeus, ulkoinen valtio-oikeus, maailmanhistoria.

Hegelin filosofia oli useassakin mielessä valistuksen utilitarismin ja individualismin kieltämistä, mutta samalla sen ylittämistä. Oikeusfilosofiassa se näkyy ensinnäkin Hegelin suhtautumisessa luonnonoikeusteorioihin, joiden kritiikin pohjana oli Hegelin käsitys valtiosta itsetarkoituksena, siveellisen idean todellisuutena.[121] Valistuksen luonnonoikeusteorioiden yhteistä lähtökohtaa ihmiskunnan luonnontilasta, josta on luovuttu ihmisten sopimuksella, Hegel ei katsonut voivansa hyväksyä. Toisaalta jo Rechtsphilosophien ensimmäisessä lauseessa Hegel esitti implisiittisen kritiikin myös feuerbachilaisen positiivisen oikeustieteen perusolettamukselle määritellessään oikeuden idean, käsitteen ja sen toteutumisen oikeustieteen kohteeksi.[122] Valistusfilosofian individualismin arvostelu näkyy Hegelin valtiokäsityksen ohella siinä, miten hän käsitti kansakunnan ja sen hengen (Volksgeist) historiallisen kehityksen muotoilijana, hänen vapauskäsityksessään, joka teki valtiosta konkreettisen vapauden todellisuuden,[123] ja hänen kansalaisyhteiskunnan analyysissaan, jossa yksilö on lähinnä »Sohn der bürgerlichen Gesellschaft».[124]

Sen vuoksi, että Hegelistä muodostui preussilaisen restauraation palvonnan kohde, on varsinkin aikaisemmin Hegel-tutkimuksessa ollut tapana pitää häntä eräänlaisena aristokraattisena reaktiona Ranskan vallankumouksessa vaikuttaneille materialistisille opeille. Tämän hetken tutkimuksen valossa kuva on paljon monimutkaisempi.[125] Se näkyy selvästi tarkastellessamme hänen rikosoikeusteoriaansa, kriminaalipoliitti-

---

121 Hegelin luonnonoikeusteorioihin kohdistamasta kritiikistä ks. *Riedel,* Studien zu Hegels Rechtsphilosophie s. 42 ss. ja siinä mainitut lukuisat Hegel-sitaatit. Riedelin esityksen ytimenä on *Hegel,* Rechtsphilosophie s. 7 esittämä ero luonnon ja siveellisen maailman (johon siis valtio kuului) välillä. Hegelin suhtautumisesta valistuksen henkeen ks. Phänomenologie des Geistes s. 303 ss.

122 Ks. myös *Hegel,* Rechtsphilosophie 212 §: positiivinen oikeustiede historiallisena tieteenä.

123 *Hegel,* Rechtsphilosophie 260 §.

124 *Hegel,* Rechtsphilosophie 182—256 §.

125 Hegelin filosofian yleisestä yhteiskunnallisesta arvioinnista ks. esim. *d'Hondt,* Hegel in seiner Zeit s. 5 ss., jossa erotetaan kolme Hegelin oikeusfilosofiaa: 1) julkaistu oikeusfilosofia, 2) se, joka ilmeni Hegelin ystäviensä ja läheisimpien oppilaidensa kanssa käymissä keskusteluissa, 3) Hegelin itsensä jokapäiväisessä elämässä toteuttamat maksiimit. Systeeminä ne olivat kokonaisuus, mutta eivät yksityiskohdiltaan. Ks. *Buhr,* Zur Geschichte der klassischen bürgerlichen Philosophie s. 93 ss., jossa Hegeliä käsitellään porvarillisen filosofian huipentumana, samoin *Piontkowski* m.t. s. 6 ss. sekä *Gulyga,* Georg Wilhelm Fried-

sia vaatimuksiaan niiden pohjalta sekä suhtautumistaan eräisiin aikalaistensa rikosoikeudellisiin oppeihin.

Rikosoikeudellisen vastuunalaisuuden periaatteiden taustalta on etsittävä eräs Hegelin oikeusfilosofian keskeisimmistä käsitteistä, nimittäin hänen käsityksensä tahdon vapaudesta. Hegelille vapaa tahto oli *oikeuden* lähtökohta. Vapaa tahto ja sen muodostuminen oli dialektinen prosessi: sinänsä ja itselleen vapaan tahdon ykseys.[126] Ja toisaalta hegeliläisessä dialektiikassa vapaus ei ollut välttämättömyyden negaatio, vaan vapaus ja välttämättömyys olivat vastakohtien ykseys, vapaus oli subjektiivisen hengen kehityksen loppuetappina välttämättömyyden tiedostamista.[127] Hegel siis asetti kysymyksen jo koko lailla toisella tavalla kuin oli yleistä 1800-luvun tahdonvapausdebatissa eri rikosoikeuskoulukuntien välillä. Hegelin vapauskäsitystä on liberaalisessa ajattelussa usein arvosteltu,[128] koska sen ydinajatus on liberalistisen tradition vastainen, mutta itse liberalistisen vapauskäsityksen teoreetikoiden opeissa saatetaan nähdä samankaltaisia aineksia.[129]

Vääryystyyppejä koskevassa opissaan, jota Hegel käsitteli Oikeusfilosofian abstraktia oikeutta koskevassa osassa, hän erotti kolme lajia vääryyttä. Das bürgerliche Unrecht oli niistä vähäisin, koska siinä kumottiin vain erikoinen. Betrug ei käsitä erityistahdon loukkausta, vaan näennäisen esittämisen todellisena oikeutena, se on negaatio oikeudelle »an sich». Verbrechen on loukkaus kohdistuneena sekä oikeuteen

---

rich Hegel laajasti. Mm. d'Hondt ja Gulyga ovat selvitelleet Hegelin läheisiä suhteita patrioottisradikaaleihin ylioppilasyhdistyksiin.

126 Ks. Hegelin analyysia Rechtsphilosophie 4—29 §. Toisin kuin Kantille, jolle tahdonvapaus oli tietoisuutta koskeva tosiasia, Hegelille se oli välttämätön osa absoluuttisen hengen kehityskulussa. Todellinen tahdonvapaus oli tahdonmuodostuskyvyn (der an sich freie Wille) sekä tahdon erikoisuuden, kohteen ja suunnan (der nur für sich freie Wille tai Willkür) ykseys (die Selbstbestimmung Unseres »Ich»). Ks. *Piontkowski* m.t. s. 87 ss., *Holzhauer*, Willensfreiheit und Strafe s. 71 ss. Pelkkä valinnan vapaus (Willkür) siis ei vielä ollut todellista tahdonvapautta.

127 *Hegel*, Wissenschaft der Logik I Teil. II Abteilung. Die Lehre vom Wesen. Dritter Abschnitt (die Wirklichkeit) *Lenin*, Teokset 38. osa (»Filosofian vihkoset») s. 129 mukaan.

128 Erityisen purevasti esim. *Russell*, Länsimaisen filosofian historia II s. 306 s.

129 Esim. *Montesquieu*, Vom Geist der Gesetze XI kirja 3 luku: Vapaus on oikeus tehdä kaikkea sitä, minkä lait sallivat. Jos kansalainen voisi tehdä, mitä lait kieltävät, niin hänellä ei olisi enää vapautta, koska toisilla olisi samanlainen valta.

»an sich» että »wie es mir scheint», ts. loukataan oikeuden objektiivista ja subjektiivista puolta, sekä yleistahtoa että loukatun erikoista tahtoa. Rikos ilmenee Hegelille siten oikeuden negaationa. Rangaistus rikoksentekijän erikoisen tahdon kumoamisena on oikeuden palauttamista, rikoksen negaatio. Tältä pohjalta rangaistuksen käyttö yhteiskunnassa on sekä järjellistä että välttämätöntä. Rikos ja rangaistus on siis nähtävä hänen dialektisen logiikkansa taustaa vasten vastakohtien yhteytenä. Vastaavuus (arvojen vastaavuus, ei identiteetti) rikoksen ja rangaistuksen välillä, joka oli ollut valistuksen tärkeimpiä rikosoikeudellisia vaatimuksia, perustui Hegelillä jo niiden käsitteisiin.[130] Hegelin rangaistusteoria oli oleellisesti sovitusoppia, ei Kantin edustamana ius talionis'ksena, vaan siinä, että rangaistus nähtiin oikeuden palauttamisena vailla utilitaristisia tavoitteita. Hegel suuntautui siten muun muassa Kleinin mutta myös Feuerbachin rangaistusteoriaa vastaan.[131]

Sangen omituiselta vaikuttaa Hegelin käsitys siitä, että rikoksentekijä alistuessaan rangaistukseen toimii vapaasti, sillä vapaus on välttämättömyyden tunnustamista, ja että myös rikoksentekijällä on oikeus rangaistukseen.[132] Hegeliaanisessa rikoslainopissa teesiä ei ymmärretty eikä sitä hyväksytty. Teesissä on kuitenkin tietty rationaalinen ydinajatus. Kun Hegel vaati, että rangaistuksen tuli olla suhteellinen rikoksen arvoon nähden, teesi täydensi tätä valistunutta vaatimusta osoittamalla myös rikoksentekijän oikeuksien subjektiksi, jolla on oikeus vaatia ihmisarvoista, rikoksen törkeyteen proportionaalista kohtelua.[133] Snellman näytti ymmärtäneen teesin ydinajatuksen suunnilleen näin.[133a]

---

130 *Hegel,* Rechtsphilosophie 82—89 § (unbefangenes oder bürgerliches Unrecht ja Betrug) ja 90—103 § (Hegelin rangaistusteoria).

131 Eksplisiittisti *Hegel,* Rechtsphilosophie 99 ja 101 §. Rangaistusteorian eräät ydinajatukset oli esitetty jo Hengen fenomenologiassa, ks. *Hegel,* Phänomenologie des Geistes s. 100 ss.

132 *Hegel,* Rechtsphilosophie 100 §. Samantapainen ajatus oli jo Beccarialla, ks. *Beccaria,* Von Verbrechen und Straten s. 120 s. (XXVIII §). Beccarialla ajatus, että rangaistus on rikoksentekijän hyväksyttävä, perustui yhteiskuntasopimukseen, Hegelillä se sisältyi rikolliseen tekoon sinänsä.

133 *Piontkowski* m.t. s. 140 ss. ja s. 167 ss. Hegelin teesistä ei ole pitkä matka Lisztin käsitykseen rikoslaista rikoksentekijän magna chartana eikä Marxin artikkelin Debatten über das Holzdiebstahlsgesetz ydinajatukseen: »Jedes Recht des Staates gegen den Verbrecher ist zugleich ein Staatsrecht das Verbrechers». Ks. MEW 1 Bd. s. 109 ss., sitaatti s. 138.

133a *Snellman,* Läran om staten s. 165 s.

Tarkasteltaessa Hegelin moraalioppia ja siihen liittyvää rikosoikeudellisen vastuun teoreettista kehittelyä nähdään raffinoidun teologian ja dialektisen käsiterakennelman takaa vaatimus tekojen, ei mielenlaadun, ajatusten tms., asettamiseksi rikosoikeudellisen arvioinnin perustaksi. Abstraktin oikeuden kannalta yksilön käyttäytymisen tavoitteet, motiivit yms. olivat Hegelille merkityksettömiä. Arviointi tapahtui tahdon ulkonaisen ilmenemisen eli teon perusteella. Subjekti oli Hegelille nimenomaan »die Reihe seiner Handlungen».[134] Teko oli Hegelille sen subjektiivisen ja objektiivisen puolen yhteys. Se sisälsi kolme aspektia, teon abstraktin eli formaalisen oikeuden kannalta, teon erikoisuuden subjektin sisäisenä ja sen ilmentymisen objektiivisena, yleisenä.[135] Tehdessään tahdosta teon subjektiivisen puolen määräävän momentin Hegel teki johtopäätöksen rikosoikeudellisen vastuun rajoittumisesta tahallisuuteen.[136]

Viime vuosisadan lopulla käytiin debatteja klassisen rikosoikeuden ja biologiseen fatalismiin johtaneiden rikollisuusteorioiden välillä (esimerkiksi Lombroso). On syytä vertailun vuoksi kiinnittää huomiota siihen kritiikkiin, jonka Hegel suuntasi Lavaterin fysiognomiaan, joka väitti ihmisen ulkonäöstä voitavan päätellä hänen sisäistä maailmaansa, sekä Gallin frenologiaan, joka katsoi siihen päästävän kalloa ja sen muotoja tutkimalla. Frenologia oli 1800-luvun alun eräänlainen muotitiede. Hegelin niihin suunnattu kritiikki perustui ihmisen käsittämiseen tekojen eikä ulkonaisten ominaisuuksien perusteella.[137] Näin ollen Hegel päätyi hahmottamaan tekorikosoikeudellisen käsitejärjestelmän, jota rangaistusvallan käytössä ennen valistusta, mutta Hegelin mukaan myös jakobiinien vallankäytössä oli systemaattisesti loukattu.[138]

Hegelin oikeusfilosofia ei äärimmäisestä vaikeudestaan johtuen helposti avaudu, mutta sen pääkohtien erittely on välttämätön 1800-luvun,

---

134 *Hegel,* Rechtsphilosophie mm. 113 § ja 124 §.

135 *Hegel,* Rechtsphilosophie 114 §.

136 *Hegel,* Rechtsphilosophie 115—118 §.

137 *Hegel,* Phänomenologie des Geistes s. 180 ss. Ks. myös *Piontkowski* m.t. s. 213 ss., joka tulkitsee Hegelin samalla suuntautuneen tässä ylipäänsä rotuoppeja vastaan.

138 Ks. esim. *Hegel,* The Philosophy of History s. 425 ss. Avoimesti tekijärikosoikeudellista mielivaltaa vastaan feodaalisessa rikosoikeudessa Hegel suuntautui myös käsikirjoituksessaan Die Verfassung Deutschlands, ks. *Hegel,* Politische Schriften s. 115.

erityisesti alkupuolen, rikosoikeustieteen kehityksen ymmärtämiselle. Vaikka Hegelin rikosoikeudellisista käsityksistä tehtiin myöhemmin etupäässä 1820- ja 1830-luvun preussilaiseen todellisuuteen sopeutuneita johtopäätöksiä, Hegelin kuva klassisen idealistisen filosofian huipentumana on rikosoikeusteoriankin osalta monimutkainen. Tämä ei tietenkään ole kummastuttavaa, kun tiedetään miten erisuuntaisiin maailmankäsityksiin hänen filosofiansa on ollut vaikuttamassa.

4. P. J. A. Feuerbachin rikosoikeusteoria oli jokseenkin harmonisessa sopusoinnussa 1800-luvun alun liberaalisten valtio- ja yhteiskuntakäsitysten kanssa. Oikeuspositivistina hän piti kodifioidun oikeuden muodostamista välttämättömänä ja kirjoitettuja lakeja ensisijaisina tapaoikeuteen verrattuna. Hän tarkasteli yhteiskuntaa juristisen maailmankatsomuksen legalistisilla linsseillä, jotka eivät soveltuneet oikeusnormien tarkasteluun reaalisten yhteiskuntasuhteiden kuvastimina. Siitä huolimatta oikeuspositivistinen ajattelu muun muassa Feuerbachin ja Benthamin kautta on kiinnittynyt sitä edeltäneeseen empiristiseen filosofiseen perinteeseen. Sekä Feuerbachille että Benthamille valtio oli kansalaisyhteiskunnassa vallitseva väline (»yövartija») sen keskeisimpien instituutioiden suojelemiseksi. Oikeuden historiallisesta jatkuvuudesta oikeuspositivistinen ajattelu ei ollut suuresti kiinnostunut. Se käsitti tehtäväkseen lakikodifikaatioiden luomisen, jossa valistuksen vaatimukset rikos- ja valtio-oikeudessa ja kiihtyneen teollistumisen aiheuttamat tarpeet siviilioikeudessa oli otettava huomioon. Lisäksi se puolusti jo syntyneiden lakikodifikaatioiden ensisijaisuutta ja kehitti niiden tulkinnan periaatteita ja käytännöllisiä sovellutuksia. Oikeustutkimuksen rajoittaminen kussakin valtiossa voimassa olleeseen oikeuteen toteutti siis yhteiskunnan kehittämisen ja feodalismista irtautumisen käytännöllisiä tarpeita.

Hegel oikeusfilosofiassaan hyväksyi useitakin Feuerbachilta tuttuja käsityksiä rikosoikeudellisissa kysymyksissä. Hänen valtioihanteenaan oli säätyvaltiopäivien rajoittama valtiovaltain kolmijaolle perustunut monarkia. Silti ei voida välttää käsitystä Feuerbachin edustaman oikeuspositivistisen ja hegeliläisen maailmankuvan periaatteellisesta vastakkaisuudesta. Samalla Hegelin maailmankuva oli vastakkainen empirismille hahmotellessaan todellisuuden olemuksen ja ilmiön ykseydeksi. Oikeustutkimuksen alalla se merkitsi välttämättä tutkimuskohteen laajentamista yli voimassa olevan oikeuden rajojen. Hegelin oikeusfilosofiassa ilmeni oikeuspositivistisen maailmankuvan rinnalla ollut toinen

oikeustieteellinen tutkimusperinne 1800-luvulla, nimittäin oikeuden käsittäminen historiallisen jatkuvuuden kannalta. Hegeliaaniselle historiankäsitykselle kehityksen liikkeelle panevina voimina olivat yhteiskunnan henkiset ilmiöt, kussakin valtiossa hallitseva kansallishenki. Hegelille itselleen oikeuskehityksen historiallisuus ei ollut empiiristä jatkuvuutta, vaan sen käsitteellistä rekonstruointia objektiivisen hengen toimintana.

Yhdeksännentoista vuosisadan oikeustieteessä vallitsi siis eräänä vedenjakajana ero oikeuden idealistisen historiallisen käsittämisen ja oikeuspositivistisen käsittämisen välillä. Edellinen oli taipuvainen olettamaan pysyvien oikeusperiaatteiden olemassaolon yhteiskunnan henkisessä rakenteessa ja oikeuden olevan näiden periaatteiden ilmiasu. Jälkimmäinen oli taipuvainen tarkastelemaan oikeutta sellaisena kuin se kussakin valtiossa oli voimassa ilman ylivaltiollisiin ja immanentteihin periaatteisiin liittyvää spekulaatiota. Klassisen rikosoikeuden oikeusteoreettisen taustan selvittämiseksi on kosketeltava 1800-luvun tärkeimpien oikeuskoulujen lähtökohtia ja niiden rikosoikeuskäsitystä.

2.1.3. Historiallisesta oikeuskoulusta rikosoikeuden kannalta

1. Euroopassa olivat viimeistään vuoden 1807 tienoilla olemassa poliittiset edellytykset vanhoilliselle reaktiolle Napoleonia ja Ranskan porvarillista vallankumousta vastaan. Ranskan armeijan Venäjänretken päättyminen katastrofiin laukaisi nämä edellytykset Ranskan valloituspolitiikan vastaisiksi, mutta yhteiskunnalliselta luonteeltaan pääosin vanhoillisiksi sosiaalisiksi reaktioiksi. Johdonmukainen jatko tälle reaktiolle ilmeni siinä aristokratian, monarkian ja kirkon yhdessä ajamassa kansainväliseen, yhteiskunnalliseen ja poliittiseen status quohon tähdenneessä poliittisessa suunnassa, jota on yleensä kutsuttu *restauraatioksi*. Mutta toisaalta vuosien 1792—1815 mullistukset Euroopassa tekivät mahdottomaksi paluun entiseen, sillä eri maissa kansalliset liikkeet saivat huomattavasti jalansijaa.

Restauraation ajan henkiselle struktuurille oli tyypillistä uskonnollisuus, kansallinen ja historiallinen romantiikka sekä reaktio materialistisia ja yhteiskuntakriittisiä yhteiskuntateorioita vastaan. Oikeustieteessä restauraation virallisluonteisena ja hallitsevana suuntana oli historiallinen oikeuskoulu. Se edusti sitä konservatiivisaristokraattista

ajatteluperinnettä, jonka ilmauksia olivat esimerkiksi tunnettu vuonna 1790 ilmestynyt *Edmund Burken* teos »Reflections on the Revolution in France», ranskalaisen *de Maistren* aristokratian etuoikeuksia puolustaneet teokset ja *von Hallerin* massiivinen restauraation valtio-opillinen manifesti »Restauration der Staatswissenschaft». Hegelin historianfilosofialla ja oikeusteorialla oli osuutensa historiallisen koulun katsomuksiin 1820- ja 1830-luvulla alkaen, mutta Hegelin filosofian ja historiallisen oikeuskoulun genetiikan suhteiden ongelma on vähintäänkin monimutkainen. Historiallisen oikeuskoulun, etenkin Savignyn, historiankäsitys näyttää liittyneen ehkä enemmän Schellingin kuin Hegelin historianfilosofiaan. Vaikeaselkoinen problematiikka liittyy myös historiallisen oikeuskoulun ja sitä edeltäneen luonnonoikeusajattelun välisiin suhteisiin. Historiallisen koulukunnan pääedustajaa Savignyta on pidetty milloin valistuksen luonnonoikeuden lohikäärmettä vastaan käyneenä Pyhänä Yrjönä, milloin sen välittäjänä saksalaiseen oikeustieteeseen 1800-luvun alkupuolella.[139]

Valistuksen katsomusten ajatuksellisena koossapitäjänä oli ollut otaksuma, että inhimillisestä järjestä voidaan johtaa yhteiskunnan muokkaamisen ja inhimillisen toiminnan periaatteet. Muun muassa oikeusnormien muutosvaatimusten perustana oli vallinnutta yhteiskuntatodellisuutta vastaan suuntautunut rationalismi. Oikeustieteessä se oli merkinnyt säädännäisen oikeuden primäärisyyden, ellei miltei kaikkivoipaisuuden olettamista. Konservatiivinen valtioajattelu kiisti valistuksen rationalismin yhteyden yhteiskunnalliseen käytäntöön ja piti yhteiskunnallisia mullistuksia pohjimmaltaan satunnaisten tekijöiden aiheuttamina historiallisen jatkuvuuden harharetkinä. Ranskan vallankumouksen sosiaalista liikehdintää se tarkasteli katkaisten johtajien ja massojen sosiaaliset siteet, jälkimmäiset toimivat pohjimmaltaan irrationaalisesti edellisten yllyttäminä. Oikeuskehityksessäkään historiallinen oikeuskoulu ei uskonnut hyppäyksiin, vaan korosti kehityksen hitautta, jatkuvuutta ja tietynlaista harmonisuutta. Se vierasti abstrakteja ohjelmia ja kokonaisvaltaisia uudistuksia sekä asetti luonnonoikeuden sijaan kansallisen oikeuskulttuurin. Äärimmilleen vietynä se johti kaiken historiallisesti syntyneen ja hitaasti kehittyvän yhteiskuntatodellisuuden apologetiikkaan. Rikosoikeuden ja rikosoikeudellisen ajattelun kannalta historiallisen oikeuskoulun oppien tarkastelussa on syytä rajoittua

139 Ks. *Ross*, Theorie der Rechtsquellen s. 129 s.

muutamiin peruskysymyksiin, nimittäin koulukunnan näennäissosiologiseen »Volksgeist»-oppiin, sen käsityksiin kirjoitetun lain ja oikeustradition suhteista ja siihen liittyen lakien kodifioinnin ongelmasta. Sen jälkeen tarkastellaan historiallisen oikeuskoulun ilmauksia rikosoikeuden tutkimuksessa 1800-luvulla.

Sangen usein historiallisen oikeuskoulun synty ajoitetaan vuoteen 1814, jolloin *Savignyn* ja *Thibautin* kesken käytiin debattia kodifikaation välttämättömyydestä.[140] Ymmärtääkseni tämä on perusteltua, koska Saksassa Ranskan häviön jälkeen oli syntynyt uusi kansallisvaltion muotoutumista edistävä historiallinen tilanne. Tosin jo sitä ennen oli esiintynyt käsityksiä, jotka olivat historialliselle oikeuskoululle tyypillisiä. Savignyn eräänlaisena edelläkävijänä lienee syytä mainita *Gustav Hugo,* jonka historialliseen oikeuskäsitykseen Savigny vuoden 1814 debattikirjassaan kunnioittavasti viittasi.[141] Savignyn katsomukset kytkivät yhteen oikeuden ja uskonnon.[142] Selvempänä tämä kytkentä esiintyi Puchtalla ja nimenomaisena varsinaisella klerikaalisella oikeuskoulukunnalla. Historiallisen oikeuskoulun johtaviin oppineisiin voidaan lukea vielä J. A. F. Eichhorn (Preussin kulttuuriministeri ennen

---

140 *Ross,* m.t. s. 131 ss., *Larenz,* Methodenlehre der Rechtswissenschaft s. 9 ss., *Ahlander,* Om rätt och rättstillämpning s. 56 ja etenkin *Gagnér,* Studien zur Ideengeschichte der Gesetzgebung s. 15 ss. *Thibaut,* Über die Notwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts (1814) puolusti teesiä siviilioikeuden yleissaksalaisen kodifikaation välttämättömyydestä, jota vastaan *Savigny,* Vom Beruf unsrer zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft laajasti.

141 *Savigny* m.t. s. 73. Myös *Sellnow,* Gesellschaft — Staat — Recht s. 158 mainitsee Hugon (1764—1844) historiallisen oikeuskoulun edelläkävijänä. *Marx,* Das philosophische Manifest der historischen Rechtsschule (1842), MEW 1. Bd. s. 78 ss. kävi historiallisen oikeuskoulun vanhoillisuutta vastaan juuri Gustav Hugon Lehrbuch des Naturrechts -teoksen tarkastelulla. *Radbruch,* Paul Johann Anselm Feuerbach s. 40 viittaa siihen pitkään kestäneeseen teoreettiseen sotatilaan, joka vallitsi Hugon ja Feuerbachin välillä ja joka myöhemmin purkautui positivistisen ja historiallisen oikeusajattelun välillä. Konkreettisena aiheena oli Hugon penseä arviointi Feuerbachin nuoruudenkirjoituksesta Philosophisch-Juridische Untersuchung über das Verbrechen des Hochverrats (1798).

142 *Strauch,* Recht, Gesetz und Staat bei Friedrich Carl von Savigny s. 34 ss. ja s. 78 ss. Strauchin esitys on sangen altis kritiikille, sillä hän jättää Savignyn opit irralleen historiallisista yhteyksistään jonkinlaiseksi yksilökehitykseksi. Erityisesti Savignyn, Schellingin ja Hegelin oikeusfilosofian yhtymäkohdat ja erot siinä kaipaisivat edes pääpiirteistä erittelyä. Toisaalta esityksen ansiona on Savignyn käsitysten pohjaaminen hänen omiin teoksiinsa ja yleensä Savignyn omia ilmaisuja käyttäen.

vuosien 1848—1849 vallankumousta). Tässä yhteydessä historiallisen oikeuskoulun käsityksiä tarkastellaan kuitenkin lähinnä Savignyn katsomusten pohjalta.

2. Jo varsin varhain Savigny käsitti oikeustieteen tehtäväksi tarkastella valtion lainsäädännöllistä funktiota »historiallisesti». Lainsäädäntöä tuli tarkastella enemmän tai vähemmän tuloksena aikaisemmasta lainsäädännön historiasta. Oikeustieteen historiallisen osan lisäksi siihen kuului filologinen ja systemaattisfilosofinen osa.[143] Vaatimus oikeustieteen ankarasti historiallisesta metodista toistui vuonna 1814.[144] Savigny uskoi oikeustieteelle tärkeän roolin oikeuden muodostamisessa. Sen tehtävänä oli toimia oikeuden lähteen eli kansanhengen (Volksgeist) tulkkina. Kun oikeuspositivistinen ajattelu asettaa lait eli korkeimman valtiovallan elimen tahdonilmaisut positiivisen oikeuden primäärilähteiksi, Savigny asetti primäärilähteeksi tavanomaisen oikeuden. Oikeus oli alun perin lähtöisin kansan tavoista ja uskomuksista. Oikeustiede omaksui ne oikeuden etsinnän lähteiksi. Oikeuden kehityksen tukena olivat hiljaisesti vaikuttavat voimat, eivät lainsäätäjän häilyvät tilapäisistä suhdanteista johtuneet mielijohteet. Lainsäädäntöelinten tehtävänä ei ollut oikeuden luominen, vaan sen löytäminen.[145]

Savignyn ansiona on syytä pitää sitä, että hän havaitsi lainsäädäntöelinten tahdon muodostuvan oikeusnormeista riippumattomista seikoista lähtien. Toisin sanoen hän tarjosi oikeuskehitykselle metajuridisen selitysmallin. Mutta Savignyn käsitys Volksgeistista oikeusnormien lähteenä asettaa oikeuskehityksen liikevoimaksi mytologian yhtenäisen, harmonisen ja koko yhteiskunnalle yhteisen kansallishengen ja oikeudellisia periaatteita koskevan katsomusjärjestelmän olemassaolosta, jota koko kansalle yhteinen orgaanisesti kehittyvä oikeustiede tutkisi ja tulkitsisi.[146]

---

143 *Strauch* m.t. s. 26 ss. ja siinä mainitut Savigny-sitaatit.

144 *Savigny* m.t. s. 71. Ks. s. 72: »Ihr Bestreben geht vielmehr dahin, jeden gegebenen Stoff bis zu seiner Wurzel zu verfolgen, und so ein organisches Princip (orgaanisuus oli Savignyn mieli-ilmaisuja — E.B.) zu entdecken, wodurch sich von selbst das, was noch Leben hat, von demjenigen absondern muss, was schon abgestorben ist, und nur noch der Geschichte angehört. Der Stoff aber der Rechtswissenschaft, welcher auf diese Weise behandelt werden soll, ist für das gemeine Recht dreyfach, woraus sich drey Haupttheile unsrer Rechtswissenschaft ergeben: Römisches Recht, Germanisches Recht, und neuere Modifikationen beider Rechte.»

145 *Savigny* m.t. s. 8 s.

146 Ks. *Savigny* m.t. s. 98. Savignyn teoria esitettiin uudelleen ja tarkemmin

On varsin epäselvää, mitä Savigny oikeastaan tarkoitti Volksgeist-käsitteellä, vaikka se muodostikin koko teoreettisen rakennelman ytimen. Lienee kuitenkin ilmeistä, ettei Savigny käyttänyt käsitettä samalla tavalla kuin Hegel.[147] Ross on pitänyt Volksgeist-teoriaa lähinnä Herderiin ja Schellingiin liittyneenä spiritualistisena ja antroposentrisenä kehitysoppina,[148] Sellnow Rousseaun yleistahdon käsitteen väärennyksenä.[149] Stammler käsitti sen oletukseksi kansankokonaisuuden sielun olemassaolosta,[150] Strauch kansan henkisen yhteenkuuluvuuden elämänilmausten kokonaisuudeksi.[151] Ahlander on katsonut yksilöiden oikeustajunnan olleen Savignyllä kansan tietoisuuden kuvastimia, ts. että kansan hengestä voitaisiin jotenkin päätellä yksilöiden oikeustajunta.[152] Baumgarten piti niinikään Volksgeist-oppia mystisenä. Hän kuitenkin oli valmis myöntämään sen historiallisen tarpeellisuuden valistuksen luonnonoikeuden äärimmäisen individualismin rajoittuneisuuden avartamisessa, sillä se antoi mahdollisuudet nähdä lainsäädäntö laajemmista näköaloista kuin lainsäädäntöelinten yksilöllisinä tahdonilmaisuina.[153] Coing on käsitellyt Volksgeistia osana kansallisesta kulttuurista,[154] Larenz oletuksena kansalle yhteisestä oikeustajunnasta[155] ja Friedmann samaisti Savignyn, Hegelin ja Schellingin vastaavat käsitteet pitäen Volksgeistia mystisenä ja emotionaalissävytteisenä faktojen ideaalisena abstraktiona.[156] On helppoa havaita tietty analogia kansallissosialistisen Saksan aatemaailmaan.

Valistunut luonnonoikeusajattelu oli käsittänyt valtion ihmisoikeuksien ja »yhteisen hyvän» puolustajaksi ja toteuttajaksi, eräänlaiseksi kansalaisyhteiskunnan »yövartijaksi». Savigny näki valtion luonteen toisin.

---

hänen vuonna 1840 alkaen ilmestyneessä teoksessaan System des heutigen Römischen Rechts, lähinnä sen I niteessä.

147 Tarkemmin *Ross*, Theorie der Rechtsquellen s. 148 alav. 58 ja siinä mainittu kirjallisuus.

148 *Ross* m.t. s. 152.

149 *Sellnow*, Gesellschaft — Staat — Recht s. 161.

150 *Stammler*, Rechts- und Staatstheorien der Neuzeit s. 40 ss.

151 *Strauch* m.t. s. 128.

152 *Ahlander*, Om rätt och rättstillämpning s. 57.

153 *Baumgarten*, Rechtsphilosophie s. 13 s. ja Rechtsphilosophie auf dem Wege s. 496.

154 *Coing*, Grundzüge der Rechtsphilosophie s. 41 s.

155 *Larenz*, Methodenlehre der Rechtswissenschaft s. 12.

156 *Friedmann*, Legal Theory s. 212.

Hänelle sen perustana oli »kansa» eli yhteisen vakaumuksen omaava ihmisistä muodostuva ideaalinen kokonaisuus. Se ei ollut palautettavissa yksilöllisiin suhteisiin. Vaikka »kansa» ei ollut empiirinen vaan ideaalinen kategoria, lienee Savignyn perusajatus syytä tulkita ideaksi kansallisvaltiosta, jolla oli päätehtävänään oikeuden idean käytännöllinen toteuttaminen.[157] Savigny ei siis omaksunut sitä suoranaista status quon uskonnollista pyhittämistä, joka liittyi esimerkiksi Puchtan ja Stahlin käsityksiin. Toisaalta Savignyn yhteiskuntakäsitys ytimenään yhteiskunnan näkeminen orgaanisena kokonaisuutena, jossa sen kullakin jäsenellä, ryhmällä, luokalla ja instituutiolla on oma luonnollinen ja pysyvä paikkansa, johti samantapaiseen lopputulokseen. Perusajatus muistutti Platonin tunnettua valtiokäsitystä.

Historiallisen oikeuskoulun ironia, etenkin Savignyn osalta, on siinä, että korostaessaan *kansallisten* oikeuskulttuurien erikoisuuksia ja välttämättömyyttä se keskitti suuren huomion *roomalaisen* oikeuden, sen myöhemmän kehityksen ja 1800-luvun alun oikeuselämään sovellettavuuden tarkasteluun. Savigny tarkasteli suurissa pääteoksissaan roomalaisen yksityisoikeuden ajatustottumusten siirtymistä myöhempään oikeudellisen ajatteluun ja oikeusnormeihin ja pyrki vahvistamaan näillä tutkimuksillaan teesinsä oikeuskehityksen vitkaisuudesta ja idealistisesta luonteesta. Näistä käsityksistä tulee ymmärrettäväksi historiallisen oikeuskoulun vastenmielisyys lakikodifikaatiota kohtaan 1800-luvun alun yhteiskunnassa. Savignyllä tämä ilmeni siinä innokkuudessa, jolla hän kritisoi Code Napoleonia, Preussin yleistä maaoikeutta ja Itävallan lakikirjaa. Savignyn mielestä kyseessä oli ristiriitainen ilmiö: toisaalta kodifikaatioissa taustalla olivat roomalaisen varallisuusoikeuden ajatusrakennelmat ja toisaalta niitä oli omaksuttu epätäydellisesti ja historiallisen jatkuvuuden katkaisten.[158]

3. Savigny johti tutkimuksistaan tavanomaisen oikeuden ensisijaisuuden kirjoitettuun lakiin nähden. *Puchta* kehitteli tätä legalistista oikeusajattelua murtavaa oppirakennelmaa kohti teokraattista oikeuskäsitystä. Hänen käsityksensä mukaan kaikella oikeudella oli kansallinen luonne, se oli peräisin kansan hengestä sellaisena kuin se manifestoitui kansan oikeusvakaumuksena. Oikeuden muodostamisprosessissa toimi-

---

157 *Strauch* m.t. s. 97 ss. ja siinä mainitut Savignyn System des heutigen Römischen Rechts-teoksen kohdat.

158 *Savigny,* Vom Beruf unsrer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft s. 32 ss.

vana voimana, »tuotantovoimana» oli siis Volksgeist, jonka Puchta käsitti nationalistisesti ja staattisesti vastoin Savignytä ja tämän vastaavan käsitteen tietynlaista historiallista dynaamisuutta.[159] Perusteiltaan muuttumaton kansan oikeustajunta muodosti kaiken oikeuden oikean lähteen. Oikeuden syntymiseen Volksgeistista oli kolme tietä, »tuotantomenetelmää»: luonnollinen vakaumusten yhdentyminen, lainsäädäntö ja tiede. Oikeuden syntyteistä oli erotettava niitä vastaavat oikeuden tiedostamisen lähteet: »die Sitte», ts. kansan jäsenten välitön teoissa ilmenevä vakaumus, lainsäädäntö ja tiedostamisen sisäisten perusteiden kokonaisuus. Lopulta oikeuden muodostamisprosessin tuote ilmeni kolmena oikeuden muotona, tavanomaisoikeutena, säädännäisenä oikeutena ja juristioikeutena. On syytä panna merkille ilmeisesti tietoinen analogia tavaran syntyyn tuotantoprosessissa. Esitys vastasi suhteellisen primitiivistä oikeuden muodostusta, Puchtan käsityksen mukaan kansallinen oikeustajunta siirtyi vähitellen suppeammalle joukolle, ammatillisesti kouliintuneille juristeille. Juristioikeudessa oli tästä syystä erotettava kaksi osaa, varsinainen juristioikeus ja primitiivisen tapaoikeuden edelleen kehittämisestä syntynyt juristioikeus. Ajatusrakennelman taustalla hahmottui lisäksi käsitys oikeuden alunperin jumalallisesta alkuperästä.[160] Hieman hämmentävää on, että lähes kaksi vuosisataa Hobbesin Leviathanin ja kolme vuosisataa Machiavellin Ruhtinaan ja Valtiollisten mietelmien jälkeen tällaisen käsityksen vakava esittäminen oli mahdollista.

4. Avoimemmin restauraation yhteiskunnallisen status quon, romanttisen historiankäsityksen sekä Kantin ja Hegelin filosofian yhdistäminen uskonnollisilla ketjuilla tapahtui varsinaisen *teokraattisen oikeuskoulun* opeissa. Niiden yhdistäjänä oli siis klerikaalisdogmaattinen maailmankatsomus. Tämän koulukunnan tunnetuin edustaja oli *Friedrich Julius Stahl*, joka oli myös rikoslainoppineena tunnettu. Kun Stahl 1800-luvun puolivälin Saksassa esiintyi rangaistusteoreettisissa pohdinnoissa 1700-luvulle saakka vallinneen uskonnollisen sovitusopin kannattajana, on syytä tähdentää, että rangaistuskäsitys oli johdonmukainen seuraus Stahlin käsitysten kokonaisuudesta.[161] Rinnalla oli

---

159 Savignyn ja Puchtan Volksgeist-käsityksen erosta ks. *Ross* m.t. s. 154.

160 *Puchta,* Das Gewohnheitsrecht I s. 9 s., 78 s., 143 s. ja Cursus der Institutionen I s. 14 ss.

161 Stahlin pääteos oli Die Philosophie des Rechts I—III. Pääpiirteisiä joh-

tunnettu restauraation valtioteoreettinen manifesti, von Hallerin pääteos, jonka oikeusteoria oli sosiaalidarwinistisen yhteiskuntakäsityksen varhainen luomus: luonto oli luonut ihmiset voimiltaan erilaisiksi ja saanut siten aikaan yhteiskunnallisten suhteiden järjestelmän ihmisten välille. Sen yleisenä lainmukaisuutena Haller käsitti tilan, jossa mahtavammat hallitsevat ja heikommat ovat niistä riippuvaisia.[162]

5. Lakien kodifioinnin ongelma 1800-luvun alkupuolella koski ennen kaikkea siviilioikeutta. Rikosoikeudessa oli perinteellisesti nähty tarpeellisena saada säännökset yhtenäiseen säädökseen, olihan Constitutio Criminalis Carolina säädetty jo 1532. Kodifikaatiodebatin takana olivat kuitenkin laajemmat teoreettiset aiheet: järki versus traditio, historia versus yhteiskunnan uudistaminen oikeusnormien avulla, luova ja päämäärätietoinen inhimillinen toiminta versus yhteiskunnallisten instituutioiden orgaaninen kasvu.[163] Rikosoikeudessa historiallisen koulukunnan nostama vaatimus tavanomaisen oikeuden ja juristioikeuden ensisijaisuudesta loppuun asti vietynä olisi merkinnyt liberaalisen rikosoikeusideologian kivijalan eli nulla poena sine lege-periaatteen kaatamista.[164] Restauraatioajan liberaali oppositio joutui niissä maissa, joissa poliittinen taantumus muodostui hallitsevaksi aatteeksi ja sitä vastaavat oikeusteoriat saivat juristikunnassa johtavan aseman, käymään jatkuvasti taistelua rikoslainkäytön ja valtiollisen vallankäytön lakisidonnaisuuden ja valistusfilosofiassa syntyneiden oikeuspoliittisten vaatimusten puolesta yleisemminkin. Tämä merkitsee sitä, että oikeuspositivismilla oli syntyessään selvästi yhteiskunnallisiin muutoksiin tähdännyt edistyksellinen rooli. Palaamme siihen hiukan edempänä. Sitä ennen on selviteltävä historiallisen oikeuskoulukunnan ilmauksia rikosoikeudellisessa teoretisoinnissa.

6. Jos Savignylle tyypillinen tapa nähdä oikeus historiallisena ilmiönä

---

datuksia klerikaalisiin oikeuskäsityksiin ovat esim. *Sellnow*, Gesellschaft — Staat — Recht s. 173 ss., *Stammler*, Rechts- und Staatstheorien der Neuzeit s. 47 ss.

[162] *von Haller*, Restauration der Staatswissenschaft oder Theorie des natürlich-gesellschaftlichen Zustandes der Chimäre des künstlich-bürgerlichen entgegengesetzt I—VI. Lyhyt johdatus siihen *Stammler* m.t. s. 43 ss.

[163] *Friedmann*, Legal Theory s. 210. *Gagner*, Studien zur Ideengeschichte der Gesetzgebung on laajasti osoittanut, miten säädännäisen oikeuden ja tavanomaisen oikeuden suhde oli ollut oikeusteorian polttopisteessä jo viimeistään 1300-luvulta alkaen.

[164] Samoin *Honkasalo*, Nulla poena sine lege s. 21.

otetaan laajemmin kuin hänen oppinsa esitti, jolloin joudutaan tarkastelemaan myös Hegelin merkitystä rikosoikeusajattelulle, on tuskin liioittelua sanoa sen vaikutuksen olleen erittäin suuri. Eikä se rajoittunut restauraatiota tukeneeseen rikosoikeusajatteluun. Etenkin Bienerin (Savignyn läheinen työtoveri), Abeggin, Wirthin, Köstlinin, Bernerin ja Hälschnerin rikosoikeusajattelussa tapaamme historialliseen oikeuskouluun ja Hegelin idealistiseen tulkintaan sitoutuneen paradigman. Kuten tunnettua, 1800-luvun lopun huomattavimmat suomalaiset rikoslainoppineet Ehrström ja Forsman olivat tämänkaltaisen rikosoikeudelllisen ajattelujärjestelmän henkisiä perillisiä, vaikkakaan heitä ja heidän intellektuaalista taustaansa, Snellmania, ei voi mitenkään samaistaa restauraation apologetisointiin.

Restauraatioajan rikosoikeudellista tutkimusta hallitsivat laajat oikeushistorialliset teokset.[165] Toisena kantavana aiheena olivat rangaistusteoriat. Absoluuttiset ja relatiiviset rangaistusteoriat asetettiin usein mekaanisesti vastakkain. Rikosoikeudellisen ajattelusysteemin rakenteessa rangaistusteoria ylennettiin aksiomiksi, josta saatettiin johtaa muut keskeiset oikeusajattelua ja lainsäädäntöä hallitsevat periaatteet. Historiallisen oikeuskoulun ja hegeliaanisen rikoslainopin myötä absoluuttiset rangaistusteoriat saivat hallitsevan aseman. Tässä yhteydessä ei ole syytä rikastuttaa kirjallisuutta 1800-luvun rangaistusteorioiden suppeallakaan erittelyllä. Tosin muutamia huomautuksia niistä — tässä kohdassa historiallisen oikeuskoulun ja hegeliaanisen rikoslainopin osalta — on tehtävä.

Hegeliläiset rikoslainoppineet näkivät vastakohta-asettelun historialliseksi ja filosofiseksi nimittämänsä rikosoikeustieteellisen katsomustavan välillä. Jossakin määrin vastakohta-asetelma muistuttaa Hegelin »historiallisen» ja »loogisen» kategorioiden välistä diskrepanssia. Filosofisella oikeusopilla hegeliläiset rikoslainoppineet eivät tarkoittaneet mitä

---

165 Lukuisista rikosoikeushistoriallisista töistä 1800-luvun ensi puoliskolla lienee syytä tyytyä mainitsemaan eräitä kuuluisimpia: *v. Wächter*, Beiträge zur deutschen Geschichte, insbesondere des deutschen Strafrechts (1845), *Wilda*, Das Strafrecht der Germanen (1842), *Biener*, Geschichte der Novellen Justinians (1824) ja Beiträge zur Geschichte des Inquisitionsprozesses und der Geschworenengerichte (1827), *Rosshirt*, Geschichte und System des deutschen Strafrechts (1838/39), *Köstlin*, Die Lehre vom Mord und Totschlag (1838) ja postuumi Geschichte des deutschen Strafrechts im Umriss (1859) sekä Neue Revision und Grundbegriffe des Kriminalrechts (1845) ja System des deutschen Strafrechts (1855). Mainituista oppineista Wächter oli kuuluisa oikeuspositivisti.

hyvänsä filosofiaa, vaan tavalla tai toisella ilmaus kytkettiin joko Hegelin tai Kantin ja P. J. A. Feuerbachin edustamaan tieteenkäsitykseen. Toisaalta he eivät käsittäneet filosofisen ja historiallisen metodin vastakkaisuutta sovittamattomaksi. Päinvastoin jo ensimmäinen tunnettu hegeliläinen rikoslainoppinut *J. F. H. Abegg* pyrki ne tietoisesti yhdistämään.[166] Samantapaisia ajatuskulkuja voidaan nähdä myös Bernerillä ja Forsmanilla. Abeggin käsityksiin nähden heillä oli se huomattava ero,

---

166 *Abegg,* Encyclopädie und Methologie der Rechtswissenschaft im Grundrisse (1823) s. 2 katsoi filosofisen oikeuden tarkastelun sisäisesti johdonmukaisten periaatteiden mukaan jäsentyneeksi tieteen tarkasteluksi. Tässä käsitys »filosofisesta» oikeustarkastelusta oli lähinnä Hegelin oikeusfilosofian tieteellisyyden korostamista. Abegg kritisoi puhtaasti ulkonaisille tunnusmerkeille perustuneita oikeusjärjestyksen systematisointeja, joita oikeustieteessä oli esitetty. Niitä hän piti yksinkertaisesti epätieteellisinä. Toisaalta s. 3: »Man ist zu dem Begriff der Encyclopädie, wie zu vielen andern, auf geschichtlichem Wege gekommen.» Abegg ei käsittänyt oikeusteoriaa (»ensyklopedia») oikeustieteen metateoriana, vaan oman sisältönsä omanneena oikeustieteen alana (s. 4 s.), jonka ala kattoi koko oikeustieteen (s. 7). Tietyn erikoistieteen »ensyklopedia» ei eronnut kyseisen erikoistieteen kokonaisuudesta, vaan oli sen filosofista esittämistä, oikeustieteen alueella »ensyklopedian» tehtävänä oli esittää oikeuden idea »in ihrer Besonderheit, als eine allgemeine aufzufassen, und diese Wissenschaft nach ihrem ganzen Seyn, ihren Theilen, deren innern Zusammenhang, gegenseitigen Verhältnissen und denen zum Ganzen darzustellen» (s. 8). Oikeusteoriaan kuului siten oikeustiede kokonaisuutena sekä sen systeemi ja metodi (s. 8). Kiintetät sidosta Hegelin pari vuotta aiemmin ilmestyneeseen Oikeusfilosofiaan ei voi olla panematta merkille.

Abeggin mielestä oikeusfilosofia ja -historia oli yhdistettävä, jolloin Hegelille tutun dialektisen kaavan pohjalta erotettiin kolme oikeustieteen osaa: oikeusfilosofia, oikeushistoria ja positiivisen oikeuden systeemi niiden ykseytenä (ks. *Abegg* m.t. s. 14—15).

Kolme vuotta myöhemmin ilmestyneessä teoksessaan System der Criminal-Rechts-Wissenschaft Abegg oli jossakin määrin etääntynyt Hegelistä.

Tunnetuimmassa teoksessa Die verschiedenen Stratrechtstheorien s. 8 ss. filosofinen ja historiallinen oikeuden tarkastelu ilmeni yhdessä jo siten, että sen eri puolia ei voi erottaa toisistaan. *Abegg* m.t. s. 8 ss. puhui ilmeisen tietoisesti rikoksen ja rangaistuksen käsitteiden *filosofis-historiallisesta* kehityksestä ja niiden tarkastelun *filosofis-historiallisesta* metodista.

Myöhäisteoksessaan *Abegg* käsitti rikosoikeustieteen filosofisen, historiallisen, systemaattisen ja dogmaattiskäytännöllisen oikeustarkastelun kokonaisuutena eli samaan tapaan kuin teoksessa System der Criminal-Rechts-Wissenschaft, ks. *Abegg,* Die Berechtigung der deutschen Strafrechts-Wissenschaft der Gegenwart (1859) s. 16 ss.

että Berner katsoi filosofisen ja historiallisen metodin toisistaan riippumattomiksi, kun taas Forsman näki 1800-luvun rikosoikeusajattelussa niissä kaksi toisilleen vastakkaista suuntaa, joiden välillä hän halusi toimia välittäjänä.[167] Ilmeistä kuitenkin on, että historiallisen oikeuskoulun rikoslainoppineiden keskuudessa ilmaisua »filosofinen» rikosoikeustiede, »filosofinen» koulu ja »filosofinen» metodi käytettiin sangen erilaisissa merkityksissä. Toisinaan sillä viitattiin Hegelin esittämään käsitykseen oikeustutkimuksen kolmesta kehitysvaiheesta (empiirinen, apriorinen, filosofinen), toisinaan niihin monilukuisiin spekulatiivisiin rangaistusteorioihin, joita 1800-luvun alkupuolella esitettiin. Välistä ilmaisulla viitattiin feuerbachilaiseen oikeuspositivismiin, joskus praktiseen voimassa olleita lakeja selittäneeseen lainoppiin. Näin ollen vaikka eräät historiallisen oikeuskoulun ajatustapoja omaksuneet rikoslainoppineet puhuivat »filosofisen» ja »historiallisen» oikeusajattelun vastakkaisuudesta ja toiset käsittivät historiallisen ja filosofisen metodin suorastaan yhdeydeksi, ei se merkitse sinänsä vastakkaisten peruskäsitysten olemassa oloa oikeistohegeliläisen historiallisen oikeusajattelun piirissä. Se ei myöskään kumoa sitä vastakkaisuutta, joka vallitsi oikeuspositivistisen ja historiallisen oikeuskoulun lähtökohtien välillä.

7. Perustaltaan historiallisen rikosoikeusajattelun rangaistusteoriat olivat absoluuttisia, retributiivisia, vaikka rangaistukseen itsetarkoituksena, rikoksen käsitteeseen liittyvänä sen kumoamisena, oikeellisena sovituksena, oikeudenmukaisuuden toteuttamisena tms. usein liitettiin

---

167 Ks. *Berner,* Lehrbuch des Deutschen Strafrechtes johdannon sisäinen logiikka, jossa erotettiin rikosoikeustieteen filosofinen sisältö (rikosoikeuden käsite, rikosoikeuden periaatteen johtaminen eli rikosoikeusteoriat ja rikosoikeuden paikka tieteen systeemissä), historiallinen sisältö (rikosoikeuden historia ja lähteet) ja ns. aputieteet (luonnontieteet, etiikka, sosiaalitieteet, psykologia ja historia). Bernerillä filosofisen ja historiallisen kategoriat vastoin Abeggia olivat jokseenkin riippumattomia toisistaan. Niiden yhdyssiteenä oli oikeastaan vain Bernerinkin hyväksymä teoria rangaistuksen kehityksen kolmesta vaiheesta, joka toimi absoluuttisen rangaistusteorian perusteluna. Ks. myös *Forsman,* Straffrättens allmänna läror s. 13 ss., jossa filosofinen suunta kuvattiin aprioriseksi tavaksi konstruoida rikosoikeus ottamatta huomioon kansallisia oloja ja oikeuskäsityksiä. Historiallista oikeuskoulua Forsman kuvasi filosofista suuntaa vastaan syntyneenä reaktiona. *Abegg,* Die Berechtigung der deutschen Strafrechts-Wissenschaft s. 24 ss. kuvasi »filosofista» koulua pikemminkin välittömästi praktiseksi, systemaattisdogmaattiseksi oikeusajatteluksi, joten siinä »filosofisen» rikosoikeuskoulun nimen alta tulevat esille oikeuspositivistisen tieteenharjoituksen perusasettamukset.

sille alisteisina erilaisia utilitaristisia päämääriä. Viime vuosisadan ensi puoliskon ja suurelta osin myös jälkimmäisen puoliskon hallitsevat rangaistusteoriat olivat sovitusoppeja eri muunnelmina kantilaiseen, hegeliläiseen, herbartilaiseen tai stahlilaiseen tapaan.[168] Kiinnostavinta tässä yhteydessä on se ajatustenkulku, jolla oikeistohegeliläinen rikoslainoppi tuli utilitarismia vastustaneisiin käsityksiinsä. Teoreettisen kehyksen takana oli käsitys oikeuden idean olemassaolosta ja siis sen — eikä pelkästään oikeusnormien — positiivisuudesta sekä Hegelin oikeusfilosofiassa Sittlichkeit-käsitteen dialektisina etappeina esitetyt käsitteet »Familie», »bürgerliche Gesellschaft» ja »Staat». Ottamatta huomioon oppi-isänsä tapaa käsitellä rikosoikeuden peruskysymyksiä abstraktina oikeutena Abegg kokosi mainituista aineksista teorian rangaistuksen käsitteen kehityksen kolmesta historiallisesta vaiheesta. Ensimmäisessä sen käsitteen kehitysvaiheessa rangaistukselle oli ominaista sen ilmeneminen kostona, välittämänä tunnereaktiona loukkauksiin, yksityissotina, verikostona jne. sekä ne korvaavana sovintorahasysteeminä. Abegg esitti, että sukuyhteiskunnalle (»Familie») tällainen rangaistusjärjestelmä oli tyypillinen. Siitä nykyaikana ei liene epäilyksiä. Tärkeämpää tässä yhteydessä kuitenkin on se, että Abegg kytki yhteen käsitteen »bürgerliche Gesellschaft» ja rangaistukseen sinänsä kuulumattomia utilitaristisia tavoitteita toteuttavan rikosoikeuden. Kansalaisyhteiskunnassa vallitsi »Verstand» ja sen rikosoikeutta hallitsivat utilitaristiset lähtökohdat. Valtiossa, jolla Abegg tarkoitti lähinnä 1800-luvun alun Preussia, vallitsi »Vernunft», siihen liittyvänä siveellinen rikosoikeus ja »Gerechtigkeit» rikosoikeuden ylimpänä periaatteena.[169] Oikeellisuus, jonka konkreettista sisältöä Abegg ei eritellyt, muodosti avaimen, jonka avulla avautuivat muut rikosoikeuden peruskysymykset, jonkinlaisen jumaluuden pseudonyymin.

Ydinajatuksiltaan samanlaisen kaavamisen käsityksen rangaistuksen

---

168 Perusteellisia esityksiä 1800-luvun alkupuolen rangaistusteorioista ovat esim. *Berner* m.t. s. 6 ss., *Forsman* m.t. s. 16 ss. (joka on lähinnä Bernerin oppikirjan lyhennelmä), *Hälschner,* Das gemeine deutsche Strafrecht s. 3 ss., *Köstlin,* Neue Revision s. 754 ss., *Saalheimer,* Die strafrechtlichen Vereinigungstheorien laajasti. Sangen jäntevä, joskin lyhyt, erittely 1800-luvun alkupuolen rangaistusteorioista on *Snellman,* Läran om staten s. 158 ss. Ks. myös *Ørsted,* Strafferetlige skrifter I s. 80 ss.

169 *Abegg,* Die verschiedenen Strafrechtstheorien s. 17—73.

käsitteen kehitysvaiheista tapaamme mm. Berneriltä [170] ja häntä seuranneelta Forsmanilta.[171] Erona oli kuitenkin se, ettei enää korostettu kansalaisyhteiskunnan ja valtion tiettyä vastakkaisuutta. Päinvastoin, Forsmanille vielä selvemmin kuin Bernerille absoluuttisen rangaistusteorian hallitsevuuden taustalla oli ajatus valtion »suuremman kypsyyden» saavuttamisesta, ei sen enemmästä. Hälschner viimeisenä huomattavana jälkihegeliläisenä rikoslainoppineena jätti kyseisen pseudohistoriallisen historiankäsityksen kaikessa hiljaisuudessa sivuun.[172]

8. Edellä olevasta esityksestä selviää historiallisen oikeuskoulun ja liberaalisen ideologian valtiokäsityksen vastakkaisuus. Historiallinen oikeuskoulu ja sen rikoslainoppi käsitti valtion itsetarkoituksena, mistä Berner muodosti osittain poikkeuksen.[173] Liberaalinen vapauskäsitys piti valtiota kansalaisvapauksien, etenkin taloudellisen toiminnan vapauden, suojelijana. Historiallisen oikeuskoulukunnan rikoslainoppineet kiinnittivät nulla poena sine lege-periaatteeseen varsin vähän huomiota. Abegg kyllä hyväksyi laillisuusperiaatteen,[174] mutta laajentavan tulkinnan ja analogian salliminen [175] ja tavanomaisen oikeuden hyväksyminen oikeuslähteeksi säädännäisen oikeuden rinnalle [176] vähensi periaatteen tehoa. Abegg tähdensi, että kaikki oikeus alkuperältään on »kansanoikeutta», tulosta kansan tavoista, tietoisuudesta ja vakaumuksista. Hän yhtyi siihen historiallisen oikeuskoulun yleiseen käsitykseen, että juristiammattikunta on oikeutettu muotoamaan »kansan yleisen oikeustajunnan» positiivisiksi oikeusnormeiksi, sillä juristikuntaa oli tarkasteltava »zunächst als der Theil des Volkes .... welcher nunmehr das Ganze vertritt».[177] Toisin sanoen »kansalta» eräässä mielessä otettiin edustus-

---

170 *Berner,* m.t. s. 41 ss.

171 *Forsman* m.t. s. 42 ss.

172 Ks. *Hälschner,* m.t. s. 3 ss. ja s. 37 ss. Kaavan kritiikistä ks. *Piontkowski,* Hegels Lehre über Staat und Recht und seine Strafrechtstheorie s. 198 ss. Kaavaa Familie — bürgerliche Gesellschaft — Staat hegeliläiset rikoslainoppineet käyttivät myös oikeushyvien systeeminsä rakentamisessa, ks. esim. *Berner* m.t. ja *Forsman,* De särskilda brotten.

173 Berner lisäsi hegeliläiseen valtiokäsitykseen sen, että valtio on lisäksi reaalinen organisaatio, jonka tehtävänä oli oikeushyvien suojelu, ks. *Holzhauer,* Willensfreiheit und Strafe s. 86.

174 *Abegg,* System der Criminal-Rechts-Wissenschaft s. 15 s.

175 *Abegg* m.t. s. 7.

176 *Abegg,* Die Berechtigung der deutschen Strafrechts-Wissenschaft s. 69 ss.

177 *Abegg* m.t. s. 70. Tässä Abegg liittyi tietoisesti Savignyn ja Puchtan käsityksiin.

oikeus sitä kuulematta, sillä historiallinen oikeuskoulu ei pyrkinyt selvittämään, mitä »kansaksi» kutsuttu kokonaisuus oikeusnormeista ajatteli eikä siihen olisi ollut metodisia edellytyksiäkään. On selvää, ettei legalismiin sovellu tavallisten lainsäädäntöä muodostavien valtioelinten ulkopuolella olevien oikeusnormeja laativien yhteiskunnallisten elinten, ryhmien tai ammattikuntien olemassaolo, vaikka ne esittäisivätkin edustavansa koko yhteiskuntaa. Berner hyväksyi niinikään legaliteettiperiaatteen, mutta ei itsenäisenä rikosoikeusteorian eräänä kivijalkana, vaan tavanomaisen oikeuden rajoituksena. Hän näki tavanomaisen oikeuden kansallisesta oikeudellisesta tajunnasta lähtevänä oikeusmuotona takuuna sitä ehdonvallan vaaraa vastaan, jota kirjoitetun lain ensisijaisuus saattaisi merkitä. Lainsäätäjälle hän antoi seuraavat oikeuspoliittiset ohjeet: 1) »Die Gesetzgebung hat kein absolut neues Recht zu machen. Sie soll nur das durch die geschichtliche Entwickelung der Nation zur Erkenntnis gekommene Recht aussprechen.» 2) »Die Gesetzgebung muss das Hergebrachte so weit als möglich schonen. Sie darf den Faden der geschichtlichen Entwickelung nicht zerreissen, sondern muss Achtung haben vor den geschichtlich entstandenen Landessitten». 3) »Die Gesetzgebung muss dagegen das Hergebrachte muthig über den Hausen werfen, sobald die Zeit augenscheinlich darüber hinaus ist.» 4) »Ist bereits eine vollständige Gesetzgebung vorhanden, so bleibe man auf dem Wege der allmäligen organischen Fortentwickelung.»[178] Toisin sanoen mikä oli historiallisesti muodostunutta, se oli oikeutettua ja puolustettavaa ja hylättävissä vain ajan ajettua epäilyksittä sen ohi. Hälschnerin vastaus näihin ideologisiin peruskysymyksiin painotti enemmän legalismia, joskin positiivinen oikeus hänenkin käsityksensä mukaan syntyi lainsäädännön ohella tavan voimalla.[179]

9. Kirjoitetun lain, tavanomaisen oikeuden ja tieto-opilliselta perustaltaan idealistisen historiankäsityksen välisten suhteiden spekulaatioissaan historiallisen oikeuskoulun rikoslainoppi muodosti niin muodoin valistuksen luonnonoikeusajattelulle selvästi vastakohdan. Olihan luonnonoikeusajattelu edellyttänyt ihmisluontoa ja -oikeuksia koskevien periaatteiden kanssa sopusoinnussa olevien kirjoitettujen lakien välttämättömyyttä. Napoleonin kukistumisen jälkeen hallitsevaksi muodostuneeseen tapaan myös romanttishistoriallinen rikoslainoppi katsoi tehtä-

178 *Berner,* Lehrbuch des Deutschen Strafrechtes s. 80 ss.

179 Ks. enemmän *Hälschner,* Das gemeine deutsche Strafrecht s. 81 ss.

väkseen arvostella valistusideologiaa. Joka tapauksessa on selvää, ettei tarkastelun alainen rikoslainoppi hyväksynyt luonnonoikeusajattelun perustaa. Toisaalta voidaan sanoa, että se korvasi luonnonoikeuden immanentit periaatteet metafyysisellä oletuksella kansan hengestä, tietoisuudesta tms. Se »historiallisuus», jonka puutteesta esimerkiksi Berner niin kärkevästi valistusfilosofiaa moitti,[180] oli hegeliaaneille objektiivisesti olemassa olevan idean liikuntaa. Nykyaikana tämän moitteen oikeutus näyttää vähintään kyseenalaiselta ymmärrettäessä se, millainen merkitys esimerkiksi Giambatista Vicolla, Fontenellella tai Voltairella on ollut, yhteiskunnan historiallisen muuttuvuuden havaitsemisessa ja historiankirjoituksen uudistamisessa.

Sangen paljon huomiota historiallisen oikeuskoulun rikoslainoppi kiinnitti P. J. A. Feuerbachin tieteenkäsityksen arvosteluun. Berner moitti häntä epähistorialliseksi,[181] piti Feuerbachin rangaistusteorian ydinajatusta virheellisenä, sen oikeutusperustetta kestämättömänä[182] ja pyrkimystä selkeään ja lainkäyttäjän harkintavaltaa sitovaan rikoslainsäädäntöön haaksirikkoutuneena. Berner ei kuitenkaan kieltänyt hänen luomansa Baijerin rikoslain tiettyjä ansioita.[183] Köstlinin pääteos oli hieman provosoivasti nimeltään »Neue Revision der Grundbegriffe des Kriminalrechts»,[184] sillä Köstlinin peruskäsitykset suuntautuivat oikeis-

180 *Berner* m.t. s. 73 s.: »Die Aufklärungsperiode, mit ihrer abstrakter Philosophie, verhält sich *negativ gegen das Geschichtliche.* Sie sucht das Wahre nur im subjektiven Geiste des Denkers und weiss noch Nichts von der objektiven Existenz der Idee, welche sich in der Geschichte schrittweis verwirklicht». Välittömästi näiden sanojen jälkeen Berner kävi Feuerbachin kimppuun: »Dieser Einseitigkeit hat sich auch Feuerbach noch nicht entzogen. *Es fehlt ihm die geschichtliche Rechtsanschauung* . . .» (kurs. A.F.B.).

181 Ks. ed. alav.

182 *Berner* m.t. s. 10 s. Perusteita Feuerbachin rangaistusteorian kritiikkiin Berner esitti kolme: 1) jokainen rangaistusuhasta huolimatta tehty rikos osoitti psykologisen pakon mahdottomuuden, 2) rikolliset eivät tunne rikoslakia riittävän tarkasti, 3) useimmat rikolliset toivovat välttävänsä rangaistuksen. Jokseenkin samoin *Forsman,* Straffrättens allmänna läror s. 22 s. Berner oletti myös, että Feuerbachin rangaistusteoria johtaisi drakonisiin rikoslakeihin. Rationaalisesti käsitettynä Feuerbachin rangaistusteoria kirjoittajan käsityksen mukaan kestää *tämän* kritiikin.

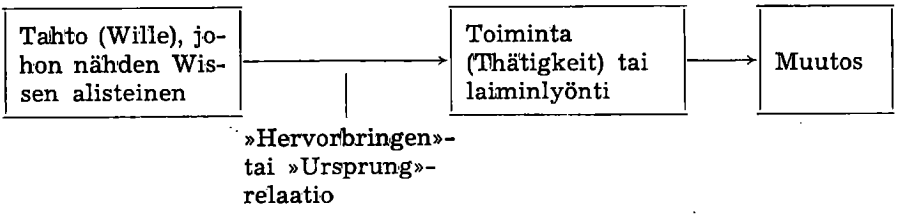
183 *Berner* m.t. s. 77.

184 Hänen oikeusajattelustaan ks. esim. *Eb. Schmidt,* Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege s. 284 ss., *Piontkowski,* Hegels Lehre

tohegeliläisistä lähtökohdista Feuerbachia ja yleisemminkin oikeuspositivismia vastaan. Abeggia pidättelivät tietyt henkilösuhteet (Mittermaier — Feuerbachin teosten myöhempi toimittaja — oli Abeggin henkilökohtainen ystävä)[185] suorasta Feuerbach-kritiikistä.

10. Toisin kuin Hegelin filosofia, jossa kategoriat vapaus, sattuma ja välttämättömyys olivat dialektisessa suhteessa toisiinsa, hegeliaanisen rikoslainopin yhteiskunta- ja ihmiskäsitys oli varauksettoman indeterministinen. Kun klassisessa rikosoikeusajattelussa tahdonvapauden oletttaminen muodosti koko vastuujärjestelmän kantavan dogmin, oli tämän dogmin teoreettinen alkuperä — siinä muodossa kuin se rikoslainopissa omaksuttiin — lähinnä historiallisen oikeuskoulun ihmiskäsityksessä. Millaisen teorian ihmisestä rikoslainoppi on omaksunut, näkyy tavallisesti selvimmin tekoteoriasta ja syyllisyysopista, etenkin tahallisuuskäsityksestä. Oikeistohegeliaanisen rikoslainopin ihmiskäsityksen rekonstruoimiseksi on tarkasteltava eräitä tekoteorian ja syyllisyysopin keskeisiä taustaolettamuksia Abeggilla, Köstlinillä ja Bernerillä.

Abeggin teko-opissa avainkäsitteenä oli tahdon kategoria. Tekoon kuului individuaalinen subjekti, jonka tahto oli muutosten alullepanija, rikostekoon objektiivisen oikeuden vastainen subjektiivinen ja hylättävä tahto. Toiseksi tekoon kuului tieto ja tahto subjektin teon alkuperänä, kolmanneksi tahdon ilmeneminen toiminnan (tai laiminlyönnin) kautta, neljänneksi oikeudenvastaisuus ja viidenneksi rangaistavuus. Kolme ensimmäistä kohtaa olivat teon genus, kaksi viimeistä rikosteon välttämättömiä edellytyksiä.[186] Puuttumatta syyllisyysopin detaljeihin voidaan sanoa, että Abegg oletti ihmisen toimivan seuraavanlaisen kaavan mukaan:

über Staat und Recht und seine Strafrechtstheorie s. 84 ss., s. 199 ss., *Holzhauer*, Willensfreiheit und Strafe s. 81 ss.

185 Abeggin teos Die Berechtigung der deutschen Strafrechts-Wissenschaft der Gegenwart oli omistettu Mittermaierille.

186 *Abegg*, System der Criminal-Rechts-Wissenschaft s. 37 s., s. 42 s. ja s. 48 s.

Abegg edellytti, että syyksiluettavuuden mahdollisti vain tahdon vapaus[187] tai oikeastaan edellytyksettömyys. Abeggin kaavamaiset ihmisen toiminnan erittelyt perustuivat 1800-luvun alussakin varsin arkaaiseen psykologiseen käsitykseen, sillä jo Christian Wolff oli eritellyt henkiset ilmiöt järkeen, tahtoon ja tunteeseen[188] eikä Abeggin kunnioittaman oppimestarin Phänomenologie des Geistes-teoksesta voitu juuri havaita jälkiä. Otettaessa huomioon Wolffin auktoriteettiasema voidaan hyvin olettaa, että kyseinen 1800-luvun oikeustieteessä syyllisyys- ja tekokäsityksen taustalla usein ollut inhimillisen toiminnan malli oli peräisin hänen ajatuksistaan, joita oli rikoslainopin tarkoituksiin soveliaalla tavalla muokattu. Toisaalta Hegel itse määritellessään Oikeusfilosofiassaan rikoksen yleistahtoa vastaan asettuneeksi erikoiseksi tahdoksi ja käsitellessään subjektin muita aspekteja toisissa yhteyksissä antoi mahdollisuuden yksipuoliselle tulkitsemiselleen.

Eräässä mielessä voidaan siis sanoa, että tahdon käsite merkitsi rikosoikeudellisen vastuujärjestelmän rakentamisessa Abeggilla samaa kuin käsite »Gesinnung» myöhemmässä sosiologisessa rikosoikeuskoulukunnassa.

Bernerin vuonna 1843 ilmestyneessä tutkielmassa syyksiluettavuusopista oli keskipisteessä vapauden problematiikka. Hän asetti luonnon ja ihmisen vastakohdaksi olettamalla, että vapaus on hengen atribuutti vaan ei luonnon.[189] Kun Hegelillä vapaus ja vapautumisen prosessi oli ollut objektiivisen — tai absoluuttisen — hengen atribuutti, Bernerillä se muuttui subjektiiviseksi indeterminismiksi.[190] Pian tämän jälkeen julkaistussa rikosoikeuden peruskäsitteiden uusrevisiossaan Köstlin lopullisti hegeliaanisen rikoslainopin indeterminismin. Rikollisen erikoistahdon genetiikka muodosti koko rikosoikeuden peruskysymyksen. Holzhauer kuvaa sangen kiintoisasti sitä Köstlinin ajatuksenjuoksua,

---

187 *Abegg* m.t. s. 43. Vrt. *Holzhauer* m.t. s. 80: »Abegg begründet die Zurechnung auf die Vernünftigkeit des Menschen, wobei seine Stellung zum Freiheitsproblem undurchsichtig bleibt» (Holzhauer viittaa Abeggin vuonna 1836 ilmestyneeseen oppikirjaan).

188 Ks. *Rubinstein,* Grundlagen der allgemeinen Psychologie s. 74. Wolffin jaolla on merkitystä vielä nykyään, sillä tietoiset psyykkiset ilmiöt jaetaan usein kognitiivisiin, volitiivisiin ja affektiivisiin.

189 *Berner,* Grundlinien der criminalistischen Imputationslehre s. 16 *Holzhauer* m.t. s. 81 mukaan.

190 Tarkemmin *Holzhauer* m.t. s. 81.

joka johti hänet ulos Hegelin objektiivisesta tahdonvapauden käsittämisestä ja dialektisesta logiikasta.[191]

Abeggin tavoin Bernerillä oli suhteellisen yksinkertainen kuva inhimillisen käyttäytymisen rakenteesta, johon hän perusti eräitä keskeisiä rikosoikeusdogmatiikan kysymyksiä. Toisaalta koko tahdonvapauden problematiikka oli Bernerille rikosoikeuden oppikirjassaan irrelevantti ongelma, vuosisadan puolivälin tienoilla hänen käsityksensä oli siis täytynyt muuttua. Bernerinkin inhimillisen käyttäytymisen kuvauksessa oli keskeisessä asemassa tahdon käsite. Subjekti asettaa (»legt») tahtonsa sellaisenaan (»an sich») elottomaan välineeseen, joka siten jouduttuaan subjektin tahdon valtaan asettuu liikkeeseen kohdetta vastaan. Välineen liikkeen avulla välittyy subjektin tahto tekoon (Tat). Toiminta (Handlung) on tällainen tahdon elävä (lebendige) välittyminen tekoon. Toiminta on tahdon liikettä ulkomaailman perustalta erona teosta, joka on tahdon liikkeen objektiivinen tulos. Samantapainen teon ja toiminnan erottelu oli Forsmanin ajattelun lähtökohtana.[192] Bernerin käsitys rikoksen rakenteesta, ilmenemismuodoista, syyllisyydestä, yrityksestä ja osallisuudesta oli kyseisen peruskäsityksen edelleen kehittelyä, jonka yksityiskohtiin ei voida puuttua. Sen sijaan on syytä panna merkille Bernerin vuonna 1868 julkaistun käsityksen huomattavan mekanistinen sävy verrattuna esimerkiksi Köstlinin Neue Revisioniin ja Bernerin aikaisempiin käsityksiin. Luullakseni kyseessä on ilmaus siitä historiallisen oikeuskoulun rikoslainopin ja oikeuspositivismin konvergenssista, joka Saksan oikeustieteessä tapahtui 1800-luvun puolivälistä alkaen. Berner vain myötäili debatissa hallitsevaksi tullutta käsitystä. Toisaalta mekanistisuus oli käänteistä mekanistiselle materialismille ja sen käsitykselle ihmisestä koneeseen verrattavana oliona. Toisin sanoen, kun materialistisessa tieteenkäsityksessä riippuvuusketjun lähtökohta tavalla tai toi-

---

191 *Holzhauer* m.t. s. 82 ss. Köstlinin varaus Hegeliä vastaan koski jo itse vapauden käsitettä, hänen mielestään Hegel ei ollut esittänyt »puhdasta» vapauskäsitettä, Hegelin objektiivinen idealismi saattoi johtaa deterministisiin johtopäätöksiin, Hegelin systeemiin oli tuotava subjektiivinen henki kaikkine ilmiöineen ja valinnanvapaus. Objektiivisen idealismin tehtävänä oli valtion ja oikeuden perustelu, yksilöllinen toiminta oli käsitettävä edellytyksettömän tahdon valintaan perustuvaksi. Köstlin pyrki osoittamaan, ettei tahdonvapaus kyseisessä muodossaan ollut oikein ymmärretyn kausaliteetin vastaista.

192 *Berner*, Lehrbuch des Deutschen Strafrechtes s. 145 s., *Forsman*, Straffrättens allmänna läror s. 155 ss.

sella on ihmisen tajunnan ulkopuolella, Bernerillä se oli ihmisen tahdossa.

11. Hegelin oikeistolaiselle tulkinnalle perustunut historiallisen koulun rikoslainoppi toimi vuoteen 1848 saakka restauraation apologiana. Saksan yliopistojen intellektuaalinen tila viime vuosisadan alkupuoliskolla ei kuitenkaan ollut yksiviivainen. Päinvastoin ne toimivat sangen huomattavassa määrässä myös restauraatiota vastustaneiden yhteiskuntateorioiden ja demokraattisten suuntausten tyyssijoina. Sellaisia kannattaneiden toimintamahdollisuudet vain olivat enemmän tai vähemmän rajoitettuja. Hegelin vaikutus ulottui monella tavalla myös vapaamieliseen oppositioon, ajatelkaamme esimerkiksi Snellmanin selvästi liberaalia Hegel-tulkintaa. Berliinin yliopistossa vaikutti rikosoikeuden professorina 1820-luvun lopulla ja 1830-luvulla Hegelin suosikkioppilas *Eduard Gans*, joka oli Savignyn tärkein ammatillinen vastustaja, radikaali humanisti ja valtiollisilta käsityksiltään tasavaltalainen.[193] Gans edusti ilmeisesti samankaltaista ajatteluperintöä kuin Snellman, mutta ei varhaisen kuolemansa (41-vuotiaana vuonna 1839) vuoksi ehtinyt laatia kuolemattomia monumentaaliteoksia. Luultavasti sen takia Gans on jäänyt rikosoikeusajattelun historiassa vahvasti unohduksiin.[193a] Hän ei enää ollut kokemassa sitä Hegelin systeemin filosofisen ja tieteellisen auktoriteetin kieltämistä, joka tapahtui 1840-luvulla, eikä vuosien 1848—1849 poliittisia mullistuksia, jotka avasivat muun ohella oikeustieteelle uudet yhteiskunnalliset ja intellektuaaliset reunaehdot. Jos haluamme projisoida Gansin suomalaisen oikeustieteen kehitykseen, on luultavaa, että Ehrströmin ja K. F. Lagusin 1850-luvun lopulla esittämien varsin utilitarististen ja reformististen Hegel-tulkintojen taustalla intuitiivisesti olivat Gansin edustamat käsitykset enemmän kuin Wirth ja Köstlin, joiden käsityksiin etenkin Ehrström oli hyvin perehtynyt.

---

193 *Gulyga*, Georg Wilhelm Friedrich Hegel s. 328 s.: Gansilta evättiin osittain vuonna 1831 oikeus oikeusfilosofian luentojen pitämiseen Hegelin sijasta, koska »der Professor Gans . . . alle Studenten Republikanern macht». Gansilla oli merkitystä Karl Marxin nuoruudenkäsityksille, ks. esim. *Berlin*, Karl Marx s. 64.

193a Ks. kuitenkin *Ross*, Theorie den Rechtsquellen s. 171 s.

2.1.4. Oikeuspositivismin ilmenemismuodoista 1800-luvun rikosoikeudellisessa ajattelussa

2.1.4.1. Yleisluonteista

Teollisen vallankumouksen asettamia vaatimuksia tieteelle historiallisen oikeuskoulun spekulatiivinen tieteenihanne ei voinut tyydyttää. Tuotantovoimien kasvun aiheuttamista vaatimuksista johtui se, että englantilaisessa tieteessä jo sangen varhain oli empiirinen filosofia saanut vankan jalansijan. Luonnonoikeusajattelijoina tunnettujen Hobbesin ja Locken teorioissa empiristinen filosofia ja oikeuspositivistinen oikeusajattelu olivat jo ikäänkuin pähkinänkuoressa. Humen filosofia ja englantilaisen oikeuspositivismin, analyyttisen oikeustieteen ja empiristisen sosiologian »isän» Jeremy Benthamin sekä J. S. Millin utilitarismi oli tälle perinteelle johdonmukainen jatke. Benthamin osuudesta rikosoikeudellisen ajattelun kehityksessä oli edellä jo puhetta. Englantilaisen oikeuspositivismin suurmestarina 1800-luvulla voidaan pitää John Austinia, Benthamin oppilasta.

Kun otetaan huomioon englantilaisen oikeusjärjestyksen yleisrakenne, jossa tavanomainen oikeus etenkin prejudikaattien voimalla on perinteellisesti ollut hyvin keskeisellä sijalla oikeuden luomisessa ja jossa ei ole ollut edes yhtenäistä kirjoitettua valtiosääntöä, tuntuu oikeuspositivismin perinteellinen valta-asema oikeustieteessä paradoksaaliselta. Ytimekästä selitystä siihen on vaikea antaa. Luullakseni selitys piilee Englannin historian kulussa, lähinnä siinä, että porvaristo jo 1600-luvulla hankki itselleen valtiollisen vallankäytön avaimet, mikä teki mannermaalla käydyn kodifikaatiodebatin Englannissa tarpeettomaksi. Säädännäisen oikeuden tuleminen oikeusjärjestyksen normien primäärilähteeksi on siis Englannissa voinut tapahtua vähin erin ja ikäänkuin huomaamatta.

Kuten edellä tapahtuneesta Kantin ja Feuerbachin oikeusajattelun tarkastelusta havaitaan, oikeuspositivistinen tieteenkäsitys oli olemassa Saksassakin 1800-luvun alkupuolella. Eikä se ollut vain olemassa, vaan myös vaikutti merkittävänä suuntana konservatiivisen historiallisen oikeuskoulun rinnalla. Kaikenlaisten oikeusajatteluun liittyneiden mystifiointien ja rannattoman spekulaation sekä rikoslainsäädännön epäkohtien hanakkana kriitikkona *C. J. A. Mittermaier* oli Feuerbachin seuraajista huomattavin. Toinen sangen tunnettu saksalainen oikeuspositivis-

tinen rikoslainoppinut 1800-luvun alkupuolella oli *Karl Georg von Wächter*. Huomattavana oikeuspositivistisen rikoslainopin edelläkävijänä on syytä mainita myös tanskalainen *A. S. Ørsted*, jonka kirjoituksia lukiessa helposti mieleen tulee epäilys, että perinteellinen rikosoikeusdogmatiikka ei metodisesti ole edistynyt niistä juuri lainkaan. Restauraation alaisissa maissa mainittujen rikoslainoppineiden edustama oikeustieteellinen perusasennoituminen eli kuitenkin akateemisen spekulaation, hegelöimisen ja kansallisen romantiikan syrjään työntämänä, sillä sen poliittisteoreettiset siteet klassiseen liberalismiin ja konstitutionalismiin olivat sangen avoimet ja selvät.

Saksalaisen klassisen idealistisen filosofian auktoriteetin kaatuminen ja vallankumousvuosien 1848—1851 tapahtumat antoivat oikeuspositivistiselle juridiikalle aikaisempaa olennaisesti paremmat kehitysedellytykset. 1850—1870-luvulla se saavutti hallitsevan aseman oikeustieteellisessä tutkimuksessa ja huipentui rikosoikeudessa Bindingin monumentaalisessa normiteoriassa. Samalla oli havaittavissa toinenkin mielenkiintoinen intellektuaalinen kehitysprosessi, sillä historiallisen koulukunnan ja oikeuspositivismin vastakohdat lientyivät, kunnes esimerkiksi 1880-luvulla Hälschner ja Binding saattoivat asettua rinta rinnan puolustamaan käsityksiään. Kyseisen konvergenssin tuloksena oli ns. klassinen rikosoikeusajattelu, joka noin 1860- ja 1870-luvulla kiinteytyi suhteellisen yhtenäiseksi koulukunnaksi.

Oikeuspositivistisessa tieteenkäsityksessä oikeudellisia normeja tarkastellaan yhteiskunnasta tietoisesti eristettyinä, »puhtaana» oikeutena. Viime vuosisadan oikeuspositivismin kehitys oli samalla oikeustieteen tietoista eristäytymistä ja itsenäistymistä muista tieteistä. Se perustui oletukselle, että oikeusjärjestys muodostaisi suljetun systeemin. Empirismin filosofia sai tietynlaisen analogian: kun tiedostamisen kohteeksi asetetaan tosiasioiden sijasta oikeusnormit, on helppoa havaita filosofisen (Humen ja Comten) positivismin ja oikeuspositivismin tietynlainen rakenneyhtäläisyys. Molemmissa tehdään induktiivisia yleistyksiä, filosofisessa positivismissa aistikokemuksista (kausaalisiin) lainmukaisuuksiin, oikeuspositivismissa oikeusnormeista yleisiin oikeusperiaatteisiin ja niiden pohjalta säännöstulkintoihin.

2.1.4.2. Historiallisen rikoslainopin muuntuminen oikeuspositivismiksi ja sen huipentuminen Bindingin normiteoriassa

1. Edellä on jo ollut puhetta Jeremy Benthamin historiallisesta paikasta luonnonoikeusteorioiden ja positivistisen tieteenkäsityksen taitekohdassa. Englantilaisen oikeuspositivismin juuret ovat kuitenkin jo Hobbesin Leviathanissa niin selväpiirteinen luonnonoikeusteoreetikko kuin Hobbes olikin. Plamenatz on — eikä nähdäkseni ilman perusteita — puolustanut käsitystä, että deskriptiivisten ja preskriptiivisten lauseiden toisistaan johdettavuuden kieltäminen oli Hobbesin ydinajatuksia.[194] Hobbesille oikeusnormit olivat luonteeltaan valtion tahdonilmaisuja, luonnonoikeudelliset periaatteet eivät olleet »properly laws», vaan ihmisen ominaisuuksia.[195] Toisin sanoen Hobbesilla luonnonoikeudelliset periaatteet ja positiivinen oikeus olivat toisiinsa nähden itsenäisiä eikä jälkimmäistä katsottu edellisten johdannaisena. Sitä paitsi on muistettava Hobbesin määritelmä luonnontilasta kaikkien sotana kaikkia vastaan, mikä ratkaisevasti poikkesi esimerkiksi Rousseaun käsityksistä. Rikokset Hobbes määritteli synniksi, mutta kun mainittu ilmaus jätetään sivuun, hänen rikosoikeusteoriansa paljastuu pohjimmaltaan yleisestäväksi tekorikosoikeudeksi ilman uskonnollisia tai sovitusopillisia elementtejä.[196]

Oikeuspositivistisen oikeuden luonteen hahmottelun seuraava vaihe Hobbesin teoriasta eteenpäin saattoi olla vain koko luonnonoikeudellisen käsitteistön kumoaminen. Edellä esitettiin jo, että Bentham otti tämän askeleen ja että Feuerbach kulki samaan suuntaan. *John Austinin* ana-

---

194 *Hobbes*, Leviathan, Plamenatzin johdanto s. 12 ss.

195 *Hobbes*, Leviathan s. 145 ss. (luvut XIV ja XV) ja s. 243 ss. (luku XXVI). Ajatuksensa siitä, että valtio on oikeusnormien syntymisen lähde ja että se niiden muodostamisessa on vain omien oikeusnormiensa sitoma, Hobbes ilmaisi hyvin selvästi s. 247: »Seeing then all laws, written and unwritten, have their authority and force, from the will of the commonwealth; that is to say, from the will of the representative; which is a monarchy is the monarch, and in other commonweaths the sovereign assembly», ks. myös s. 245: »For the legislator is he that maketh the law. And the commonwealth only prescribes, and commandeth the observation of those rules, which we call law: therefore the commonwealth is the legislator.»

196 Ks. tarkemmin *Hobbes*, Leviathan s. 263 ss. (luvut XXVII—XXVIII), esim. rangaistuksen määritelmä s. 277: »A punishment, is an *evil* inflicted by *public authority*, on him that hath *done, or omitted* that which is *judged* by the same authority to be a *transgression of the law;* to the end that the *will of men* may thereby the *better be disposed to obedience* (kurs. E.B.).

lyyttisessä oikeusteoriassa, jonka metodit sangen paljon muistuttivat nykyajan analyyttista oikeusteoriaa, kehitys kohti muista tieteistä ja yhteiskunnallisista realiteeteista eristynyttä positiivista oikeustiedettä ja sen metateoriaa saavutti siihenastisen huipentumansa. Austinin tavalla nähdä oikeudellisia ongelmia on vielä nykyäänkin oma merkityksensä englantilaisessa oikeusteoriassa, myös rikosoikeuden periaatekeskustelussa.[197]

Englannissa benthamilainen utilitaristinen oikeuspositivismi tuli hallitsevaksi oikeuspoliittiseksi suuntaukseksi suunnilleen 1820-luvulla.[198] Englantilaisen 1800-luvun oikeuspositivismin polveutuminen empirismin filosofiasta näyttää varsin selvältä, joskaan ei ongelmattomalta.

2. Saksassa vallinneissa poliittisissa ja intellektuaalisissa oloissa oikeuspositivismin synty, kiinnittyminen empiristiseen filosofiaan ja ilmentyminen rikosoikeudellisessa ajattelussa oli huomattavasti monimutkaisempi ilmiö. Myös saksalaisella oikeuspositivismilla rikosoikeudessa oli yleisteoreettiset taustatekijänsä kuten edellä havaittiin vertailtaessa toisiinsa Hegelin ja P. J. A. Feuerbachin rikosoikeusteorioita. Feuerbachin kautta saksalaisen rikosoikeudellisen positivismin juuret juontuvat Kantin filosofiaan. Toisaalta näyttää ilmeisen virheelliseltä kytkeä tämänkään oikeustieteellisen suuntauksen synty joihinkin nimiin, sillä pohjalla olivat tietyt yhteiskunnalliset, oikeuspoliittiset ja laintulkintakäytännölliset tarpeet.

Usein esitetään oikeuspositivismin syntyneen historiallisen oikeuskoulun pohjalta jotakuinkin huomaamattomasti ja ei-tietoisesti.[199] Tällöin kiinnitetään nähtävästi liian niukasti huomiota sekä kodifikaatiodebatin taustana olleisiin peruskysymyksiin että itse historiallisen oikeuskoulun perusasettamuksiin suunnattuun kritiikkiin 1800-alkupuolella. Edellä on jo viitattu siihen pitkäaikaiseen diskrepanssiin, joka vallitsi Feuerbachin ja historiallisen oikeuskoulun välillä. Mittermaierin metodikirjoitus vuodelta 1819, jossa hän eritteli saksalaisen oikeustieteen virheitä, suuntautui osittain tosin valistuksen lakien tulkinnattomuuteen kohdistuneita ylimitoitettuja vaatimuksia vastaan (esimerkiksi Beccarialla). Pääosaltaan se kuitenkin kohdistui erityisestävien käsityskanto-

197 Esim. *Hart*, Punishment and Responsibility ja *Acton* (ed.), The Philosophy of Punishment.

198 *Gagner*, Studien zur Ideengeschichte der Gesetzgebung s. 92.

199 Näin esim. *Ross*, Theorie der Rechtsquellen s. 169, *Ahlander*, Om rätt och rättstillämpning s. 66.

jen legalismille aikaansaamia vaaroja ja historiallisen oikeustieteenkäsityksen käsitelainopillista doktrinäärisyyttä, spekulatiivista metodia ja rangaistusteorioiden kaiken lähtökohdaksi asettamista vastaan. Implisiittisenä oli taustalla pyrkimys materiaalisia oikeudenmukaisuuperiaatteita toteuttavan oikeusvaltion aikaan saamiseksi.[200] Tässä mielessä varhainen oikeusvaltio-oppi ja sen orastanut oikeuspositivismi oli pikemminkin valistusideologian luonnonoikeuden jatkoa kuin historiallisen oikeuskoulun liitännäinen. Selvemmin kuin Mittermaierilla oikeusvaltioteorian ja oikeuspositivismin historiallinen kytkentä tuli esiin *Ørstedillä,* joka rangaistusteorialtaan ja metodiselta asenteeltaan oli täysiverinen feuerbachilainen.[201] Ongelmat yksityisoikeuden ja rikosoikeuden alalla poikkesivat 1800-luvun alussakin ratkaisevasti toisistaan. Siitä huolimatta Ørsted katsoi tarpeelliseksi torjua niitä käsityksiä, joita Savigny 1814 oli esittänyt uusia siviilikoodekseja vastaan, koska hän näki niiden samalla olleen välillisesti Ranskan Code penalin ja Baijerin StGB:n periaatteiden arvostelua.[202]

Historialliselle koulukunnalle valtio oli itsetarkoitus. Ørstedin valtiokäsitys oli sille suoranainen vastakohta hänen julistaessaan valtion tarkoitukseksi: »... efter vor Laere Statens Formaal er lige med selve Menneskehedens Formaal, det høieste saedelige Gode, saa maa og dens Straffelove have samme Øiemeed, og at det ingenlunde er den nok at afskraekke fra de Handlinger, som forstyrre Samfundets Fred.»[203] Feuerbachin tapaan Ørsted erotti tarkasti toisistaan oikeuden ja moraalin normit,[204] joiden rajat historiallisen oikeuskoulun rikoslainopissa hämärtyivät. Historiallisen oikeuskoulun rikoslainopin edellä Ørsted oli myös rangaistusteoriassaan, joka olennaisesti liittyi Feuerbachin legaaliseen tai psykologisen pakon teoriaan. Samaa voidaan sanoa hänen polemiikistaan Kantin ja Henken[205] absoluuttisia rangaistusteorioita

---

200 *Mittermaier,* Über die Grundfehler der Behandlung des Kriminalrechts in Lehr- und Strafgesetzbüchern teoksessa Theorie der Erfahrung in der Rechtswissenschaft des 19. Jahrhunderts s. 103 ss.

201 Ks. esim *Ørsted,* esipuhe teokseen Over de første Grundregler for Straffelovgivningen (1817) kokoelmassa Strafferetlige skrifter I s. 73 ss.

202 *Ørsted* m.t. I s. 77 ss.

203 *Ørsted* m.t. I s. 82.

204 *Ørsted* m.t. I s. 82 s.

205 *Henke* oli 1800-luvun alussa suhteellisen huomattava rikoslainoppinut, restauraation alkuun asti innokas feuerbachilainen (*Ørsted* m.t. I s. 94 alav. 2),

ja yleensä sovitusoppia sekä erilaisia erityisestäviä oikeusturvallisuutta vaarantaneita käsityksiä vastaan.[206]

Ørsted ei ollut kuitenkaan täysin irtautunut kantilaisesta tai valistusideologiaan kuuluneesta rationalismista. Hänen käsityksensä mukaan nimittäin oli olemassa rikoksia, joissa kriminalisointi perustui välttämättömiin järjen lakeihin.[207] Hän ei tiettävästi formuloinut oikeusnormien luonnetta valtion tai lainsäädäntöelinten tahdonilmaisuiksi, mutta Ørstedin tapa asettaa kysymyksiä ja yleinen metodinen ote oli olennaisesti samantapainen kuin oikeuspositivismissa yleensä.

3. Feuerbachin, Mittermaierin ja Ørstedin edustamalla rikosoikeudellisella liberalismilla oli 1800-luvun ensi vuosikymmenten olosuhteissa yhteiskunnallista edistystä ajanut rooli. Vähitellen liberalismi poliittisena doktriinina muuttui emansipoituvasta puolustukselliseksi. Rikosoikeudellisen ajattelun kehityksessä tämä suunta näkyi esimerkiksi *Karl Georg von Wächterin* (1797—1880) teoretisoinnissa. Wächteriä on perustellusti pidetty huomattavimpana saksalaisena oikeuspositivistisena ja liberaalina rikoslainoppineena Feuerbachin ja Bindingin välillä.[208]

Wächter lähentyi historiallisen koulun teorioita ensinnäkin tahdonvapauden problematiikassa, sillä hän piti subjektin tietoisuutta itsestään ja teostaan tahdonvapauden psykologisena indisiona.[209] Feuerbachin idealistisesta determinismistä tällaiseen käsitykseen on sanallisesti vähäinen mutta tietoteoreettisesti sangen huomattava välimatka. Itse asiassa kyseessä on sangen perinteellinen indeterministisen ihmiskäsityksen puolustusargumentti, nimittäin subjektin oman tunteen tai käsityksen pitäminen tahdonvapauden perusteluna. Toinen keskeinen problematiikka, jossa Wächter läheni historiallisen oikeuskoulun rikoslainoppia, oli jälkimmäisen absoluuttiset rangaistusteoriat. Hän nimittäin havaitsi tien sen kuilun ylittämiseksi, joka vallitsi toiselta puolen historiallisen

---

vuodesta 1815 alkaen hän omaksui sekoituksen »kokonaisuuden harmoniasta» lähteneestä absoluuttisesta (ja mystisestä) rangaistusteoriasta ja Röderin ym. parannusteoriasta. Ks. Henken teoriasta myös *Berner,* Lehrbuch des Deutschen Strafrechtes s. 18.

206 Ks. *Ørsted* m.t. I s. 84—129.

207 *Ørsted* m.t. I s. 137.

208 *Eb. Schmidt,* Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrectspflege s. 273.

209 *Wächter,* Das königliche Sächsische und das Thüringische Strafrecht (1857) s. 319 s. *Holzhauer,* Willensfreiheit und Strafe s. 90 mukaan.

koulun valtiokäsityksen ja rangaistusteorioiden sekä toiselta puolen oikeusvaltioliberalismin oikeusnormikäsityksen välillä. Hän määritteli rikoksen käsitteen puhtaan formaalisesti lain rangaistavaksi rikkomiseksi (mikä ei ollut vallan omaperäistä) ja katsoi valtion tehtäväksi oikeusjärjestyksen säilyttämisen (mikä sekään ei ollut uutta). Tähän perustuen hän näki rangaistuksen oikeutuksen välttämättömyydessä puolustaa oikeusjärjestyksen olemassaoloa.[210] Toisin sanoen Herbartin esteettisen, Hegelin dialektisen, Kantin modernisoidun talion ja Stahlin klerikaalisen sovitusopin rinnalle hän toi niin sanoaksemme juridisen sovitusopin. Sen ydinajatus on, että rangaistuksen oikeutuksen perusta on lakien rikkomisessa ja että pelkästään oikeusjärjestyksen voimassa pitäminen välttämättä edellyttää rangaistuksen käyttöä. Ajatus on sangen vanha, mutta Wächterillä se esiintyi spekulaatiosta puhdistettuna. Tunnetusti siitä muodostui Saksassa 1850—1870-luvulla vallinnut käsitys.

Wächter oli johdonmukainen oikeuspositivisti. Hän siis rajasi oikeustieteen tutkimuskohteeksi voimassa olleen oikeuden normit.[211] Toisaalta etenkin Eberhard Schmidt on tunnustanut hänen ansionsa rikosoikeuden historioitsijana.[212] Toisin sanoen historiallinen oikeuskoulu vaikutti Wächterin tutkimusintresseihin, mutta hän tuskin yhtyi sen historiankäsityksen ydinajatuksiin. Muutoinkin on syytä todeta, etteivät oikeushistorialliset tutkimukset oikeuspositivismille olleet vieraita.

4. Saksan vuoden 1871 StGB:n synnyn poliittisena taustana oli valtakunnan yhdistyminen Preussin hallitsevien piirien johdolla. Tästä johtuen ei ole sattuma, että StGB:n esikuva oli Preussin vuoden 1851 rikoslaki. Preussin rikoslain säätämiseen oli ollut oma vaikutuksensa sitä edeltäneillä poliittisilla murrosvuosilla, joiden aikana saksalainen liberalismi liittoutui konservatismin kanssa. Viimeistään tässä vaiheessa saksalainen oikeuspositivismi oli menettänyt emansipaatioluonteensa.[213] 1850- ja 1860-luvun vilkkaissa oikeustieteellisissä debateissa muodostui hallitsevaksi suuntaukseksi historiallisen koulun ja oikeuspositivistisen

---

210 Ks. Wächterin rikosoikeusideologiasta tarkemmin *Dannenberg*, Liberalismus und Strafrecht im 19. Jahrhundert s. 14—55 ja *Eb. Schmidt* m.t. s. 273 ss.

211 *Dannenberg* m.t. s. 17.

212 *Eb. Schmidt* m.t. s. 274. Eräs Wächterin pääteoksista oli vuonna 1845 ilmestynyt »Beiträge zur Deutschen Geschichte, insbesondere zur Geschichte des Deutschen Strafrechts.»

213 Samoin *Klenner*, Rechtsleere—Verurteilung der Reinen Rechtslehre s. 24 ja *Kühnl*, Liberalismista fasismiin s. 81.

rikoslainopin periaatteiden risteytys, jonka näkyvimpinä kiinnekohtina olivat seuraavat postulaatit:

1) Valtiofilosofisena taustana oli klassinen liberalismi ja sen formaalinen oikeusvaltioteoria. Valtio oli oikeusnormeihin sidottuna velvollinen takaamaan kansalaisille yksityisautonomian ja oikeusjärjestyksen antamat oikeudet, mutta yhteiskuntaa muuttavaa poliittista roolia sillä ei ollut. Oikeusvaltiokäsityksen johdannaisena tunnustettiin nulla poena sine lege-periaate ja sen johdannaiset (analogiakielto syytetyn vahingoksi, taannehtivan rikoslain kielto jne.). Vapaus oli vapautta valtiota vastaan. Valtio ei voinut toimia vapauden toteuttajana, vaan rajoittajana.

2) Rangaistusteoriana oli juristinen sovitusoppi eli rangaistuksen tehtäväksi nähtiin toimia »als vergeltende Gerechtigkeit».

3) Rikosoikeus oli luonteeltaan tekorikosoikeutta. Rangaistuksen kohteina olivat konkreettiset teot ja laiminlyönnit. Ajatukset, tekijän mielenlaatu yms. seikat saivat rikosoikeudellisen relevanssin vain tekoihin liittyneinä subjektiivisina seikkoina. Syyllisyysoppi perustui yksilölliselle syyllisyydelle ja oli luonteeltaan yksittäistekosyyllisyyttä.

4) In dubio mitius ja in dubio pro reo.

5) Syyllisyysoppi perustui indeterministiselle ihmiskäsitykselle. Tahdonvapaus käsitettiin syyllisyysarvostelun edellytykseksi.

6) Sovitusopista johtui implisiittisenä nullum crimen sine poena.

7) Vapausrangaistus muodosti seuraamusjärjestelmän keskeisen osan. Rikoslainsäädännössä rangaistus oli määräteltävä latitudeina ja rikoslainkäytössä eksaktisti riippumattomien tuomioistuinten toimesta. Ns. epämääräinen rangaistustuomio oli siis poissuljettu.

Saksan valtakunnan yhdistyminen ja siihen liittynyt StGB:n säätäminen oli vallitsevaksi muodostuneen juristisen maailmankatsomuksen suuri historiallinen triumfi. Oikeusvaltio katsottiin toteutuneeksi preussilaisen sotilas- ja virkamiesvaltion muodossa. Historiallisella käänteellä oli syvällinen merkitys klassisen liberalismin maailmankuvan omaksuneelle oikeustieteelle. Se saattoi nyt luopua lopullisesti oikeuspoliittisesta roolistaan ja eristäytyä tietoisesti yhteiskunnallisista, poliittisista ja historiallisista tekijöistä »puhtaaksi» oikeustieteeksi. Kun oli olemassa rikosoikeudellinen säädöstö, jonka rikosoikeusajattelu käsitti yhteiskunnallisen ja tieteellisen kehityksen viimeiseksi sanaksi, tuli päivänpolttavaksi tehtäväksi tämän lainsäädännön tulkitseminen ja systematisoiminen, käsiterakentelu ilman oikeustieteen ulkopuolisia metodo-

logisia apuneuvoja. On tuskin liioiteltua sanoa, että 1870-luvulla nopeasti kiinteytyneen klassisen rikosoikeuskoulukunnan perusmotiivina oli dogmi rikosoikeustieteen puhtaasti juridisesta työmetodista.[214]

5. Parhaimmillaan 1800-luvun lopun oikeuspositivismi oli huolellisessa ja tunnontarkassa käsiteanalyysissään, jonka käänteispuolella kuitenkin olivat käsitelainopin vaarat. Se käsitti oikeusjärjestyksen periaatteessa suljetuksi ja sisäisesti harmoniseksi imperatiivisten määräysten systeemiksi, jonka alkuperänä oli valtion tai konkreettisemmin sen elinten eli »lainsäätäjän» tahto. Käsitelainopin vaarat olivat ymmärtääkseni juuri tässä suljetun systeemin ideassa, joka myötävaikutti uusien juridisten ongelmien tarkasteluun jo muodostuneen ja lopulliseksi katso-

214 Näin *Rauch*, Die klassische Strafrechtslehre in ihrer politischen Bedeutung s. 53 sekä »klassikoista» *Binding*, Handbuch des Strafrechts I s. 4 alav. 1: »Alle Rechtsgeschichte ist nichts anderes als die Dogmatik in seiner Weiterbildung.», s. 7: »Die sog. Freiheit der Wissenschaft ist das richtige Maass ihrer Abhängigkeit vom Stoff ihrer Betrachtung und von den Gesetzen wissenschaftlicher Methode. Letztere bilden die gemeine Norm aller Theorie und ihre Aufstellung steht deshalb ausserhalb der Kreise aller Fachwissenschaften.» ... »Die neuere Strafrechtswissenschaft is geschichtlich ein Spross der Philosophie.» (vain historiallisesti — E.B.), s. 9: »Nun giebt es ... keine haltbare Rechtsphilosophie, die etwas anderes zu bieten vermöchte als die höchsten Grundgedanken des Rechtes, das gegolten hat oder noch gilt, keine Rechtsphilosophie, die etwas anderes wäre als Jurisprudenz, keine Jurisprudenz, die etwas anderes wäre als Wissenschaft des positiven Rechtes. Jeder ‚Versuch, die Strafrechtswissenschaft ... irgend eines philosophischen Systems untertan zu machen, ist deshalb ... Angriff auf ihre Freiheit.» Binding siis näki eristäytyneen oikeustieteen tieteen vapauden toteuttamisena. Ks. myös m.t. I s. 15 s. »... bedeutet der Entstellungstag eines neuen Gesetzbuchs nicht nur den Beginn einer neuen Periode des Rechts, sondern auch seiner Theorie: ...denn er bringt ihr neue Aufgaben und neue Pflichten, neue Impulse, aber auch neue Gefahren Dieser Umschwung ist um so gewaltiger, wenn nach langem Stillstand der Gesetzgebung im grossen plötzlich eine Gesammtcodification geplant und durchgeführt wird, oder wenn die Gesetzgebung aus alten verrottenen Geleisen in die Bahnen neuer Ideen umgiebt. Beide Bedingungen treffen bezüglich der neueren Strafgesetzgebung zusammen.» ... s. 33: »Was der Gesetzgeber nicht will, der Theoretiker nicht darf, das gerade ist ihr Amt.» Viimeksi mainittu ajatus tahtoi kytkeä oikeustieteen kiinteästi laintulkintakäytännön palvelemiseen. Ks. samantapaisista rikosoikeustieteen tehtävä- ja metodikäsityksistä 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa mm. *Birkmeyer*, Studien zu dem Hauptgrundsatz den modernen Richtung im Strafrecht s. 164: »Als Rechtswissenschaft hat die Strafrechtswissenschaft ihre Forderungen auf das rein juristische Gebiet zu beschränken, als welches auch unsere Gegner die Systematisierung und die Exegese des geltenden Rechts betrachten.»

tun käsitejärjestelmän valossa. Oikeuspositivismin pyrkimys asettua yhteiskunnallisten ideologioiden ulkopuolelle näkyi sen metodissa. Kun jokainen oikeussysteemi muuttuu jatkuvasti ja jokaisen valtion oikeus poikkeaa toisten valtioiden oikeusjärjestyksistä, juristit pyrkivät etsimään niiden takana olleita yhteisiä ja sisällöltään periaatteessa muuttumattomia käsitteitä. Siviilioikeudessa sellaisia ovat esimerkiksi omistusoikeus, hallinta jne., rikosoikeudessa oikeudenvastaisuus, joka yleensä tuolloin käsitettiin formaalikategoriaksi, objektiivinen rikosoikeus ja subjektiivinen rankaisuoikeus, rikosoikeussuhde (etenkin Bindingin perusteellisesti analysoima käsite), yleinen rikoksen käsite, tunnusmerkistö ja tunnusmerkistönmukaisuus, rikosten juridisen ryhmittelyn ongelmat (esimerkiksi tekorikos-laiminlyöntirikos, puhdas tekorikos-seurausrikos-vaarantamisrikos jne.). Tämänkaltaisen oikeusjärjestelmien universaalisesti pätevien ydinajatusten etsimisen ja hahmottamisen kautta syntyi se »saksalainen konstruktiotaide», joka nykyajan suomalaisissa oikeustieteilijöissä ei ole saanut jakamatonta suosiota.

Oikeuspositivistisen rikoslainopin historiallinen ansio oli se, että vasta se vakiinnutti kirjoitetun lain rikosoikeuden tärkeimmäksi lähteeksi sekä erinäisiä muita demokraattisen (niin porvarillisen kuin sosialistisenkin) valtion rikosoikeuteen olennaisesti kuuluvia periaatteita. Sellaisina mainittakoon nulla poena sine lege-periaate, analogiakielto, taannehtivan rikoslain kielto, rangaistavuuden sitominen konkreettisiin tekoihin ja laiminlyönteihin sekä ajattelun jättäminen rangaistavuuden ulkopuolelle. Toisaalta metodologinen formalismi, epähistoriallisuus, näennäispuolueettomuus ja pseudoarvovapaus sekä vieraantuminen yhteiskunnan reaalisista perusongelmista muodostivat sen tieteenkäsitykselle rajan, jonka ylittämiseen se ei kyennyt. Tämä näkyy erityisesti tarkasteltaessa lyhyesti oikeuspositivismin rikoslainopin primus inter pares Karl Bindingin kuuluisaa normiteoriaa.

6. Bindingin normiteoria merkitsi samaa rikosoikeudellisen dogmatiikan kehitykselle kuin Austinin luennot, Bergbohmin »Jurisprudenz und Rechtsphilosophie», Windscheidin pandektioikeuden oppikirja tai Wachin pääteokset muille oikeustieteen aloille. Teorian eräänä ydinajatuksena oli normin ja rikoslain säännöksen välisen eron korostaminen. Normit olivat puhtaita imperatiiveja: kieltoja tai käskyjä, jotka kohdistuivat tekoihin.[215] Oikeusteoreettisesti erottelulla oli tärkeitä seurauk-

215 *Binding*, Die Normen und ihre Übertretung I s. 3 ss. ja s. 132 ss. sekä

sia. Ensinnäkin Binding varoitti samaistamasta sitä oikeuslausetta, jota rikoksentekijä teollaan rikkoo, siihen oikeuslauseeseen, jonka mukaan hänet tuomitaan.[216] Kyseessä oli toisin sanoen samantapainen erottelu, jota nykyajan analyyttisessä oikeusteoriassa käytetään käyttäytymisnormin ja reaktionormin välisen eron tähdentämiseksi.[217] Toisaalta rikoslaissa olevien lauseiden tulee olla ilmaus molemmista, minkä oikeuspoliittisena seuraamuksena Bindingillä oli nulla poena sine lege.[218]

Binding hahmotteli oikeusnormien syntyprosessin täysin toisella tavalla kuin historiallisen oikeuskoulun »Volksgeist»-oppi. Lähtökohtana oli käsitys, että kaikki objektiivinen oikeus on julistettua yhteistahtoa. Tällainen tahdonilmaisu syntyy aina siten, että oikeudellinen auktoriteetti vahvistaa tietyn ajatuksen pohjalta tarkoituksenmukaisimman tavan säännellä elämänolosuhteita. Jokaiselle oikeuslauseelle ja myös säädännäisen oikeuden lauseelle oli ominaista siten kaksinainen tehtävä. Ne sisälsivät toisaalta oikeusajatuksen ja toisaalta oikeustahdon ilmaisevan lauseen. Kun molemmat lauseet saattoivat syntyä nimenomaisella tai konkludenttisella toiminnalla, oli olemassa neljä erilaista oikeuden muotoa, joihin kaikki oikeus oli sijoitettavissa:

1) Oikeusajatus ja oikeustahto nimenomaisena,
2) oikeusajatus ja oikeustahto konkludenttisena,
3) oikeusajatus nimenomaisena ja oikeustahto konkludenttisena,
4) oikeusajatus konkludenttisena ja oikeustahto nimenomaisena.

Jaon pohjalta Binding erotti syntynsä puolesta kolme oikeusmuotoa: täysin säädännäinen, epätäydellisesti säädännäinen ja kokonaan ei-säädännäinen oikeus.[219] Toisin sanoen Binding kykeni kääntämään lainsäädäntöaktit poliittisina toimintoina kokonaisuudessaan yhteiskunnallisista tekijöistä irroitetuksi juridiseksi oikeuslähteen (= oikeudenmuodostajan) tahdoksi. Oikeuspositivismille tämänkaltainen teoretisointi on ollut var-

---

Handbuch des Strafrechts I s. 155 ss. Ks. myös Die Normen I s. 134: »Die Norm schaft die *rechtswidrige*, das Strafgesetz die *verbrecherische* Handlung» (kurs. E.B.).

216 *Binding*, Die Normen I s. 3 s.

217 Ks. esim. *Makkonen*, Zur Problematik der juridischen Entscheidung s. 27 ss. ja rikosoikeuden normien osalta *Koskinen*, Yksitekoisesta rikosten yhtymisestä s. 53, alav. 30 ja siinä mainittu kirjallisuus.

218 *Binding*, Die Normen I s. 12.

219 *Binding*, Handbuch des Strafrechts I s. 197 ss. Ks. myös m.t. I s. 209—222, jossa Binding polemisoi historiallisen koulun oikeuslähdeoppia vastaan. Ks. myös *Binding*, Die Normen I s. 155 ss.

sin huomattavalla sijalla, onhan itse asiassa kysymys kaikilta perusteiltaan muista tieteistä riippumattoman oikeustieteen justifioinnista.

Viime vuosisadan rikoslainopissa oli verrattain tavallista erottaa toisistaan objektiivinen rikosoikeus ja subjektiivinen rankaisuoikeus.[220] Bindingin systeemissä tällä erottelulla oli keskeinen merkitys. Rikoksen Binding nimittäin näki valtion ja rikoksentekijän välisen rikosoikeussuhteen perustana, jonka pääsisältönä oli valtion (subjektiivinen) rankaisuoikeus rikoksentekijään nähden.[221] Toisaalta myös rikoksentekijä oli paitsi tästä rankaisuoikeudesta johtuneiden velvollisuuksien myös eräiden selkeästi määriteltyjen oikeuksien subjekti.[222] Rikosoikeussuhdekonstruktion takana lienee ollut oikeustieteessä tuolloin yleistynyt tapa tarkastella valtiota oikeushenkilönä.

Bindingin formaalisella metodilla oli seurannaisensa myös rangaistusteorian tarkastelussa. Yleisesti ottaen hän näytti tunteneen vastenmielisyyttä 1800-luvun rangaistusteorioita kohtaan.[223] Hänen analyysinsä, jonka yksityiskohtia tuskin on syytä toistaa, lähtökohtana oli se, että rangaistusvaatimuksen synnyn perusteena oli vain »die schuldhafte Misstat».[224] Yleispiirteiltään erittely melkoisesti muistutti sitä debattia, joka 1950-luvulta alkaen syntyi anglosaksisessa oikeusfilosofiassa.[225]

---

220 Ks. esim. *Berner,* Lehrbuch des Deutschen Strafrechtes s. 3 s., *Hälschner,* Das gemeine deutsche Strafrecht s. 1 s., *Forsman,* Straffrättens allmänna läror s. 1 s.

221 *Binding,* Handbuch I s. 477 ss.

222 *Binding,* Handbuch I s. 484 s. selitti seuraavasti rikoksentekijän oikeusaseman rikosoikeussuhteessa: velvollisuutena oli rangaistuksen henkilöön sidottu suoritusvelvollisuus ja oikeuksina mm. rangaistuksen täytäntöönpanon lakkaaminen rangaistusajan loputtua, oikeus ylläpitoon rangaistuslaitoksissa ja eräät muut vangin oikeudet. Bindingin luettelo oli täysin positiivisoikeudellinen, ts. Rousseaun ja Hegelin ajatukset rikoksentekijästä subjektina eivät olleet taustana.

223 *Binding,* Die Normen I s. 412 alav. 1: »...dass eine grosse Zal der sog. Strafrechtstheorieen die klarsten Tatsachen der Rechtsgeschichte einfach missachtet.» Binding itse oli erinomainen historiantuntija.

224 *Binding,* Die Normen I s. 412—433. Jokseenkin samoin *Hälschner,* Das gemeine deutsche Strafrecht s. 31.

225 Ks. kokoomateoksia *Acton* (ed.), The Philosophy of Punishment ja *Grupp* (ed.), Theories of Punishment sekä *Hart,* Punishment and Responsibility s. 1—27.

2.2. Yhteenvetoa klassisen rikosoikeuden genetiikasta ja suhteesta valistusideologiaan

1. Kahdeksannentoista vuosisadan loppupuolella oli useissa maissa suoritettu rikoslainsäädännöllisiä reformeja, joissa oli toteutettu valistuksen periaatteita. Nulla poena sine lege sai lainsäädännöllisen muotonsa esimerkiksi Itävallan rikoslaissa vuonna 1787 (»Josephina»), vuoden 1789 ihmisoikeuksien julistusta seuraten Ranskan vuoden 1791 Code penalissa ja sen pohjalle rakennetussa militaristiseen suuntaan jyrkentyneessä vuoden 1810 Code penalissa.[1] Valtiolliselta kannalta tarkastellen valistuksen rikosoikeudelliset reformit syntyivät erilaisia teitä. Eräissä maissa niiden ajajana oli ns. valistunut itsevaltius (Ruotsi-Suomessa Kustaa III, Preussissa Fredrik II, Venäjällä Katariina II, Itävallassa Maria Teresia ja Josef II). Tällöin reformipolitiikan pontimena oli monarkian säilyttäminen ja lujittaminen. Tietty talouspoliittinen ja yhteiskunnallinen reformihenkisyys antoi valistuneelle itsevaltiudelle omissa valtioissaan vahvan poliittisen aseman, jota ei epäröity käyttää sekä aristokraattisen että kansanvaltaisen vastustuksen nujertamiseen. Beccarian viitoittamat rikoslainsäädännölliset reformit soveltuivat valistuneen monarkian yleiseen strategiaan, jolla pyrittiin ehkäisemään tasavaltalaisten käsitysten leviämistä. Ranskassa uudistusten toteutumistapa oli toinen, sillä monarkia ja sen yhteiskunnalliset taustavoimat vastustivat vaadittuja reformeja. Vuoden 1791 Code penal ei olisi ollut mahdollinen ilman vuotta 1789. Englannissa, jossa vastaavat taistelut oli käyty jo 1600-luvulla, vankilareformi, kuolemanrangaistuksen rajoittaminen ja vastaavat uudistukset syntyivät pääasiassa parlamentaarisissa yhteenotoissa. Ja Yhdysvalloissa, jossa feodaaliabsolutismia ei ollut ollutkaan, uudistukset syntyivät valtiolliseen itsenäistymiseen johtaneen sodan jälkeen. Kehitys 1700-luvun puolivälin rikosoikeuden brutaalisuudesta 1800-luvun rationaalisempaan rikoksentekijöiden kohteluun tapahtui oikeusnormeista osittain riippumatta myös yhteiskunnallisessa käytännössä. Kansalaisten oikeustajunta ja epäviralliset normit omaksuivat valistusideologian käsityksiä.

[1] Valistuksen eri maissa saamista ilmauksista rikoslainsäädännössä ks. mm. *Anners,* Humanitet och rationalism s. 39 ss., *Fischl,* Der Einfluss der Aufklärungsphilosophie auf die Entwicklung des Strafrechts laajasti, *Olivecrona,* Om dödsstraffet s. XI—XX, *Radzinowicz,* A History of English Criminal Law I s. 268 ss., *Eb. Schmidt,* Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege s. 202 ss. ja *Virtanen,* Suomen vankeinhoito I s. 22 ss.

Tällä taloudellisia ja poliittisia tendenssejä vastanneella henkisen struktuurin muutosprosessilla oli merkityksensä eri maiden rikoslainkäyttöön ja sen lieventymiseen silloinkin, kun se ei pohjautunut lainsäädännön kehitykseen.

Tärkeimmät näiden vuosikymmenten uudistukset kriminaalipolitiidkassa koskivat seuraamusjärjestelmää. Kuolemanrangaistuksen käyttöalaa supistettiin, poistettiin ns. kvalifioidut kuolemanrangaistukset ja ruumiinrangaistukset, vapausrangaistuksesta tehtiin seuraamusjärjestelmän ydin jne. Kuitenkin lienee syytä yhtyä Radzinowiczin käsitykseen, että 1700-luvun lopun rikosoikeudelliset uudistukset jäivät monessa mielessä epätäydellisiksi.[2]

2. Joskus katsotaan klassisen rikosoikeuden katsomusjärjestelmän pohjautuneen valistusfilosofiaan.[3] Tietyssä mielessä se pitää paikkansa. Ilman valistuksen rikosoikeusideologiaa ei klassista rikosoikeuttakaan olisi syntynyt. Yleensä ja ilmeisesti oikeutetummin klassisen rikosoikeuden teoreettiset juuret nähdään kuitenkin klassisessa saksalaisessa idealistisessa filosofiassa.[4] Huolimatta monista yhteisistä piirteistään valistuksen rikosoikeusajattelu ja klassinen rikosoikeus nimittäin poikkesivat toisistaan eräissä avainkysymyksissä.

Vaikka valistuksella ja klassisella rikosoikeudella oli osittain samankaltaiset legalistiset lähtökohdat ja rikosoikeudelliset periaatteet, on syytä huomauttaa niiden perustelujen olennaisista eroista. Klassinen rikosoikeusajattelu ei omaksunut valistusideologian yhteiskuntasopimusoppia, luonnonoikeusteorioita eikä oletusta vapaasta ja luonnollisesta tilasta yhteiskunnan syntymistä edeltäneenä. Tämä huomautus koskee niin klassisen rikosoikeuden hegeliaanista kuin sen oikeuspositivistista sukuhaaraa. Toisin sanoen niinkin keskeisistä kysymyksistä kuin oikeusnormien alkuperästä ja syntyprosessista valistuksella ja klassisella rikosoikeudella oli sangen vastakkaiset käsitykset.

Rangaistuksen tarkoitusta ja oikeutusta koskeneissa teoretisoinneissa

---

2 *Radzinowicz* m.t. I s. 297 ss.

3 Ks. esim. *Serlachius,* Suomen rikosoikeuden oppikirja I s. 8, *Radzinowicz,* Ideology and Crime s. 20.

4 Esim. *Agge,* Straffrättens allmänna del I s. 48, *sama,* Det straffrättsliga reaktionssystemet s. 33 ss., *Ellilä,* Tutkintavankeuden lukeminen rangaistuksen vähennykseksi s. 17. Toisenlaisessa merkityksessä ovat ilmaisua »klassinen rikosoikeus» käyttäneet *Heinonen,* Velallisen konkurssirikoksista s. 1 ss. ja *Vikatmaa,* Erehdyksestä s. 16 s.

klassinen rikosoikeus oli leimallisesti sovitusoppia, josta tosin oli erilaisia muunnelmia. Rangaistusteorioissaan klassinen rikosoikeusajattelu siis revisioi valistusliikkeen katsomukset, joissa hallitsevina olivat olleet erilaiset utiliaristiset käsitykset. Kun Montesquieun, Voltairen, Beccarian ja Feuerbachin yleisestävä rikosoikeusajattelu oli ollut avointa välienselvittelyä teokraattiseen sovitusoppiin, olivat klassisen rikosoikeusajattelun sovitusopit lähinnä reaktiota valistuksen utilitaristisia rangaistusteorioita vastaan.

Kolmas diskrepanssi valistuksen filosofian ja klassisen rikosoikeusajattelun välillä koski inhimillisen toiminnan lainalaisuuksien ja vapauden problematiikkaa. Klassisen rikosoikeusajattelun lujimmista dogmeista oli käsitys tahdonvapaudesta rikosoikeudellisen vastuun edellytyksenä. Eräät klassisen rikosoikeusajattelun edustajat olivat omaksuneet deterministisen ihmiskäsityksen, mutta vallitsevana se ei ollut. Hallitsevana oli sellainen käsitys, että ihmisen tietoinen toiminta on kausaalisten lainalaisuuksien ulkopuolella ja että kausaaliset lainalaisuudet ja vapaus sulkevat pois toisensa.[5] Myös valistusfilosofiassa väiteltiin paljon samoista ongelmista ilman yhtenäisiä lähestymistapoja tai tuloksia. Tuskin on kuitenkaan väärin sanoa, että ainakin valistuksen yksiselitteisesti materialistisella ja »plebeijisdemokraattisella» siivellä (Diderot, Helvetius, Holbach, La Mettrie ym.) ja osittain myös sen ulkopuolella (esimerkiksi Montesquieu) oli deterministinen käsitys ihmisestä saanut huomattavan jalansijan.[6] Perusheikkoutena valistuksen materialismissa oli sen mekanistisuus, joka esti rakentamasta sille teoreettisesti kestävää rikosoikeudellista vastuusysteemiä.

Inhimillisen toiminnan lainomaisuuksien, vapauden ja välttämättö-

---

[5] Klassisen rikosoikeusajattelun indeterminismistä ks. *Holzhauer*, Willensfreiheit und Strafe s. 89 ss. ja siinä mainittu kirjallisuus.

[6] Ks. enemmän esim. *Französische Aufklärung* s. 190 ss., *Markow—Soboul*, 1789. Die Grosse Revolution der Franzosen s. 59 ss. ja *Gordon*, Studien zur plebejisch-demokratischen Tradition in der französischen Aufklärung useissa kohdin. Montesquieun Lesprit des lois alkaa determinismin puolustuksella. Lait olivat Montesquieulle laajimmassa mielessä suhteita, jotka ilmenevät välttämättömyydellä asioiden luonteesta. Tässä mielessä kaikilla olennoilla oli omat lainmukaisuutensa, myös ihmisillä. Montesquieulle oli täysin mieletöntä olettaa, että sokea kohtalo oli saanut aikaan sen, mitä maailmassa nähdään. Kun Montesquieu muissa yhteyksissä vaati tahdonvapautta rikosoikeudellisen vastuun edellytykseksi, voidaan tehdä vain johtopäätös, ettei hän käsittänyt tahdonvapautta ja inhimillisen toiminnan lainalaisuuksien tunnustamista vastakohdiksi.

myyden sekä sattuman ongelmat ovat luonteeltaan erityisen vaikeita. Erityisesti problematiikan vaikeus on ilmennyt siinä helppoudessa, jolla inhimillisen toiminnan tai tahdon vapaus sekä lainomaisuudet tai välttämättömyys on asetettu mekaanisesti vastakkain. Problematiikan perusteellisempi käsittely on syytä jättää soveliaampaan yhteyteen, mutta klassisen ja sosiologisen rikosoikeuskoulun keskinäisessä välienselvittelyssä lienee varsin usein käynyt siten. Lisäksi on syytä todeta, että 1800-luvun rikoslainopissa problematiikkaa käsiteltiin etupäässä vain kausaalisten lainalaisuuksien kannalta.

Valistuksen rikosoikeusajattelun tärkeimpiä edistyksellisiä piirteitä oli sen legalismi ja siitä tehdyt johtopäätökset kriminaalipolitiikan avainkysymyksissä: nulla poena sine lege, selkeiden rikoslakien kodifiointi, tekorikosoikeus ja lainkäyttäjän harkintavallan rajojen tarkka määrittely. Klassisen rikosoikeuden historiallisesti katsoen tärkeimpänä roolina oli valistuksen legalistisen perinteen jatkaminen, porvarillisen demokratian ja laillisuuden vakiinnuttaminen 1800-luvun rikosoikeudellisessa ajattelussa ja lainsäädännössä.

3. On syytä muutamin karkein vedoin tarkastella sitä, miksi klassinen rikosoikeus ei omaksunut valistuksen rangaistusteoreettista utilitarismia, luonnonoikeusteorioita eikä determinististä ihmiskäsitystä. Hegeliläisen ja henkitieteellisen historismin vastaus olisi ydinajatukseltaan sellainen, että tarkasteltaisiin tieteenteorian ja filosofian peruskatsomuksissa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alkupuolella tapahtuneita perusteellisia muutoksia. Restauraation virallinen akateeminen ilmastohan oli reaktio valistuksen individualismia, utilitarismia ja etenkin materialismia ja ateismia vastaan. »Ajan henki» 1800-luvun oloissa siis käsitettäisiin toisenlaiseksi kuin valistuksen kaudella. Heikkoutena tässä selityksessä olisi historian käsittäminen pohjimmaltaan ihmisten aatteiden liikunnaksi. Se noudattaisi joitakin historian lainomaisuuksia ja vaiheita (kuten hegeliläinen perinne asian käsittäisi) tai olisi luonteeltaan indeterminististä siinä mielessä, että aatteiden liikunnalla olisi erilaisia vaihtoehtoisia kehitysteitä ja että tosiasiallinen tapahtumienkulku olisi erilaisten satunnaisten tekijöiden (yhteis)vaikutuksen tulosta. Perusheikkoutena tämänkaltaisessa selitystavassa olisi kuitenkin se, että henkisen struktuurin muutoksia ei selitettäisi niistä riippumattomista ilmiöistä, vaan niistä itsestään käsin.

On kiistämätöntä, että 1700-luvun valistunut porvaristo joutui toimimaan sangen toisenlaisissa yhteiskunnallisissa ja historiallisissa oloissa

kuin seuranneella vuosisadalla. Absoluuttisen monarkian maissa valistusliike joutui erityisen jyrkästi vastakohtaan ancien regimen kanssa, jolloin valistusliike omaksui helpommin sille radikaalisti vastakkaisia teorioita. Kun feodaaliset yhteiskuntarakenteet 1800-luvun Länsi-Euroopassa olivat jo ratkaisevasti väistymässä kapitalistisen tuotantotavan ja sille rakentuvien oikeusmuotojen tieltä, valistuksen luonnonoikeudelliset teoriat, utilitarismi ja eräät muut siihen olennaisesti liittyneet katsomukset olivat menettäneet yhteiskunnallisen tehtävänsä. Klassisen rikosoikeuden keskeiset uskomukset kuvastivat siis sosiaalishistoriallista tarvetta syntyneiden yhteiskuntasuhteiden vakiinnuttamiseen. Toisaalta ne kuvastivat liberaalisen porvariston optimismia, jota »Pöbel» (1800-luvun alun ajattelijoiden, mm. Hegelin, usein käyttämä ilmaisu työväenluokasta), sen määrällinen ja organisatorinen voimankasvu sekä erilaiset vapaan taloudellisen kilpailun tuomat kielteiset seurausilmiöt eivät olleet sumentaneet.[7]

4. Klassisen rikosoikeusajattelun pohjalle kansallisten ja muiden vastaavien erityistekijöiden modifioimina rakentuivat monet 1800-luvulla Euroopassa säädetyt rikoslait: Ranska 1810, Baijeri 1813, Sachsen 1838, Württenberg 1839, Hannover ja Braunschweig 1840, Hessen-Darmstadt 1841, Baden 1845, Preussi 1851, joka pääasiassa oli Saksan vuoden 1871 StGB:n pohjana, Itävalta 1852, Ruotsi 1864, Tanska 1866 ja Belgia 1867. Suomen vuoden 1889 rikoslaki oli viimeisiä sille perustuneita rikoslakeja Euroopassa. Jo 1880-luvulta alkaen useimmat rikoslait ja ehdotukset, Norjan vuoden 1902 rikoslaki ensimmäisten säädösten joukossa, noudattelivat uudenlaisia käsityksiä rikosoikeuden yhteiskunnallisista tehtävistä. Venäjän vuoden 1845 rikoslakia ja sen seuraajaa vuodelta 1866 lienee syytä pitää klassisen rikosoikeusajattelun ja konservatiivisen absolutismin synteeseinä.[8] Sitä vastoin 22. 3. 1903 säädetyssä Venäjän rikoslaissa absolutismiin yhdistyivät jo selvät vaikutteet Franz von Lisztin koulu-

---

[7] Klassisen rikosoikeusajattelun historiallisen paikan arvioinnista eri lähtökohdista käsin ks. esim. *Rauch*, Die klassische Strafrechtslehre in ihrer politischen Bedeutung s. 3 ss., *Richard Schmidt*, Strafrechtsreform in ihren staatsrechtlichen und politischen Bedeutung laajasti ja *Renneberg*, Die kriminalsoziologischen und kriminalbiologischen Lehren und Strafrechtsreformvorschläge Liszts ... s. 11 ss.

[8] *Tšehov*, Sahalin s. 31 ss. mainitsee v. 1890 voimassa olleen lainsäädännön verrattain humaaniksi, vaikka rangaistusjärjestelmä tsaarin Venäjän käytännössä ei sitä ollutkaan.

kunnan käsityksistä. Viimeksi mainittu säädös oli Venäjän ja autonomisen Suomen suhteiden kannalta mielenkiintoinen, sillä Venäjän hallitsevissa piireissä oli vuosina 1899—1917 ajatuksia ja suunnitelmia ainakin sen eräiden osien saattamiseksi voimaan Suomessa.

2.3. Klassisen rikosoikeuden kriisi

1. Pian Saksan yhdistymisen ja sen yhteydessä säädetyn vuoden 1871 StGB:n syntymisen jälkeen alkoi esiintyä voimistuneita vaatimuksia suunnan muutoksesta rikoslainsäädännön ja kriminaalipolitiikan peruskysymyksissä. Lähtökohtana tälle liikkeelle Saksassa oli Mittelstädtin kirjoitus »Gegen die Freiheitsstrafen» vuonna 1879, mutta varsinaisen sysäyksen uudistusvaatimukset saivat Franz von Lisztin kuuluisassa tutkielmassa »Der Zweckgedanke im Strafrecht».[1] Kriminaalipoliittinen liike rakensi kohtalaisen yhtenäisen teoreettisen katsomusjärjestelmän rikosoikeuden, rikollisuuden ja yhteiskunnan suhteiden selvittämiseksi ja kiteytti joukon perustavan luonteisia kriminaalipoliittisia vaatimuksia. Vuonna 1889 perustettu Kansainvälinen Kriminalistiyhdistys muodostui suunnan organisaattoriksi, joka tällä vuosisadalla on saanut seuraajakseen ns. defense sociale -liikkeen.[1a] Rikosoikeudellisen ajattelun uutta suuntaa nimitettiin moderniksi tai sosiologiseksi koulukunnaksi tai positiiviseksi koulukunnaksi, jolloin haluttiin viitata uuden suunnan italialaiseen haaraan. Uuden suunnan ja klassisen rikosoikeusajattelun välillä käytiin muutaman vuosikymmenen kestänyt välienselvittely, jonka voidaan sanoa päättyneen kummankin suunnan eräänlaiseen synteesiin.

Moderni tai sosiologinen rikosoikeuskoulukunta syntyi useiden sosiaalisten ja historiallisten prosessien yhteisvaikutuksen tuloksena. Selityksiä klassisen rikosoikeuden kriisille (kriisistä 1870—1880-luvulta alkaen voitiin hyvin perustein puhua[2]) voidaan löytää yleisistä historiallissosiaalisista tekijöistä, klassisen rikosoikeusideologian sisäisistä puutteellisuuksista ja vieraantumisesta yhteiskunnasta, siihen perustuneen kriminaalipolitiikan horjuvuudesta ja epäonnistumisesta sekä jäämisestä jälkeen tieteen kehityksessä. Tämän kirjoittajan käsityksen mukaan klas-

---

1 Ks. *Franz von Liszt,* Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge I s. 126 ss.

1a *Ancel,* Social Defence s. 46 ss.

2 *Forsman,* Nyky-ajan erisuuntaiset käsitykset rangaistuksen tarkoituksesta s. 1.

sisen rikosoikeusajattelun kriisi oli luonteeltaan paljon syvällisempi ilmiö kuin sen käsittäminen lähinnä sovitusajattelun ja tekorikosoikeuden stagnaatioksi.[3]

Kuten edellä esitettiin, klassisen rikosoikeuden sisällä oli oikeastaan kaksi erilaista teoreettista suuntausta. Toisen juuret olivat hegeliläisessä oikeusfilosofiassa ja historiallisen oikeuskoulun peruskäsityksissä ja toinen rajoitti oikeustieteen voimassa olevan oikeuden tutkimiseksi eristettynä yhteiskunnallisista ja historiallisista tekijöistä.[4] 1800-luvun kuluessa klassisen rikosoikeuden menetelmä oli luutunut dogmaattiseksi kiinnipitämiseksi muuttumattomiksi katsotuista periaatteista. Histo-

---

[3] Vallitsevana tapana rikoslainoppineiden keskuudessa on ollut katsoa koulukuntien välistä riitaa pääasiassa rangaistusteorioiden tai rangaistuksen kohteen — teko vai tekijä — kannalta. Näin esim. *Ellilä,* Tutkintavankeuden lukeminen rangaistuksen vähennykseksi s. 18 ss., *Alanen,* Rangaistus ja turvaamistoimenpiteet s. 13 ss., *Forsman,* Rangaistuksen tarkoituksesta ja *sama,* Straffrättens allmänna läror s. 16 ss., *Honkasalo,* Suomen rikosoikeus. Yleiset opit I s. 21 ss., *Kekomäki,* Ammattimaisten ja tavanomaisten rikosten käsitteistä s. 3. *Serlachius,* Suomen rikosoikeuden oppikirja I s. 9 ss. erotti kaksi haaraa »modernissa» rikosoikeusajattelussa, antropologisen (pääpaino rikollisen yksilössä) ja sosiologisen (pääpaino ympäristössä). Serlachius ei kiinnitä huomiota valistuksen ja klassisen rikosoikeusajattelun eroihin niin kuin edellä on tehty. Ks. myös *Honkasalo,* DL 1943 s. 155 ss., jossa rikosoikeuskäsitykset kytketään myös valtiollisiin, poliittisiin ja uskonnollisiin tekijöihin sekä yksilön ja yhteisön välisen suhteen hahmottamiseen. Huomattava sija Suomessa klassisen ja sosiologisen rikosoikeuskäsityksen perusteiden hahmotuksessa on ollut Salmialalla, ks. mm. *Salmiala,* Rangaistuksen tarkoituksesta, SKrimYV 1948 s. 8—23: sovitus palvelemassa yhteiskunnan suojelua, *sama,* Lisiä oppiin rangaistuksen olemuksesta, DL 1946 s. 41 ss. (kirjoitus oli vastine Granfeltille, joka vaati sovitusajattelun hylkäämistä, ks. JFT 1945 s. 12 ss.), *sama,* Rangaistuksesta. Juhlajulkaisu Suomalainen Lakimiesyhdistys 1898 22/10 1948 s. 407 ss. ja *sama,* LM 1953 s. 222 ss.

Serlachius usein vähätteli klassisen ja sosiologisen rikosoikeusajattelun eroja. Ks. mm. *Serlachius,* Sananen nuorsaksalaisesta kriminalistikoulusta, LM 1903 s. 74 ss., *sama,* »Uudet taivaanrannat» rikosoikeudessa, LM 1911 s. 139 ss.: »Ero klassisen ja sosiologisen koulun välillä ei ole 'taivaanavara'». *Tulenheimon* rangaistusteoreettinen manifestaatio oli artikkeli Rangaistuksen olemus, tarkoitus ja oikeutus, LM 1919 s. 261 ss., jonka kriminaalipoliittinen ohjelma oli sangen »lisztiläinen», vaikkei hyvitysajattelua rangaistuksen oikeutuksen perusteluna vastustettukaan. Suomessa problematiikkaa on käsitellyt perusteellisesti *Nousiainen,* Rangaistuksen määräämisestä s. 14 ss.

[4] *Forsman,* Straffrättens allmänna läror s. 13 ss. erottaa klassisen rikosoikeuden filosofisen ja historiallisen suuntauksen. Jako on suurin piirtein tekstissä esitetyn jaon vastine.

rialliset tapahtumaketjut olivat osoittaneet illusorisiksi historiallisen oikeuskoulun otaksumat siitä, että vallitseva oikeus jotenkin harmonisesti ilmentäisi »kansan henkeä». Historiallisen oikeuskoulun vanhoillisuus ja päähuomion kiinnittäminen voimassa olleen oikeuden periaatteiden ja normien selvittämiseen oikeuspositivistisessa rikoslainopissa ei saattanut tehdä klassisesta rikosoikeusideologiasta tavoitetietoisen kriminaalipolitiikan perustelua. Sen jälkeen kun feodaalisen rikosoikeuden periaatteet olivat saaneet väistyä liberaalisdemokraattisten periaatteiden tieltä 1850—1860-luvulle mennessä, klassisen rikosoikeuden periaatteiden arvo ilmeni lähinnä puolustuksellisena: turvana 1800-luvun lopulta voimistuneita valtiolliseen absolutismiin johtaneita kehitystendenssejä vastaan. Esimerkiksi myöhempien fasististen valtioiden vastenmielisyys klassisen rikosoikeuden periaatteita kohtaan oli sangen silmiinpistävää.[5]

---

[5] Vaikka klassinen rikosoikeus ei ollut kriminaalipoliittisesti dynaaminen, on kuitenkin ilmeistä, että sen oikeuspositivistinen suunta ja liberaalinen poliittinen kehitysjärjestelmä yleensä liittyvät toisiinsa, ks. esim. *Hartmann*, P. J.A. Feuerbachs politische und strafrechtliche Grundsanschauungen s. 216 ss., jossa korostetaan Feuerbachin teorioiden antifeodaalista, reformistista ja formalistista tendenssiä, *Renneberg*, Die kriminalsoziologischen und kriminalbiologischen Lehren und Strafrechtsreformvorschläge Liszts ... s. 11 ss. ja 42, *Specht*, Der Strafzweck bei Feuerbach und Liszt s. 43 ja s. 57 s., jossa tämä kansallissosialismin rikosoikeusteoreetikko Lisztin nimeen vannoen hylkäsi klassisen koulun ja etenkin Feuerbachin opit »menneen ajan liberalismiin» kuuluvina. Ks. myös *Dannenberg*, Liberalismus und Strafrecht im 19. Jahrhundert s. 7 ss. Dannenberg piti myös Lisztin ohjelmaa liberaalina, mutta esitti sen liberaalisen valtioaatteen muutoksena, samaan tapaan *Fischl*, Der Einfluss der Aufklärungsphilosophie auf die Entwicklung des Strafrechts s. 222 ss., jossa Lisztin koulun opit nähtiin suorana valistusfilosofien jatkona ja klassinen koulu poikkeamana valistuksen perinteestä. *Kern*, Der Rechtsstaatsgedanke im Strafrecht (1933) ... s. 3 ss. puolusti klassisen rikosoikeuden oikeusvaltio-oppia fasistien arvostelua vastaan, *Racz*, Der Untergang den individualistischen Betrachtungsweise im Strafrecht (1934) s. 10 ss. edusti Kernin vastapuolta ja hyökkäsi erityisesti Feuerbachia vastaan sovitusopin näkökulmasta. Dannenbergin ja Fischlin tavoin *Heuer*, Die Auffassungen des Liberalismus und des Nationalsozialismus über Rechtfertigung und Zweck des Strafrechts s. 8 ss. piti lisztiläisen ajattelun periaatteita »myöhäisliberalistisina» sekä esitti irrationaalisen tulkinnan rikosoikeuden liberalismin kehityksestä: (1) varhaisliberalismi = Feuerbach, 2) myöhäisliberalismi = Liszt, 3) liberalismin ja marxismin liitto. Ks. myös *Richard Schmidt*, Die Strafrechtsreform in ihrer staatsrechtlichen und politischen Bedeutung laajasti sekä *Rauch*, Die klassische Strafrechtslehre in ihrer politischen Bedeutung s. 9: »Unbestrittener Ausgangspunkt für alle Klassiker ebenso wie für Binding ist die Anerkennung

Jos historialliset tapahtumat veivät pois pohjan klassisen rikosoikeuden historialliselta suunnalta, niin kapitalistisen yhteiskunnan taloudellinen ja poliittinen kehitys mursi klassisen rikosoikeuden oikeuspositivistisenkin, oikeusvaltioajattelun kyllästämän, suuntauksen perustaa. Klassisen liberalismin taloudellisiin ja sosiaalisiin käsityksiin oli kuulunut oletus vapaan taloudellisen kilpailun, vapaakaupan ja laissez-faire-politiikan tuomasta inhimillisestä edistyksestä. Kävi kuitenkin toisin. Vapaata kilpailukapitalismia kesti Saksassa varsin lyhyen ajan, ainakin lyhyemmän ajan kuin teollisesti pisimmälle kehittyneessä Englannissa. Saksan valtakunnan syntyessä Preussin johdolla klassisen liberalismin ihanteita vastanneesta vapaasta taloudellisesta kilpailusta tuskin enää saattoi puhua. Tuotannon pääaloille olivat jo syntyneet hallitsevat yritysryhmät.[6] Klassisen rikosoikeuden aatteellinen perusta oli joutunut ristiriitaan vallitsevaksi tulleen yhteiskunnallisen todellisuuden kanssa.

Klassisen rikosoikeuden syntyessä järjestäytynyt sosialistinen työväenliike oli vielä sangen heikko. Vallankumousvuosina 1848—1849 ja niiden jälkeisinä kahtena vuosikymmenenä sosialistisen liikkeen kasvu ja organisoituminen oli erittäin nopeata. Sen etenemisen ehkäisemiseksi tarvittiin tehokkaampi rikosoikeudellinen mekanismi, kuin mihin klassinen rikosoikeus ja sen muodollinen legalismi antoi edellytykset.

Klassisen rikosoikeuden kriisin selitysperusteina viime kädessä ovat siis perustavan luontoiset muutokset yhteiskunnan rakenteessa ja valtiollisissa oloissa. Sen umpikuja ilmeni kuitenkin näkyvämmin tieteellisten metodien jäämisenä jälkeen yhteiskuntatieteiden kehityksestä ja tehottomuutena lisääntynyttä rikollisuutta vastaan.

2. Teollinen vallankumous 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alkupuolella loi edellytykset tieteen nopealle kehitykselle, erityisesti luonnontieteessä. Luonnontieteellisen tieteenihanteen osuutta Comten, Spencerin, John Stuart Millin, Queteletin, Tarden, Durkheimin ym. ja sosiaalidarwinistisen yhteiskuntatieteen lähtökohdissa lienee tarpeetonta erityisesti korostaa. Se ilmeni lähinnä luonnontieteellisen kausaalikäsityksen, eksaktisuuspyrkimyksen ja darwinilaisen evoluution käsitteen heijastumisena

---

des liberalen Rechtsstaatsgedankens.» Positivismin ja liberalismin läheisen yhteenkuuluvuuden on havainnut myös *Tumanov*, Contemporary Bourgeois Legal Thought s. 131.

[6] *Kühnl*, Liberalismista fasismiin s. 61 ss. ja s. 76 ss., *Streisand*, Deutsche Geschichte s. 212 ss., *Renneberg* m t. s. 27 ss.

yhteiskuntatieteessä sekä yhteiskunnan käsittämisenä analogiseksi biologiselle organismille taikka sen redusoimisena ihmisten psykologisiin suhteisiin. Viimeksi mainittu seikka ilmentää sitä, että 1800-luvun puolivälin tienoilla psykologia muuttui rationalistisesta spekulaatiosta empiiriseksi kokeelliseksi tieteeksi.[7] Näin oli luotu perusta positivistiselle filosofialle, sosiaalitutkimukselle ja psykologialle. Ne saivat huomattavan sijan akateemisessa yhteiskuntatieteessä. Positivistinen tieteenihanne merkitsi reaktiota vallitsevana ollutta idealistista, mm. hegeliläistä, tieteenkäsitystä vastaan. Klassinen rikosoikeusajattelu ja sen juristinen yhteiskuntakäsitys, formalistinen käsitteidenmuodostus ja spekulatiivinen ote ei kyennyt vastaamaan positivistisen tieteenkäsityksen haasteeseen. 1840-luvulta alkaen alkoi syntyä myös materialistisen historiankäsityksen mukainen yhteiskuntatiede Marxin ja Engelsin teoksissa, mutta 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alun rikosoikeudellisissa oppiriidoissa sillä ei ollut merkittävää sijaa. Akateemisessa maailmassa se pysyi pitkään miltei tuntemattomana.

Klassisen rikosoikeuden ilmentämän idealistisen ja spekulatiivisen tieteenkäsityksen ja positivistisen tieteenihanteen eri ilmenemismuotojen kuin myös historiallisen materialismin välinen jännitys ilmeni niiden erilaisissa käsityksissä rikollisuudesta. Erityisesti rikollisuuden syistä klassinen rikosoikeus ei voinut esittää johdonmukaista käsitystä, päinvastoin 1800-luvun juristit ennen Lisztiä karsastivat koko ongelmaa. Niin erilaisia kuin 1800-luvun kriminologiset teoriat olivatkin, niillä oli yhteisenä nimittäjänä käsitys rikollisuuden syiden tieteellisen selvittämisen tarpeellisuudesta. Kriminologian alkukohdan määritteleminen itsenäisenä tieteenä on jossakin määrin ehdonvaltaista, mutta esimerkiksi *Mechler* sangen perustellusti kytkee sen *Queteletin* (1796—1874) töihin 1820-luvun lopulta alkaen.[8] Kriminologian perustajaksi joskus mainitulla Enrico Ferrillä oli siis käytettävissään melko huomattava tutkimusperinne rikollisuudesta yhteiskunnallisena ilmiöinä.[9] Olisi ollut varsin outoa, ellei

---

7 Näin ajoittaa muutoksen *Rubinstein*, Grundlagen den allgemeinen Psychologie s. 79 ss.

8 *Mechler*, Studien zur Geschichte der Kriminalsoziologie s. 18 ss. Mm. Marx piti Queteletin teoksia suuressa arvossa, ks. *Marx*, Die Todesstrafe, MEW 8. Bd. s. 508.

9 *Mechler* m.t. laajasti. Kriminologian oppihistoria osoittaa, kuinka herkästi rikollisuuden tutkimus on ollut taipuvainen omaksumaan erilaisten yhteiskuntakäsitysten lähtökohtia. Kriminologinen tutkimus voi johtaa korrektiin ja tulok-

kriminologia olisi saanut ilmaustaan kriminaalipolitiikassa ja rikosoikeudellisessa kirjallisuudessa. Kysymys oli pohjimmaltaan siitä, kuka tai

---

selliseen käsitykseen rikollisuudesta vain omaksuessaan johdonmukaisen ja perustellun käsityksen yhteiskunnasta kokonaisuutena sekä ihmisen ja yhteiskunnan välisistä suhteista.

Kriminaaliantropologian, -biologian ja -sosiologian klassikoista, joilla oli ilmeisesti merkitystä rikosoikeuden koulukuntakiistassa, on ehkä syytä mainita seuraavat: *Bebel,* Die Frau und den Sozialismus (marxilaisen kriminologian perusteoksia, ilmestyi ensi kerran 1879, tunnetaan lähinnä sosialistisen naisasialiikkeen »Raamattuna»), *Bonger,* Criminality und economic conditions (ilm. ranskaksi 1905, niinikään sosialistisen kriminologian perusteoksia, jonka Taylor—Walton—Young, The New Criminology s. 222 ss. jokseenkin ylimalkaisesti leimaa »positivistiseksi»), *Colajanni,* Sociologia criminale (italialaisen sosialistisen koulukunnan kriminologin teos ilmestyi 1899, kritisoi etenkin Lombrosoa), *Ducpetiaux,* De la condition physique et morale des jounes ouvriers (1843) ja Memoire sur le paupérisme dans les Flandres (1850, belgialainen »quateletiläinen» kriminologi), *Durkheim,* De la division du travail social (1893) ja Le Suicide (1897, molemmat funktionalistisen sosiologian ja kriminologian klassikkoja), *Engels,* Die Lage der arbeitenden Klasse in England, MEW 2. Bd s. 225—506 (1844), *Ferri,* useita merkittäviä teoksia, mm. Das Verbrechen als soziale Erscheinung (italiaksi nimellä Sociologia Criminale ensi kerran 1884), *Garofalo,* Criminology (italiaksi ensi kerran 1880, psykologisvoittoisen kriminaalintropologian edustaja positiivisen koulun »triossa»), *Guerry,* Statistique morale de l'Angleterre comparée avec la statistique morale de al France (1864, »queteletiläinen» tilastokriminologi), *Kan,* Les causes economiques de la criminalité (1903, Bongerin työtovereita), *Kurella,* Naturgeschichte des Verbrechers (1893) ym. teoksia, *Lombroso,* L'Uomo delinquente (ensi kerran 1876) ym. teoksia (tunnettu biologisen rikollisuuskäsityksen pääteoreetikko), *Mayr,* Statistik der gerichtlichen Polizei im Königreiche Bayern und in einigen anderen Ländern (1867, pyrki selvittämään rikollisuuden vaihtelua yksinkertaisten taloudellisten indikaattorien avulla), *Prins,* Criminalité et repression ja La défense sociale ét les transformations du droit penal (1886 ja 1910, Prins oli von Lisztin työtovereita IKV:ssa), *Quetelet,* useita tilastokriminologisia esityksiä 1820-luvulta 1860-luvulle, *Tardé,* La criminalité comparee ja La philosophie pénale (1890, psykologisen reduktion sosiologiaa kriminologiassa edustanut huomattava sosiologi), *Turati,* Il delitto e la questione sociale (1883, italialaisen »terza scuolan» edustaja, äärivasemmistolainen kriminologian teoreetikko, läheinen sidos Colajanniin). Yhteiskunnallisella tai poliittisella asenneasteikolla mainittujen joukossa ovat ilmeisesti kaikki mahdollisuudet edustettuina rotuopillisen ajattelun esikuvista (mm. Lombroso ja Garofalo) johdonmukaisiin marxilaisiin (Bebel, Bonger, Engels ja Ferri tieteellisen uransa ensi vuosikymmeninä) ja moniarvoisiin liberaaleihin (esim. Durkheim ja Tarde). Mitään yhtenäistä yhteiskuntateoriaa 1800-luvun kriminologia ei kuvastanut sen enempää kuin nykyinenkään.

ketkä 1870—1880-luvun huomattavimmista rikoslainoppineista tiedostaisivat nämä yhteiskuntatieteen antamat mahdollisuudet ja tekisivat niistä rikosoikeutta ja kriminaalipolitiikkaa koskevat johtopäätökset. Saksassa sen teki Franz von Liszt. Se, että hänen ja hänen seuraajiensa opit niin nopeasti levisivät, ei johtunut siis niiden esittämisen taidosta tai muista vastaavista tekijöistä,[10] vaan osoitti yhteiskunnallisten, objektiivisten olojen kypsyneen niiden vastaanottamiseen.

3. Englannissa, jossa teollinen vallankumous oli rajusti muuttanut yhteiskunnallisia oloja, koettiin rikollisuuden määrässä huomattava nousu 1800-luvun alkupuolella. Pysyvänä trendinä oli kuitenkin sen väkivaltaisuuden vähentyminen. 1850-luvulla kasvu hidastui selvästi.[11] Muissa maissa kapitalististen tuotantosuhteiden esiin murtautuminen alkoi vuosikymmeniä myöhemmin, Suomessa jopa noin 100 vuotta myöhemmin kuin Englannissa. Tilastojen puutteellisuuksien takia johtopäätösten tekemisessä 1800-luvun rikollisuuden kehitystendensseistä on syytä olla erityisen varovainen. Niistä maista, joissa rikollisuustilastoja laadittiin jo 1800-luvun alkupuolella, voidaan kyllä osoittaa 1800-luvun toiselta puoliskolta vakavimman rikollisuuden laskun rinnalla vähemmän törkeän rikollisuuden nopeasti kasvaneen.[12] Klassisen rikosoikeuden kriisi ei ilmennyt siinä, että sen kaavamaisuus ja teoreettisten lähtökohtien kestämättömyys olisi ollut tärkeänä syynä rikollisuuden lisääntymiseen. Rikosoikeushan vaikuttaa rikollisuuteen vuorovaikutuksessa erilaisten yhteiskunnallisten prosessien kanssa. Kriisin syntymisessä rikollisuuden lisääntymisen merkitys on ilmeisesti syytä nähdä lähinnä siinä, että 1800-luvun lopun kriminologisen tiedon valossa yleisessä mielipiteessä rikollisuuden lisääntyminen tai ainakin siihen viittaava kuva eri maiden tuomioistuintilastoista oli omiaan johtamaan siihen sangen yleiseen käsitykseen, että klassisen rikosoikeuden periaatteita oli rikollisuuden lisääntymisestä syytettävä. Erityisesti tämä käsitys tuli yleiseksi nuorisorikollisuuden ja rikoksen uusimisen, etenkin ammattimaisen ja tavanomaisen rikollisuuden, tarkastelussa.

---

10 Ks. *Ellilä*, Tutkintavankeuden lukeminen rangaistuksen vähennykseksi s. 22.

11 *Tobias*, Crime and Industrial Society in the Nineteenth Century s. 46 ss. Tobiaksen tutkimuksen kohteena on vain Englanti.

12 Yleiseurooppalaista rikollisuuden kehitystä 1800-luvulla tutkivat monet sen ajan kriminologit, ks. esim. *Ferri*, Verbrechen als sociale Erscheinung s. 135 ss.

4. Oikeuspositivistinen tieteenkäsitys ymmärsi oikeusjärjestyksen periaatteessa suljetuksi ja harmoniseksi imperatiivien systeemiksi. Viime vuosisadan puolivälin jälkeen positivistinen tieteenihanne ilmestyi oikeustieteeseen myös toisessa, sille vastakkaisessa muodossa. Tarkoitan sitä oikeusteoreettista debattia, joka Saksassa 1850—1870-luvulla suoranaisesti edelsi sosiologisen rikosoikeuskoulun syntyä. Kun oikeuspositivismi eristi oikeustieteen muista yhteiskuntatieteistä, esimerkiksi *Jellinek* ja erityisesti *Ihering* ottivat tietoisesti ajatusmalleja comtelaisesta sosiologiasta ja benthamilaisesta utilitarismista.

Comte oli sosiologiassaan käsittänyt yhteiskunnan kolmen päävaiheen (teologinen, metafyysinen, positiivinen) kautta kehittyneeksi mekanismiksi, jonka tutkimisessa oli olemassa universaali tieteen metodologia. Tämä metodologia pääperiaatteiltaan vastasi luonnontieteissä kehittyneitä teorioita, metodeja ja ajatustottumuksia. »Sosiaalisen fysiikan» (Comten käyttämä ilmaisu sosiologiasta) evolutionismi oli siis olemassa jo huomattavasti ennen Darwinia ja yhteiskuntaan sovellettuna sen juuret ovat valistuksessa. Ilmeisesti ensimmäisiä huomattavia yrityksiä Comten, J. S. Millin ym. positivistisen sosiologian peruskäsitysten tuomiseksi oikeusteoriaan olivat Rudolf von Iheringin jo 1850-luvun alussa teoksessa »Geist des römischen Rechts» esitetyt käsitykset ja Puchtan käsitelainoppiin suunnatut huomautukset, joissa hän vertasi oikeusjärjestystä koneeseen tai yleisemmin mekaaniseen systeemiin.[13] Systemaattisimpana tämä 1850—1870-luvun yhteiskuntatieteellinen valtavirtaus ilmeni oikeusteoriassa Iheringin teoksessa »Der Zweck im Recht».

5. *Iheringin* tieteenkäsityksen lähtökohtana oli oletus kausaalisten lainmukaisuuksien yleispätevyydestä. Se koski myös ihmisen tahtoa, tahdon vapaus käsitettynä vallinneeseen tapaan oli yksinkertaisesti »der Münchhausen, der sich selbst beim Schopf aus dem Sumpf zieht.» Tahdon liikkeen edellytykset eivät kuitenkaan olleet samat kuin luonnossa, jossa syyt olivat luonteeltaan mekaanisia (causa efficiens), vaan psykologisia (causa finalis). Iheringin oikeusteorian keskeinen käsite »Zweck» perustui oletukseen kahden erilaisen kausaalilain olemassa olosta. Luonnossa vaikuttavaa hän nimitti mekaaniseksi, ihmisen tahtoon vaikuttavaa psykologiseksi kausaalisuudeksi, josta hän käytti tavallisesti ilmaisua »tarkoituslaki» (»Zweckgesetz»). Iheringille piti siis paikkansa toisaalta

[13] *Ihering,* Geist des römischen Rechts I s. 12 s. ja s. 40 s. Ks. myös *Larenz,* Methodenlehre der Rechtswissenschaft s. 24 ss.

»ei vaikutusta ilman syytä» ja toisaalta »ei tahtoa tai, mikä on sama asia, ei tekoa ilman tarkoitusta».[14] Inhimillinen toiminta oli keino tavoitteiden toteuttamiseksi. Tarkoitus oli teon olennainen osa: »Handeln und um eines Zweckes willen handeln ist gleichbedeutend», teko ilman tarkoitusta eli analyyttisen filosofian termein »intentiota» oli yhtä tyhjä ilmaus kuin »vaikutus ilman syytä».[15] Iheringille ihmisen tahdonalainen toiminta oli mekaanisen kausaalilain ulkopuolella, se ei siis noudattanut luonnon lakeja, päinvastoin ihmisen tahto oli luontoon nähden vapaa, mutta ei finaaliseen lainalaisuuteen nähden. Tarkoituksen voimalla tahto ilmeni maailmaa luovana voimana.[16] Näistä lähtökohdista on ymmärrettävä teoksen motto ja ydinajatus: »Der Zweck ist der Schöpfer des ganzen Rechts».

Iheringin oppi intressistä lähti suurin piirtein samalta pohjalta kuin englantilainen utilitarismi, käsitteistä »Lust» ja »Schmerz». Intressit ilmenevät edellisen tavoittelemisena ja jälkimmäisen välttämisenä. Inhimillisen yhteiselämän avainkysymys oli oman tarkoituksen ja vieraan intressin kytkentä. Sangen keskeinen merkitys Iheringin teorialle oli organisoidun ja organisoimattoman tarkoitusperän välisessä erottelussa. Yhteisen tarkoitusperän organisoitumisen korkeimman asteen Ihering näki (kapitalistisessa) valtiossa, mikä karakterisoitui myös valtion oikeudessa ja sen käytössä. Valtiotarkoituksen ja -intressin tai yhteiskuntaintressin vastakohdaksi rikoksentekijä asetti oman intressinsä.[17]

Tarkoitusperät jakautuivat kahteen suureen ryhmään, yksilöllisiin ja yhteiskunnallisiin. Yksilölliset intressit olivat Iheringin käsityksen mukaan oleellisesti egoistisia, yhteiskunnalliset tarkoitusperät ilmenivät siinä tavassa, jolla määräytyivät yksilön ja yhteiskunnan suhteet.[18] Ihering päätyi käsitykseen yksilön ja yhteiskunnan intressisolidaarisuudesta.[19]

Tämänkaltaisista lähtökohdista Ihering tarkasteli sosiaalista mekaniikkaa (Iheringin oma sanonta) ja sen käyttövoimia, nimittäin palkintoja, pakkoa ja siveellisyyttä (das Sittliche). Varsinaisen oikeusteoriansa Ihe-

---

14 *Ihering,* Der Zweck im Recht I s. 3 ss.

15 *Ihering* m.t. I s. 14.

16 *Ihering* m.t. I s. 24 s.

17 *Ihering* m.t. I s. 33 ss.

18 *Ihering* m.t. I s. 58 ss. Ks. myös s. 135 s.: kilpailu egoismin sosiaalisena itsesääntelijänä.

19 *Ihering* m.t. I s. 560 ss.

ring kehitti pakon momenttina,[20] teoksen toinen nide on pääosaltaan utilitaristisen etiikan kehittelyä. Niiden erittely tässä yhteydessä ei käy päinsä.[21] Sen sijaan on syytä tähdentää, että Iheringin käsitys oikeusnormien luomisprosessista oli historiallisen koulukunnan Volksgeist-teorialle täysin vastakkainen. Oikeus syntyi ja säilyi hänen käsityksensä mukaan taistelussa, jota kävivät kansat, valtiovalta, säädyt ja yksilöt. Iheringin »Taistelu oikeudesta» sortokausien Suomessa muodostui eräänlaiseksi perustuslaillisten juristien manifestiksi.

6. Myös toisella juristilla rikoslainoppineiden ulkopuolella oli oikeusteorian mielessä huomattava osuus klassisen rikosoikeusajattelun kriisitilaan. *Georg Jellinek* on ehkä tässä yhteydessä Iheringiäkin kiinnostavampi, sillä hän pyrki muutamassa nuoruudentyössään 1870-luvulla

---

20 *Ihering* m.t. I s. 234 ss.

21 Lyhyt kuvaus eräiden avainkysymysten ratkaisutavoista on kuitenkin paikallaan. Palkintoon perustuva yhteiskuntaelämän organisoituminen oli vaihtoa (Verkehr), pakon organisatorinen muoto valtio ja oikeus, ks. m.t. I s. 234. Pakkoa oli mekaanista ja psykologista. Ihering erotti valtiollisen pakon ja sosiaalisen pakon (ks. m.t. I s. 236). Erottelu vastasi suurin piirtein nykysosiologiassa viralisten ja epävirallisten normien välillä tehtyä eroa. Oikeuden historiallinen kehitys ei sisältänyt *laadullisia* hyppäyksiä, vaan oli luonteeltaan asteittaista (m.t. I s. 247). Oikeuden muodostamisprosessi oli intressien taistelua keinonaan kansallistahdon toiminta ja energia (m.t. I s. 257). Tätä teesiä Ihering oli kirjassaan »Taistelu oikeudesta» laajemmin kehitellyt.

Valtio oli Iheringille inhimillisiä tarkoitusperiä varten tarpeellinen pakkovallan sosiaalinen organisaatio, jonka kaksi puolta, valtiovalta ja oikeus, olivat toisilleen välttämättömiä (m.t. I s. 307 ss.). Mitään valtion erilaisia historiallisia tyyppejä Ihering ei pystynyt erottelemaan. Valtio merkitsi pakkovallan monopolia (m.t. I s. 318), mutta oliko niin ollut aina, jäi selvittämättä. Iheringin käsitys oikeuden lähteestä oli sama kuin oikeuspositivisteillä, samoin normiteorian perusteet, sillä hän käsitti kaikki normit inhimilliset toiminnan imperatiiveiksi (m.t. I s. 320 ss. ja s. 330 s.). Imperatiivien ensi asteina olivat indiviaalimääräykset, toisena yksipuolisesti sitovat, kolmantena kaksipuolisesti sitovat normit (m.t. I s. 339 ss.). Ihering hyväksyi oikeusvaltioteorian, valtion tuli siis toimia lakien sitomana (m.t. I s. 420 ss.). Oikeuden tarkoituksena ja sisältönä oli yhteiskunnan elämisen ehtojen turvaaminen. Elämisen perusehtoja oli neljä: elämän turvaaminen, lisääntyminen, työ ja vaihto (Verkehr), joita vastasi kolme vietiä, itsesuojelu-, sukupuoli- ja ansaitsemisvietti (m.t. I s. 435 ss.).

Rikosoikeuden tehtävä oli aivan sama kuin yleensä oikeuden, keinona vain oli rangaistus (m.t. I s. 485). Sen sijaan niitä kriminaalipoliittisia ja rikosoikeudellisia vaatimuksia, joita Franz von Liszt Iheringin oikeusteorian pohjalta esitti, Ihering itse ei ollut esittänyt.

rakentamaan rikosoikeuden peruskysymysten ratkaisuja positivistisen sosiologian lähtökohdille.

Myös Jellinek kävi Saksassa vallinneiden jälkikantilaisten ja -hegeliläisten käsitysten kimppuun,[22] mutta tuli eräissä tärkeissä ongelmissa toisiin johtopäätöksiin kuin Ihering. Näin kävi siitä huolimatta, että Jellinek miltei vannoi Comten nimeen.[23] Tiede oli Jellinekille ilmiöiden toteamista ja niiden palauttamista ensimmäisiin jakamattomiin elementteihinsä. Se ei tarkoittanut yhteiskunnallista atomismia sellaisenaan, vaan lähinnä kaiken tapahtumisen palauttamista syihinsä, ts. kausaalisen selityksen hallitsevaa metodologista asemaa.[24] Muutoinkin niissä rajoissa, jotka inhimillisen toiminnan monimutkaisuus luo, psykologian ja sosiaalitieteen ainoana mahdollisuutena oli käyttää samoja metodeja kuin luonnontieteessä.[25] Henkitieteet tutkivat sen mukaan yksilön psyykkisen elämän ja yksilöistä muodostuvan yhteiskunnan tosiasioita ja (kausaalisia) lakeja. Jellinek näki jokaisen yksilön valtiollisesti, kansallisesti, uskonnollisesti, taloudellisesti ja historiallisesti determinoituneena,[26] mikä käsitys hieman arkaaisessa muodossa oli samantainen kuin eräs Durkheimin sosiologian ydinajatuksista parikymmentä vuotta myöhemmin. Jellinek asetti tehtäväksi sellaisen sosiaalietiikan perustuksen luomisen, jolla oikeuden luonne voitiin käsittää positivistisen yhteiskuntatieteen edellyttämällä tavalla.[27]

Jellinek erotti yksilöllisen ja yhteiskunnallisen etiikan. Sosiaalietiikan lain ja kausaliteetin välisessä suhteessa Jellinek ikään kuin palasi Kantiin muotoillessaan eettisen imperatiivin, johon kaikki eettiset normit voitiin palauttaa: »handle so, dass deine Handlungsweise die Gesellschaft erhält und fördert». Yleensäkin sosiaalietiikan lait olivat ehdollisesti välttämättömiä vastakohtana ehdottoman välttämättömyyden ilmaiseville luonnonlaeille. Iheringin tapaan Jellinek päätyi oletukseen »yhteiskunnan molekyylien» välisestä solidaarisuudesta evoluution ehtona.[28]

---

22 Ks. *Jellinek*, Die socialethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe s. 5 ja s. 94 ss.

23 *Jellinek* m.t. s. 4.

24 *Jellinek* m.t. s. 3.

25 *Jellinek* m.t. s. 9.

26 *Jellinek* m.t. s. 10.

27 *Jellinek* m.t. s. 14.

28 *Jellinek* m.t. s. 15 ss.

Jellinekiltä tapaamme jopa ns. sosiologisen rikosoikeuskoulun ydinajatuksen hänen esittäessään eettisten normien suuntautumista tekojen sijasta »Gesinnungiin».[29] Oikeus oli Jellinekille pelkästään eettinen minimi, objektiivisesti ihmisten tahdosta riippuvaa yhteiskunnan ehtojen minimin säilyttämistä, subjektiivisesti yhteiskunnan jäseniltä vaaditun elämäntoiminnan ja mielenlaadun minimi. Iheringin tavoin Jellinek piti oikeuden tarkoituksena yhteiskunnan tietyn tilan ylläpitämistä.[30] Oikeusnormit olivat yksinkertaisesti yhteiskunnan toiminnan tuotteita.

Tahdonvapauden dogmin kieltämiseen Jellinek tuli sangen yksinkertaisen argumentaation kautta. Ihmisen subjektiivisen tietoisuuden vapauden ja sen determinoitumisen välillä ei ollut mitään vastakohtaa, sillä kysymys oli pohjimmaltaan eri asioista, eli F A. Langea lainaten: niillä oli yhtä vähän ristiriitaa kuin värin ja sävelen välillä.[31]

Jellinekin esitys huipentui mainittujen käsitysten pohjalta lähteneeseen armottomaan Kantin, Hegelin ja Herbartin absoluuttisten rangaistusteorioiden kritiikkiin.[32]

7. Summa summarum. 1870-luvulla Saksan talous oli nopeasti kehittynyt suurten yhtiöiden johdolla, poliittinen tilanne oli muuttunut valtakunnan yhdistyttyä ja ajettaessa voimakkaasti organisoitunutta sosialistipuoluetta julkisuudesta maanalaisuuteen, yhteiskuntatieteen ja psykologian spekulatiiviset paradigmat olivat kaatuneet ja ainakin vakavasti horjuneet positivistisen yhteiskuntatieteen ja empiirisen psykologian painosta, positivistiset ajatustottumukset olivat vakiintuneet kriminologiassa ja saaneet jalansijaa oikeusteoriassa sekä osittain myös rikosoikeuden teoretisoinnissa. Oli suoranainen yhteiskunnallinen lainmukaisuus, että samat ongelmat tulivat 1870- ja 1880-luvun vaihteessa rikoslainopissa keskeisen huomion kohteiksi.

---

29 *Jellinek* m.t. s. 28.

30 *Jellinek* m.t. s. 42 ss.

31 *Jellinek* m.t. s. 66.

32 *Jellinek* m.t. s. 91—131. Spesifisemmin rikosoikeusfilosofian ongelmia Jellinek käsitteli vuonna 1879 kirjoitetussa tutkielmassa Die Klassifikation des Unrechts, joka julkaistiin painosta kuitenkin vasta hänen kuolinvuonnaan 1911 ilmestyneessä kokoelmassa Ausgewählte Schriften und Reden I s. 76—150.

2.4. Ns. modernin rikosoikeuden tieteenkäsityksen tarkastelua

2.4.1. Franz von Liszt

1. Edellä on pyritty osoittamaan, että rikosoikeudellisen ajattelun murros viime vuosisadan lopulla ja tämän vuosisadan alkuvuosina määräytyi viime kädessä tietyistä yhteiskunnan kehityksen peruspiirteistä käsin. Eri koulukuntien välinen debatti *kulminoitui Saksassa,* mutta sillä oli heijastusvaikutuksensa useimmissa Euroopan maissa. *Renneberg* on perusteellisesti eritellyt ns. modernin rikosoikeusajattelun, erityisesti Franz von Lisztin kriminologisten oppien ja kriminaalipoliittisten käsitysten yhteiskunnallisia taustatekijöitä. Niiden menestyksen perussyynä oli Rennebergin mielestä Saksan yhteiskunnan taloudellinen ja poliittinen kehitys 1860—1890-luvuilla. Silloin kasvoi toisaalta poliittinen työväenliike sekä määrällisesti että organisatorisesti ja toisaalta lisääntyi alkoholismi, prostituutio ja rikollisuus. »Moderni» rikosoikeuskäsitys merkitsi hallitsevassa asemassa olleelle bismarckilaiselle porvaristolle johdonmukaista ja tavoitteellista ohjelmaa lisääntynyttä rikollisuutta ja »punaista vaaraa» vastaan.[1] Rikosoikeudellisen ajattelun murroksella

[1] *Renneberg,* Die kriminalsoziologischen und kriminalbiologischen Lehren und Strafrechtsreformvorschläge Liszts ... s. 27 ss. Rennebergin suhde Lisztin koulukunnan oppeihin on poikkeuksellisen kriittinen. Kritiikki suuntautuu etenkin rikollisuuden syyopin biologismia, tekijärikosoikeutta, tekijöiden typologiaa ja legaliteettiperiaatteen syrjäytymistä vastaan parantumattomaksi katsottujen rikoksentekijöiden käsittelyssä. Vaikka Lisztin mielestä rikoslaki oli »rikoksentekijän magna charta», merkitsi hänen kriminaalipoliittinen ohjelmansa päinvastaista. Rennebergin lähestymistapaa kuvaa hänen käsityksensä, ettei Lisztin empiristisen filosofian ja sosiologian inspiroima metodi ja sille perustunut rikosoikeuskäsitys merkinnyt klassiseen kouluun nähden tieteellistä edistystä (m.t. s. 44).

Rennebergin ansiokas kritiikki on osittain yksipuolista, koska hän ei juuri tee selkoa Lisztin kriminaalipoliittisen ohjelman humaanisesta puolesta eli vaihtoehtojen etsimisestä lyhytaikaisille vapausrangaistuksille ja tilapäisten rikoksentekijöiden (hyväksymättä ilmaisua rikoksentekijätyyppinä) kohtelussa. Lisztiläinen rikosoikeuskäsitys ei muodostunut yksinomaan imperialistisen porvariston rikosoikeuskäsitykseksi, vaan sillä oli omat vaikutuksensa myös 1900-luvun alkupuolen liberalismin rikosoikeuskäsitykseen (esim. Norjan 1902 rikoslaki, Serlachius ja hänen ehdotuksensa jne.) ja työväenliikkeen eri siipien rikosoikeuskäsityksiin (esim. Radbruchin merkitys, Ferrin toiminta Italian v. 1921 ehdotuksen kirjoittajana, Neuvostoliiton vuoden 1926 rikoslaki). Franz von Lisztin teo-

oli kuitenkin tietty suhteellinen itsenäisyytensä politiikkaan nähden, sillä ns. modernin rikosoikeusajattelun vaikutus oli havaittavissa, tosin vaihtelevissa muodoissa, miltei kaikkien Euroopan valtioiden kriminaalipolitiikassa valtiollisen vallan tyypistä ja organisoinnin muodosta riippumatta.

Ns. moderni, positiivinen tai sosiologinen rikosoikeusajattelu ei johtanut rikosoikeuden normien klassista rikosoikeutta terävämpään käsitteelliseen tai formaaliseen erittelyyn. Pintapuolinenkin perehtyminen kummankin suunnan johtavan oppineen Bindingin ja Lisztin pääteoksiin saa nykyhetken tarkkailijan vakuuttuneeksi Bindingin suuruudesta tässä suhteessa. Oikeuspositivistisen Bindingin ja muiden etevimpien »klassikoiden» usein teräviin käsiteanalyyseihin nähden sosiologinen rikosoikeuskoulukunta tarkasteli oikeusnormeja kuitenkin ratkaisevasti avoimemmin kriminaalipolitiikan välineinä ja asetti selkeämmin kysymyksen oikeuden ja yhteiskunnan välisistä vuorovaikutussuhteista.

2. Lisztin käsitysten ydinajatukset esitettiin ensimmäisen kerran kuuluisassa Marburgin yliopisto-ohjelmassa vuonna 1882. Se julkaistiin artikkelina otsikolla »Der Zweckgedanke im Strafrecht». Kuten nimestäkin voi päätellä, artikkelin viitekehyksenä oli Iheringin oikeusteoria.[2] Liszt käsitti rikosoikeusajattelun perusvastakohdat siten, että toisella puolella oli sovitusrikosoikeus ja toisella oikeushyvien suojaamiseen tähtäävä

---

rioiden kokonaisesitys on hänen oppilaansa *Eb. Schmidtin* teoksessa Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege s. 350 ss. Sen lähtökohta on Rennebergin nähden vastakkainen. Rennebergin opettajana oli toinen von Lisztin oppilas Baumgarten, jonka suhtautuminen Lisztiin oli kunnioittavampi, ks. *Baumgarten,* Rechtsphilosophie auf dem Wege s. 203 ss. ja s. 500: »Was nun die soziologische Strafrechtsschule betrifft, zu deren Hauptbegründern Franz von Liszt gehörte, so bedeutet sie meines Erachtens in wissenschaftlich-methodischer Hinsicht immerhin gegenüber der Klassischen Schule der vergeltenden Schuldstrafe einen Fortschritt. Aber sie macht das Gute, das sie hat, dadurch reichlich wett, dass sie weit mehr als die Klassische Schule den imperialistischen Tendenzen der Epoche entgegenkommt». Ks. myös m.t. s. 506 ss.

Saksan valtioissa vallitsee nykyään varsin erilainen suhtautuminen Lisztiin ja hänen seuraajiinsa. DDR:ssä kuva on erittelevän (Baumgarten) tai totaalisen kriittinen (Renneberg). Ks. myös *Polak,* Franz von Liszt und der Zerfall den bürgerlichen Gesetzlichkeit, Neue Justiz 1951 s. 97 ss. BRD:ssä kuva on myönteinen, ks. mm. Langen, Heinitzin, Bockelmannin, Roxinin, Sievertsin ja Moosin kirjoituksia teoksessa Franz von Liszt zum Gedächtnis.

[2] Saman Liszt sanoi eksplisiittisesti, ks. *Liszt,* Der Zweckgedanke im Strafrecht, Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge I s. 129.

rikosoikeus. Edellisen pääpaino on menneisyydessä, jälkimmäisen tulevaisuudessa. Rangaistuksen kehitys on ollut jatkuvaa taistelua relatiivisten ja absoluuttisten rangaistusteorioiden välillä. Lisztin mukaan vuosikymmeniä hallitsevana ollut sovitusoppi ja sen doktrinäärinen rikosoikeus oli osittain syynä lisääntyneeseen rikollisuuteen. Mielenkiintoinen oli Lisztin tukema vaatimus, että rikosoikeus oli luonteeltaan muutettava yhteiskuntatieteen haaraksi, »psykiatris-antropologiseksi» tutkimukseksi.[3]

Samassa artikkelissa Liszt esitti pääkäsityksensä rangaistuksen kehityshistoriasta. Sen ydinajatuksena on rangaistuksen olettaminen alunperin sokeaksi, vaistonvaraiseksi, vietinomaiseksi ja tavoitteestaan tietämättömäksi yhteiskunnan reaktioksi sen ja sen jäsenten elinehtoja vastaan kohdistuneisiin loukkauksiin. Kokemuksesta opittiin tavoitetietoisen rangaistuksen tarpeellisuus. Vasta tarkoitusajatus muutti rangaistusvallan rikosoikeudeksi.[4] Liszt oletti, että rangaistuksen käyttö kaikissa varhaisissa yhteiskunnissa oli ollut suurin piirtein samanlaista.

Positivistiselle tieteenihanteelle tyypilliseen tapaan Liszt asetti »tieteen» ja »metafysiikan» jyrkästi toisiaan vastaan ja edellytti vain rangaistuksen kehityksen empiirisen tarkastelun voivan olla tieteellistä.[5] Liszt näki primitiivisenkin rangaistuksen yhteiskunnallisena ilmiönä ja katsoi yksityiskostonkin esiintyneen kaikkialla yhteiskunnalliseksi pukeutuneena.[6] Kuitenkin vasta valtiollinen rangaistus mahdollisti rangaistusvallan objektivoitumisen eli siirtymisen rikoksentekijän ja loukatun lähipiirin ulkopuolelle. Objektivoituminen teki mahdolliseksi rangaistusvallan tavoitteellisuuden. Liszt esitti jopa rikosoikeuden yleisen kehityslain primitiivisen rangaistuksen objektivoitumisesta, sen muuttumisesta vaistonvaraisesta tavoitteelliseksi.[7] Ei liene aivan helppo nähdä, miten täl-

---

[3] *Liszt* m.t. I s. 126—131 ja 162.

[4] *Liszt* m.t. I s. 182 s. Liszt kuvasi tässä teoriaansa »yhdistelmäteoriaksi» (Vereinigungstheorie) ja evolutionistiseksi.

[5] *Liszt* m.t. I s. 134: »Die Wissenschaft hört auf, wo die Metaphysik beginnt».

[6] *Liszt* m.t. I s. 138: »*Die primitive Strafe als wenn auch nur mittelbarer Ausfluss des Arterhaltungstriebes muss von allem Anfange an gesellschaftlichen Charakter tragen, als soziale* Reaktion gegen *soziale* Störungen erscheinen» (kurs. von Liszt).

[7] *Liszt* m.t. I s. 145 ss., etenkin s. 150: »Durch Selbstbeschränkung ist die *Strafgewalt* zum *Strafrecht* (jus puniendi), durch Aufnahme des Zweckgedankens die *blinde zugellose Reaktion* zur *Rechtstrafe*, die *Trieb*handlung zur *Willens*handlung geworden.»

lainen idealistinen rikosoikeuskehityksen historian tulkinta erosi historiallisen koulun filosofiasta, jota Liszt piti metafyysisenä.

Lisztin käsityksen mukaan koulukuntien oppiriidalla oli välittömiä käytännön seurauksia mm. kysymykseen, mitkä teot varustetaan rangaistusuhilla ja millainen tulee olla rikoksen ja rangaistuksen välinen suhde. Liszt samaisti nämä kysymykset sovitusrangaistuksen ja suojelurangaistuksen välisen suhteen selvittämiseen. Lisztille ei ollut olemassa mitään ehdotonta oikeudenmukaisuutta, eikä absoluuttisten rangaistusteorioiden metafyysistä periaatteista voitu saada johtoa rangaistuksen määräämiselle, koska ne eivät kyenneet määrittelemään eri rikosten raskautta. Tässä kysymyksessä Liszt perusti käsityksensä Feuerbachiin, mutta teki erilaiset johtopäätökset. Kun Feuerbach oli käsittänyt ratkaisuperiaatteeksi rikoksen subjektiivisen ja objektiivisen vaarallisuuden ja tehnyt siitä tekorikosoikeudelliset johtopäätökset, Liszt totesi oikeushyvän loukkauksen raskauden ja tekijän tahdonsuunnan periaatteellisen vastakohtaisuuden.

Rangaistusteoriassaan Liszt ei pyrkinyt antamaan vastausta yhdestä periaatteesta käsin. Hän kuitenkin halusi täysin syrjäyttää sovitusopin. Rangaistuksen oikeellisuus oli Lisztille sen välttämättömyydessä ja rangaistusvallan tavoitteellisuudessa. Rangaistuksen luonteen hän näki tavoitteistaan tietoisena oikeushyvien suojeluna.[8]

Kun tarkastellaan Marburgin ohjelman konkreettista kriminaalipoliittista osaa, havaitaan, ettei sen punaisena lankana suinkaan ollut vallinneen rikosoikeuden humanisointi, vaan pikemminkin päinvastoin. Rangaistuksella pakkona on Lisztin käsityksen mukaan kaksinaisluonne. Se ilmenee toisaalta välillisenä psykologisena pakkona, vaikuttamisena rikoksentekijän motivaatioon joko parantamalla eli altuistisia motiiveja vahvistamalla tai pelottamalla eli egoistisia motiiveja vahvistamalla. Toisaalta se ilmenee välittömänä mekaanisena pakkona, vaarattomaksi tekemisenä, eristämisenä, sosiaalisesti kelvottomien yksilöiden valintana.[9] Rangaistuksen välittöminä vaikutuksina hän näki rikoksentekijän parantamisen, pelottamisen ja vaarattomaksi tekemisen, jotka yksityistapauksessa tavoitteina olivat ristiriitaisia, mutta eivät yleisellä tasolla.[10]

---

[8] *Liszt* m.t. I s. 160 ss.

[9] *Liszt* m.t. I s. 163 s.

[10] *Liszt* m.t. I s. 164 s.

Lisztin kriminaalipolitiikan pääteesit yhdistivät rikoksentekijöiden typologian ja rangaistuksen välittömät vaikutukset seuraavasti:

1) Parantumiskykyisten ja parannusta tarvitsevien rikoksentekijöiden parantaminen,
2) parannusta tarvitsemattomien pelottaminen,
3) parantumattomien rikollisten tekeminen vaarattomiksi.[11]

Lisztin ajattelun sosiaalidarwinistinen pohjavire tulee erityisesti esille hänen suhtautumisessaan parantumattomiin rikoksentekijöihin. Heitä vastaan käytävä taistelu oli kriminaalipolitiikan päätehtäviä. »Parantumattoman rikollisen» käsite ei ollut aivan suppea: rikollisten enemmistö oli uusijoita ja uusijoiden enemmistö oli parantumattomia. Merkille pantava on myös se läheinen suhde, jonka Liszt katsoi olevan tämän rikoksentekijätyypin ja erinäisten ryysyköyhälistön osien välillä.[12] Parantumattomat rikoksentekijät rekrytoituivat Lisztin mukaan parannusta tarvitsevista, jotka perinnöllisten ja hankittujen taipumusten takia olivat ryhtyneet rikoksiin, mutta eivät olleet vielä lopullisesti menetettyjä yksilöitä. Heidän pelastamisekseen tarvittiin vakavaa kuria progressiivisen pitkäaikaisen vapausrangaistuksen muodossa.[13] Tilapäisrikollisilla teko Lisztin määrittelyn mukaan esiintyi vain episodina elämässä. Pelotuksena ja varoituksena oli käytettävä sakkoa tai ei-progressiivista vapausrangaistusta 6 viikosta 10 vuoteen, mistä klassisen koulukunnan johtajiin kuulunut von Bar sanoi: »Akkorden einer unbestimmten Zukunftsmusik.[14]

---

11 *Liszt* m.t. I s. 166.

12 *Liszt* m.t. I s. 166 ss., ks. s. 167: »Bettler und Vagabonden, Prostituierte beiderlei Geschlechts und Alkoholisten, Ganner und Halbweltsmenschen im weitesten Sinne, geistig und körperlich Degenerierte — sie alle bilden das Heer der grundsätzlichen Gegner der Gesellschaftsordnung, als dessen Generalstab die Gewohnheitsverbrecher,» s. 169: »Solche Leute in Zellengefängnissen um teures Geld bessern zu wollen, ist einfach widersinnig». Koska ei kuitenkaan ollut syytä teloittaa ko. rikollisia eikä voitu karkottaa, oli käytettävissä vain elinkautinen tai ajaltaan epämääräinen eristäminen. Tämän ryhmän rikolliset olivat syyllistyneet ensi sijassa omaisuus- ja toisaalta siveellisyysrikoksiin. Liszt ehdotti erikoislaitoksia, joissa yhteissäilytykseen olisi yhdistetty mitä ankarin työkuri, kurinpitokeinona raipparangaistus ja yksinäisyys. Tällaiseen laitokseen määräämisen Liszt ehdotti mahdolliseksi kolmannen rangaistustuomion yhteydessä.

13 *Liszt* m.t. I s. 171 s.

14 *Liszt* m.t. I s. 172 s. Tässä Liszt vastasi von Barille yhtä lailla musiikin termein: »Das Leitmotiv, das aus der endlosen Melodie von der Negation der

Edellä kuvatun kaltainen oli siis Lisztin kuulu Marburgin ohjelma. Hänen ajattelunsa lähtökohdissa on syytä viipyä hieman pidempäänkin, sillä ne kuvastavat selkeästi sitä rikosoikeudellisen ja kriminaalipoliittisen ajattelun murrosta, joka viime vuosisadan lopulta alkaen tapahtui.

3. Liszt pyrki tietoisesti lähentämään rikosoikeuden tutkimusta yhteiskuntatieteisiin. Erityisesti hän vallinnutta oikeustiedettä kritisoidessaan halusi muuttaa sen yhteiskunnallisesta todellisuudesta eristetyt käsitteet todellisuuden abstraktioiksi. Yleisemminkin, oikeustiede tuli rakentaa paremmin vastaamaan empiirisinduktiivista tieteenkäsitystä kuin vallinnut oikeusdogmatiikka apriorisine metodeineen.[15] Mutta vaikka Liszt tahtoikin lieventää sitä kuilua, joka 1800-luvun lopulla vallitsi Seinin ja Sollenin välillä oikeustieteessä, hän ei tehnyt jyrkkiä empiristisiä johtopäätöksiä oikeustieteen alueella. Toisin sanoen Liszt ei 1900-luvun alkupuolella esiintyneiden eräiden sosiologisten tai realististen oikeusteorioi-

---

Negation des Rechtes uns rettet zu Klarheit und Einfachheit — es ist der Zweckgedanke».

15 *Liszt,* Rechtsgut und Handlungsbegriff im Bindingschen Handbuche, Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge I s. 219 ss. Tässä Liszt esitti oikeustieteen metodologisen ohjelman. Oikeustiede oli Lisztille toisaalta systemaattinen toisaalta praktinen tiede. Systemaattisena tieteenä oikeustiede oli tietoa oikeuslauseista sellaisina kuin ne ovat kirjoitetussa laissa ja tavanomaisessa käytännössä. Oikeustieteellä oli tehtävänään 1) aineiston kokoaminen kohteen kuvaukseksi, oikeuslauseiden etsiminen voimassa olevasta oikeudesta, jota ei tullut irroittaa historiallisista yhteyksistään, 2) oikeuslauseiden analyysit, jotka käsitteiden määrittelyineen ovat juristin kypsyyskoe, 3) käsitteiden ja oikeuslauseiden systeemin luominen, 4) yleisen oikeustieteen abstrahoiminen yksityisistä oikeustieteen aloista, 5) yleisten tieteellisten johtopäätösten tekeminen (m.t. I s. 214 ss.). On pantava merkille se paino, jonka Liszt tässä asetti induktiivisille yleistyksille. Tutkimus siis etenee konkreettisesta abstraktiseen eikä päinvastoin.

Toisessa yhteydessä Liszt erotti rikosoikeustieteen kriminaalisosiologiasta ja -politiikasta asettaen sen tehtäväksi rikosoikeuden säännösten systemaattisen käsittämisen ja kehittämisen, kohteeksi oikeuslauseet ja metodiksi logiikan (!), kun taas kriminaalisosiologia oli rikoksen tutkimusta eli rikollisuutta määräävien lakien selvittämistä, ks. *Liszt,* Über den Einfluss der soziologischen und anthropologischen Forschungen auf die Grundbegriffe des Strafrechts, m.t. II s. 77 s.

Kolmannella, jos kohta ei välttämättä edellisten kanssa ristiriitaisella tavalla Liszt näki rikosoikeustieteen tehtävinä: 1) pedagoginen tehtävä oli kriminalistipraktikkojen koulutus, 2) tieteellinen tehtävä eli rikoksen ja rangaistuksen kausaalinen selittäminen, 3) poliittinen tehtävä eli lainsäädännön kehittäminen taistelussa rikollisuutta vastaan. Ks. myös *Liszt,* Rikosoikeuden yleiset opit s. 1, jossa oikeustieteelle asetetut tehtävät on esitetty lähinnä ensiksi mainitulla tavalla.

den tapaan halunnut tehdä oikeustieteestä täysin empiiristä yhteiskuntatiedettä.

Tämän näkökohdan kanssa on sopusoinnussa se, että Liszt seuraajineen käsitti ihmisen deterministisesti ja kiisti tahdonvapauden rikosoikeudellisen vastuun perustana. Lisztin determinismi oli luonteeltaan kausaalista ja otti yhteiskunnan tarkastelun perustaksi luonnontieteellisen tieteenkäsityksen. Tämä kausaalisen selitystavan yksinomaisuus näkyy ennen kaikkea Lisztin monifaktoriteoreettisessa rikollisuuden syyopissa.[16]

Sosiologisen rikosoikeuskoulukunnan menestyksen takana oli siis se, että sen tieteenkäsitys vastasi vallitsevaksi tullutta yhteiskuntatieteen akateemista paradigmaa. Hahmoteltu metodologinen naturalismi oli pohjana kriminaalipolitiikan tavoitteenasettelulle. Sen tehtävänä oli taistelu rikollisuutta vastaan, mikä edellytti rikollisuuden syiden tuntemusta. Lisztille rikollisuus oli kausaalinen seuraus toisaalta rikoksentekijän yksilöllisestä erikoislaadusta ja toisaalta erilaisista yhteiskunnallisista tekijöistä. Kun kriminaalipolitiikan tehtävänä ei ollut korjata rikollisuuden yhteiskunnallisia syitä (se oli patriarkaalisen sosiaalipolitiikan tehtävä) eikä Liszt voinut nähdä niiden poistumiseen muutakaan tietä, oli johtopäätöksenä rikollisuuden välttämättömyyden tunnustaminen ja kriminaalipolitiikan painopisteen siirtäminen rikoksentekijöihin yksilöinä.[17] Lisz-

---

16 Liszt jakoi rikollisuuden syyt kahteen ryhmään, biologisiin eli rikoksentekijän erikoislaatua koskeviin ja sosiaalisiin, joita olivat erilaiset yhteiskunnalliset epäkohdat, ks. *Liszt*, Kriminalpolitische Aufgaben, m.t. I s. 312 ss., Die Zukunft des Strafrechts m.t. II s. 3 ss., Die deterministischen Gegner der Zweckstrafe, m.t. II s. 37 ss., Das Verbrechen als sozial-pathologische Erscheinung, m.t. II s. 230 ss. ja Die gesellschaftlichen Faktoren der Kriminalität m.t. II s. 433 ss., Rikosoikeuden yleiset opit s. 7 ss. Lisztin jyrkkyyttä kausaaliselityksen yleispätevyydessä osoittaa se, että kausaalilain ulkopuolella alkoivat »uskon asiat», ks. m.t. II s. 84.

17 *Liszt*, Die Zukunft des Strafrechts m.t. II s. 1 ss., etenkin s. 3: »Wir (IKV) verlangen eine kräftige zielbewusste Kriminalpolitik, wir verlangen, dass der Staat, die Rechtsordnung zielbewusster als bisher, rücksichtloser als bisher das Verbrechen und das Verbrechertum bekämpfe ... dass wir das Verbrechen auffassen müssen als notwendiges Produkt aus den dem Verbrecher umgebenden Gesellschaft und den wirtschaftlichen Verhältnissen einerseits und aus der Eigenart der Individualität des Verbrechers andererseits, welche teils angeboren, teils durch Entwicklung und Lebenschicksale erworben ist». Kriminaalipolitiikan määrittelystä Lisztillä ks. m.t. II s. 65 ss. ja Rikosoikeuden yleiset opit s. 11. Kriminaalipolitiikan painopisteen siirtäminen yksilötasolle ei Lisztille kuitenkaan merkinnyt rangaistuksen yleisestävän vaikutuksen kieltämistä.

tin paikkaa 1800-luvun lopun tieteen paradigmojen joukossa osoittaa lisäksi hänen jyrkän kielteinen käsityksensä Lombroson kriminaaliantropologiasta.[18] Toisaalta Liszt kritisoi ankarasti myös Queteletia, etenkin tämän käsitystä yhteiskunnallisten lainmukaisuuksien (rikollisuuden »budjetin») olemassaolosta.[19]

4. Lisztin kriminaalipoliittisissa pohdinnoissa kolme ongelmaa oli rikollisuuden syyopin ohella hallitsevassa asemassa. Ensinnäkin hän hahmotteli menetelmiä rikoksenuusijoiden, etenkin ammattimaisten ja tavanomaisten rikollisten käsittelyn tehostamiseksi. Toinen kysymysryhmä oli nuorisorikollisuuden ehkäiseminen ja ns. suojelu- tai pakkokasvatuksen aikaansaaminen. Kolmas keskeinen problematiikka olivat lyhytaikaiset vapausrangaistukset, niiden hallitseva osuus rangaistuskäytännössä, turmiollisiksi katsotut seuraukset rikollisuustilanteelle ja niitä korvanneiden kriminaalipoliittisten keinojen muodostaminen. Nämä pohdiskelut olivat viime vuosisadan lopun ja tämän vuosisadan alkupuolen kriminaalipolitiikan ajankohtaisimpia kysymyksiä, joilla oli seurauksensa myös rikoslainopissa, sen käsitteenmuodostuksessa ja rikoslainsäädännössä eri maissa. Näihin ongelmiin Liszt antoi ratkaisuyrityksiä monissa yhteyksissä, mutta niiden yksityiskohtiin ei liene syytä kajota.[21]

Sen sijaan on käsiteltävä tiettyä ristiriitaa, joka vallitsi Lisztin legalistisen ohjelmalauseen ja hänen käsitystensä sisällön välillä. Rikoslaki oli hänen mielestään rikoksentekijän magna charta. Monet hänen käsityksistään kuitenkin merkitsivät, sen jo aikalaiset mitä selvimmin toivat esiin, legaliteettiperiaatteen syrjäytymistä. Legaliteettiperiaatteella ja tekorikosoikeudella oli valistuksen ja klassisen rikosoikeuden ideologiassa läheinen yhteenkuuluvaisuus. Liszt käsitti rankaisemisen kohteeksi rikoksentekijän antisosiaalisen mielenlaadun. Tätä hän piti vaatimansa rikosoikeusuudistuksen pääajatuksena.[22] Toinen tähän suuntaan johtava

---

[18] *Liszt,* Kriminalpolitisiche Aufgaben, m.t. I s. 296 ss., Die Zukunft des Strafrechts, m.t. II s. 9 ss. ja Rikosoikeuden yleiset opit s. 10.

[19] *Liszt,* Die Zukunft des Strafrechts m.t. II s. 5 ss.

[20] Käyttämättä.

[21] Lyhytaikaisten vapausrangaistusten ongelmia ja kriminaalipolitiikkaa yleensä Liszt lienee käsitellyt laajimmin kirjoitussarjassa Kriminalpolitische Aufgaben, nuorisorikollisuutta sen lisäksi esitelmässä Die Kriminalität der Jugendlichen, m.t. II s. 331—355 ja ammattimaista rikollisuutta kirjoituksessa Das gewerbmässige Verbrechen. m.t. II s. 308—330.

[22] *Liszt,* Die Zukunft des Strafrechts, m.t. II s. 16; Über den Einfluss der soziologischen und anthropologischen Forschungen auf die Grundbegriffe des

vaatimus oli epämääräisten rangaistustuomioiden hyväksyminen.[23] Nykyajan kannalta arvioiden Lisztin vaatima käsittely ammattimaisille rikoksentekijöille oli kenties epähumaanein piirre hänen ajattelussaan.[24] Neljäntenä legalismia heikentävänä piirteenä Lisztin kriminaalipolitiikassa oli se väljyys, jolla nuoria henkilöitä saatettiin määrätä pakkokasvatukseen erityislaitoksiin.[25] Viimeksi mainittu oikeusturvallisuuden kehittymättömyys tosin oli silmiinpistävää lähes kaikelle Lisztiä edeltäneellekin epäsosiaalisen nuorison käsittelylle.[26]

2.4.2. Muita käsityksiä ns. modernin rikosoikeuden piirissä

1. Marburgin ohjelman julkaisemisesta suunnilleen ensimmäiseen maailmansotaan ammattimainen rikoslainoppi ja kriminologinen tutkimus Euroopassa oli jyrkästi jakautunut kahtia. Toisella puolella rintamaa oli klassinen rikosoikeus ja sen sovitusoppi eri muunnelmineen, parhaimmillaan terävä, mutta todellisuudesta vieraantunut käsiteanalyysi, idealistinen indeterminismi, kriminaalipoliittisen käytännön johtaminen immanenteista oikeudenmukaisuusperiaatteista, niiden myönteisenä joh-

---

Strafrechts, m.t. II s. 88 ss., Die psychologischen Grundlagen der Kriminalpolitik, m.t. II s. 170 ss. ja Nach welchen Grundsätzen ist die Revision des Strafgesetzbuchs in Aussicht zu nehmen? m.t. II s. 377 ss.

[23] *Liszt,* Kriminalpolitische Aufgaben, m.t. I s. 333 ss: vapausrangaistuksen lopullinen pituus täytäntöönpanoviranomaisten päätettäväksi, mahdollisuus jälkikäteiseen rangaistusajan lyhentämiseen tai pidentämiseen, s. 426 ss.: pakkokasvatuksen mahdollistaminen ilman rikostakin, Ks. myös Die Reform der Freiheitsstrafe m.t. I s. 511, etenkin s. 531. Liszt piti arvossa E. F. Kleinia, joka oli 1800-luvun alussa epämääräisen rangaistustuomion päävaatija, ks. *Liszt,* E. F. Klein und die unbestimmte Urteil m.t. II s. 133 ss.

[24] *Liszt,* Das gewerbmässige Verbrechen, m.t. II s. 308 ss., s. 324 hän oletti noin 4/5 tai 5/6 uusintarikollisuudesta ammattimaiseksi, s. 327 s. hän piti periaatteessa ainoana oikeana reaktiona elinkautista vapaudenriistoa, vrt. kuitenkin m.t. II s. 400.

[25] Ks. *Liszt,* Kriminalpolitische Aufgaben, m.t. I s. 426 ss., etenkin s. 449: alle 16-vuotiaisiin oli laitoskasvatusta voitava käyttää ilman rikostakin.

[26] Ks. esim. *Saari,* Laitoskasvatus s. 12 ss. Ns. huollollisen pakkovallan eri muotojen legalistisiin puutteisiin on kiinnitetty huomiota yllättävän myöhään, Pohjoismaissa vasta 1960-luvulta alkaen, ks. esim. Pakkoauttajat, Makt att vårda, *Nestius* (toim.), Behandling som straff ja *Edling—Elwin* (toim.), Samhällskontroll och mytbildning.

dannaisena tekorikosoikeus ja siihen liittyvä muodollinen ihmisten yhdenvertaisuus ja vallankäytön lakisidonnaisuus. Toisella puolella olivat Liszt ja hänen kannattajansa IKV:ssa, joilla oli useimmista kysymyksistä väinvastaiset käsitykset, sekä kriminologinen tutkimus.[27] Mainitulla Kansainvälisellä Kriminalistiyhdistyksellä oli vuonna 1904 jäseninään jo yli 1100 rikosoikeuden spesialistia lukuisista maista.[28]

Modernin rilosoikeuskoulun italialaisen haaran, joka oikeastaan oli historiallisesti syntynyt ennen Lisztin toimintaa, tunnetuimmat teoreetikot olivat *Lombroso, Ferri* ja *Garofalo.* Lombroson konservatiivinen ja rasistisiin johtopäätöksiin vievä antropologinen kriminologia on yleisesti tunnettu. Sen ydinajatuksena oli olettamus rikollisuuden atavistisesta luonteesta.[29] Mikäli Lombroson kriminologiaa, etenkin sen alkuvaihetta, arvioidaan yleisteoreettiselta kannalta, lienee syytä luonnehtia hänen kuuluneen siihen yhteiskuntatieteen perinteeseen, joka Darwinin ym. teorioista intoutuneina eri tavoin redusoi yhteiskunnalliset ilmiöt biologiaan.[30] Sen sijaan Garofalo näyttää läheisemmin liittyneen siihen sosiologiassa 1800-luvun lopulla vaikuttaneeseen perinteeseen, joka palautti yhteiskunnalliset ilmiöt yksilötasolle ja yksilöiden välisiksi suhteiksi.[31]

---

[27] On ehkä syytä vielä luetella huomattavimpia nimiä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun koulukuntakiistassa. Tunnetuimpia klassisen rikosoikeuden edustajia olivat Saksassa von Bar, Beling, Binding, Birkmeyer, Finger, Günther, Hälschner, Kohler, von Rohland, Richard Schmidt, Wach, Suomessa J. Ph. Palmen, K. G. Ehrström, Forsman, Ruotsissa Hagströmer, Tanskassa Bornemann, Norjassa Hagerup, Italiassa Carrara. Tunnetuimpia rikosoikeuden uudistajia sosiologisen koulun tapaan olivat mm. Aschaffenburg, Fischl, Gretener, Kurella, Radbruch, Seuffert, Tesar, Suomessa Serlachius, Tulenheimo, Julius Grotenfelt, Ruotsissa esim. Thyren, Uppsalan koulu (jota ei ehkä voi lokeroida näin), Italiassa Lombroso, Ferri ja Garofalo, Norjassa Getz, Belgiassa Prins ja van Hamel jne. Lisäksi oli rikoslainoppineita, jotka eivät olleet sitoutuneet leireihin, esim. Hippel, Merkel, Liepmann, Oetker, Lammasch, Frank ym.

Ellilä, Tutkintavankeuden lukemisen rangaistuksen vähentämiseksi s. 9—53 viittauksineen muodostaa todellisen elämyksen tutustuttaessaan lähes kaikkiin mahdollisiin käsityksiin, mitä rikosoikeuden koulukuntariidasta on esitetty.

[28] *Renneberg,* Die kriminalsoziologischen und kriminalbiologischen Lehren und Strafrechtsreformvorschläge Liszts ... s. 25.

[29] Ks. esim. *Vold,* Kriminologian perusteet s. 36 ss.

[30] Ks. esim. *Kon,* Positivismus in der Soziologie s. 47 ss. Lombroson käsitykset ovat ilmeisiä ns. sosiaalidarwinistisen sosiologian analogioita kriminologiassa. Tämän sosiologisen suunnan klassisena edustajana useimmiten on pidetty Ludwig Gumplowiczia. Ks. myös *Taylor—Walton—Young,* The New Criminology s. 38 s.

[31] Ks. sen yleispiirteistä *Kon* m.t. s. 60 ss.

Ferrin eklektinen rikollisuuden syiden monifaktoriteoria ja hänen tieteenkäsityksensä yleisemminkin oli näistä kolmesta Lisztiä lähinnä.

2. Erittäin mielenkiintoinen on Ferrin esitys »koulujen» eroista. Hän ei jättänyt epäselväksi pyrkimystään käyttää luonnontieteellistä metodologiaa sosiaalisen patologian tutkimisessa.[32] Positiivisen koulun etevämmyyden hän näki ennen kaikkea sen tieteellisessä edistyneisyydessä klassiseen rikosoikeuteen verrattuna, kuvaava oli hänen vertauksensa 1800-luvun lopun juristin ja 1700-luvun lääkärin välillä.[33] Kun klassinen rikosoikeus oli rikoksen abstraktia tutkimusta, jossa selvitettiin normin ja käyttäytymisen yhteyksiä, positiivinen rikosoikeus oli rikosten induktiivista tutkimusta eli rikoksentekijän yksilöllisyyden ja miljöön selvittämistä. Kun klassisen rikosoikeuden tavoitteena oli rangaistusten lieventäminen ja vähentäminen, positiivinen rikosoikeus tähtäsi rikollisuuden vähentämiseen. Kun klassinen rikosoikeus korosti Ferrin mielestä liiaksi rikoksentekijän yksilöllisiä oikeuksia yhteiskuntaan nähden, positiivinen rikosoikeus tähtäsi yksilön ja yhteiskunnan suhteiden palauttamiseen pois liioitellun individualismin ylivallasta. Klassinen rikosoikeus käsitti rikoksentekijän ominaisuuksiltaan muiden ihmisten kaltaisiksi, positiivinen positiivinen rikosoikeus piti rikoksentekijöitä hankituilta tai perinnöllisiltä ominaisuuksiltaan erikoislaatuisina. Klassisen rikosoikeuden vastapainoksi rangaistuksen kohteeksi oli määriteltävä ihminen eikä rikos. Hieman yllättävä on Ferrin käsitys, että klassinen rikosoikeus näki etupäässä rangaistuksen rikollisuutta ehkäisevänä, positiivinen rikosoikeus esitti rikollisuuden lisääntymisen tai vähentymisen riippuvan ratkaisevasti muista seikoista kuin rangaistusuhista ja niiden nojalla annetuista rangaistuksista. Ja lopuksi: positiivinen rikosoikeus piti klassisen rikosoikeuden oletusta tahdonvapaudesta subjektiivisena illuusiona.[34] Ferri käsitteli siis rikosoikeudellisen ajattelun murrosta monipuolisesti ja avoimesti. Etenkin on syytä panna merkille, ettei Ferrikään esittänyt illuusioita rikosoikeutensa humaanisuudesta tai filantrooppisuudesta klassiseen kouluun verrattuna, vaan punaisena lankana oli rikoslainsäädännön tehokkuuden parantaminen.[35]

Ferri myönsi rikollisuuden syyoppinsa eklektismin. Hänen käsityk-

---

32 *Ferri,* Verbrechen als sociale Erscheinung s. 1 s.

33 *Ferri* m.t. s. 10.

34 *Ferri* m.t. s. 3—21.

35 Ks. kuit. *Ferri* m.t. s. 266, jossa Ferri vertailee omaa teoriaansa jus talionikseen.

sensä mukaan rikollisuudella oli biologinen, fyysinen ja yhteiskunnallinen alkuperä. Hänenkin rikollisuuden syyoppinsa oli siis ns. monifaktoriteoria,[36] joka ei kyennyt näkemään rikollisuuden keskeisiä syitä ja sen olemassaolon perustaa yhteiskunnallisena joukkoilmiönä. Ferrille »työnjako» biologisten ja fyysisten sekä toisaalta sosiaalisten faktorien välillä oli se, että ensin mainitut selittivät ilmiön olemassaolon ja sosiaaliset faktorit rikollisuuden määrällisen kehityksen.[37] Tällä kohden Ferrin käsitys oli samantapainen kuin Lisztin. Hän kehitti Lisztin tavoin biologissävyisen rikoksentekijätypologian jakaessaan heidät viiteen tyyppiin: mielisairas, synnynnäinen, tavanomainen, tilapäinen ja intohimoinen rikoksentekijä.[38]

Positiivisen tai sosiologisen rikosoikeusajattelun sisällä vallinneita poliittisideologisia ristiriitoja kuvasti se, että Ferri Italian työväenpuo-

---

36 Eklektisyydestä *Ferri* m.t. s. 14. Hyvän kuvan 1800-luvun lopun rikollisuuskäsitysten ristiriitaisuuksista Ferri antaa m.t. s. 56:

Rikollisuus oli luonteeltaan:

(a) biologisesti normaali ilmiö (Albrecht),

(b) biologinen abnormisuus:
(1) atavismia orgaanisesti ja henkisesti (Lombroso), atavismia henkisesti (Colajanni),
(2) sairaustila: neurosi (Dally, Maudsley, Minzlow, Virgilio), neurastenia (Benedikt), epilepsia (Lombroso),
(3) lajissaan huonontumista, degeneroitumista, saks. Entartung (Morel, Sergi, Fere, Zuccarelli),
(4) häiriö keskushermoston toiminnassa (Marro),
(5) siveellisten tunteiden anomalia (Despine, Garofalo),

(c) yhteiskunnallinen ilmiö:
(1) taloudellisten olojen seuraus (Turati, Battaglia),
(2) poliittissosiaalisen sopeutumisen puuttumista (Vaccaro),
(3) useiden sosiaalisten faktorien yhteisvaikutusta (Lacassagne, Tarde, Topinard)

(d) biologis—fyysis—yhteiskunnallinen ilmiö (Ferri).

Toisin sanoen, vaikka Ferrin mielestä Marxin historiallinen materialismi oli ainoa positiivinen ja hedelmällinen teoria yhteiskunnasta (m.t. s. 65 ja Wissenschaft und Sozialismus laajasti), rikollisuustutkimuksessa hän halusi perustaa välittömään kokemukseen, joka näytti osoittavan rikollisten poikkeavan muista ihmisistä. Yksityiskohtaisesti Ferri on esittänyt käsityksensä rikollisuuden syistä m.t. s. 125 ss.

37 *Ferri* m.t. s. 134.

38 *Ferri* m.t. s. 85 ss.

lueen eräänä johtohenkilönä esitti laajan yhteiskunnallisen reformiohjelman rangaistuksen käytön korvikkeeksi.[39] Vaikka Liszt ja hänen kannattajansa olivat myös sitä mieltä, ettei rangaistus ole ainoa eikä edes tehokkain keino rikollisuuden ehkäisemisessä, he rajoittivat sitä koskevat uudistukset sosiaalipolitiikaksi kutsumalleen alueelle, eivätkä siten voineet hyväksyä Ferrin ja muiden koulukunnan vasemmistolaisten reformivaatimuksia. Tämä osoittaa poliittisideologisten ja rikosoikeudellisten tekijöiden välisten suhteiden monimutkaisuutta 1900-luvun alussa. Ferrin ohjelman kriminaalipoliittinen suuntautuminen oli kuitenkin sama kuin Lisztillä. Repression painotus oli jaettava uudelleen siten, että ammattimaiseen, tavanomaiseen ja yleensä yhteiskunnallisesti vaaralliseksi katsottuun rikollisuuteen piti kohdistaa aikaisempaa tehokkaampi sanktiosysteemi ja tilapäisrikollisuuden, joka ei osoittanut sosiaalista vaarallisuutta, rangaistustasoa tuli alentaa.

3. Lisztin ja Ferrin käsitykset edustivat uuden rikosoikeuskäsityksen hallitsevia lähtökohtia.[40] Viime vuosisadan lopulla ja tämän vuosisadan

---

[39] *Ferri* m.t. s. 179 ss. Ferri käsitti yhteiskunnalliset reformit päävälineiksi yhteiskuntasuojelussa, jossa rangaistukset ovat olemassa, mutta alistetussa asemassa (ks. m.t. s. 180 s.). Ferrin ohjelmassa oli seitsemän lohkoa: 1) taloudelliset reformit (vapaakaupan ym. rajoittaminen, verotuksen painopisteen kohdistaminen varakkaille, yleiset työt, alkoholintuotannon rajoittaminen, asuinympäristön ym. parantaminen, lasten työajan lyhentäminen, osuustoiminnan yms. kehittäminen), 2) poliittiset uudistukset (pitkälle menevän demokratian toteuttaminen, mm. täysi painovapaus, vaalireformi), 3) teknologian käyttäminen rikollisuuden ehkäisemiseksi, 4) lainsäädäntö- ja hallintouudistukset, 5) uskonnolliset keinot (kirkon mahdin vähentäminen), 6) perhelainsäädännön uudistus (esim. avioeron salliminen), 7) kasvatusjärjestelmän uudistus (esim. alhaisiin vaistoihin vetoavien julkaisujen estäminen, rikosoikeuskäyntien julkisuuden rajoittaminen).

[40] *Aschaffenburgin* kirja Das Verbrechen und seine Bekämpfung esitti sangen huomattavaa roolia paitsi saksalaisella kielialueella myös pohjoismaissa. *Olof Kinberg* ja hänen puolisonsa toimittivat siitä ruotsinkielisen laitoksen vuonna 1911. Aschaffenburg esitti siinä rikollisuuden syyopin, joka erotti rikolliset sosiaaliset syyt (vuodenaikavaihtelut, rotu, uskonto, asuinpaikka, ammatti, alkoholi, prostituutio, taloudellinen ja sosiaalinen asema) ja yksilölliset syyt (syntyperä, kasvatus, koulutus, ikä, sukupuoli, siviilisääty, fyysiset ja henkiset ominaisuudet jne.), ts. jotakuinkin samanlaisen teorian kuin Liszt ja Ferri. *Aschaffenburg*, Brottet och dess bekämpande s. 6 esitti myös analogian (mutta vain analogian, ei identiteettiä) lääketieteen ja kriminaalipolitiikan välillä: ensin oli selvitettävä rikollisuuden syy (vast.: sairauden aiheuttaja), sen jälkeen tämän syyn oire eli rikoksen ilmenemismuoto (vast.: sairauden oireet ja diagnostisointi) ja kolman-

alussa esiintyi kuitenkin niihin liittyen kaksi kaksi muutakin käsityskantaa, joista toinen perustui Lisztin koulukuntaa jyrkemmälle subjektivismille ja toinen halusi ryhtyä soveltamaan lääketieteellisiä tai läheisesti niihin verrattavia menetelmiä rikollisuuden ehkäisyssä ja siihen reagoimisessa. Ensiksi mainitulla tarkoitan sitä käsityskantaa, joka käsitti ihmisen rikolliset teot pelkästään sosiaalisen mukautumattomuuden, antisosiaalisen mielenlaadun, vaarallisuuden tms. oireiksi. Rikosoikeudellisen ajattelun historiassa tämä suuntaus kulkee usein *symptomaattisen rikoskäsityksen* nimellä. Jälkimmäinen käänsi rangaistukseen sisältyvän pakkovallan hoidolliseksi toiminnaksi, profylaksiaksi tms. kehittäen myös sitä vastaavan käsitejärjestelmän. Sosiologisen rikosoikeuskoulun edustajien pääosa ei näitä käsityksiä täysin hyväksynyt, joskaan mitään systemaattista symptomaattisen rikoskäsityksen tai äärimmäisyyksiin menneen hoito-optimismin kritiikkiä eivät Lisztin ja Ferrin suunnan rikoslainoppineet suorittaneet. Klassisen rikosoikeuden viimeiset edustajat tekivät sen sitäkin selvemmin.

4. Ns. symptomaattisen rikoskäsityksen huomattavin edustaja keisarillisen Saksan viimeisinä vuosina lienee ollut *Tesar*, joka jopa kävi rikosoikeudellisen ajattelun historian pääkohdin läpi siltä kannalta, miten kukin teoreetikko Aristoteleesta alkaen käsitti rikoksen subjektiivisen ja objektiivisen puolen painotuksen.[41] Symptomaattinen rikoskäsitys on täydellinen vastakohta syyllisyydestä riippumattomalle rikosoikeudelle. Kummallakin on vaaransa legalismille, mutta päinvastaisista syistä, symptomaattinen rikoskäsitys subjektivismissaan johtaa mielipiteiden rankaisemiseen, äärimmäinen objektivismi rankaisemiseen syyllisyydestä riippumatta. *Alfred von Overbeck*, joka oli symptomaattisen rikoskäsityksen kannattaja, havaitsi sen eräät vaarat, mutta väheksyi niitä, koska piti klassista vapauskäsitystä (vapaus valtiota vastaan) mielivaltaisena.[42]

---

neksi sen poistamisen keinot (vast.: hoito, terapia). Aschaffenburg Lisztiin nojautuen torjui käsityksen siitä, että rikollisuus olisi sairaus. *Aschaffenburg* m.t. s. 301 piti välttämättömänä ajaltaan epämääräisen vapausrangaistuksen käyttöön ottamisen.

41 *Tesar*, Die symptomatische Bedeutung des verbrecherischen Verhaltens. Tesarin historiallinen menetelmä oli Güntheria ja Fischlia muistuttava, *Günther*, Die Idee der Wiedervergeltung I—III etsi vain sovitusajattelun ilmenemistapoja muinaisesta Egyptistä Kantiin ja *Fischl*, Der Einfluss den Aufklärungsphilosophie... Lisztin ajatuksia luonnonoikeusteoreetikoista Benthamiin ja Grolmaniin.

42 *von Overbeck*, Die Erscheinungsformen des Verbrechens im Lichte der

Kolmas tunnettu symptomaattisen rikoskäsityksen kannattaja vuosisadan alun Saksassa, nimittäin *Gretener*, piti ajatuksen isänä *Garofaloa*,[43] mutta kuten *Tesar* totesi, sen ydinajatuksia voitiin nähdä jo aikaisemmalta ajalta.[44]

5. Erityisesti lääketieteen eräät edustajat pitivät omaa tiedettään joskus laajasti soveltuvana rikollisuuden ehkäisemisen menetelmänä. Tällaiset hoidolliset kriminaalipoliittiset käsitykset näuttivat tiettyä suosiota vielä nykyäänkin, vaikka niiden perusteiden virheellisyys on ymmärtääkseni vakuuttavasti osoitettu.[45] Tämäntapaisella laitoshoito-optimismilla on perinteellisesti ollut sijansa, myös Suomessa, etenkin nuorisorikollisten käsittelyssä.

---

modernen Strafrechtsschule s. 6: rikoksen symptomaattinen merkitys antisosiaalisen mielenlaadun ilmaisijana, s. 8 s.: symptomaattinen rikoskäsitys johtaa poliittisen rikosoikeuden alalla helposti mielipiteiden rankaisemiseen ilman vaaralliseksi katsottavaa tekoa (von Overbeck antaa esimerkkejä, mutta ei esitä kritiikkiä), s. 13: sosiologisen koulun vaikutusta oli mm. eräiden poliittisten rikosten valmistelutointen kriminalisoiminen, s. 17: »Denn es ist überhaupt kein Tatbestand zu konstruieren, dessen Erfüllung immer auf das Vorliegen einer antisozialen Gesinnung schliessen liesse, wie umgekehrt jede, auch die *harmloseste Tat stark gesellschaftsfeindlichen Charakter* annehmen kann» (kurs. E. B.), s. 20: klassisen vapauskäsityksen mielivaltaisuus. M.t. ilmestyi vuonna 1909, seitsemän vuotta aikaisemmin ilmestyneessä väitöskirjassaan Das Strafrecht der französischen Encyklopädie von Overbeck oli varsin klassisella kannalla.

[43] *Gretener*, Die neuen Horizonte im Strafrecht s. 93 ss.

[44] *Tesar* m.t. laajasti.

[45] Vuosisadan alkupuolella tällaista käsitystä äärimmillään esitti esim. *Bussmann*, Ersatz der Strafe durch Behandlung und die ärtzlich erzieherische Heilbehandlung des Verbrechers in der Zukunft. Bussmannin perusoletus oli se, että rikoksilla useimmiten on psykopatologinen pohja (s. 23), poliittinen rikos oli sosiaalipsyykkisen vietin voimakasta poikkeavuutta (!, s. 26). Bussmannin ohjelma oli yksinkertaisesti (s. 28 ss.): rikosprofylaksia, rikoksentekijät terapiaa varten varustettuihin laitoksiin poliittisia rikoksentekijöitä lukuunottamatta. Samankaltaisia käsityksiä nykyaikana ovat esittäneet esim. *Menninger*, The Crime of Punishment ja *Wootton*, Social Science and Social Pathology. Analyyttisen oikeusteorian asemista kritisoi *Ross*, Skyld, ansvar og straf s. 101 ss. niitä vakuuttavasti. Suomalaisella psykiatrilla *Martti Kailalla* oli selvästi hoitoideologiset käsitykset.

2.4.3. Uuden suunnan ilmauksista rikoslaeissa ja rikoslakiehdotuksissa

1. Serlachius oli sillä kannalla, että ero klassisen rikosoikeuden ja uuden suunnan välillä ei ollut erityisen suuri.[46] Yleensä suomalaiset rikoslainoppineet ovat kuitenkin korostaneet niiden jyrkkiä vastakohtia.[47] Suomessa on ilmestynyt sodan jälkeen joukko rikoslainopin peruskysymyksiä käsitteleviä tutkimuksia, joista voi päätellä klassista rikosoikeutta seuranneen rikosoikeuden ja rikosoikeudellisen ajattelun poikenneen siitä useissa lainsäädännöllisesti välittömästi relevanteissakin kysymyksissä. Relatiivinen, yleensä erityisestävä rangaistusteoria, rangaistuksen kohdistuminen teon sijasta tekijään, positivistinen tieteenkäsitys ja sen kausaaliselityksen ylivalta, mekanistinen determinismi, rikoksentekijöiden erikoislaadun olettaminen ja kriminologisen tutkimustiedon korostaminen rikollisuuden vastaisessa taistelussa ei vielä sellaisenaan riittänyt klassisesta rikosoikeudesta irtautuneen rikoslainsäädännön rakentamiseen. Sosiologinen rikosoikeuskoulu kehitti klassisesta rikosoikeudesta eriävät ratkaisuperiaatteet myös sellaisissa kysymyksissä kuin tekokäsitys ja rikostunnusmerkistöjen rakenne, rangaistuksen määräämisen periaatteet, seuraamusjärjestelmä (rangaistusten rinnalle ns. turvaamistoimenpiteiden järjestelmä), rangaistuksen sisältö, syyllisyysoppi, syyntakeisuuskäsitys, kysymys vähentyneestä syyntakeisuudesta, yritysoppi ja rikoksen valmistelun rankaiseminen sekä osallisuusoppi. Ongelmien laajuus ja monitahoisuus pakottaa luopumaan niiden käsittelystä, vaikka se olisikin sangen kiintoisaa. Mitä tulee valtiollisen rangaistusvallan käytön perussuuntaan ja eri intressien loukkaamisen rangaistavuusasteen painottamiseen, ts. niihin kysymyksiin, jotka sitovat kriminaalipolitiikan ja historiallisen valtiotyypin olennaiset piirteet toisiinsa, ei sosiologinen koulu merkinnyt muutosta klassiseen rikosoikeu-

---

46 *Serlachius,* Sananen nuorsaksalaisesta kriminalistikoulusta, LM 1903 s. 74 ss. ja *sama,* »Uudet taivaanrannat» rikosoikeudessa, LM 1911 s. 139 ss.

47 *Forsman,* Rangaistuksen tarkoituksesta s. 41 s., Straffrättens allmänna läror s. 18 ss., *Honkasalo,* Suomen rikosoikeus. Yleiset opit I s. 28, *sama,* Rikosoikeus ajan poliittisten ja sosiaalisten katsomusten ristiaallokossa, DL 1943 s. 155 ss., *sama,* Nulla poena sine lege s. 45 ss., *Ellilä,* Tutkintavankeuden lukeminen rangaistuksen vähennykseksi s. 18 ss., *Hiltunen,* Syyllisyyskäsite rikoksen uusimisessa s. 169, *Nousiainen,* Rangaistuksen määräämisestä s. 14 ss., *Alanen,* Rangaistus ja turvaamistoimenpiteet laajasti.

teen verrattuna. Se merkitsi vallinneen rangaistusvallan käytön perussuunnan tehostamista, »klassisen liberalismin» muuttumista »sosiaaliliberalismiksi» tai »oikeusvaltion» muuttumista »huoltovaltioksi». Marxilainen tieteenkäsitys käyttää ilmiöstä ilmaisua »kapitalistisen yhteiskunnan siirtyminen kilpailukapitalismista imperialistiseen vaiheeseen». Tällaiselta yleiseltä kannalta tarkastellen Serlachius tietenkin oli oikeassa katsoessaan, ettei ero ollut »taivaanavara».[48]

2. Lisztiläisen koulukunnan positivistisesta tieteenkäsityksestä johdonmukaisena seurauksena oli ns. *naturalistisen* tai *kausaalisen tekokäsityksen* kehittäminen ns. *normatiivisen tekokäsityksen* sijaan. Normatiivinen tai idealistinen — kuten sitä myös on nimitetty — tekokäsitys oli siis ihmiskäsitykseltään ristiriidassa positivismin kanssa. Lisztin tekokäsitystä on kutsuttu myös *sosiaaliseksi*.[49] Kun sosiologinen rikosoikeuskoulu tahtoi pitää rangaistuksen kohteena rikoksentekijätyyppejä, merkitsi se rikoslainsäädännön tasolla sen hyväksymistä, että siirryttäisiin selkeistä ja kiinteistä *rikos*tunnusmerkistöistä *tuomarien suuremman harkintavallan* salliviin säännöksiin. Rangaistuksen määrämisessä klassisen rikosoikeuden vaatimus rangaistuksen oikeudemukaisuudesta ja proportionaalisuudesta rikokseen nähden sai väistyä sen käsityksen tieltä, että rikoksentekijän *antisosiaalisuus, mielenlaatu, yhteiskuntavaarallisuus* tms. seikat ovat ratkaisevia. Rangaistuksen sisältöä koskevaksi päävaatimukseksi tuli muodollisesti yhtäläisen kohtelun sijaan *rangaistuksen individualisointi* rikoksentekijätyypin mukaan. Tämä merkitsi samalla myös ajaltaan epämääräisen vapausrangaistuksen hyväksymistä. Taistelu rikollisuutta vastaan tuli kaksilinjaiseksi, sillä uusi suunta kehitti *turvaamistoimenpiteiden* järjestelmän, joista huomattavimpia ovat olleet vaarallisille rikoksenuusijoille ja abnormeille rikoksentekijöille tarkoitetut erityislaitokset sekä nuorille tarkoitettu seuraamusjärjestelmä eräiltä osiltaan. Sosiologisen rikosoikeuskoulun vaikutuksesta ns. psykologinen tai normatiivinen syyllisyyskäsitys joutui uudelleen arvioinnin kohteeksi ja ns. karakterologinen syyllisyyskäsitys tai tekijäsyyllisyys sai huomattavasti jalansijaa.[50] Toisin sanoen syyllisyysarvostelma tahdottiin muut-

---

48 *Serlachius*, LM 1903 s. 74 ss. ja 1911 s. 139.

49 Erilaisista tekokäsityksestä ks. mm. *Jescheck*, Lehrbuch des Strafrechts s. 149 ss., *Heinonen*, Velallisen konkurssirikoksista s. 1 ss. sekä *Kantola*, Finaalisista selityksistä ja tuottamuksesta. Esitelmä Tvärminnessä pidetyssä seminaarissa 18. 2. 1976, *Koskinen*, Yksitekoisesta rikosten yhtymisestä s. 123 ss.

50 *Hiltunen*, Syyllisyyskäsite rikoksen uusimisessa laajasti.

taa tekijän luonteen, tyypin tai mielenlaadun tuomitsemiseksi. Käsitteet »ammattimainen» ja »tavanomainen» rikoksentekijä [51] ovat niinikään lainsäädännön tuotteina sosiologisen rikosoikeuskoulukunnan perua. Klassinen rikosoikeus käsitti syyntakeettomuuden ihmisen tahdonvapauden rajoittuneeksi tilaksi, Liszt toi sen sijaan peruskäsityksen, joka samaistaa syyntakeisuuden keskimääräisen, normaalin ihmisen kykyyn tekojensa arviointiin ja olemaan rangaistuksen vaikutuksen alainen.[52] Tästä syystä käsite »vähentynyt syyntakeisuus» ei ollut sosiologisen koulun oppien kanssa sopusoinnussa.[53] Yritysopissa klassisen rikosoikeuden objektiivisten yritysteorioiden sijaan eräät sosiologisen koulun teoreetikot kehittivät symptomaattisen rikoskäsityksen kanssa sopusoinnussa olevia subjektiivisia yritysoppeja. Niiden mukaan yrityksen rangaistuksen perusta oli yrittäjän antisosiaalisessa mielenlaadussa, mikä merkitsi rikokseen liittyvän seurauksen rikosoikeudellisen merkityksen vänemistä.[54] Ja koska rikoksen valmistelu saattoi osoittaa vaarallista mielenlaatua, rikosoikeuden uusi suunta edellytti sen laajempaa kriminalisointia mm. poliittisissa rikoksissa. Osallisuusopissa sosiologinen rikosoikeuskoulu oli taipuvainen jättämään rikokseen osallistumisen eri muotojen rangaistavuuden riippumaan lainkäyttäjän harkinnasta eri osallisuusmuotoihin nähden yhtäläisen rangaistusasteikon puitteissa, ts. välttämään laintasoisia osallisuusmuotojen erotteluja. On myönnettävä tällaisen kuvauksen yleisluonteisuus ja luonnosmaisuus, todellisuudessa eri kysymyksistä viime vuosisadan lopulla ja tämän vuosisadan alussa esitettyjen käsitysten ja teorioiden kirjo on mitä monitahoisin. Mutta rikoslainsäädännön ja lainopin tasolla ei voi välttyä polarisoitumisen vaikutelmasta.

3. Ensimmäiset uutta suuntaa tyydyttäneet tai ainakin sen käsityksiä hyödyntäneet rikoslakiehdotukset mannermaalla kirjoitettiin jo 1880-luvulla. Liszt piti ensimmäisinä omien näkemystensä mukaisina rikoslakiehdotuksina *Hollannin* ja *Venäjän* 1881, *Norjan* 1887 ja *Italian* samana

---

51 Ks. *Kekomäki,* Ammattimaisten ja tavanomaisten rikosten käsitteistä laajasti.

52 *Renneberg,* Die kriminalsoziologischen und kriminalbiologischen Lehren und Strafrechtsreformvorschläge Liszts ... s. 57 ss. ja *Liszt,* Die deterministischen Gegner der Zweckstrafe, Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge II s. 43 ss.

53 *Ellilä* m.t. s. 50.

54 Yritysopeista ks. *Salovaara,* Rikoksen yrityksestä laajasti ja *Honkasalo,* Suomen rikosoikeus. Yleiset opit II s. 149 ss.

vuonna valmistunutta ehdotusta.[55] *Italiassa* 1889 säädetty rikoslaki ei siis enää perustunut klassisen rikosoikeuden käsityksille ja vielä suuremmassa määrin voidaan sanoa samaa *Norjassa* 1902 ja *Venäjällä* 1903 säädetystä rikoslaista.[56] Saksassa ehdotuksia rikosoikeuden kokonaisuudistukseksi alettiin tehdä vuosisadan vaihteessa, mutta se osoittautui mahdottomaksi toteuttaa.[57] *Itävallassa,* jonka voimassa ollut rikoslaki oli vuodelta 1852, valmistui sosiologisen koulun käsityksen mukainen rikoslakiehdotus vuonna 1909 ja 1912. Itävallassa 1880-luvulla kirjoitetut

---

55 *Liszt,* Bemerkungen zum Entwurfe des Allgemeinen Teiles eines Strafgesetzbuches für Russland, m.t. I s. 180 ss. sekä Der italienische Strafgesetzentwurf von 1887, m.t. I s. 252 ss. Venäjän ehdotus lienee ollut lähinnä Tagantsevin käsialaa, Norjan ehdotus oli ollut Getzin ja Italian ehdotus Zanardellin kynän jälkeä.

56 Serlachius piti Norjan v. 1902 rikoslakia »uuden rikosoikeuden ensimmäisenä aamunkoittona», ks. *Serlachius,* Hajanaisia mietteitä Norjan uuden rikoslain johdosta LM 1903 s. 189 ss. Serlachius väitti Suomen olevan »sata vuotta» jäljessä Norjan rikosoikeudesta. Venäjän vuoden 1903 rikoslaki perustui Aleksanteri III:n asettaman komission ehdotukseen. V. 1903 rikoslaki sisälsi yleisinä päärangaistuksina kuolemanrangaistuksen, pakkotyön, karkotuksen, ojennuslaitoksen, linnoitusvankeuden, vankeuden, arestin ja sakon (2 §). Kuolemanrangaistus, pakkotyö ja karkotus olivat törkeitä rikoksia, ojennuslaitos, linnoitusvankeus ja vankeus rikoksia sekä sakko ja vankeus rikkomuksia varten (3 §). Rangaistustyyppien ankaruusjärjestys oli tässä mainittu. Venäjän vuoden 1903 rikoslakia lienee syytä pitää sellaisena kompromissina klassisen rikosoikeuden ja sosiologisen koulun oppien välillä, joka oli sovitettu absoluuttisen poliisivaltion vaatimuksiin ja jossa ortodoksisen kirkon edut oli tehokkaasti suojattu. Uskonnon suojaksi säädetyt rangaistussäännökset (73—98 §), valtiopetoksen ja majesteettirikoksen (99—107 §), maanpetosrikosten (108—119 §) ja muitten valtiorikosten rangaistussäännökset olivat sangen ankaria ja tunnusmerkistöt alaltaan laajoja.

57 *Jescheck,* Lehrbuch des Strafrechts s. 72 ss. Uudistus lähti käyntiin v. 1902 pidettyjen 26. Saksan lakimiespäivien lausumasta, jossa v. 1871 StGB katsottiin olleen uudistamisen tarpeessa. V. 1906 asetettiin komissio, jonka »Vorentwurf» ilmestyi 1909. Se perustui olennaisesti klassisiin käsityksiin. Liszt, Kahl, Lilienthal ja Goldschmidt valmistivat 1911 »Gegenentwurfin». Samana vuonna asetettiin ns. suuri rikoslakikomissio, jossa olivat mukana mm. Frank, v. Hippel ja Kahl. Sen työn tuloksena oli vuoden 1913 ehdotus. Se kirjoitettiin uudelleen v. 1919 ehdotukseksi. Kehityksen eräänlaisena huipentumana Lisztin koulukunnan kannalta oli vuoden 1922 ehdotus, joka oli Gustav Radbruchin kirjoittama ja samankaltainen kuin Ferrin vuoden 1921 ehdotus Italiassa. Vielä vuosina 1925, 1927 ja 1930 ilmestyivät ehdotukset, mutta rikoslakiuudistusta ei saatu valtiopäivillä päätökseen ennen vuotta 1933. Ks. myös *Renneberg* m.t. s. 97 ss. ja *Jescheck* m.t. s. 70 s. mainittu kirjallisuus sekä *Loisidis,* Die strafrechtliche Reformbewegung in Deutschland 1889—1925 laajasti.

ehdotukset olivat perustuneet pääasiassa Saksan StGB:iin. Poliittiselta kannalta oli huomionarvoista, että Itävallan hallituksen 14. 5. 1927 valtiopäiville antama rikoslakiehdotus oli sisällöltään sama kuin Saksassa samana vuonna valmistunut ehdotus.[58] *Sveitsissä* uuden suunnan mukainen periaate-ehdotus oli ilmestynyt jo 1893 Stoossin valmistelemana.[59] Uuden suunnan käsityksiä selvimmin ilmensi kuuluisa Ferrin kirjoittama *Italian* vuoden 1921 rikoslakiehdotus, jota ei kuitenkaan hyväksytty.[60] *Tanskan* ja *Italian* rikoslakeja vuodelta 1930 voi jo luonnehtia täysin »lisztiläis-ferriläisiksi». Sosiologisen rikosoikeuskoulukunnan käsitykset löivät itsensä läpi siis ensimmäisen maailmansodan jälkeisissä yhteiskunnallisissa oloissa. Poliittisilla olosuhteilla 1930—1940-luvulla eri maissa on ollut ratkaiseva merkityksensä siihen, että legalistishenkinen rikosoikeusjattelu, jolla erilaisen yhteiskuntajärjestelmän omaavissa maissa ja vastaavasti porvarillisen ja marxilaisen yhteiskuntakäsityksen piirissä on erilaiset sisältönsä, on toisen maailmansodan jälkeen uudelleen ja kehittyneemmässä muodossaan noussut hallitsevalle sijalle rikosoikeustiessä. Sosiologisen rikosoikeusajattelun kritiikki ei kuitenkaan ole mitään uutta.

2.4.4. Sosiologisen rikosoikeuskäsityksen kritiikistä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa

1. Heti synnyttyään sosiologinen rikosoikeuskäsitys joutui ankaran arvostelun kohteeksi. Suomalaisessa rikoslainopissa ovat pääosiltaan tunnettuja ne argumentit, joita *Binding, Birkmeyer, Richard Schmidt* ja muut »klassikot» tässä debatissa käyttivät. Alun perin sosiologisen rikosoikeuskäsityksen arvostelu jäi tällaiseksi kritiikiksi »oikealta», poliittinen työväenliike suhtautui siihen aluksi tieteellisenä ja kriminaalipoliittisena edistysaskeleena. Poliittisen työväenliikkeen marxilainen siipi havaitsi uuden suunnan vaaratekijät tosin melko vanhain. Kuitenkin kritiikki

---

58 *Klinzmann,* Die Einstellung der politischen Parteien in Oesterreich zum Entwurf eines allgemeinen deutschen Strafgesetzbuches von 1927 s. 9 ss. Kyseessä oli siis eräänlainen »Anschlussin» valmistelu.

59 *Schultz,* Das Erbe Franz von Liszts und die gegenwärtige Reformsituation in der Schweiz, Franz von Liszt zum Gedächtnis s. 244.

60 Perusteellisin sen kuvaus lienee *Kurt,* Der Vorentwurf des italianischen Strafgesetzbuches von 1921.

»vasemmalta» muuttui systemaattiseksi verrattain myöhään, oikeastaan vasta toisen maailmansodan jälkeen. Seuraavassa on tarkoitus selvittää klassisen rikosoikeuden edustajien käsityksiä Lisztin ja hänen seuraajiensa opeista.

2. »Idealisti» Forsmanin reaktio »naturalismiin» (ilmaisut ovat Forsmanin itsensä) 1880-luvun alussa näyttää olleen varsin edustava. Torjuttuaan 1870- ja 1880-luvulla yleistyneet käsitykset, jotka vaativat kuolemanrangaistuksen käyttöalan laventamista ja rangaistusjärjestelmän yleistä koventamista, hän kävi parannusteoreetikoiden käsitysten kimppuun. Pääargumentteina Forsmanilla olivat tahdon vapauden periaatteen, »siveellisyydelle» perustuvan rikosoikeudellisen vastuunalaisuuden ja rangaistuksen määrällisen oikeellisuuden puolustaminen. Erityisesti hän vastusti ajaltaan epämääräisen vapausrangaistuksen käyttöön ottamista.[61] Forsmanin tuomio »naturalismille» oli jyrkkä:

»Jokainen huomaa, että Kräpelinin ja hänen hengenheimolaistensa teoria julistaa suoraa perikatoa niille perusaatteille, joille tieteemme oikeusopin haarana perustuu. Ihmisen tahto on tavallisten kausaliteettilakien alainen: vapaa tahto ja tietysti siihen perustuva syyntakeisuus on olematonta kalua. Rangaistus ei perustu syyllisyyteen, koska semmoisesta oikeimmiten ei saata olla puhetta. Kuka ei huomaa, että nämät tämmöiset opit julistavat sotaa ei ainoastaan kriminaalitiedettä, vaan myöskin yleensä siveellistä maailman-järjestystä vastaan? Ilman todistuksetta lienee selvää, että jos ihmisen siveellinen syyntakeisuus lakkaa olemasta, niin lakkaa samalla eroitus hyvän ja pahan välillä, kumminkin niiden siveellisessä merkityksessä».[62]

Forsmanille Bernerin seuraajana näytti selvältä, että kysymyksessä oli erilaisten tieteenkäsitysten ristiriita, joka ei ilmennyt pelkästään rikosoikeuden tutkimuksessa. Forsman asetti siis kysymyksen varsin nykyaikaisesti, mutta asettui rintamalinjan häviävälle puolelle. Forsman tarkasteli »naturalismia», joka merkitsi hänelle ilmeisesti suurin piirtein samaa kuin positivistinen tieteenkäsitys (tai oikeastaan sen ensimmäinen

---

61 *Forsman*, Rangaistuksen tarkoituksesta, etenkin s. 30 ss. Erityisesti Forsman arvosteli Mittelstädtin konservatiivisia vaatimuksia teoksessa Gegen die Freiheitsstrafen (1879) sekä Kräpelinin teoksessaan Abschaffung des Strafmasses (1880) esittämiä käsityksiä epämääräisen rangaistustuomion tarpeellisuudesta.

62 *Forsman* m.k. s. 41. Forsmanille, kuten tunnettua, rangaistuksen relatiiviset tarkoitusperät olivat alistetussa asemassa sovitusoppiin nähden, ks. esim. m.k. s. 42 ja Straffrättens allmänna läror s. 16 ss.

vaihe) nykyajan teoreettisessa keskustelussa, avoimesti idealistisesta perspektiivistä. Toisin sanoen oikeuskehityksen liikevoimana hänelle oli vallitseva kulttuurikäsitys, henkiset olosuhteet ja vastaavat »Volksgeist»-ilmiöt.

3. Mainitun tapainen positivistisen rikosoikeuskäsityksen kritiikki jatkui, tosin vaimentuneena, vielä ensimmäisen maailmansodan jälkeen esimerkiksi *Binderin* oikeusfilosofiassa.[63] Hallitsevampaan asemaan klassisen rikosoikeusajattelun reaktiossa sosiologiseen koulukuntaan tulivat kuitenkin Bindingin ja muiden suurten oikeuspositivististen rikoslainoppineiden esittämät käsitykset. Ehkä on syytä kenrata olennainen ero positivistisen yhteiskuntatieteen ja oikeuspositivismin välillä. Positivismilla yhteiskuntatieteessä tarkoitan sellaista tieteenteoreettista kantaa, joka rajoittaa tiedon havainnon tai kokemuksen avulla tapahtuvaan ilmiöiden tiedostamiseen ja näistä havainnoista ja kokemuksista tehtäviin yleistyksiin, pitää luonnontieteellistä tieteenihannetta myös yhteiskuntatieteissä soveltuvana, asettaa kausaaliselityksen ja kvantitatiiviset metodit hallitsevaan asemaan ja pyrkii esiintymään ideologioiden ulkopuolella empiirisen maailman ja ihmisen tavoitejärjestelmän yhteyden katkaisijana. Oikeuspositivismi sen sijaan on ja on ollut sellainen oikeustieteellinen katsomussuunta, joka on rajoittanut oikeustieteellisen tutkimuksen voimassa oleviin oikeusnormeihin, niiden tulkitsemiseen ja systematisointiin ja joka siten on syventänyt oikeustieteen ja muiden yhteiskuntatieteiden välistä kuilua. Yhteistä molemmille tieteenihanteille on ollut lähinnä pyrkimys esiintyä yhteiskunnallisten ideologioiden ylä- ja ulkopuolella.

4. Poleemisempaa hyökkäystä oikeuspositivistisista lähtökohdista tuskin voidaan kuvitella kuin oli *Bindingin* esitys rikosoikeuden oppikirjansa seitsemännen painoksen esipuheessa. Se kirjoitettiin vuonna 1906. Lähtökohtana oli rikosoikeuskäsitys, jossa oikeustieteen suljettuna tehtävänä oli rikoksen ja sen oikeuseuraamuksen selvittäminen. Sosiologisen koulun, etenkin sen profylaktisen suunnan käsitys taistelusta rikollisuutta vastaan oli Bindingin mukaan taistelua rikollisia taipumuksia vastaan yleensä eikä yksityisten todellisuudessa tehtyjen rikollisten tekojen vastustamista. Mielenkiintoinen oli se argumentaatio, jonka Binding esitti Ferrin edellä mainittua rangaistuksen korvaavaa reformiohjelmaa vastaan. Argumentaation ytimenä oli nimittäin ajatus siitä, että jokainen huo-

63 Ks. yleisluonteisesti *Larenz*, Methodenlehre der Rechtswissenschaft s. 109 ss. ja siinä mainittu kirjallisuus.

mattava edistysaskel kulttuurissa (kulttuuri-ilmaisu käytettynä hyvin laaja-alaisena) merkitsee rikollisuuden alueen uudelleenrakentumista ja usein rikoksentekomahdollisuuksien voimakasta lisääntymistä. Binding esitti jopa, että rikollisuuden lisääntyminen oikealla tavalla käsitettynä olisi kohoavan kulttuurin symptomi. Suoraan Ferrin ja Lisztin käsitysten heikkoon kohtaan osui se Bindingin havainto, ettei rikosoikeudellinen rangaistus nojautuessaan klassiseen syyllisyyskäsitykseen voinut kohdistua muihin kuin rikoksentekijään, jota arvioitiin tekemänsä konkreettisen teon pohjalta. Sen sijaan »synnynnäisen rikoksentekijän» käsite ja eräät muutkin sosiologisen koulun käsitykset johtivat siihen, että pakkovaltaa sisältävät toimenpiteet (turvaamistoimenpiteet) tulivat mahdollisiksi muihinkin kuin rikoksentekijöihin. Metodologisesti huomattavaa oli se, että Binding kiisti ihmisen toiminnan mekaanisen kausaalisuuden, mutta katsoi rikosoikeudellisen vastuujärjestelmän välttämättömäksi riippumatta siitä, noudattaako ihmisen toiminta lainmukaisuuksia vaiko ei. Keskeisenä tässä vastuurakennelmassa Bindingillä oli tekokelpoisuuden käsite, jolla oli ilmauksensa rikosoikeuden (syyntakeisuus) ohella muilla oikeusaloilla (siviilioikeudessa oikeustoimikelpoisuus jne.). Tämä argumentaatio suuntautui keskeisesti hoitosuuntausta vastaan, joka näki rikollisuuden sairausilmiönä ja häivytti syyntakeisuuden ja -takeettomuuden rajan. Liszt ja hänen kannattajansahan eivät tunnetusti sitä hyväksyneet. Väitteet kriminaalipolitiikan »konkurssitilasta» Binding torjui varsin sattuvilla huomautuksilla silloisten rikostilastojen puutteellisuuksista, joiden johdosta käsitykset rikollisuuden valtavasta noususta 1800-luvun loppupuolella olivat yliampuvia. Tässä yhteydessä Binding ei käyttänyt järeintä argumenttiaan eli sitä, että Liszt pitäessään rikoslainsäädäntöä rikoksentekijän magna chartana kuitenkin hyväksyi lakiin ja konkreettisiin tekoihin liittymättömän rikosoikeudellisen pakkovallan käytön. Bindingin argumentaatiossa tämä ajatus tuli kuitenkin implisiittisenä esiin hänen ehdottomasti vastustaessaan rangaistuksen muuttamista turvaamistoimenpiteiksi, epämääräisiä rangaistustuomioita ja rangaistuksen määräämistä yhteiskunnan turvaamistarpeen mukaan. Bindingille rangaistuksen määräämisen periaatteena oli rikollisen teon törkeys ja oikeuden auktoriteetin palauttamisen tarve.[64]

---

64 *Binding*, Grundriss des Deutschen Strafrechts, Allgemeiner Teil s. V—XIX. Bindingin rikosoikeusteoreettisista käsityksistä laajemmin ks. edellä s. 114 ss., *Armin Kaufmann*, Lebendiges und Totes in Bindings Normentheorie,

5. Mainittujen Bindingin ajatusten kaltaiset käsitykset hallitsivat muidenkin »klassikkojen» sosiologiseen koulukuntaan suuntaamaa kritiikkiä. Kuvaava oli *Birkmeyerin* eräässä sosiologisen koulukunnan vastaisessa kirjassaan esittämä kysymyksenasettelu: mitä Liszt rikosoikeudesta jätti jäljelle?[65] Binding jätti ainakin myöhäisempinä elinvuosinaan sosiologisen koulun arvioinnin sovitusopin kannalta, mutta *Köhler* tarkasteli laajasti sen käytännöllistä merkitystä koulukuntakiistassa. Hän asetti kiistassa vastakohdiksi käsitteet »Vergeltungsstrafe» ja »Gefährlichkeitsstrafe»[66] eikä sitä, että kysymys oli kahden erilaisen tieteenteoreettisen käsitysjärjestelmän vastakohdasta.

Rohland näki Köhlerin tavoin pääkysymykseksi rangaistuksen tarkoituksen problematiikan. Lähestymistavaltaan hän kuitenkin suuresti muistutti Bindingiä. Tavanomaiseen tapaan hän rinnasti toisiinsa oikeudenmukaisuuden (Gerechtigkeit) ja sovitusperiaatteen ja ankkuroi sovituksen oikeustajuntaan.[67] Samoista syistä kuin Binding hän näki tekijärikosoikeuden vaarallisuuden oikeusturvalle.[68] Syyllisyysopissa Rohland piti kiinni siitä perinteisestä käsityksestä, että syyllisyys oli psykologinen suhde tekijän ja teon seurauksen välillä, ja vastusti sen samaistamista kausaalisuuteen (vrt. kausaalisuhde = *syy* — seuraussuhde) tai arviointiin tekijän vaarallisuudesta (siis ns. karakteriologinen syyllisyys).[69] Hiukan vahingoniloinen Rohland oli siitä, että Frank oli havainnut Lisztin syyllisyysopin perusajatuksissa kehäpäätelmän. Liszt nimittäin oli eräissä yhteyksissä esittänyt, että rikoksentekijä joutuu vastuuseen ollessaan syyllinen, ja toisessa yhteydessä määritellyt syyllisyyden

---

Seidenstücker, Strafzweck und Norm bei Binding und im Nationalsozialistischen Recht. Viimeksi mainittu kansallissosialistisen Saksan rikoslainoppinut piti Bindingin teoriaa ko. valtion tarkoituksiin soveltumattomana sen liberaalisen perustan vuoksi. Samasta syystä kansallissosialismille oli myös P. J. A. Feuerbach vastenmielinen, ks. *Specht,* Der Strafzweck bei Feuerbach und Liszt und die strafrechtliche Lage der Gegenwart (1933) s. 57 s.

65 *Birkmeyer,* Was lässt v. Liszt vom Strafrecht übrig (1907).

66 *Köhler,* Der Vergeltungsgedanke und seine praktische Bedeutung s. 12 s. Köhlerin yleinen lähestymistapa ei suinkaan ollut ankkikonservatiivinen, niinkuin sosiologisen koulukunnan edustajat vastustajinaan, mm. Bindingiä, hyvin kernaasti leimasivat.

67 *Rohland,* Die soziologische Strafrechtslehre. Eine Kritik s. 26 ss.

68 *Rohland* m.t. s. 38 ss. Rohland esitti perusajatuksensa mahdollisimman poleemisesti: »Ums Denken kann man niemand henken» (s. 44).

69 *Rohland* m.t. s. 48 ss.

tosiasiaksi, että rikoksentekijä pannaan vastuuseen.[70] Lisztin rikoksentekijätypologia oli Rohlandille lähinnä skolastiikkaa, joka ei kyennyt osoittamaan selväpiirteisiä rajoja erilaisten rikoksentekijöiden välille.[71] Vastoin sosiologisen koulun uskomuksia Rohland osoitti joukon rikoksia, joissa antisosiaalisesta mielenlaadusta ei ole jälkeäkään, esimerkiksi ihanteellisista vaikuttimista johtuvat valtiorikokset.[72] Tässä yhteydessä kiintoisinta oli kuitenkin se Rohlandin käsitys, että sosiologisen koulukunnan tekijätypologiat merkitsivät sosiologian antropologisoimista ja biologisoimista, sosiaalisen ja biologisen sekoittamista keskenään.[73] Tällä perusteella Rohland Durkheimin käsityksiä muistuttavalla tavalla kiisti rikoksentekijöiden erityisluonteen.[74]

6. Rohlandia ja Bindingiä olennaisesti pitemmälle sosiologisen rikosoikeuskoulukunnan perusteiden arvioinnissa ei klassinen rikosoikeusajattelu voinut päästä.[75] Tämä johtui siitä, että klassinen rikosoikeuskäsitys oli omaksunut niin sanoaksemme juristisen maailmankatsomuksen, se tarkasteli yhteiskunnan ongelmia juridisina käsitteinä, yhteiskunnallisen todellisuuden tarkastelu tapahtui tällaisten juridisten linssien avulla. Tästä johtuvista rajoituksista huolimatta muutamat klassisen rikosoikeusteorian edustajat pystyivät löytämään sosiologisen koulukunnan opeista metodologisesti heikkoja ja erityisesti oikeusturvallisuuden kannalta vaarallisia kohtia. Rikosoikeuden ja rikosoikeudellisen ajattelun kehityksen

---

70 *Rohland* m.t. s. 55 ss., samoin mm. *Renneberg,* Die kriminalsoziologischen und kriminalbiologischen Lehren und Strafrechtsreformvorschläge Liszts s. 57 s. Havainnolla oli todellisuuspohja Lisztin opeissa, ks. *Liszt,* Die deterministischen Gegner der Zweckstrafe, Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge II s. 43 ss., etenkin s. 45.

71 *Rohland* m.t.s. 79 ss.

72 *Rohland* m.t.s. 97 ss.

73 *Rohland* m.t.s. 105.

74 *Rohland* m.t.s. 115 ss.

75 Samantapaisia aiheita on mm. seuraavilla: *Beling,* Die Vergeltungsidee und ihre Bedeutung für das Strafrecht, *Birkmeyer,* Schutzstrafe und Vergeltungsstrafe, Der Gerichtssaal 1906 s. 401 ss., *Buri,* Schuld und Strafe, Der Gerichtssaal 1892 s. 241 ss., *Dohna,* Die Elemente des Schuldbegriffs, Der Gerichtssaal 1904 s. 305 ss., *Frank,* Vergeltungsstrafe und Schutzstrafe. Die Lehre Lombrosos, *v. Hippel,* Willensfreiheit und Strafrecht, *Köhler,* Die sog. klassische und die sog. neue Strafrechtsschule, Goltdammers Archiv 1907 s. 1 ss. ja Gedanken über die Ziele des heutigen Strafrechts, *Richard Schmidt,* Die Strafrechtsreform in ihrer staatsrechtlichen und politischen Bedeutung, *Wach,* Die kriminalistischen Schulen und die Strafrechtsreform.

kulkua eivät kuitenkaan määrää tieteelliset oppiriidat, vaan yhteiskuntaa systeeminä hallitsevat dynaamiset liikevoimat, taloudellinen ja poliittinen kehitys, yhteiskuntaluokkien voimasuhteet ja niistä johtuvat tarpeet ja edut. Sosiologisen koulun rikosoikeudellinen käsitys tuli ensimmäisen maailmansodan jälkeen vaikuttamaan voimakkaasti lainsäädäntöön, ei tieteellisen etevämmyytensä takia (kaikilta osin se ei klassiseen rikosoikeusajatteluun verrattuna merkinnyt tieteellistä edistystä), vaan siksi, että se antoi klassista rikosoikeutta paremmat keinot 1900-luvun alun teollisuusyhteiskunnan kriminaalipoliittiseen hallitsemiseen.

Suhteellisen myöhään on korostetusti kiinnitetty huomiota siihen, että alkeellisemmassa muodossa samantapainen rikosoikeusideologinen debatti käytiin Saksassa jo 1800-luvun ensimmäisinä vuosina Feuerbachin ja tekijärikosoikeuden kannattajien välillä. Liberaali porvaristo, jonka edustaja Feuerbach oli, ei ollut vielä yhteiskunnassa hallitsevassa asemassa, ja sen vuoksi se suhtautui torjuvasti vaaralliseksi näkemäänsä Kleinin, Kleinschrodin ja Grolmanin tekijärikosoikeuteen. Restauraation poliittisen taantumuksen oloissa, johon verrattavista menetelmistä suomalaiset juristit saivat kokemuksia 1900-luvun alussa, tämä legalistinen rikosoikeudellinen perusasenne sai liberaalisissa piireissä yhteiskunnallisen kaikupohjansa. Yhdeksännentoista vuosisadan lopulla ei Keski-Euroopassa enää ollut restauraation pelkoa, päinvastoin uhkaksi oli nyt muodostunut uusi poliittinen voimatekijä, sosialistinen liike.

Tätä ei ole syytä käsittää yksinkertaisen mekaanisesti. Kuitenkin sellainen rikoslainopillinen ja kriminaalipoliittinen perusasennoituminen, jota sosiologinen koulukunta kannatti, oli saanut hallitsevan aseman juuri niissä maissa, joissa teollistumiskehitys oli alkanut aikaisemmin kuin muualla, nimittäin Englannissa ja Hollannissa, tai joissa ei ollut lainkaan ollut feodaalista yhteiskuntaa, nimittäin Yhdysvalloissa. Näistä maista se yhteiskunnallinen voima, joka saattoi käyttää »väärin» oikeusnormien sisältämiä laajoja pakkokeinovaltuuksia, oli menettänyt merkityksensä huomattavasti ennen muiden maiden aristokratian valta-aseman kaatumista. Saksassa ja eräissä koulukuntien ristiriidan kiivaus ja vastakohtaisuus johtui siitä, että sosiologisen koulukunnan perusajatuksille otollinen yhteiskunnallinen kehitysvaihe saavutettiin myöhemmin kuin esimerkiksi Englannissa. Mutta välittömänä pontimena Lisztille ja hänen kannattajilleen oli luonnollisesti empiirisen yhteiskuntatieteen, psykologian ja biologian hyppäyksellinen kehitys 1800-luvun puolivälin jälkeen. Klassinen rikosoikeusajattelu ja sen juristinen maailmankatsomus eris-

täessään tietoisesti oikeustieteen sosiologiasta, politiikasta ja muista tieteistä jätti suorittamatta sen, mitä sen olisi pitänyt: luopua eristäytyneisyydestään ja omaksua muiden tieteiden kehityksen tulokset.

2.4.5. Sosiologisen rikosoikeuskoulun vaikutuksesta Suomessa 1900-luvun alussa

1. Nykyisin voimassa olevaa vuoden 1889 rikoslainsäädäntöä valmisteltiin 1860-luvun alusta alkaen klassisen rikosoikeuden hengessä. Siitä, että se alkuperäisessä muodossaan oli tällaisen rikosoikeusideologian tuote ja että sen lähimpinä esikuvina olivat Ruotsin vuoden 1864 js Saksan vuoden 1871 rikoslainsäädäntö, ei vallitse suomalaisessa oikeustieteessä epäselvyyttä. Suomalaisen akateemisesti kouliintuneen intelligentsian ajattelua hallitsi Snellmanin kautta Hegelin mahtava hahmo. Hegeliläisyys oli intellektuaalisena pohjavireenä myös 1800-luvun loppupuolen harvalukuiselle rikoslainoppineiden joukolle Suomessa. K. G. Ehrströmin ja Jaakko Forsmanin sekä huomattavimpien rikosoikeusajattelun hegeliaanien (Köstlin ja Berner) teoreettista sukulaisuutta ei voi olla havaitsematta. Ruotsinmielisten taustavaikuttajien (mm. Robert Montgomery, Leo Mechelin, J. Ph. Palmen ja myöhemmin R. A. Wrede) rikosoikeudellisten käsitysten tausta ei ollut yhtä selväpiirteinen. Sama koskee esimerkiksi K. J. Ståhlbergiä ja J. K. Paasikiveä. Klassisen rikosoikeusajattelun hegeliläisen ja oikeuspositivistisen perinteen ilmaukset tulevat olemaan erittelyn kohteena kirjoittajan jo aloittamassa tutkimuksessa, joka kohdistuu vuoden 1889 rikoslainsäädännön syntyyn.[76] Tästä syystä ei liene tarpeellista esittää yleisluonteisia näkökohtia vuoden 1889 rikos-

---

[76] Vuoden 1889 rikoslain valmistelusta on ilmestynyt useampiakin sen osavaiheisiin kohdistuneita tutkimuksia. Viitattakoon yleisluonteisesti seuraaviin: *Blomstedt,* Rikoslakireformin ensimmäiset vaiheet vuoden 1866 osittaisuudistuksiin saakka, HistArk 59 s. 421 ss., *Kivivuori,* Suomen vahingonkorvauslainsäädännön kehitys I ja Rikoslain suunnittelun vaiheita 1875—1884, LM 1971 s. 10 ss. sekä *Myhrberg,* Rikosoikeuden yleinen osa vuoden 1875 rikoslakiehdotuksessa (lisensiaattityö) ja siihen perustuva artikkeli Nykyajan ratkaisuja 1875 rikoslakiehdotuksessa, Oikeus 1/1976 s. 17 ss. Koskinen on tutkinut rikoslain konkurrenssisäännösten syntyvaiheita, ks. *Koskinen,* Yksitekoisesta rikosten yhtymisestä s. 47 ss. Eräitä yleisiä näkökohtia myös esim. *Lahti,* Toimenpiteistä luopumisesta rikosten seuraamusjärjestelmästä s. 99 ss. Ks. myös *Virtanen,* Rangaistusjärjestelmän uudistus Suomessa 1800-luvun loppupuoliskolla, Vankeinhoito 1938 s. 119 ss. Virtasen artikkeli on ilmestynyt myös HistAik:ssa 1944. Saamieni tietojen mukaan *Klami* julkaisee pian suomalaisesta oikeustieteestä autonomian aikana tutkimuksen, jossa selvitetään myös rikosoikeuden ongelmia.

lainsäädännön taustalla olleesta tieteellisestä eikä tavallisen kansalaistason oikeustajunnasta — yleisluonteisiksi ne olisivat pakotettuja tässä yhteydessä jäämään. Sen sijaan on tähdellisempää tarkastella alustavasti sitä kehitystä, joka johti sosiologisen rikosoikeuskoulukunnan eräiden käsitysten omaksumiseen Suomessa.

2. Kun vuoden 1889 rikoslainsäädäntö monien vaiheiden jälkeen astui voimaan huhtikuussa 1894, asiaan vihkiytyneissä piireissä tunnettiin tyydytystä ja helpotusta. Tätä ei kestänyt kovin kauan, sillä jo ennen vuosisadan loppua Forsman esitti epäilyksen, että vasta säädetty rikoslaki perustuikin vanhentuneelle pohjalle.[77] Samoihin aikoihin oli vauhdittanut keskustelu ehdollisen rangaistustuomion käyttöönottamisesta Suomessa.[78] Lyhytaikaisten vapausrangaistusten välttäminen muun muassa ehdollisen rangaistustuomion avulla oli sosiologisen koulukunnan 1800-luvun lopun ajankohtaisimpia vaatimuksia. Varsin mielenkiintoisten vaiheiden jälkeen, joihin syvennytään laajemmin tämän tutkimuksen toisessa niteessä, vaatimus toteutui kesällä 1918.[79] Toinen problematiikka, jossa sosiologisen rikosoikeuskoulukunnan omaksumat opit saivat ilmai-

77 *Forsman* JFT 1898 s. 177.

78 JFT 1899, s. 407 ss., *Anttila,* Laki ehdollisesta rangaistustuomiosta s. 13.

79 Ensimmäisen virallisen aloitteen siitä teki Serlachius pappissäädyssä v. 1904, jonka johdosta säätyjen lakivaliokunta 21/1904—05 hyväksyi lauselman asian selvittämisestä ja esityksen antamisesta säädyille. V. 1907 vp:lle vastaavan ehdotuksen teki Sulo Wuolijoki (anomusehdotus 169/1907). V. 1908 I vp:lle tekivät anomusehdotuksen Wuolijoki ja nuorsuomalainen edustaja Luoma (anomusehdotukset 15 ja 136/1908 I). Wuolijoki halusi instituutin käyttöön ottamista »mahdollisimman laajana.» Varsinainen periaatekeskustelu käytiin 1908 II vp:llä (perustana vanhasuomalaisen ed. Kävyn nimissä ajettu Serlachiuksen ehdotus, anomusehdotus 100/1908 II, ja Wuolijoen anomusehdotus 188/1908 II) lakivaliokunnassa. Lakivk 3/1908 II käytti jo selvästi lisztiläistä kieltä: rikoksentekijät typoligisoitiin akuutteihin eli satunnaisiin ja kroonisiin eli varsinaisiin rikoksentekijöihin. Akuutti rikollinen ei ollut mielenlaadultaan tai luonteeltaan epänormaali, vaan rikos johtui rikoksentekijän ulkopuolella olevista yllykkeistä. Valiokunnan sihteeri oli Alfred Lindström (myöh. Sarva) ja puheenjohtaja Karl Söderholm. Eduskunta hyväksyi 9. 10. 1908 yksimielisesti toivomuksen ehdollista rangaistustuomiota koskevan lakiehdotuksen valmistamisesta. Lakiesityksen valmisti lainvalmistelukunta v. 1911 (lvk:n julk. 1911: 2). Ehdotus juuttui kuitenkin Pietarin vastustukseen v. 1917 saakka. Ehdotuksen olivat laatineet G. Granfelt, August Nybergh ja F. O. Lilius. Lakiehdotus saatettiin eduskunnalle vasta kesäkuun alussa 1918 ja hyväksyttiin lopullisesti 18. 6. 1918 kiireellisen käsittelyn jälkeen. Punaisten käsittelyä varten oli erityislaki, jolla ehdollisen tuomion käyttöalaa oli laajennettu ja joka hyväksyttiin samassa yhteydessä.

sunsa pian rikoslain säätämisen jälkeen, oli alaikäisten rikoksentekijöiden kohtelu. RL 3: 1:n alkuperäisen muodon mukaan alle 15-vuotiasta rikoksentekijää tosin pidettiin syyntakeettomana, mutta tuomioistuin saattoi määrätä seitsemän vuotta täyttäneen kasvatuslaitokseen tai vitsoilla kuritettavaksi. RL 3: 2:ssa vieläkin oleva rangaistuksen lievennys nuorelle henkilölle on selitetty klassisen rikosoikeuskäsityksen sovitusopilla. Pääargumentit ja uudistusehdotukset vuonna 1905 ilmestyneessä komiteamietinnössä suojelukasvatuksen järjestämisestä ovat jokseenkin sellaisinaan luettavissa esimerkiksi Franz von Lisztin kirjoituksista.[80] Vuosisadan vaihteen suojelukasvatusta, alaikäisten ja nuorten rikoksentekijöiden kohtelua koskeneella debatilla (tai oikeastaan käsitysten muokkaamisella, sillä avoimia vastustajia ei esiintynyt) on todennäköisesti ollut huomattava merkitys käytännössä jo ennen lainsäädäntöuudistuksia 1930-luvulla ja vuonna 1940.

Varsinaisen rikosoikeuden alueella uusien oppien levittäjinä olivat aluksi keskeisellä sijalla *Allan Serlachius* ja *Julius Grotenfelt*, 1910-luvulta alkaen myös *Antti Tulenheimo*. Serlachiusta voidaan luonnehtia uuden rikosoikeuskäsityksen edustajaksi, mutta kohtuuden nimessä on sanottava, ettei hän hyväksynyt kummankaan koulukunnan käsityksiä sellaisinaan.

3. Koulukuntakiistasta sinänsä Serlachius totesi, ettei ns. sosiologinen koulu ollut mitenkään mullistava[81] ja ettei ero sen ja klassisen koulukunnan ollut kovin suuri.[82] Hänen rangaistusteoriansa yhdisteli erilaisia

---

[80] Kom.miet. 1905: Ehdotus suojelukasvatuksesta I—II, ks. esim. I s. 15: lasten pahantapaisuus ja huonohoitoisuus yhteiskunnallisena vaarana, joka oli ajoissa ja vakavilla toimenpiteillä torjuttava, sen ehkäiseminen säästämällä suurempia uhrauksia tulevaisuudessa, joita vaati täysi-ikäisten rikollisuuden rankaiseminen ja yhteiskunnan suojeleminen sitä vastaan . . ., s. 16: varmana pidettiin pahantapaisuuden ja siveellisen kasvatuksen laiminlyömistä siinä, missä tapahtuu lainrikkomista, s. 36: suhtauduttiin varauksellisesti äitien työssäkäyntiin (se oletettiin ilmeisesti sellaisenaan pahantapaisuuden syyksi). Vrt. esim. *Liszt*, Kriminalpolitische Aufgaben, Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge I s. 426 ss. Ks. problematiikasta enemmän *Anttila*, Nuori lainrikkoja laajasti, *Kaila*, Nuorisorikollisuus laajasti, *Saari*, Laitoskasvatus s. 25 ss. Suojelukasvatuksen pääorganisaattorina vuosisadan alun Suomessa oli Adolf von Bonsdorff, joka toimi ensimmäisenä suojelukasvatuksen tarkastajana.

[81] *Serlachius*, Sananen nuorsaksalaisesta kriminalistikoulusta, LM 1903 s. 74 ss.

[82] *Serlachius*, »Uudet taivaanrannat» rikosoikeudessa, LM 1911 s. 139 ss.: Ero ei ollut »taivaanavara». Eron Serlachius näki siinä, että klassinen rikosoikeus

aineksia sovitusajattelun, yleis- ja erityisestävyyden sekä yhteiskunnan suojelun välillä.[83] Hän ei hyväksynyt sosiologisen koulun oletusta rikoksentekijöiden henkisestä ja fyysisestä erikoislaadusta eikä esittänyt Lisztin, Ferrin tai Lombroson rikoksentekijätypologioihin verrattavia rikollisten ryhmittelyjä.[84] Toisaalta hän kyllä edellytti erityislaitosten rakentamista nuorille rikoksentekijöille,[85] suhtautui suopeasti ns. relatiivisesti epämääräisiin rangaistustuomioihin paatuneille rikoksentekijöille, piti jopa täydellisesti epämääräisiä rangaistuksia erityisestävältä kannalta tärkeänä edistysaskeleena, mutta epäili oikeusturvan järjestämistä.[86] Erikoislaatuista käsittelyä Serlachius edellytti myös henkisesti »vaja-arvoisille» rikoksentekijöille eli RL 3:4:ssä tarkoitetuille. Hänen ehdotuksensa oli, että heidät olisi voitu määräajaksi sulkea hoidollisiin laitoksiin.[87] Tässä on tunnettu ns. psykopaattilaitosten idea.

Serlachius piti rikosta tekijän yhteiskunnanvastaisen mielenlaadun symptomina, mutta edellytti teon rangaistavuudelta, että teko myös sellaisenaan on antisosiaalinen.[88] Toisin sanoen hän osittain hyväksyi »Gesinnungsstrafrechtin», mutta otti tasavertaisina huomioon tekorikosoikeudellisen ajattelun vaatimukset. Serlachius ei liene ottanut perusteellisesti kantaa determinismin ja indeterminismin problematiikkaan, mutta eräs lause hänen oppikirjassaan antaa ymmärtää hänen kallistuneen posi-

---

kannatti sovitusrangaistusta tarkoitusnäkökohtien täydentämänä ja sosiologinen koulukunta tarkoitusrangaistusta sovitusnäkökohtien täydentämänä. Vrt. *Serlachius,* Suomen rikosoikeuden oppikirja I s. 8 ss., mutta sama teos s. 27: Ero koskee vain sitä, kummalle pannaan pääpaino, yleis- vai erityisestävyydelle.

83 *Serlachius* m.t. I s. 26: Jokainen rangaistus on sekä hyvitys- (sovitus-) että tarkoitusrangaistus, s. 21: Rangaistuksen oikeutus on sama asia kuin lain oikeutus yleensä, s. 22: Rangaistuksen tehtävänä toimia sananvallan takeena lain toimiessa inhimillisten etujen välittäjänä ja suojella inhimillisiä etuja (vrt. Iheringin intressilainoppi).

84 *Serlachius* m.t. I s. 28, Päinvastoin hän kritisoi Lisztin typologian abstraktisuutta.

85 *Serlachius,* Penitentiäärisiä toivomuksia, LM 1904 s. 158. Tätä hän piti vuosisadan alun vankeinhoidon suurimpana puutteena.

86 *Serlachius* m.t. I s. 33 s. ja *sama,* Epämääräiset rangaistustuomiot, LM 1907 s. 8 ss.

87 *Serlachius,* Henkisesti vaja-arvoisten henkilöiden rikosoikeudellinen käsittely, LM 1907 s. 156 ss.

88 *Serlachius* m.t. I s. 60 s., ks. myös m.t. I s. 91 ja 121 s. (yritysopin perusta).

tivistiselle kannalle kausaalisten lakien yleispätevyydestä.[89] Toisaalta hän suhtautui vieroksuvasti koko kysymykseen rikosoikeuden kannalta.[90] Joka tapauksessa on selvää, että hänen syyllisyysoppinsa ei perustunut klassisen tahdonvapauden dogmille. Määritellessään syyntakeisuuden yhteiskunnalliseksi mukautumiskyvyksi ja jonkinlaiseksi keskimääräisyydeksi Serlachius tukeutui selvästi Lisztiin.[91] Yritysopissa hän ei antanut perään symptomaattisen rikoskäsityksen subjektivismille, vaan perusti yrityksen rangaistavuuden sen vaarallisuuteen.[92] Osallisuusopissa hän oli ns. aineellisobjektiivisen käsityksen kannalla poiketen klassisessa rikosoikeudessa vallinneesta osallisuusmuotojen muodollisesta erottelusta ja sosiologisen koulun opeista.

Serlachius oli vanhasuomalaisena omaksunut Suomen asemaa koskeneessa kysymyksessä myöntyväisyyskannan. Suurlakkoa edeltäneinä vuosina hän kirjoitti rikosoikeuden alalta useita sosialistista työväenliikettä lähestyneitä artikkeleita, joissa porvarillisen vallan legitimiteettiä ei kylläkään kielletty.[93] Toisaalta tämä tietynasteinen radikaalisuus haaleni perustuslaillisen senaatin vuosina.[94] Moraalisesti ladatuissa kysymyksissä hän oli porvarillisista poliitikoista vapaamielisimpiä, kuten edempänä useamman kerran havaitaan.

Oikeusministeriön toimeksiannosta Serlachius laati vuonna 1920 tunnetun rikoslakiehdotuksensa, jolla on ajankohtaisarvoa vielä nykyäänkin.

---

89 *Serlachius* m.t. I s. 63: »Koko maailma ja kaikki, mitä siinä tapahtuu, on jatkuva toisistaan johtuvain syiden ja seurausten sarja.»

90 *Serlachius* m.t. I s. 89.

91 *Serlachius* m.t. I s. 93 s., vrt. *Liszt,* Die deterministischen Gegner der Zweckstrafe, Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge II s. 43 ja Die strafrechtliche Zurechnungsfähigkeit, m.t. II s. 214 ss. Vähentyneen syyntakeisuuden käsitettä (RL 3: 4) Serlachius piti hyvänä siksi, että syyntakeisuuden ja syyntakeettomuuden raja on epäselvä.

92 *Serlachius* m.t. I s. 124.

93 Ks. esim. *Serlachius,* Rosvokaupat pois!, LM 1903 s. 143 ss., Rikollisuuden kasvaessa, LM 1904 s. 1 ss. (varsin poleeminen kirjoitus »yläluokkaa» vastaan, mutta siitä puuttui vasemmiston tunnus yhteiskunnan rakenteen muuttamisesta, muutoin sos.dem. puolue oli siihen varmaankin tyytyväinen) ja Voikan lakon johdosta, LM 1904 s. 206 ss., jossa arvosteltiin RL:n puutteita, jotka kohdistuivat lakkoon ryhtyneisiin työläisiin.

94 Ks. artikkeleita Painovapautemme kohtalo, LM 1908 s. 5 ss. ja Sananen majesteettirikoksista, LM 1912 s. 202 ss. Ks. myös *Backman,* Painovapauden rikosoikeudellisesta säätelystä Venäjän vallan loppuajan Suomessa. Oikeustiede VI/1975 s. 149.

Koska sen valmistuminen lankeaa tämänkertaisen tutkimustehtävän ulkopuolelle, riittänee sen mainitseminen, että Serlachius ehdotuksessaan pyrki rakentamaan pääasiassa sille pohjalle, joka Skandinaaviassa oli omaksuttu.

Serlachius toimi Suomessa Lisztin rikosoikeuskoulukuntaa sivuavien käsitysten uranuurtajana. Rikosoikeuden teoretisoinnissa juuri hän kaivoi hegeliläiseltä klassismilta kivijalan. Mutta mitään varsinaista koulukuntien välistä taistelua ei Suomessa esiintynyt. Syitä tähän oli ilmeisesti useampiakin. Ensinnäkin vuoden 1889 rikoslain luojat olivat poistuneet luonnollista tietä. Toiseksi, asioihin perehtyneiden piiri Suomessa oli niin suppea, ettei koulukuntakiistoihin ollut niin sanoaksemme mikrososiologisia edellytyksiä. Oikeastaan ei ollut mitään koulukuntiakaan. Kolmanneksi, uudet ajatukset esitettiin Suomessa huomattavan maltillisina, jolloin ne esiintyivät melko luontevana jatkona sille kriminaalipolitiikalle, joka vuoden 1889 rikoslaissa oli omaksuttu. Ja neljänneksi, kaikkein tärkeintä oli se, että suomalainen kapitalistinen yhteiskunta oli 1900-luvun alkupuolella jo kypsä vastaanottamaan klassisesta liberalismista ja snellmannilaisuudesta irtautuneita yhteiskuntatieteellisiä teorioita. Riittää, kun viittaamme Edward Westermarckin tutkijahahmoon sekä Gunnar Landtmanin, Rafael Karstenin, Yrjö Hirnin ja Rolf Lagerborgin nuoruudenteosten merkitykseen suomalaisen yhteiskuntatieteen kehityksessä. Serlachiuksen rikosoikeusajattelulla oli siis niitä vastaava tieteensosiologinen ja -historiallinen merkitys.

4. *Julius Grotenfelt* tunnetaan rikoslainopissa lähinnä rikoslain kommentaariteoksestaan.[95] Mechelinin senaatin kaudella hän toimi prokuraattorina ja kiinnitti tällöin kertomuksissaan laajalti huomiota ajankohtaisiin kriminaalipoliittisiin periaatekysymyksiin. Ennen syrjäyttämistään Voima-liiton jutun takia hän ehti muun muassa ruoskia rikollisuustilaston peruspuutteellisuuksia, eritellä lisääntyneen nuorisorikollisuuden syitä, perustella ehdollisen rangaistustuomion käyttöön ottamisen tarpeellisuuden, sakkolainsäädännön uudistamisen välttämättömyyden (päiväsakkojärjestelmä toteutettiin vasta vuonna 1921), esittää useitakin toimenpiteitä lyhytaikaisten vapausrangaistusten välttämiseksi ja vankiloiden liika-asutuksen vähentämiseksi. Pääosa Grotenfeltin esittämistä käsityksistä ja ehdotuksista tulee yksityiskohtaiseen tarkasteluun tutki-

95 *Grotenfelt,* Kommentar till strafflagen (1913) sisältää pykäläkommentaarit rikoslain yleiseen osaan.

muksen toisessa niteessä, mutta tässä yhteydessä on jo syytä esittää niistä yleisiä näkökohtia.

Grotenfeltin maltillisuutta koulukuntakiistassa osoittaa se, että hän piti rikoslakia eräänä kypsimmistä lainsäädäntöuudistuksista. Tarkistuksen tarve oli kuitenkin olemassa siten, että lyhytaikaisia vapausrangaistuksia oli tehostettava ja sakkorangaistus saatava vastaamaan paremmin sakotetun varallisuutta. Laajat latitudit eivät olleet aiheuttaneet sellaista epäyhtenäisyyttä kuin oli odotettu.[96] Rikostilastoa hän piti niin heikkona, ettei sen avulla voitu tyydyttävästi vastata edes siihen, oliko rikollisuus lisääntynyt tai vähentynyt.[97] Rikostilaston uudistus olikin eräs suomalaisen kriminaalipolitiikan ajankohtaisimpia kysymyksiä. Grotenfeltin kannanotto ehdollisen rangaistustuomion käyttöönotosta näyttää olleen suoranainen esikuva eduskunnassa syksyllä 1908 muotoillulle päätökselle.[98] Ehdotukset lyhytaikaisten vapausrangaistusten vähentämiseksi olivat kuitenkin kahdensuuntaisia, toisaalta niitä oli vältettävä ehdollisen rangaistustuomion käyttöönotolla ja sakkolainsäädännön uudistamisella (yli kolmannes sakoista sovitettiin tuolloin vankeutena), toisaalta kovennettava niitä eri tavoin.[99]

5. *Tulenheimo* toi esiin useissa artikkeleissaan 1910-luvulla Lakimiehessä yleiskäsityksensä, jotka eivät poikenneet olennaisissa kohdin Lisztin käsityksistä.[100] Yleisesti ottaen Tulenheimon käsitykset valtiollisissa ja rikosoikeudellisissa kysymyksissä olivat vanhoillisempia kuin Serlac-

---

96 Prokuraattorin kertomus vuonna 1907 s. 177.

97 Ibid. s. 108 s. Tilaston harhoina Grotenfelt mainitsi mm. rikoslainsäädännön muutosten jättämisen huomiotta, piilorikollisuuden, virkakunnan kontrollimahdollisuuksien ja -tarmon jättämisen huomiotta sekä sen, että törkeää ja aivan vähäistä rikosta käsitellään samanlaisena tilastoyksikkönä.

98 Vrt. ibid. s. 161 ss. ja lakivk 3/1908 II.

99 Prokuraattorin kertomus v. 1908 s. 41 ss. Lyhytaikaiset vapausrangaistukset olivat huonoja, koska ne olivat toisinaan liian ankaria toisinaan liian lieviä (mitkä rangaistukset eivät olisi?), vaikeuttivat paluuta yhteiskuntaan, vaikuttivat turmiollisesti ensikertalaiseen, eivät pelottaneet paatuneita rikoksentekijöitä. Lyhytaikaisten vapausrangaistusten tehostamiseksi ehdotettiin pakkotyötä sakon sovitusmuodoksi, alkoholistihuollon tehostamista ja erilaisia kovennetun vapausrangaistuksen muotoja, esim. ruoan vähentämistä, kovaa yösijaa, pimeää huonetta tai kovennettua työpakkoa. Ehdotukset eivät vaikuta perin humaaneilta. Vuonna 1930 Suomessa toteutettiin kovennettu vapausrangaistus siirryttäessä vesi-leipävankeuteen.

100 Ks. mm. *Tulenheimo*, Frans von Liszt, LM 1919 s. 161 ss., Nykyiset rikosoikeudelliset teoriat, Kanerva 1905 s. 293 ss., Rangaistuksen olemus, tarkoitus ja

hiuksen, niin puoluetovereita ja hyviä yhteistyökumppaneita kuin he 1910-luvulla (mm. Tokoin senaatissa) olivatkin.

6. Suomessa käytiin suurlakon jälkeisinä vuosina tarmokas väittely vankilaoloista, missä mainitut ajatukset hallitsivat ei-sosialististen piirien käsityksiä. Vasemmisto poikkesi näistä käsityksistä lähinnä siten, että se piti rikoslain eräitä osia liian ankarina ja katsoi sen sisältävän aiheettomia kriminalisointeja.[101] Erot vasemmiston kriminaalipoliittisen linjan ja ei-sosialistisen kriminaalipolitiikan välillä autonomian ajan lopulla koskivat yleensä rikoslain ankaruustasoa, sen sijaan tavassa tarkastella rikoslainsäädännön ongelmia sosiologiselle koulukunnalle ominaiset kysymyksenasettelut saivat ennen vuotta 1910 varsin huomattavan jalansijan — tosin maltillisissa muodoissa — molemmissa voimaryhmittymissä. Siitä tässä tutkimuksessa tulee edempänä olemaan lukuisia esimerkkejä.

---

oikeutus, LM 1919 s. 261 ss., Symptomaattinen rikoskäsitys ja suojeluobjekti, LM 1911 s. 93 ss.

101 Tämä periaatteellinen kanta esitettiin esim. lakivaliok. 1/1909 II vasemmiston vastalauseessa.

3. LUKU

SUOMALAISESTA YHTEISKUNNASTA AUTONOMIAN LOPPUVUOSINA

3.1. Yleistietoja

1. Suomalaisen yhteiskunnan kehitys 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa Suomen itsenäistymiseen ja kansalaissotaan on Suomen historian mielentiintoisimpia ajanjaksoja. Monet erilaiset kysymykset kärjistyivät ratkaisuvaiheeseensa ja kehityksen kulku oli usein käänteiltään dramaattista. Kiihkeä kapitalistinen teollistumiskehitys, etenkin puuta raaka-aineena käyttävässä teollisuudessa, oli repinyt rikki uneliaan maaseutuelämän patriarkaalisia muotoja. Kaupunkien kasvavan teollisuustyöväestön olot muodostivat tulenaran alueen, työnantajat vastustivat siihen liittyvien tärkeiden ongelmien ratkaisemista. Maaseudulla odotti maareformi (torpparikysymys) ja tilattoman väestön aseman parantaminen voimakkaita toimenpiteitä. Marxilainen luokkataistelulinja erityisesti Karl Kautskyn tulkitsemana levisi nopeasti vuosiin 1905—1906 mennessä poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen, josta muodostui suurin harppauksin yhteiskunnallinen voimatekijä. Porvariston ja työväestön välisen ristiriidan kärjistyminen lopulta aseellisen välienselvittelyn asteelle olikin poliittisen kehityksen keskeisin yleinen tendenssi.

Yhteiskunnassa oli kuitenkin myös muunlaisia ristiriitoja. *Kielikysymys* oli jakanut porvarilliset piirit kahteen leiriin, suomenmielisiin ja ruotsinmielisiin. Kieliriidalla oli sosiaalinen pohjansa, olihan ruotsinkielinen varakas sivistyneistö johtavassa asemassa. Vasemmisto paljolti seuraili kieliriitaa sivusta, toisaalta riita jo 1890-luvulla oli ohittanut huippukohtansa. Jossakin määrin siihen vaikutti varmaankin porvaril-

listen piirien tarve yhdistyä toisaalta työväenliikkeen ja toisaalta tsaarinvallan edessä, pääosiltaan se, että suomenkieliset olivat saavuttaneet lähimmät tavoitteensa.

Venäjän hallituksen pyrkimykset Suomen autonomian kaventamiseen jakoivat Suomen porvarilliset piirit niinikään kahteen leiriin, *perustuslaillisiin* ja *myöntyväisyyssuuntaan*. Myöntyväisyyssuunnan strategia Suomen autonomian puolustamisessa perustui siihen, että vain joustava suhtautuminen Venäjän hallituksen vaatimuksiin ja ristiriitojen syventymisen välttäminen saattoi taata autonomian perusteiden säilymisen. Vanhasuomalaiset katsoivatkin yleensä lähtevänsä vallinneiden tosiasioiden tunnustamisesta. Perustuslailliset eli ruotsinkieliset ja nuorsuomalaiset luottivat laillisuuteen, ts. perustivat strategiansa olettamukseen, että suostuminen osittaisiin myönnytyksiin Suomen autonomian kaventamisessa johtaisi lopulta koko autonomian häviämiseen. Vanhaa työväenpuoluetta rasitti tässä problematiikassa tietty ambivalenssi. Toisaalta eräät puolueen johtajista pyrkivät yhteistoimintaan perustuslaillisten kanssa ja toisaalta korostettiin itsenäisen poliittisen linjan säilyttämistä myös Suomen ja Venäjän suhteita koskettelevissa kysymyksissä. Yleisesti ottaen työväenpuolue oli »perustuslaillisella» kannalla Suomen ja Venäjän suhteita koskeneissa kysymyksissä, mutta yleensä työväenpuolue piti vastustajinaan sekä Suomen porvarillista puoluerintamaa kokonaisuudessaan että Venäjän hallitusta ja sen Suomessa olleita edustajia.

Venäjän hallituksen pyrkimykset Suomen autonomian kaventamiseksi on nähdäkseni syytä nähdä toisaalta venäläisen yhteiskunnan kehityksen kannalta ja toisaalta ensimmäiseen maailmansotaan johtaneen kansainvälisen politiikan aspekteista käsin. Varakkaan suurporvariston ja kauppiasluokan synty johti shovinististen käsitysten sosiaalisen pohjan kasvuun Venäjällä. Venäjällä tunnettiin melko vähän Suomen valtiollisen aseman rakenneperiaatteita. Kun yleisestyi tieto siitä, miten kaukana Suomi ja Venäjä itse asiassa olivat toisistaan taloudellisesti ja kulttuuriyhteyksien kannalta arvioiden, se ei voinut olla vahvistamatta näitä shovinistisia käsityksiä. Suomi oli vuosisadan vaihteessa Venäjän kehittyneimpiä osia, joka omine rahayksikköineen, kansalaisuuksineen ja tullimuureineen herätti mainituissa piireissä ärtymystä. Saksalaiset olivat sijoittaneet runsaasti pääomia Suomeen,[1] mistä Venäjän hallituspiirit Saksan ja Venäjän suhteiden huonontuessa tekivät johtopäätöksiään.

[1] Ks. esim. *Paasikiven* muistelmat sortovuosilta II s. 24, jossa Paasikivi sel-

Suomella oli siis taloudellinen itsenäisyys jo paljon ennen valtiollista suvereenisuutta. Kulttuuriyhteydet suomalaiset ratkaisivat myös itsenäisesti siten, että ne mm. Skandinaviaan ja Saksaan pysyivät vilkkaina. Se taas herätti Venäjällä uskomuksia Suomessa vallinneista separatistisista käsityksistä. Eivätkä nämä uskomukset olleet vailla perusteita, Suomessa ilmiötä kutsuttiin vain toisilla nimillä. Sotilaalliselta kannalta arvioiden kansainvälisessä suurselkkauksessa Venäjän hallitus ei voinut pääkaupunkinsa puolustusta ajatellen sallia sitä, että Suomi joutuisi pois sen hallinnasta.

Suomalaisessa historiankirjoituksessa autonomian viimeiset vuosikymmenet ovat sangen perusteellisesti tutkittuja. Viime vuosisadan loppu ja tämän vuosisadan alku on siinä nähty voittopuolisesti Suomen ja Venäjän suhteiden näkökulmasta käsin nimenomaan yleiskansallisten intressien vastakkaisuutena. Lisääntyvän huomion kiinnittäminen mm. sosiaalisten ristiriitojen ongelmiin ja aatteelliselta perustaltaan toisiaan vastaavien suomalaisten ja venäläisten poliittisten voimien yhteistoiminnan kysymyksiin sekä venäläisessä yhteiskunnassa ennen lokakuun vallankumousta esitettyihin Suomea koskeviin erilaisiin käsityksiin mahdollisimman laajasti ilmeisesti avartaisi suomalaisten käsityksiä näistä suhteista.[2]

Puolueristiriidat, jotka pääpiirteiltään noudattelivat yhteiskunnallisten perusristiriitojen, Suomen ja Venäjän suhteiden ja kieliriidan kehityksen mukaista rintamalinjajakoa, olivat 1800-luvun lopussa, 1900-luvun ensi vuosina ja erityisesti eduskuntauudistuksen jälkeen hyvin jyrkät. Vanhasuomalaiset näkivät perustuslailliset seikkailijoina, joiden uppiniskaisuus vaaransi Suomen saavuttaman aseman perusteet. Jyrkimmät perustuslailliset pitivät vanhasuomalaisia tsaarinvallan liehittelijöinä. Työväenpuolueessa perustuslaillisia usein vastustettiin sen vuoksi, että he edustivat hallitsevaa yhteiskuntaluokkaa ja taitamattomuudellaan tsaarinvastaisissa mielenilmaisuissa (eduskunnan hajoitukset jne.) vaikeuttivat sellaistenkin välttämättömien reformien aikaan saamista, joista

---

vittäessään vuoden 1909 valtiolainaan liittyviä kysymyksiä totesi Suomen saaneen vuosikymmenien ajan lainoja Saksasta ja Ranskasta.

[2] Tunnettua on, että perustuslaillisissa piireissä Suomessa tunnettiin sympatioita Venäjän liberaalia oppositiota, lähinnä kadettipuoluetta kohtaan, aktivistit sitä vastoin pitivät mahdollisuuksien mukaan yhteyksiä sosiaalivallankumouksellisiin ja työväenpuolue jo II internationaalinkin puitteissa menshevikkeihin ja bolshevikkeihin.

vallitsi huomattavan laaja yksimielisyys. Vanhasuomalaisille ja perustuslaillisille työväenpuolue oli katkera mm. siksi, että suomalainen oikeisto ei tarpeen vaatiessa epäröinyt käyttää sekä venäläistä että suomalaista virkakoneistoa vasemmiston toiminnan rajoittamiseksi.

2. Poliittisideologisten vastakohtien taustalla yhteiskunnassa vallitsi myös taloudellissosiaalisia vastakohtia. Tästä syystä on tarpeen tässä yhteydessä antaa tilastotietojen valossa pääpiirteinen kuva yhteiskunnan sosiaalisesta rakenteesta.

Taulukko 1. Väkiluku kaupungeissa ja maaseudulla 1890—1918

Vuosi	Kaupungit	%	Maaseutu	%
1890	235 227	9,9	2 114 913	90,1
1895	279 517	11,1	2 246 041	88,9
1900	339 613	12,5	2 372 949	87,5
1905	393 035	13,6	2 505 674	86,4
1910	456 873	14,7	2 658 324	85,3
1915	515 562	15,6	2 783 721	84,4
1917	533 185	15,9	2 812 475	84,1
1918	527 946	15,9	2 801 680	84,1

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1940 s 11.

Väkiluku ylitti 2 miljoonan rajan vuonna 1879, 2,5 miljoonan rajan vuonna 1895 ja 3 miljoonan rajan vuonna 1908.[3] Väestönkasvu siis oli varsin nopeata huolimatta siirtolaisuuden laajuudesta.[4] Vuosien 1895—1917 aikana kaupunkien asukasluku kaksinkertaistui, mutta maaseudun asukasluku kasvoi vain noin neljänneksellä.

Kaupungistumisprosessi oli varsin nopea, mutta ei kuitenkaan riittävän nopea maaseudun suhteellisen liikaväestön sijoittamiseksi kaupunkimaisiin oloihin. Kaupungistumisprosessista tämänkaltaiset väestötilastot eivät anna täsmällistä kuvaa, koska ne perustuvat asukkaiden asuinkunnan juridiseen luonnehdintaan. Ne eivät ota huomioon esimerkiksi maaseutumaisen tuotannon säilymistä kaupunkien rajojen sisällä, esikaupunkien ja maaseudun tehdasyhdyskuntien muodostumista. Kuvaa voidaan tarkentaa tarkastelemalla teollisuudessa toimineiden työntekijöiden lukumäärän muutoksia.

---

3 Suomen tilastollinen vuosikirja 1940 s. 10.

4 Eräiden tietojen mukaan 1880-luvulta vuoteen 1914 Suomesta siirtyi ulkomaille lähes 400 000 henkeä, pääosiltaan Yhdysvaltoihin, ks. mm. *Palmgren*, Joukkosydän I s. 7.

Taulukko 2. Teollisuuden työntekijöiden luku 1885—1908

Vuosi	Työpaikkojen luku	Työläisten luku	Prosenttia keskiväkiluvusta
1885	4 333	38 075	1,8
1890	6 496	59 123	2,5
1895	7 197	65 254	2,6
1900	8 038	98 759	3,7
1905	9 054	107 828	3,8
1907	9 269	135 415	4,6
1908	9 165	127 075	4,2

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1910 s 153

Taulukko 3. Teollisuuden työntekijöiden luku 1909—1918

Vuosi	Työpaikkoja	Työntekijöitä
1909	4 038	88 822
1910	4 106	92 928
1911	4 233	97 222
1912	4 548	102 751
1913	4 709	109 238
1914	5 024	106 097
1915	4 982	100 905
1916	4 694	109 900
1917	4 390	105 699
1918	4 098	82 471

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1930 s 105.

Taulukot 2 ja 3 eivät perustu yhteiselle pohjalle, sillä vuoden 1909 teollisuustilastossa suoritettiin uudelleenjärjestelyjä ja jätettiin noin 5 000 pientä työpaikkaa siitä pois. Työntekijöiden luvun laskeminen vuonna 1909 oli siis tilastollinen harha ainakin osittain, mutta muutoin tilapäisten laskujen syinä on ollut taloudellinen laskusuhdanne. Ja vuoden 1918 työntekijöiden lukumäärän laskun syyt ovat yleisesti tunnetut.

Suomalainen yhteiskunta vielä 1910-luvulla oli siis voimakkaasti maatalousvaltainen. Maaseudulla olivat sosiaaliset vastakohdat jyrkkiä, mikä ilmenee maanomistuksen keskittyneisyyttä koskeneista julkaistuista tilastotiedoista (ks. taulukot 4 ja 5).

Karkeistaen voidaan sanoa, että runsas kolmannes maaseudun ruokakunnista omisti maata, suunnilleen sama määrä viljeli vuokraviljelmää ja vajaa kolmannes ruokakunnista hankki toimeentulonsa kokonaan palkkatyöllä maatalouden parissa. Tilasto vuodelta 1901 osoittaa kuitenkin, että etelän rintamaiden maanviljelysväestön keskuudessa

Taulukko 4. Maanviljelysväestön rakenne 1901

	Henkilöitä	Ruokakuntia	Prosenttia ruokakunnista
Maanomistajia	762 782	105 758	36,3
Kokotilan vuokravilj.	48 982	6 956	2,4
Tilanosien vuokravilj.	462 016	93 752	32,2
Kruununmetsätorppareita	19 788	3 310	1,1
Päivätyöläisiä ilman maanv.	181 105	63 910	22,0
Maatyöläisiä vuosipalvel.	72 105	17 313	6,0

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1901 s 104—105

Taulukko 5. Maanomistajat ryhmiteltyinä tilusalan suuruuden mukaan vuonna 1901.

Omistajan tilusalojen summa	Omistajien luku	Tilusalan summa (ha)	Siitä viljeltyä (ha)
Alle 2 ha	1 746	1 102	348
2—50 ha	29 516	872 188	219 040
50—250 ha	67 830	7 814 801	1 334 457
250—1 000 ha	17 811	7 709 921	857 015
Yli 1000 ha	1 714	3 505 744	339 770
Yhteensä	118 617	19 903 756	2 750 630

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1910 s 98—99.

maanomistus oli keskittyneempää, tai oikeammin torpparilaitos pidemmälle kehittynyt, sillä Uudenmaan läänin maanviljelysruokakunnista vain 19,6 % oli maanomistajia ja Hämeen läänissä vastaavasti vain 18,4 %, kun taas palkkatyöläisiä Uudenmaan läänin maanviljelysruokakunnista oli 40,8 ja Hämeen läänissä 37,1 %.[5]

Varsinaisesti maanomistajia oli vuonna 1901 yhteensä runsaat 118 000. Valtion maanomistusta lukuun ottamatta maanomistajien tilusala oli jakaantunut taulukon 5 osoittamalla tavalla.

Maanomistuksen keskittyneisyyttä kuvastaa se, että yli 1 000 hehtaaria omistaneet, joita oli 1,45 % maanomistajista, omistivat 17,6 % koko tilusalasta ja 13,3 % viljellystä tilusalasta, ja 19 523 suurinta maanomistajaa, toisin sanoen 16,5 % maanomistajista (ja alle 1 % väestöstä), omis-

[5] Tarkemmin maaseudun sosiaalisesta rakenteesta esim. *Rasila,* Torpparikysymyksen ratkaisuvaihe s. 14 ss. ja *Jutikkala,* Suomen talonpojan historia s. 339 ss. sekä niissä mainitut lähteet. Ks. myös *Toivonen,* Sosiologia 1976 s. 89 ss.

tivat kokonaista 56,5 % koko tilusalasta.[6] On todettava, että nämä tiedot koskevat tilusalaa eivätkä tilusalojen pääoma-arvoa. Vasta suhteutettuina tilusalojen taloudelliseen arvoon saataisiin riittävät välineet vuosisadan vaihteen suomalaisen yhteiskunnan sosiaalisen rakenteen taloudellisen perustan selvittämiseen.

Torppareita oli eniten maan kehittyneissä osissa, Uudenmaan, Hämeen ja Turun ja Porin läänissä. Muissa lääneissä omaa maata viljelevien osuus maatalousväestöstä oli suurempi kuin näissä.[7]

Edellä kootut yhteiskunnan sosiaalista rakennetta koskevat tiedot 1900-luvun alun suomalaisesta yhteiskunnasta pohjautuivat maanomistusta koskeviin tilastoihin. Maatalousyhteiskunnassa maanomistus oli luonnollisesti tärkein sosiaalisen aseman perusta. Sen, että maanomistus keskittyneisyydellään ilmensi yleisemminkin yhteiskunnassa vallinnutta luokkarakennetta, tukena ovat ne tiedot, joita on olemassa kuolinpesien luvusta ja arvoista. Arvioitaessa tietoja on muistettava, että kuolinpesien kannalta on ollut edullista arvottaa pesät pikemminkin liian alhaisiksi kuin korkeiksi.

Taulukko 6. Kuolinpesien luku ja arvo vuonna 1909

Kuolinpesän suuruus	Kuolinpesien lukumäärä	Kuolinpesien yhteinen pääoma tuhansina markkoina
Alle 3000 mk	6 494	4 936
3 000—10 000 mk	1 876	10 468
10 000—20 000 mk	524	7 377
20 000—50 000 mk	365	11 211
50 000—100 000 mk	114	8 032
100 000—500 000 mk	76	14 268
Yli 500 000 mk	12	14 382
Yhteensä	9 461	70 674

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1910 s 536—537

Kuolinpesien omaisuusarvojen tarkastelu antaa välillisesti tietoja yhteiskunnassa vallinneesta varallisuuden jaosta. Tilastolliset testit oikeuttaisivat kohtalaisen suuren todennäköisyyden turvin tekemään joh-

---

[6] Taulukossa 5 ei ole otettu lukuun valtion maanomistusta. Suurten maanomistajien joukossa oli yksityishenkilöiden ohella 912 maata omistanutta kuntaa, seurakuntaa ja yhtiötä, mutta niiden osuuden selville saaminen ei käytettävissä olevista tilastoista ole mahdollista.

[7] Suomen tilastollinen vuosikirja 1910 s. 97. Laajemmin *Jutikkala* m.t. s. 340 ss.

topäätöksiä koko yhteiskunnassa vallinneesta tilanteesta. Tällaiseen analyysiin ei tämän tutkimuksen yhteydessä ole aihetta pyrkiä. Taulukosta 7 voimme suoraan laskea, että 12 varakkainta kuolinpesää käsitti 20,1 % kuolinpesien koko arvosta, 88 varakkainta kuolinpesää (0,93 % pesien pesien luvusta) käsitti 40,5 % kuolinpesien kokonaisarvosta, 567 varakkainta kuolinpesää (6 % pesien luvusta) käsitti siitä kokonaista 67,8 %.

Edellä on esitetty muutamia perustietoja suomalaisesta yhteiskunnasta vuosisadan vaihteen tienoilla. Ne antavat karkeahkon yleiskuvan, vaikka ei ole otettukaan huomioon eri lähteiden antamissa tiedoissa esiintyviä eroja eikä tilastojen syntytapaa. Ainoastaan vallinneista yhteiskunnallisista olosuhteista käsin voidaan ymmärtää se historiallisten käänteiden dramatiikka, joka oli niin tyypillistä viime vuosisadan lopulle ja tämän vuosisadan alulle. Toisin sanoen puolueiden välisten jyrkkien näkemyserojen taustana olivat objektiiviset perusteet, jyrkät sosiaaliset erot. Tässä kehitysprosessissa oli määräävässä asemassa toisaalta suomalaisen yhteiskunnan sisällä olleiden ristiriitojen ja toisaalta Suomen ja tsaristisen Venäjän välisiin suhteisiin liittyneiden ristiriitojen monimuotoinen yhteen kytkeytyminen, joka näkyi myös kriminaalipolitiikkaan liittyvien ongelmien ratkaisemisessa.

3. Puolueiden voimasuhteiden kehityksestä on tarpeen esittää muutamia tietoja. Tämä tapahtuu tarkastelemalla eduskuntavaalien tuloksia vuosina 1907—1917.

Taulukko 7. Puolueiden eduskuntavaaleissa saamien paikkojen lukumäärä 1907—1917.

	1907	1908	1909	1910	1911	1913	1916	1917
Sos.dem puolue	80	83	84	86	86	90	103	92
Suomalainen puolue	59	54	48	42	43	38	33	32
Nuorsuomal. puolue	26	27	29	28	28	29	23	24
Ruotsalainen kansanp.	24	25	25	26	26	25	21	21
Maalaisliitto	9	9	13	17	16	18	19	26
Kristill. työväenl.	2	2	1	1	1	—	1	—
Kansanpuolue	—	—	—	—	—	—	—	5

Yleiset tendenssit puolueiden voimasuhteissa olivat melko selvät. Työväenliike eteni vähitellen sen jälkeen, kun sosiaalidemokraattinen puolue ensimmäisissä eduskuntavaaleissa oli saanut yllättävän suuren kannatuksen. Vuoden 1916 syksyllä pidetyissä vaaleissa se sai enemmistön, joka menetettiin kesällä 1917 tapahtuneen kiistellyn eduskunnan hajoittamisen jälkeisissä vaaleissa lokakuussa 1917. Suomalaisen puolueen kannatus laski kymmenessä vuodessa lähes puolella. Perustuslail-

listen puolueiden kannatus pysyi jokseenkin tasaisena, mutta vuoden 1916 vaaleissa ne kärsivät selvän takaiskun. Maalaisliitto lisäsi melko nopeasti kannatustaan, mutta suurpuolueen johtajaksi Alkio tuli vasta vuoden 1919 vaaleissa.

Edellä mainittu puolueasetelma syntyi lopullisesti juuri ennen ensimmäisiä eduskuntavaaleja, säätyvaltiopäivien aikana puoluejako oli pohjautunut kielikysymykseen aina siihen saakka, kun suomalainen puolue hajosi vanha- ja nuorsuomalaiseen siipeen, jotka omaksuivat erilaisen kannan Suomen ja Venäjän suhteita koskevissa kysymyksissä. 1800-luvun loppupuolella monien kysymysten ratkaisun esti se, että aatelis- ja porvarissäädyn enemmistö oli ruotsinmielistä, pappis- ja talonpoikaissäädyn suomenmielistä. Äänioikeuden laajentaminen porvarissäädyn vaaleissa oli ollut poliittisten kysymysten keskiössä pitkään. Enemmistön saaminen siellä olisi johtanut suomenmieliset säädyissä hallitsevaan asemaan. Vuosisadan vaihteen jälkeen säätyvaltiopäivien pääjakautumaksi oli kieliriidan sivuuttaen syntynyt myöntyväisyyden ja perustuslaillisuuden välinen jako. Aatelissääty oli ruotsinmielisyyden ja myöhemmin perustuslaillisuuden päälinnake. 1890-luvulla pappis- ja talonpoikaissääty olivat enemmistöltään vakiintuneesti suomenmielisiä, porvarissääty ruotsinkielinen. Kun vanhasuomalaiset vuoden 1904 vaaleissa menettivät talonpoikaissäädyssä enemmistönsä perustuslaillisille, myöntyvyyssuunnan käsiin jäi vain pappissääty, sekin niukasti. Suomalaisen puolueen myöntyvyyssuunnan alamäki alkoi siis jo routavuosina.

3.2. Venäjän vallan loppuajan valtiokoneistosta kriminaalipolitiikan toteuttajana

1. Oliko Suomi valtio ja millainen oli Suomen ja Venäjän välisen suhteen luonne? Tällaiset kysymykset olivat 1800-luvun loppupuolen ja tämän vuosisadan alun poliittisten ja valtioteoreettisten kiistojen polttopisteessä. Suomen autonomiasta kiinni pitänyt valtiomies- ja tutkijakunta tulkitsi Suomen epäröimättä valtioksi, jolla sisäisissä asioissaan oli itsenäisyys, kun taas kiivaimmat Suomen autonomian vastustajat Venäjän hallitsevissa piireissä pitivät Suomea Venäjän maakuntana. Kiistojen ratkaiseviksi kysymyksiksi muodostuivat tärkeiden poliittisten asiakirjojen (mm. Porvoon valtiopäivien päätökset, Haminan rauhansopimus, maaliskuun 1808 manifesti, Suomen suuriruhtinaiden hallitsijan-

vakuutukset ja säätyjen uskollisuudenvalat, Nikolai I:n vahvistaman Venäjän perustuslain IV artikla, erilaiset hallinnollisten uudelleenjärjestelyjen yhteydessä annetut manifestit) synnyn, sisällön ja valtiollisen merkityksen erilaiset tulkinnat. Historiantutkimuksessa on yleensä Suomen luonnehtiminen valtioksi ja sen autonominen suhde Venäjään perustettu nimenomaan erilaisten poliittisten asiakirjojen sanontoihin ja tulkintoihin. Yhteiskunnalliselle ja valtiolliselle todellisuudelle on etsitty perustelua siis etupäässä juridisista seikoista.

Mainittu ongelma ei viime kädessä ratkea juridisista seikoista käsin tai siitä, millä tavalla tiettyjä Suomen oikeusasemaa koskevia asiakirjoja oli tulkittava, vaan siitä, millaiseksi valtioelämän todellinen käytäntö oli muodostunut. Kysymykseen ei tässä yhteydessä voida perusteellisesti syventyä, vaan on tyydyttävä muutamiin huomautuksiin. Toisaalta kysymys on niin keskeinen, että jokainen Venäjän vallan aikaista Suomen oikeushistoriaa tutkiva siihen väkisinkin törmää.

2. Ensiksi olisi selvitettävä se, milloin yhteiskunnallisesta organisaatiosta ylipäänsä voidaan käyttää nimitystä valtio. Perinteellisen valtiosääntöjuridiikan mukaan valtion tunnusmerkkeinä ovat alue, kansa tai väestö ja omintakeinen muista riippumaton julkinen valta. Esimerkiksi *Merikoski* on määritellyt valtion ihmisyhdyskunnaksi, joka määrätyllä alueella käyttää omintakeista ja pysyvää valtaa.[1] Tällä määritelmällä on erinäisiä heikkouksia, joihin *Holopainen* on kiinnittänyt huomiota. Hänen laajahkon esityksensä ytimenä on ajatus, että valtio-sanan kulloinenkin merkitys ilmenee sen käyttöyhteyksistä, jolloin sillä tarkoitetaan eri tapauksissa eri ilmiöitä.[2] Valtio-ongelman yleistieteellisyys johtaa sen häivyttämiseen lainopillisen tutkimuksen piiristä, vaikkakin oikeus ja valtio oikeustieteellisessä tutkimuksessa ongelmina erottamattomasti liittyvät toisiinsa.[3] Valtion käsitteen kuvaamisessa Holopainen perinteisestä doktriinista poiketen käyttää neljää kiinnekohtaa: väestö, alue, organisaatio ja varallisuuspiiri. Ihmisiä ja alueita Holopainen kutsuu valtion sisältöosaksi ja organisaatiota ja varallisuuspiiriä valtion rakenneosiksi. Sen sijaan »valtion irrationaaliset aineosat omintakeinen ja pysyvä valta, soveltuvat vain tuntomerkeiksi».[4]

---

[1] *Merikoski,* Suomen julkisoikeus pääpiirteittäin I s. 14. Tällaisella määrittelyllä oli vankat perusteet jo 1800-luvun valtio-oikeudellisessa ajattelussa.

[2] *Holopainen,* Kunnan asema valtiossa s. 7 ss.

[3] Ibid. s. 11 s.

[4] Ibid. s. 15 ss., sitaatti s. 16.

Johdonmukaiselta määritelmältä edellytetään, että se toisaalta kuvaa ilmiölle ominaiset piirteet, mutta toisaalta sulkee pois muut ilmiöt. Holopaisen käsitykseen valtion kuvaamisen neljästä kiinnekohdasta voidaan kohdistaa se arvostelu, että tällainen valtion käsitteen kuvaus sallii intensioonsa sellaisia ilmiöitä, jotka siihen eivät kuulu (omnis definitio est negatio). Esimerkiksi Suomen kunnilla on alueensa ja jäseninään ihmisiä, niillä on myös organisaatio ja varallisuuspiirinsä. Toisin sanoen Holopaisen käsitys valtion kuvaamisen kiinnekohdista on virheellinen siksi, että soveltuu muidenkin ilmiöiden kuvaamiseen kuin valtion. Se soveltuu kuvaamaan kunnan ohella esimerkiksi Ahvenanmaan itsehallintoyhdyskuntaa, feodaalisen valtiotyypin hajautuneen vaiheen maakunnallisen hallintoyksikön ominaispiirteitä, keskiaikaisen kaupungin itsehallintoa Euroopassa sekä valtiollista organisoitumista historiallisesti edeltänyttä heimoyhteiskuntaa. Tämän kritiikin oikeutuksen Holopainen joutuu itse tunnustamaan, joskaan ei eksplisiittisesti.[5] Pääsyynä valtion kuvaamista koskevan mainitun käsityksen heikkouteen pitäisin valtiollisen suvereniteetin häivyttämistä valtioon olennaisesti liittyvistä kvalifikaatioista. Olipa valtioon kuuluva valta irrationaalinen tai ei, se kuuluu valtion kuvaamisen olennaisiin kiinnekohtiin. Lisäksi tietyn kohteen esitetty irrationaalisuus ei ole peruste sen siirtämiseen oikeustieteen ulkopuolelle: toki on erotettava tiedostamisen kohde tieteellisen tiedostamisen prosessista. Toinen heikkous on käsityksessä, että sana »valtio» merkitsee eri asioita sen erilaisissa käyttöyhteyksissä. Asian selvittäminen näin johtaa siihen, että problematiikkaa tarkastellaan pohjimmaltaan semanttisena. Se, että »valtio» eri yhteyksissä merkitsee eri asioita, ei välttämättä johda käsitykseen yhtenäisen valtion kategorian tarpeettomuudesta. Mainittu kielellinen monimerkityksellisyys perimmältään vain kuvastaa sitä, että samalla valtiolla on mitä erilaisimpia funktioita ja orgaaneja.

3. Kysymykseen, mitä valtiolla tai yhteiskunnan valtiollisella organisoitumisella yleensä tarkoitetaan, ei sinänsä liity mitään metafyysistä tai mystillistä. Valtio tiettyjen materiaalisten olosuhteiden pohjalta syntyneenä ja kehittyvänä yhteiskunnallisia suhteita säätelevänä instituu-

---

[5] Ks. ibid. s. 27: »Kunnat ovat Suomessa HM 50.1 ja 51.2 §:n edellyttämiä pakkoyhteisöjä, jotka muodostuvat samoin kuin valtiokin neljästä ainesosasta: sisältöosiin kuuluvista ihmisistä ja alueesta sekä rakenneosan muodostavista organisaatioista ja varallisuuspiiristä.»

tiona, yhteiskunnan johtamisen systeeminä on, varsinkin nykyaikana, luonnollisesti rakenteeltaan hyvin monimutkainen. Ilmiön monimutkaisuus ei kuitenkaan ole sen johdonmukaisen ja teoreettisesti korrektin tiedostamisen este. Kiistämättä problematiikan äärimmäistä vaikeutta valtion käsite voidaan luonnehtia seuraavien kuuden kiinnekohdan avulla.

a. Valtiolliselle organisaatiolle on tyypillistä, että se on *väestöstä irtautunut ja sen yläpuolelle asettunut julkinen valta.* Tämä irtautuminen väestöstä ja asettuminen yhteiskunnan yläpuolelle on luonteeltaan erilainen riippuen valtion historiallisesta tyypistä ja muodosta ja valtion taloudellissosiaalisesta perustasta, mutta valtion ja yhteiskunnan ei-identtisyys pitää paikkansa kaikista valtiollisista organisaatioista. Kansaa edustava parlamenttikaan ei ole yhtä kuin valtaa käyttävä väestö itse.

b. Väestö on valtiollisissa organisaatioissa *jakautunut alueellisesti.* Alue ja väestö eivät siis sinänsä ole valtion tunnusmerkkejä, vaan lisäksi on otettava huomioon alueen ja väestön ja alueen keskinäinen suhde: alue on kyseisen väestön konkreettisessa hallinnassa. Tämän tunnusmerkin pohjalta muodostuu kaksi oikeudellisen säätelyn keskeistä kysymystä, nimittäin henkilöiden kansalaisuuteen liittyvä problematiikka ja julkisen vallan alueellisten rajojen muodostumiseen liittyvät ongelmat, siis valtiollisen vallan territoriaalinen ja henkilöllinen ulottuvuus.

c. Edellisestä johtuu se, että *myös valtiollinen organisaatio,* valtiollista valtaa käyttävien elimien koneisto kokonaisuutena on *alueellisesti jakautunut.* Kullakin valtiolla siis toisaalta on vallan käytön organisaatio ja toisaalta tämä organisaatio elimellisesti liittyy alueeseen ja väestöön.

d. Valtiollisen organisaation ylläpitämiseksi ja valtion tehtävien suorittamiseksi valtiolla on pääasiassa verotukseen tai siihen verrattaviin suorituksiin perustuva *varallisuuspiiri.*

e. *Oikeusjärjestyksen olemassaolo* kuuluu valtion tunnusmerkkeihin Oikeutta ei voi luoda ja ylläpitää ilman valtiollista valtaa. Oikeus hallitsevan yhteiskuntaluokan valtiollisina tahdonilmaisuina syntyy valtiollisen vallan käyttönä, poliittisina akteina. Yhteiskunnassa on toki olemassa muitakin normijärjestelmiä, mutta vain oikeusnormien järjestelmä on valtiollisen tahdonmuodostuksen tulos. Valtiokoneisto siis toimii oikeuden muodostajana, mutta oikeudella on myös sen toteuttamisen takeet valtiollisessa organisaatiossa. Toisaalta valtion toiminta on tiettyjen oikeusnormien tai ainakin oikeudellisten periaatteiden sitomaa. Tällaiset valtion toimintaa sitovat periaatteet eivät ole ikuisia, vaan historiallisesti muuttuvia.

f. Valtiosta voidaan puhua vain silloin, kun siihen kuuluva julkinen valta on sekä *sisäisesti* että *ulkoisesti suvereeni*. Sisäinen suvereniteetti merkitsee vallan yleisluonteisuutta siten, että julkinen valta kohdistuu yhteiskuntaan kokonaisuudessaan, ja valtiollisen vallan periaatteellista primäärisyyttä siten, että muu yhteiskunnallinen valta on valtioon nähden alisteinen. Suvereniteetin ulkoinen aspekti on valtion periaatteellinen riippumattomuus muista valtioista.[6]

Edellä mainitut ovat valtion tunnusmerkkejä, jotka antavat mahdollisuuksia vastata kysymykseen, onko tietty yhteiskunta valtiollisesti organisoitunut vaiko ei. Sen sijaan nämä tunnusmerkit eivät kerro mitään konkreettisesti olemassaolleen tai -olevan valtion luonteesta tai sosiaalisesta merkityksestä, valtion tehtävistä, tyypeistä ja muodoista. Siihen tarvitaan runsaasti lisäkategorioita.

Valtiokoneisto on valtion kiinnekohtien materiaalinen konkretisoituminen yhteiskuntaelämässä, elimistö, jolla valtiollista valtaa käytetään ja funktioita toteutetaan. Se on olennaisesti historiallisen kehityksen tuote, jonka muotoutuminen on riippuvainen valtiotyypeistä ja -muodosta, yhteiskunnan kehitysvaiheesta, poliittisesta kehityksestä ja monista muista tekijöistä.

4. Autonomian ajan yhteiskunnallisessa elämässä oli olemassa väestöstä erillinen julkinen valta, Suomen väestö muodosti alueellisesti jakautuneen kokonaisuuden (suomalaiset olivat »hänen keisarillisen majesteettinsa alamaisia Suomessa»), Suomessa oli oma ja Venäjän viranomaisista erillinen valtiollinen organisaatio Suomen alueella tapahtuvaa valtiollisen vallan käyttöä varten, Suomella oli myös oma valtiontaloutensa ja oikeusjärjestyksensä. Viiden tunnusmerkin osalta suomalaisen valtioelämän käytäntö oli siis jokseenkin ongelmaton. Autonomisen Suomen valtiollisen suvereenisuuden sisältö ja rajat on sitäkin problemaattisempi kysymys. Ryhtymättä laajoihin historiallisiin tarkasteluihin on syytä tähdentää, että suomalaisilla oli 1800-luvun loppuun asti varsin suuret mahdollisuudet itsenäisesti päättää yhteiskunnallisen ja valtiollisen kehityksen peruskysymykset. Samoin suomalaisilla oli eri teitä huo-

---

[6] *Ks. Marxistisch-leninistische allgemeine Theorie des Staates und des Rechts* I s. 147 ss. Vrt. *Engels*, Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats, MEW 21. Bd. s. 164 ss., jossa annetaan marxilainen tulkinta valtion synnystä, *Werner Sellnow*, Marx, Engels und Lenin zu dem Problem der Staatsentstehung, Beiträge zur Entstehung des Staates s. 13 ss. ja *Irmgard Sellnow*, Bürgerliche Theorien über Staat und Staatsentstehung, sama teos s. 235 ss.

mattavan hyvät mahdollisuudet vaikuttaa myös niihin ratkaisuihin, joita Venäjän hallitus Suomea koskevissa asioissa teki. Suomalaiset ratkaisivat etenkin säätyvaltiopäivien tultua säännöllisesti koolle vuodesta 1863 alkaen sisäiset asiansa ja suuren osan ulkomaisista suhteista käytännöllisesti katsoen itsenäisen ja suvereenin valtion tavoin.[7]

5. Kriminaalipolitiikan alueella Suomi oli 1800-luvun aikana ja rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksessa määritellyt jokseenkin itsenäisesti lainsäädännön kehittämisen päälinjat. Venäjän hallitus tosin oli reformissa puuttunut muutaman kerran asioiden kulkuun, mutta niissäkään tapauksissa ei ollut kyse kriminaalipoliittisen suuntauksen määrittelystä vaan yksittäisistä kysymyksistä. Tärkeimmät näistä asiaan puuttumisista olivat kuolemanrangaistuksen poistamisen estäminen 1860-luvulla neljän säädyn yhtäpitävän päätöksen vastaisesti[8] ja vuoden 1889 rikoslain vahvistamisen lykkääminen riippumaan lakitekstiin tehtävistä muutoksista, jotka koskivat Suomen ja Venäjän suhteita koskeneita sanontoja.[9] Rikoslainsäädännön kehittämisen päälinja Suomessa poikkesi huomattavista niistä periaateratkaisuista, jotka oli tehty Venäjän vuosien 1845 ja 1866 rikoslaeissa, sillä tunnetusti 1800-luvun loppupuolen rikoslakireformin esikuvana oli Ruotsin vuoden 1864 rikoslaki. Vasta Venäjän hallituksen valtiokaappauksen tapaisten kömpelyyksien tielle johtanut suunnanmuutos toi tullessaan myös suunnitelmia rikoslainsäädännön yhdentämisestä ja aktiivista puuttumista suomalaisen kriminaalipolitiikan kysymyksiin. Näihin »suomisyöjien» ja »separatistien» välisiin rikoslainsäädännön kehityksen suuntaa koskeviin erimielisyyksiin tullaan tarkemmin syventymään tutkimuksen toisessa niteessä.

---

[7] Ajatellen Suomen historiaa itsenäisen valtion synnyn edellytysten kannalta ei voi olla panematta merkille tsaarinvallan Suomen politiikan suurta merkitystä 1800-luvun aikana. Pohlebkinin käsitysten mukaan pääsyinä tsaarinvallan Suomen politiikkaan 1800-luvulla olivat Suomen strateginen asema ja suomalaisten poliittinen luotettavuus, ks. *Pohlebkin*, Suomi vihollisena ja ystävänä s. 56 ss. Yleisesti ottaen Pohlebkinin teos on varsin perusteellinen analyysi Suomen ja Venäjän suhteista, joskin erinäisissä kohdin kritiikille altis. Esimerkiksi hänen esityksensä 1800-luvun Suomen ja Venäjän suhteista perustui yllättävän kritiikittömästi Ordinin ja Borodkinin teoksille, hänen käsityksensä suomalaisten uskollisuudesta yksinvaltiudelle ei ole vakuuttava, koska suomalaiset eivät koskaan joutuneet itsevaltiutta puolustamaan. Suomalaisten lojaalisuus oli tyytyväisyyttä Suomen autonomiaan ja kehitykseen 1800-luvulla.

[8] *Blomstedt*, Rikoslakireformin ensimmäiset vaiheet s. 490 s.

[9] Asiaa valaisee kenties parhaiten VSV:n akti 63/1893.

6. Muodollisesti ottaen lainsäädäntö syntyi autonomisessa Suomessa valtiopäivien ja suuriruhtinaan yhtäpitävällä päätöksellä. Viime kädessä juridinen ratkaisuvalta vuoden 1772 HM:n mukaan oli hallitsijalla, sillä hänen päätöksensä valtiopäivien hyväksymän lakiehdotuksen vahvistamisesta tai vahvistamatta jättämisestä oli lopullinen. Todellisuudessa valtiollisen vallankäytön mekanismin toiminta ei ollut lainkaan yksinkertainen ja sen vuoksi on tässä yhteydessä syytä tehdä selkoa suomalaisesta valtiokoneistosta niiltä osin kuin se on tarpeen kriminaalipolitiikan selvittelyn kannalta.

7. Kuten tunnettua Suomen autonomisen hallinnon perusteet luotiin välittömästi Suomen liittämistä Venäjään seuranneina vuosina. Näkyvimpänä osoituksena autonomiasta oli keskushallituksen muodostaminen 18. 8. 1809 *hallituskonseljin* nimellä, joka vuonna 1816 muutettiin *senaatiksi*. Oikeudellisesti senaatti käytti hallitsijan päätösvaltaa ja sille esitetyt anomukset osoitettiin Keisarilliselle Majesteetille. Vuoden 1809 HallituskonseljiOS:n mukaan konseljille oli delegoitu yleisen talouden hoito, korkeimmalle vallalle lain mukaan kuuluvat tehtävät sen sijaan pidätettiin hallitsijalla. Hallitsijalle oli pidätettynä muun muassa korkeiden virkojen täyttäminen, lainlaadinta ja valtiopäivien koolle kutsuminen. Jos lain tai asetuksen selitys oli tarpeen, senaatti saattoi tehdä siitä ehdotuksen. Keisarille osoitetut anomukset jätettiin senaattiin, joka lausunnollaan varustettuna toimitti ne keisarille. Kenraalikuvernööri oli monien muiden keskeisten tehtäviensä ohella senaatin puheenjohtaja käyttäen tätä valtuuttaan ollessaan käsittelyssä läsnä kummassakin osastossa sekä plenumissa, mutta oikeusosastossa siviilijutuissa kenraalikuvernööri ei voinut toimia puheenjohtajana. Senaatin talousosasto oli jakautunut toimituskuntiin, jotka alun perin olivat vain asioiden valmistelijoita ja esittelijöitä molemmissa osastoissa ja plenumissa, mutta saivat vähitellen itsenäistä ratkaisuvaltaa. Senaatin suurin merkitys kriminaalipoliittiselta kannalta oli esitysten tekemisessä, laki- ja asetusehdotusten laatimisessa, lausuntojen antamisessa hallitsijalle menevissä asioissa sekä hänen päätöstensä täytäntöönpanossa. Lainsäädäntöasiat käsiteltiin alun perin plenumissa, jonka KK kutsui kokoon.

Senaatin plenum koki autonomian aikana useita muodonmuutoksia. Ensiksi sen tehtäviksi vuoden 1812 kenraalikuvernöörin JS:ssä määriteltiin lausunnon antaminen hallitsijan täysistunnolle jättämistä asioista, maan asukkaita yleensä koskevien keisarillisten käskykirjeiden esittäminen, esitysten tekeminen hallitsijalle selitysten antamisesta johonkin

lakiin tai asetukseen, eräiden anomusten ja senaatin osastojen ja plenumin välisten kompetenssikonfliktien ratkaiseminen. Käskykirjeillä 17. 3. 1826 ja 19. 5. 1826 sekä 2. 6. 1826 annetulla asetuksella senaatin plenum sai vallan antaa virkamiesten valta- ja erokirjoja sekä eräitä muita lisätehtäviä hallitsijalta, muun muassa erinäisten erivapausasioiden ratkaisun. Plenum sai hallitsijalta lisätehtäviä myös 28. 11. 1859 annetulla asetuksella. Syntynyt plenumin ja hallitsijan välinen työnjako pääkohdiltaan vahvistettiin 10. 5. 1869 annetulla asetuksella. Plenum sai 15. 1. 1883 annetulla asetuksella erinäisiä lisävaltuuksia, muun muassa prokuraattorin sihteerin nimittämisen, raastuvanoikeuksien ja maistraattien perustamisen sekä poliisi-, vankila- ja ojennuslaitosten ohjesääntöjen muuttamisen niiden periaatteet säilyttäen. Asetuksella 9. 8. 1888 mm. virkanimitykset siirrettiin plenumilta senaatin osastoille. 1890-luvun alussa yleiset laki- ja asetusehdotukset ja valtiopäiväasiat käsiteltiin siis senaatin yhteisistunnossa.

Vuoteen 1869 saakka plenum oli senaatin kaikkien jäsenten yhdessä muodostama elin. Sen kokoonpanoa muutettiin 10. 5. 1869 siten, että KK:n ja osastojen varapuheenjohtajien ohella siihen kuului vain kolme senaattoria kummastakin osastosta ja vain hallitsijan erityismääräyksestä asiaa käsiteltiin kaikkien jäsenten istunnossa. Jo 9. 12. 1870 palautettiin valtiopäiväasiat koko plenumiin ja 25. 10. 1877 myös hallinnolliset lainsäädäntöasiat. Näin muodostui pariksi vuosikymmeneksi itse asiassa kaksi plenumia, suuri ja pieni. Kun senaattia koskeviin säädöksiin tehtiin 13. 9. 1892 kokonaisuudistus (Senaatin OS), pieni plenum lakkautettiin ja suureen plenumiin oli tuotava vain hallitsijan määräyksestä siinä käsiteltävät asiat. Osastojen yhteisistunnon merkitystä siis kavennettiin huomattavasti. Plenum vakinaistettiin kuitenkin taas 23. 7. 1896, jolloin annetulta asetukselta plenum sai käsiteltäväkseen kaikki perustuslain, yleisen siviili- ja rikoslain, kirkkolain, asevelvollisuuslain, sotaväen rikoslain ja merilain säätämistä koskevat asiat sekä senaatin sisäiset kompetenssikonfliktit. Asetuksella 20. 9. 1902 rajoitettiin osastojen yhteisistuntoon tuotaviksi hallitsijan määräämien asioiden ohella senaatin sisäiset kompetenssikonfliktit. Samalla perustettiin STO:n erityinen plenum, johon kuului STO:n jäsenten ohella kaksi venäjänkielentaitoista SOO:n jäsentä. Sen tehtävien joukossa oli muun muassa lainsäädäntöehdotusten käsittely, erinäiset oikeusvirkojen täyttämisasiat sekä jäsenten määrääminen lainvalmisteluk untaan. STO:n erityistä plenumia koskeneet säännökset kumottiin marraskuun manifestilla 1905. Keisarillisen Suomen Senaa-

tin yhteisestä täysistunnosta 23. 1. 1914 annetulla asetuksella plenumin tehtäviä jälleen rajoitettiin ratkaisevasti. Sen tehtäviksi jätettiin vain keisarin tai KK:n sille jättämät asiat, senaatin sisäisten kompetenssikonfliktien ratkaisu sekä senaatin edustajan valinta kirkolliskokoukseen.

Senaatin plenumin tehtävien supistuminen kuvasti sitä, että STO:sta pyrittiin muodostamaan suvereenin valtion hallitusta vastaava elin ja SOO:sta korkein tuomioistuin. Tämän suuntainen senaatin kehittäminen oli kuitenkin haparoivaa ja poliittisista suhdanteista riippuvaista.[10]

8. Lakien valmistelun kannalta tärkeäksi elimeksi muodostui vuonna 1884 perustettu *lainvalmistelukunta,*[11] joka vuoden 1892 senaatin uudelleenorganisoinnissa tuli perustetun oikeustoimituskunnan alaiseksi. Lainvalmistelukunnasta tuli ensimmäisellä ja toisella sortokaudella eräs Suomen ja Venäjän välisen poliittisen mittelyn koetinkivistä.

9. Vuoden 1892 senaatin uudelleenorganisoinnin yhteydessä siis perustettiin *oikeustoimituskunta,* joka sai tehtävikseen valmistella ja esitellä muun muassa lainsäädäntöaloitteet perustuslain sekä siviili- ja rikoslain aloilla, erilaisia erivapausanomuksia, valituksia hovioikeuksien virkanimityksistä ja ehdotuksia avointen tuomarinvirkojen täyttämisestä, prokuraattorin sihteerin sekä hovioikeuksien sihteerien ja kanneviskaalien nimittämisen ja erottamisen sekä raastuvanoikeuksien ja maistraattien perustamisen (Senaatin OS 1892, 102 §). Lisäksi oikeustoimituskunta peri prokuraattorilta oikeustilaston hoidon. Oikeustoimituskunnan alaisia olivat maan tuomioistuinten ja lainvalmistelukunnan ohella vankeinhoidon keskusvirastoksi vuonna 1881 perustettu *vankeinhoitohallitus* ja painooloja valvonut *painoasiain ylihallitus.*[12]

10. Muodollisesti kenraalikuvernöörin alaisena laillisuusvalvontaelimenä toimi *prokuraattori,* jonka virka oli perustettu Ruotsin oikeuskanslerin mallin mukaan jo vuonna 1809. Prokuraattorin toiminnan perustana oli 12. 2. 1812 annettu johtosääntö. Asetuksella 8. 5. 1876 hänet velvoitettiin antamaan kertomus toiminnastaan valtiopäiville. Tärkeimpänä tehtävänä prokuraattorilla oli vankiloiden ja oikeuslaitoksen toiminnan valvonta, mutta huomattava merkitys oli myös hänen valtuuksillaan

---

10 Tosin jo vuonna 1906 plenumissa käsiteltiin lakiehdotusta SOO:n muuttamisesta korkeimmaksi tuomioistuimeksi, ks. sen. plenumpöytäk. 1906 s. 168—173.

11 Lainvalmistelukunnan perustamisesta ks. KK:n aktit 29/1880 ja 66/1883.

12 Ks. Senaatin OS 1917, 9 §. Vankeinhoitohallituksen perustaminen oli eräs osa viime vuosisadan lopun rikoslainsäädännön reformia ja kuvaavasti sen ensimmäisenä ylitirehtöörinä oli vankilauudistuksen primus motor Adolf Grotenfelt.

ylimpänä syyttäjänä.[13] Prokuraattorin, kenraalikuvernöörin ja senaatin keskinäiset suhteet riippuivat oleellisesti poliittisista suhdanteista ja osittain myös henkilökohtaisista suhteista etenkin tämän vuosisadan puolella. Prokuraattorin viralla oli kiinteä toiminnallinen yhteys senaattiin, hän antoi esimerkiksi juridisia lausuntoja senaatissa käsitellyistä lainvalmistelukysymyksistä, mutta muodollisesti hän oli nimenomaan kenraalikuvernöörin alainen. Etenkin toisella sortokaudella prokuraattorinvirka oli kiihkeiden poliittisten välienselvittelyjen kohteena.

11. Senaatin organisointia koskevissa ratkaisuissa on havaittavissa kaksi kehityslinjaa. Toisaalta oli pyrkimystä vähentää plenumin merkitystä ja siirtää yhteisistunnoissa ratkaistavia kysymyksiä senaatin osastoille. Kuten edellä todettiin, tämä kehityssuunta ei ollut yksiviivainen prosessi. Toinen kehityslinja koski senaatin osastojen eriytymistä siten, että talousosastosta oli tarkoitus muodostaa parlamentaariselle valtiomuodolle ominainen maan hallitus ja erottaa oikeusosasto riippumattomaksi korkeimmaksi tuomioistuimeksi. Kuvaavaa oli, että kun vuoden 1894 alussa oli olemassa epäselvyyttä STO:n osallistumisesta lainsäädäntöasioiden käsittelyyn perustuslain, siviili- ja rikosoikeuden alalla,[14] niin vuoden 1914 senaatin uudelleenorganisointia valmisteltaessa tavoitteena oli nimenomaan vähentää SOO:n osallistumista lainvalmisteluun.[15] Lainsäädännön valmistelu on eräs tyypillisimmistä parlamentaarisen valtion hallituksen tehtävistä, joten on pantava asianmukainen paino sitä koskevan kysymyksenasettelun muuttumiselle kahden vuosikymmenen aikana.

12. Senaatin organisointia koskeneiden toimenpiteiden hajanaisuus ja erisuuntaisuus selittyy ainakin osittain sen diskrepanssin avulla, joka tsaarinvallan muuttuneen Suomen politiikan johdosta syntyi senaatin ja kenraalikuvernöörien välille. Vastoin Pohlebkinin käsityksiä, joissa on ilmeisesti tehty liian pitkälle menneet johtopäätökset Suomen tosiasiallisen autonomian laajuudesta,[16] *kenraalikuvernöörin* laajojen valtaoikeuksien ja valtaresurssien välityksellä Venäjän hallituksella oli viime kädessä

---

[13] Ks. tarkemmin *Hiden,* Eduskunnan oikeusasiamies s. 4 ss. ja *Honka,* Historiallinen selostus... teoksessa Prokuraattori-Oikeuskansleri 1809—1959 laajasti.

[14] Ks. STO:n pöytäk. 24. 4. 1894 (1894 II s. 1301—1303). Kysymys oli v. 1892 Senaatin OS:n tulkinnasta. Mainitussa säädöksessähän plenumin tehtävät oli karsittu varsin vähiin.

[15] Senaatin oikeust.k:n KD (7.) 20. 8. 1913 ja työluettelot 1913—1914.

[16] Ks. *Pohlebkin,* Suomi vihollisena ja ystävänä s. 150: »Vuodesta 1907 lähtien Suomesta tuli tosiasiallisesti tasavalta».

tosiasiallisesti valtiollisen vallankäytön avaimet käsissään Suomessakin, vaikka suomalaisella valtiokoneistolla olikin huomattava suhteellinen itsenäisyys. Kenraalikuvernööri oli hallitsijan henkilökohtainen edustaja, senaatin puheenjohtaja, yhteydenpitäjä suomalaisten ja venäläisten viranomaisten välillä (tavanomainen virkatie hallitsijan ja senaatin välillä oli senaatti — kenraalikuvernööri — valtiosihteerinvirasto — hallitsija ja takaisin). Vuodesta 1826 alkaen hän saattoi esitellä asioita suoraan hallitsijalle. Hän oli toimeenpanovallan korkein haltija, yhteiskunnallisen järjestyksen, keisarin käskyjen toimeenpanon ja lakien noudattamisen ylivalvoja, vuoteen 1905 asti Suomeen sijoitettujen venäläisten joukkojen ja Suomen sotaväen komentaja. Kuvernöörit ja maan poliisikunta olivat välittömästi hänen alaisiaan. Kenraalikuvernöörit olivat Venäjän Suomen politiikan kulloisenkin strategian ja taktiikan lojaaleja toteuttajia.[17] Täsmällisintä lienee sanoa, että Suomi vuosien 1894—1917 välisenä aikana oli valtio, joka keskeisten valtion funktioiden kannalta tarkastellen oli federatiivisessa suhteessa Venäjän itsevaltaiseen monarkkiin (tässä ei pidetä tarpeellisena pohdiskella, oliko kyseessä personaali- vai reaaliunioni), jossa ylimpien valtioelinten suhteet oli periaatteiltaan oikeudellisesti säännelty ja jonka hallitsevilla piireillä mainittujen rajoitusten puitteissa oli laajat mahdollisuudet itsenäisesti käyttää valtiollista valtaa. *Suomen valtiollinen suvereniteetti oli siis erikoislaatuisella tavalla jakautunut kahtia.*

13. Lainsäädännön valmistelussa Suomen edustuselimenä Pietarissa toiminut *valtiosihteerinvirasto* näytteli muodollisesti katsoen tärkeätä osaa. Riippuen hallitsijaan nähden saavuttamastaan arvovallasta ministerivaltiosihteerillä oli Suomen asiain esittelyjärjestyksen laittomaan muuttamiseen asti vuonna 1908 melkoisia vaikutusmahdollisuuksiakin.[18]

---

17 Autonomian loppuajan kenraalikuvernööreinä toimivat F. L. Heiden 1881—1897, S. O. Gontsharov (v.t.) 1897—1898 N. I. Bobrikov 1898—1904, N. M. Turbin (v.t.) 1904, I. M. Obolenski 1904—1905, A. J. Saltza (vt.) 1905, N. N. Gerard 1905—1908, V. A. von Boeckman 1908—1909, F. A. A. Seyn 1909—1917, A. J. Lipski (v.t.) 1917, M. A. Stahovitsh 1917 ja N. V. Nekrasov 1917 sekä apulaisina E. G. af Forselles 1885—1891, S. O. Gontsharov 1893—1898, N. N. Shipov 1899—1902, V. F. Deutrich 1902—1905, F. A. A. Seyn 1907—1909, A. J. Lipski 1910—1917 ja S. A. Korff 1917.

18 Autonomian ajan aluksi Suomen edustuselimenä oli toiminut 18. 10. 1809 perustettu *Suomen asiain komissio,* jossa oli 5 jäsentä, niistä 2 suomalaista. Komissio lakkautettiin 6. 11. 1811 ja tilalle perustettiin suomalaisista koostunut *Suomen asiain komitea,* jossa puheenjohtajan ja valtiosihteerin lisäksi oli vähin-

14. Lainsäädäntöehdotuksen hyväksymisen virkatie oli sangen monimutkainen. Jos aloitteen johonkin lainsäädäntötoimeen ryhtymisestä teki jokin muu elin kuin säätyvaltiopäivät tai eduskunta, senaatti pyytäen mahdollisesti tarpeellisiksi katsomansa lausunnot valmisti keisarille alistuksen, jossa pyydettiin lupaa säädösehdotuksen valmisteluun. Alistus toimitettiin kenraalikuvernöörille, joka lausuntoineen lähetti asiakirjat valtiosihteerinvirastoon esiteltäviksi. Keisarin määräys valmisteluun ryhtymisestä tuli samaa tietä senaattiin. Esitysehdotus valmisteltiin senaatissa, sen plenumissa, osastoissa, erilaisissa jaostoissa, oikeustoimituskunnassa ja/tai senaatin alaisissa elimissä, kuten lainvalmistelukunnassa tai vankeinhoitohallituksessa taikka komiteassa. Senaatti joka tapauksessa teki esityksen hallitsijan hyväksyttäväksi ja esitys toimitettiin jälleen KK:n ja VSV:n kautta, jotka liittivät asiakirjoihin lausuntonsa. Sen jälkeen hallitsija joko hyväksyi esityksen valtiopäiville annettavaksi, jätti asian silleen tai määräsi uuden esityksen laadittavaksi. Esitys tuli VSV:n ja KK:n välityksellä valtiopäiville, joka käsitteli sen vuoden 1869 tai 1906 VJ:n säännösten mukaan. Tämän jälkeen esitys palasi hallitsijan hyväksyttäväksi, mutta ennen lakiesityksen vahvistamista pyydettiin senaatilta lausunto valtiopäivien esitykseen tekemistä muutoksista ja tämän lausuntomenettelyn yhteydessä myös KK, VSV ja Venäjän asianomaiset viranomaiset saattoivat esittää käsityksiään asiasta. Tämän jälkeen hallitsija vahvisti lakiesityksen, jätti asian sikseen tai määräsi uuden esityksen valmisteltavaksi. Jos hallitsija vahvisti hyväksytyn lakiesityksen (joka oli vahvistettava muuttamattomana), se tuli asianomaista virkatietä senaatin julkaistavaksi.

---

tään 3 jäsentä. Komitea lakkautettiin 17. 3. 1826, sen kansliasta tehtiin *valtiosihteerinvirasto* ja vuonna 1834 viraston päällikköä alettiin kutsua ministerivaltiosihteeriksi. Valtiosihteerinviraston yhteydessä toimi Helsingin yliopiston kanslerinvirasto ja passitoimisto sekä vuodesta 1848 lähtien perustettu Suomen passivirasto. VSV sai siis tyypillisiä ulkomaanedustuksellisia tehtäviä. Valtiosihteeri (1834 alkaen ministerivaltiosihteeri) toimitti esittelyt yksin eikä voinut komitean tavoin muuttaa senaatin esityksiä. Suomen asiain komitea perustettiin uudestaan 8. 4. 1857. Kokoonpano oli ministerivaltiosihteeri, hänen apulaisensa ja 3 jäsentä, joista yksi oli tavallisesti venäläinen. Komitea antoi lausunnon viraston kautta menneistä asioista eikä sen perustaminen muuttanut ministerivaltiosihteerin asemaa. Komitea lakkautettiin 1. 10. 1891 ja määrättiin pyydettäväksi Venäjän ao. ministeriön lausunto. 1908 alkaen Suomea koskeneet tärkeimmät kysymykset ennen esittelyä käsiteltiin Venäjän ministerineuvostossa. 4. 1.—28. 6. 1918 virasto toimi Suomen edustustona Pietarissa.

Jos lainsäädäntöaloite perustui valtiopäivien hyväksymään anomukseen, niin kuin oli tyypillistä erinäisissä moraalisesti ladatuissa rikosoikeudellisissa kysymyksissä, esityksen valmistelu poikkesi hieman edellä kerrotusta. Kun hallitsija oli KK:n ja VSV:n välityksellä saanut anomuksen tietoonsa, pyydettiin tavallisesti senaatilta lausunto valtiopäivien tekemän anomuksen tarkoituksenmukaisuudesta. Lausuntopyyntö tuli tavanomaista virkatietä, samoin senaatin valmistama lausunto meni jälleen KK:n ja VSV:n kautta, jotka tällöin myös saattoivat ilmaista kantansa. Jos asennoituminen aloitteeseen oli myönteinen, hallitsija antoi esityksen valmistamiseksi tarpeelliset määräykset. Tämän jälkeen lainsäädäntömenettely oli samanlainen kuin edellisessä kappaleessa on kuvattu. Yksinkertaisin menettely oli silloin, kun valtiopäivät olivat hyväksyneet esitysehdotuksen (lakialoitteesta käytetty ilmaisu vuosien 1869 ja 1906 VJ:ssä) pohjalta lakiesityksen. Valtiopäiväkäsittelyn jälkeen esitys tällaisessa tapauksessa tuli KK:n ja VSV:n kautta hallitsijalle, joka pyysi esityksestä senaatin lausunnon. Saatuaan tarpeelliset lausunnot hallitsija otti käsiteltäväkseen välittömästi kysymyksen lakiesityksen vahvistamisesta. Jos se vahvistettiin, säännös toimitettiin senaatin julkaistavaksi. Selvää oli, että viimeksi mainittu menettely tuli kysymykseen vain lainsäädäntöteknisesti suhteellisen yksinkertaisissa asioissa.

15. Se, että lainsäädännön muutoksen toteutuakseen oli perustuttava sekä Suomen että Venäjän hallitsevien piirien valtiolliseen tahtoon, oli omiaan jo sinänsä hidastamaan tarpeelliseksi katsottujen uudistusten toteuttamista. Monimutkainen ja byrokraattinen lainsäädäntöprosessi, jota lausuntojen pyytäminen Venäjän viranomaisilta ja vuoden 1908 Suomen asioiden esittelyjärjestyksen muuttaminen vaikeutti entisestään, antoi viivyttämistä haluaville hyvät mahdollisuudet kariuttaa eduskunnan huomattavankin enemmistön tahdon toteuttaminen. Suomi oli 1860-luvulta ja erityisesti 1890-luvun puolivälistä lähtien ollut nopeassa kapitalistisen kehityksen vaiheessa. Tämä edellytti vastaavia perusteellisia muutoksia oikeudellisessa struktuurissa. Autonomian ajan loppupuolen oikeudelliset uudistukset keskittyivät valtaosaltaan oikeusjärjestyksen niihin osiin, joilla välittömästi säädellään omistusjärjestelmää ja pääoman toimintaa, mutta ne yhteiskunnalliset uudistukset, joita suomalainen porvaristo yhdessä tsaarinhallituksen kanssa vastusti, jäivät suuressa määrin toteutumatta. Lainsäädäntöprosessin byrokraattisuus osoitti haitallisuutensa erityisesti silloin, kun Venäjän hallitsevien piirien ja Suomen autonomiaa puolustaneiden eri poliittisten voimien välillä syn-

tyi tunnettu vastakohta. Tuloksena oli, että toisella sortokaudella eri syistä lainsäädäntö käytännöllisesti katsoen kokonaan pysähtyi.

Suomi oli autonominen valtio, jonka suvereenisuus oli erikoislaatuisella tavalla jakautunut suomalaisen valtiokoneiston käyttämän vallan ja Venäjän monarkiaan yhdistetyn hallitsijanvallan välillä. Jos tarkastellaan yhteiskunnan järjestyskoneistoja autonomisessa Suomessa, on tuskin kiellettävissä, että lukuun ottamatta murroskausia suurlakosta 1905 elokuun alkuun 1906 ja maalis—huhtikuusta 1917 alkaen valtiolliset pakkovaltaelimet olivat jokseenkin täydellisesti venäläisten viranomaisten hallinnassa. Mainittuina murroskausinakin Venäjän armeija oli läsnäollaan tekemässä mahdottomaksi yksilöterroria mittavamman aktiivisen vastarinnan. Lakkautettu Suomen sotaväki oli olemassa ollessaankin liian vähäinen kansalliseksi armeijaksi, poliisikunta oli kenraalikuvernöörin alainen. Lisäksi maassa oli *venäläinen santarmilaitos.* Se hoiti sotapoliisin ja myöhemmin myös valtiollisen poliisin tehtäviä, piti yllä järjestystä varuskunnissa, samoin siviiliviranomaisten kutsusta paraateissa, juhlissa ja yleisissä kokouksissa, tarkkaili matkustajaliikennettä, uskonnollisia lahkoja ja teki havainnoistaan raportteja. Suomessa oli kaksikin santarmiviranomaista, nimittäin vuonna 1867 perustettu Suomen santarmihallitus ja kolme vuotta myöhemmin perustettu Suomen rautateiden santarmipoliisihallitus.[19] Molemmat olivat venäläisiä kenraalikuvernöörin käytettävissä olleita virastoja, joiden kontrolli suuntautui erityisesti Suomessa oleviin venäläisiin vallankumouksellisiin. Santarmilaitos oli suomalaisten, ainakin perustuslaillisten ja työväenliikkeen, sekä venäläisen opposition keskuudessa kaikkein vihatuimpia valtioelimiä.

Autonomian ajan kahteen viimeiseen vuosikymmeneen kohdistuvan suomalaisen historiankirjoituksen ja juristikunnan sankareita ovat olleet ne hallinnon ja oikeuslaitoksen virkamiehet, jotka asettuivat vastustamaan Nikolai II:n suorittamiin valtiokaappauksiin perustuneita säännöksiä. Bobrikov ja Seyn sekä heidän alaisensa ja taustatukensa näkivät sangen paljon vaivaa virkamiehistön keskuudessa esiintyneen vastustuksen poisjuurimisessa. Passiivisen vastarinnan merkitys oli ennen kaikkea siinä, että ilman vastustusta tsaarinhallitus olisi kenties päässyt venäläisen porvariston ja armeijan johdon tavoittelemaan päämäärään, nimittäin

19 Ks. valtionarkistossa oleva Suomen santarmihallituksen arkiston erikoisluettelon johdanto. Santarmihallituksen OS julkaistiin vuonna 1904 asetuskokoelmassa.

Suomen oikeusjärjestyksen yhdentämiseen Venäjän oikeusjärjestyksen kanssa sekä Suomen ja Venäjän välisen valtiosidoksen lujittamiseen (ei välttämättä merkitse Suomen »venäläistämistä»). Näihin ongelmiin joudumme palaamaan tutkimuksen toisessa niteessä.

3.3. Rikollisuudesta tilastojen valossa

1. Tarkasteltaessa suomalaista yhteiskuntaa rikoslainsäädännön kehityksen kannalta on syytä antaa yleiskuva rikollisuuden ja sen eri muotojen kehityksestä. Tärkeimpänä apukeinona tulevat tietenkin tilastot kysymykseen.

On aiheellisesti sanottu, että yleiset rikollisuustilastot ovat luultavasti epäluotettavimpia ja vaikeimmin tulkittavia kaikista tilastoista.[1] Suomen osalta vaikeuksia lisää se, että tuomioistuintilastoa paremmin rikollisuutta kuvaava poliisitilasto on ilmestynyt vasta vuodesta 1927 alkaen. Seuraava lyhyt tilastollinen tarkastelu perustuu pääasiassa tuomioistuintilastoon.

2. Vuosina 1877—1917 rikoksista tuomittujen määrä oli paljon pienempi kuin 1920-luvulla tai nykyaikana. Vuonna 1967 rikoksista tuomittiin kaikkiaan 268 337 ja vuonna 1970 tuomittiin 208 441 henkilöä. Ennen kansalaissotaa eniten rikoksista tuomittuja oli vuonna 1912, jolloin heitä oli 29 663. Tuomittujen luvun kehitys ennen kansalaissotaa ilmenee taulukosta 8.

Sellaisinaan tuomittujen vuotuista lukumäärää koskevat tiedot eivät anna riittävästi tietoa niiden muuttumisen konkreettisille selityksille. Kun tarkastellaan rikollisuuden vaihtelua eri rikostyyppien mukaan,

---

1 *Sutherland—Cressey,* Principles of Criminology s. 25. Rikollisuustilastojen tulkintavaikeuksista ja virhelähteistä ks. myös esim. *Anttila—Törnudd,* Kriminologia s. 59 ss. ja s. 77 ss. Päävaikeus on tilastoidun rikollisuuden ja kokonaisrikollisuuden väliset suhteet.

Rikollisuuden tilastollisessa tarkastelussa on vaarana se, että oikeusjuttujen yhteiskunnallisen merkityksen erilaisuus häviää. Tilastot käsittelevät esimerkiksi jonkin poliittisen puolueen lakkauttamiseen päättyvää valtiopetosjuttua »samanarvoisena» kuin vastaavaa määrää traditionaalisia omaisuusrikoksia. Kvantitatiivisten yhteiskuntatieteellisten menetelmien ylivalta ja sen empirismi johtaa ilman kvalitatiivisten menetelmien käyttöä helposti yhteiskunnallisen todellisuuden puolittaiseen ja harhauttavaan tiedostamiseen, mihin on sosiaalitutkimuksen metodi- ja teoriadebateissa kiinnitetty runsasta huomiota.

Taulukko 8. Rikoksista tuomitut (1. oikeusaste) 1891—1917

1891	19423	1901	18703	1911	26887
1892	14736	1902	18052	1912	29663
1893	13364	1903	18253	1913	27650
1894	15330	1904	15958	1914	22879
1895	13547	1905	13893	1915	12071
1896	15562	1906	17737	1916	10156
1897	16823	1907	25654	1917	13572
1898	19831	1908	27933		
1899	19336	1909	26198		
1900	20379	1910	26662		

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1894—1918

Taulukko 9. Rikoksista tuomitut (1. oikeusaste) vuosina 1891—1917 juopumusta lukuun ottamatta

1891	16894	1901	10938	1911	13266
1892	12111	1902	10903	1912	13890
1893	11101	1903	9541	1913	11712
1894	13430	1904	8615	1914	13569
1895	10517	1905	8748	1915	10618
1896	11373	1906	10515	1916	10051
1897	11789	1907	11065	1917	11818
1898	11964	1908	12134		
1899	10997	1909	12637		
1900	11297	1910	14442		

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1894—1918

huomattava osa muutoksista tulee toiseen valoon. Rikoksista tuomittujen melko suuri vaihteluväli pienenee merkittävästi, kun taulukko puhdistetaan juopumuksesta tuomituista. Tulos on taulukossa 9.

Kuten taulukoista havaitaan, rikoksista tuomittujen luku pysyi melko tasaisena ja huomattavimmat vaihtelut johtuvat nimenomaan juopumusrikoksissa tapahtuneista muutoksista. Selvä rikollisuuden laskukausi sattui kuitenkin vuosiin 1903—1905, jolloin yhteiskunnalliset ristiriidat alkoivat kärjistyä ja purkautuivat vuonna 1905—1906 Venäjän porvarillisdemokraattisen vallankumouksen vaikutuksesta. Rikollisuuden lasku tällöin vastaa melko yleisesti havaittua ilmiötä, että yhteiskunnassa vallitsevan jännityksen kiristyminen vähentää rikollisuutta. Vuosina 1907—1914 rikollisuus nousi selvästi korkeampiin lukuihin kuin äsken mainittuina vuosina. Noin puolet rangaistustuomioista, joinakin vuosina ylikin, annettiin juopumuksesta. Juopumusrikollisuuden tilastollinen nousu ei johtunut siitä, että alkoholin kulutus olisi voimakkaasti noussut (itse asiassa se laski), vaan raittiusliikkeen voimistuneesta otteesta yhteiskun-

taan ja ankarammasta suhtautumisesta alkoholinkäyttöön. Propaganda kieltolain puolestahan oli juuri näinä vuosina voimakkaimmillaan. Vuosina 1915—1916 juopumusrikollisuus laski romahdusmaisesti, ilmeisenä syynä sodasta johtunut vähäinen alkoholin tuonti ja kieltolain odotuksessa tapahtuneet niukat investoinnit väkijuomatuotantoon.

Koska väestön suuruus kasvoi 1890—1917 2,38 miljoonasta 3,35 miljoonaan, absoluuttiset rikoksista tuomittujen luvut eivät kerro koko totuutta rikollisuuden kehityksestä, vaan lisäksi on tarkasteltava rikollisuuslukuja suhteessa väestöön. Samalla annetaan hiukan tietoja rikollisuuden jakautumisesta kaupunkien ja maaseudun sekä eri sukupuolien kesken.

Taulukko 10. Alioikeuksissa tuomitut vuosina 1893—1917 suhteessa 100 000 viisitoista vuotta täyttäneeseen henkilöön

Vuosi	Kaupungit			Maaseutu			Koko maa		
	Miehet	Naiset	Mol. sukup.	Miehet	Naiset	Mol. sukup.	Miehet	Naiset	Mol. sukup.
1893	4695	704	2530	1087	186	628	1485	250	851
1895	7013	613	3529	799	158	473	1500	217	842
1900	11879	366	5607	853	110	473	2257	140	1174
1905	5920	324	2872	649	91	369	1369	128	733
1906	8217	290	3853	735	89	410	1765	121	929
1907	13526	445	6392	720	88	403	2543	147	1324
1908	13817	510	6561	835	101	167	2718	170	1423
1909	11520	407	5458	954	110	531	2509	161	1315
1910	10834	400	5049	1106	108	608	2499	159	1310
1911	11155	346	5155	1026	107	568	2494	149	1303
1912	12450	381	5751	1033	116	576	2713	163	1419
1913	12352	362	5697	782	87	436	2511	137	1306
1914	7412	302	3463	1050	123	589	2008	156	1069
1915	2425	257	1220	755	90	425	1007	121	558
1916	1752	239	912	652	94	375	819	121	465
1917	3016	310	1513	779	84	434	1122	126	618

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1918

Mikäli taulukko muodostettaisiin uudelleen ilman juopumusrikollisuutta, heilahtelut tasoittuisivat huomattavasti. Lisäksi tasoittuisivat sekä kaupunkien ja maaseudun rikollisuudessa että eri sukupuolten rikollisuudessa havaittavat erot, sillä tilastoitu juopumusrikollisuus on selvästi maskuliinista ja urbaania: vuosina 1895—1914 80—95 % juopumuksesta tuomituista oli tuomittu kaupungeissa. Syitä tähän on varmasti useitakin. Selvästi urbaaneja rikostyyppejä olivat jo tuolloin mm. pahoinpitelyt ja

anastusrikokset, kun taas henkirikoksia voitiin pitää selvemmin maaseuturikollisuutena. Pitkällä tähtäyksellä selvästi kohoavia rikollisuuslukuja osoittivat henkirikokset, ryöstö, varkaus, juopumus ja laskevia mm. kunnianloukkausrikokset. Tarkemman kuvan eri rikostyyppien vuosittaisista vaihteluista antaa seuraava taulukko.

Taulukko 11. Eräistä rikoksista tuomittujen luku 1891—1917 (1. oikeusaste)

Vuosi	Murha	Tappo	Kuol. tuott.	Lapsenmurha ja sik.sal.	Pahoinpit.	Ryöstö	Varkaus	Väärennys	Siv. rik.
1891	23	44	19	71	?	7	1057	126	258
1892	19	47	18	104	1127	11	1302	100	300
1893	17	28	28	75	992	13	1478	141	344
1894	20	40	17	77	1076	17	1078	115	273
1895	14	28	24	78	1282	12	871	71	250
1896	23	46	16	83	1518	15	834	75	236
1897	18	51	31	79	1696	12	805	79	220
1898	15	43	30	90	1738	16	828	65	217
1899	14	63	11	74	1561	17	806	86	178
1900	20	57	23	90	1293	23	996	92	156
1901	35	52	24	77	1525	32	988	83	109
1902	33	45	16	78	1538	36	1033	76	133
1903	20	47	26	59	1570	33	977	63	97
1904	17	72	28	80	1184	25	880	61	85
1905	28	80	22	96	1266	25	1107	86	92
1906	45	100	30	79	1433	42	1097	72	71
1907	49	113	39	81	1306	74	1208	92	113
1908	67	115	20	82	1400	60	1345	112	132
1909	27	103	38	107	1328	18	1332	129	126
1910	53	75	33	78	1522	41	1453	117	156
1911	64	101	30	83	1624	44	1309	126	149
1912	54	113	40	74	1572	45	1583	128	165
1913	41	88	40	86	1374	53	1605	89	161
1914	61	111	33	74	1358	61	1524	109	176
1915	33	30	39	71	856	33	1626	116	203
1916	38	45	37	54	749	33	2068	112	202
1917	32	55	31	50	832	40	3938	110	161

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1894—1918

Juopumusrikoksista tuomittujen lukumäärien vaihtelulla oli siis keskeinen merkitys tarkasteltaessa 1890—1910-lukujen rikollisuustilastoa. Alkoholinkäyttöön ja sitä koskeviin epävirallisiin normeihin liittyy kuitenkin syvällisempiä kriminologisia aspekteja. Erityisesti väkivaltarikollisuudessa alkoholi on toiminut jatkuvasti yksilöiden välisten konfliktien katalysaattorina. Rikollisuuden ja alkoholinkäytön välisten vuorovaikutussuhteiden selvittelyssä Veli Verkon tutkimuksilla on ollut huomattava

merkitys. Tässä yhteydessä hänen tuotantonsa esittely puhumattakaan hänen johtopäätöstensä erittelystä ei kuitenkaan liene tarpeen.[2]

Saatavilla olevien rikollisuutta koskevien tilastojen antama informaatio voidaan tiivistää muutamiin yleistyksiin:

— uuden rikoslain voimaantulon merkitys kokonaisrikollisuuden kannalta oli melko vähäinen,
— juopumusta lukuunottamatta kokonaisrikollisuuden muutokset 1890-luvulta vuoteen 1917 olivat suhteellisen vähäisiä,
— vuosina 1907—1913 vallitsi rikollisuuden »korkeasuhdanne»,
— kokonaisrikollisuus laski jonkin verran routavuosina ja sota-aikana ilmeisesti yhteiskunnallisen jännitystilan vaikutuksesta,
— vuodesta 1905 alkaen anastustyyppiset rikokset lisääntyivät tasaisesti ja sotavuosina voimakkaasti,
— henkirikollisuus oli vuosina 1906—1914 huomattavasti suurempi kuin aikaisemmin ja 1915—1917,
— sotavuosina väkivaltarikollisuus aluksi selvästi laski.

3. Eräs viime vuosisadan lopun ja tämän vuosisadan alun kriminaalipolitiikan perusongelmista oli vankien lukumäärän tendenssimäinen nousu. Kun vankien lukumäärä 1890-luvulla liikkui 2 000 ja 2 700 välillä, niin 1910-luvun aikana lähennyttiin jo 4 000, mikä raja ylitettiin vuonna 1916. Rikollisuus ylipäänsä ei kasvanut sellaisessa määrässä, että se olisi tällaisen kehityksen aiheuttanut. Sen ymmärtämiseksi on tarkasteltava rikollisuuden rakenteen muutosta, jossa silmiin pistävintä on anastustyyppisen omaisuusrikollisuuden kasvu tuomioistuintilastossa. Ilman huolellista tilastoanalyysiakin näyttää siltä, että se yhdessä sakkovankien luvun nousun ohella oli vankiluvun jatkuvan nousun päävipusin. Varkausrikoksistahan tuolloin oli vapausrangaistus pääasiallisena seuraamuksena eikä ehdollista rangaistustuomiota ollut vielä otettu käyttöön.

Vankilukua alentaneista mahdollisista toimenpiteistä käytettiin merkityksellisellä tavalla vain armahdusta, taulukosta 12 havaittavat vankilukujen laskut vuosina 1894, 1904 ja 1913 perustuivat nimenomaan mainittuina vuosina annettuihin yleisiin armahduksiin. Taulukossa 12 kiinnittyy

---

[2] Verkon tunnetuimmat teokset ovat Biologisluontoisten tekijäin vaikutuksesta henki- ja pahoinpitelyrikollisuuteen (1933), Henki- ja pahoinpitelyrikollisuuden kehityssuunnan ja tason määräämisestä I—II (1931, I osa väitöskirja), Lähimmäisen ja oma henki (1949), Väkivaltarikollisuuden riippuvaisuus kansanluonteesta ja muista eetillisistä tekijöistä (1936). Lyhyt johdatus Verkon tuotantoon *Suomalaisen sosiologian juuret* s. 121 ss. (kirjoittaja Risto Alapuro).

Taulukko 12. Rangaistuslaitoksissa säilytettyjen henkilöiden luku vuosina 1882—1916 (vuoden lopussa).

Vuosi	Miehet	Naiset	Yht.	Vuosi	Miehet	Naiset	Yht.
1882	1774	532	2306	1903	2172	517	2689
1885	1554	539	2093	1904	1650	363	2013
1890	1471	569	2040	1905	1985	431	2416
1891	1581	531	2112	1906	2353	433	2786
1892	1699	617	2316	1907	2607	505	3112
1893	1811	630	2441	1908	2938	535	3473
1894	1604	513	2117	1909	3052	525	3577
1895	1863	617	2480	1910	3236	516	3752
1896	1923	622	2545	1911	3301	506	3807
1897	1986	623	2609	1912	3487	497	3984
1898	2094	649	2743	1913	2928	470	3398
1899	2071	593	2664	1914	2994	494	3488
1900	2151	583	2734	1915	3019	445	3464
1901	2267	587	2854	1916	3722	468	4190
1902	2283	569	2852				

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1918, taulukko 323.

huomio siihen, että naisvankien määrä oli huomattavasti suurempi kuin nykyisin. Vankilalaitokseen liittyviin perusongelmiin palataan tutkimuksen toisessa niteessä.

4. LUKU

KIELTOLAKIKYSYMYS ENNEN KANSALAISSOTAA

4.1. Kieltolakikysymyksen varhaisvaiheita

1. Aineiston runsauden vuoksi kieltolain säätämiseen johtanut prosessi vaatisi erikoistutkimuksen. Tätä tutkimusta varten lienee riittävää, että selvitetään tapahtumien kulku, eri poliittisten ryhmien käyttäytyminen, alkoholipoliittiset katsomukset ja alkoholipoliittiselle lainsäädännölle asetetut tavoitteelliset vaatimukset. Sen sijaan alkoholilainsäädäntöä koskevien esitysten, komiteanmietintöjen ja muiden asiakirjojen yksityiskohtien selvittäminen ei kuulu tähän yhteyteen. Toisaalta kieltolain kriminaalipoliittinen ja yhteiskuntamoraalinen merkitys oli liian suuri kokonaan sivuutettavaksi.

2. Pyrkimys kohti kieltolakia oli saanut tuulta purjeisiinsa 1880-luvulla. Vuoden 1885 valtiopäivillä esitettiin parikymmentä anomusta, joissa esitettiin joko kunnallista kielto-oikeutta tai yleistä kieltolakia. 1700- ja 1800-luvulla alkoholipolitiikka oli ollut horjahtelua puolelta toiselle, vaikka tendenssi oli ollut rajoitusten lisääntymisen suuntainen.[2] Horjuvuutta osoittaa seuraava kronologia. Kaarle XII kielsi viinan kotitarvepolton, hänen kuoltuaan kielto kumottiin ja viinan valmistus sallittiin ilman veroa. Vuonna 1731 viinanpoltto tuli veronalaiseksi ja juopuneena esiintyminen kriminalisoitiin. Vuonna 1734 poistettiin verotus vii-

---

1 *Ahtokari,* Pirtua pirtua s. 19.

2 1700-luvun kieltolaki- ja liberalisoimiskokeiluista ks. *Ahtokari* m.t. s. 15—17 ja 1800-luvun alkoholipolitiikasta sama teos s. 17—19, *Tuominen,* Tie raittiuteen s. 22 ss., *Karpio,* Raittiuskäsitteen kehitys s. 3 ss., *Tuominen,* Raittiusliike ja alkoholilainsäädäntö teoksessa Oma maa s. 289 ss. ja etenkin *Tuomisen* väitöskirja alkoholipolitiikasta 1866—1875.

nanvalmistajien tyytymättömyyden vuoksi. Vuonna 1740 säädettiin viinanpolttokielto, jota kesti vuoden. Sen jälkeen viinanvalmistus oli veronalaista, mutta vero poistettiin jo vuonna 1742. Vuonna 1746 viinanvalmistus uudelleen kiellettiin, mutta jo samana vuonna siirryttiin jälleen valmisteverosysteemiin. Vero poistettiin lähes kokonaan vuonna 1752. Mutta jo vuonna 1756 säädettiin jälleen kieltolaki, joka pysyi voimassa runsaat kolme vuotta ja siirryttiin liberalisoituun alkoholipolitiikkaan. Kustaa III:n kaapattua vallan vuonna 1772 viinanvalmistus kiellettiin, mutta neljä vuotta myöhemmin oli siirryttävä valtion viinanvalmistusmonopoliin. Kotitarvepolton kielto kumottiin kokonaisuudessaan vuonna 1801. Polton enimmäismäärä oli suhteutettu tilan suuruuteen ja lisäksi oli tilallisten maksettava vero. Suomen siirryttyä Venäjän autonomiseksi osaksi tendenssi kohti alkoholin valmistuksen, kaupan ja kulutuksen rajoittamista tuli selvemmäksi. Vuoden 1829 keisarillinen asetus mm. kiristi juopumusrikoksen kriminalisointia, hallinnollisin määräyksin rajoitettiin viinanvalmistuksen vuotuista luvallista aikaa ja supistettiin kotitarvepolttoa. Vuonna 1866 kotitarvepoltto kiellettiin. Viinanvalmistus keskittyi suurille viinatehtaille noin 40 000 pientuottajan joutuessa lopettamaan toimintansa.

Jo ennen tämän vuosisadan alkua oli siis eri aikoina ollut vallalla alkoholipolitiikan kaksi äärimmäisyyttä, kieltolaki ja liberaali (tai oikeastaan kontrolloimaton) äärimmäisyys sekä eriasteisille rajoituksille ja valmisteverotukselle perustuvat kontrollimekanismit ja valmistuksen valtionmonopoli. Alkoholipoliittisen uudelleenasennoitumisen vaikutuksia alkoholinkulutukseen on eniten selvittänyt Uuno Tuominen. Tilastoitu alkoholin kulutus laski 1800-luvun loppupuolella kaikissa pohjoismaissa ja alkoholinkulutus sitä ennen on ollut joskus paljonkin korkeampi.[3]

Vuosisatamme alun alkoholipoliittisen lainsäädännön periaatteet olidaan esittää lyhyesti seuraavasti. Paloviinaa valmistavaa laitosta ei saanut perustaa maaseudulle ilman kuntakokouksen eikä kauppalassa ilman sen äänivaltaisten jäsenten suostumusta. Mallasjuomatehtaan perustaminen vaati niin maaseudulla kuin kaupungissa ja kauppalassa kunnallisten päättävien elinten suostumuksen. Kaupunkiin paloviinaa valmis-

[3] Ks. *Bruun*, Alkoholi s. 28—33. Bruun kiinnittää perustellusti huomiota siihen, että tilastoitu kulutus ei suinkaan ole sama kuin kokonaiskulutus vaan että huomattava osa kokonaiskulutuksesta jää tilastojen ulkopuolelle.

tavan tehtaan saattoi perustaa ilman kyseistä suostumusta, samoin viinejä ja muita mietoja väkijuomia valmistavan tehtaan sekä kaupunkeihin että maaseudulle. Viinan ja mietojen väkijuomien kauppa oli maalla eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta kokonaan kielletty. Mallasjuomien myynti majataloista oli sallittu kunnan suostumuksella ja panimoista ilman kunnan suostumustakin.[4]

Vuonna 1904 asetettiin komitea tarkastamaan alkoholilainsäädäntöä. Tämä komitea ehdotti lainsäädännön perustamista kunnalliselle kieltooikeudelle.[5] Kunnallinen kielto-oikeus oli esillä 1904—1905 valtiopäivillä, jolloin talousvaliokunta asettui tätä koskevan säätyesityksen kannalle. Asia jäi kuitenkin kesken.[6]

3. Koko maata käsittävä kieltolaki tuli vakavasti parlamentaarisen käsittelyn alaiseksi jo eduskuntauudistusta seuranneilla vuoden 1907 valtiopäivillä. Kaikkien puolueiden taholta annettiin valtiopäiville esitysehdotus kieltolaiksi, olihan kyseessä eräs ensimmäisten eduskuntavaalien keskeisimmistä teemoista. Yhteensä esitysten alla oli jo eduskunnan enemmistö eli 113 edustajan nimet.[7] Keskustelu eduskunnassa oli voimakasta propagandaa kieltolain puolesta ja siihen osallistui kaikkien puolueiden raittiusmielisiä edustajia.[8] Talousvaliokunnan mietintö valmistui lokakuussa 1907. Siihen sisältyi kolme vastalausetta. Kares (suom) vastusti mietintöön sisältyvää valtionmonopolia, Sundblom (rkp) piti rangaistuksia kohtuuttoman ankarina ja epäili, oliko kansan enemmistö kieltolain takana, sekä katsoi, että ehdotuksella on pitkälle menevän yksipuolisuuden leima, Hedberg (rkp) halusi nostaa sallitun juoman

---

4 Talousvaliok. 2/1907 s. 2.

5 Talousvaliok. 2/1907 s. 3.

6 Talousvaliok. 2/1907 s. 3. Kieltolain varhaisvaiheisiin kohdistuneesta historiallisesta tutkimuksesta ks. mm. *Karpio,* Työväen raittiusliikkeen esihistoriaa, Sosialidemokraattien raittiustyön juhlakirja s. 5 ss., *Aronen,* Kieltolakikokeilumme, sen synty, voimassaolo ja kumoaminen, Alkoholiliikkeen Aikakauskirja 1940 s. 129 ss., *Hytönen,* Suomen raittiusliikkeen historia, *Tuominen,* Miksi kieltolaki epäonnistui? Alkoholikysymys 1947 s. 3 ss., *sama,* Tie raittiuteen s. 28 ss. *Pekkala,* Väkijuomalainsäädännön kunnallista määräämisvaltaa koskevien säännösten kehitys vuodesta 1866, Alkoholipolitiikka 1955 s. 36 ss., *Tuominen,* Puolueväkokohdat kieltolakia eduskunnassa käsiteltäessä 1907, Alkoholikysymys 1957 s. 191 ss. sekä *Åkerfelt,* Vuoden 1907 kieltolakiesitys, sen dynaaminen perusta ja kohtalo, Alkoholikysymys 1960 s. 182 ss. ja 1961 s. 5 ss.

7 Talousvaliok. 2/1907 s. 3.

8 Edusk. pöytäk. 1907 vp 14. 6. 1907.

alkoholiprosentin 2 %:sta 2,5 %:iin. Itse mietintö oli yleisen kieltolain kannalla ja sen mukaan alkoholipitoisten aineiden valmistus olisi sallittu vain lääkinnöllisiin, teknisiin ja tieteellisiin tarkoituksiin. Esityksen ensimmäinen käsittely oli jossakin määrin lähetekeskustelun toisinto. Suuri valiokunta hyväksyi esityksen vaivattomasti.[9] Toisessa käsittelyssä ehdotukseen tehtiin yksityiskohtia koskevia muutoksia,[10] jotka hyväksyttiin myös suuressa valiokunnassa ja jatketussa toisessa käsittelyssä.[11] Kolmannessa käsittelyssä eduskunta hyväksyi kieltolain äänestyksittä, sillä harvalukuiset vastustajat pitivät kieltolain hyväksymistä eduskunnassa selvänä.[12] Kieltolaki ei saanut tsaarin vahvistusta. Senaatissa ei saatu aikaan yksimielisyyttä lausuntonsa sisällöstä ja lausunnon antaminen viivästyi myös Mechelinin senaatin kaatumisen takia.[13]

Senaatin vitkastelu ja hapuilu esittää eduskunnan hyväksymä kieltolaki tsaarin vahvistettavaksi johti vuoden 1908 II valtiopäivillä välikysymykseen, jonka ensimmäisenä allekirjoittajana oli tunnettu raittiusmies *Matti Helenius-Seppälä* (krist.työväenliitto). Kieltolain piti eduskunnan päätöksen mukaan tulla voimaan jo 1. 7. 1909 eli runsaat 10 kuukautta välikysymyksen jättämisen jälkeen.[14] Vastatessaan Hjelt epäsuorasti myönsi viivytystä tapahtuneen, mutta selitti sen johtuneen senaatin vajaalukuisuudesta. Lisäksi Hjelt perusteli senaatin epäröintiä valtion verotulojen vähentymisellä arvion mukaan noin 10 miljoonalla markalla. Varsinkin vasemmiston taholta senaattiin kohdistettiin kes-

9 Suuri valiok. 15/1907.

10 Edusk. pöytäk. 1907 vp. 24. 10. 1907.

11 Suuri valiok. 15 a/1907 ja edusk. pöytäk. 28. 10. 1907.

12 Edusk. pöytäk. 31. 10. 1907.

13 Ks. vuoden 1907 kieltolain käsittelystä senaatissa STO:n pöytäk. 1909 I s. 860—889. (28. 1. 1909). Enemmistö (Stenroth, Lindberg, Castren, Schildt, Nybergh ja E. Hjelt) hyväksyi eduskunnan päätöksen, vähemmistö (Rautapää, Paasikivi, Danielson—Kalmari, Yrjö-Koskinen ja A. Hjelt) halusi antaa siitä epäävän lausunnon ja pyytää valtuuksia uuden esityksen laatimiseen. Yhtyen vanhasuomalaisten senaattorien kantaan hallitsija päätti jättää vuoden 1907 kieltolain vahvistamatta ja määrätä senaatin valmistelemaan uutta esitystä joulukuussa 1909. Sillä välin eduskunta oli jo hyväksynyt vuoden 1909 kieltolakiversion ja kokoomussenaatti hajonnut. Sen jälkeisessä »sotilassenaatissa» kieltolakia valmisteleeseen valiokuntaan tulivat Wirenius, Hedlund, Berg ja Kraatz, ks. STO:n pöytäk. 1910 I s. 446 (21. 1. 1910). Myöhemmin valiokuntaan tuli vielä STO:n vpj:ksi valittu Markov, ks. STO:n pöytäk. 1910 V s. 547 (13. 5. 1910).

14 Välikysymyksen tarkemmasta sisällöstä ks. edusk. pöytäk. 1908 II vp. 11. 8. 1908.

kustelussa kovaa kritiikkiä. Äänestyksessä senaatti kuitenkin sai luottamuslauseen porvarillisten äänin 107—81.[15]

4. Kieltolakikysymys tuli uudelleen esille eduskunnassa vuoden 1909 II valtiopäivillä, jälleen aloitteiden kautta. Sekä Antti Kaarneen ja Helenius-Seppälän allekirjoittama kristillisen työväenliiton että sosiaalidemokraattien eduskuntaesitys perustui vuonna 1907 hyväksyttyyn lakiesitykseen. Myös suomalaiset tekivät kieltolakia koskevan eduskuntaesityksen. Nuorsuomalainen puolue tyytyi anomusehdotukseen. Kompromissia kieltolain ja vallinneen järjestelmän välillä merkitsi von Troilin (rkp) eduskuntaesitys, jonka perusteluissa viitattiin kieltolain läpimenon epätodennäköisyyteen. Oman aloitteensa lähetekeskustelussa Kaarne puuttui kieltolakikysymyksessä tapahtuneisiin parlamentaarisen demokratian loukkauksiin,[16] mikä oli tuolloin eräs vasemmiston johtavista teemoista. Neljä päivää myöhemmin tapahtunut Soinisen ja Wiljakaisen aloitteen lähetekeskustelu muodostui sähköiseksi, kun Danielson-Kalmari vastasi Kaarneen arvosteluun ja selosti senaatin toimintaa kieltolakikysymyksessä.[17]

Talousvaliokunnan mietintö valmistui lokakuussa 1909.[18] Siinä selostettiin varsin seikkaperäisesti erilaisia kieltolakia puoltavia näkökohtia. Vastustus oli jo vahvistunut vuodesta 1907, sillä mietintöön tehtiin ruotsalaisten taholta esityksen hylkäämiseen tähtäävä vastalause.[19] Kareksen (suom) vastalauseessa katsottiin mentävän liian pitkälle, jos kielto ulottuisi tavanomaisessa seurustelussa tapahtuvaan tarjoiluun. Wuorimaa (suom) halusi kolmessa vastalauseessaan muutoksia eräisiin yksityiskohtiin ja sosiaalidemokraatit muutamissa kohdissa tiukempaa lakia. Korvauskysymyksestä yksityisille viinatehtailijoille perustuslakivaliokunta antoi lausunnon, jonka mukaan korvausten suorittamatta jättäminen ei loukkaa viinatehtailijoiden omistusoikeutta, jos kieltolaki säädetään.[20] Lausuntoon esittivät Estlander (rkp), Rosenqvist (rkp) ja

15 Edusk. pöytäk. 1908 II vp 25. 8. 1908.

16 Edusk. pöytäk. 1909 II vp 18. 6. 1909.

17 Edusk. pöytäk. 1909 II vp. 22. 6. 1909.

18 Talousvaliok. 2/1909 II.

19 Tässä tarkoitetaan Colliander in vastalausetta VI. Lähtökohtana oli, ettei ketään voida pakolla saada raittiiksi. Colliander piti kieltolakia myös »väkivaltaisena puuttumisena henkilökohtaiseen vapauteen» (!).

20 Perustuslakivaliok. lausunto 12/1909 II.

Lagerlöf (suom) vastalauseensa.[21] Käsittely noudatti tavanomaista linjaa.[22] Kolmannessa käsittelyssä Söderholm ja Colliander (rkp) esittivät ehdotusta hylättäväksi. Kieltolaki hyväksyttiin kuitenkin äänin 158—34.[23] Samoilla valtiopäivillä tehtiin lisäksi kaksi välikysymystä kieltolain vauhdittamiseksi. Asetelma oli sama kuin vuoden 1908 II valtiopäivillä tapahtuneessa Helenius-Seppälän välikysymyksessä.[24]

Markovin senaatti, jonka valiokunnassa kieltolakikysymys lepäsi vuoden 1910 alusta lähtien, ei toiminnassaan tyydyttänyt eduskunnan raittiushenkistä enemmistöä. Vuoden 1911 valtiopäivillä Helenius-Seppälä teki adressiehdotuksen sen vuoksi, ettei senaatti ollut ryhtynyt toimenpiteisiin alkoholilainsäädännön uudistamiseksi.[25] Perustuslakivaliokunnan enemmistö piti anomuksen muotoista kirjelmää keisarille soveltuvampana.[26] K. H. Wiik (sd) sen sijaan vastalauseessaan piti parempana adressin muotoista kirjelmää. Toisessa vastalauseessa (valiokunnan sosialidemokraatit Wiikiä lukuunottamatta sekä Alkio) vaadittiin kieltolain yhteydessä hyväksyttyjen muidenkin asetusten alistamista keisarin vahvistettaviksi. Estlander (rkp) katsoi, ettei yksityisen lainsäädäntöasian vuoksi ollut syytä silloisessa valtiollisessa tilanteessa esittää keisarille adressia. Adressiasian täysistuntokäsittelyssä sosiaalidemokraattien ja Alkion edustama jyrkin linja hyväksyttiin.[27] Adressilla oli yhtä vähäinen merkitys kuin muillakin suomalaisten tsaarille osoittamilla mielenilmaisuilla. Senaatissa kysymys vuoden 1909 kieltolain vahvistamisesta ei 1910-luvun alkupuolella paljoakaan edistynyt.[28]

---

21 Ks. vastalauseet I, III ja IV.

22 Ensimmäisestä käsittelystä ks. edusk. pöytäk. 1909 II vp 22. 10. 1909. Suuren valiokunnan kannasta ks. suuri valiok. 6/1909 II ja toisesta käsittelystä edusk. pöytäk. 1909 II vp 10. 11. 1909.

23 Edusk. pöytäk. 1909 II vp 15. 11. 1909.

24 Välikysymyksien ensimmäisiä allekirjoittajia olivat Antti Kaarne ja Oskari Tokoi (sd).

25 Ks. adressiehdotus 1/1911.

26 Perustuslakivaliok. 4/1911.

27 Aluksi II vastalause hyväksyttiin valiokuntamietintöä vastaan 88—75 ja toisessa äänestyksessä se hyväksyttiin hylkäämisehdotusta vastaan 123—38. Vastustajiin kuului rkp:n ryhmä ja hajaedustajia ilmeisesti suomalaisista ja nuorsuomalaisista, ks. edusk. pöytäk. 1911 vp 24. 5. 1911.

28 STO:n pöytäk. 14. 2. 1913 (1913 II s. 533—534) on vain merkintä, että sen päätöksen mukaan Markov ei enää ollut kieltolakia tutkineen senaattorivaliokunnan jäsen. Seyn oli jo 27. 11. 1911 pyytänyt lausuntoa vuoden 1909 kieltolain voimaan saattamisesta.

5. Alkoholilainsäädäntö tuli jälleen esille vuoden 1914 valtiopäivillä. Saari ym. (sd) oli tehnyt anomusehdotuksen vuonna 1909 hyväksytyn kieltolain voimaan saattamisesta. Lisäksi Allan Serlachius (suom) ja Sopanen (nuorsuom) tekivät ehdotuksia, jotka tähtäsivät vuoden 1892 paloviina-asetuksen tiukentamiseen. Serlachiuksen ja Sopasen aloitteet hylättiin selvällä enemmistöllä 126—48 toisessa käsittelyssä.[29] Saaren ym. aloite sen sijaan hyväksyttiin laajan keskustelun päätteeksi 126—62.[30] Hylätyksi tuli myös E. S. Yrjö-Koskisen (suom) ym. anomusehdotus toimenpiteistä väkijuomien myynnin ja anniskelun ehkäisemiseksi. Aloitteen sisältönä oli rangaistusten koventaminen alkoholirikoksista ja vangitsemisoikeuden laajentaminen.[31] Eduskunnassa kieltolain vastainen kanta oli selvästi lisännyt kannatustaan.

6. Eduskunta oli sodan vuoksi hajalla vuoden 1914 valtiopäivien jälkeen. Maaliskuun vallankumouksen jälkeen tuli kieltolakikysymys jälleen aktuelliksi, koska sen voimaantulon edellytyksiä voitiin tsaarin kukistuttua pitää selvästi suurempina. Kieltolain toteuttaminen sisältyi Tokoin senaatin ohjelmaan.[32] Helenius-Seppälä teki Tokoin senaatille huhtikuussa 1917 välikysymyksen sen kannasta vuonna 1909 hyväksyttyyn kieltolakiin.[33] Tokoi vastauksessaan esitti senaatin ryhtyneen toimiin kieltolain saattamiseksi voimaan niin pian kuin mahdollista.[34] Kerenskin hallitus vahvisti kieltolain 29. 5. 1917 ja se määrättiin tulemaan voimaan 1. 6. 1919. Vielä hiukan ennen eduskunnan hajoittamista Helenius-Seppälä teki eduskuntaesityksen 27/1917 I väliaikaiseksi kieltolaiksi.[35]

Tokoin vastauksessa tarkoitettiin sillä, että senaatti oli ryhtynyt toi-

---

29 Edusk. pöytäk. 1914 vp 15. 4. 1914. Kolmannessa käsittelyssä aloitteet hylättiin ilman äänestystä. Jo talousvaliokunta oli ollut hylkäävällä kannalla, ks. talousvaliok. 2/1914 ja suuri valiok. 5/1914.

30 Edusk. pöytäk. 1914 vp 20. 3. 1914.

31 Talousvaliok. 3/1914 ja edusk. pöytäk. 1914 vp 20. 3. 1914.

32 STO:n pöytäk. 29. 3. 1917 (1917 III s. 396—397).

33 Välikysymyksen sisällöstä ks. edusk. pöytäk. 1917 I vp 16. 4. 1917.

34 Edusk. pöytäk. 1917 I vp. 2. 5. 1917. Senaatti oli käsitellyt kieltolain vahvistamista 24. 4. 1917 (STO:n pöytäk. 1917 IV s. 240), jolloin periaatteessa hyväksyttiin eduskunnan 15. 11. 1909 hyväksymä laki, 27. 4. 1917 (STO:n pöytäk. 1917 IV s. 275—293), jolloin tarkistettiin lausunnon yksityiskohdat, ja 24. 5. 1917 (STO:n pöytäk. 1917 V s. 320), jolloin kieltolaki lähetettiin väliaikaisen hallituksen vahvistettavaksi. Vahvistus tapahtui 29. 5. 1917 (STO:n pöytäk. 31. 5. 1917, 1917 V s. 444—450).

35 Ks. sen lähetekeskustelua edusk. pöytäk. 1917 I vp 2. 8. 1917.

menpiteisiin kieltolain aikaansaamiseksi myös kieltolakikomitean asettamista. Komitea sai tehtäväkseen väliaikaisen kieltolain valmistamisen.[36] Komitean kokoonpanosta saattoi päätellä, että siihen pyrittiin toden teolla. Se sai työnsä päätökseen jo ennen kansalaissotaa. Mietintö sisälsi ehdotuksen väliaikaiseksi kieltolaiksi ja muiksi siihen liittyviksi tarpeellisiksi säännöksiksi.[37] Tarkoituksena oli säätää väliaikainen kieltolaki siksi, että asiaa pidettiin kiireellisenä.

Väliaikaista kieltolakia koskeva asia tuli esille lokakuun alussa 1917 pidettyjen vaalien jälkeisillä valtiopäivillä Savolaisen (sd) ym. ja Alkion (ml) ym. eduskuntaesityksillä.[38] Talousvaliokunta hyväksyi mainittujen aloitteiden pohjalta esityksen väliaikaiseksi kieltolaiksi vuoden 1918 alkupäivinä.[39] Mietintöön sisältyi ruotsalaisten vastalause, joka ei koskenut kuitenkaan pääasiaa, vaan siinä esitettiin alkoholihallituksen perustamista ja lievempiä rangaistuksia. Ensimmäinen käsittely 12. 1. 1918 ja 15. 1. 1918 oli tavanomainen kieltolakikeskustelu. Eräät porvarilliset puhujat epäilivät kieltolain toteutumista, kun »siveelliset käsitteet olivat suuressa määrin höltyneet» ja »tehokkaan järjestysvallan aikaansaamista tarkoittavat hankkeet olivat kohdanneet jyrkkää vastustusta vasemmiston taholta».[40] Pian tuleva aseellinen yhteentörmäys tuli siis esiin kieltolakikeskustelussakin. Talousvaliokunnan ehdotus hyväksyttiin suuressa valiokunnassa epäolennaisin muutoksin.[41] Toisessa käsittelyssä äänestettiin lakiehdotuksen yksityiskohdista. Ruotsalaisten ehdotus talousvaliokunnan mietinnön vastalauseen hyväksymisestä hylättiin 141—43, Wuorimaan ehdotus siitä, että ns. kiertävä viinanmyyjä voitaisiin vangita, hylättiin 128—57 ja numeroin 131—55 Estlanderin (rkp) ehdotus lain johtolauseesta. Samoin hylättiin Bäckin (rkp) ehdotus samasta asiasta. Pärssisen (sd) ehdotuksesta hyväksyttiin ponsi senaatin velvoittamisesta ryhtymään kiireellisesti toimenpiteisiin valvonnan järjestämiseksi kieltolakikomitean ehdotuksen pohjalta.[42] Suuri valio-

[36] Komitean puheenjohtaja oli Matti Helenius-Seppälä (krist. työväenliitto) ja jäsenet Väinö Hakkila (sd), Lauri af Heurlin (sd), Artturi Hiidenheimo (v. 1918 jälkeen kok), F. A. Paloheimo (ilmeisesti suomenmielinen), Hilja Pärssinen (sd), J. Valmari (professori, raittiusmies). Sihteerinä toimi W. W. Tuomioja (Helsingin Sanomien toimittaja ja myöhemmin päätoimittaja).

[37] Komiteanmietintö 1917: 4—4a. Ehdotuksen periaatteet olivat samat kuin vuonna 1909 hyväksytyllä kieltolailla.

[38] Eduskuntaesitykset 19/1917 II ja 20/1917 II.

[39] Talousvaliok. 1/1917 II.

[40] Ks. esim. senaattori Louhivuoren puhetta, edusk. pöytäk. 1917 II vp 12. 1. 1918. Samana päivänä oli esillä kysymys »lujasta järjestysvallasta».

[41] Suuri valiok. 18/1917 II.

[42] Edusk. pöytäk. 1917 II vp 22. 1. 1918.

kunta ehti vielä hyväksyä täysistunnon tekemät muutokset,[43] mutta alkaneen kansalaissodan takia jatkokäsittely jäi pitämättä. Väliaikaisen kieltolain säätäminen jäi siis ennen kansalaissotaa aivan hiuskarvan varaan.

Ennen kieltolain voimaantuloa 1. 6. 1919 oli vielä tarpeen ryhtyä eräisiin toimenpiteisiin alkoholilainsäädännössä, mutta kansalaissodan jälkeinen kieltolakikeskustelu ei kuulu tähän yhteyteen. Sen sijaan on syytä ryhtyä tarkastelemaan kieltolain säätämiseen johtaneita yhteiskunnallisia tekijöitä.

4.2. Kieltolakiin johtaneen kehityksen yhteiskunnallisia tekijöitä

1. Kieltolain mukaan alkoholipitoisten juomien valmistus, myynti, hallussapito, anniskelu ja käyttö oli kiellettyä lukuun ottamatta lääkinnöllisiä, teknisiä ja tieteellisiä tarkoituksia. Täyskiellolle pohjautuva alkoholipolitiikka osoittautui 1920-luvulla pahaksi virheeksi, mutta sanomalla jotakin politiikkaa jälkiviisaasti virheelliseksi ei sen syntymiseen johtaneita tekijöitä kyetä analysoimaan. Sen vuoksi on tarkasteltava, mihin kieltolailla pyrittiin, mitkä poliittiset ryhmittymät sitä voimaperäisimmin ajoivat ja vastustivat, millä perusteilla kannanotto kieltolakiin näissä ryhmittymissä muodostui. Huomiota on kiinnitettävä myös kieltolain taloudellisiin seurauksiin.

2. Raittiusliikkeen jyrkän, kieltolakiin tähtäävän siiven voimistuminen 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa oli kansainvälinen ilmiö. Esimerkiksi USA:ssa säädettiin kieltolaki[1] ja Ruotsissa se oli lähellä toteutumista.[2] Kieltolakia vaadittiin yleisesti monissa muissakin maissa.

Kieltolailla pyrittiin yltiöpäisimpien raittiusmiesten piirissä pitkällä

---

43 Suuri valiok. 18 a/1917 II.

1 Varsin selkeän analyysin USA:n kieltolaista on tehnyt *Sinclair*, The Law of Prohibition teoksessa *Quinney*, Crime and Justice in Society s. 69—87.

2 Syksyllä 1922 Ruotsissa järjestettiin kansanäänestys kieltolain säätämisestä. Kieltolakia kannatti 49 % (noin 889 000) ja vastusti 51 % (noin 925 000) äänestäneistä. Miehistä 41 % (noin 402 000) kannatti kieltolakia ja 59 % (noin 580 000) vastusti. Naisista kieltoa kannatti 58,5 % (noin 487 000) ja vastusti 41,5 % (noin 345 000), Helsingin Sanomat 5. 10. 1922 lehden 5. 10. 1972 ilmestyneen numeron mukaan.

tähtäimellä yhteiskuntaan, jossa ei olisi alkoholijuomien käyttöä eikä valmistusta (lukuun ottamatta vähäiseksi arvioitavaa tarvetta lääkinnöllisiin, teknisiin ja tieteellisiin tarkoituksiin). Virallinen kieltolakitavoite oli kuitenkin vaatimattomampi: alkoholismin ja sen seurannaisilmiöiden eliminoiminen.[3] Tosin viralliset asiakirjat eivät juuri anna johtoa siihen, miten alkoholismi määriteltiin. Kenties alkoholismin määritelmän ja sen muunnelmien analyysi vuosisadan alun raittiuskirjallisuudesta ei johda tuon ajan alkoholipolitiikan semanttisen vyyhden selvittämiseen.[4]

3. Kieltolailla oli poliittisissa piireissä laajin kannatus silloin, kun se ensimmäisen kerran hyväksyttiin eduskunnassa, siis vuonna 1907. Vastustus eduskunnassa oli tällöin niin heikkoa, ettei kieltolain hyväksymistä pantu edes äänestykseen. Vasemmiston piirissä ei ollut tuolloin kieltolain vastaisia soraääniä ja kieltolaki oli kuulunut työväenpuolueen vaatimuksiin jo vuodesta 1899. Myös Forssan ohjelmassa oli kieltolakivaatimus esitetty selvästi.[5] Forssan puoluekokouksessa ei kieltolakikysymyksestä ollut mitään ristiriitaa, vaan kokous oli täysin yksimielinen. Mutta vaikka ohjelmassa puhuttiin »yleisestä kieltolaista», Forssan puoluekokouksen pöytäkirjoista käy ilmi, että vielä siinä vaiheessa tarkoitettiin kunnallista kieltolakia.[6] Yleisen kieltolain kannalle työväenpuolue tuli vasta vuoden 1906 Oulun puoluekokouksessa,[7] millä kannalla sosiaalidemokraattinen puolue oli vielä kieltolain tullessa kumotuksi. Suomalaisen puolueen ohjelmaan, joka oli hyväksytty puolueen yleisessä kokouksessa Helsingissä 22.—24. 10. 1906, liittyi myös vaatimus koko maan käsittävän kieltolain säätämisestä,[8] kuten myös nuorsuomalaisen puolueen kokouksessaan 9.—10. 12. 1906 hyväksymään ohjelmaan.[9] Maalaisliittoa yhtenäisenä puolueena ei eduskuntauudistuksen aikana vielä ollut, vaan kahden agraaripuolueen, Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaisen maalaisliiton ja Suomen maalaisväestön liiton, lopullinen yhtyminen

---

3 Talousvaliok. 2/1907 s. 4.

4 Vrt. *Karpio,* Raittiuskäsitteen kehitys, jossa analysoidaan raittiusliikkeen lopputavoitteen muuttumista kohtuudesta ehdottomuuteen.

5 Ks. vuoden 1899 ohjelman 8. kohta ja Forssan ohjelman johdannossa mainittujen lähimpien vaatimusten 11. kohta, *Borg,* Suomen puolueet ja puolueohjelmat s. 29 ja 33.

6 Toisen Suomen työväen puoluekokouksen pöytäk. s. 14 ja 17.

7 Suomen Sosialidemokraattisen puolueen 5. edustajakokouksen pöytäk. s. 302.

8 Ks. Suomalaisen puolueen v. 1906 ohjelman M-kohta, *Borg* m.t. s. 53.

9 *Borg* m.t. s. 62.

tapahtui vasta vuonna 1908, mutta molemmat haarat olivat vuonna 1906 ohjelmissaan hyväksyneet kieltolain.[10] Ainoaksi puolueeksi, joka ei expressis verbis ollut kieltolain kannalla, jäi ruotsalainen kansanpuolue.

4. Kieltolakivaatimusten perustelut eri poliittisissa ryhmissä olivat varsin samantapaiset. Maalaisliiton ja vasemmiston kieltolakia koskeneet aloitteet perustelivat kieltolakia vain lyhyesti viittaamalla Raittiuden ystävien kieltolakikomitean valmistamaan lakiehdotukseen ja sen perusteluihin. Vanhasuomalaisten aloite perusteli kieltolakivaatimusta alkoholin yhteiskunnallisiin seurauksiin: rikollisuus ja »siveellinen rappio», taloudellisten mahdollisuuksien tuhlaaminen, työajan ja työvoiman haaskaaminen, alkoholin aiheuttamien haittojen ja sairausten perinnöllisyys. Vaatimuksen pohjalla oli myös käsitys, että »juoppoutta tulee aina olemaan luonnonlain välttämättömyydellä niin kauan kuin juovutusjuomia on saatavissa». Edelleen vaatimusta oli koetettu perustella alkoholinkäytön seurauksia koskeneen tieteellisen tutkimuksen perusteella. Samantapaisia perusteluja oli Ahlroosin aloitteessa: alkoholin merkitys rikollisuuden, mielisairauksien, köyhyyden, prostituution ja degeneroitumisen syynä oli suuri.

Luultavasti suomalaisten selvä enemmistö olisi kannattanut kieltolain säätämistä eduskuntauudistuksen jälkeisinä vuosina, jos kansanäänestys olisi pantu toimeen. Pidän tätä mahdollisena siitä huolimatta, että kieltolakikeskustelussa oli selvästi tuotu esiin myös lain noudattamisen valvontaan liittyvät vaikeudet.[11] Niitä ei kieltolakimiesten taholla kuitenkaan pidetty voittamattomina. Oletus, että suomalaisten enemmistö olisi ilmeisesti kannattanut kieltolakia sen tullessa hyväksytyksi eduskunnassa vuosina 1907 ja 1909, perustuu siihen, että kieltolakikysymys oli vuoden 1906 vaalitaistelun tärkeimpiä kysymyksiä ja sen saama julkinen huomio oli suuri. Se voidaan päätellä myös kieltolakivaatimuksen tueksi käynnistetystä adressitoiminnasta ja siitä, että niin monet kunnat asettuivat vastustamaan alkoholijuomien valmistusta, myyntiä ja anniskelua alueellaan saatuaan siihen mahdollisuuden.

Vaikka vasemmistolaisen ja porvarillisen raittiusliikkeen (tässä tarkoitetaan puolueisiin sitoutunutta liikettä) tavoite ja suurelta osin myös

---

10 Ks. Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaisen maalaisliiton ohjelmavaatimuksia 3. kohta, *Borg* m.t. s. 80, ja Suomen maalaisväestön liiton ohjelman raittiuskysymystä koskeva kohta, *Borg* m.t. s. 89.

11 Ks. niistä esim. *Wiljakaisen* ym. eduskuntaesityksen 17/1907 ja talousvaliok. mietinnön 2/1907 perustelut.

perustelut olivat yhteisiä, ei voida jättää huomiotta eräitä kieltolakivaatimusten peruseroja. Porvarillisten kieltolakimiesten eräänä perusteena oli se, että alkoholinkäytön seurauksena menetetään työaikaa ja työvoimaa. Toisin sanoen he olivat huolestuneita alkoholinkäyttäjien haluttomuudesta työhön ja työvoiman uusintamisesta.[12] Vasemmisto taas näki alkoholinkäytön toimivan työväenluokan luokkatietoisuuden sumentajana.[13] Toinen eriävä peruste porvarillisen ja sosiaalidemokraattisen raittiusliikkeen välillä koski suhtautumista viinanvalmistuksen oikeutukseen. Porvarilliset raittiusmiehet perustelivat kieltolain säätämisen aiheuttamaa viinatehtaiden sulkemista ja korvauksen maksamatta jättämistä sillä, että valtiolla on oikeus lainsäännöksin säännellä elinkeinovapautta ja että lainsäädännöllä on muulloinkin tehty mahdottomaksi jonkin elinkeinon harjoittaminen sen epätoivottavien seurausten vuoksi.[14] Työväenliikkeen piirissä pidettiin moraalisesti tuomittavana voiton hankkiminen valmistamalla ja myymällä alkoholijuomia.

5. Vuoteen 1909 mennessä oli kieltolain vastustuskin eduskunnassa järjestäytynyt. Vastustuksen pääperustelut olivat lähinnä seuraavanlaisia. Ensinnäkin pidettiin kiinni ihmisten vapaudesta päättää itse siitä, haluavatko he luopua nauttimasta alkoholipitoisia juomia. Katsottiin, ettei pakkotoimenpiteillä ole mahdollista raitistaa ihmisiä. Tärkeänä argumenttina oli myös valtion verotulojen vähentyminen. Kieltolakia vastustettiin kuitenkin myös sillä, että sen säätäminen loukkaisi viinatehtailijoiden yksityistä omistusoikeutta. Samalla vaadittiin korvauksia.[15] Tärkein tai eniten käytetty vastustusargumentti lienee kuitenkin ollut se, ettei kieltolakia ollut mahdollista valvoa riittävästi. Siitä johtuisi sen rikkominen laajoissa mittasuhteissa ja lainkunnioituksen vähentyminen.

Vuoden 1909 II valtiopäivillä kieltolain vastustus oli ylittänyt kielirajan, sillä avoimia vastustajia eduskunnassa oli jo 34, joukossa rkp:n edustajien lisäksi ilmeisesti ainakin suomalaisen ja ehkä nuorsuomalaisen puolueen edustajia. Vuoden 1911 valtiopäivillä vastustus oli suurin

12 Ks. esim. *Soinisen* ym. eduskuntaesitys 2/1907.

13 Ks. esim. *K. Saaren* puhe, edusk. pöytäk. 1914 vp 13. 3. 1914.

14 Ks. esim. *Wiljakaisen* eduskuntaesityksen 17/1907 perustelujen loppua.

15 Talousvaliok. mietinnön 2/1909 II vastalause VI (Colliander rkp) ja perustuslakivaliok. lausunnon 12/1909 II vastalauseet I (Estlander, rkp), III (Rosenqvist, rkp) ja IV (Lagerlöf, suom.).

piirtein samansuuruinen. Vuoden 1914 valtiopäivillä vastustus oli lisääntynyt niin paljon, että se lähenteli jo kolmasosaa eduskunnasta. Eduskuntapuheista voidaan päätellä, että vastustus oli melko voimakasta muissa puolueissa kuin sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton keskuudessa, joissa kieltolakikanta oli juurtunut syvälle. Tähän kieltolakikysymyksen poliittinen asetelma vakiintui.

Kieltolain vastustus oli siten voimakkainta niissä porvarillisissa piireissä, jotka toimivat ruotsalaisen kansanpuolueen, suomalaisen ja nuorsuomalaisen puolueen kannatuspohjana. Toisin sanoen sitä vastusti valtaosa Suomen porvarillista sivistyneistöä ja yläluokkaa ja kannatti valtaosa »kansan syviä rivejä», työväestöä ja maaseudun asukkaita. Tosin yläluokan piirissä oli arvovaltaisia kieltolain kannattajia ja jossakin määrin sen joukkokannatustakin ja työläisten ja maanviljelijöiden keskuudessa kieltolain vastustusta tai ainakin laajaa välinpitämättömyyttä. Kyse on sosiaalisen pohjan yleissuunnasta. Jossakin määrin siis kieltolaki, siihen suhtautuminen ja suhtautumisen perusteleminen heijasti yhteiskuntaluokkien välisiä ristiriitoja. Tällainen kuva selveni 1910-luvun kuluessa. Sen sijaan on selvää, ettei sosiaalisten ristiriitojen osuutta kieltolakia ajettaessa selvästi tiedostettu. Kieltolain tuhoutumisen aikoihin tällaisesta tiedostamisesta oli olemassa eräitä oireita.

6. Yleisenä elinkeinolainsäädännöllisenä tendenssinä 1800-luvun loppupuolella oli vapautuminen feodaaliseen yhteiskuntaan kuuluneista taloudellisen toiminnan rajoituksista. Tämän kehityksen eräänlaisena kulminaationa oli vuonna 1879 säädetty elinkeinovapaus. Alkoholipitoisten aineiden tuotannossa kehityssuunta oli kuitenkin päinvastainen: kohti entistäkin tarkempaa valtiollista sääntelyä ja lopulta kohti kieltolakia. Perussyynä kehitykseen olivat luonnollisesti alkoholijuomien käyttämisen huomattaviksi koetut haittatekijät. On kuitenkin ilmeistä, etteivät alkoholinkäytöstä aiheutuneet haitat lisääntyneet vaan pikemminkin vähenivät. Tätä johtopäätöstä tukee se, että kysymyksessä olevana aikana alkoholin kulutus väheni.[16] Se ilmenee taulukosta 13.

Taulukon lukujen tulkinnassa on oltava varovainen, sillä se ilmaisee vain tilastoidun kulutuksen, ei ota huomioon eri ryhmissä olevien alkoholijuomien valikoiman alkoholipitoisuuksien ja muiden ominaisuuksien vaihtelua eikä anniskelusta ja alkoholijuomien myynnistä annettujen määräysten muutoksia. Esimerkiksi vuosien 1915—1917 voimakas lasku

16 *Bruun*, Alkoholi s. 28.

Taulukko 13. Alkoholijuomien kulutus asukasta kohti litroina 1890—1917.

Vuosi	Viinat ja väkiviinat	Viinit ja liköörit	Olut ja muut mallasjuomat
1890	3,47	0,59	8,24
1891	3,40	0,56	10,39
1892	2,97	0,53	8,97
1893	2,23	0,42	8,00
1894	3,02	0,53	7,62
1895	2,24	0,58	8,79
1896	2,59	0,53	9,99
1897	3,46	0,52	10,77
1898	2,83	0,55	11,28
1899	3,49	0,54	13,14
1900	4,11	0,71	13,48
1901	2,69	0,34	12,93
1902	2,57	0,40	12,17
1903	2,41	0,45	7,99
1904	2,54	0,44	9,17
1905	3,12	0,43	9,03
1906	2,58	0,41	10,22
1907	2,31	0,51	11,36
1908	2,40	0,56	6,99
1909	2,85	0,56	8,72
1910	2,01	0,66	9,89
1911	1,45	0,84	14,16
1912	2,02	0,89	11,20
1913	2,04	0,98	11,89
1914	1,84	0,58	10,29
1915	0,70	0,24	10,39
1916	0,58	0,22	12,24
1917	0,81	0,02	10,48

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1919, taulukko 235.

johtui alkoholijuomien anniskelun ja tuonnin voimakkaasta rajoittamisesta.[17] Jos otetaan lukuun viisivuotiskausien 1891—1895, 1896—1900, 1901—1905, 1906—1910 ja 1911—1915 kulutuksen vuosittaiset keskiarvot, voidaan todeta, että alkoholinkulutus lisääntyi ainoastaan viisivuotiskautena 1896—1900. Raittiusliikkeen toimintaa voidaan siis sen yleisen tavoitteen kannalta pitää viime vuosisadan loppupuolella ja tämän vuosisadan alussa menestyksellisenä. Kieltolakiliike muodostui eräänlaiseksi moraalisella paatoksella varustetuksi joukkoliikkeeksi, jota tosin pyrittiin perustelemaan myös tieteellisin tutkimuksin ja taloudellisin argumentein. Joukkoliike sai kannatusta vuoden 1907 jälkeen myös

[17] Ks. 18. 11. 1914 annettu asetus alkoholipitoisten aineiden kaupan rajoittamisesta Suomessa sotatilan voimassaolon ajaksi.

siitä, että kieltolakivaatimuksia saatettiin ajaa parlamentaarisen demokratian nimissä.

7. Oletukselle, että alkoholista johtuneet yhteiskunnalliset haitat vähenivät viime vuosisadan lopulla ja tämän vuosisadan alussa, antaa tukea myös se, että paloviina-asetuksia vastaan tehdyt rikkomukset vähenivät vuoteen 1905 asti varsin selvästi, joskin ne mainitun vuoden jälkeen alkoivat lisääntyä.

Taulukko 14. Paloviina-asetuksia vastaan tehdyistä rikkomuksista tuomitut 1881—1917.

Vuosi	Tuomitut	Vuosi	Tuomitut	Vuosi	Tuomitut	Vuosi	Tuomitut	Vuosi	Tuomitut
1881	2468	1888	2333	1895	1019	1902	891	1909	1445
1882	2460	1889	2584	1896	1361	1903	834	1910	1485
1883	2401	1890	2369	1897	1269	1904	641	1911	1683
1884	2659	1891	2121	1898	1119	1905	569	1912	2064
1885	2374	1892	2051	1899	953	1906	735	1913	1502
1886	2055	1893	1319	1900	761	1907	854	1914	2326
1887	1996	1894	1186	1901	811	1908	1104	1915	1377
								1916	985
								1917	833

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1918 taulukko 322.

Taulukon tulkinnassa on otettava lukuun se, että vuonna 1892 säädettiin uusi paloviina-asetus, joka tuli voimaan seuraavana vuonna. Vuonna 1893 väkijuomien luvattomasta valmistuksesta ja myynnistä (muodostivat vuosittain yli 90 % väkijuomarikoksista, ellei juopumusta oteta lukuun) tuomittujen luku väheni ilmeisesti uuden säädöksen takia selvästi.

Kun edellä selostettiin rikollisuuden yleistä kehitystä tilastojen valossa, todettiin, että rikollisuuden tilastoidussa määrässä tapahtuneet vaihtelut olivat suurelta osalta juopumuksesta tuomittujen luvussa tapahtuneita vaihteluja. Kun kieltolakia ajavien suurin vaikutusvalta ajoittui juuri niihin vuosiin, jolloin juopumusrikollisuus oli suurinta, voidaan tämä lisääntyminen selittää juopumusta ja alkoholinkäyttöä kohtaan tunnetun moraalisen paheksumisen lisääntymisenä.

8. Viinanvalmistuksen taloudesta on käytössä varsin tarkkoja tilastotietoja. Ne perustuvat viinatehtaiden itsensä tekemiin ilmoituksiin. Polttimoiden lukumäärä 1880-luvun puolivälistä alkaen väheni, tuotanto

alkoi keskittyä suurempiin laitoksiin. Suurin polttimoiden lukumäärä oli vuonna 1884, nimittäin 71. Vuonna 1890 polttimoita oli 45, vuonna 1900 29 ja vuonna 1907 enää 20.[18] Viinantuotanto oli 1870- ja 1880-luvulla huomattavasti suurempaa kuin myöhemmin. Mainituilla vuosikymmenillä 50 tilavuusprosenttiseksi viinaksi muunnettuna tuotanto yleensä ylitti 10 milj. litraa vuodessa, myöhemmin mainittu raja ylittyi vain kerran nipin napin. Vuosina 1887—1907 tuotanto oli tilapäisiä nousuja ja laskuja lukuunottamatta 6—8 milj. litraa vuodessa[19] ja 1910-luvulla ennen sotaa hieman yli 5 milj. litraa vuodessa. Vuonna 1914 säädettiin ja 1915 tuli voimaan määräys, joka kielsi paloviinan valmistuksen muilta paitsi myös hiivaa valmistavilta polttimoilta. Määräys supisti polttimoiden luvun 20:stä neljään ja paloviinan tuotantoa noin 72 %:lla.[20]

Viinantuotanto siis supistui jo paljon ennen kieltolain voimaantuloa. Lain voimaantulo 1. 6. 1919 merkitsi yksityisomistukselle perustuvalle viinanvalmistukselle vain armoniskua.

Kieltolain vaatimiseen oli eräänä syynä myös yksityiselle omistusoikeudelle perustuvan talouden kokonaissuunnittelun puutteellisuus. Etenkin vasemmisto piti järjettömänä, että viinantuotantoon käytettiin tuhansia tonneja viljaa samaan aikaan kun elintarvikkeista vallitsi niukkuutta. Esimerkiksi vuonna 1904 käytettiin noin 11 200 tn erilaista viljaa (ruista, ohraa, kauraa ja maissia) viinanvalmistukseen.[21] 1870-luvulla käytetty viljan määrä oli ollut vielä selvästi suurempi. Taulukossa 15 (sk. seur. sivu) annetaan eräitä tietoja polttimoiden luvusta, tuotannon volyymista ja käytetyistä raaka-aineista kieltolain ajamisen aikana.

Alkoholintuotannon suhdannevaihtelut näkyvät tuotantotilastossa varsin selvästi, vaikka seuraavan sivun taulukosta niitä ei voida saada esiin. 1870-luvun alku oli voimakasta nousukautta, tuotanto kohosi 6,4:stä miljoonasta litrasta (1871) 11,2 miljoonaan litraan (1875) ja polttimoiden luku 44:stä 64:ään vuosina 1871—1876. Vuosina 1879—1880 tuotannon lasku oli romahdusmainen ja 8 polttimoa katosi markkinoilta. 1880-luvun alku oli jälleen voimakasta nousukautta, huippu saavutettiin vuosina 1884—1886 (vuonna 1884 oli polttimoita huippuluku, 71, ja vuonna 1886 tuotannon volyymi saavutti huippulukunsa). Mutta 1880-luvun lopussa viinateollisuus joutui vakavaan taloudelliseen kriisiin. Polttimoiden

18 Suomen tilastollinen vuosikirja 1914 taulukko 119.

19 Ks. ed. alaviite.

20 Suomen tilastollinen vuosikirja 1922 taulukko 92.

21 Suomen tilastollinen vuosikirja 1914 taulukko 119.

Taulukko 15. Viinan valmistajien luku, viinan tuotanto ja siihen käytetyt raaka-aineet 1875—1917.

Vuosi	Polttimot	Valmistus 50 % alkoh. milj. litr.	Maltaita (tn)			Vehnä (tn)	Ruis (tn)	Ohra (tn)	Kaura (tn)	Maissi (tn)	Siirappi ja sokeri (tn)	Peruna ym. juur. m³
			Ruis	Ohra	Kaura							
1875	62	11,2	1023	3308	—	91	13375	416	1556	125	—	177
1880	56	6,3	545	1850	232	3	5953	434	1443	143	—	404
1885	69	11,3	996	3560	137	410	8385	236	1819	3130	—	2943
1890	45	7,7	1252	1715	101	317	7610	312	381	776	15	1997
1895	26	5,1	147	1556	138	129	2411	113	172	3136	—	2934
1900	29	10,0	812	2840	103	—	4666	46	165	7791	70	424
1905	28	8,2	627	2904	45	—	4092	129	37	6124	315	1022
1910	29	5,2	302	2344	37	—	1233	32	28	5532	—	122
1915	4	1,5	206	1759	107	—	1013	—	123	1064	—	—
1917	4	1,0	217	1554	58	—	533	3	198	1275	—	—

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1914 taulukko 119 täydennettynä vuosia 1910, 1915 ja 1917 koskevin vastaavin tiedoin.

luku putosi 35:een (1888) ja tuotannon volyymi 4,3 miljoonaan litraan. Tästä iskusta ei viinateollisuus yksityisomistukselle perustuvassa muodossaan enää täydellisesti toipunut. Vuosina 1889—1891 oli lievä nousukausi, mutta jo vuosina 1892—1893 tuotanto ja polttimoiden luku jälleen voimakkaasti laski. Vuonna 1889 polttimoita oli ollut 48, mutta vuonna 1893 niitä toimi enää 30 ja tuotanto laski vuoden 1890 luvusta (7,7 milj. l) yli kolmanneksella. 1890-luvun loppupuolelle ajoittui vielä selvä nousukausi. Polttimoiden luku vakiintui vuoden 1893 laman johdosta 30 tienoille ja hiukan sen alle. 1900-luvun ensimmäisenä vuosikymmenenä tuotanto tasoittui 6—8 miljoonaan litraan vuodessa ja polttimoiden luku 20—29 välille. Tärkeimpänä syynä lienee ollut kieltolakisuunnitelmista johtunut investointien varovaisuus. Tämä voidaan päätellä siitä, että tuotannon lievä lasku tapahtui jälleen vuonna 1907 eli juuri samana vuonna, jolloin kieltolaki ensimmäisen kerran hyväksyttiin eduskunnassa. Vuosina 1910—1911 tuotantoa huomattavasti supistettiin ja vuonna 1911 se saavutti siihenastisen pohja-arvonsa (polttimoiden luku 20 ja tuotanto 3,5 miljoonaa litraa). Muina vuosina 1910-luvun alussa tuotanto pysytteli 5,2—5,5 miljoonan litran välillä. Tuotanto laski romahdusmaisesti vuonna 1915, jolloin 20 polttimoa lopetti toimintansa. Syynä oli asetus, joka kielsi muilta kuin myös hiivaa tuottavilta polttimoilta paloviinanvalmistuksen.[22]

[22] Säädös mainitaan Suomen tilastollisen vuosikirjan 1918—1920 asianomaisten taulukoiden perusteluissa. Selvyyden vuoksi on syytä korostaa, että viinan-

9. Mallasjuomien valmistus ei ollut läheskään yhtä riskialtis elinkeino kuin viinantuotanto. Suhdannevaihtelut olivat suhteellisen lieviä eikä rajoituspolitiikka oluen ja muiden mallasjuomien suhteen ollut yhtä rajua kuin viinantuotannossa. Kiristyvien rajoitusten aikana panimot saattoivat siirtyä valmistamaan alkoholijuoman käsitteen ulkopuolelle jääviä mietoja mallasjuomia ja virvoitusjuomia. Panimoiden luku vuosina 1891—1908 pysyi jokseenkin vakioidusti 87—90 välillä, työlaisten luku 1200—1600 välillä ja tuotanto noin 25—35 miljoonan litran välillä. Selviä suhdannevaihteluja esiintyi kyllä myös panimoteollisuudessa. Nämä ilmenevät tarkemmin seuraavasta taulukosta.

Taulukko 16. Mallasjuomatehtaiden valmistus vuosina 1891—1908

Vuosi	Panimoita	Työntekijöitä	Tuotannon arvo, br. tuh. mk	Tuotannon määrä tuhansina litroina		Raaka-aineita tonneina	
				Olut ja portteri	Kalja 1)	Kotim. vilja	Ulkom. vilja
1891	89	1411	7114	24931		2873	5575
1892	91	1309	6128	21744		3310	4036
1893	87	1136	5561	19347		1222	4841
1894	87	1182	5350	18841		1704	5502
1895	88	1267	6188	22019		1890	5700
1896	87	1352	7016	25372		1890	6360
1897	88	1451	7952	27780		2120	7046
1898	87	1509	8055	29569		4301	5179
1899	89	1571	8874	26994	7976	2945	3790
1900	87	1559	8003	28596	7732	2868	5225
1901	87	1508	8476	28091	7165	5537	3861
1902	85	1465	7254	24699	8931	3238	4216
1903	90	1421	6642	19200	3145	2561	4155
1904	89	1246	6507	20379	5643	1745	4771
1905	89	1257	6718	20973	4996	2224	3094
1906	86	1280	7507	23464	6354	2269	5718
1907	90	1390	8785	27930	5699	2) 7960	
1908	88	1315	7243	18055	2916	4154	

1) Tiedot kaljanvalmistuksesta 1891—1898 puuttuvat kokonaan tai ne sisältyvät olutta ja portteria koskeviin tietoihin. — 2) Maltaita.

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1914 taulukko 121.

Sen sijaan vuosina 1909—1916 panimoteollisuudessa tapahtui selvää keskittymistä. Mainittuna aikana panimoiden luku putosi 84:stä 47:ään.

---

tuotannon volyymit tarkoittavat tuotantoa 50-tilavuusprosenttiseksi viinaksi muunnettuina.

Tarkempia tietoja mallasjuomien valmistuksesta mainittuina vuosina saadaan seuraavasta taulukosta, josta ilmenee myös teollisuustilaston uudelleenjärjestelyjä.

Taulukko 17. Mallasjuomatehtaiden valmistus vuosina 1909—1916

A. Olut- ja portteritehtaat

Vuosi	Panimoja	Työntekijöitä	Tuotannon br. arvo, tuhansina markkoina	Tuotanto tuhansina litr. Porteri	Olut	Miedot mallasjuomat	Valmistukseen käytetty maltaita (tn)
1909	84	1036	6456	447	23581	2525	5312
1910	71	907	5659	164	14800	1735	3085
1911	67	885	5664	271	16825	1029	3481
1912	62	807	5635	228	16965	1040	3452
1913	60	820	5929	258	16971	944	3498
1914	58	807	4352	153	11317	1106	2332
1915	52	585	2907	133	4896	2098	1167
1916	47	660	5250	118	2862	11118	1915
			B. Kaljatehtaat				
1909	51	119	445				832
1910	57	163	885				979
1911	60	225	1361			16276	1190
1912	66	240*	1247*			17274	1241
1913	66	330	2112			20010	1561
1914	68	373	2598			20848	1723
1915	78	517	4717			25988	2444
1916	72	560	6136			26450	2505

* Tiedot kohdistuvat vain 45 tehtaaseen, joiden tuotannon määrä oli 14808 150 litraa

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1914 taulukko 120 ja vuosikirjojen 1916 ja 1919 vastaavat taulukot

Olut- ja portterituotanto oli jossakin määrin keskittynyttä paitsi tuotannon määrän suhteen myös alueellisesti Uudenmaan lääniin, jonka alueella sijaitsevassa 8 olutpanimossa oli työntekijöistä noin 34 % ja joiden tuotannon bruttoarvo oli lähes 42 % koko tuotannon arvosta.[23] Toisaalta taulukko ilmaisee, että mallasjuomatehtaat olivat keskimäärin varsin pieniä. Siitä näkyy myös selvästi tuotannon painopisteen siirty-

[23] Ks. Suomen tilastollinen vuosikirja 1914 taulukko 120.

minen oluesta ja portterista mietoihin mallasjuomiin ja mietojen mallasjuomien valmistuksen erittäin voimakas kasvu.

10. Alkoholijuomien koko tuotanto oli tarkoitettu kotimaiseen kulutukseen. Vienti ulkomaille oli erittäin vähäistä.[24] Alkoholijuomien tuonti sitä vastoin oli varsin merkittävää.

Taulukko 18. Alkoholijuomien tuonnin arvo 1904—1915 (1000 mk)

1904	5754
1905	5658
1906	5433
1907	5711
1908	6107
1909	6201
1910	8059
1911	9523
1912	10532
1913	10994
1914	6930
1915	6194

Lähde: Suomen tilastollisen vuosikirjan 1910 ja 1916 tuontitilasto

Tilastotiedot kieltolakiin johtaneen kehityksen taloudellisista edellytyksistä ja seurauksista ovat tarpeen siksi, että eräs tärkeimmistä kieltolain vastaisista argumenteista jo 1910-luvulla, mutta varsinkin 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa, oli se, että kieltolain johdosta valtio menettää huomattavan määrän verotuloja. Mallasjuomien valmistevero oli määrätty valmistukseen käytetyn maltaiden määrän mukaan. Vero oli progressiivinen ja suuret panimot joutuivat siis maksamaan korotettua veroa.[25] Paloviinasta maksettava progressiivinen valmistevero määräytyi

[24] Viennin vähäisyyttä osoittaa seuraava taulukko.

Vuosi	Viennin arvo (1 000 mk)
1910	7
1911	9
1912	20
1913	11
1914	62
1915	57

Lähde: Suomen tilastollinen vuosikirja 1916, tavaroiden vientiä koskevat taulukot.

[25] Ks. esim. 18. 11. 1897 annettu asetus suostuntaverosta mallasjuomain valmistamisesta 1 §.

valmistetun säännöllisväkevyyden (50 %) omaavan paloviinalitrojen määrän mukaan.[26] Olennaista on, että tuotannon vähentyessä argumentti valtion verotulojen supistumisesta menetti merkitystään kieltolain vastustamisperusteena.

4.3. Alkoholipoliittisesta argumentaatiosta kieltolain säätämisen yhteydessä

Alkoholipolitiikassa nykyaikana tavanomaisesti yleiseksi tavoitteeksi on asetettu alkoholin kulutuksen ja sen seurausten säätely/minimointi. Kieltolakia vaatineiden tavoitteeksi sellainen ei kuitenkaan ollut riittävää. Sillä pyrittiin pidemmälle, alkoholinkäytön kitkemiseen pois ihmisten käyttäytymisestä. Koska ihmiset voivat asettaa itselleen rationaalisia tavoitteita vain niissä rajoissa, joita vallitsevat tai syntymässä olevat aineelliset ja yhteiskunnalliset olosuhteet edellyttävät, on ilmeistä, että kieltolain tavoite oli jo alun perin irrationaalinen.

Edellä on jo tullut esille, että kieltolakia kannatettiin voimakkaimmin vasemmiston[1] ja maalaisliiton piirissä. On hyvin pidettävä mahdollisena, että vuoden 1907 tienoilla olisi enemmistö suomalaisista kannattanut kieltolain säätämistä,[2] eduskunnan enemmistö tuskin iski näin tärkeässä asiassa harhaan.

Kun sosiaalidemokraattisen puolueen kieltolain lähtäkohtana oli luokkataistelulinja, joka tosin oli vahvasti moraalisesti värittynyt, maalaisliitto perusti kieltolakiaatteensa moraaliselle närkästykselle. Raittiusliikkeessä oli myös aineksia, jotka pyrkivät tieteellisin alkoholin seurauksia koskevin tutkimuksin perustelemaan kieltolakikantaansa.[3] Eräiden

---

[26] Ks. 25. 11. 1897 annettu asetus siitä verosta, joka paloviinan valmistamisesta Suomessa on suoritettava ym. 1 §.

[1] Työväenpuolue jopa Oulun puoluekokouksessa kielsi toimihenkilöiltään alkoholinkäytön. Suhtautuminen alkoholinkäyttöön ei ollut kuitenkaan yksiviivaisia. Raittiusvelvoitus ei estänyt eräitä puolueen toimihenkilöitä käyttämästä runsaastikin alkoholia.

[2] Samoin *Tuominen,* Miksi kieltolaki epäonnistui? s. 8. Sitoutumatta raittiusliikkeeseen voinee hänen analyysinsä päätuloksiin yhtyä. Vrt. *Hytönen,* Suomen raittiusliikkeen historia s. 186 ss.

[3] Esimerkiksi A. A. Granfelt, Väinö Hakkila, Matti Helenius-Seppälä, Viljo Hytönen, Martti Kovero, Mikael Soininen, J. Valmari ja Väinö Voionmaa. Granfeltiä on usein pidetty raittiusliikkeen »isänä».

yhteiskunnallisten epäkohtien enemmän tai vähemmän merkittäväksi syyksi nähtiin juuri alkoholi. Esimerkiksi rikollisuuden ja alkoholinkäytön välillä on olemassa tiettyjä yhteyksiä, jotka voidaan luontevasti tulkita siten, että alkoholi on eräs rikollisuuden syy. Vallitsevaksi tulleen kriminaalipoliittisen käsityksen mukaan sen keskeisenä tehtävänä oli poistaa yhteiskunnasta kriminologisen tutkimuksen löytämiä rikollisuuden syitä ja sen avulla vähentää rikollisuutta.[4] Kieltolain vaatiminen voitiin siten lisztiläistä rikosetiologiaa analogisoiden valita toimintaohjeeksi. Onnistuneelta kieltolailta odotettiin siis seurauksena erilaisten yhteiskunnallisten epäkohtien poistumista tai ainakin vähentymistä, koska niihin vaikuttaneet syyt olisivat vähentyneet tai poistuneet.

Kun kieltolaki tuli voimaan 1. 6. 1919, vastustus oli sekä eduskunnassa että ilmeisesti myös yleisemminkin huomattavasti voimakkaampaa kuin 10—12 vuotta aikaisemmin. Vuoden 1917 II valtiopäivillähän jo lähes kolmasosa edustajista kannatti äänestyksissä vastustajien esityksiä. Kannanotto siihen, olisiko enemmistö suomalaisista kannattanut vai vastustanut kieltokakia sen voimaan tullessa, on huomattavasti spekulatiivisempi kysymys kuin kieltolain kannatus/vastustus vuosina 1906—1909. Kenties enemmistö olisi kansanäänestyksessä kannattanut kieltolakia, mutta tuskin se olisi ollut kovinkaan suuri. Toisaalta kysymys enemmistöstä ja vähemmistöstä lienee tässä tapauksessa turha. Kieltolaki oli luonteeltaan laki, joka ollakseen tehokas olisi vaatinut paljon enemmän kuin niukan enemmistön kannatuksen. Olihan virkamiehistössä, joka 1920-luvulla joutui vastuuseen lain toteuttamisesta, jo sitä säädettäessä säädettäessä melkoista vastarintahenkeä.

Kieltolakitaisteluun liittyi siis useita varsin monitahoisia taloudellisia, poliittisia ja aatteellisia aspekteja. Lopuksi asetetaan yhteenvedon tapaan vastakkain huomattavimpia kieltolain kannattajien ja vastustajien esittämiä argumentteja samasta kysymyksestä. Ne on poimittu valtiopäiväasiakirjojen ja eduskuntadebattien perusteluista.

Kieltolain kannattajat:	*Kieltolain vastustajat:*
— alkoholin haitat voidaan poistaa vain kieltämällä alkoholinkäyttö ja -valmistus,	— haittoja voidaan rajoittaa sääntelyjärjestelmällä (esim. Bratt-systeemi),

[4] Ks. siitä edellä s. 140 ss.

— »jos antaa pahalle pikkusormen, se vie koko käden»,	— ihmiset kykenevät pitämään itsensä kurissa alkoholin suhteen,
— alkoholijuomien tuotannolla ei elinkeinona ole moraalista oikeutta,	— alkoholijuomien tuotanto on luvallinen elinkeino, jota rajoitetaan ymmärrettävistä syistä oikeussäännöksin,
— alkoholinkäytön haitat ovat niin suuria, että yksityisten on luovuttava alkoholinkäytöstä yhteisten etujen hyväksi,	— vapaus itse määrätä omasta alkoholinkäytöstään on niin tärkeä asia, ettei yksityisiä voida pakottaa kieltäytymään nauttimasta alkoholia (tietyissä rajoissa),
— jos kieltolaki toteutetaan, valtio tosin menettää verotuloja, mutta se korvautuu monin verroin epäkohtien poistumisen aiheuttamilla kustannussäästöillä,	— jos kieltolaki toteutetaan, valtion tulot vähenevät,
— moraalisen raittiusvakaumuksen lisäksi tarvitaan kieltolakia alkoholismin hävittämisessä,	— kieltolaki on itsessään moraalisen vararikon julistus,
— kieltolakia rikottaisiin alkuaikoina, mutta ihmisten käyttäytyminen sopeutuisi siihen,	— kieltolakia rikottaisiin niin yleisesti, ettei sen tehokkaasta toimeenpanosta ole toivoa,
— alkoholituotannossa oleva pääoma ja työvoima voidaan melko helposti siirtää muihin elinkeinoihin,	— pääoman ja työvoiman uudelleen sijoittaminen tuottaa suuria vaikeuksia,
— alkoholiliikkeen harjoittajille ei mitään korvauksia,	— alkoholiliikkeen harjoittajille korvaus yleisistä varoista,
— kunnallinen kielto-oikeus ei sovellu alkoholipolitiikan pohjaksi, koska alkoholin turmelus leviää kunnasta, joka ei ole käyttänyt oikeuttaan,	— kunnallinen kielto-oikeus on parempi kuin kieltolaki,
— kieltolain toimeenpanon vaikeudet eivät ainakaan vähene, jos sen säätämistä viivytellään,	— kieltolain toteuttamisen edessä olevat vaikeudet ovat voittamattomia,
— alkoholi on myrkky,	— useimmissa yhteiskunnissa on käytetty joitakin terveydelle vahingollisia aineita huumaamiseen,

— rikosten estäminen on helpompaa, jos päihtymys on sinänsä merkki rikollisuudesta,
— lisätyt rajoitukset ovat vähentäneet alkoholijuomien kulutusta,
— kansan suuri enemmistö kannattaa kieltolain säätämistä,

— kauppasopimukset eivät estä kieltolain säätämistä,
— kieltolain vahvistamisen vitkuttelu eduskunnan enemmistö sivuuttaen loukkaa parlamentaarista demokratiaa.

— päihtymys on niin yleistä, että kieltolain toimeenpano ei onnistu,
— Norjan ja USA:n kieltolakikokeilut ovat täysin epäonnistuneet,
— enemmistöä ei ole mitattu ja sitä paitsi enemmistö ei voi pakottaa lailla vähemmistöä raittiuteen,

— kauppasopimukset eivät salli kieltolain säätämistä,
— kieltolain vahvistamatta jättäminen estää tekemästä vakavaa virhettä.

5. LUKU

TAISTELU SEKSUAALIMORAALISTA JA SEN HEIJASTUMINEN RIKOSLAINSÄÄDÄNNÖSSÄ

5.1. Seksuaalimoraaliset rintamat

1. Moraalisilla kysymyksillä viime vuosisadan lopun ja tämän vuosisadan alkupuolen yhteiskunnallisessa tietoisuudessa oli korostunut asema. Esimerkiksi kysymys kieltolaista oli voittopuolisesti moraalinen ongelma. Kirkon ja sitä tukeneiden kansalaisjärjestöjen piirissä sosialististen käsitysten leviämistä suomalaisten keskuuteen ei jätetty paheksumatta ja tällöinkin perusteet olivat paljolti moraalisia. Suomalaisille aiemmin tuntemattomien ajatussuuntausten kannatuksen lisääntyminen nähtiin vanhoillisissa piireissä hyvin usein uhkana juuri vallinneille moraalikäsityksille. Toisaalta viime vuosisadan loppupuolella teollistumiskehityksen nopeutuessa ja alueellisen liikkuvuuden lisääntyessä ihmisten käyttäytymistavat ainakin jossakin määrin vapautuivat aiemmista patriarkaalisista muodoista. Etenkin kirkko tunsi aiheellisesti vuosisataisen auktoriteettiasemansa horjuvan. Sen oli toisaalta mukauduttava kehitykseen, toisaalta kirkko ja sitä tukevat piirit halusivat itse aktiivisesti vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen.

Naisasialiike kiinnitti kirkon tavoin paljon huomiota moraalisiin kysymyksiin eikä raittiusliikekään malttanut pysyä vain kieltolakivaatimuksissa. Seksuaalimoraalisten debattien polttopisteessä oli muun muassa ohjesääntöinen prostituutio, jota arvostelivat kirkon ohella esimerkiksi Aleksandra Gripenbergin johtama Suomen Naisyhdistys, Naisasialiike Unioni, »Valkonauha»-liitto, Raittiuden Ystävät ja poliittinen vasemmisto. Ei voida kuitenkaan puhua yhtenäisestä moraalissävytteі-

sestä ryhtiliikkeestä, sillä eri kysymyksiä tarkasteltiin usein vastakkaisista näkökulmista.

Seksuaalipoliittisella alueella vuosien 1894 ja 1917 välisenä aikana muuttui rikoslainsäädäntö ja siihen liittyvät oikeussäännökset kahdessa asiassa. Vuonna 1907 senaatin päätöksellä lakkautettiin ohjesääntöinen prostituutio ja vuonna 1914 lievennettiin lapsenmurhasta ja sikiönlähdettämisestä säädettyjä rangaistuksia. Paineita muutoksiin oli olemassa erinäisissä muissakin kysymyksissä. Niihin liittyvät muutosvaatimukset tehtiin yleensä absoluuttisen seksuaalimoraalin omaksuneiden piiristä. Eduskunnassa ne tulivat esille mm. RL 20:7:n suojaikärajan korottamis- ja rangaistuksien koventamisvaatimuksina. Edelleen tehtiin aloitteita naisten suojaamiseksi kadulla tapahtuvalta miesten sopimattomalta lähestymiseltä, väkisinmakaamisen rangaistavuuden korottamiseksi ja RL 20:14:n tunnusmerkistön laajentamiseksi ja mielisairaan aviovaimon makaamisen kriminalisoimisesta.

2. Seksuaalimoraalisen keskustelun vaiheista viime vuosisadan lopussa ja tämän vuosisadan alussa on *Armas Nieminen* tehnyt laajan tutkimuksen.[1] Sen lähtökohtana on näkemys, että keskustelun rintamalinjat kulkivat *absoluuttisen* ja *relatiivisen seksuaalimoraalin* välillä. Absoluuttisella seksuaalimoraalilla voidaan katsoa olevan perustusnnusmerkkeinä monogaamisen ykseyden ideaali,[2] seksuaalisuuden negatiivinen arvottaminen,[3] sukupuolisuhteen välineellisyys, sen tarkoituksena on lähinnä suvun jatkaminen,[4] monogaamisen ykseyden ideaalista johtuva esiaviollisen ja avioliiton ulkopuolisen sukupuoliseurustelun kieltäminen,[5] masturbaation pitäminen »itsesaastutuksena» ja sen paheksumi-

---

1 *Armas Nieminen*, Taistelu sukupuolimoraalista (1951). Tutkimus oli alun perin tarkoitettu kolmiosaiseksi, mutta kaksi jälkimmäistä osaa on jäänyt saattamatta valmiiksi.

2 *Nieminen* m.t. s. 42 s. Ks. myös liite 1 s. 374.

3 *Nieminen* m.t. s. 44, 57, 155 s. Ks. myös liite 1 s. 375.

4 *Nieminen* m.t. s. 44; ks. myös liite 1 s. 375.

5 *Nieminen* m.t. s. 72 ss; Niemisen mukaan esiaviollinen yhdyselämä oli 1600—1800-luvun talonpoikaisyhteiskunnassa varsin yleistä. Tämän syynä hän pitää mm. koeavioliittoa ja sitä, että vihkiminen avioliiton päättämisessä sai vasta myöhään ja vähitellen ratkaisevan merkityksen rahvaanomaisilta käsityksiltä, joiden mukaan kihlauksella tai häillä ja lähiympäristön hyväksymisellä oli tässä suhteessa tärkein asema (s. 79).

nen,[6] homoseksuaalisuuden[7] ja eläimeen sekaantumisen tuomitseminen.[8] Myös muu poikkeavuus tuomitaan. Yhteiskunnan virallinen suhtautuminen sukupuolisuhteisiin oli 1800-luvulla selvästi absoluuttisen seksuaalimoraalin sävyttämä,[9] minkä ideaalisena taustana oli kirkon ja uskonnon voimakas asema.

Relatiivinen sukupuolimoraali lähtee keskeisissä kysymyksissä toiselta pohjalta kuin absoluuttinen. Absoluuttisen moraalin vartijat usein puhuvat siitä »moraalittomuutena». Silti relatiivinen seksuaalimoraalikin voi muodostaa sisäisesti johdonmukaisen eettisen ajatusjärjestelmän tai oikeastaan useampia, sillä relatiivisen seksuaalimoraalin lähtökohdat saattavat huomattavasti vaihdella. Monogaamisen ykseyden periaate ei ole tämän katsomustavan omaksuneille pyhä, vaan he hyväksyvät sekä esiaviollisen että avioliiton ulkopuolisen erotiikan. Relatiiviselle seksuaalimoraalille on ominaista seksuaalisuuden positiivinen arvottaminen, sen näkeminen eräänä ihmissuhteen aspektina. Se korostaa myös erotiikan itseisarvoa, sen myönteisyyttä sinänsä eikä vain suvunjatkamisfunktiota. Masturbaatiota pidetään vaarattomana ja luonnollisena, ja siihen liittyvien syyllisyydentuntojen katsotaan johtuvan absoluuttiseen moraaliin pitäytyvästä kasvatuksellisesta perinteestä. Homoseksuaalisuuteen ja muihin seksuaalielämän poikkeavuuksiin relatiivinen moraali suhtautuu suvaitsevasti. Suvaitsevaisuus ei tietenkään ole samaa kuin ihannointi. Relatiivinen sukupuolimoraali absoluuttiseen moraaliin suunnatussa kritiikissään pitää seksuaalisia tarpeita inhimillisinä välttämättöminä tarpeina, joiden tukahduttaminen saattaa aiheuttaa vahingollisia seurauksia.[10]

Seksuaalirikoskomitean (1967) mukaan yhtenäiskulttuurin vallitessa saatettiin absoluuttinen sukupuolimoraali yleisesti hyväksyä rikoslainsäädännön perustaksi.[11] Vuoden 1889 rikoslain siveellisyysrikoksia koskevat alkuperäiset säännökset perustuivat tällaiselle moraalikäsitykselle.[12] Koko virallinen suhtautuminen sukupuolielämään oli vuosisa-

---

6 *Nieminen* m.t. s. 99 s. ja 247 s.

7 *Nieminen* m.t. s. 100.

8 *Nieminen* m.t. s. 100.

9 Ks. *Nieminen* m.t. s. 70 ss.

10 Ks. esim. *Nieminen* m.t. s. 103 ss.

11 *Seksuaalirikoskomitean mietintö* s. 10.

12 *Seksuaalirikoskomitean mietintö* s. 6 s.

toja perustunut absoluuttiselle moraalikäsitykselle.[13] Sen sijaan lienee virheellistä sanoa, että absoluuttinen sukupuolimoraali olisi yleisesti hyväksytty rikoslainsäädännön perustaksi. Tutkimukset nimittäin osoittavat, että absoluuttisesta sukupuolimoraalista poikkeava käyttäytyminen oli feodaalisessa agraariyhteiskunnassa varsin yleistä ja että oli jopa joitakin siihen kehottavia epävirallisia normeja[14] (yöjuoksut, koeavio). Seksuaalikäyttäytyminen oli kaupunkien laajenevan työväestön keskuudessa oletettavasti vieläkin vapaampaa kuin torppariväestön ja maalaisproletariaatin piirissä. Sen sijaan absoluuttinen seksuaalimoraali rikoslainsäädännön perustana vastasi hyvin sivistyneistön piirissä vallinneita katsomuksia, ts. sitä asennejärjestelmää, joka oli vallitsevana kriminaalipoliittisen päätöksentekijäkunnan piirissä. Toisaalta relatiiviselle seksuaalimoraalille perustuvaa katsomusjärjestelmää ei ollut syntynyt, absoluuttista virallista moraalia uhmaava käyttäytyminen ei ollut siihen kohdistuvaa tietoista protestia.

Absoluuttisen sukupuolimoraalin omaksunut kirjallisuus oli viime vuosisadan lopussa ja tämän vuosisadan alussa seksuaalivalistuskirjallisuudessa ylivoimaisena enemmistönä:

Taulukko 19. Vuoteen 1919 mennessä Suomessa ilmestynyt sukupuolivalistus- ja -kasvatuskirjallisuus siinä ilmenevän moraalikäsityksen mukaan ryhmiteltynä.[15]

Ajanjakso	Julkaisut		Painokset	
	Absol. moraali	Relat. moraali	Absol. moraali	Relat. moraali
1865—1870	3	—	5	—
1871—1880	—	—	2	—
1881—1890	9	—	11	—
1891—1900	18	—	30	—
1901—1910	63	15	106	19
1911—1918	29	13	40	17
Yhteensä	122	28	194	36

Seksuaalivalistuskirjallisuudessa siis absoluuttisen moraalin kritiikki alkoi Suomessa suhteellisen myöhään, vasta 1900-luvun ensimmäisellä

---

[13] *Nieminen* m.t. s. 42—102, etenkin sivut 70—102.

[14] *Nieminen* m.t. s. 74 ss. Kirjoittaja korostaa kuitenkin talonpoikaisrahvaan seksuaalikäyttäytymisen ristiriitaisuuksia, ks. mm. s. 78, 83, 86.

[15] *Nieminen* m.t. s. 257. Teoksensa loppuun kirjoittaja on koonnut tämän

vuosikymmenellä. Muunlaisessa kirjallisuudessa ymmärtämys sitä kohtaan oli kyllä varhaisempaa perua.[16]

1800-luvun lopun säätyläistön absoluuttiseen seksuaalimoraaliin liittyi prostituution eettinen tukipylväs, kaksinaismoraali. Yleiset bordellit suljettiin Suomessa 1880-luvulla lähinnä sen vuoksi, että tuolloin alettiin tiedostaa bordellilaitokseen liittyvät sosiaaliset vääryydet ja alettiin voimakkaasti arvostella kaksinaismoraalia.[17]

3. 1900-luvun alussa naisen asemaa ja sukupuolimoraalia käsittelevää vallitsevan absoluuttisen moraalin kritiikkiä harjoitettiin kolmesta eri lähtökohdasta, nimittäin *utopistissosialistisesta* ajatussuunnasta, Forssan puoluekokouksesta lähtien työväenpuolueessa vallinneesta *marxilaisesta* yhteiskuntateoriasta sekä erilaisista *porvarillisista kulttuuriradikaalisista* virtauksista käsin. Utopistisen sosialismin, jolla lähinnä tarkoitetaan Fourierin, Saint-Simonin ja Owenin ym. hahmottelemia sosialistisia oppirakennelmia,[18] huomattavimpana suomalaisena edustajana pidetään usein Matti Kurikkaa.[19] Usein mainitaan samaan kategoriaan esimerkiksi A. B. Mäkelä[20] ja Veikko Palomaa.[21] Suurlakon jälkeisinä vuosina ilmestyi suomeksi mm. Laura Harmajan kirjoittama Robert Owenin elämäkerta ja Karl Kautskyn Thomas Morea käsittelevä kirja. Ruotsin kielellä oli Charles Fourieriin tutustuttu jo 1860-luvulla Vilhelm Bolinin[22] välityksellä.

Utopistisen sosialismin teoriat jäivät Suomessa ohimeneväksi vaiheeksi. Sen vuoksi ei liene syytä analysoida niiden seksuaalimoraalisia katsomuksia. Sen sijaan paljon merkittävämpää on kiinnittää huomiota vuosisatamme ensi vuosikymmenellä esitettyihin marxilaisiin sukupuolimoraalisiin aatteisiin.

---

kirjallisuuden luettelon ja samalla maininnut kirjojen pääsisällön, ks. liite 2 s. 376 ss.

16 Kaunokirjallisuudessa esim. 1700-luvulla K. F. Creutz ja J. M. Kellgren ja 1800-luvun alkupuolella C. J. L. Almqvist.

17 Ks. tästä arvostelusta *Nieminen* m.t. s. 118 ss.

18 Ks. niistä ja niiden marxilaisesta kritiikistä *Engels*, Sosialismin kehitys utopiasta tieteeksi, *Marx—Engels*, Valitut teokset II s. 103—137.

19 Ks. mm. *Nieminen* m.t. s. 199 ss. ja *Palmgren*, Joukkosydän I s. 73.

20 *Palmgren*, m.t. I s. 87 s.

21 *Nieminen* m.t. s. 203 ss.

22 Vilhelm Bolin (1835—1924) oli Suomessa varsin tuntematon, mutta kansainvälisesti arvostettu filosofi, joka toimi pitkään Helsingin yliopiston kirjastonhoitajana. Lähinnä hänen filosofiansa liittyi Ludwig Feuerbachiin.

4. Poleeminen *Kommunistisen puolueen manifesti* ilmaisi selkeästi marxilaisen sukupuolimoraalin periaatteita. Esitettyihin syytöksiin perheen hävittämisestä vastataan porvarillisen perhelaitoksen arvostelulla. Porvarillinen perhe perustuu pääomaan, yksityistuloon ja täydellisesti kehittyneenä se on olemassa vain porvaristoa varten. Sen käänteispuolena on proletaaristen perhesuhteiden hävittäminen ja prostituutio. Syytöksiin pyrkimisestä vaimojen yhteisyyteen vastataan myös porvarillisen moraalin ja marxilaisuuden vääristelyn arvostelulla. Porvarillinen käsitys näki vaimossa manifestin mukaan pelkän tuotantovälineen, sillä tuotantovälineiden yhteisyydestä tehtiin johtopäätös, että naisten kohtaloksi tulee sama yhteisyys. Päinvastoin kysymys on naisen kohottamisesta pois pelkän tuotannonvälineen asemasta. Naisten yhteisyyttä ei tarvitse ottaa käyttöön, koska se on melkein aina ollut olemassa. Kapitalististen tuotantosuhteiden hävittämisen mukana häviää myös niistä johtuva vaimojen yhteisyys, so. julkinen ja salainen prostituutio.[23]

Manifestin perhe- ja sukupuolimoraalin selville saamiseksi se on luettava tarkasti. »Perheen hävittäminen» ei tarkoita perheen hävittämistä yleensä ja promiskuiteettia tai polygamiaa sen tilalle, vaan porvarilliselle yhteiskuntakäsitykselle perustuvan perheinstituution, siis taloudelliseen sidonnaisuuteen pohjautuvan perheen, hävittämistä ja sen korvaamista toisenlaisella perheinstituutiolla. Tämän »toisenlaisen perheen» luonnehdintaa ei manifestissa kuitenkaan suoriteta. Toinen teema on kapitalistisen yhteiskuntajärjestelmän aiheuttama työväestön perhe-elämän rikkoutuminen. Manifesti sanoutui selväsanaisesti irti myös naisten yhteisyydestä.

Vuonna 1903 ilmestyi suomeksi *Wilhelm Liebknechtin* kirjanen »Hyökkäystä ja puolustusta» (alkuteos »Zu Trutz und Schutz», 1871). Siinä nimenomaan torjuttiin se, että sosialistinen liike haluaisi moniavioisuutta. Päinvastoin siitä moniavioisuudesta, johon proletariaatin nuoret naiset joutuivat antautumaan, nimittäin prostituutiosta, oli päästävä eroon. Avioliitto, joka perustuu taloudellisille laskelmille, on itse asiassa prostituutiota, vaikka se olisi kirkon siunaama.[24] Syytöksen, että työväenliike pyrkisi hävittämään perheinstituution sinänsä, torjui myös *Karl Kautsky Erfurtin ohjelman selitysteoksessa.* Sen sijaan kapitalistinen yhteiskunta

[23] *Marx—Engels,* Kommunistisen puolueen manifesti, Valitut teokset I s. 8 ss., erityisesti s. 22—24.

[24] *W. Liebknecht,* Hyökkäystä ja puolustusta s. 41—43.

Kautskyn mukaan hävittää työläisten perhe-elämän valopuolet, jättää jäljelle varjopuolet ja sulkee naiset julkisen elämän ulkopuolelle. Naisen kohtalona on kahdenkertainen taakka, sillä siirtyessään teollisuuden palvelukseen hän ei vapaudu kotitalouden hoidosta.[25] Valheellisena Kautsky piti syytöstä »vapaan rakkauden» vaatimisesta (so. naisten yhteisyydestä). Prostituution pääsyynä pidettiin naisten taloudellista asemaa, joka pakottaa naisia antautumaan prostitutioiduiksi. Sen sijaan porvarillisen perhelaitoksen kritiikki jäi Kautskylla tässä yhteydessä miedommaksi kuin esimerkiksi Liebknechtillä ja manifestissa, koska sitä ei nimenomaisesti rinnastettu prostituutioon.[26]

Marxilaisuuden klassikoiden katsomuksia perheestä, naisen asemasta ja seksuaalimoraalista tunnettiin lukuunottamatta Kommunistista manifestia vuosisadan alussa varsin vähän.[27] Etenkin Lenin pysyi suomalaiselle yleisölle jokseenkin tuntemattomana. Toisaalta heidän katsomuksensa eivät olennaisesti poikenneet siitä, mitä edellä on puhuttu Kautskyn ja Liebknechtin teoksista. Epäilyksittä tärkeimmän puheenvuoron työväenliikkeen kannalta siveellisyyskysymyksissä Suomessa sai *August Bebel*, jonka teos »Nainen ja sosialismi» ilmestyi suomeksi vuonna 1904 ja uutena painoksena 1907.[28] Prostituutiota Bebel piti porvarillisen yhteiskunnan välttämättömänä yhteiskunnallisena instituutiona, kuten poliisia, vakinaista armeijaa, kirkkoa ja liiketaloudelliseen ajatteluun perustuvaa taloudellista yritteliäisyyttä.[29] Perheen perustaminen ja naisen aseman turvaamisen välttämättömänä edellytyksenä oli elämän materiaalisten perustarpeiden tyydyttämisen varmistaminen kaikille yhteiskunnan jäsenille.[30] Avioliitosta oli porvarillisessa yhteiskunnassa muodostunut taloudellisen spekulaation kohde[31] ja rahaliitto.[32] Muodolli-

---

[25] *Kautsky*, Erfurtin ohjelma (1974) s. 61 s. ja 157 ss. Kautskyn teos ilmestyi suomeksi v. 1899 ja 1907 J. K. Karin kääntämänä.

[26] *Kautsky* m.t. s. 62 s. ja s. 157 ss.

[27] Ks. niistä kokoomateos *Marx—Engels—Lenin*, Nainen, perhe ja yhteiskunta.

[28] Kirjan käänsi Yrjö Sirola. Sen ensimmäisen painoksen nimenä oli sensuurin takia »Nainen ja yhteiskunnallinen kysymys». Toinen painos ilmestyi jo »oikealla» nimellä. Tässä tutkimuksessa olevat viittaukset Bebelin teokseen ovat saksankielisestä 44. painoksesta.

[29] *Bebel*, Die Frau und der Sozialismus s. 174.

[30] *Bebel* m.t. s. 106.

[31] *Bebel* m.t. s. 111.

[32] *Bebel* m.t. s. 112.

sesti ja oikeudellisesti mies ja nainen olivat tasavertaiset, todellisuudessa asian laita oli toinen.[33] Perheiden hajoamisen perussyyt eivät ole moraalisia vaan taloudellisia.[34]

Johtavana ajatuksena marxilaiseen ajatteluun pohjautuvassa moraalikäsityksessä on ollut sen relatiivisuus; moraalikäsitykset ja perheinstituution luonne kuvastavat yhteiskunnassa vallitsevaa tuotantotapaa. Sen sijaan »vapaata rakkautta», prostituutiota, perheen hävittämistä yleensä, kaksinaismoraalia, naisen poljettua asemaa ja avioliittoon liittyvää taloudellista spekulointia vastaan julistettiin armoton tuomio. Yleensä seksuaalimoraalia koskevat kysymykset eivät sinänsä ole marxilaisia ajattelijoita innostaneet.[35] Tärkeämpää on ollut tarkastella perheinstituutioon liittyviä sosiaalisia lainomaisuuksia, niiden ilmauksia ja muutoksia. Toisaalta pidettiin selvä välimatka tolstoilaiseen tai kristillisen etiikan jyrkimmässä muodossaan propagoimaan askeesiin.[36]

5. Sosialistisen liikkeen valtavirtausten ulkopuolella on kyllä esiintynyt pitkällekin menevää seksuaaliradikalismia ja »vapaan rakkauden» apostoleja.[37] Seksuaalinen radikalismi oli vuosisadan alussa luonteenomaista erilaisille kulttuuriradikaalisille virtauksille. Niistä on vaikea antaa samankaltaista yleisluontoista kuvaa kuin marxilaisuudesta lähteneistä ajatuksista. Niiden piirissä tunnettiin kuitenkin enemmän tai vähemmän myötätuntoa sosialistista liikettä kohtaan, vaikkei siihen suoranaisesti sitouduttu. Toisena luonteenomaisena piirteenä oli lagerborgimainen uskonnon- ja kirkonvastaisuus, vaatimukset uskonnonvapauden laajentamisesta ja kirkon ja valtion erottamisesta.[38] Kolmantena piir-

---

33 *Bebel* m.t. s. 111.

34 *Bebel* m.t. s. 131 s.

35 Ks. *Clara Zetkin,* Muistelmia V. I. Leninistä, *Marx—Engels—Lenin,* Nainen perhe ja yhteiskunta s. 199 ss.

36 1900-luvun alussa ilmestyi edellä mainittujen teosten lisäksi *Engelsin* »Perheen, yksityisomistuksen ja valtion alkuperä», *Kautskyn* »Etiikka ja materialistinen historiankäsitys» ja »Lisääntyminen ja kehitys luonnossa sekä yhteiskunnassa» sekä *Joseph Dietzgenin* »Sosiaalidemokraattisia siveyskäsitteitä». Sen sijaan Sosialistinen aikakauslehti, jota vuosina 1906—1908 toimittivat Kuusinen, Gylling, Sirola ja Sulo Wuolijoki, ei sisältänyt tiettävästi kirjaesittelyjä lukuun ottamatta sukupuolimoraalia käsitteleviä aiheita. Ks. myös *Palmgren,* Joukkosydän I s. 50 ss.

37 Kuten edellä mainitut Matti Kurikka ja Veikko Palomaa. *Nieminen,* Taistelu sukupuolimoraalista s. 227 ss. lukee tällaiseksi myös esim. A. F. Tannerin.

38 Tästä piirteestä ks. edempänä puhuttaessa jumalanpilkasta.

teenä oli jyrkähkö seksuaalimoraalinen relativismi ja näkyvä esiaviollisten ja avioliiton ulkopuolisten suhteiden hyväksyvä propagointi ja äärimmillään seksuaalinen hedonismi.

Tällaisen kulttuuriradikaalisen suunnan edustajina vuosisadan vaihteen tienoilla ja 1910-luvulla voidaan esittää mm. *Ellen Key*,[39] *Rolf Lagerborg*,[40] ruotsinkielisen *Euterpe*-lehden piiri, johon Lagerborg lukeutui, *Anton Nyström*,[41] jonka ajatuksia voitaneen jossakin määrin pitää nykyaikaista seksuaalivalistuskirjallisuutta vastaavina. Seksuaalimoraali haluttiin rakentaa lääketieteelle ja sosiologialle eikä kristilliselle etiikalle. Nieminen mainitsee tällaisena myös sveitsiläisen psykiatrin ja juristin *August Forelin* jonka teos »Sukupuolikysymys» oli Niemisen mielestä tieteellisesti vakuuttavin meillä tuolloin tunnettu relatiivista seksuaalimoraalia ymmärtävä teos.[42] Erityisesti Lagerborg perusti käsityksensä jyrkälle positivistiselle tieteenkäsitykselle. Avoimimpana hedonistisen seksuaalimyönteisyyden propagoijana Nieminen mainitsee *A. F. Tannerin*, jolla suurlakon tienoilla oli yhteyksiä työväenliikkeeseen. Myöhemmin ne katkesivat ilmeisesti Tannerin riittämättömän luokkatietoisuuden vuoksi.[43]

6. Sekä seksuaali- että yhteiskuntaradikaalisten aatteiden maihinnousu aiheutti pelkoa ja suuttumusta sekä sen mukana vastavaikutuksen julkisessa keskustelussa. Radikalismin vastaisen kamppailun vaikutusvaltaisimmat puheenvuorot tulivat *kirkon*, *virkamiehistön* ja poliittisen *oikeiston* taholta. Absoluuttisen seksuaalimoraalin puolustusta havaittiin kuitenkin voimakkaana alkiolaisessa *agraariliikkeessä* ja jonkin verran myös *työväenliikkeen* piirissä, etenkin sen *naisjärjestöissä*.

Kristillisen etiikan pohjalta lähti ruotsalainen lääkäri *E. W. Wretlind*. Kolmessa 1890-luvulla ilmestyneessä kirjassaan Wretlind oli sillä yleisellä kannalla, ettei esimerkiksi ehkäisyvälineiden käyttöä voida hyväksyä.

---

39 Ellen Key oli ruotsalainen naisasianainen, ks. hänen toiminnastaan *Nieminen* m.t. s. 168 ss.

40 Rolf Lagerborg tunnetaan mm. siviiliavioliiton uranuurtajana myös käytännöllisestä elämästään. Alistumatta kirkolliseen vihkimiseen hän antoi Viipurin RO:n vuonna 1903 julistaa itsensä ja morsiamensa aviopuolisoiksi NK 3:9:n nojalla. Lagerborg väitteli vuonna 1903 tohtoriksi Pariisissa moraalifilosofisilla tutkimuksilla.

41 *Anton Nyström* oli ruotsalainen lääkäri ja Tukholman työväenopiston johtaja. Hänen kirjansa »Sukupuolielämä ja sen lait» ilmestyi Suomessa v. 1904.

42 *Nieminen* m.t. s. 220 ss.

43 *Nieminen* m.t. s. 227 ss.

Nuorison vaarallisin vihollinen oli — masturbaatio.[44] Yhteiskunnallisten epäkohtien ja kaksinaismoraalin kriitikistä lähti mm. *Minna Canth* arvostellessaan Ellen Keyn ajatuksia.[45] Nuorisoseuraliikkeen kantaa hahmotteli (kristilliseltä pohjalta) *Juho Hietanen,* jonka arvostelun kohteina olivat nuorison vallattomat tavat ja varsinkin yöjuoksut,[46] ja (yhteiskunnalliselta pohjalta) *Santeri Alkio.*[47]

Ellen Keyn sukupuolimoraalisia ajatuksia arvosteli Canthin ohella laajasti myös *Th. Rein.* Rein teki darwinistisesta kehitysopista vastakkaisen johtopäätöksen kuin Key: hän korosti kehityksen hitautta ja jyrkkien muutosten harvinaisuutta. Analogiaa historiallisen oikeuskoulun ja yleiskäsityksiin on vaikeata olla havaitsematta. Erityisesti Rein arvosteli sitä, ettei Key tuominnut irrallisia sukupuolisuhteita. Keyn kannattamaa äidinpalkkaa Rein vastusti. Reinin mielestä kehitys kulki kohti monogamian vahvistumista, joten lainsäädännön oli syytä tukea sellaista kehitystä. Avioliittoinstituutiota ei voitu perustaa Keyn tavoin pelkälle tunteelle. Rein arvosteli Keyn ajatuksia yhteisen edun liiaksi syrjäyttävästä individualismista.[49]

Turvautumatta uskontoon puolusti tunnettu lääkäri *Max Oker-Blom* absoluuttista seksuaalimoraalia lähinnä sosiologispsykologiselta kannalta. Hän piti nuorison suojaamista masturbaatiolta erityisen tärkeänä. Muutoinkin Oker-Blom puolusti sellaisia katsomuksia perheestä, joita nykyisin pidetään vanhanaikaisina ennakkoluuloina.[50] Kirkollisella taholla Oker-Blomin vastine oli *Paavo Virkkunen,* myöhemmin tunnettu konservatiivinen poliitikko. Virkkusen absoluuttiselle moraalille perustuva kirjoittelu oli varsin laajaa.[51] Kaksi muutakin oikeistoteologia, *Erkki*

---

44 *Wretlind,* Miesten siitinelo säännöllisessä ja kivulloisessa tilassa, Porvoo 1893, uudet painokset 1895, 1902 ja 1908, Naisten siitinelo säännöllisessä ja kivulloisessa tilassa, Porvoo 1894, u.p. 1898, 1905, 1909 ja 1921 sekä Nuorison vaarallisin vihollinen, Porvoo 1894. Teokset suomensi Vihtori Peltonen (Johannes Linnankoski).

45 *Minna Canth,* Arvostelu neiti Ellen Keyn viime lausunnoista naisasiasta, Helsinki 1896.

46 *Juho Hietanen,* Sukupuolisuhteista ennen ja nyt. Tampere 1897.

47 *Santeri Alkio,* Muutamia nuorisoseurojen jäsenten velvollisuuksia, Vaasa 1899.

48 Käyttämättä.

49 *Th. Rein,* Finsk Tidskrift 1904 s. 112 ss.

50 Oker-Blomin käsityksistä yleisesti ks. *Nieminen* m.t. s. 189 ss. ja 240 ss.

51 Virkkusen teosten pääsisällöstä ks. *Nieminen* m.t. s. 242 ss.

Kaila ja *K. R. Kares*, jotka myös tunnettiin poliitikkoina, esittivät julkisuudessa samantapaisia ajatuksia.[52] Vapaamielisiä käsityksiä vastaan hyökkäsi vuonna 1907 Helsingissä esitelmiä pitänyt ruotsalainen lääkäri, filosofian tohtori ja uskonnollinen saarnaaja *Henrik Berg*. Erityisesti Bergin arvostelun kohteena olivat Ruotsista tulleet vapaamieliset aatteet kuten Ellen Keyn ja Anton Nyströmin, mutta myös Forelin »vapaan rakkauden teoria». »Vapaasta rakkaudesta» ovat seurauksia mm. laittomat abortit, itsemurhat, lapsenmurhat, prostituoiduiksi joutuminen ja sukupuolitautien leviäminen yms.[53] Sukupuolielämän välinearvoa ja masturbaation vaarallisuutta tähdensivät julkisessa toiminnassaan ruotsinkielisen raittiusliikkeen vaikuttajat *Wilhelm ja Julia Sucksdorff*.[54] Absoluuttisen seksuaalimoraalin vartijoina voidaan vielä mainita kirkon uskonnon, ja oikeiston piiristä mm. norjalainen pappi *Fredrik Klaveness*,[55] jolta esimerkiksi Virkkunen sai Niemisen[56] mielestä paljon vaikutteita, *Pietari Päivärinta*,[57] *Antti Pietilä*,[58] *B. H. Päivänsalo*, josta myöhemmin tuli oikeistopoliitikko.[59] Tolstoilaista asketismia edusti näkyvimmillään *Arvid Järnefelt*.[60]

Absoluuttinen sukupuolimoraali sai kannatusta jossakin määrin myös

---

52 Ks. mm. *Kaila*, Yhteiskunnallisen siveysopin alalta, Helsinki 1908 ja *K. R. Kares*, Varjele sydämesi, Helsinki 1904, u.p. 1905 ja 1908.

53 Bergin ajatuksia on selostanut *Nieminen* m.t. s. 245.

54 Ks. esim. *W. Sucksdorff*, Kehitys-ijän siveelliset vaarat, Helsinki 1900 ja *J. Sucksdorff*, Några ord till förlofvade och gifta, Helsinki 1900 ja Naisen velvollisuudet lasten siveellisen kasvatuksen suhteen, Helsinki 1908, sekä Rakkaus ja onni, Helsinki 1917.

55 *Klavenessin* julkaisuja on suomennettu mm. Aikamme kanta kysymyksestä: Sukupuolista puhtautta nuoruusvuosina vai eikö? Helsinki 1903, Sukuvietin oikea sija ja merkitys persoonallisuudessa, Helsinki 1903, Nuoruusajan ensi epäsiveellisyys sekä vapautuminen siitä ja sen seurauksista, Helsinki 1904. Kaikki mainitut olivat Paavo Virkkusen suomennoksia.

56 Ks. *Nieminen* m.t. s. 237.

57 *Päivärinta*, Siveellisyysolot Pohjanmaalla rahvaan keskuudessa, Helsinki 1905.

58 *Pietilä*, Miesten sukupuolisiveys. Kuopio 1907 ja Siveellisyyskasvatus kodissa, Kuopio 1913.

59 *Päivänsalo*, Avioliittokysymys Paavalin ja vapaan rakkauden kannalta, Porvoo 1911 ja Uuden ajan orjatar, Porvoo 1912. Jälkimmäinen kirja on prostituutionvastainen kiistakirjoitus.

60 *Järnefelt*, Puhtauden ihanne, Helsinki 1897 ja Kirjeitä sukupuolikysymyksestä, Helsinki 1918. Järnefeltin toiminnasta ks. *Nieminen* m.t. s. 158 ss.

vasemmiston piirissä, erityisesti sosiaalidemokraattisen naisliikkeen keskuudessa. Se ei tietenkään nojautunut kristilliseen sukupuolimoraaliin, vaan eräiden kieltämättömien epäkohtien, kuten kaksinaismoraalin, prostituution, naisten alistetun aseman, lapsenmurhien ankaran rankaisemisen jne. yhteiskunnallisten seurausten arvosteluun. Vasemmiston arvostelu lähti yleensä eksplisiittisesti siitä, että sukupuolimoraaliin liittyvät yhteiskunnalliset epäkohdat kohtaavat pahimpina työväenluokan naisia ja lapsia. Perusta oikeastaan oli sama kuin Bebelin teoksessa, mutta siitä tehtiin absoluuttista sukupuolimoraalia tukevia johtopäätöksiä. Huomattavimpina vaikuttajina mainitsen vain kaksi, *Hilja Pärssisen* (Liinamaa) ja *Miina Sillanpään*. Kumpikin kuului työväenliikkeen poliittiseen johtoon ja heidän parlamentaariseen toimintaansa tutustutaan edempänä. Pärssisen tunnetuin julkaisu seksuaalimoraalia koskevista kysymyksistä lienee ollut vuonna 1908 ilmestynyt »Porvarit työläisten avioliiton ja perheen vihollisina», jonka nimikin ilmaisee ylinajatuksen.[62] *Kristillinen työväenliitto* sen sijaan perusti relatiivisen seksuaalimoraalin arvostelunsa yleensä kristilliseen etiikkaan.[63]

Eräät huomattavimmista oikeusoppineista osallistuivat myös relatiivisen sukupuolimoraalin arvosteluun. *Forsman* arvosteli vuonna 1881 Valvojassa Venäjällä kannatusta saaneita erilaisia vallankumouksellisia aatteita ja niiden perhemoraalista radikaalisuutta.[64] Absoluuttisen seksuaalimoraalin eräitä perusolettamuksia, ainakin avioliiton ja perheen yhteiskunnallisesta merkityksestä, voidaan johtaa *R. A. Wreden* naimiskaaren luentojen johdannosta. Hän ei nimittäin anna avioliitolle tai perheelle itsenäistä ja itseisarvoista seksuaalista funktiota.[65] Varsin selvästi 1910-luvulla huomattavimpien oikeusoppineiden piirissä vallinnutta sek-

---

62 *Nieminen* m.t.s. 252 ss. Hilja Pärssisen muusta kirjallisesta toiminnasta ks. *Palmgren,* Joukkosydän I s. 197 ss.

63 Ks. *Nieminen* m.t. s. 254 s.

64 *Forsman,* Valvoja 1881 s. 438 ss. Myös oppikirjoissaan Forsmanilla on kohtia, joista voidaan nähdä absoluuttisen seksuaalimoraalin heijastumia, ks. esim. *Forsman,* De särskilda brotten II s. 44.

65 Ks. *Wrede,* Naimiskaaren luennot s. 3: »Kaikkien perheoikeuksien yhteisenä perustuksena ja edellytyksenä on avioliitto, joka on miehen ja naisen laillinen yhdistyminen keskinäiseen ja täydelliseen yhteiselämään elinajaksi. .... Avioliitto perustuu sukupuolien erilaisuuteen, ja sen tarkoituksena on, paitsi suvun voimassapitäminen ja lasten kasvattaminen, myöskin aviopuolison keskinäinen avunanto ja tukeminen.» Vrt. *Allardt—Littunen,* Sosiologia (3. p., 1964) s. 96—97, jossa erotetaan suvunjatkamis-, sukupuolinen ja kasvatus- eli sosialisaatiofunktio.

suaalimoraalista käsitystä heijasti *Antti Tulenheimon* laaja artikkeli siveellisyyysrikoksista,[66] josta tulee myöhemmin tarkemmin puhetta. Myöhemmin tulee puhetta myös samaa asiaa koskevasta vuonna 1914 valmistuneesta lainvalmistelukunnan ehdotuksesta eräiden siveellisyysrikosten rangaistusten korottamiseksi.[67]

5.2. Lapsenmurhaa ja sikiönlähdettämistä koskevien säännösten lieventäminen

1. Vuoden 1889 rikoslainsäädäntöä edeltäneinä vuosisatoina lapsenmurha muodosti erään keskeisimmistä kriminaalipoliittisista ongelmista. Ruotsin keskiaikaisissa laeissa ei lapsenmurhaa ollut itsenäisenä rikostunnusmerkistönä, vaikkakin Maunu Eerikinpojan maanlaissa ja kaupunkilaissa oli sellaisen esimuotoja.[1] Erityinen lapsenmurhan tunnusmerkistö kehittyi vähitellen oikeuskäytännön myötä 1500-luvulta alkaen ja 1600-luvun rikosoikeudellisissa erikoislaeissa, joissa oli havaittavissa Constitutio Criminalis Carolinan vaikutusta.[2]

Lapsenmurhaa ja siihen verrattavia rikoksia koskeva problematiikka tuli polttavaksi Euroopassa myöhäiskeskiajalla sen vuoksi, että kirkko pyrki voimakkaasti rajoittamaan avioliiton ulkopuolisia seksuaalisuhteita. Niihin kohdistuneet sanktiot kehittyivät ankarampaan suuntaan. Kirkko ohjasi moraalikäsityksiä avioliiton ulkopuolella tapahtuneita seksuaalisuhteita tuomitsevampaan suuntaan. Avioliiton ulkopuolella tapahtuneesta seksuaalisuhteesta raskaaksi tulleilla naisilla oli siten ilmeisiä psykologisia paineita salata raskaus ja lapsen syntyminen. Kirkon moraalikasvatuksen vaikutuksesta siis lapsenmurhan ja sikiönlähdettämisen tyyppisiin rikoksiin johtavat sosiaaliset ja psykologiset vaikutustekijät lisääntyivät.

Vuoden 1734 lain rikoskaaren 16 luvussa oli hyvin ankaria säännöksiä lapsenmurhasta ja sikiönlähdettämisestä.[3] Kustaa III esitti 1770-luvulla

---

66 *Tulenheimo* LM 1914 s. 6 ss. ja s. 49 ss.

67 *Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1914: 2.*

1 *Anners,* Humanitet och rationalism s. 106 s.

2 *Anners* mt. s. 106, 108 ss.

3 Ehkä on syytä siteerata RK 16 luvun säännökset in extenso:

16 Cap. Om barnamord.

1 §. Kona, som af oloflig beblandelse varder hafvande, och thet ej uppenbarar förr födslen, söker enslighet vid sielfva födslen, och therefter lägger fostret

kuolemanrangaistuksen poistamista kyseisistä rikoksista, mutta säädyt vastustivat. Hallinnollisella säädöksellä kuolemanrangaistuksen käyttö rajoitettiin tahallisiin lapsenmurhiin.[4] Suomessa lapsenmurhaa ja siihen varrattavia rikoksia koskevat säännökset uudistettiin vasta vuoden 1866 LapsenmurhaA:lla, joka oli voimassa vuoden 1870 alusta huhtikuuhun 1894.[5]

Lapsenmurhan muihin henkirikoksiin verrattuna lievemmän kohtelun perusteena on yleensä pidetty sitä poikkeuksellista tilaa, jossa nainen yleensä synnytyksen yhteydessä ja sen jälkeen on. Vuosisadan vaihteen tienoilla oli yleinen sellainen käsitys, että lapsen synnyttämisen aiheuttama ns. kunniapakkotila saattoi tulla kysymykseen vain avioliiton ulkopuolisen sukupuolisuhteen johdosta.

2. Alkuperäiset rikoslain säännökset lapsenmurhasta, sikiönlähdettämisestä ja luvattomasta sekaannuksesta syntyneen lapsen heitteillepanosta olivat varsin ankarat. Tässä yhteydessä ei ole tarpeen ryhtyä selvittämään niiden vaiheita rikoslakia valmisteltaessa. Kuitenkin näyttää siltä, ettei säännösten sisällöstä enää loppuvaiheen valtiopäiväkäsittelyssä ollut perustavaa laatua olevia erimielisyyksiä. Vuoden 1885 valtiopäiville annetu rikoslakiehdotus[6] sisälsi seuraavat säännösehdotukset:

å lön; hon skal halshuggas och i båle brännas, ehvad hon föregifver fostret vara dödt födt, eller ej fullgångit. Varder thet genast framskaffadt, och pröfves thet ej fullgångit vara, eller finnes ej något våldsamt tekn ther å; tå straffes modren med ris, fängelse, eller arbete; plichte ock thertil för lägersmålet.

2 §. Nu hafver sådan kona haft missfödsel, som af vådeligt fall, eller annor händelse timad är, och hafver hon ej lagdt fostret å lön, utan thet genast uppenbaradt, och gitter visa orsak til missfödslen; plichte tå för lägersmålet allena.

3 §. Förgiör, eller fördrifver, kona sitt foster; miste lifvet. Samma lag vare om then, som thertil råder eller hielper.

4 §. Hafver någor sökt at fördrifva fostret, äntå at ingen verkan ther å följde; böte hundrade daler, eller plichte med kroppen.

5 §. Vräker kona sitt foster ut å mark, eller gato, så at thet af hunger, kiöld, ellen annor händelse dör; hafve förverkadt lifvet. Varder fostret med lif uptagit, men lider theraf til sin helso; straffes kona med ris. Får thet ej skada theraf, plichte hon äntå med fängelse på viss tid, efter omständigheterna.

Oikeuskäytäntö Ruotsissa ja Suomessa ei edes 1700-luvulla vastannut lain ankaraa kirjainta, ks. *Anners* m.t. s. 144 ss.

[4] Ks. *Olivecrona,* Om dödsstraffet s. 36 ss. ja *Anners* m.t. s. 207 ss.

[5] Vuoden 1866 LapsenmurhaA:n synnystä ks. esim. *Blomstedt,* Rikoslakireformin ensimmäiset vaiheet s. 469 ss., 481 s.

[6] Keis. Maj. Es. 38/1885.

22: 1. Jos nainen, joka luvattomasta sekaannuksesta on tullut raskaaksi, synnyttäessään taikka sen jälkeen tahallansa on tappanut sikiönsä omalla kädellään, panemalla sen surmille, tahi laiminlyömällä mitä sikiön elossa pysyttämiseksi olisi ollut tarpeellista; niin rangaistakoon lapsenmurhasta vähintään kahden ja korkeintaan kymmenen vuoden kuritushuoneella.

Yritys on rangaistava.

Se, joka tässä rikoksessa on osallisena, rangaistakoon niinkuin osallisuudesta murhassa tahi tahallisessa tapossa.

22: 5. Jos nainen on tahallansa ajamalla ulos taikka kohdussa on tappanut tahi antanut tappaa sikiönsä; niin rangaistakoon korkeintaan neljän vuoden kuritushuoneella taikka vähintään kuuden kuukauden vankeudella.

Yritys on rangaistava.

Sama olkoon laki, jos joku, naisen tahdolla, tahallansa ajamalla ulos taikka kohdussa on tappanut naisen sikiön taikka ollut sellaisen rikoksen tekemisessä apuna. Jos hän teki sen palkkaa vastaan; niin rangaistakoon korkeintaan kuuden vuoden kuritushuoneella ja julistettakoon kansalaisluottamuksensa menettäneeksi.

22: 8. Jos joku tahallansa panee ulos vastasyntyneen lapsen, vapauttaakseen itsensä tahi toisen sen hoitamisesta; niin rangaistakoon korkeintaan kahden vuoden kuritushuoneella tahi vähintään kahden kuukauden ja korkeintaan kahden vuoden vankeudella, taikka, jos seikat ovat erinomaisen lieventävät, korkeintaan yhden vuoden vankeudella tahi vähintään viidenkymmenen ja enintään viidensadan markan sakolla.

Kyseisillä valtiopäivillä ei valiokunnassa ehditty käsitellä RL 22 lukua. Esitys vuoden 1888 valtiopäiville oli sisällöltään näiltä osin samanlainen.[7] Vuoden 1888 valtiopäivien lakivaliokunta teki muutamia muutoksia.[8] RL 22: 1 sai lisäyksen, jonka mukaan lapsenmurha voi tapahtua joko synnyttäessä tai kohta sen jälkeen. Kysymyksessä oli siis säännöksen poikkeustilanteeseen rajoittamista tarkoittava selvennys. RL 22: 5 sai kaksi muutosta. Naisen tahdon mukaan toisen suorittamaa sikiönlähdettämistä koskevasta säännöksestä jätettiin viittaus avunantoon, joten avunannon rangaistavuus kyseisessä tapauksessa lieveni. Samalla tuli rangaistavaksi myös yritys tässä muodossa tapahtuneeseen sikiönlähdettämiseen. RL 22: 8 kirjoitettiin valiokunnassa kokonaan uudelleen. Se sai tunnusmerkistöltään saman muodon, joka säännöksellä oli aina vuonna 1969 tapahtuneeseen RL 21 luvun uudistamiseen asti. Rikoslakivalio-

7 Keis. Maj. Es. 1/1888.

8 Rikoslakivaliok. 1/1888.

kunnan mietintöön liitetyssä vastalauseessa vastustettiin lapsenmurharangaistuksen minimin laskemista neljästä kahteen vuoteen kuritushuonetta ja haluttiin siten säilyttää vuonna 1866 säädetty rangaistusasteikko. Vastalauseessa viitattiin nimenomaan lapsenmurhien lisääntymiseen ja pelättiin niiden edelleen lisääntyvän.[9]

Valiokunnan mietintö hyväksyttiin näiltä osin kaikissa säädyissä eikä RL 22 luku kuulunut niihin rikoslain kohtiin, joihin Venäjän hallitus olisi halunnut muutoksia.

3. Taulukosta 11 edellä voidaan nähdä lapsenmurhasta tuomittujen luvun kehitys vuosina 1891—1917.[10] Mitään selvää trendiä ei luvuista näytä olevan havaittavissa. Sen sijaan voidaan olettaa, että lapsenmurharikoksen levinneisyydelle olisi varsin huomattava merkitys rikoksentekotilanteiden, so. aviottomien synnytysten, määrän kehityksellä. Toisaalta lapsenmurhien määrän kehitykseen ovat vaikuttaneet mm. ehkäisyvälineiden käytön ja laittomien aborttien lisääntyminen, jotka ovat olleet aviottomia synnytyksiä vähentäviä tekijöitä. Taulukosta 11 voidaan havaita, että viime vuosisadan lopulla ja tämän vuosisadan alussa tuomittiin vuosittain vajaa sata aviotonta äitiä lapsenmurhasta. Jonkinlaista johtoa kyseisen mekanismin toimintaan saadaan seuraavasta taulukosta:

Taulukko 20. Elävänä syntyneet aviottomat lapset vuosittaisen keskiväkiluvun 1000 henkeä kohden, lapsenmurhien uhrit vuosittaisen keskiväkiluvun 100000 henkeä kohden ja lapsenmurhasta ja lapsen kuolemantuottamuksesta tuomitut keskiväkiluvun 100000 henkeä kohden 1851—1920.

Ajanjakso	Aviottomat lapset	Lapsenmurhien uhrit	Lapsenmurhasta ja lapsen kuol.tuott. tuomitut
1851—1860	2,5	0,49	..
1861—1870	2,5	0,63	..
1871—1880	2,9	0,69	..
1881—1890	2,4	0,59	3,5
1891—1900	2,1	0,47	3,2
1901—1910	2,2	0,66	3,0
1911—1920	2,1	0,53	2,1

Lähde: Nieminen, Taistelu sukupuolimoraalista s. 288, 297 ja 298.

[9] Vastalause n:o 4, jonka olivat allekirjoittaneet E. Tensikkala, Gustaf Johansson, M. Heikura ja K. M. Teittinen. Samalla esitettiin mietintöä ankarampia rangaistuksia uusitusta varkaudesta ja näpistyksestä.

[10] Ks. edellä s. 193.

Taulukossa kiinnittää huomiota lapsenmurhan uhrien alhainen luku verrattuna siitä tuomittuihin. Selityksensä verrattain suuri ero saa siitä, että uhrien lukumäärät on otettu kuolemansyytilastoista ja tuomittujen luku oikeustilastosta. Kolmanteen sarakkeeseen kuuluvat lisäksi lapsen kuolemantuottamuksesta tuomitut, jotka muodostavat kyseisistä luvuista huomattavan enemmistön. Näin ollen kaksi oikealla olevaa saraketta eivät ole vertailukelpoisia keskenään.

Lapsenmurha- ja sikiönlähdettämissäännöksen sekä luvattomasta sekaannuksesta syntyneen lapsen heitteillepanoa koskevat rangaistussäännökset alkoivat 1900-luvun alussa herättää arvostelua niiden vähimmäisrangaistusten korkeuden takia. Lapsenmurhastahan rangaistusminimi oli kahden vuoden kuritushuone, naisen suorittamasta tai toisen hänen tahtonsa mukaan suorittamasta sikiönlähdettämisestä minimi oli kuuden kuukauden vankeus ja maksusta tehtynä kuritushuone. Säännöksiä arvosteli ennen kaikkea vasemmisto. Rangaistusten epäoikeudenmukaista ankaruutta arvosteltiin mm. siksi, että lapsenmurhien tekijät olivat yleensä kotoisin vaikeista taloudellisista oloista ja että aviottomiin äiteihin kohdistettu moraalinen paheksuminen toimi lapsenmurhan ja muiden kysymyksessä olevien rikosten voimakkaana motiivina. Aviottomilla äideillä oli lapsen saamisen jälkeen riskinä joutua syytteeseen salavuoteudesta. Ankaraksi oikeuskäytäntö muodostui myös sen takia, ettei laki vielä tuntenut ehdollista rangaistustuomiota ja muita ehdottoman vapausrangaistuksen vastineita.

4. Ensimmäisen aloitteen lapsenmurha- ym. säännösten lieventämiseksi teki *Hilja Pärssinen* vuoden 1910 valtiopäivillä.[11] Ehdotusta perusteltiin sillä, että lapsenmurhien syyt olivat yleensä sosiaalisissa epäkohdissa. Ei ollut oikeudenmukaista rangaista ankarasti niistä olosuhteista, joissa rikoksentekijä oli. Kunniapakkotila oli yhteiskuntajärjestelmän aiheuttama sen vuoksi, että se johtui porvarillisesta aviottomia äitejä paheksuvasta moraalikäsityksestä. Käsitystä siitä, että lapsenmurhaa ym. koskevien säännösten lieventäminen johtaisi rikollisuuden huolestuttavaan lisääntymiseen, Pärssinen piti epäilyttävänä. Muina asiaan vaikuttavina seikkoina aloitteessa mainittiin esteet avioliiton solmimiselle, ajalle luonteenomaiset tekopyhät ja valheelliset siveyskäsitykset kaksinaismoraaleineen sekä äitiysvakuutusjärjestelmän puuttuminen. Aloitteeseen oli otettu eräitä faktatietoja lapsenmurhaan syyllistyneistä naisista, jotka

11 *Pärssisen* (sd) ym. eduskuntaesitys 1/1910.

voidaan tässä toistaa, koska niillä oli epäilemättä merkitystä uudistuksen toteutumiselle. Lapsenmurha oli vuosisadan vaihteessa maaseudulle tyypillinen rikos. Aloitteeseen liitetyn saksalaisen tilaston mukaan noin 53 % lapsenmurhasta tuomituista oli maatyöläisnaisia, noin 25 % palvelijattaria ja noin 20 % kuului muihin työtä tekeviin tai ammatittomiin. Suomessa kuritushuonerangaistusta kärsivistä naisista vuoden 1906 alussa 47,6 % ja vuoden 1907 alussa 46,5 % oli tuomittu lapsenmurhasta. Pärssisen lakiehdotus oli sinänsä varsin radikaali muutosesitys. Hän ehdotti RL 22: 1, 2 ja 4: n kumoamista ja niiden tilalle seuraavaa säännöstä:

Jos avioton äiti synnyttäessään taikka kohta sen jälkeen on surmannut sikiönsä käymällä siihen käsin, panemalla sen heitteille, tahi laiminlyömällä mitä sen elossa pitämiseksi olisi ollut tarpeen ja todistetaan tekoa tehdessään olleen täydellä ymmärryksellään, tuomittakoon vankeuteen korkeintaan neljäksi vuodeksi tahi vähintään kolmeksi kuukaudeksi.

5. Pärssinen eduskuntaesitystä ei vuoden 1910 valtiopäivillä ehditty käsitellä.[12] Vuoden 1911 valtiopäivillä Pärssinen teki samansisältöisen eduskuntaesityksen.[13] Sitä alettiin käsitellä lakivaliokunnassa, joka pääsi ennen valtiopäivien päättymistä mietintöluonnosasteelle.[14]

Lakivaliokunnassa F. O. Lilius (nuorsuom) oli ensimmäisessä ehdotusta käsitelleessä valiokunnan kokouksessa 6. 5. 1911 sillä kannalla, että rangaistuksia olisi syytä »jossakin määrin» lieventää. Kotonen (sd) katsoi, että niitä olisi lievennettävä »olennaisesti». Viljamaa (suom) esitti myöhemmin toteutetun ajatuksen, että samalla olisi myös muita RL 22 luvun säännöksiä lievennettävä. Valiokunnan puheenjohtaja Nybergh (rkp) esitti, ettei tuottamuksellisen lapsen surmaamisen rangaistavuutta poistettaisi, sillä tahallisuuden ja tuottamuksen ero ei ole selvä.[15] Kotonen piti tarpeettomana aviolapsen ja aviottoman lapsen äidin erilaista kohtelua, mistä luovuttiin vasta 1969. Samassa kokouksessa valiokunta äänesti eräistä periaatekysymyksistä. »Luvaton sekaannus» säilyi tunnusmerkistössä, koska Kotosta ei kannatettu eikä asiasta siis äänestetty. Vähentynyt syyntakeisuus ei tullut hyväksytyksi rangaistuksesta vapauttamisen

[12] Lakivaliokunnan työtili 1910 vp. Syynä siihen, ettei vuoden 1910 valtiopäivillä ehditty käsitellä mm. Pärssisen aloitetta, oli toisaalta perintökaareen tuolloin tehty laaja osittaisuudistus ja toisaalta laillisuuskysymyksen joutuminen myös lakivaliokunnan käsittelyyn prokuraattorin kertomuksen yhteydessä.

[13] *Pärssisen* ym. eduskuntaesitys 4/1911.

[14] Lakivaliok. työtili 1911 vp.

[15] Tosin Pärssisen ehdotus ei itse asiassa olisi sitä merkinnyt. Jos RL 22: 2 olisi kumottu, lapsen tuottamuksellinen surmaaminen olisi jäänyt RL 21 luvun säännösten varaan.

perusteeksi äänin 12—5 (vähemmistöön jäivät Iida Yrjö-Koskinen ja 4 sosialidemokraattia). Yksimielisesti hyväksyttiin tuottamuksellista lapsen surmaamista ja lapsenmurhaan osallistumista koskeva kohta siten, että laki jäisi siltä osin ennalleen.[16]

Seuraavassa kokouksessa 11. 5. 1911 tehtiin tärkeitä päätöksiä rangaistusasteikosta. Niistä tehtiin yhteensä viisi ehdotusta. Lievimmästä ankarimpaan ne olivat: *Airola* (sd) vankeutta enintään 4 vuotta, *Poutiainen* (sd) 3 kuukautta vankeutta — 5 vuotta kuritushuonetta, *Kotonen* (sd) 6 kuukautta vankeutta — 5 vuotta kuritushuonetta, valiokunnan *jaosto* (Nybergh, Lilius, Viljamaa, Kotonen, Huotari) 6 kuukautta vankeutta — 8 vuotta kuritushuonetta, Rosenqvist (rkp) 1 vuosi vankeutta — 8 vuotta kuritushuonetta. On huomattava, että jaoston ehdotus ilmeisesti oli tullut äänestyksen jälkeen, jonka olivat sanelleet sen porvarilliset jäsenet. Viimeiseen äänestykseen jäivät Kotosen ja jaoston ehdotus, jossa jaoston ehdotus hyväksyttiin 9—8 sosialidemokraattien halutessa lievempää asteikkoa. Samassa kokouksessa äänin 10—7 päätettiin pysyttää lapsenmurhan yrityksen rangaistavuus. Vähemmistöön jääneet olivat sosialidemokraatteja, joista ainoastaan ilmeisesti Kotonen liittyi enemmistöön.[17] Seuraavana päivänä valiokunta äänesti RL 22:5 ja 8:n rangaistuksista. Siitä oli tehty kolme ehdotusta; *Airola* (sd) esitti vankeutta enintään 4 vuotta, *jaosto* vankeutta tai kuritushuonetta enintään 4 vuotta ja *Rosenqvist* 3 kuukautta vankeutta — 4 vuotta kuritushuonetta. Jaoston ehdotus hyväksyttiin viimeisessä äänestyksessä Airolan ehdotusta vastaan 10—7, jolloin vähemmistönä olivat muut sosialidemokraatit paitsi ilmeisesti Kotonen. Sama rintama syntyi myös äänestettäessä RL 22:8:n rangaistusasteikosta, jolloin valiokunnan lopullinen kanta muodostui Kotosen ehdotuksen perusteella muiden sosialidemokraattien lievempää kantaa vastaan.[18] Käsittely vuoden 1911 valtiopäivillä jäi tähän. Puheenjohtaja Nybergh ja sihteeri Alfred Lindström laativat hyväksyttyjen suuntaviivojen mukaisen mietintöluonnoksen.

6. Asia tuli siis uudelleen esille vuoden 1912 valtiopäivillä Pärssisen ym. eduskuntaesityksen 5/1912 pohjalta. Sen sisältö oli sama kuin aikaisemmissakin aloitteissa. Käsittely oli eri vaiheissa varsin kiihkeä. Koska se erinomaisesti heijasti eduskunnassa ja yleisemminkin yhteiskunnassa vallinneita ristiriitoja, on syytä analysoida sitä perusteellisesti.

Lakivaliokunnan mietintö perustui näkökohdille, jotka oli hyväksytty jo edellisillä valtiopäivillä valiokuntakäsittelyssä.[19] Valiokunta oli yksi-

16 Lakivaliok. memoriaalipöytäk. 6. 5. 1911.

17 Lakivaliok. memoriaalipöytäk. 11. 5. 1911.

18 Lakivaliok. memoriaalipöytäk. 12. 5. 1911.

19 Lakivaliok. 3/1912.

mielinen siitä, että lapsenmurhan tekijän käsitettä ei ollut syytä rajoittaa aviottomaan äitiin. Avioliitossa oleva äiti, joka on tullut raskaaksi avioliiton ulkopuolella tapahtuneesta sukupuoliyhteydestä, haluttiin saattaa aviottoman äidin kanssa samanveroiseen asemaan. Vasemmistosta lähtenyt ehdotus avioliitossa syntyneen lapsen rinnastamisesta avioliiton ulkopuolisesta sukupuoliyhteydestä syntyneeseen lapseen ei saanut kannatusta porvarillisten valiokunnan jäsenten piirissä. Keskeisenä argumenttina ehdotuksen vastustajilla oli sinänsä sangen epäselvä kunniapakkotilan käsite. Lisäksi viitattiin siihen, että tapaukset, joissa äiti synnyttäessään surmaa aviolapsensa, olivat hyvin harvinaisia.[20]

Esityksessä oli ehdotettu osallisuussäännöksen poistamista. Enemmistö ei pitänyt sitä suotavana vedoten selvyyssyihin ja kunniapakkotilan käsitteeseen. Osallisuussäännökseen, etenkin sen suhteessa RL 5: 4:ään, liittyy mielenkiintoisia rikoslainopillisia ongelmia, joihin voidaan tässä yhteydessä vain kiinnittää huomiota.[20a] Rikoslainoppineiden keskuudessa sangen yleisen käsityksen mukaan RL 5: 4 sellaisenaankin on riittävän selvä osoittamaan, että lapsenmurhassa lievempään kohteluun johtava »erityinen olosuhde» koskee vain lapsen äitiä. Sen mukaan RL 21: 4:ssä (14. 7. 1969/491) nykyisinkin oleva osallisuussäännös näyttää tarpeettomalta, jos kohta ei aiheutakaan laintulkinnallisia hankaluuksia. Lapsenmurhan yrityksen säilyminen rangaistavana johtui etupäässä siitä, että lapselle syntynyt ruumiinvamma olisi eräissä tapauksissa johtanut ankarampaan rangaistavuuteen RL 21 luvun pahoinpitelysäännösten mukaan. Muunlaisissa tapauksissa yrityksen rangaistavuus säilyi argumentilla »ei ole syytä poistaa». Vaatimus, että syyntakeisuuden näyttäminen olisi lapsenmurhan rangaistavuuden edellytyksenä, herätti enemmistössä vastustusta. Syinä mietintö mainitsi, että se asettaisi lapsenmurhasta syytetyn erikois-

[20] Vuonna 1969 uudistetun RL 21 luvun lapsentappoa koskeva säännös (RL 21: 4) tässä suhteessa perustui lähes 60 vuotta vanhaan ehdotukseen. Tehtyä kompromissia voitiin arvostella lähinnä kahdella perusteella. Ensinnäkin vaikeissa taloudellisissa oloissa motiivit lapsen surmaamiseen eivät olennaisesti eroa, olipa nainen avioliitossa tai ei, toisaalta päästäkseen lapsenmurhan lievennyksestä osalliseksi avioliitossa olleen naisen oli ehkä tunnustettava toinen rikos (aviorikos) ja kärsittävä sen seuraamukset (ks. RL 19: 1—3, jotka kumottiin 23. 9. 1948) ja avioliiton mahdollinen purkautuminen.

[20a] Ks. niistä mm. *Forsman,* Straffrättens allmänna läror s. 279 ss., *sama,* De särskilda brotten I s. 65 s., *Grotenfelt,* Kommentar till strafflagen s. 135 ss., *Serlachius,* Suomen rikosoikeuden oppikirja I s. 137, *Honkasalo,* Suomen rikosoikeus. Yleiset opit II s. 233 ss. ja niissä mainittu kirjallisuus.

Taulukko 21. Lapsenmurhaan vuosina 1900—1909 ensimmäisessä oikeusasteessa syypäiksi tuomitut.

Lukumäärä			Vankeus	Kuritushuonerangaistus vuosina								Kuritushuonerangaistukseen tuomittujen											Kurit.h.rang. tuomituista ennen rangaistu			
												Ikä								Varallisuusolot						
				—2	2—3	3—4	4—5	5—6	6—7	7—8	8—	—17	17—18	18—21	21—25	25—30	30—35	35—40	40—	Hyvät	Niukat	Perin köyhät	Lukum.	Lapsenmurha	Muu 22 l. mainittu rikos	Muu rikos
1900	kaup.	6	—	—	—	3	2	1	—	—	—	—	—	—	3	2	1	—	—	—	3	3	—	—	—	—
	maalla [1]	33	1	1	3	2	10	7	6	2	1	—	1	4	12	8	6	—	1	—	9	22	—	—	—	—
		39																								
1901	kaup.	6	—	—	1	1	3	1	—	—	—	—	—	—	2	3	—	1	—	—	1	5	—	—	—	—
	maalla	32	2	—	4	4	5	6	9	1	1	—	—	5	9	6	4	4	2	2	8	20	3	1	1	1
		38																								
1902	kaup.	4	—	—	1	2	1	—	—	—	—	—	—	2	1	1	—	—	—	—	—	4	1	—	—	1
	maalla	40	1	—	1	10	13	7	6	2	—	—	—	4	12	13	7	2	1	—	9	30	2	1	1	—
		44																								
1903	kaup.	5	—	—	—	2	2	1	—	—	—	—	—	—	1	—	2	1	1	—	2	3	1	1	—	—
	maalla [2]	25	—	—	1	9	10	2	2	—	—	—	1	7	6	10	1	—	—	—	4	21	3	1	—	2
		30																								
1904	kaup.	5	—	—	1	1	2	1	—	—	—	—	—	—	3	2	—	—	—	—	1	4	1	—	—	1
	maalla	37	—	1	2	7	13	10	3	1	—	2	1	5	8	12	4	1	4	3	3	31	5	2	3	1
		42																								
1905	kaup.	3	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	1	—	—	2	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—
	maalla	40	—	—	4	5	12	10	7	1	1	—	1	6	11	15	3	2	2	1	9	30	6	2	2	3
		43																								
1906	kaup.	2	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	2	—	—	—	—
	maalla [3]	37	—	—	1	6	17	6	6	1	—	1	—	6	13	9	3	3	1	3	11	23	6	4	—	4
		39																								
1907	kaup.	3	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—
	maalla	42	—	—	5	11	11	8	5	1	1	—	—	11	19	6	4	1	1	—	11	31	1	—	—	1
		45																								
1908	kaup.	3	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—
	maalla	35	—	—	4	5	15	10	1	—	—	—	2	10	9	8	4	2	—	—	5	30	—	—	—	—
		38																								
1909	kaup.	5	—	—	—	3	1	1	—	—	—	—	—	2	2	1	—	—	—	—	1	4	—	—	—	—
	maalla	47	1	—	3	11	16	9	5	1	1	—	—	6	19	12	6	1	2	2	9	35	1	—	1	—
		52																								
Summa		410	5	2	33	88	136	80	50	10	5	3	7	71	131	113	46	18	15	11	87	306	30	12	8	14

1) Yhden varallisuusoloista ei ole ilmoitusta. 2) Yhden rangaistuksesta ei ole ilmoitusta. 3) Yhden iästä ei ole ilmoitusta.

Lähde: Lakivaliokunnan mietintö 3/1912

asemaan todistustaakan jaossa. Pelättiin, että sääntö tekisi käytännössä mahdottomaksi lapsenmurhasta tuomitsemisen. Enemmistö ei myöskään pitänyt aiheellisena päästää rangaistuksesta henkilöä, joka kuitenkin olisi »syyhyn mahdollinen».

Erittäin huomionarvoista oli se, että valiokunta teki selvityksen vuosina 1900—1909 ensimmäisissä oikeusasteessa lapsenmurhasta tuomituista. Selvityksen päätulokset on koottu taulukoksi 21 (ks. ed. sivu). Kyseisenä aikana lapsenmurhasta tuomittiin yhteensä 410 äitiä, joista 405 kuritushuoneeseen. Kuritushuoneeseen tuomituista 11 oli »hyvistä» oloista, 87 »niukoista» ja 306 eli 75,8 % »perin köyhistä» oloista. Ikävä kyllä selvityksestä eivät käy selville luokituksen tarkemmat kriteerit.

Valiokunta teki rangaistuskäytännön kehityksestä johtopäätöksen, että lapsenmurhasta säädetty rangaistus oli yleisen oikeustajunnan mukaan liian ankara.[21] Toisin sanoen tehtiin metodologisesti varsin epäilyttävä johtopäätös, että tuomioistuinten suhtautuminen sinänsä heijastaa yleisen mielipiteen muutoksia.[22] Toisaalta huomautus yleisten rangaistusvaatimusten lieventymisestä oli varmaankin oikeaan osunut. Toinen rangaistusasteikon alentamista puoltava argumentti oli tuomittujen heikko taloudellinen asema. Tuomitut yleensä kuuluivat maaseudun tilattomaan väestöön, palvelijattariin tms. ryhmiin. Lapsenmurhan yleisyyden ja taloudellisten olojen välillä todettiin olevan yhteyttä. Koska työväestön ja maatalousköyhälistön varallisuus- ja sivistystaso oli nousussa, ei ollut syytä pelätä lapsenmurhan yleistyvän, vaikka rangaistuksia kohtuullisesti alennettiin. Edelleen argumentoitiin tilapäisen rikoksentekijän käsitteellä ja viitattiin lapsenmurharikoksen uusimisen harvinaisuuteen. Tämän takia lapsenmurhaan syyllistyneiden yhteiskunnallinen vaarallisuus ei ollut suuri. Toiselta puolen tuomittujen nuoruuden vuoksi rikoksentekijöiden parantuminen oli mahdollista suhteellisen lyhyenkin vapaus-

---

[21] Lakivaliok. 3/1912 s. 12.

[22] Valiokunnan uskomus rangaistuskäytännöstä tulee hieman toiseen valoon, kun tarkastellaan kuritushuonerangaistusten pituuden mediaanin kehitystä:

1900	4,83	1903	4,21	1906	4,64	1909	4,50
1901	5,0	1904	4,60	1907	4,37		
1902	4,54	1905	4,79	1908	4,50		

Vuosien 1900—1909 kuritushuonerangaistusten mediaani oli 4,55 vuotta. Huomiota herättävät laskut 1902—1903 ja 1906—1907 sekä nousu 1904—1905. Kaupungeissa tuomittujen kuritushuonerangaistusten mediaani vuosina 1900—1909 oli 3,89 ja maaseudulla 4,67 vuotta.

[23] Käyttämättä

rangaistuksen aikana. Uusimistiheyden alhaisuus johtuu lähinnä siitä, että rikoksentekotilanne — avioton synnytys — ei toistu usein. Valiokunta oli yksimielinen siitä, että rangaistusasteikkoa, ja etenkin sen minimiä, oli tuntuvasti alennettava.

Huomattavan niukkoja olivat ne argumentit, joilla vastustettiin niin pitkälle menevää uudistusta kuin sosialidemokraatit olisivat halunneet. Rangaistuksen päätarkoitusta, oikeusjärjestyksen ylläpitämistä oli varottava panemasta alttiiksi. Rangaistusuhan tuli olla sellainen, että se todella varoittaa rikkomasta säännöstä, täytäntöönpannun rangaistuksen tuli sekä tuntua kärsimykseltä että tyydyttää yhteiskunnan rankaisemistarvetta. Valiokunnan mielestä minimi oli asetettava vähintään kuudeksi kuukaudeksi vankeutta myös siksi, ettei ulkomaisissakaan rikoslaeissa tai ehdotuksissa ollut sen alempaa minimiä.[24]

Sikiönlähdettämisen rangaistuksen alentamista ei ollut esityksessä ehdotettu, ei myöskään sikiön heitteillepanon rangaistuksen alentamista. Valiokunta katsoi rangaistusten suhteellisuuden kuitenkin edellyttävän sitä, koska sikiönlähdettämistä ja sen heitteillepanoa pidettiin henkeen kohdistuvana rikoksena. Sen sijaan *Matti Airolan* ehdotusta abortin vapauttamisesta[25] valiokunta ei vakavasti tutkinut.

Valiokunnan enemmistön säännöksien muutoksia koskeneet ehdotukset olivat: 1) lapsenmurhan rangaistusasteikkoa lievennettiin enintään kahdeksan vuoden kuritushuoneeksi tai vähintään kuuden kuukauden vankeudeksi, 2) sikiönlähdettämisen (RL 22: 5.1) rangaistukseksi esitettiin kuritushuonetta enintään neljä vuotta tai vankeutta, samalla tunnusmerkistön sanamuotoa korjattiin kielellisesti, 3) RL 22: 4 kumottiin ja vastaava säännös otettiin RL 44: 3:ään ja samalla rangaistusmaksimi alennettiin kolmeen kuukauteen vankeutta ja 4) RL 22: 8:n normaaliasteikko alennettiin enintään kahden vuoden vankeudeksi, kuoleman aiheuttaneesta heitteillepanosta rangaistusasteikoksi tuli kuritushuonetta enintään kuusi vuotta tai vankeutta vähintään kolme kuukautta ja vaikean ruumiinvamman aiheuttaneesta korkeintaan neljä vuotta kuritushuonetta tai vähintään yksi kuukausi vankeutta.

Edellä mainittiin jo, että sosialidemokraateilla oli porvarillisia edus-

---

[24] Lakivaliok. 3/1912 s. 12.

[25] Ks. vastalause II, lakivaliok. 3/1912 s. 27 ss. *Airolan* ym. ehdotus valiokunnassa oli yksinkertaisesti se, että kolmea kuukautta lyhyemmän ajan raskaana olleella naisella oli oikeus suorituttaa abortti lääkärillä tai tutkinnon suorittaneella kätilöllä.

tajia huomattavasti pitemmälle menevä uudistuslinja. Linjaerimielisyydet puettiin nyt konkreettisiksi vastalauseiksi. Vasemmisto ei kuitenkaan löytänyt kaikissa kysymyksissä yksimielistä linjaa. *Kotosen* kanta oli lähinnä valiokunnan porvarillista enemmistöä. Hänen mielestään mietinnössä esitetty rangaistusmaksimit olivat liian korkeita. Kotosen ehdotuksen rangaistusasteikot olivat suurin piirtein samat kuin Sveitsin rikoslakiehdotuksessa. Lapsenmurhan tunnusmerkistöön hän esitti laajennusta siten, että lievennys olisi koskenut ketä tahansa naista, joka synnyttäessään tai kohta sen jälkeen on tahallaan surmannut lapsensa. Ehdotuksensa perusteluissa Kotonen mainitsi, että hän olisi esittänyt alhaisempia rangaistuksia, mutta ei uskonut niiden läpimenoon eduskunnassa. Sekä lapsenmurhan että sikiönlähdettämisen yritystä ei hänen mielestään olisi pitänyt jättää rangaistaviksi. Kotosen vastalauseeseen yhtyi K. Hakala ja muilta osin kuin sikiönlähdettämisen kohdalta myös Airola, Aronen, Lapveteläinen ja Rantanen.[26]

Airolan ym. vastalause II koski sikiönlähdettämisen rangaistavuutta ylipäänsä. Vastalause tehtiin, koska ehdotusta abortin vapauttamisesta ei valiokunnassa lainkaan tutkittu. Perustana oli naisen oikeus itse määrätä siitä, haluaako hän synnyttää raskaaksi tultuaan. Vastalauseen ydinsisältönä oli nykykielellä ilmaistuna vapaa abortti, jonka perusteena olisi ollut eugeeninen, lääketieteellinen, eettinen ja laaja sosiaalinen indikaatio. Vastalause tähdensi kuitenkin raskauden ehkäisyn ensisijaisuutta aborttiin nähden. Airolan ehdotuksessa RL 22: 5 olisi haluttu muotoilla seuraavasti:

Joka lähdettää taikka kohtuunsa surmaa tahi surmauttaa kolmea kuukautta vanhemman sikiönsä, tahi sitä nuoremman ilman lääkärin tai tutkinnon suorittaneen kätilön apua, taikka on osallisena sellaiseen tekoon, rangaistakoon vankeudella korkeintaan kahdeksi vuodeksi.

Abortille olisi siis ollut oikeastaan vain kaksi rajoitusta, sen piti tapahtua ennen kuin raskaus on kestänyt kolme kuukautta ja toisaalta suorittajalta vaadittiin lääkärin tai kätilön tutkintoa.[27] Airolan ehdotus oli siten monta vuosikymmentä ajastaan edellä.

---

[26] Vastalause I, lakivaliok. 3/1912 s. 23 ss.

[27] Ks. alav. 25. Vastalauseen tekijät saivat tukea hieman yllättävältä taholta. *Serlachius* oli LM 1910 s. 125 ss. kirjoittanut konservatiivista moraalikäsitystä arvostelleen artikkelin, jossa perusteltiin mm. naisen itsensä suorittaman tai suorituttaman sikiönlähdettämisen dekriminalisointia. Ansiokas artikkeli oli

Kolmannessa vastalauseessa, joka oli *Anni Huotarin* laatima, oltiin abortista samaa mieltä kuin Airola ym. Lapsenmurhan rangaistuksen tuomitseminen olisi hänen mielestään pitänyt tapahtua vain, jos tekijän todistetaan olleen täydessä ymmärryksessä. Yrityksen rangaistavuus olisi poistettu. Huotari ehdotti lisäksi lievempiä rangaistuksia kuin valiokunta ja Kotonen.[28]

Asetelmat vakiintuivat lakiehdotuksen *ensimmäisessä käsittelyssä. Pärssinen* perusteli aloitettaan siteeraamalla mm. Lisztin kirjoituksia ja kannatti Huotarin vastalausetta. *Vera Hjelt* (rkp) perusteli Airolan ym. vastalauseessa esitettyjä ajatuksia.[29] *Iida Yrjö-Koskinen* (suom) halusi kiinnittää isän tai makaajan vastuuseen lapsenmurhien ja sikiönlähdettämisen tapahtumisesta.[30] Lapsenmurhan rangaistusmaksimia olisi ollut syytä alentaa kuuteen vuoteen kuritushuonetta. Muutoin Yrjö-Koskinen oli valiokunnan mietinnön kannalla. Lisäksi hän syvästi paheksui Airolan ym. vastalausetta. Sitä paheksuivat myös Yrjö-Koskisen ryhmätoverit Sjöstedt-Jussila, Hanninen ja Typpö sekä nuorsuomalaisten Tekla Hultin. Hultin esitti isän tai makaajan vastuusta samantapaisia ajatuksia kuin Yrjö-Koskinen. Sosiaalidemokraatit arvostelivat debatissa porvariston moraalista tekopyhyyttä ja puolustivat valiokunnassa esittämiään vastalauseita.[31]

Suuressa valiokunnassa vasemmisto saattoi kirjata tililleen pienehkön mutta lievimpiä lapsenmurhatapauksia ajatellen merkittävän osavoiton. Valiokunnan enemmistö nimittäin hyväksyi lapsenmurhan rangaistuksen minimiksi kolme kuukautta vankeutta lakivaliokunnan mietinnössä olleen kuuden kuukauden sijasta. Muutosta perusteltiin sillä, että säälittävissä tapauksissa kuuden kuukauden vankeus voi osoittautua kohtuuttoman ankaraksi. Muutoin suuri valiokunta hyväksyi säännökset lakivaliokunnan ehdottamassa muodossa.[32] Vastalauseita tuli sekä vasemmalta että oikealta. Suuren valiokunnan sosialidemokraateista neljä (Tokoi, Sulo

---

hyvin valiokunnan tiedossa, muistuttaapa lakivaliokunnan mietintö 3/1912 paikka paikoin sen suoranaista plagiaattia.

28 Vastalause III, lakivaliok. 3/1912 s. 33 ss.

29 Edusk. pöytäk. 1912 vp 19. 4. 1912.

30 Yrjö-Koskisen esittämät ajatukset olivat samankaltaisia, jotka ovat olleet aviottoman lapsen oikeudellisen aseman järjestelyä koskevan säännöstön perustana. Ks. niistä esim. *Mikkola,* Avioton lapsi s. 21 ss.

31 Edusk. pöytäk. 1912 vp 23. 4. 1912.

32 Suuri valiok. 5/1912.

Vuolijoki, Kananen ja Paasivuori) esittivät lakivaliokunnan mietintöön esitetyn Kotosen vastalauseen mukaisen vastalauseen.[33] Oikeiston piiristä tulleessa vastalauseessa ei hyväksytty suuressa valiokunnassa tapahtunutta lapsenmurhan rangaistusminimin lievennystä, vaan oltiin lakivaliokunnan mietinnön kannalla. Kantaa perusteltiin muutoksen suuruudella, vertailulla tapon rangaistusasteikkoon, sillä, ettei minkään maan lainsäädäntö ollut ottanut niin lievää kantaa, sekä ehdollisen rangaistustuomion käyttöönottoa koskeneilla suunnitelmilla. Edelleen perusteluna käytettiin sitä, että RL 3: 4:n mukaisessa mielentilassa tehdystä lapsenmurhasta saatettiin tuomita vain 14 päivän vankeusrangaistus. Toiseksi vastalauseen tekijät vastustivat RL 22: 4:n säännöksen kumoamista ja vastaavan säännöksen liittämistä RL 44: 3:ään ja halusivat lain pysyvän siltä osin ennallaan. Perusteena oli se, että rangaistusasteikko tuli heidän mielestään liian lieväksi ja että avunanto kyseiseen rikokseen tulisi dekriminalisoiduksi. Tämän vastalauseen allekirjoittivat kokonaan Mannermaa (suom), Jonas Castren (nuorsuom), Rannikko (suom) ja R. A. Wrede (rkp). Lapsenmurhaa koskevalta osalta vastalauseeseen yhtyi toinenkin kuuluisa oikeusoppinut Julius Grotenfelt (rkp) sekä Listo (suom) ja Rosenqvist (rkp).[34] Toinen oikeiston taholta tullut vastalause puuttui ainoastaan kysymykseen RL 22: 4:n kumoamisesta ja vastaavan lisäyksen tekemisestä RL 44: 3:ään. Sitä ei pidetty hyvin harkittuna, koska avunanto sikiön kätkemiseen olisi tullut dekriminalisoiduksi ja koska säännöksen sanamuoto jäi epäselväksi. Sen sijaan tämän vastalauseen allekirjoittajat M. V. Björk (rkp) ja A. Listo (suom) hyväksyivät sikiön kätkemisen rangaistavuuden lieventämisen siten, että rangaistukseksi olisi tullut enintään kolmensadan markan sakko tai enintään kolmen kuukauden vankeus.[35]

Lakiehdotuksen toisen käsittelyn yleiskeskustelussa, vaikka se oli kiihkeä ja pitkä, ei tuotu esille enää olennaisesti uusia aspekteja. Säännösten sisällöstä suoritettiin kuitenkin useita äänestyksiä, joissa loppujen lopuksi suuren valiokunnan mietintö hyväksyttiin ilman muutoksia.

Lapsenmurhan rangaistussäännöksestä tehtiin keskustelussa suuren valiokunnan mietinnön rinnalle neljä ehdotusta. *Rosenqvist* (rkp) ehdotti lakivaliokunnan mietinnön sanamuotoa, *Kotonen* (sd) lakivaliokunnan

33 Vastalause I, sama s. 3.

34 Vastalause II, sama s. 4 ss.

35 Vastalause III, sama s. 7 s.

mietintöön jättämänsä vastalauseen hyväksymistä, *Pärssinen* (sd) Anni Huotarin lakivaliokunnan mietintöön jättämän vastalauseen hyväksymistä ja *Tekla Hultin* (nuorsuom) rangaistusmaksimin alentamista kuuteen vuoteen kuritushuonetta. Aluksi asetettiin vastakkain Kotosen ja Pärssisen ehdotukset. Äänestysluvut ja kannatuksen jakautuminen eri puolueryhmissä eivät ole pöytäkirjoista luettavissa, mutta ilmeistä on, että Kotosen ehdotusta kannattivat kaikki porvarilliset ryhmät sekä osa sosialidemokraateista. Kotosen ehdotus joutui Rosenqvistin ehdotusta vastaan, jossa ilmeisesti yhtyneet porvaririntaman voimin Rosenqvistin lakivaliokunnan mietinnön mukainen ehdotus voitti äänin 96—84. Rosenqvistin ehdotus jäi vähemmistöön Hultinin ehdotusta vastaan, joka hyväksyttiin ilmeisesti sosialidemokraattien ja porvarillisten edustajien liberaalisen osan äänin 104—77. Viimeisessä äänestyksessä, jossa oli enää kysymys lapsenmurhan rangaistusasteikon maksimista, hyväksyttiin suuren valiokunnan mietintö.

Sikiönlähdettämisestä tehtiin sosialidemokraattien taholta kolme lievempää ehdotusta kuin mitä suuren valiokunnan mietintö sisälsi. *Lapveteläinen* oli ehdottanut moraalinvartijoiden tuomion saanutta Airolan ym. vastalausetta lakivaliokunnan mietintöön jo toisen käsittelyn yleiskeskustelussa. *Pärssinen* teki ehdotuksen, joka pääosiltaan pohjautui Airolan ym. vastalauseeseen, mutta sisälsi lisärajoituksena vapaalle abortille, että se ei saa tapahtua, jos se olisi vaarallinen naisen tai tulevan lapsen terveydelle. (Millainen on tulevan lapsen terveydelle vaaraton abortti?). *Kotonen* ehdotti oman lakivaliokunnan mietintöön laatimansa vastalauseen hyväksymistä. Pärssisen ehdotuksen sisältämää selvää harkitsemattomuutta ei havaittu, sillä se voitti äänestyksessä ensin Lapveteläisen loogisesti moitteettoman mutta konservatiivien tunteita enemmän kuohuttaneen ehdotuksen. Pärssisen ehdotus joutui Kotosen ehdotusta vastaan, missä äänestyksessä Kotosen ehdotus hyväksyttiin äänin 104—74. Luvut osoittavat, että huomattava enemmistö vasemmistosta kannatti periaatteessa vapaata aborttia. Sikiönlähdettämissäännöksen sisältöä koskeneessa lopullisessa äänestyksessä suuren valiokunnan mietinnön mukainen muoto hyväksyttiin Kotosen selvästi lievemmät rangaistukset sisältänyttä ehdotusta vastaan äänin 99—78. Asian käsittelyn vaiheista voidaan päätellä, että äänten jakautuminen noudatti jakoa vasemmiston ja porvarillisten ryhmien välillä.

Asetelma oli täsmälleen sama äänestettäessä hetkeä myöhemmin RL 22: 8:n sisällöstä. Vasemmiston taholta tehtiin ehdotuksia, jotka hyväksyttyinä olisivat merkinneet lainkohdan tuntuvaa lieventymistä. Suuren valiokunnan mietintöä vastaan tuli lopullisessa äänestyksessä Kotosen ehdotus (ks. lakivaliokunnan mietinnön I vastalause), joka olisi merkinnyt pitemmälle menevää lievennystä kuin mietinnön hyväksyminen, mutta ei niin pitkälle menevää kuin muut vasemmiston ehdotukset. RL 22:8 hyväksyttiin suuren valiokunnan mietinnön mukaisena, ts. siinä muodossa, minkä se oli saanut jo lakivaliokunnassa, äänin 96—78. On ilmeistä,

että äänet jakautuivat vasemmisto/porvaristoakselia tarkasti noudattaen. Ennenkuin toinen käsittely saatiin loppuun, tarvittiin vielä yksi äänestys. RL 44: 3:ää käsiteltäessä tehtiin suuren valiokunnan mietintöön tehtyjä vastalauseita vastaava ehdotus. Se jäi vähemmistöön mietintöä vastaan.[36]

Kolmannessa käsittelyssä hyväksyttiin koko lakiehdotus yksimielisesti ilman puheenvuoroja.[37] Ehdotusta sen hylkäämiseksi eivät porvarilliset edustajat tehneet siksi, että he olivat käytännöllisesti katsoen kokonaan sanelleet lakiehdotuksen sisällön, vaikka aloite olikin tullut vasemmiston piiristä. Vasemmisto hyväksyi sen siksi, että esityksen hylkääminen olisi merkinnyt uudistuksen estymistä kokonaan.

7. Seynin pyyntö senaatille lausunnon saamisesta eduskunnan hyväksymästä lakiehdotuksesta tuli senaattiin varsin pian, jo elokuun lopulla 1912.[38] Lausuntoa käsiteltiin alustavasti plenumin valiokunnassa jo 17. 3. 1913,[39] mutta kun samoihin aikoihin SOO:n jäsenten velvollisuuksia osallistua lainsäädäntöasioiden käsittelyyn olennaisesti vähennettiin, lausunnon antaminen viivästyi. STO:ssa, joka nyt siis antoi senaatin puolesta lausuntonsa myös lainsäädäntöasioissa, alkoi käsitellä lausuntoluonnostaan helmikuussa 1914 ja sai sen valmiiksi maaliskuun lopussa samana vuonna. Erityistä huomiota kiinnitettiin siihen, missä määrin eduskunnan ei-sosialistisen enemmistön hyväksymät säännösehdotukset vastasivat Venäjän vuoden 1903 rikoslain vastaavia kohtia. Eduskunnan päätökseen oltiin varsin tyytyväisiä. Venäjän rikoslaissa vastaavat säännökset olivat suurin piirtein samansisältöisiä kuin tehty ehdotus. Rangaistusasteikoiltaan eduskunnan lakiesitys oli jopa hieman ankarampi kuin tämä tärkeäksi nähty mittapuu. Vahvistamista eduskunnan esitykselle puollettiin siten yksimielisesti.[40] Ilmeisesti Seynin puoltava lausunto [41] sai aikaan sen, ettei Pietarissa viivytelty. Hallitsija vahvisti eduskunnan ehdotuksen jo 6. 6. 1914 ja sen päätettiin julkaista runsas viikko sen jälkeen.[42]

---

36 Toisesta käsittelystä ks. edusk. pöytäk. 1912 vp. 2.5 ja 7. 5. 1912. Pääosa äänestyksistä tapahtui edellisessä istunnossa.

37 Edusk. pöytäk. 1912 vp 10. 5. 1912.

38 Senaatin oikeust.k:n KD 27. 8. 1912 360/37.

39 Senaatin oikeust.k:n työluett. 1913.

40 STO:n pöytäk. 10. 2. 1914 (1914 II s. 364—365) ja 31. 3. 1914 (1914 III s. 1641—1656).

41 KK:n viraston akti 1912 II Fb 720/15 3.

42 STO:n pöytäk. (3.) 16. 6. 1914 (1914 VI s. 150).

5.3. Pyrkimykset RL 20: 7:n rangaistusten koventamiseksi ja suojaikärajan korottamiseksi [1]

5.3.1. RL 20: 7 valtiopäivillä 1904—1908

1. Siveellisyysrikokset voidaan jakaa kahteen ryhmään sen mukaan, loukataanko sen tekemisellä ihmisille taattua seksuaalisen itsemääräämisoikeuden piiriä vai jotakin muuta oikeushyvää. Itsemääräämisoikeutta loukkaavia seksualirikoksia ovat esimerkiksi väkisinmakaaminen ja vapautta loukkaava haureus (1. 2. 1971 voimaan tulleen RL 20 luvun 1 ja 2 §). Muista syistä kuin seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaamisen johdosta ovat rangaistavia esimerkiksi sukurutsa, paritus ja aikaisemmin olivat eläimeen sekaantuminen, homoseksuaalinen suhde täysikäisten välillä tai salavuoteus. Toisaalta lainsäädäntö heijastaa hallitsevan moraalin käsitystä seksuaalisen itsemääräämisoikeuden saavuttamisiästä. Ilmeisesti herkimpiä moraalin mittareita on juuri kysymys ihmisen seksuaalisen itsemääräämisoikeuden henkilöllisestä ja asiallisesta laajuudesta.

Absoluuttinen sukupuolimoraali lähtee siitä, että seksuaalisella itsemääräämisoikeudella ei ole itsenäistä oikeutusta, vaan se on välttätön suvunjatkamisen turvaamiseksi. Seksuaalinen itsemääräämisoikeus on oikeutettu määrättyjen virallisten toimenpiteiden (so. avioliiton solmimisen) jälkeen. Relatiivisen seksuaalimoraalin lähtökohtana on sukupuolisen itsemääräämisen hyväksyminen yleisenä periaatteena ja järkevien perusteiden vaatiminen siihen säädettäville rajoituksille. Tältä osin lähtökohdat ovat selvästi vastakkaiset. Johdonmukainen absoluuttinen sukupuolimoraali pitäessään avioliiton solmimista sukupuolielämän ainoana hyväksyttävänä alkuna pyrkii estämään avioliiton solmimisikää nuorempien sukupuolielämää. Jos lähtökohdaksi otettaisiin absoluuttinen moraali johdonmukaisesti, avioliiton solmimisiän ja RL 20: 7:n ylimmän suojaikärajan pitäisi olla sama. Relatiivinen sukupuolimoraali sen sijaan johdonmukaisimmillaan yhdistää sukupuolisen itsemääräämisoikeuden ja biologisen ja psyykkisen kypsyyden. Se pitää seksuaalisen kehittyneisyyden saavuttamisen ikärajaa sopivimpana lapseen tai nuoreen henkilöön kohdistuvan haureuden suojaikärajana.[2]

---

[1] Otsikossa RL 20: 7 viittaa RL:n alkuperäiseen eikä RL 20 luvun 15. 1. 1971 tehdyn muutoksen jälkeiseen RL 20: 7:ään. Kyse on siis alaikäiseen sekaantumisesta eikä sukurutsasta.

[2] Kyseinen ikä tietenkin vaihtelee yksilöllisesti, minkä vuoksi useiden mai-

Yhteiskuntakriittisten ja seksuaalirelativististen aatteiden tulo Suomeen ja niiden saama huomio kovensi konservatiivisten piirien asenteita ja lisäsi absoluuttisen sukupuolisen moraalin omaksuneen rintaman yhtenäisyyttä. Eräs ilmaisin konservatiivien tiivistyneelle otteelle oli suhtautuminen RL 20: 7:ään. Tämän vuosisadan ensi vuosista lähtien vaatimukset säännöksen muuttamisesta ankarammaksi voimistuivat selvästi. Vuoden 1889 rikoslaissa säännös kuului seuraavasti:

Jos joku makaa tytön, joka *ei ole täyttänyt kahtatoista vuotta,* taikka harjoittaa hänen kanssaan muuta haureutta; tuomittakoon kuritushuoneeseen vähintään kahdeksi ja enintään kahdeksaksi vuodeksi taikka vankeuteen vähintään kuudeksi kuukaudeksi.

Jos se tehdään tytön kanssa, joka on *kaksitoista, vaan ei viittätoista vuotta* täyttänyt, eikä ole ennen maattu; olkoon rangaistus kuritushuonetta korkeintaan kaksi vuotta taikka vankeutta vähintään kolme kuukautta ja enintään kaksi vuotta.

Jos joku makaa tytön, joka on *viisitoista, vaan ei seitsemäätoista vuotta* täyttänyt, eikä ole ennen maattu; tuomittakoon vankeuteen korkeintaan kolmeksi kuukaudeksi taikka enintään kolmensadan markan sakkoon.

Tämän §:n 2 tahi 3 momentissa mainituista rikoksista älköön virallinen syyttäjä tehkö syytettä, ellei asianomistaja ole ilmoittanut rikosta syytteeseen pantavaksi (kurs. E. B.).

2. Jo 1904—1905 valtiopäivillä otettiin kantaa säännökseen. Tämä johtui pappissäädyssä tehdystä säätyesitysehdotuksesta RL 20: 7:n muuttamiseksi, jonka käsittely jäi kesken valtiopäivien päättyessä. Mielenkiintoista on kuitenkin lyhyesti tarkastella käytettyä argumentaatiota. Esityksen tekijöiden (pappissäädyn edustajat Eljas Lönnrot ja J. W. Wartiainen) mielestä »siveellisyyden siteet näyttivät tänä aikana monessa suhteessa höltyvän». He eivät ottaneet päättääkseen, »mikä keino olisi tehokkain torjumaan tätä siveellistä turmiota, joka pelottavalla tavalla jäytää kansamme elinjuuria», mutta näytti siltä kuin »yleinen lakikin voisi antaa enemmän suojelusta alaikäisille ja lapsille..., jos RL 20: 7:ssä löytyviä rangaistusmääriä jonkin verran kovennettaisiin.» Varsinkin minimirangaistukset tuntuivat heistä liian lieviltä. Myös kaksitoista vuotta mutta ei viisitoista vuotta täyttäneihin kohdistuvat teot esitettiin virallisen syytteen alaisiksi. Valtiopäivien lakivaliokunta perusteli päätöstään

---

den vastaavat rikostunnusmerkistöt antavat tuomioistuimelle tietyn harkintavallan yleensä siten, että suojaikäraja on porrastettu ja annetaan rikosoikeudellinen relevanssi asianomistajan kypsyneisyydelle. Toisaalta asianomistajan kehittyneisyys saattaa vaikuttaa syytetyn tahallisuuteen kuuluvan tietoisuuden arviointiin.

olla kannattamatta aloitetta sillä, että saattaa syntyä epäsuhdetta, jos rangaistusmääriä korotetaan muutoin kuin varovaisuudella ja ilmeisen tarpeen vaatiessa. Esityksen tekijät eivät olleet saattaneet todennäköiseksi, että RL 20: 7:ssä tarkoitetut rikokset olisivat lisääntymässä tai lisääntyneet enemmän kuin rikollisuus yleisesti. Rikoslain säännös oli myös paljon ankarampi kuin aikaisemmin voimassa olleet vastaavat säännökset. Rikoslaki oli ollut voimassa liian lyhyen ajan, jotta olisi voitu tehdä rikollisuuden kehityksestä selviä johtopäätöksiä.[3]

3. Eduskuntauudistuksen jälkeen kysymys lapseen kohdistuvan haureuden rangaistusten koventamisesta ja muutoinkin sitä koskevien säännösten tiukentamisesta tuli esille uudelleen. Jo *vuoden 1907 valtiopäivillä* tehtiin muiden eduskuntaryhmien paitsi sosialidemokraattien taholta anomusehdotuksia, joissa esitettiin RL 20: 7:n rangaistusten koventamista ja virallisen syyttäjän syyteoikeuden laajentamista. *Maalaisliiton* anomusehdotus esitti vaatimuksien perusteluiksi mm. seuraavia näkökohtia. Aluksi viitattiin sanomalehdistössä selostettuihin rikostapauksiin ja mainittiin esimerkkinä Viipurin lähistöllä sattuneet 5—6-vuotiaisiin kohdistuneet rikokset. Tiedettiin myös kertoa, etteivät läheskään kaikki kyseiset rikokset tule julkisuuteen. Maalaisliiton edustajat pitivät mainitsemaansa esimerkkiä jopa murhaa julmempana rikoksena. Perusteluna virallisen syyttäjän syytevallan laajentamiselle esitettiin, että 12—14-vuotias lapsi ei yleensä pysty ajamaan syytettä rikoksen tehnyttä miestä vastaan. Rikoksen kohteet ovat useimmiten niin vaatimattomista oloista, etteivät heidän sukulaisensa myöskään pysty itsenäisesti saamaan oikeutta. Syyteoikeuden käyttöä estää julkisuuden pelko ja joissakin tapauksissa myös se, että rikoksentekijän puolelta suoritetaan uhrin vanhemmille rahasumma syytteestä luopumista vastaan. RL 20: 7.1:n ohella oli korotettava myös 2 momentin rangaistuksia. Koska RL 20:7 silloisessa muodossaan koski ainoastaan tyttöihin kohdistuneita siveellisyysrikoksia, maalaisliiton edustajat halusivat myös nuoret pojat vastaavan suojan piiriin, erityisesti viitattiin prostituoitujen taholta tulevaan uhkaan nuorille pojille.[4]

Nuorsuomalaisten anomusehdotus oli samantapainen. Siinäkin mainittiin aluksi muutamia törkeitä tapauksia, joita oli käsitelty sanomalehdissä. Rikosten jäämistä usein julkisuuden ulkopuolelle pidettiin valitet-

[3] Ks. 1904—1905 vp asiak. esitysmietintö 2. Esitys ja sen johdosta syntynyt lakivaliokunnan mietintöluonnos on asiakirjoissa samassa yhteydessä.

[4] *Räsäsen* ym. anomusehdotus 26/1907, 1907 vp. asiak., liitteet III s. 73 ss.

tavana. Voimassa ollut RL 20:7 ei aloitteen tekijöiden mielestä silloisessa muodossaan tyydyttänyt valveutunutta oikeuskäsitystä. Erityisesti rangaistusminimit olivat ehdotuksen tekijöiden mielestä liian alhaiset. Määräystä siitä, että RL 20:7.2—3:ssa mainitut rikokset olivat rangaistavia vain, jos tyttöä ei ollut ennen maattu, aloitteen tekijät pitivät hämmästyttävänä ja terveen oikeuskäsityksen vastaisena. Virallisen syyttäjän syytevelvollisuuden laajentamista koskemaan myös 12—14-vuotiaisiin kohdistuvia tekoja esitettiin tässäkin aloitteessa, koska uhreiksi joutuvilla alaikäisillä ei usein ollut syytteen nostamiseen pystyviä vanhempia tai vanhemmat voidaan lähjoa. Perusteeksi viitattiin myös syyntakeisuusikärajaan, jota nuorempien tahdon varaan rikoksen tulemista oikeuskäsittelyyn ei ollut syytä jättää.[5]

Ruotsalaisten aloitteen pääsisältönä oli vaatimus suojaikärajan kohottamisesta. Tässä yhteydessä sillä tarkoitettiin virallisen syyttäjän syytevelvollisuuden laajentamista koskemaan muitakin tapauksia kuin alle 12-vuotiaisiin kohdistuneita rikoksia. Vaatimusta perusteltiin yleisillä moraalisilla näkökohdilla, samantapaisilla rikoksen uhrin vaikeaa asemaa koskevilla syillä kuin edellä mainituissa aloitteissa ja sillä, että eräissä muissa maissa oli tuolloin virallisen syyttäjän syytevelvollisuus laajempi kuin Suomessa. Aloitteen tekijöiden mielestä se olisi ollut laajennettava koko pykälän tunnusmerkistön alalle.[6]

Suomalaisen puolueen anomusehdotus noudatteli samanlaisia latuja kuin jo mainitut aloitteet. Siinä käytettiin tosin myös omaperäisiä perusteluja.[7] Sanomalehtiuutisista ja vaivaishoito- ja opetusaloilla toimivien henkilöiden julkaistuista lausunnoista pääteltiin, että RL 20:7:n mukaisia rikoksia tehtiin melko paljon, vaikka niistä ei tuomioistuimissa kovin monia tuomittukaan.[8] RL 20:7.1—2:ssa säädetyt rangaistukset myönnettiin korkeiksi, mutta ne eivät vastanneet aloitteen tekijöiden mielestä

---

[5] *Nissisen* ym. anomusehdotus 73/1907, sama III s. 76 ss. Allekirjoittajina Alli Nissisen lisäksi olivat Arokallio, Hagman, Knuutila, Riihelä ja Vikman.

[6] *Neoviuksen* ym. anomusehdotus 74/1907, sama III s. 84 ss. Allekirjoittajia Dagmar Neoviuksen lisäksi olivat Ahlroos ja C. G. Rosenqvist.

[7] *Gripenbergin* ym. anomusehdotus 125/1907, sama III s. 84 ss. Allekirjoittajat olivat Aleksandra Gripenberg, Liina Ala-Kulju, Hedvig Gebhard, Liisa Kivioja, Hilda Käkikoski ja Iida Wemmelpuu. Tässä, kuten muidenkin puolueiden aloitteissa, näkyy naiskansanedustajien erityisaktiivisuus.

[8] Ks. edellä taulukko 11, s. 193. Taulukko osoittaa, että vuoteen 1906 asti siveellisyysrikoksista tuomittujen lukumäärä jatkuvasti oli vähentynyt.

rikoksen suuruutta. Esimerkkinä oli mainittu, että viisivuotiasta tyttöä vastaan tehdystä rikoksesta oli eräässä tapauksessa tuomittu kuuden vuoden kuritushuonerangaistus. Lapsen elämää pidettiin sekä ruumiillisessa että »korkeimmassa merkityksessä» turmeltuna. Pidettiin epäoikeudenmukaisena, että ko. rikosta voidaan rangaista lievemmin kuin neljäskertaista varkautta. Sen periaatteen mukaan, että rangaistuksilla eri rikoksista mitataan loukatun oikeushyvän arvoa, ei omaisuuden varkautta pitäisi rangaista ankarammin kuin sivellisyysrikosta alaikäistä vastaan, mikä »merkitsee samaa kuin elämän tuhoaminen.» Syynä lievinä pidettyihin rangaistuksiin aloitteen tekijät pitivät sitä, että rikokset useimmiten kohdistuivat köyhien ihmisten lapsiin. Köyhien vanhempien vaitiolo ostettiin rahalla. Tilastoa aloitteentekijät pitivät harhauttavana suuren piiloon jäävän rikollisuuden vuoksi. Ankaramman rangaistuksen oletettiin vaikuttavan kasvattavasti ja vahvistunut käsitys kyseessä olevien tekojen hylättävyydestä vähitellen painuisi yleiseen oikeustajuntaan. Sakkorangaistusta he eivät hyväksyneet lainkaan ja vaativat, että määräaikainen tai elinkautinen kuritushuonerangaistus piti olla ainoana rangaistuksena. Todistettavasti epänormaalit rikoksentekijät oli eristettävä yhteiskunnallisena suojelutoimenpiteenä »kriminaaliasyyleihin». Virallisen syyttäjän syytevelvollisuutta vaadittiin laajennettavaksi myös 12—14-vuotiaisiin kohdistuneihin tekoihin. Sitä perusteltiin alaikäisiin sekaantuneiden miesten yhteiskunnallisella vaarallisuudella ja tarpeella kehittää ja ylentää kansan yleistä siveellisyyskäsitystä. Paitsi kriminaaliasyylia koskenutta vaatimusta perusteltiin myös tätä ulkomailla, lähinnä Tanskassa ja Norjassa vireille pantuihin hankkeisiin. Anomusehdotuksen mukaisia muutoksia sen tekijät pitivät lapsen oikeuksien valvomisena.[9]

4. Ennen vuoden 1907 valtiopäivien päättymistä anomusehdotuksia ei ehditty käsitellä lakivaliokunnassa edes alustavasti. *Vuoden 1908 I valtiopäivillä* samat edustajat tekivät samansisältöiset anomusehdotukset. Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä ei nytkään tehnyt vastaavaa aloitetta. Anomusehdotuksista ei saatu aikaan lakivaliokunnan mietintöä. Valiokunnan pöytäkirjoista voidaan kuitenkin havaita, että aloitteita käsiteltiin yksityiskohtaisesti jo tuolloin.

Lakivaliokunnassa syntyi keskustelua säännöksen sisältämistä suojaikärajoista, rangaistusasteikoista, virallisen syyttäjän syyteoikeuden laajuudesta, ennen maatun alaikäisen tytön kanssa tapahtuneen sukupuoli-

[9] Ks. alav. 7.

yhteyden rangaistavuudesta, uusimisesta ja yrityksen rangaistavuudesta. Valiokunnan kokouksessa 16. 3. 1908 todettiin alustavasti äänestyksen (11—5) jälkeen, että anomusehdotukset ovat aiheellisia ja että niiden pohjalta voidaan valmistella valiokunnan positiivinen kannanotto. Suoralta kädeltä ne olisi halunnut hylätä sosialidemokraattien Heikkilä, Johansson ja Mäkelin sekä suomalaisten Tulikoura ja Ylikorpi.[10] Yleiskeskustelu valiokunnassa käytiin 27. 3. 1908 ja 30. 3. 1908. Yrjö-Koskinen, Käpy ja Tulikoura (suom) halusivat selvän ikään perustuvan suojaporrastuksen säilyttämistä. Käpy ja Tulikoura eivät olleet tyytyväisiä suojaikärajaan, koska 15—17-vuotiaiden keskuudessa tapasi usein täysin kypsyneitä tyttöjä. Gripenberg sen sijaan piti sen ikäistä liian nuorena ymmärtämään sukupuolisen kanssakäymisen seurauksia ja sen vuoksi suojelun tarpeessa olevana. Hämäläinen (sd) oli sitä mieltä, että sakko oli syytä poistaa rangaistusten joukosta, ei ennen maatulle tytölle oli taattava erikoissuoja, virallisen syyttäjän syytevelvollisuus oli laajennettava koskemaan kaikkia alle 15-vuotiaisiin kohdistuneita tekoja, uusimisesta oli säädettävä ankarampi rangaistus ja että elinkautista eristämistä ei ollut syytä ottaa käyttöön. Söderholm (rkp) piti korotettuja rangaistuksia paremmin rikoslain yleisten periaatteiden mukaisina. Hän esitti, että otettaisiin käyttöön suojaikärajat 14, 16 ja 18 vuotta ja että rangaistuksia korotettaisiin, mutta ei anomusehdotusten edellyttämässä määrässä. Virallisen syytteen alaisiksi hänen mielestään piti säätää alle 16-vuotiaisiin kohdistuneet teot. Tulikoura ja Yrjö-Koskinen katsoivat kaksi suojaikärajaa (15 ja 17 vuotta) paremmaksi ratkaisuksi.[11] Heikkilä (sd) piti esitettyjä rangaistusmääriä yleisesti liian ankarina.[12]

Lakivaliokunnan kokouksessa 1. 4. 1908 tehtiin mietinnön sisältöä koskeneita päätöksiä. Säännösten koventamisen tarpeesta vallisti nyt kokouksessa yksimielisyys. Yleislinjasta suoritettiin äänestys, jonka tulokseksi tuli 11—5. Enemmistö hyväksyi säännösten koventamisen, mutta vähemmän kuin aloitteissa oli esitetty. Vähemmistö, johon kuuluivat suomalaisen puolueen Gripenberg, Sipilä ja Ida Yrjö-Koskinen sekä sosialidemokraattiset naisedustajat Anni Huotari ja Maria Laine, halusi suunnilleen aloitteiden mukaista muutoslinjaa. Suojaikärajoista äänestettäessä tuli hyväksytyksi jako kahteen alaikäisten luokkaan: a) alle 15-vuotiaat b) alle 17-vuotiaat tytöt. Huotari ja Gripenberg halusivat asettaa kaikki alle 17-vuotiaisiin tyttöihin kohdistuneet sekaantumiset saman rangaistusasteikon alaisiksi. Äänin 10—6 jäi vähemmistöön Söderholmin esittämä 3-jako, jota hänen itsensä lisäksi kannattivat lakivaliokunnan jäsenistä Heiskanen (nuorsuom), Hämäläinen (sd), Käpy (suom), Suomalainen (sd), ja varajäsen Mäkelin (sd). Kaikki valiokunnan jäsenet olivat yksimielisiä siitä, että virallisen syyttäjän syytevelvollisuutta oli laajen-

10 Lakivaliok. memoriaalipöytäk. 1908 I vp. 16. 3. 1908.

11 Ibid. 27. 3. 1908.

12 Ibid. 30. 3. 1908.

nettava koskevaksi ainakin kaikkia alle 15-vuotiaisiin kohdistuneita tekoja. Gripenberg, Huotari, Laine, Helkiö (suom) ja Mäkelin olisivat halunneet RL 20: 7:n kokonaan pois asianomistajarikosten joukosta. Ennen maatun tytön asettaminen toiseen asemaan kuin koskematon haluttiin poistaa yksimielisesti, mutta Söderholm, Tulikoura, Suomalainen ja Mäkelin halusivat poistamisen koskevan vain alle 15-vuotiaisiin kohdistuneita tekoja. Ankarampaa rangaistavuutta alaikäisiin kohdistuneen sivellisyysrikoksen uusimisesta kannatti enemmistö äänin 11—5. Vähemmistöön jäivät Söderholm, Johansson (sd), Käpy, Tulikoura ja Mäkelin. Myös RL 20: 7:n yrityksen rangaistavuudesta äänestettiin. Sen kriminalisointia koskenut ehdotus kuitenkin hylättiin äänin 11—5, jolloin vähemmistöön jäivät Gripenberg, Huotari, Kannisto (sd) Käpy, Laine ja Suomalainen.[13]

5. Tähän asian käsittely vuoden 1908 I valtiopäivillä jäi. *Vuoden 1908 II valtiopäivillä* alaikäisiin kohdistuneiden siveellisyysrikosten rangaistavuus tuli jälleen esille nuorsuomalaisten, suomalaisten ja maalaisliiton anomusehdotuksilla,[14] jotka olivat vuoden 1907 valtiopäiville tehtyjen aloitteiden toisintoja. Koska edellisillä valtiopäivillä oli päästy jo varsin pitkälle ja asia tuli lakivaliokunnan työsuunnitelman ensimmäiseksi kriminaalipoliittiseksi kysymykseksi, saatiin lakivaliokunnassa mietintö valmiiksi varsin nopeasti. Valiokunnassa käytyä mielipiteenvaihtoa on kuitenkin syytä lyhyesti selvittää.

Anomusehdotuksia käsiteltiin lakivaliokunnassa 20. 8. ja 22. 8. 1908 pidetyissä kokouksissa.[15] Niissä ei käyty enää yleiskeskusteluja, vaan päätettiin mietinnön yksityiskohdista. Suuntaviivat oli siis saatu jo edellisillä valtiopäivillä.

Lakivaliokunta lähti mietinnössään siitä olettamuksesta, että piiloon jäävä alaikäisiin kohdistunut siveellisyysrikollisuus oli varsin huomattavaa ja että se oli lisääntymässä, vaikka siitä ei ollutkaan sanomalehdissä julkaistuja uutisia ja sosiaalihuollon alalla toimivien henkilöiden varoituksia tarkempaa empiiristä näyttöä. Rikoksien uhrit olivat yleensä peräisin yhteiskunnan köyhimmistä kerrostumista, minkä vuoksi he kaipaavat enemmän yhteiskunnan suojelua, jota laki ei kuitenkaan heille

13 Ibid. 1. 4. 1908.

14 *Nissisen* anomusehdotus 28/1908 II, *Gripenbergin* anomusehdotus 45/1908 II ja *Ångeslevän* ym. anomusehdotus 170/1908 II.

15 Näiden kokousten osalta lakivaliokunnan memoriaalipöytäkirjan merkinnät ovat osittain epätäydellisiä, sillä muutamista äänestyksistä ei ole merkitty tarkkaa tulosta eikä kunkin edustajan äänestyskäyttäytymistä. Yleistäville johtopäätöksille tästä seikasta ei ole haittaa.

suo. RL 20:7:n mukaista rikollisuutta pidettiin »yhteiskunnalle turmiollisena paheena».[16] Suojaikärajan suhteen valiokunta asettui kaksijaon kannalle, ankarammin rangaistaviksi haluttiin alle 15-vuotiaisiin ja lievemmin rangaistaviin 15 vaan ei 17 vuotta täyttäneisiin kohdistuneet rikokset.[17]

Lakivaliokunnan mielestä sakkorangaistuksen käyttämisen mahdollisuus oli syytä poistaa kokonaan seuraamusvaihtoehdoista.[18] Valiokunnan enemmistö siis tuli toiselle kannalle kuin edellisillä valtiopäivillä lähinnä sosialidemokraattien miesedustajien muutettua kantaansa. Perusteena esitettiin, että sakkorangaistus kohtasi köyhää raskaammin kuin varakasta. Tässä arvostelussa on otettava lukuun se, ettei päiväsakkojärjestelmään vielä ollut siirrytty. Vähemmistöön jääneet perustelivat sakkorangaistuksen säilyttämistä (ks. vastalause I) laissa ehdottoman vapausrangaistuksen yksittäistapauksellisella kohtuuttomuudella,[19] sillä ehdollista rangaistustuomiota ja muita ehdottoman vapausrangaistuksen vaihtoehtoja ei vielä tuolloin ollut. Valiokunnan sosialidemokraattiset jäsenet esittivät tässä yhteydessä halunsa siirtyä yksilajiseen vapausrangaistukseen, koska he pitivät kuritushuonerangaistusta epäinhimillisenä. Enemmistä ei ollut halukas siihen.[20]

Säännöksen kohta, jonka mukaan 12 vuotta täyttäneeseen tyttöön kohdistuneet siveellisyysrikokset rangaistiin vain, jos rikoksen kohdetta ei ollut ennen maattu, haluttiin poistaa, koska tällöin oli rangaistavaa vain ensimmäinen sellaiseen uhriin kohdistunut rikos.[21] Valiokunta halusi

---

16 Lakivaliok. 1/1908 II s. 2, 1908 II vp. asiak. V anomusmietintö 4.

17 Suojaikärajaa koskenut kanta perustui äänestykseen, mutta äänten jakautuminen ei käy ilmi valiokunnan pöytäkirjoista. Muina vaihtoehtoina olivat suojaikärajat 12, 15 ja 17 vuotta ja yhden suojaikärajan järjestelmä (17 vuotta), jota ajoi Gripenberg mietintöön jättämässään vastalauseessa.

18 Tämä perustui äänestykseen 10—6. Vähemmistöön jäivät Söderholm (rkp), Stigzelius (rkp), Heiskanen (nuorsuom), Homén (nuorsuom), Saraste (suom) ja Tulikoura (suom), ks. lakivaliok. memoriaalipöytäk. 1908 II vp 22. 8. 1908. Ehdotus 15 vaan 17 vuotta täyttäneeseen sekaantumisen rangaistuksen koventamisesta sai siis taakseen valiokunnassa kaikki sosialidemokraatit ja porvarillisten ryhmien naisedustajat.

19 Lakivaliok. 1/1908 II s. 4 ja siihen jätetty vastalause I (Saraste ja Tulikoura).

20 Ehdotuksen primus motor oli *Matti Airola*. Äänestyksessä sosialidemokraatit jäivät vähemmistöön 9—7. Enemmistö perusteli kuritushuonerangaistuksen säilyttämistä sillä, että kysymys yksilajisesta vapausrangaistuksesta oli syytä ratkaista itsenäisesti. Yksilajiseen vapausrangaistukseen siirtymiseen yleensä siis ei otettu kantaa. On vahinko, että Airola ei tätä vasta vuoden 1974 RTA-paketissa toteutunutta ehdotusta tehnyt uudelleen muussa yhteydessä. Ks. lakivaliok. memoriaalipöytäk. 1908 II vp 22. 8. 1908.

21 Lakivaliok. 1/1908 II s. 5. *Stigzelius ja Tulikoura* olisivat halunneet lain

virallisen syyttäjän syytevelvollisuuden ulottuvan kaikkiin alle 15-vuotiaisiin kohdistuneihin tekoihin. Sen sijaan valiokunta ei halunnut saattaa 15 vaan ei 17 vuotta täyttäneisiin kohdistuneita tekoja virallisen syytteen alaisiksi, sillä uhrin edun katsottiin voimakkaasti vaativan, että määräämisvalta syytteeseen panemisesta jäi hänelle itselleen ja hänen vanhemmilleen.[22] Gripenberg teki tähän vastalauseen (mietinnön vastalause II).

Sakkorangaistuksen käyttömahdollisuutta koskevilta osin päädyttiin ankarammalle kannalle kuin edellisillä valtiopäivillä. Toisessakin kohdassa tapahtui kannanmuutos. RL 20: 7: n uusimisesta ei nyt katsottu tarpeelliseksi säätää ankarampaa rangaistusta. Korotettuina rangaistusasteikot katsottiin riittävän ankariksi myös uusijoille. Sitä paitsi alaikäisiin kohdistuneiden siveellisuusrikosten uusiminen saattoi valiokunnan mielestä johtua sairaalloisista taipumuksista. Sen vuoksi valiokunnassa oli esitetty hoidon järjestämistä tällaisille rikoksenuusijoille.[23] Ehdotusta ei valiokunta kuitenkaan laajemmin ollut ryhtynyt selvittämään. Ehdotusta RL 20: 7:n mukaisen rikoksen yrityksen kriminalisoimisesta ei valiokunnan enemmistö hyväksynyt, koska piti sellaista käsitteellisesti mahdottomana ja makaamisen yritys oli jo sinänsä haureuden harjoittamista.[24] Mietinnön lopuksi esittämästään periaatekannanotosta, että vastaavan ikäiset pojat oli saatava saman rikosoikeudellisen suojan piiriin naisten viettelyksiä vastaan, valiokunta oli yksimielinen.[25]

Anomusehdotusten pohjalta tehdyn lakivaliokunnan mietinnön eduskuntakäsittelyssä toisteltiin yleensä jo valiokunnassa esille tulleita näkökohtia.[26]

Kriminaalipoliittiselta linjaltaan mietinnön mukaisena hyväksytty anomus vastasi lähinnä sosialidemokraattien, erityisesti ryhmän naisedustajien kantaa. Varsin pieni osa muista ryhmistä oli mietinnön kannalla

---

pysyvän tältä osin ennallaan, ks. lakivaliok. memoriaalipöytäk. 1908 II vp 22. 8. 1908.

[22] Lakivaliok. 1/1908 II s. 6—7.

[23] Ibid. s. 7.

[24] Ibid. s. 7. Nyt äänestys päättyi 9—7 (ed. vp:llä 11—5), ks. lakivaliok. memoriaalipöytäk. 1908 II vp 22. 8. 1908.

[25] Lakivaliok. 1/1908 II s. 8. Edellisillä valtiopäivillä kysymykseen ei selvitysten puutteessa ollut otettu lainkaan kantaa, ks. lakivaliok. memoriaalipöytäk. 1908 I vp 3. 4. 1908.

[26] *Saraste* kannatti laatimaansa vastalausetta I, Gripenberg, Neovius, Hultin, Hedvig Gebhard, Ängeslevä, Helenius-Seppälä ja Pöysti (suom) vastalausetta II. Sarasteen lisäksi I vastalauseen kannalla olivat mm. Stigzelius, von Alfthan, Cederberg, Tulikoura, Schybergson ja von Troil. Käsittelystä enemmän ks. edusk. pöytäk. 1908 II vp 15. 9. 1908.

sellaisenaan. Anomuksen yleislinjan hyväksyminen lähinnä vasemmiston ajaman linjan mukaisena voidaan selittää luultavasti parhaiten siten, että he muodostivat tässä kohden kompromissin porvarillisten edustajien liberaalisen ja konservatiivisen siiven välillä. Vasemmisto liittoutui toisissa kysymyksissä vapaamielisten kanssa, kuten oli laita syyteoikeuden laajentamistá ja suojaikärajaa koskevissa kysymyksissä, ja toisissa konservatiivien kanssa, kuten hyväksyttäessä sakkorangaistuksen poistamista seuraamusten luettelosta koskeva kohta. Vasemmiston konservatiiviseen suuntaan tekemä äsken mainittu huomattavin myönnytys johtui siitä käsityksestä, että herrasväen nuoret miehet, jotka viettelivät työläisten tyttöjä, pääsivät heidän käsityksensä mukaan aivan liian helposti teostaan, jos sakko oli mahdollista tuomita. Teko tuli sosialistien naisedustajien mielestä suurin piirtein saman hintaiseksi kuin turvautuminen yleisten naisten palveluksiin. Liittoutuminen porvarillisten liberaalien kanssa muissa kysymyksissä on yksinkertaisesti esimerkki siitä, että moraalisissa kysymyksissä liberalismilla ja marxilaisuudella saattaa olla samankaltaisuuksia johtopäätöksissä ideologisen perustan vastakohdista huolimatta. Työväenpuolueen tässä kysymyksessä omaksuma rikoslain koventamista puoltanut kanta oli poikkeus yleislinjasta, joka oli uuskriminalisointeihin ja rangaistusten kovennuksiin nähden sangen varauksellinen

6. Senaatin molemmissa osastoissa tapahtuneet muutokset viivästyttivät asian jatkokäsittelyä. Senaatin lausuntoa eduskunnan hyväksymän aloitteen tarpeellisuudesta pyydettiin vasta vuoden 1909 marraskuussa.[27] Senaatin plenumkaan, jossa lausuntoasiaa käsiteltiin, ei pitänyt mitään huomattavaa kiirettä. 11. 2. 1910 asia lykättiin plenumin valiokuntaan, johon nimettiin senaattorit Peltonen, Berg ja Saarikoski.[28] Työn hitaus sai KK:n kanslian kahdestikin tiedustelemaan senaatin toimenpiteiden tilaa, nimittäin toukokuussa 1911 ja maaliskuussa 1912.[29] Seynin kaudella tämänkaltainen kiirehtiminen tosin oli melko tavallista. Marraskuussa 1912 valiokunnan lausuntoluonnosta käsiteltiin plenumissa, todettiin eduskunnan hyväksymän anomuksen perustelut aiheellisiksi ja päätettiin pyytää senaatille valtuuksia lakiehdotusten laatimiseen.[30] Tämän jälkeen alaikäisiin kohdistuneita siveellisyysrikoksia koskeneet rangais-

27 Senaatin oikeust.k:n KD (30. 10) 12. 11. 1909 535/59.

28 Senaatin plenumpöytäk. 1910—1911 s. 9—10.

29 Senaatin oikeust.k:n KD (13.) 26. 5. 1911 ja (7.) 20. 3. 1912.

30 Senaatin plenumpöytäk. 29. 11. 1912 (1912—1916 s. 139—141).

tusten koventamisvaatimukset saivat vauhtia, sillä senaatti sai valtuudet lakiehdotusten tekemiseen jo tammikuussa 1913.[31] 28. 2. 1913 lakiehdotuksia laatimaan määrättiin lainvalmistelukunnan ensimmäinen osasto. Huhtikuussa 1914 tehtävämäärittelyyn lisättiin 4. 5. 1910 hyväksytystä kansainvälisestä yleissopimuksesta valkoista orjakauppaa vastaan, minkä sopimuksen hallitsija oli hyväksynyt 7. 10. 1911, aiheutuneiden Suomea koskeneiden lainsäädäntövelvoitteiden valmistelu. Tehtävä määriteltiin nyt kiireelliseksi.[32]

5.3.2. Lainvalmistelukunnan ehdotus siveellisyysrikossäännösten koventamisesta vuodelta 1914

1. Lainvalmistelukunnan ensimmäisen osaston vanhempana jäsenenä toimi *Karl Söderholm,* joka anomuksen hyväksymisen aikaan oli toiminut eduskunnan lakivaliokunnan puheenjohtajana ja oli valittu samaan tehtävään vuoden 1913 valtiopäiville.[33] Nuorempina jäseninä toimivat *Antti Tulenheimo* [34] ja *Filip Grönvall.*[35] He saivat työnsä valmiiksi syyskesällä

---

31 Senaatin oikeust.k:n KD (18.) 31. 1. 1913 44/5.

32 Lainvalmisteluk. ehdotus 1914: 2; Ehdotus asetukseksi erinäisistä muutoksista Rikoslain 20 ja 25 lukuun s. 9, samoin KK:n kanslian akti 1912 II Fb 728/81. Asiakirjoja myös KK:n kanslian aktissa 1908 IV Fb 415/8 II 40.

33 *Söderholm* oli lakivaliokunnan puheenjohtajana vp:llä 1907—1909 II ja 1913, oikeusministerinä 1918—1919, 1920, 1930—1931, HON 1909—1918, HO:n presidentti 1918—1923, KHO:n presidentti 1923—1929 ja Åbo Akademin kansleri 1933—1941. Valtiollisilta mielipiteiltään hän kuului rkp:n konservatiiviseen siipeen.

34 *Antti Tulenheimo* tunnettiin rikosoikeuden pitkäaikaisena opettajana ja yliopistomiehenä (professori 1919—1931, Helsingin yliopiston rehtori 1928—31 ja kansleri 1944—52). Toinen Tulenheimon ura tapahtui finanssimaailmassa, hän oli pitkään mm. Suomi-yhtiön, Pohjolan ja KOP:n johtoelimissä. Kolmas ura oli kunnallispoliittinen: Helsingin kaupunginjohtaja 1931—1934 ja ylipormestari 1934—1944. Ja neljäs ura oli oikeistopoliitikon ura: kansanedustaja 1914 (suom), senaatin oikeustoimituskunnan päällikkö Tokoin ja Setälän senaatissa 1917, sisäasiainministeri 1918—1919, pääministeri 1925, kansanedustaja 1922—23 ja 1930—32 (kokoomus).

35 *Filip Grönvall* oli Tulenheimon tavoin lakimiesuransa alussa: vuosina 1905—1918 senaatin esittelijäsihteeri, vuodesta 1911 alkaen lainvalmistelukunnan jäsen, hallintoneuvos 1918—1933. Hän osallistui 1920- ja 1930-luvulla useiden perhepoliittisten lakien valmisteluun.

1914. Se käsitti säännösehdotukset rikoslain 20 luvun 6a, 7, 9, 10, 11, 14, 14a ja 14b §:ksi sekä 25 luvun 1a, 2, 3, 7 ja 13a §:ksi perusteluineen. Tulenheimo julkaisi samana vuonna Lakimiehessä laajahkon artikkelin siveellisyysrikoksista alaikäisiä vastaan.[36] Se sisälsi paljon lainvalmistelukunnan ehdotuksen ajatuksia. Siitä voidaan päätellä, että Tulenheimon panos oli, etenkin kun hän oli rikosoikeuden tuntijana kolmikon huomattavin, lainvalmistelukunnan ehdotukselle ratkaiseva.

Yleisarviona sanottakoon, että kyseessä oli *selvä pyrkimys siirtää rikoslain siveellisyysrikoksia koskevia säännöksiä kohti ankarampaa absoluuttista seksuaalimoraalia.* Tämä näkyy ehdotuksen seuraavista lauseista, jotka on syytä siteerata sellaisinaan:

»Se erikoinen suojelus, jota lainsäätäjän tulee suoda alaikäisille siveellisyysrikoksia vastaan, yli sen siveellisen integriteetin turvaa, jota lain yleensä tulee suoda, seuraa alaikäisen turvattomasta tilasta, joka on olemassa siinä, että rikoksentekijä helposti saattaa johdattaa alaikäisen tekoihin taikka kärsimään tekoja, joita hän ei käsitä taikka joihin hän ei suostuisi, ellei hänen tahtonsa olisi tekijän vaikutuksen alaisena, osaksi siinä, että siveellisyysrikos vaikutukseltaan alaikäiseen nähden saattaa olla erittäin turmiollinen. Lainsäätäjän tulee viimeksimainitussa suhteessa ottaa huomioon toiseltapuolen ne alaikäiset, jotka eivät ole ruumiillisesti kehittyneitä sukupuolielämään, toiseltapuolen sellaiset, jotka vaikkakin he ovat mieskuntoisia, eivät ole siveellisesti kypsyneitä vastustamaan viettelystä. Edellisiin nähden saattaa siveellisyysrikos tuottaa arvaamatonta koko elinajan kestävää ruumiillista ja sielullista vahinkoa, jälkimmäisiin nähden taasen siveellistä turmeltumista, joka tekee uhrin kykenemättömäksi noudattamaan yhteiskunnassa vallitsevaa siveellistä järjestystä.

Suojeluksen siveellisyysrikoksia vastaan tulee ulettua ei ainoastaan tyttöihin, vaan myös poikiin. Tämä on kiistämätöntä, mikäli koskee poikia, jotka eivät vielä ole ruumiillisesti sukupuolielämään kehittyneitä. Myöskin he voivat, joutuessaan siveellisyysrikoksen uhriksi, tapahtukoon tämä sitten samaa taikka toista sukupuolta olevan henkilön puolelta, ruumiillisesti ja sielullisesti kärsiä vahinkoa, joka ei ole parannettavissa. Mutta myöskin ne nuoret miespuoliset henkilöt, jotka eivät ole siveellisesti kypsyneitä, ovat nyt puheenaolevan suojeluksen tarpeessa. Sillä hekin saattavat viettelyksen kautta turmeltua.»[37]

---

[36] *Tulenheimo,* Siveellisyysrikoksista alaikäisiä vastaan, LM 1914 s. 6 ss. ja s. 49 ss.

[37] Lainvalmistelukunnan ehdotus 1914:2 s. 22, vrt. *Tulenheimo* LM 1914 s. 50 ss. Vuonna 1926 tapahtuneita lainmuutoksia, jotka perustuivat lainvalmistelukunnan ehdotuksille, on pääkohdin myös tavoitteenasettelultaan selostanut *Ant-*

Lainvalmistelukunta katsoi eduskunnan toivomusta edelleen kehittäen, että rikoslain säännökset alaikäisiin ja nuoriin henkilöihin kohdistuvista siveellisyysrikoksista olisi säädettävä koskemaan myös miespuolisiin henkilöihin kohdistuvia tekoja. Tätä perusteltiin edellä olleessa sitaatissa mainittujen syiden lisäksi sillä, että RL 20: 6 jo silloisessa muodossaan (sekaantuminen tai haureuden harjoittaminen holhotin, kasvatin tms. kanssa) sekä myös homoseksuaalisuutta koskenut rangaistussäännös (RL 20: 12.1) suojasi alaikäisiä poikia homoseksuaaliselta lähestymiseltä.[38]

Rikosoikeudellisen suojelun kohteet oli lainvalmistelukunnan mielestä jaettava kahteen ryhmään sen mukaan, ovatko he sukupuolisesti kypsymättömiä vai riittävän kehittyneitä (»mieskuntoiset»).[39] Näiden ryhmien välinen ikäraja laissa oli määrättävä niin korkeaksi, että sukupuolinen kypsyys siinä iässä yleensä oli saavutettu. Suomessa 12 vuotta vaan ei 15 vuotta täyttäneet olivat yleensä lainvalmistelukunnan käsityksen mukaan siinä määrin kehittymättömiä, että siveellisyysrikos saattoi tuottaa heille vahinkoa koko elinajaksi samalla kun he eivät tavallisesti vielä käsittäneet rikoksen merkitystä. Näillä perusteilla lainvalmistelukunta yhtyi siihen eduskunnassa hyväksyttyyn käsitykseen, että alle 15-vuotiaat olisi saatettava samanlaisen rikosoikeudellisen suojan alaisiksi siveellisyysrikoksia vastaan. Ylemmäksi suojaikärajaksi lainvalmistelukunta ehdotti 17 vuotta, koska mainitun ikärajan saavuttaneet saattoivat sen käsityksen mukaan vastustaa rikoksentekijän vaikutusta eikä joutua helposti kaikenlaisen viettelyksen uhriksi. Ikärajaa perusteltiin myös sillä, että naisen oikeus mennä avioliittoon alkoi 17 vuoden iästä.[40] Tuottamuksellinen

---

tila, Alaikäisiin kohdistuneet siveellisyysrikokset ja niiden tekijät s. 23 ss. *Serlachius,* Suomen rikosoikeuden oppikirja II s. 98 ss. arvosteli alkuperäisen RL 20: 7:n eräitä kohtia samoilla perusteilla kuin eduskunnan anomuksessa oli esitetty, erityisesti »ei ennen maattu»-edellytystä tunnusmerkistössä. Forsman oli ilmeisesti alkuperäiseen rikoslakiin tältä osin tyytyväinen, ks. *Forsman,* De särskilda brotten II s. 61.

38 Lainvalmistelukunnan ehdotus 1914: 2 s. 23.

39 Ibid. s. 23.

40 Ibid. s. 23—24. Ehdotus RL 20: 7:ksi kuului: »Jos joku sekaantuu lapseen, joka *ei ole täyttänyt viisitoista vuotta,* taikka harjottaa hänen kanssaan muuta haureutta; tuomittakoon kuritushuoneeseen korkeintaan kymmeneksi vuodeksi taikka, jos asianhaarat ovat erittäin lieventävät, vankeuteen vähintään kuudeksi kuukaudeksi.

Jos sellainen teko tehdään henkilölle, joka on *viisitoista, vaan ei seitsemän-*

erehtyminen rikoksen kohteen iästä ei lainvalmistelukunnan ehdotuksen mukaan olisi poistanut rangaistavuutta.[41]

Ennen maattu 12 vuotta täyttänyt tyttö ei riippumatta aikaisemman makaamisen olosuhteista kuulunut RL 20: 7:n mukaan rikosoikeudellisesti suojattujen piiriin. Lainvalmistelukunta piti tätä epätyydyttävänä. Sekaantumisen rikosoikeudellinen arviointi haluttiin saada alle 15-vuotiaaseen kohdistuneessa rikoksessa riippumattomaksi tytön neitsyydestä tai elämäntavoista ja alle 17-vuotiaaseen kohdistuneessa teossa riippuvaksi siitä, onko kohteena oleva tyttö »siveettömyyteen antautunut».[42]

Alkuperäisen RL 20: 7:n mukaan muu haureuden harjoittaminen kuin makaaminen oli kriminalisoitu vain kohdistuneena alle 15-vuotiaaseen tyttöön. Selvänä pidettiin, että rikoslain määräys muun haureuden harjoittamisen rangaistavuudesta piti pysyttää 15 vuotta nuorempiin nähden. Mutta lainvalmistelukunta ei halunnut tyytyä siihen, vaan suoja haureel-

---

toista vuotta täyttänyt, eikä ole siveettömyyteen antautunut; olkoon rangaistus kuritushuonetta taikka vankeutta, korkeintaan kaksi vuotta, taikka sakkoa.

Joka 1 tai 2 momentissa mainitun henkilön nähden siveettömässä tarkoituksessa ryhtyy tekoon, joka loukkaa sukupuolikuria, rangaistakoon vankeudella korkeintaan yhdeksi vuodeksi taikka sakolla.»

Käsitystä seksuaalisen kypsyyden saavuttamisiästä Suomessa ei ollut tuettu tutkimuksin. Verrattakoon lainvalmistelukunnan ehdottamia suojaikärajoja 15 ja 17 vuotta tuolloin voimassa olleiden ulkomaisten säännösten ja ehdotusten ikärajoihin (ks. lainvalmisteluk. ehdotus 1914: 2 s. 14—15):

Ruotsi	12 ja 15 v.		Alankomaat	12 ja 16 v.
Norja	13 ja 16 v.		Belgia	14 v.
Tanska	12 ja 16 v.	(ehdotus: samoin)	Italia	12 ja 16 v.
Saksa	14 ja 16 v.	(ehdotus: 20 v.)	Venäjä	14 ja 16 v.
Englanti	13 ja 16 v.		erikoistapauksissa	21 v.
Ranska	13 v			

[41] Ibid. s. 24—25 ja säännösehdotus RL 20: 14a:ksi. Vuonna 1926, jolloin ehdotetut muutokset tulivat rikoslakiin, ei tätä periaatetta hyväksytty, vaan uhrin iän suhteen rangaistavuuden edellytykseksi jäi dolus eventualis tai sitä voimakkaampi tahallisuuden aste, ks. *Honkasalo* E II s. 53. Lainvalmistelukunnan ehdotuksesta on lyhyt matka erinäisiin rikoslainopin klassisiin ongelmiin.

[42] Ibid. s. 25—26. Ehdotuksen perusteluista ei käy selville se, mitä täsmällisesti tarkoitettiin »siveettömyyteen antautumisella». Kuitenkin sellaiseksi katsottiin ainakin se, että tyttö oli prostituoitu. Periaate toteutettiin vuoden 1926 muutoksilla. Ilmeisesti kyseessä on sosiologisen rikosoikeuskoulun opeista tuttu elämäntavan kokonaisuuden arviointiperuste.

lisia tekoja vastaan piti ulottaa koskemaan myös 15 vaan ei 17 vuotta täyttäneitä. Tätä kriminalisointia, joka sisältyi lainvalmistelukunnan ehdotuksen RL 20: 7.2:iin, perusteltiin seuraavasti:

On muistettava, että nyt kysymyksessä olevan suojeluksen tarkoituksena tänä ikäkautena on suojella alaikäisiä siveelliseltä turmeltumiselta, mutta luonnollista on, että turmeltumisen vaara on olemassa myös milloin tutustuminen sukupuolielämään tapahtuu sen anomaalioiden kautta.[43]

Tämäkään ei vielä riittänyt. Lainvalmistelukunta ehdotti rangaistavaksi sen, että alle 17-vuotiaan nähden ryhdytään sukupuolikuria loukkaavaan tekoon siveettömässä tarkoituksessa. Perusteluksi riitti, että sellaisen teon turmeleva vaikutus voi olla yhtä suuri kuin teon, joka kohdistuu teko-objektin ruumiiseen. Siveettömällä tarkoituksella haluttiin tarkoittaa tekijän oman tai lapsen sukuvietin kiihottamista. Tällä rajoituksella tahdottiin saada kriminalisoinnin piiristä pois ahtaista asuntooloista johtuneita moraalinvartijoiden paheksumia ilmiöitä.[44]

RL 20: 7:n yritystä lainvalmistelukunta ei ehdottanut rangaistavaksi, koska sukupuoliyhteyden yrittäminen on haureuden harjoittamista ja jälkimmäisen yritys käsitteellisesti mahdotonta.[45]

Lainvalmistelukunta ehdotti rangaistavaksi myös alle 17-vuotiaan viettelyn tai taivuttamisen sekaannukseen tai muuhun haureuteen toisen kanssa. Jos vietelty tai taivutettu oli alle 15-vuotias, rangaistus oli huomattavasti ankarampi. Rangaistavaksi ehdotettiin myös teon yritys. Perusteluna mainittiin, että teko saattaa tuottaa alaikäiselle sangen suurta vaaraa ja ettei teon tekijää useinkaan voitaisi tuomita osallisuudesta RL 20: 7:n mukaiseen rikokseen.[46]

Samalla kun lainvalmistelukunta yhdisti rikoksen kohteina alle 12-vuotiaat ja alle 15-vuotiaat, ehdotti se tuntuvaa RL 20: 7:n rangaistusten korotusta. Alle 15-vuotiaaseen sekaantuminen oli lainvalmistelukunnan mielestä törkeysasteeltaan väkisinmakaamiseen verrattava rikos. Sakkorangaistus haluttiin vastoin eduskunnan toivomusta säilyttää alle 17-vuotiaisiin kohdistuneissa rikoksissa, koska katsottiin suhteellisen korkean

43 Ibid. s. 27. Samoin *Tulenheimo* LM 1914 s. 53, joissa kuitenkin suojaikärajaksi luvatonta sekaannusta vastaan ehdotettiin 19 ja muuta haureutta vastaan 18 vuotta.

44 Ibid. s. 27 s.

45 Ibid. s. 28. Sama perustelu oli määräävänä jo eduskunnan kannanotossa.

46 Ibid. (RL 20: 9) s. 28.

rangaistusminimin saattavan johtaa yksityistapauksissa kohtuuttomiin tuloksiin.[47]

Eduskunnan vuonna 1908 esittämän kannan mukaisesti alle 15-vuotiaisiin kohdistuneet rikokset ehdotettiin virallisen syytteen alaisiksi. Alle 17-vuotiaaseen kohdistuneet rikokset ehdotettiin jätettäväksi edelleen asianomistajarikoksiksi. Tätä perusteltiin rikoksen kohteen eduilla olla joutumatta julkisuuden kohteeksi ilmoittamalla rikos syytteeseen.[48]

Muut lainvalmistelukunnan ehdotuksen tärkeimmät kohdat olivat seuraavat:

— RL 20: 10:ään (paritus) ehdotettiin korkeampaa rangaistusasteikkoa, jos prostituoiduksi vietelty ei ollut täyttänyt 21 vuotta,
— jos RL 20: 7:n tekijä ja uhri ovat menneet keskenään avioliittoon, rangaistusta ei tuomittaisi,
— rangaistavaksi ehdotettiin (ehdotuksen RL 20: 6a) se, että joku käyttäen hyväksi naisen taloudellista riippuvaisuutta taikka muuta turvatonta tai hädänalaista tilaa taikka kavaluudella viettelee naisen kanssaan sukupuoliyhteyteen, ellei nainen ole siveettömyyteen antautunut,
— RL 20: 9.2, jonka mukaan isännän suorittama palkkapiian makaaminen oli rangaistava salavuoteutena, ehdotettiin kumottavaksi, koska ehdotuksen RL 20: 6a kattoi sen kriminalisoimat teot tarpeellisilta osin,
— salavuoteuden rangaistavuus (alkuperäinen RL 20: 9) haluttiin kumota kokonaan, koska a) ei ole syytä rangaista sitä, jota tarkoitetaan suojella, b) jos naista ei rangaista salavuoteudesta, on johdonmukaista, ettei miestäkään rangaista, c) muiden maiden laeista salavuoteuden rangaistavuus oli jäämässä pois, d) säännöksen kontrolli oli mahdotonta,
— erinäisiä kansainvälisestä rikosoikeudellisesta yhteistyöstä johtuneita valkoisen orjakaupan ehkäisemiseen tähtääviä lainsäädännöllisiä toimenpiteitä, kuten RL 25:1a:n lisääminen, parittamisen (alkuperäinen RL 20: 10) rangaistusmaksimin koventaminen ja pienehköjä muutoksia RL 25: 2.3 ja 7:ään.

Kokonaisuutena ottaen lainvalmistelukunnan mietintö oli absoluuttinen sukupuolimoraalin julistus. Moraalikäsitysten nähtiin höltyneen eikä muuta keinoa katsottu olevan sukupuolisen käyttäytymisen vapautumi-

47 Ibid. s. 29 s.

48 Ibid. s. 30 s. *Tulenheimo* LM 1914 s. 58 s. oli sillä kannalla, että jos olisi ollut olemassa erityinen lastensuojelulaki (mitä koskevia vaatimuksia oli esitetty usein), jolla turvattaisiin rikoksen uhrin mahdollisuudet saada joka tapauksessa kykenevä huoltaja, olisi voitu kaikki RL 20: 7:ssä mainitut rikokset säätää asianomistajarikoksiksi.

sen säätelyyn (oikeammin estämiseen) kuin tunnusmerkistöjen laajentaminen ja rangaistusten koventaminen. Ainoa huomattava poikkeus oli salavuoteuden dekriminalisointiehdotus.

2. Eduskunnan vuonna 1908 ilmaisema toivomus oli koskenut vain alaikäisiin kohdistuneiden rikosten rangaistavuuden tehostamista. Samoin senaatti ja Seyn olivat asian käsittelyn eri vaiheissa puhuneet vain RL 20: 7:n säännöksistä ja loppuvaiheissa lisäksi ns. valkoista orjakauppaa koskevan yleissopimuksen aiheuttamien lainsäädäntötoimien tarpeellisuudesta Suomessa. Lainvalmistelukunnan ehdotus oli paljon pidemmälle menevä, oikeastaan kysymys oli vuoden 1889 rikoslain suhteellisen vapaamielisten siveellisyysrikoksia koskeneiden säännösten kokonaisvaltaisesta muuttamisesta ankarampaan suuntaan.

Lainvalmistelukunnan ehdotukset valmistuivat aivan maailmansodan aattona 1914. Kun Suomessa valtiopäivät eivät olleet koolla ennen vuotta 1917, ei niiden toteuttamiseen ollut aiemmin mahdollisuuksia. Sotavuosina lainvalmistelukunnan ehdotus lepäsi oikeustoimituskunnan esittelijän Albin Pulkkisen takana, joka kuitenkin lienee laatinut osittaisen lakiehdotusluonnoksen. Sitä ei senaatissa koskaan käsitelty.[49] Vuonna 1917 taas poliittiset edellytykset lainvalmistelukunnan ehdotuksen kaltaisen rikoslainmuutoksen läpiajamiseen puuttuivat. Tulenheimo ei Tokoin senaatin oikeustoimituskunnan päällikkönä ryhtynyt ratkaiseviin toimiin esityksen valmistamiseksi valtiopäiville. Toisaalta silloin valmisteltavina olivat paljon tärkeämmät asiat. Kansalaissodan jälkeisinä viitenä tai kuutena vuotena ponnistelut keskittyivät lähinnä rikoslain kokonaisuudistuksen toteuttamiseksi ja sitä silmällä pitäen Serlachius oikeusministeriön toimeksiannosta valmisti tunnetut ehdotuksensa. Rikosoikeuden kokonaisuudistuksen poliittiset edellytykset vähenivät kuitenkin 1920-luvun kuluessa ja vuonna 1924 edellä selostettu lainvalmistelukunnan ehdotus tuli jälleen ajankohtaiseksi.

Lainvalmistelukunnan ehdotuksen pääkohdat toteutuivat rikoslain muutoksiksi vasta runsaat 11 vuotta myöhemmin (5. 2. 1926). Silloin tehtyjen muutosten yksityiskohtainen käsittely ei kuulu tähän yhteyteen.[50]

---

[49] Ks. senaatin oikeustoimituskunnan työluettelo 1916 I ja II vuosipuolisko. Työluettelossa on asian kohdalla merkintä »AP» ja 1916 II puoliskolla valkoista orjakauppaa koskevalta osalta: »erittelyn varassa».

[50] Näin sitäkin suuremmalla syyllä, kun vuonna 1926 RL 20 ja 25 lukuun tehdyistä muutoksista on olemassa lyhyehkö selvitys, ks. *Anttila*, Alaikäisiin kohdistuneet siveellisyysrikokset ja niiden tekijät s. 23 ss. Asian tarkastelulle ovat

Silti voidaan ilmaista se mielenkiintoinen seikka (ei liene pelkkä yhteensattuma), että käsiteltäessä esitystä vuoden 1925 valtiopäivillä pääministerinä toimi — Antti Tulenheimo.

5.4. Ohjesääntöisen prostituution lakkauttaminen

1. Prostituutiota eri muodoissa on esiintynyt ilmeisesti useimmissa yhteiskunnissa. Kreikassa oli aviovaimo alistettu kodin ulkopuolella käytännöllisesti katsoen täydelliseen oikeudettomuuteen, mutta hetairojen ammattikunta nautti huomattavaa sosiaalista arvonantoa. Keskiajalla kaupungeissa, ainakin kaikissa suurkaupungeissa oli kaupungin, kirkon tai ruhtinaiden omistamia bordelleja, joita pidettiin avioliiton ja nuorten neitojen maineen turvaajina. Sama perustelu sopii nykyaikaiseen bordellilaitokseen esimerkiksi Etelä-Euroopan katolisissa maissa.

Prostituution perustana ovat yhteiskunnassa vallitsevat sosiaaliset suhteet. Niiden kehityksen asteesta riippuu se, missä muodoissa seksuaalitarpeet ilmenevät ja niiden tyydyttäminen tapahtuu. Erityisesti naisen alistettu asema on ollut bordellilaitoksen käänteispuoli. Prostituutio heijastaa ja on heijastanut myös yhteiskunnan rakenteellisia ongelmia. Onhan tunnettua, että prostituutio varakkaan eliitin piirissä saa nykyaikanakin »herrasmiesmäisemmät» muodot kuin mitä Suomen irtolaislaki varaa köyhille prostituoiduille.[1]

2. Prostituution historiallisesta alkuperästä Suomessa ei liene olemassa erikoistutkimuksia.[2] Sitä on kuitenkin esiintynyt ainakin Turussa ja

---

relevantteja *HE 40/1925, lakivaliok. mietintö 9/1925* ja siihen liittynyt *vasemmiston vastalause, suuren valiok. mietintö 68/1925 ja 68a/1925* sekä edusk. pöytäk. 18. 11., 21. 11., 27. 11., ja 30. 11. 1925. Ks. myös KKO:n lausunto HE:n luonnoksesta (liitteenä valtiopäiväasiakirjoissa). Hallituksen esityksen lienee laatinut *Paavo Kekomäki,* ks. sen. oikeust.k:n KD 1914, jossa on merkintä siitä, että hän sai asiakirjat lainaksi 20. 9. 1924.

[1] Ks. irtolaislain 1 § 4-kohta.

[2] Systemaattisin esitys lienee *Pippingskiöldin* komitean mietintö (komitébetänkande 1891: 6). Prostituutiota koskevan tutkimuksen klassisia monumentteja ovat P. Dufourin prostituution historiaa käsittelevä 6-osainen teos (saksaksi nimellä Geschichte der Prostitution), joka uudistettuna laitoksena ilmestyi saksaksi 1905, ja Lombroson ja Ferreron tutkimus, joka vuonna 1894 ilmestyi saksaksi nimellä Das Weib als Verbrecherin und Prostituierte. Lombroso—Ferreron tutkimus nautti suurta arvonantoa sosialistien keskuudessa, mm. *Bebelin* Die

Helsingissä 1600-luvulla, ehkä aikaisemminkin.[3] Prostituution rikosoikeudellinen säätely alkoi Ruotsi-Suomessa Visbyn kaupunkilaissa, jossa mainittiin paritus rikoksena. 2. 5. 1685 annettujen meriartiklojen mukaan määrättiin parituksen seuraamuksena bordellinpitäjän julistaminen kunniattomaksi, bordelli oli tyhjennettävä, irtaimisto tuomittava menetetyksi ja annettava puolet siitä köyhille. Myös vuoden 1734 lain rikoskaaressa oli parituksesta määrätty häpeärangaistus ja pakkotyö.[4] Vuoden 1889 rikoslaissa paritusta koskeva säännös kuului seuraavasti (RL 20: 10):

Joka pitää huonetta haureuden harjoittamista varten, taikka viettelee naisen haureellisuuteen, rangaistakoon parituksesta kuritushuoneella korkeintaan kolmeksi vuodeksi ja menettäköön kansalaisluottamuksensa.

Sellaisen viettelemisen yritys on rangaistava.

Nainen, joka sellaisessa huoneessa, taikka muuten yleisesti, antautuu haureuden välikappaleeksi, rangaistakoon vankeudella korkeintaan kahdeksi vuodeksi.[5]

3. Prostituution rikosoikeudellinen säätely on syytä jakaa kahteen osaan sillä perusteella, kohdistetaanko toimenpiteet prostitutioituihin itseensä vaiko niihin, jotka organisoivat prostituution esimerkiksi pitämällä bordellia, harjoittamalla välitystoimintaa jne. Toimenpiteet kohtaavat ankarampina prostituution organisaattoreita siksi, että siihen liittyy yleensä prostituoitujen alistamista ja hyväksikäyttämistä. Alkuperäisen rikoslain mukaan prostituutio ei sinänsä ollut rangaistavaa, ellei se tapahtunut bordellissa tai muuten yleisesti. Siten esimerkiksi korkealaatuisten seksuaalipalvelusten tarjoaminen omassa asunnossa valikoidulle piirille ei ollut rangaistavaa prostituutiona, vaan ainoastaan salavuoteutena.[6]

4. Bordellien syyksi luettiin sukupuolitautien leviäminen, ja tästä johtuivat 1800-luvun alkupuolella alkaneet prostitutioitujen viralliset terveystarkastukset. Vuonna 1847 perustettiin Helsingin poliisilaitoksen

---

Frau und der Sozialismus käsitellessään prostituutiota hyvin usein nojaa mainittuun teokseen.

3 *Nieminen,* Taistelu sukupuolimoraalista s. 92.

4 *Forsman,* De särskilda brotten II s. 75 s.

5 Vrt. RL 20: 8 (15. 1. 1971).

6 Jos palvelusten saajien piiriin kuului vain naimisissa olevia tai olleita, ei edes salavuoteussäännös tullut kysymykseen, ks. alkup. RL 20: 9, vrt. Ruotsin SL 18: 9.

yhteyteen erityinen toimisto vastustamaan sukupuolitauteja. Virallisissa terveystarkastuksissa säännöllisesti käyvät saivat tarkastuskirjan, johon merkittiin tiedot tarkastuksista. Se otettiin pois, jos havaittiin haltijan sairastuneen sukupuolitautiin. Seurauksena oli, että tarkastuskirja pian yleisesti käsitettiin eräänlaiseksi lupakirjaksi ja poliisille suoritettu tarkastusmaksu sai jonkinlaisen elinkeinomaksun luonteen.[7] Prostituutio tavallaan virallisesti tunnustettiin 14. 7. 1875 annetussa julistuksessa. Siinä mahdollistettiin lääkintöhallituksen alaisten sukupuolitautien tarkastustoimistojen perustaminen, mikäli lääkintöhallitus piti sitä välttämättömänä.[8] Tällaisia toimistoja, joita ennestään oli siis jo Helsingissä, perustettiin 1870- ja 1880-luvulla Turkuun, Tampereelle, Viipuriin ja Vaasaan.[9] Tuloksena kehityksestä oli se, että oli kahdenlaisia prostitutioituja, virallisesti luetteloituja ja salaisesti prostituutiota harjoittavia. Edellistä ryhdyttiin kutsumaan ohjesääntöiseksi haureudeksi.[10] Tämän kehityksen virallisti myös 28. 5. 1894 annettu asetus kuppatautien vastustamiseksi.[11]

Vaikka prostituution asema tuli virallisesti tunnustetuksi vuoden 1875 julistuksella ja vuoden 1894 asetuksella, ei se merkinnyt muuttunutta suhtautumista prostituutioon yhteiskunnallisena ilmiönä. Ilotalot hävisivät Suomesta 1880-luvulla viranomaisten systemaattisesti tiukentaman kont-

7 *Nieminen* m.t. s. 93.

8 AsKok 14. 7. 1875/20.

9 *Kom. miet.* 1924: 10 (ehdotus sukupuolitautien vastustamiseksi) s. 6.

10 Prostituution laajuudesta antavat kuvan Pippingskiöldin komitean arviot, joita *Nieminen* m.t. s. 94 ss. on selostanut. Luvut ovat vuosilta 1888—1889.

Kaupunki	*Säännöllisesti tarkastettavia*	*Ajoittain tarkastettavia*	*Salaista prostituutiota harjoittavia*
Helsinki	61	193	210
Turku	20	1	?
Tampere	22	10	»todennäköisesti hyvin lukuisasti»
Viipuri	11	—	110
Oulu	15	?	25—40
Vaasa	12	17	?
Pori	—	?	noin 10
Kuopio	10	3—4	noin 20
Kristiinank.	—	2	»ainakin 15»
Loviisa	—	7	?

11 *Kom. miet.* 1924: 10 s. 19.

rollin johdosta. Esimerkiksi Helsingissä vuonna 1884 kiellettiin prostituoituja asumasta muuten kuin enintään kaksi yhdessä.[12] Pippingskiöldin komitean mukaan vuonna 1891 Suomessa oli enää vain yksi bordelli varsinaisessa mielessä.[13] Jäljelle jäi siten prostituutio, jota harjoitettiin ohjesääntöisesti ja huomattavien rajoitusten alaisina, ja salaisesti harjoitettu prostituutio. Näistä rajoituksista oli tärkein RL 20: 10:ssä mainittu paritusta koskenut rangaistussäännös. Lisäksi on mainittava asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä.[14]

5. Ohjesääntöistä prostituutiota alettiin yleisesti pitää prostituution sallimisena, vaikka se itse asiassa oli yritys pitää viranomaisten kontrollissa ilmiö, jota ei katsottu olevan mahdollista kokonaan poistaa. Prostituution arvostelu sai viime vuosisadan lopussa sekä kristillisoikeistolaisessa että emansipoituvan työväenliikkeen ajattelussa laajenevaa kannatusta.[15] Kirkon ja poliittisen oikeiston taholta tulleessa ohjesääntöisen prostituution kritiikissä korostettiin sen siveellisyyskäsitteitä nakertavaa luonnetta, epäluottamuksen syntymistä sitä sallivia viranomaisia kohtaan, yleisen mielipiteen paheksuvaa suhtautumista ohjesääntöiseen prostituutioon, sen kaksinaismoraalista luonnetta, prostituoitujen naisten säälittävää yhteiskunnallista asemaa, tarkastusten puutteellisuuksia (suurin osa prostituutiosta oli kaikesta huolimatta salaista) ja sitä, ettei järjestelyn tavoitetta, sukupuolitautien leviämisen ehkäisemistä, ollut saavutettu.[16]

Myös vuosisadan vaihteessa ilmestyneessä vasemmistolaisessa kirjallisuudessa prostituutio sai ankaran tuomion, mutta täysin erilaisista syistä. Kritiikin pohjana oli teesi prostituution välttämättömyydestä kapitalistisessa yhteiskunnassa. Prostituutio oli toinen puoli mitalissa, jonka toisena puolena oli avioliitto. Olosuhteet olivat miehille edullisemmat kuin

---

12 *Nieminen* m.t. s. 96.

13 *Komitébetänkande* 1891: 6 s. 54 s.

14 Irtolaisuus oli määritelty IrtolaisA 1—3 §:ssä. Asetus oli annettu 2. 4. 1883.

15 Tässä mainittakoon seuraavat kirkolliselta pohjalta lähteneet kirjoitukset: *Hanna Ongelin,* Bränande frågor (1887), *Ellen Sundelin,* Nuorison siveellisestä kasvatuksesta (1903), *Henrik Berg,* Sukuelämä ja nykyaika (1907). Seuraavien kirjoitusten perustana oli porvarillispuritaaninen huolestuminen siveellisyydestä: *Palmberg,* Venerisistä taudeista Suomessa ja toimenpiteistä niitä vastaan (1898; korosti sukupuolitautien leviämistä prostituution välityksellä) ja *J. Kosk,* Ohjesääntöinen prostitutioni (1904). Mainitut muodostavat toki vain murto-osan prostituution vastaisesta kirjoittelusta.

16 Ks. esim. *Kosk* m.k. laajasti.

naisille. Prostituution kritiikki oli pohjimmaltaan kritiikkiä kapitalismin ylläpitämää naisten alistettua asemaa kohtaan.[17] Tosin jatkuvasti tehtiin selväksi, ettei prostituution hävittäminen kapitalistisen tuotantotavan vallitessa ollut mahdollista. Siten ohjesääntöisen prostituution arvostelu sinänsä ei saanut yhtä kärjekkäitä muotoja kuin kirkolliselta ja porvarilliselta taholta tapahtunut arvostelu. Perusteina sosialidemokraattien käsityksille tähdennettiin, ettei ollut syytä kieltäytyä tukemasta kapitalismin oloissa tapahtuvia reformeja, mitä toimenpiteet prostituutiota vastaan ovat, toisaalta siinä, että prostituoitujen yhteiskunnallinen asema oli suuressa määrässä proletaarinen. Oikeammin: he kuuluivat yhteiskuntaluokkien ulkopuolelle kerrostumiin, joille on ominaista poliittinen vieraantuminen ja yhteiskunnallinen passiivisuus.

6. Senaatin käsiteltäväksi kysymys ohjesääntöisen prostituution säilyttämisestä tai poistamisesta tuli jo Pippingskiöldin komitean työn valmistuttua vuonna 1891. Marraskuun lopussa 1892 talousosasto oli saanut pyytämänsä lausunnot lääninhallitukselta, tuomiokapituleilta ja lääkintöhallitukselta. Jatkokäsittely oli lykätty senaattorinvaliokuntaan, johon kuuluivat Melan, von Troil ja Eneberg.[18] Vuonna 1896 tehostettiin prostituoitujen valvontaa Helsingissä, Turussa, Tampereella ja Viipurissa asianomaisten läänien kuvernöörien tekemien aloitteiden pohjalta.[19] Ylimmät viranomaiset eivät vielä näyttäneet olleen valmiita näkemään ohjesääntöisen prostituution lakkauttamisen siunauksellisuutta. Senaatin suhtautuminen 1890-luvulla oli siis vielä samantapainen kuin prokuraattori A. von Weissenbergin ottaessa kantaa hänelle vuonna 1887 monien huomattavien henkilöiden allekirjoittamaan pyyntöön ryhtyä toimenpiteisiin ohjesääntöisen prostituution ehkäisemiseksi. Hänen mielestään ankaratkaan rangaistukset, joita historian eri aikakausina oli prostituutiota vastaan käytetty, eivät olleet auttaneet. Useissa maissa prostituutioon liittyvä moraalinen rappio ja sukupuolitaudit johtivat valvotun bordellilaitoksen käyttöönottoon.[20] Prokuraattori piti valvottua prostituutiota parempana kuin salaista, koska siinä sukupuolitaudit eivät levinneet hänen käsityksensä

---

17 Ks. esim. *Marx—Engels*, Kommunistisen puolueen manifesti, Valitut teokset I s. 23, *Lenin*, Kapitalismi ja naisten työ, Teokset 36. osa s. 205 ja *Bebel*, Die Frau und der Sozialismus s. 174 ss.

18 STO:n pöytäk. 28. 11. 1892 (1892 VI s. 840).

19 STO:n pöytäk. 19. 5. 1896 (1896 V s. 602—605).

20 *Prok. kertomus v. 1888 vp:lle* s. 104 ss. Esimerkkinä mainittiin mm. Englanti, jossa valvottu bordellilaitos syntyi 1860-luvulla.

mukaan yhtä helposti.[21] Hänen oli kuitenkin myönnettävä, ettei valvonnasta huolimatta sukupuolitautitilanne ollut kehuttava.[22] Esitettyjä vaatimuksia prostituoitujen syytteeseen panosta prokuraattori ei pitänyt perusteltuina.[23] Puuttumista prostituutioon repressiivisin toimin hän piti mahdottomana toteuttaa tehokkaasti ja luotti vapaaehtoisten yhdistysten yms. työhön. Vähintään mielenkiintoinen oli prokuraattorin käsitys prostituution syistä: huolimaton kasvatus, vastuuntunnottomien vanhempien kaupankäynti tyttäristään, puuttuva kyky ja tahto vakinaiseen työhön, nautinnonhalu ja avioliiton solmimisen vaikeudet.[24]

Ohjesääntöinen prostituutio oli usein esillä valtiopäivillä vuosien 1888 ja 1907 välillä. Jo Pippingskiöldin komitea oli ollut ohjesääntöistä prostituutiota vastustavalla kannalla. Suomen Lääkäriseuran kokouksessa 28. 5. 1904 hyväksyttiin 10 sukupuolitautien vastustamista koskenutta päätöslauselmaa. Vuonna 1906 »Valkonauha»-liitto keräsi ja toimitti senaatille yli 10 000 henkilön allekirjoittaman adressin, jossa ohjesääntöinen prostituutio moraalisesti tuomittiin ja todettiin lainvastaiseksi. Samana vuonna Helsingin kaupunginvaltuusto hyväksyi sukupuolitautien valvonnan uudistussuunnitelman, joka perustui ohjesääntöisen prostituution hylkäävälle kannalle. Tämä suunnitelma saatettiin senaatin käsittelyyn.[25] Vuoden 1906 alussa rintamaan liittyi mukaan raittiusliike (Raittiuden Ystävät ja Raittiuden Valvojat) ja sosialidemokraattinen puoluehallinto.[26] Ohjesääntöisen prostituution kieltämisen takana oli eduskuntavaalien jälkeen eduskunnan enemmistö, joten viivyttely olisi saattanut merkitä Mechelinin senaatille välikysymystä ja eroa. Tällaiseen asiaan Mechelinin senaatti ei tietenkään halunnut kaatua eikä senaattorien piirissä ohjesääntöisen prostituution säilyttämiselle tainnut olla muutoinkaan puoltajia. Toukokuun 16 päivänä 1907 STO teki ohjesääntöisen prostituution kumoamista merkinneen päätöksensä.[27]

7. Päätöksen merkitystä on syytä lyhyesti tarkastella. Rikosoikeudelliselta kannalta ei tapahtunut muutoksia. Vuonna 1889 säädetyt pari-

---

21 Ibid. s. 106.

22 Ibid. s. 114.

23 Ibid. s. 121.

24 Ibid. s. 123.

25 *Kom. miet.* 1924: 10 s. 19 ss.

26 Ks. STO:n pöytäk. 12. 3. 1907 (1907 III s. 531—533). Mechelinin senaatti asetti valiokunnan, johon kuuluivat Gripenberg, Lilius ja Ståhlberg.

27 STO:n pöytäk. 16. 5. 1907 (1907 V.1 s. 815—817). Päätös oli yksimielinen.

tusta ja sukupuolitaudin tartuttamista koskevat kriminalisoinnit eivät muuttuneet. Myös vuoden 1894 julistuksessa olleet rangaistussäännökset, jotka säätivät sakkorangaistuksen mm. ilmoittamisvelvollisuuden, hoitoon hakeutumisen ja hoitomääräysten laiminlyömisestä ja erinäisistä muista rikkomuksista, jäivät edelleen voimaan. Kriminaalipoliittiselta kannalta arvostellen poistui se ristiriitaiseksi katsottu tila, että prostituutiota pyrittiin toisaalta ehkäisemään rikoslain säännöksillä ja toisaalta suoritettiin virallisia sukupuolitautitarkastuksia prostitutioitujen keskuudessa sellaisissa muodoissa, että monet käsittivät lääkärin antaman todistuksen, ettei asianomainen sairasta sukupuolitautia, luvaksi harjoittaa prostituutiota. Ristiriita oli nähdäkseni kuitenkin vain näennäinen ja verrattavissa siihen vastaavaan »ristiriitaan», joka on nykyään olemassa huumausaineiden käyttäjien käsittelyssä. Se, että huumausaineiden käytön terveydellisiä haittavaikutuksia pyritään vähentämään hoitotoimenpitein ja ehkä säännöllisten tarkastusten avulla, ei sinänsä merkitse huumausaineen käytön sallimista. (Eri asia on, että huumausaineiden käyttö saattaa olla tarkoituksenmukaista dekriminalisoida ja siirtää kontrollin painopiste kokonaan huumausaineiden valmistuksen, maahantuonnin ja kaupan estämiseen.)

Moraaliselta kannalta arvostellen ohjesääntöisen prostituution lakkauttaminen merkitsi ilmeisesti eniten. Kirkolliskonservatiiviset piirit olivat ilmeisesti kaikkein tyytyväisimpiä siihen, ettei »valtio toisella kädellä rangaissut prostituoituja ja toisella tukenut heidän toimintaansa». Ne, jotka eivät olleet ohjesääntöisyyden lakkauttamisen kannalla, pitivät muutosta jokseenkin vähäpätöisenä, ja tärkeimpänä seurauksena nähtiin sukupuolitautitilanteen kontrollin vaikeutuminen. Itse asiassa näyttää siltä, ohjesääntöisyyden poistaminen ei prostituution määrän eikä sukupuolitautitilanteen kannalta merkinnyt kovinkaan paljoa. Prostituutio, joka vuoteen 1907 asti oli ollut suurimmalta osaltaan salaista, muuttui nyt kokonaan salaiseksi. Empiirisiä tietoja muutoksista ei kuitenkaan liene käytettävissä. Sukupuolitautitilanteeseen muutos ei aiheuttanut mitään merkittävää eikä pysyvää parannusta.[28]

[28] *Kom. miet.* 1924: 10 s. 27 ss., etenkin s. 36—37 julkaistu taulukko, josta havaitaan sukupuolitautitilanteen kehityksen lasku- ja nousukausien jaksottaisuus. Sairaudet (hoidetut) lisääntyivät mm. vuosina 1901—1905 ja 1914—1917 ja vähenivät vuosina 1894—1896 ja 1907—1909. Tilanteen paraneminen seurasi siis välittömästi virallisessa suhtautumisessa tapahtuneita muutoksia, mutta jäi tilapäiseksi.

8. Prostituution vastustajien menestys innosti heitä jatkamaan. »Valkonauha»-liitto ja eräät muut yhdistykset ehdottivat valtion komitean perustamista vuoden 1908 alussa. Tehtäväksi ehdotettiin prostituution lakkauttaminen kokonaan ja siihen sortuneiden avustaminen. Mechelinin senaatti päätti, että mahdollisesti perustettavalle yksityiselle elimelle voitiin myöntää valtionapua.[29] Keväällä 1908 tällainen yksityinen toimikunta perustettiin ja se sai kuluihinsa tarpeellisen määrärahan.[30] Toimikunta itse ei liene kertomuksensa lisäksi saanut aikaan muuta kuin sen, että eduskunnan pyynnöstä kohtalainen summa (50 000 mk) tuli vuoden 1912 rahasääntöön siveellisyystyön avustamiseen.[31] Moraalinvartijat saattoivat olla jokseenkin tyytyväisiä.

5.5. Tuloksettomia aloitteita siveellisyysrikossäännösten muuttamiseksi

1. Edellä on selostettu sukupuolimoraaliin liittyneitä jonkinlaiseen tulokseen johtaneita muutospaineita ja lainsäädäntöprosesseja. Jotta voitaisiin muodostaa selkeä kuva sukupuolimoraalia koskeneen debatin heijastumisesta rikoslainsäädäntöön, on vielä lyhyesti selvitettävä tuloksettomia aloitteita. Esitys rajoittuu vuosien 1907—1917 valtiopäivillä esiin tulleiden aloitteiden lyhyeen selostamiseen. Perustana on se, että jonkin kriminaalipoliittisen ongelman tullessa yleisessä keskustelussa tunnetuksi se jossakin vaiheessa tuli jonkun kansanedustajan välityksellä esille myös valtiopäivillä. Jo tässä vaiheessa voidaan tehdä se yleistys, että seksuaalimoraalia koskeneet aloitteet olivat sisällöltään *uusia kriminalisointeja, rangaistavuuden koventamisia ja tunnusmerkistöjen laajentamisia.* Toinenkin tärkeä yleistys voidaan tehdä. Tällaiset aloitteet olivat *säännönmukaisesti lähtöisin naiskonservatiivien* piiristä. Ilmiötä voidaan siis pitää

---

[29] STO:n pöytäk. 7. 4. 1908 (1908 IV s. 392—395). Wegelius, Schildt ja Ignatius pitivät aloitetta turhana.

[30] STO:n pöytäk. 11. 5. 1908 (1908 V s. 462—465). Toimikunnan kokoonpano osoittaa sen luonteen: neidit Alma Forsblom ja Frida Sjöblom, tohtorinna K. von Willebrand, poliisimestari Emil Berg, kirkkoherra Julius Engström, hovineuvos G. A. Helsingius, tohtori Wilhelm Stockmann, ratsumestari J. P. F. von Tobiesen ja tohtori Paavo Virkkunen. Avustus myönnettiin vuosiksi 1908 ja 1909, ks. STO:n pöytäk. 23. 7. 1908 (1908 VII s. 468—469).

[31] STO:n pöytäk. 2. 6. 1911 (1911 VI s. 9—12).

samansuuntaisena kuin muutoksiin johtaneet pyrkimykset ja niiden tausta antavat aiheen otaksua.

2. Vuoden 1908 I valtiopäivillä *Hedvig Gebhard* (suom) teki yhdessä eri puolueita edustaneiden naisedustajien kanssa eduskuntaesityksen, joka tähtäsi *naisten katurauhan* parempaan turvaamiseen.[1] Sillä perusteella, että naisten joutuessa yksin liikkumaan kaupunkien kaduilla pimeän aikaan tuntemattomat miehet lähestyivät heitä, haluttiin rikoslain 43 lukuun saada seuraavanlainen 9 §:

Jokainen, joka yleisellä tiellä, kadulla tai muulla julkisella paikalla epäsiveellisessä tarkoituksessa ahdistaa naista, rangaistakoon korkeintaan 200 markan sakolla.

Esityksen mallina oli Englannissa voimassa ollut vastaava säännös Vagrancy Actissa, joka oikeutti kohtelemaan naisia julkisilla paikoilla ahdistaneita miehiä irtolaisina.

Gebhardin ym. eduskuntaesitys hylättiin vuoden 1908 I valtiopäivillä lakivaliokunnassa äänin 12—3.[2] Seuraavilla valtiopäivillä hän teki kuitenkin samansisältöisen uuden esityksen.[3] Se jäi valtiopäivillä kokonaan käsittelemättä, sillä samaan aikaan valtiopäivillä oli vireillä useita huomattavampia kriminaalipoliittisia hankkeita. Saman aloitteen teki vielä vuoden 1909 II valtiopäivillä *Toini Voipio* (suom) tuloksetta.

3. Vuoden 1908 II valtiopäivillä tehtiin anomusehdotus *mielisairaan aviopuolison kanssa tapahtuneen sukupuoliyhteyden kriminalisoimisesta.* Aloitteen oli tehnyt *Anna Ängeslevä* ja siihen yhtyi kuusi muuta maalaisliiton edustajaa.[4] Aloite perustui uskomukseen mielisairaiden luvun lisääntymisestä ja yksiviivaiseen käsitykseen mielisairauksien periytymisestä. Huutavana epäkohtana pidettiin sitä, ettei mielisairasta vaimoa

[1] Ks. eduskuntaesitys 27/1908 I vp. Aloitteen olivat allekirjoittaneet Gebhardin lisäksi Lucina Hagman (nuorsuom), Dagmar Neovius (rkp), Hilja Pärssinen (sd) ja Hilma Räsänen (ml), ts. kaikkien puolueiden naisliikkeiden eräänlaiset naisasianaiset par excellence.

[2] Lakivaliokunnan memoriaalipöytäkirja 1908 I vp. 9. 3. 1908.

[3] Eduskuntaesitys 33/1908 II vp. Tällä kertaa allekirjoittajina olivat myös Dagmar Neovius (rkp), Alli Nissinen (nuorsuom) ja Miina Sillanpää (sd).

[4] Anomusesitys 91/1908 II vp. Allekirjoittajina olivat Ängeslevän lisäksi Kyösti Kallio, Matti Poutiainen, K. G. Weijola, Lauri Tuunainen, Juho Heimonen ja J. A. Heikkinen.

vapauteta äidin velvollisuuksista. Tätä rotuhygienisen ajattelutavan siementä ei käsitelty valtiopäivillä eikä vastaavaa aloitetta liene myöhemmin tehty.

4. Vuoden 1911 valtiopäivillä oli *väkisinmakaamista* koskeneen säännöksen vuoro joutua konservatiivinaisten arvosteluun liian lievänä. *Iida Yrjö-Koskinen* (suom) eräiden muiden edustajien kanssa teki eduskuntaesityksen, jossa pyrittiin olennaisesti koventamaan RL 25: 4:ssä mainittua rangaistusasteikkoa. Aloitteen tekijöiden mukaan yleinen oikeustajunta ei enää löytänyt tyydytystä siinä, että väkisinmakaamisesta ei voinut tuomita ankarampaa rangaistusta kuin 10 vuoden kuritushuonerangaistus ja että tavallisimmin rangaistukset olivat 4 ja 6 vuoden välillä. Perusteena tälle käsitykselle olivat muutamat julkisuudessa huomiota herättäneet törkeät siveellisyysrikokset. Tavallista rangaistuskäytäntöä pidettiin lievänä myös verrattaessa sitä useampikertaisesta varkaudesta tuomittuihin rangaistuksiin, jotka olivat jonkin verran ankarampia. Koska suuri osa väkisinmakaamisrikoksista aloitteentekijöiden käsityksen mukaan tapahtui alaikäisiä vastaan, olisi muutos siis vaikuttanut alaikäisten suojaamiseen. Tästä johtuen rangaistusasteikon piti RL 25: 4:ssä olla esityksen tekijöiden käsityksen mukaan vähintään neljä ja enintään 12 vuotta tai elinkaudeksi kuritushuonetta. Elinkautista kuritushuonerangaistusta haluttiin seuraamukseksi, jotta alioikeuden päätökset RVA 46 §:n nojalla olisi alistettu hovioikeuden vahvistettavaksi.[5] Iida Yrjö-Koskinen teki samansisältöisen esityksen myös seuraavilla valtiopäivillä.[6] Molemmilla valtiopäivillä aloitteet jäivät käsittelemättä.[7]

5. Vuoden 1913 valtiopäiville tehtiin eduskuntaesitys *ehkäisyvälinemainonnan ja -propagandan kriminalisoimisesta.* Aloitteentekijöinä olivat *Hedvig Sohlberg* ja *Iida Yrjö-Koskinen.* Sitä perusteltiin moraalisin syin ja sillä näkökohdalla, että oli pelättävissä sukujen sammumisia. Aloite muotoiltiin siten, että RL 20: 14:ssä ollutta säännöstä olisi muutettu koskemaan myös ehkäisyvälineiden julkista näytteille asettamista, niiden

---

[5] Eduskuntaesitys 16/1911 vp. Iida Yrjö-Koskisen lisäksi esityksen allekirjoittivat Lauri A. Yrjö-Koskinen (suom), Vera Hjelt (rkp), Tekla Hultin (nuorsuom), Hedvig Sohlberg (rkp) ja Jenny af Forselles (rkp). Ks. myös Iida Yrjö-Koskisen puhe lähetekeskustelussa, eduskunnan pöytäkirjat vuoden 1911 valtiopäivillä 24. 2. 1911.

[6] Eduskuntaesitys 39/1912 vp.

[7] Lakivaliokunnan työtilit v. 1911 ja 1912 vp:llä.

tarjoamista yleisölle ja kehottamista käyttämään niitä.[8] Aloitetta ei ehditty käsitellä lakivaliokunnassa.[9]

Tämän jälkeen ei siveellisyysrikoksia koskeneita aloitteita tehty moniin vuosiin. Tähän oli ilmeisenä syynä vuonna 1914 ilmestynyt lainvalmistelukunnan mietintö ja toisaalta alkaneen maailmansodan johdosta syntyneet poikkeukselliset olot ja yhteiskunnallisten ristiriitojen syvä kärjistyminen. Lainvalmistelukunnan mietintö ikään kuin puhdisti pöydän.

---

[8] Eduskuntaesitys 28/1913 vp. Ks. myös Sohlbergin puhe lähetekeskustelussa eduskunnan pöytäkirjat vuoden 1913 valtiopäivillä 19. 2. 1913.

[9] Lakivaliok. työtili vuoden 1931 vp:llä.

6. LUKU

ELÄINRÄÄKKÄYSSÄÄNNÖS POLIITTISENA KIISTAKAPULANA

6.1. Eläinrääkkäyksen kriminalisoiminen

Oikeusjärjestys ei perusta oikeuksia tai käyttäytymisvaatimuksia muille kuin ihmisille. Tästä johtuu, ettei eläinten kovaa kohtelua rajoittavia säännöksiä johdeta eläinten itsensä oikeuksista, vaan ihmisten intresseistä. Eläinrääkkäyksen kriminalisoimisen oikeusajatuksena on se, että eläimeen kohdistuneen aggression salliminen ilman rajoituksia voi lisätä ihmisiin kohdistuvia väkivaltaisien käyttäytymistapoja. Perinteellisesti eläinrääkkäystä on pidetty rikoksena, joka loukkaa yhteiskunnassa vallitsevaa hyvää tapaa,[1] kansalaisyhteiskunnan oikeuspiiriä ja yleistä siveellisyyden tunnetta[2] tai yleistä järjestystä.[3]

Eläinrääkkäys ei ole sellainen teko, jonka kriminalisoimisen tarve olisi syntynyt yhteiskunnallisen kehityksen varhaisvaiheissa. Sitä koskevat kriminalisoinnit syntyivät nimittäin yllättävän myöhään. Itsenäisenä rikoksena eläinrääkkäys kriminalisoitiin Ruotsissa vuonna 1857.[4] Suo-

---

1 *Serlachius,* Suomen rikosoikeuden oppikirja II.1 s. 115.

2 *Forsman,* De särskilda brotten II s. 109 ja *Salmiala* DL 1958 s. 101 ss.

3 Ruotsin BrB:ssa eläinrääkkäyssäännös on sijoitettu 16 lukuun (BrB 16: 13), joka koskee rikoksia yleistä järjestystä vastaan.

4 Kysymyksessä oli 21. 12. 1857 annettu asetus, joka koski vastuuta eläimeen kohdistuneesta pahoinpitelystä. Säännöksen mukaan rangaistiin sakolla sitä, joka oman tai toisen kotieläimen käsittelyssä osoitti ilmeistä julmuutta (»uppenbar grymhet»). Sama säännös tuli vuoden 1864 SL 18: 16:ään. 20. 6. 1890 annetulla lailla sakkorangaistusmaksimia nostettiin. 29. 6. 1900 lisättiin mahdollisuus tuomita enintään 6 kk vankeusrangaistus, jos olosuhteet olivat erittäin raskauttavat.

messa se kriminalisoitiin 20. 6. 1864 annetulla asetuksella eläinten tahallisesta pahoinpitelystä. Vuoden 1875 rikoslakiehdotus perustui osittain vielä sille käsitykselle, että eläinrääkkäyksellä aiheutetaan omaisuudelle vahinkoa. Ehdotuksen 480 §, joka koski eläinrääkkäystä, oli eräänlainen toisen eläimen vahingoittamisen tai surmaamisen (479 §) liitännäinen. Vuoden 1734 lain rakennuskaaren 22 luvun johtava periaate siis leimasi mainittua ehdotusta tältä osin. Vuoden 1875 rikoslakiehdotuksen 480 § kuului seuraavasti:

Har någon eljest, i behandling af annans eller eget husdjur, eller tama eller tämda djur, gjort sig skyldig till uppenbar grymhet; dömes att böta högst tvåhundra mark.

Vuoden 1884 rikoslakiehdotuksessa (413 §) vastaava säännös kuului seuraavasti:

Har någon i behandling af eget eller annans djur gjort sig skyldig till uppenbar grymhet; straffes med böter högst tvåhundra mark.

Samansisältöisenä säännös oli vielä 1888 valtiopäivillä annetussa esityksessä. Rikoslakivaliokunnassa rangaistusasteikkoa korotettiin enintään viiden sadan markan sakoksi tai enintään kolmen kuukauden vankeudeksi. Samansisältöiseksi säännös muodostui lopullisessa rikoslakitekstissä. Tendenssi oli selvä ja sama kuin useissa muissakin maissa: eläinrääkkäyssäännöstä pyritään koventamaan.

6.2. Pyrkimykset eläinrääkkäyssäännöksen koventamiseen

1. Eläinsuojelu synnytti vuosisadan vaihteessa kieltolain, naisten aseman ja siveellisyysongelman tavoin organisoitua liikettä. Yhteiskunnalliselta pohjaltaan se oli yleensä säätyläisrouvien hyväntekeväisyysharrastusta, mutta eläinsuojeluyhdistykset toimivat samalla usein myös painostusjärjestöinä. Eläinsuojelua koskeva kirjoittelu lehdistössä oli varsin vilkasta. Esimerkiksi eläinsuojeluyhdistystysten »Djurskyddsföreningen i Helsingfors» ja »Djurvännerna» vuonna 1917 julkaisema bibliografia ruotsinkielisestä eläinsuojelukirjallisuudesta tunsi 120 eläinrääkkäystä

12. 7. 1907 säännös laajennettiin koskemaan muitakin eläimiä kuin kotieläimiä. Ks. Betänkande med förslag rörande djurskyddslagstiftning, SOU 1938: 36 s. 37.

koskevaa, lähes 300 vivisektiota koskevaa ja noin 500 eläinsuojelua yleisesti koskevaa nimikettä sekä lisäksi useita tuhansia nimikkeitä, joilla oli yhtymäkohtia eläinten suojeluun.[1] Täysin vallitsevana eläinsuojelujärjestöjen piirissä oli se käsitys, että rikoslain eläinrääkkäystä koskeva säännös oli aivan liian lievä ja että sen koventamisella voitiin olennaisesti kohottaa eläinten kohtelun tasoa.

Paitsi eläinrääkkäyssäännöksen koventamisesta ja sen ulottamista muidenkin eläinten kuin kotieläinten kohteluun keskusteltiin vuosisadan alussa vilkkaasti myös eläimillä suoritettavista tieteellisistä kokeista eli ns. vivisektiosta. Koska tieteellisiä eläinkokeita koskeva kysymys luonteeltaan poikkeaa eläinrääkkäyksen sosiaalisista tyyppitilanteista, on syytä käsitellä vivisektiota omana kysymyksenään.

2. Vuoden 1908 I valtiopäivillä tehtiin kaksi aloitetta eläinrääkkäystä koskeneen säännöksen koventamiseksi. *Lucina Hagman* (nuorsuom) teki eduskuntaesityksen, jossa haluttiin muuttaa RL 43:5 koskemaan muitakin eläimiä kuin kotieläimiä, poistaa tunnusmerkistöstä julmuuden »ilmeisyyden» vaatimus ja korottaa rangaistus sakoksi tai enintään yhden vuoden vankeudeksi. Perusteluissa mainittiin epäjohdonmukaiseksi villieläinten ja kotieläinten julman kohtelun rikosoikeudellisen arvioinnin erilaisuus. Kantaa tuettiin myös Ruotsissa vuonna 1907 tapahtuneella vastaavalla lainmuutoksella.[2]

Toisen aloitteen teki *Frans Ahlroos* (rkp) *R. A. Hedbergin* (rkp) tukemana. Heidän anomusehdotuksensa pohjautui Turussa vuonna 1906 pidetyssä toisessa yleisessä suomalaisessa eläinsuojelukokouksessa asetetun komitean mietintöön. Kokous oli antanut komitean tehtäväksi yrittää saada aikaan kovemmat rangaistussäännökset eläinrääkkäyksestä. Niitä sakkorangaistuksia, joita eläinrääkkäystapauksissa normaalisti tuomittiin, aloitteentekijät pitivät naurettavan pieninä. He halusivat myös villieläinten julman kohtelun tulevan säännöksen piiriin. Rangaistusten

---

[1] Ks. Bibliografi över svenskspråkig djurskyddslitteratur, utg. av »Djurskyddsföreningen i Helsingfors» och föreningen »Djurvännerna», Helsingfors 1917 s. 14 ss., s. 19 ss. ja s. 68 ss. Nimikkeet olivat yleensä lehtikirjoituksia vuosilta 1893—1915.

[2] Eduskuntaesityksen 9/1908 I takana olivat Lucina Hagmanin lisäksi Alli Nissinen, A. Luoma ja K. Viljakainen, kaikki nuorsuomalaisia. Säännöksen laajentaminen koskemaan myös muiden eläinten kuin kotieläinten kohtelua oli myös Serlachiuksen kanta, ks. *Serlachius*, Suomen rikosoikeuden oppikirja II. 1 (1912) s. 115.

korotuksia he pitivät tarpeellisina viitaten siihen, että kansa oli yhä heidän mielestään osoittanut raakuutta eläinten kohtelussa. Sakon minimiksi he halusivat 50 markkaa, normaalitapauksissa vankeusrangaistuksen maksimiksi kuusi kuukautta, ja jos kyseessä oli uusiminen tai muutoin erittäin raskauttavat asianhaarat, maksimiksi esitettiin yksi vuosi. Vaikka he olivat kirjoittaneet ehdotuksen myös lakitekstiksi, aloite kuitenkin jätettiin vain anomusehdotuksena.[3] Aloitteita ei näillä valtiopäivillä ehditty käsitellä.

Samat puolueet tekivät eläinrääkkäystä koskeneita aloitteita myös vuoden 1908 II valtiopäivillä. Ahlroosin anomusehdotuksessa 62/1908 II vain toistettiin edellisillä valtiopäivillä tehty aloite. Nuorsuomalaiset *Tekla Hultinin* aloitteen tukijoina tulivat eläinsuojeluinnossaan entistä tinkimättömämmiksi. Hultinin mielestä eläinrääkkäyksen rangaistusasteikon normaalitapauksissa piti olla sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta. Sen uusimisesta tai erittäin raskauttavien asianhaarojen vallitessa tehdystä teosta seuraamuksen piti olla kuritushuonetta enintään kolme vuotta.[4] Perustelut olivat samat kuin Hagmanin aloitteessa. Aloitteista ei näillä valtiopäivillä ehditty edes alustavasti käsitellä.[5]

3. Debatti sai ratkaisunsa vuoden 1909 II valtiopäivillä, joille Hultin oli jättänyt perusteiltaan aikaisempia esityksiä vastanneen eduskuntaesityksen. Hän oli tehnyt kuitenkin merkittävän lisän ehdottamalla, että samalla tavalla rangaistaisiin sitä, joka hoidon laiminlyömisellä tai huolimattomuudella aiheuttaa kotieläimelle kärsimystä.[6] Esityksen drakonisuutta kuvaa se, että uusitusta tuottamuksellisesta kärsimyksen aiheuttamisesta kotieläimelle rangaistus olisi ollut ankarampi kuin voimassa olleen lain mukaan oli säädetty kuolemantuottamuksesta.

Lakivaliokunnassa muodostui kolme erilaista ryhmittymää. Yksi ryhmittymä, johon kuuluivat ilmeisesti *Anneberg* (suom), *Käkikoski* (suom), *Talas* (nuorsuom) ja *Hultin,* oli suurin piirtein aloitteen kannalla. *Kahdeksasta sosialidemokraatista kuusi oli aloitteen hylkäämisen kannalla. Kaksi sosialidemokraattia ja maltilliset porvarilliset edustajat* halusivat muodostaa kompromissin, jossa *jonkin verran haluttiin koventaa eläin-*

---

3 Anomusehdotus 68/1908 I vp.

4 Eduskuntaesitys 24/1908 II vp. Esityksen allekirjoittajina olivat Hultinin lisäksi M. Rosendal, Pekka Pennanen, Hannes Nylander ja Samuli Heiskanen.

5 Lakivaliok. työtili 1908 II vp.

6 Eduskuntaesitys 12/1909 II vp.

rääkkäyssäännöstä.[7] Tällaiselle kompromissille perustui lakivaliokunnan mietintö 6/1909 II.

Lakivaliokunnan mietinnössä hyväksyttiin siis ajatus eläinrääkkäyksen tunnusmerkistön tietyn asteisesta laajentamisesta ja rangaistusten koventamisesta. Lakivaliokunnan ehdottama RL 43: 5:n sanamuoto oli seuraava:

Joka olosuhteiden siihen pakottamatta on eläintä kohtaan osottanut julmuutta, olkoonpa rikos tahallinen taikka törkeästä tuottamuksesta aiheutunut, rangaistakoon enintään viidensadan markan sakolla tahi vankeudella korkeintaan kuudeksi kuukaudeksi.

Jos se tehdään toisen vahingoittamisen tarkoituksessa taikka jos asianhaarat muuten ovat raskauttavat; olkoon rangaistus sakkoa vähintään viisikymmentä markkaa taikka vankeutta korkeintaan kaksi vuotta.

Mietinnön perusteluissa hyväksyttiin eläinrääkkäyssäännöksen suojeluobjektiksi yleinen siveellisyyden tunne. Ehdotuksen esikuvina olivat Norjan vuonna 1902 säädetyn rikoslain vastaava säännös ja Ruotsin vuonna 1907 kovennettu eläinrääkkäystä koskenut rangaistussäännös. Muutokset alkuperäiseen RL 43: 5:ään olivat:

— ilmeisyyttä koskeneen attribuutin poistaminen tunnusmerkistön julmuutta koskeneesta kohdasta,
— säännöksen laajentaminen kaikkien eläinten kohteluun,
— edellytys, että teko on tapahtunut olosuhteiden siihen pakottamatta,
— tahallisen teon lisäksi myös törkeästä tuottamuksesta tapahtunut eläinrääkkäys tuli rangaistavaksi,
— vankeusrangaistuksen maksimin kohottaminen normaalitapauksissa kolmesta kuuteen kuukauteen,
— erityinen korkeampi rangaistusasteikko, jos teko tapahtui toisen vahingoittamisen tarkoituksessa tai asianhaarojen olleessa muuten raskauttavat.

---

[7] Lakivaliok. memoriaalipöytäk. 1909 II vp. 6. 10., 7. 10., 13. 10., 14. 10 ja 26. 10. 1909. Valiokunnassa tehtyjen ehdotusten täsmällisestä sisällöstä pöytäkirjat eivät anna selvyyttä, sillä sihteerin muistiinpanot näyttävät epätäydellisiltä. Eri mielipiteitä on tosin selostettu lakivaliokunnan mietinnössä 6/1909 II vp. Kokouksessa 7. 10. 1909 sosialidemokraateista muut paitsi Kotonen ja Anni Huotari halusivat hylätä aloitteen kokonaan. Söderholmin kompromissiehdotuksen kannalla olivat Kotonen ja Huotari sekä porvarilliset edustajat lukuunottamatta Annebergiä, Talasta, Käkikoskea ja Hultinia.

Sanamuoto perustui puheenjohtaja *Söderholmin* laatimaan luonnokseen, mutta valiokunnan 10 edustajaa käsittänyt enemmistö saatiin ehdotuksen taakse hyväksymällä *Airolan* (sd) vaatimus siitä, että rangaistavuuden edellytyksenä olisi teon tapahtuminen olosuhteiden siihen pakottamatta.[8] Syyksiluettavuuskriteeri oli sosialidemokraattien ja esityksen takana olleiden välinen kompromissi. Sosialidemokraatit nimittäin halusivat tahallisuuden pysymistä rangaistavuuden edellytyksenä, esityksessä haluttiin tunnusmerkistön laajentamista normaaliin tuottamukseen. Myös rangaistusasteikot olivat vastaavanlaisia kompromisseja.[9]

Sosialidemokraateista muutosta kokonaisuudessaan vastusti valiokunnassa suurin osa. Mietintöön jätetyn II vastalauseen[10] allekirjoittajia oli tosin vain neljä, mutta lakivaliokunnan pöytäkirjat osoittavat kahden muunkin valiokunnan vasemmistolaisista jäsenistä vastustaneen muutosta valiokunnan enemmistönkin hyväksymässä muodossa ja yhden kannatuksen (Airola) olleen varauksellista.[11] Vasemmiston käsityksen perusteena oli se, että eläinrääkkäystä estettiin parhaiten nostamalla ihmisten sivistystasoa ja parantamalla yhteiskunnassa vallitsevia aineellisia olosuhteita. Sen vuoksi alkuperäinen RL 43: 5:n säännös järkevästi käytettynä olisi riittänyt. Toisaalta kriminalisointi kohdistui etupäässä työtätekeviin, jotka yleensä hoitivat kotieläimiä.[12] He eivät myöskään luottaneet vapaus-

---

8 Ks. lakivaliok. memoriaalipöytäk. 1909 II vp. 13. 10. ja 14. 10. 1909. Airolan ehdotuksen hyväksyi sosialidemokraateista myös Anton Kotonen. Ilman mainittujen sanojen lisäämistä äänestys lakivaliokunnassa olisi siis päättynyt tasan 8—8. Täysistunnossa Söderholmin kompromissiehdotuksen läpimeno olisi siten tullut epävarmemmaksi, toisaalta sosialidemokraattien kannalta oli se riski, että täysistunnossa olisi hyväksytty vastoin heidän yksimielistä kantaansa ankarampi sanamuoto.

9 Lakivaliok. memoriaalipöytäk. 1909 II vp. 6. 10. ja 13. 10. 1909.

10 Ks. vastalause II, lakivaliok. 6/1909 II vp. s. 9 s., ks. myös mietinnön s. 2.

11 Lakivaliok. memoriaalipöytäk. 1909 II vp. 6. 10., 7. 10., 13. 10. ja 14. 10. 1909. Rajalaa tyydytti voimassa ollut säännös, samoin Poutiaista. Aronen perusteli hylkäävää kantaansa sillä, etteivät eläinrääkkäykset olleet lisääntyneet. Hämäläinen viittasi renkien aseman pulmallisuuteen: jos ajoi huonolla hevosella, rangaistiin eläinrääkkäyksestä, jos kieltäytyi, rangaistiin palkollissäännön nojalla. Aronen tosin myönsi, että korkeampi rangaistus vahingoittamisen tarkoituksessa tai muuten raskauttavien asianhaarojen vallitessa tehdystä teosta oli paikallaan, mutta halusi hylätä normaalitapauksina tapahtuneen eläinrääkkäyksen tunnusmerkistön laajentamisen ja rangaistusten korottamisen.

12 Lakivaliok. 6/1909 II vp. s. 2 ja vastalause II s. 9, jossa mainittiin metsätyöläisten palkkausmuodon (urakkapalkka oli tavallisin palkkausmuoto) lisän-

rangaistuksen parantavaan vaikutukseen eläinrääkkäykseen syyllistyneiden käsittelyssä.[13]

Söderholm eräiden muiden edustajien kanssa teki mietintöön myös vastalauseen, mutta siinä haluttiin ainoastaan perusteluihin mainintaa siitä, mitä tarkoitettiin raskauttavilla asianhaaroilla eläinrääkkäyksessä.[14]

Esityksen ensimmäisestä käsittelystä voidaan mainita muutama huomion arvoinen seikka. Käkikoski (suom) kiisti vasemmiston vastalauseessa mainitut näkökohdat, koska tunnusmerkistössä oli maininta »olosuhteiden siihen pakottamatta». Hänen mielestään esiintyi paljon eläinrääkkäystapauksia, joihin taloudellisella heikolla asemalla ei ollut merkitystä. Esityksen tekijä Hultinkaan ei uskonut, että kriminalisointi kohdistui etupäässä palvelusväkeen ja työväestöön. Tässä yhteydessä hän esitti sen, että hänen esitykselleen olivat antaneet aiheen muutamat sanomalehdissä selostetut törkeät eläinrääkkäystapaukset.[15]

Suuressa valiokunnassa hyväksyttiin eläinrääkkäyssäännöksen muuttaminen lakivaliokunnassa hahmoteltuun suuntaan. Lakitekstiin tehtiin kuitenkin varsin olennainen muutos. Tunnusmerkistöstä jätettiin pois sanat »olosuhteiden siihen pakottamatta». Perusteluna esitettiin, että rajoituksella eläinsuojelua tarpeettomasti vaikeutettaisiin. Toiselta puolen pidettiin selvänä, ettei sitä, joka on syyttömästi pakotettu tuottamaan eläimelle kärsimystä, voitaisi muutoinkaan rangaista eläinrääkkäyksestä.[16] Tällä ilmeisesti haluttiin viitata siihen, että rikoksentekijän toiminen pakon alaisena poistaa syyksiluettavuuden ainakin tahallisuuden. Toiselta puolen ilmeisesti haluttiin viitata pakkotilaa koskeviin periaatteisiin. Samalla suuri valiokunta hyväksyi mietintönsä perusteluihin Söderholmin ym. vastalauseessa mainitun lausuman.[17] Suuren

---

neen hevosten liiallista rasittamista. Samaan seikkaan kiinnitettiin huomiota v. 1914 (?) järjestetyssä kirjoituskilpailussa, ks. esim. siinä palkittua kirjoitusta *O. Rusila*, Miten voitaisiin välttää eläinrääkkäystä metsäajoissa?, Helsinki 1915, s. 2 ss.

13 Lakivaliok. 6/1909 II vp., vastalause II s. 10.

14 Vastalause I, ibid. s. 7 s. Vastalauseen allekirjoittivat Söderholmin lisäksi Samuli Heiskanen ja Onni Talas (nuorsuom) sekä S. W. Roos ja Jenny af Forselles (rkp).

15 Edusk. pöytäk. 1909 II vp. 2. 11. 1909.

16 Suuri valiok. 17/1909 II vp.

17 Ks. alav. 14 ja tekstiä sen edellä.

valiokunnan tekemää muutosta täytyy pitää melko olennaisena, sillä »olosuhteiden pakottaminen» on huomattavasti laajempi oikeuttamisperuste kuin toimiminen toisen henkilön harjoittaman pakon alaisena tai pakkotila. Suuren valiokunnan kanta perustui äänestyksiin, joissa vasemmisto halukkaana hylkäämään koko RL 43: 5:n muutoksen jäi vähemmistöön.

Lakiehdotuksen toisessa käsittelyssä vasemmisto sai liittolaisia keskustasta. Tästä johtuen esitys hylättiin Airolan ehdotuksesta kokonaan äänin 99—94. Hylkäämisehdotuksensa perusteluksi Airola nimenomaan mainitsi sen, että sanat »olosuhteiden siihen pakottamatta» oli suuressa valiokunnassa poistettu.[18] Asian tultua uudelleen käsiteltäväksi suuressa valiokunnassa, se pysyi aikaisemmin omaksumassaan kannassa. Sekin tapahtui äänestyksen jälkeen, joka noudatti ilmeisesti porvaristo/vasemmistojakautumaa.[19] Jatketussa toisessa käsittelyssä esitys hyväksyttiin nyt äänin 105—92.[20] Toisin sanoen muutoksen kannattajat saatiin täysilukuisina eduskunnan istuntoon ja toisaalta seitsemän toisen käsittelyn alussa esityksen hylkäävällä kannalla ollutta kansanedustajaa muutti mieltään saman päivän kuluessa (toinen käsittely, suuren valiokunnan kokous ja jatkettu toinen käsittely tapahtui 13. 11. 1909). Esityksen hylkäämisen kannalla oli vasemmiston ohella edelleen kymmenkunta muuta edustajaa. Myös kolmannessa käsittelyssä Airola teki ehdotuksen koko muutoksen hylkäämisestä. RL 43: 5:ää koskenut muutosesitys hyväksyttiin lopullisesti äänin 92—85.[21]

Edellä on mainittu, että lakivaliokunnassa syntynyt lakiteksti perustui vasemmiston ja eläinsuojeluintoisten konservatiivien väliseen kompromissiin. Sama luonnollisesti pitää paikkansa eduskunnan hyväksymästä lakitekstistä:

Joka on eläintä kohtaan osoittanut julmuutta, olkoonpa rikos tahallinen taikka törkeästä tuottamuksesta aiheutunut, rangaistakoon enintään viidensadan markan sakolla tahi vankeudella korkeintaan kuudeksi kuukaudeksi.

Jos se tehdään toisen vahingoittamisen tarkoituksessa taikka jos asianhaarat muuten ovat raskauttavat; olkoon rangaistus sakkoa vähintään viisikymmentä markkaa taikka vankeutta korkeintaan kaksi vuotta.

---

18 Edusk. pöytäk. 1909 II vp. 13. 11. 1909.

19 Suuri valiok. 17 a/1909 II vp. ja suuren valiok. pöytäk. 13. 11. 1909.

20 Edusk. pöytäk. 1909 II vp. 13. 11. 1909. Hylkäävän ehdotuksen tekijä oli jälleen Matti Airola.

21 Edusk. pöytäk. 1909 II vp. 16. 11. 1909.

Tämän kompromissin luonteen ymmärtämiseksi on kuitenkin otettava lukuun se, että eläinsuojelijoiden vaatimukset vuosina 1908 ja 1909 aste asteelta kovenivat. Vaatimukset, joita Lucina Hagman ym. olivat asettaneet vuoden 1908 I valtiopäivillä olivat selvästi vähäisemmät kuin vuoden 1909 II valtiopäivillä porvarillisten edustajien voimin hyväksyttiin. »Kompromissin» vasemmiston ja konservatiivisten eläinsuojeluintoilijoiden välillä ei siis oikeastaan ollut kompromissi. Siinä vain lievennettiin selvästi ylimitoitetut vaatimukset eläinrääkkäyksen rangaistusten koventamiseksi.

4. Tavanomaiseen tapaan pyydettiin eduskunnan lakiehdotuksesta senaatin lausunto. Seyn pyysi lausuntoa jo huhtikuussa 1910,[22] hänen kansliansa sai kolme kertaa tiedustella lausunnon valmistumista (syksyllä 1911 ja kahdesti vuoden 1912 aikana).[23] Vasta joulukuussa 1913 senaatti alkoi käsitellä lausuntoaan, ensin plenumissa ja senaatin osastojen uudelleenorganisoinnin jälkeen STO:ssa.[24] Lopullisessa lausunnossaan STO »täydellisesti kannattaen» eduskunnan lakiehdotusta esitti sen hyväksymistä.[25] Kun myös Seynin lausunto[26] oli myönteinen eikä Venäjän viranomaisillakaan ollut huomauttamista, hallitsija 29. 4. 1914 vahvisti eduskunnan lakiehdotuksen, joka promulgoitiin 12. 5. 1914.

6.3. Eläinrääkkäys ja vivisektio

Vivisektiolla tarkoitetaan tieteellisiä eläinkokeita. Eettisiä ongelmia se ei ole tuottanut sinänsä, vaan ainoastaan sikäli kuin tällaisissa kokeissa tuotetaan koe-eläimille fyysistä tai psyykkistä kärsimystä.

Eläinkokeisiin liittyvät moraaliset ongelmat tulivat esille viime vuosisadan loppupuolella pääasiassa siksi, että biologiset ja käyttäytymistieteet kokivat silloin huomattavan teoreettisen ja metodisen mullistuksen Darwinin, Mendelin, Pavlovin ym. tutkimusten vaikutuksesta. Psykologia muuttui vuosien 1850 ja 1875 välisenä aikana aprioristisesta henkitie-

---

22 Sen. oikeust.k:n KD (5.) 18. 4. 1910 238/24.

23 Ibid. (18.) 31. 10. 1911, (16.) 29. 2. 1912 ja (31. 8.) 13. 9. 1912.

24 Sen. oikeust.k:n työluettelot 1910—1914. 18. 12. 1913 asia lykättiin plenumin valiokuntaan.

25 STO:n pöytäk. 3. 3. 1914 (1914 III s. 137—141).

26 KK:n kanslian akti 1909. IV Fb 475/8 IV[4].

teestä empiiriseksi kokeisiin pohjaavaksi tieteenalaksi.[1] Varsinaisesti tieteellisiin eläinkokeisiin liittyvät moraaliset ongelmat syntyivät kuitenkin lääketeollisuuden nousun johdosta. Eläimet joutuivat lääkkeiden vaikutuksia selvittävien kokeiden kohteiksi. Yhteyksiä ongelmien synnyllä on myös lääketieteellisen koulutuksen laajentumiseen, koska sekin osaltaan johti eläinten lisääntyvään käyttöön erilaisten lääketieteellisten toimenpiteiden kokeilukenttänä. Voitaneen perustellusti sanoa, että erittäin monia lääketieteellisiä hoitomenetelmiä, joita nyt käytetään vakiintuneesti ihmisiin, on ennen sitä kokeiltu eläimillä. Osa tällaisista kokeista on luonnollisista syistä ollut eläimille tuskallisia, ja ilmeisesti kokeiden tuskallisuus ja riskialttius on ollut syynä siihen, että vastaaviin kokeisiin ihmisiin kohdistettuina on suhtauduttu hyvin kielteisesti.

Vivisektioon on olemassa kaksi eettistä peruslähtökohtaa. Voidaan lähteä toisaalta siitä, että tuskalliset eläinkokeet järjestelmällisesti kielletään ja alistutaan tieteen kehityksen siitä aiheutuvaan viivästymiseen. Toinen lähtökohta on se, että tunnustetaan niiden sosiaaliadekvanssi, mutta pyritään säätelemään eläinkokeita siten, että niiden tuottamat kärsimykset eläimille eivät ole suuremmat kuin kokeiden tarkoitus välttämättä vaatii. Nykyajan ihmisille jälkimmäinen suhtautumistapa tuntuu luonnollisemmalta, ja vivisektion kieltämistä pidettäisiin nykyaikana yleisesti ylimitoitettuna eläinsuojeluintona.

Vuosisadan vaihteessa ja tämän vuosisadan alussa tieteelliset eläinkokeet muodostivat vakavan moraalisen ongelman. Tällä oli heijastuksensa myös Suomessa. Tuskallisten eläinkokeiden kieltäminen sai silloin huomattavasti kannatusta paitsi yleisessä mielipiteessä myös osassa lääkärikuntaa. Lääkärikunnassa vallitseva kanta eläinkokeisiin oli jo tuolloin kuitenkin toinen.

Olisi saattanut luulla, että tuskallisten eläinkokeiden kieltämistä tarkoittavat aloitteet olisivat tulleet samalta taholta kuin muut eläinrääkkäyssäännösten koventamista ja laajentamista tarkoittavat aloitteet. Näin ei käynyt, vaan suurimman vaivan niiden kieltämiseksi näki sosialidemokraattinen kansanedustaja *Santeri Nuorteva.* Hän teki jo vuoden 1907 valtiopäivillä aloitteen lisäyksestä RL 43: 5:ään, joka tähtäsi kaikenlaisen tuskallisen tai muuten vahingollisen eläinkokeilun kieltämiseen. Sen perustana oli käsitys vivisektion tieteellisestä tarpeettomuudesta.

[1] Ks. esim. *Hebb,* Psykologia s. 374 ss. ja *Rubinstein,* Grundlagen der allgemeinen Psychologie s. 79 ss.

Hän käsitti siihen perustuvan tutkimuksen kysymyksenasettelun harhautuneeksi ja katsoi sen pohjautuvan itsekkäälle luonnon hyväksikäytölle. RL 43: 5:n sanat »ilmeinen julmuus» olivat historiallisesti suhteellisia. Lääkärikunnan enemmistöä Nuorteva syytti moraalisesta valveutumattomuudesta. Hän esitti pelkäävänsä, että vastaavia kokeiluja ryhdytään kohdistamaan myöhemmin ihmisiin, lähinnä parantumattomasti sairaisiin, mielisairaisiin, köyhiin ja laitoshoidokkeihin.[2]

Vuoden 1907 valtiopäivillä aloitetta ei ehditty käsitellä. Nuorteva teki

---

2 Esitysehdotus 21/1907 vp. Ehdotuksen perustelut olivat varsin retorisia, mutta niiden joukosta voidaan löytää ne argumontaatio, jota tuskallisia eläinkokeita vastaan käytettiin.

Aluksi esitettiin se ajatus, että ihmiset käyttävät eläimiä itsekkäästi ja polkevat niille tunnustettavia oikeuksia inhimilliseen kohteluun. RL 43: 5:n sanat »ilmeinen julmuus» oli normatiivinen käsite, jonka sisältö vaihtelee eri aikoina ja eri kansojen keskuudessa. Erityisesti Nuorteva paheksui sitä, että suuri osa tieteellisistä eläinkokeista tapahtui ilman nukutusta. Tieteellisten eläinkokeiden määrää ja sen kehitystä Nuorteva valotti virallisella tilastolla *Englannista:*

Vuosi	Kokeiden tekijöitä	Kokeita ilman nukutusta	Kokeita kaikkiaan
1880	33	79	348
1885	53	382	802
1890	110	796	2 102
1899	234	6 813	8 469
1900	247	8 954	10 839

Nuorteva siteerasi pitkään kokeita vastustaneiden lääkäreiden lausuntoja, joita hän oli poiminut kirjallisuudesta. Lisäksi hän oli pyytänyt useiden kymmenien suomalaisten ja ulkomaisten lääkärien lausuntoja eläinkokeiden tarpeellisuudesta, ks. lakivaliok. asiakirjat 1907 vp. Aloitteensa perusteluissa Nuorteva siteerasi vain lausuntoja, joissa vivisektiota ei pidetty tieteellisesti tarpeellisena, vaikka kyselyyn vastanneiden lääkärien enemmistö piti kokeita välttämättöminä. Kysely oli lisäksi varsin ylimalkainen eikä vastaajakunnan kokoonpano muodostanut tilastotieteellisesti (edes sen ajan) pätevää otosta. Vastaväitteseen, että kielto rajoittaisi tutkimuksen vapautta, Nuorteva vastasi osoittamalla sille muitakin rajoituksia, mm. lääketieteen piirissä vallinneet moraalikäsitykset. Nuorteva teki seuraavan ehdotuksen lisäykseksi RL 43: 5:ään:

»Kaikellainen tuskallinen tai muutoin vahingollinen kokeilu eläimillä olkoon kielletty. Joka tätä vastaan rikkoo tai sallii johtamassaan laitoksessa jonkun toisen sitä vastaan rikkoa, saakoon varotuksen. Ellei hän tästä ota ojentuakseen, eikä myöskään toisesta varotuksesta, tuomittakoon menettämään opettaja- ja lääkärioikeutensa enintään yhdeksi vuodeksi. Ellei hän vieläkään ojennu, tuomittakoon ainiaaksi menettämään mainitut oikeutensa.»

vuoden 1908 I valtiopäiville uuden esitysehdotuksen.[3] Sekin jäi käsittelemättä. Vuoden 1908 eduskuntavaaleissa Nuorteva jäi valitsematta eduskuntaan, ja kun hänet valittiin vuonna 1909 uudelleen eduskuntaan, hän ei enää tehnyt tieteellisten eläinkokeiden kieltämiseen tähdännyttä esitystä. Kun sellaista ei kukaan muukaan tehnyt, ei vuoden 1909 II valtiopäivillä, jolloin eläinrääkkäysdebatti ratkaistiin, otettu vivisektioon lainkaan kantaa.[4]

Tieteellisten eläinkokeiden rikosoikeudellisen sääntelyn vuonna 1914 hyväksytty RL 43: 5:n muutos jätti siis ennalleen. Se jäi rankaisemattomaksi, mitä saatettiin justifioida ilmiön sosiaaliadekvanssilla.[5] Myöhemmällä lainsäädännöllä eläinkokeita on pyritty rajoittamaan ja valvomaan, kuten hieman jäljempänä tulevasta esityksestä havaitaan. Kuitenkin voidaan sanoa, että ellei eläinkokeella olisi ollut tieteellisesti tai yhteiskunnallisesti hyödyllistä merkitystä, olisi se ilmeisesti kuulunut RL 43: 5:n sekä rikoslain alkuperäiseen että vuonna 1914 muutetun sanamuodon piiriin, alkuperäisen tunnusmerkistön osalta sillä varauksella, että kysymyksessä olisi ollut kotieläin. Asiaa koskeneita tuomioistuinratkaisuja ei kuitenkaan liene.

6.4. Lyhyt katsaus eläinrääkkäyssäännöksen myöhempiin vaiheisiin

Eläinrääkkäyssäännökseen sinänsä ei puututtu lainsäädännöllisesti ennen kuin vuonna 1971, jolloin RL 43: 5 kumottiin ja vastaavat säännökset siirrettiin eläinsuojelulakiin.[1] Eläinrääkkäyssäännöksen tunnusmer-

---

Ks. myös Nuortevan puhe lähetekeskustelussa, edusk. pöytäk. 1907 vp. 19. 6. 1907. Vivisektio ei ollut Nuortevan mukaan »puoluekantaisesti» ratkaistavia kysymyksiä.

[3] Esitysehdotus 3/1908 I vp.

[4] Vuoden 1908 II vp:llä Matti Helenius-Seppälä oli tehnyt vivisektiota koskeneen anomusehdotuksen 178/1908 II vp., mutta siihenkään ei otettu kantaa.

[5] *Forsman,* De särskilda brotten II s 110 s. ja *Serlachius,* Suomen rikosoikeuden oppikirja II. 1 s. 115.

[1] Eläinsuojelulaki 27. 1. 1971/91. Sen 9 ja 17 § nojalla on annettu eläinsuojeluasetus 30. 4. 1971/333, asetus eläinten käyttämisestä tieteellisissä kokeissa 30. 4. 1971/334 ja asetus eläinten kuljetuksesta moottoriajoneuvoilla 30. 4. 1971/335. Koko säännöstön pohjana on vuonna 1968 valmistunut eläinsuojelutoimikunnan mietintö (kom. miet. 1968: B 53).

kistöä tarkentaneita määräyksiä sisällytettiin kuitenkin jo vuonna 1934 annettuun eläinsuojelulakiin ja sen soveltamisesta samana vuonna annettuun asetukseen.[2] Vuoden 1934 säännösten rikosoikeudellisena perusajatuksena oli se, että törkein eläimen julma kohtelu oli kriminalisoitu RL 43: 5:ssä, mutta sen lisäksi oli blancorangaistussäännöksellä kriminalisoitu eläinsuojelulain ja sen nojalla annettujen määräysten vastainen eläinten kohtelu.[3] Tällä perusteella oli rangaistavaa muun muassa:

— eläimen kohtelu siten, että sille on tarpeettomasti tuotettu kärsimystä (lain 1 §),
— kotieläimen lyöminen seipäällä, solmunuoralla tai -köydellä, metallisella tai piikeillä varustetulla välineellä ja muilla niihin verrattavilla lyömäaseilla,
— hevosen hännän typistäminen häntäluustoa, -lihaksia tai -jänteitä katkaisemalla,
— piikkikannusten käyttäminen,
— koiran korvien tai hännän typistäminen paitsi eläinlääkärin suorittamana,
— kotieläimen tarpeeton ja liiallinen kurittaminen, jne. (lain 2 §),
— teurastaminen lain 4 §:n ja asetuksen 1—6 §:n vastaisesti,
— tieteelliset eläinkokeet, joista saattaa aiheutua eläimelle tuskaa tai kipua, muutoin kuin asianomaisen ministeriön luvalla, tieteellisesti koulutetun johdon alaisessa laitoksessa tai ministeriön tarkoitukseen hyväksymässä laboratoriossa, kokeen suorittaminen muutoin kuin laitoksen johtajan vastuulla tai tuottamalla eläimelle tarpeettomasti kärsimyksiä, eläinkokeilun käyttö opetustarkoituksiin, vaikka olisi ollut mahdollista korvata se kuvilla, malleilla, elokuvilla ym. (asetuksen 7 §).

Nykyisin voimassa olevat eläinsuojelun perussäännökset sisältyvät *vuonna 1971 annettuun eläinsuojelulakiin* ja eräisiin sen nojalla annettuihin asetuksiin. Myös useihin muihin säädöksiin (esimerkiksi luonnonsuojelulakiin vuodelta 1923) sisältyy eläinsuojelua koskevia määräyksiä, joilla tarkennetaan eläimen tuskallista kohtelua tarkoittavaa rangaistussäännöstä vuoden 1971 eläinsuojelulain 15 §:ssä. Sen mukaan on rangaistavaa muun muassa:

— eläimen kohteleminen siten, että tuotetaan tarpeetonta kipua tai tuskaa, sen säilyttäminen ja sitominen tarpeetonta kärsimystä tuottavalla tavalla, hoidossa olevan eläimen jättäminen vaille tarpeellista hoitoa,

---

[2] Eläinsuojelulaki 14. 4. 1934/163 ja asetus eläinsuojelulain soveltamisesta 25. 5. 1934/238. Lain perustana oli lainvalmistelukunnan ehdotus 1931: 8.

[3] Vuoden 1934 eläinsuojelulaki 9 §.

ravintoa, juomaa ja lepoa, sen liiallinen rasittaminen ja kohtuuttoman ankara kurissa pitäminen (lain 2.1, 15.1 ja 15.4 §),
— sellainen eläimen kouluttaminen tai esittäminen, joka tuottaa sille kipua tai tuskaa ym. (lain 6 ja 15.2 §),
— leikkaus tai muu siihen verrattava kipua aiheuttava toimenpide eläimelle, mikäli se ei ole ollut tarpeellista sen sairauden, käyttötarkoituksen tai tärkeiden taloudellisten syiden vuoksi ym. (lain 8 ja 15.2 §),
— eläinsuojelulain 3, 4, 5.1, 7 ja 10 § rikkominen.

Suomen nykyinen lainsäädäntö ei siis tunne eläinrääkkäys-nimistä rikosta. Sen tilalle on tullut tunnusmerkistöltään selvästi laajentunut rikos, jolle ei lakitekstissä anneta ytimekästä nimeä. Sitä voidaan kutsua eläimelle kipua tai tuskaa tuottavaksi kohteluksi. Vivisektiota on rajoitettu ensin vuoden 1934 eläinsuojelulaissa. Ryhtymättä tarkemmin analysoimaan vuoden 1934 ja 1971 muutoksia on syytä todeta, että eläinsuojelun rikosoikeudellinen kehitys pääpiirteissään vastaa Ruotsissa ja muissa pohjoismaissa tapahtunutta kehitystä.[4]

[4] Ks. SOU 1938:36, 1957:38 ja 1961:45. Suomen lainvalmisteluasiakirjat sekä vuodelta 1931 että 1968 ovat sisällöltään hyvin niukat sisältäen oikeastaan vain lakitekstit ja perusteluina samat asiat toisin sanoin.

7. LUKU

USKONTORIKOKSET JA EDUSKUNTA

7.1. Yleisiä kysymyksiä

1. Erikoisen leimallisen kuvan niistä ristiriidoista, jotka vallitsivat vuosisadan alun suomalaisessa yhteiskunnassa, antaa kiivas joulukuussa 1917 ratkaisunsa saanut kiista RL 10: 1—2:n kumoamisesta. Tämä kiista oli kiinteä osa siitä aatteellisesta ja poliittisesta taistelusta, jota uskonnonvapaudesta ja uskonnon yhteiskunnallisesta asemasta vuosisadan alkuvuosina Suomessa käytiin.

Uskonnon yhteiskunnallisessa asemassa ja uskonnonvapauden siihen liittyvässä käsitteellisessä sisällössä voidaan erottaa eräitä historiallisia vaiheita. Feodaalisten yhteiskuntasuhteiden ollessa syvimmillään Euroopassa sosiaaliselle oloille oli ominaista katolisen kirkon aatteellinen herruus ja ahdas suvaitsemattomuus sen dogmeista poikkeavaa ajattelua kohtaan. Näissä oloissa uskonnonvapaus oli sananmukaisesti *uskonnon* vapautta, vapautta omaksua toisenlaisia uskonnollisia käsityksiä kuin vallitseva absolutismi ja organisoitua eriuskolaisiksi uskonnollisiksi yhdyskunniksi. Toinen kehitysvaihe on ollut pyrkimys hankkia oikeus *ei-uskonnollisen* vakaumuksen omaksumiseen ja olla uskontokuntien ulkopuolella. Tällainen liberalistinen käsitys uskonnonvapaudesta syntyi valistusideologiassa ja sai laajan joukkokannatuksen 1800-luvulla tapahtuneen yhteiskunnallisen kehityksen mukana. Kun vapaus eriuskolaisuuteen heijasti feodaalisen yhteiskuntarakenteen ensimmäistä murtumisvaihetta, kuvastaa vapaus poikkeavan uskonnollisen vakaumuksen lisäksi ei-uskonnolliseen vakaumukseen kapitalististen tuotantosuhteiden vallitsevuutta. Uskonnonvapaus on tällöin klassisen vapauskäsityksen mukaista muodollista, juridista mahdollisuutta omantunnonvapauteen.

Se uskonnonvapauskäsitys, joka periaatteiltaan vastaa Suomessa HM 8—9 §:ssä ja UskVapL:ssa omaksuttua käsitystä, antaa muodolliset mahdollisuudet ihmisten ajattelun sekularisoitumiselle. Sellaista on Suomessakin tämän vuosisadan kuluessa tapahtunut. Sen sijaan uskonnonvapauskäsityksen kolmas historiallinen vaihe on korostanut ei vain ateistisen vakaumuksen omaavien oikeuksia omantunnonvapauteen vaan myös aktiivista aatteellista toimintaa uskontoa ja kirkkoa vastaan, sen vallitsevan aatteellisen ja yhteiskunnallisen aseman murtamista ja uskonnon saattamista ihmisten yksityiseksi asiaksi. Tätä uskonnonvapauden kolmatta kehitysvaihetta voidaan kutsua *vapaudeksi uskonnosta.* Vaikka ateismi ja aktiivinen toiminta kaikkea uskontoa vastaan onkin synnyltään aikaisempaa perua, sen varsinainen yhteiskunnallinen pohja on marxilaisuudelle perustuvassa työväenliikkeessä.

Feodaalisen absolutismin kaudelle oli ominaista uskontorikosten ankara rangaistavuuden taso, esimerkiksi vuoden 1734 laissa säädetty kuolemanrangaistus jumalanpilkasta.[1] Kapitalististen maiden rikosoikeudelle on ollut tyypillistä käsitellä uskontorikoksia suhteellisen lievästi, mutta kuitenkin säilyttää niiden rangaistavuus käsittämällä suojeluobjekti korkeimman olennon sijasta uskonrauhaksi, uskonnonvapaudeksi, yksilöiden uskonnollisiksi tunteiksi yms.. Ja sosialististen maiden rikosoikeudelle on ominaista erityisten uskontorikosten kriminalisointien puuttuminen. Sääntö ei ole poikkeukseton (ks. esim. DDR:n StGB 133 §). On korostettava näiden yleistysten karkeutta. Todellisuudessa ne historialliset prosessit, joita on havaittavissa uskonnon aseman muuttumisessa, ovat varsin monimutkaisia ja monella tavalla sidoksissa yhteiskunnan kokonaiskehitykseen.

Tässä yhteydessä esitettävää debattia uskontorikoksista olen alustavasti hahmottanut Lakimies-lehdessä ilmestyneessä kirjoitelmassa vuodelta 1972.[2] Silloin julkaistu esitys kaipaa täydentämistä, laajempaa

---

[1] Ks. RK 1 : 1. Tosin on harhauttavaa sanoa vuoden 1734 lain rikoskaarta suoranaisesti feodaalisen absolutismin tuotteeksi, koska Ruotsi—Suomi sen säätämisen aikoihin oli aateliston johtama perustuslaillinen monarkia. Kuitenkin vuoden 1734 lain periaatteet muovautuivat 1500- ja 1600-luvun aikana, myös sen rikosoikeus oli konservatiivinen yhteenveto mainittujen vuosisatojen oikeuskehityksestä.

[2] *Backman,* Uskontorikokset ja eduskunta, LM 1972 s. 597 ss. Siinä tehdään selkoa vuoden 1970 uskontorikosuudistuksen taustasta ja uskontorikosten vaiheista vuodesta 1889 vuoteen 1965. Tärkeintä oli sen historiallisen tosiasian esiin

dokumentointia sekä parlamenttitaistelun poliittisideologisen taustan selvittämistä. Koko problematiikkaa on siis tarkoitus käsitellä perusteellisemmin ja syvällisemmin. Sen sijaan ne vaiheet, joiden kautta vuoden 1889 rikoslain uskontorikoksia koskeneet säännökset syntyivät, on tässäkin yhteydessä tarkoitus jättää kohta seuraavien pääpiirteittäisten mainintojen varaan. Esityksen varsinaisena kohteena on uskontorikossäännösten sisällöstä vuosina 1910—1917 käyty poliittinen kamppailu.

2. Kirkolla oli vielä 1700-luvulla eurooppalaisessa yhteiskunnassa huomattava mahtiasema. Sen propagoima oppi jumalanpilkan kohdistumisesta jumalaan itseensä oli hallitsevana. Toisaalta kirkkoa suojattiin harhaopeilta. Vuoden 1734 laki sääti jumalanpilkasta kuolemanrangaistuksen, samoin Kustaa III lieventäessään 20. 1. 1779 erinäisiä rikoskaaren säännöksiä jätti jumalanpilkkaa koskeneen säännöksen entiselleen.[3] Todellisuudessa ei tietenkään suojeltu jumalaa tai muuta vastaavaa olentoa, vaan kristinuskoa aatejärjestelmänä, kirkon asemaa ja uskonnon asemaa yhteiskunnallisesti hegemonisena ideologiana. Kirkon ja valtion keskinäisistä suhteista johtui vielä se, että jumalanpilkan ja muiden uskontorikosten ankaralla kriminalisoinnilla tuettiin vallinnutta yhteiskunnallista järjestystä.

Valistuksesta alkaen eri Euroopan maissa uskontorikoksia alettiin arvioida uudelta pohjalta. Uskontorikoksia ei enää käsitetty jumalan suo-

---

tuominen, että eduskunta vuoden 1917 kesällä kumosi vasemmistoenemmistön turvin RL 10: 1—2:n ja lievensi muita uskontorikossäännöksiä ja että joulukuussa 1917 muutos jätettiin vahvistamatta lokakuun vaaleissa porvarillisenenemmistöiseksi muuttuneen eduskunnan toimesta. Esimerkiksi vuoden 1970 muutosten valmistelutöissä ei 1910-luvun debattia lainkaan otettu huomioon, ks. lainvalmisteluk. julk. 1965: 4 (laatija Erkki Ailio), HE 39/1966, lakivaliok. 12/1966, HE 51/1970, lakivaliok. 9/1970 ja laintarkastusk. lausunto 1965: 3.

Ks. myös *Ailio,* Uskontorikokset ja niihin liittyvät politiarikokset de lege ferenda, LM 1965 s. 657 ss., *Hiltunen,* Jumalan pilkka, Mitä Raamattu ja laki siitä sanovat? Lappeenranta 1965, *Juva,* Jumalanpilkan rangaistavuus, Teologinen aikakauskirja 1966 s. 320 ss., *Pekka Kilpi,* RL 10: 1, RL 10: 2. Välipuhe 1965: 3 s. 6 ss., *Salmiala,* Jumalan pilkka rikoksena, DL 1965 s. 57 ss. ja s. 164 s., *sama,* Vieläkin sananen Jumalan pilkasta, DL 1966 s. 65 ss. ja *sama,* Uskontorikoksia koskevien säännösten uudistaminen, DL 1966 s. 554 ss.

[3] Lakivaliok. 2/1914 s. 1. Uskontorikoksista antiikin valtioissa ja feodaalisella kaudella ks. *Moser,* Religion und Strafrecht s. 4—41 ja *Ahrens,* Der strafrechtliche Schutz des religiösen Gefühls s. 15—16.

jaamista tarkoittaviksi säännöksiksi, vaan uskonnollisten henkilöiden tunne, uskonrauha, uskonnonvapaus yms, seikat muodostuivat uskontorikossäännöksillä suojelluiksi oikeushyviksi. Käsitykset uskontorikosten suojeluobjektista muodostuivat varsin ristiriitaisiksi.[4] Perusteiltaan tämä henkinen murros vastasi niitä yleisiä inhimillisen ajattelun lainalaisuuksia, jotka liittyivät feodaalisen yhteiskunnan syrjäytymiseen kapitalistisen tuotantotavan ja sille rakentuvan henkisen struktuurin tieltä.

Yleiseurooppalainen kehityskulku on havaittavissa tarkasteltaessa vuoden 1889 rikoslain suunnittelun vaiheita uskontorikossäännösten osalta. Näkemys, että rikoslain tehtävänä on suojella vallitsevan uskonnon tarkoittamaa jumalaa ja estää harhaoppien leviäminen kirkon jäsenten keskuuteen, näkyy selvästi vuoden 1875 ehdotuksen 153—163 §§:stä. Ehdotuksen 153—155 §§ käsitteli jumalan, jumalan sanan ja Suomessa sallitun uskontokunnan opin pilkkaamista, 156—157 §§ kirkollisten toimitusten häiritsemistä, 158 § yksityistä hartaudenharjoitusta koskevien säännösten rikkomista, 159 § harhaanjohtavien oppien levittämistä uskontokunnan keskuuteen, 160 § toisen luvatonta käännyttämistä, 161—163 §§ erilaisten henkilöiden jumalanpalveluksissa käynnin estämistä. Jumalanpilkan rangaistusasteikko normaalitapauksissa oli enintään kaksi vuotta kuritushuonetta. Näiden säännösten jälkeen seurasivat välittömästi sapattirikoksia koskeneet säännökset.

Vuoden 1884 ehdotus oli jo selvästi lähempänä käsitystä siitä, että uskontorikoksilla halutaan suojella uskonnollisia tunteita. Ehdotuksen 86 § sisälsi määräyksen jumalanpilkasta, jonka mukaan vankeudella enintään kahdeksi vuodeksi tai vähintään 50 markan sakolla rangaistaisiin sitä, joka julkisesti pilkkaa Jumalaa ja sen kautta saa aikaan pahennusta (förargelse).[5] Suomessa toimivan uskontokunnan opin, sakramentin tai kirkollisen toimituksen julkisesta häpäisemisestä oli 87 § mukaan esitetty enintään kuuden kuukauden vankeusrangaistus tai 500 markan sakko. Muilta osin uskontorikoksia koskenut luku pääkohdin jo vastasi rikoslain lopullista muotoa. Uskontorikoksiin liittyvät politiarikokset oli siirretty rikoslain loppupuolelle (45 luku).

Vuoden 1885 valtiopäiville annetussa esityksessä jumalanpilkkasään-

---

[4] Lakivaliok. 2/1914 s. 1 ja lainvalmisteluk. julk. 1965: 4 s. 3.

[5] Vrt. RL 10: 1 (23. 12. 1970/827): »Joka julkisesti pilkkaa Jumalaa, on tuomittava jumalanpilkasta sakkoon tai enintään kahdeksi vuodeksi vankeuteen». Koska

nös oli ankarampi kuin vuoden 1884 ehdotuksessa.[6] RL 10: 2 tuli rangaistusasteikoltaan hiukan lievemmäksi. Muut muutokset uskontorikossäännöksiin olivat yleensä sanonnallisia. Lakivaliokunnassa lähinnä pappis- ja talonpoikaissäädyn ankaramman kannan vuoksi jumalanpilkkasäännöstä haluttiin koventaa. Tahallisesta ja julkisesta jumalanpilkasta rangaistus oli valiokunnan päätöksen mukaan kuritushuonetta tai vankeutta enintään neljä vuotta. Ajattelemattomuudesta tai pikaistuksissa tapahtunut jumalanpilkka oli rangaistava sakolla tai enintään kuuden kuukauden vankeudella.[7] Muut lakivaliokunnan päättämät muutokset olivat melko vähäisiä.

Vuoden 1888 valtiopäiville jätetyssä esityksessä jumalanpilkkaa koskeva säännös oli samassa muodossa kuin vuoden 1885 esityksessä. RL 10: 2 sisälsi säännöksen Jumalan pyhän sanan tahi Suomessa tunnustetun, sallitun tai suvaitun uskokunnan opin, sakramenttien tai kirkollisten tapojen julkisesta ivaamisesta, ja rangaistuksena oli korkeintaan kuuden kuukauden vankeus tai kahdensadan markan sakko. RL 10: 3:ssä oli säännös uskonnonharjoituksen väkivaltaisesti tai väkivallalla uhaten tapahtuvasta häiritsemisestä, sen yrittämisestä ja muusta uskonnonharjoituksen häiritsemisestä. RL 10: 4:ssä oli säännös luvattomasta käännyttämisestä RL 10: 5:ssä siitä, että estetään palvelijaa tai muuta talonväkeä olemasta läsnä jumalanpalveluksessa.[8] Lopullisen muotonsa uskontorikossäännökset saivat rikoslakivaliokunnassa. Jumalanpilkan rangaistusasteikoksi tuli kuritushuonetta korkeintaan neljä vuotta tai vankeutta, ja jos teko oli tapahtunut ajattelemattomuudesta tai pikaisuudesta, sakkoa tai korkeintaan kuusi kuukautta vankeutta. RL 10: 4:ksi tuli säännös, jolla suo-

---

vuoden 1884 ehdotuksessa rangaistavuuden edellytyksenä oli pahennuksen aiheuttaminen, voimassa oleva laki on ankarampi kuin vuoden 1884 ehdotus. Lisäksi on otettava huomioon se, että rangaistusten yleinen taso 1880-luvulla oli paljon korkeampi kuin nykyisin.

6 Keis. maj. esitys 36/1885 vp. RL 10: 1: »Joka julkisesti pilkkaa Jumalata, hän rangaistakoon korkeintaan kahden vuoden kuritushuoneella tahi vankeudella taikka vähintäänkin viidenkymmenen markan sakolla». Pahennuksen aikaan saaminen rangaistuksen edellytyksenä jäi pois ja haluttiin tehdä mahdolliseksi tuomita myös kuritushuonetta.

7 Lagutskottets utkast till betänkande öfver 1—21 kapitlen ... RL 10: 1 (s. 76 s.) ja perustelujen osalta s. 41 s.

8 Keis. maj. esitys 1/1888.

jattiin RL 10: 3:ssä mainituilta teoilta myös yksityisiä uskonnonharjoituksia. RL 10: 5 (esityksen RL 10: 4) täsmennettiin siten, että säädettiin sakon maksimi, jota esityksessä ei ollut. RL 10: 6 (esityksen RL 10: 5) tuli asianomistajarikokseksi.[9]

Aatelissääty oli hyväksynyt jumalanpilkkasäännöksen esityksen mukaisessa muodossa. Pappissääty hyväksyi valiokunnan mietinnön, mutta halusi sakkorangaistuksen pois seuraamusten joukosta kaikissa tapauksissa. Porvarissääty hyväksyi mietinnön muutoin, mutta halusi tahallisen jumalanpilkan rangaistukseksi kuritushuonetta tai vankeutta enintään kaksi vuotta. Talonpoikaissääty oli mietinnön kannalla.[10] Toisin sanoen jumalanpilkkasäännöksen suhteen rangaistusmielisyysjärjestys oli papisto, talonpojat, porvaristo, aatelisto. Tätä järjestystä tuskin voidaan pitää yllättävänä.[11]

7.2. Uskontorikosten yhteiskunnallisesta merkityksestä

Uskontorikokset eivät ole ns. massarikollisuutta. Vuosisadan vaihteessakaan ne eivät muodostaneet tuomioistuinten juttulistojen jokapäiväistä rutiinia. Hovioikeuksien prokuraattorille toimittamien ilmoitusten mukaan, jotka tosin ovat varsin epätäydellisiä, vuosien 1891—1917 välisenä aikana syytettiin uskontorikoksista hovioikeuksissa 24 ja tuomittiin 6 henkilöä.[1] Luettelon epätäydellisyyttä kuvastaa se, että pelkästään vuosina 1909—1910 jo painoasian ylihallituksenkin aloitteesta pantiin vireille 10 uskontorikokseen perustuvaa painokannetta ja tuomittiin 4 henkilöä.[2] Vuosien 1909—1910 suhteellisen korkeat luvut johtuivat kuiten-

9 Rikoslakivaliok. 1/1888.

10 Rikoslakivaliok. ehdotus säätyjen toisistaan eroavien päätösten yhteensovittamiseksi s. 1.

11 Ks. esim. *Juva*, Suomen sivistyneistö uskonnollisen vapaamielisyyden murroksessa 1848—1869 s. 138 ja s. 163 ss.

1 Hovioikeuksien uskontoasiain luettelot, prok. toimitusk. arkisto (VA). Jo ilmoituksia oli lähetetty prokuraattorille puutteellisesti. Turun HO:lta puuttuvat luettelot vuosilta 1893, 1895 ja 1917, Vaasan HO:lta vuodelta 1908 ja Viipurin HO:lta vuosilta 1893, 1897, 1899, 1901—1905 ja 1907.

2 Luettelo PYH:n nostamista kanteista 1905—1910, PYH:n arkisto (VA). Kanteet olivat seuraavat (numerot viittaavat mainitun luettelon numeroihin):

kin ajankohdan poliittisesta tilanteesta ja muodostavat siten uskontorikosten osalta erityisen ajanjakson.[3] 1920-luvulla uskontorikoksista tuo-

80) *Satamatyömies*-lehden päätoimittaja *J. T. Mantere* tuomittiin lehdessä vuonna 1909 ilmestyneestä kirjoituksesta »Abraham ja Saara» RL 10:2:n nojalla HO:ssa 10. 12. 1909 sakkoon.

82) *Kurikka*-lehden joulunumerossa 1908 olleen kirjoituksen »Jos Betlehem olisi ollut Suomessa» vuoksi nostettiin syyte RL 10:2:n perusteella, mutta se hylättiin RO:ssa 11. 6. 1909.

85) *Sosialidemokraattia* vastaan RL 10:2:n nojalla nostettu kanne sen numerossa 52/1909 olleesta kirjoituksesta »Pikku syntejä» hylättiin 27. 7. 1909 Helsingin RO:ssa.

86) *Savon Työmiehessä* 58 b/1909 olleesta samasta kirjoituksesta virallinen syyttäjä kieltäytyi ajamasta syytettä.

87) *Kansan Äänen* päätoimittaja tuomittiin lehden numerossa 69/1909 olleesta kirjoituksesta RO:ssa 24. 1. 1910 sakkoon.

102) *Työn* päätoimittaja *M. A. Airola* tuomittiin lehden numerossa 109/1909 olleesta kirjoituksesta »Se nunna se suukotta jäänyt ei» RL 10:2 nojalla RO:ssa 11. 4. 1910 sakkoon.

127) *Fyrenin* päätoimittajaa *J. R. Lindqvistiä* vastaan RL 10:2 nojalla ajettu syyte lehden numerossa 51—52/1909 olleesta kirjoituksesta »Herden och härföraren» hylättiin RO:ssa 27. 6. 1910 ja HO:ssa 23. 8. 1912.

139) *Savon Työmies*-lehden numerossa 47/1910 olleen runon »Uskovaisen muistikirjaan» johdosta *K. Hämäläistä* vastaan ajettu syyte RL 10:2 nojalla hylättiin 17. 5. 1911 Viipurin HO:ssa.

163) *Fyrenin* päätoimittajaa *J. R. Lindqvistiä* vastaan RL 10:2 nojalla ajettu syyte lehden numerossa 35/1910 olleen kuvan johdosta hylättiin Helsingin RO:ssa 7. 10. 1910.

164) *Helsingin Sanomien* päätoimittaja *E. Erkko* tuomittiin lehden numeroissa 176/1910 ja 182/1910 olleista kirjoituksista »Pika- ja pilakuvia Aunuksen matkasta» RL 10:2 nojalla Helsingin RO:ssa sakkoon.

Huomio kiintyy siihen, että syytettyinä oli miltei yksinomaan vasemmistolehtien toimittajia. Luettelossa ei kaikkien oikeusjuttujen kohdalla ole mainittu sen lopullista tulosta. OK 8:2:n mukaan HO oli jumalanpilkkajutuissa ensimmäinen oikeusaste, vaikka tutkinta tapahtuikin alioikeudessa (OK 8:2.5 kohta: »... törkeä Jumalan ja hänen pyhän nimensä pilkkaaminen, alioikeuden sitä ensin tutkittua»).

[3] Tarkemmin vuosien 1909—1910 uskontorikosoikeudenkäyntejä on selostanut *Murtorinne*, Taistelu uskonnonvapaudesta suurlakon jälkeisinä vuosina s. 237 ss.

mittiin vuosittain huomattavasti enemmän ihmisiä kuin ennen kansalaissotaa.[4]

Uskontorikosten kriminalisointi ei ole merkityksellinen siksi, että niihin syyllistyisivät monet ihmiset, vaan sen takia, että kysymys on tietylle yhteiskunnassa vaikuttavalle maailmankatsomukselle varatusta erityisestä rikosoikeudellisesta puolustautumismekanismista. Uskonto ei suomalaisessa yhteiskunnassa ole ollut ihmisten yksityisasia, vaan sen avulla on enemmän tai vähemmän avoimesti tuettu yhteiskunnassa vallitsevia rakenteellisia suhteita. Kriminalisointi kohdistuu ateistisen katsomuksen tai poikkeavan uskonnollisen vakaumuksen omaavia vastaan. Korostetun yhteiskunnallisen merkityksen uskontorikokset saavat myös sen takia, että ne tapahtuvat julkisesti, tavallisesti lehdistön tai kirjallisuuden välityksellä. Sen vuoksi säännökset toimivat painovapauden eräänä rajoituksena. Uskontorikosten kriminalisointi merkitsee rajan asettamista uskonnon arvostelulle siten, että purevimmat kritiikin muodot, nimittäin iva, pilkka ja leikiksi lyöminen tulevat kielletyiksi. Sen sijaan RL 10 luvussa olevat säännökset niin vuonna 1889 kuin 1970 säädetyssä muodossaankaan eivät estäneet eivätkä estä tieteellistä uskonnonkritiikkiä, jolla pitkällä tähtäyksellä on vakavammat seuraukset.

Uskontorikosten kriminalisointi ei vain aseta suitsia uskonnon arvostelulle, vaan niillä yleensä myös suojataan uskovaisten oikeutta kokoontua harjoittamaan uskontonsa edellyttämiä toimituksia. Uskonnollisten vakaumuksen omaavien kokoontumisvapaus uskonnon edellyttämiä toi-

---

[4] Tuomioistuintilaston mukaan RL 10 lukua vastaan tehdyistä rikoksista tuomittiin vuosina 1894—1937 ensimmäisessä oikeusasteessa henkilöitä seuraavasti:

1894	18	1903	31	1912	49	1921	5	1930	41
1895	34	1904	47	1913	23	1922	8	1931	26
1896	50	1905	52	1914	43	1923	21	1932	6
1897	64	1906	78	1915	21	1924	15	1933	10
1898	56	1907	65	1916	14	1925	14	1934	19
1899	52	1908	56	1917	11	1926	13	1935	11
1900	49	1909	77	1918	2	1927	11	1936	12
1901	33	1910	85	1919	8	1928	15	1937	6
1902	62	1911	100	1920	7	1929	9		

Lähde: Suomen virallinen tilasto XXIII (Oikeustilasto) 1894—1937.

Muista lähteistä voidaan päätellä, että pääosa rangaistustuomioista koski RL 10:2:n mainitsemaa uskonnollisten oppien pilkkaamista.

mintoja varten on turvattu nykyisin RL 10: 3—4:ssä. Tässä yhteydessä ei ryhdytäkään selvittämään sinänsä mielenkiintoista kysymystä uskontorikosten suojelukohteesta. Voidaan silti todeta, että jumalanpilkan ja uskonrauhan rikkomisen suojeluobjektiksi saatetaan katsoa uskonnollisen maailmankatsomuksen ydinkohdat sinänsä ja uskonnonharjoituksen estämisen ja häiritsemisen suojelukohteeksi kirkon ja muiden uskontokuntien jäsenten demokraattiset perusoikeudet, lähinnä kokoontumisvapaus. Nykyisin voimassa olevassa RL 10: 4.2:ssä on lisäksi säännös hautajaisten häiritsemisestä. Sillä suojataan hautajaisia riippumatta siitä, ovatko kysymyksessä kirkolliset vai muut hautajaiset. Tämän säännöksen ajatuksena on suojata hautajaisiin liittyvää pieteettiä vainajaa, hänen omaisiaan ja muita läheisiään kohtaan. RL 10: 4 on siis voimassa olevassa RL 10 luvussa ainoa säännös, joka asettaa uskonnollisen ja uskonnottoman vakaumuksen samanlaiseen asemaan.[5]

Uskontorikoksien rankaisemisesta heijastuu valtion ja uskonnon välinen suhde. Uskonnollisissa kysymyksissä neutraali valtio kohtelee samalla tavalla erilaisia uskonnollisia ja ei-uskonnollisia vakaumuksia. Tavallisimmin ja helpoimmin se toteutuu siten, ettei ole olemassa erikoisia uskontorikoksia koskevia rangaistussäännöksiä, vaan kirkon jäsenten oikeuksia turvataan mm. kunnianloukkausta, omantunnonvapautta ja demokraattisia perusoikeuksia koskevin rikosoikeudellisin säännöksin. Uskonnollisesti neutraali valtio edellyttää myös mm. valtion ja kirkon sekä koululaitoksen ja kirkon erottamista, uskonnollisen yhdyskunnan muodostamisoikeuden järjestämistä normaalin yhdistymisvapauden pohjalle ja siviiliavioliittoa avioliiton konstituoivaksi päättämismuodoksi. RL 10 luvun säännöksistä näkyy niin vuonna 1889 kuin 1970 säädetyssä muodossa, ettei valtio Suomessa ole uskonnollisesti neutraali ja ettei vuonna 1970 edes tehty huomattavaa askelta neutraalisuutta kohti. Uskontorikoksia koskevat kriminalisoinnit muodostavat siis osan laajasta ja erittäin merkityksellisestä problematiikasta, nimittäin kirkon, valtion ja

[5] RL 10 lukuun sen vuonna 1970 saamassa muodossa sisältyy epäjohdonmukaisuuksia. Eräs niistä on se, että RL 10: 4:ssä suojataan hautajaisia riippumatta niiden luonteesta meluavaa tai muuta pahennusta aiheuttavaa häiritsemistä vastaan, mutta väkivaltainen tai sillä uhkaava puuttuminen ei-kirkollisiin hautajaisiin jää RL 10: 3:n suojan ulkopuolelle. Ei-kirkollisten hautajaisten estäminen väkivallalla tai sitä uhaten olisi ilmeisesti rangaistava pakottamisena (RL 25: 12), mutta vastoin RL 10: 3:n säännöstä sen yritys ei ole rangaistava ja rangaistusasteikkokin on lievempi salliessaan sakkorangaistuksen.

yhteiskunnan välisistä suhteista. Sillä on ulottuvuuksia monilla muillakin yhteiskunnallisen elämän aloilla, kuten perheinstituution, koululaitoksen ja -kasvatuksen, korkeakoulujen, verotuksen ja oikeuslaitoksenkin järjestelyssä.

7.3. Taistelu uskonnonvapaudesta ja uskonnon asemasta ennen vuotta 1910

1. Suomessa käytiin ennen vuotta 1918 monien vuosikymmenien ajan kiivasta väittelyä uskonnon yhteiskunnallisesta merkityksestä ja kirkon osuudesta erinäisten yhteiskunnallisten instituutioiden, kuten koululaitoksen, avioliiton ja väestörekisterin oikeudelliseen sääntelyyn. Johtoteemana oli pyrkimys kohti uskonnonvapautta ja kysymys kirkon ja valtion erosta. Seuraavassa on tarkoitus selvittää pääkohdin uskonnon asemaa koskeneen debatin vaiheita pääasiassa käytettävissä olevien tutkimustietojen valossa.[1]

Uskonnollisen ideologian hallitsevan aseman ensimmäisenä murtumisvaiheena Suomessa voidaan pitää ajanjaksoa, joka alkoi Euroopassa vuonna 1848 tapahtuneiden muutosten Suomeen ulottuneista vaikutuksista ja päättyi kirkkolain säätämiseen vuonna 1869. Näille parille vuosikymmenelle oli ominaista vastavaikutus 1800-luvun alkupuolen poliittiselle taantumukselle. Kirkko oli yleisesti Euroopassa tukenut avoimesti taantumusta valtion ja kirkon liitolla, jota on ollut tapana kutsua restauraatioksi.[2] Liberaalisdemokraattisten virtausten omaksuminen tapahtui 1840-luvulta alkaen etupäässä ylioppilasnuorison ja harvalukuisen ylä-

[1] Olemassa oleva tutkimus on huomattavan kirkollissävytteistä. Tärkeimpiä käytettävissä olevia tutkimuksia ovat *Mikko Juvan* tutkimustrilogia, johon kuuluvat »Suomen sivistyneistö uskonnollisen vapaamielisyyden murroksessa 1848—1869» (väitösk. 1950), »Rajuilman alla» (1956) ja »Valtiokirkosta kansankirkoksi» (1960), *Paavo Kortekangas,* Kirkko ja uskonnollinen elämä teollistavassa yhteiskunnassa (väitösk. 1965), joka on tutkimus Tampereella vuosina 1855—1905 tapahtuneesta kehityksestä; *Jussi Kuoppala,* Suomen papisto ja työväenkysymys 1863—1899 (1963), *Eino Murtorinne,* Suomen papisto ja esivalta routavuosina 1899—1906 (1964) ja *sama,* Taistelu uskonnonvapaudesta suurlakon jälkeisinä vuosina (1967).

[2] *Juva,* Suomen sivistyneistö uskonnollisen vapaamielisyyden murroksessa s. 19 ss. Ks. myös edellä olevaa esitystä historiallisesta oikeuskoulusta.

luokkaisen intelligentsian piirissä.[3] Sen sijaan sosialistiset aatteet erityisesti Marxin ja Engelsin kehittäminä saivat odottaa Suomessa sosiaalista pohjaansa. Liberaalisetkin katsomukset olivat kuitenkin poliittisille vallanpitäjille vastenmielisiä. Esimerkiksi vuonna 1850 kiellettiin suomeksi julkaisemasta muuta kuin uskonnollista ja taloudellista kirjallisuutta.[3a]

Jo tällä kaudella esitettiin vaatimuksia mm. valtion ja kirkon erosta ja uskonnonvapaudesta sellaisena kuin se vuoden 1919 hallitusmuodossa toteutettiin.[4] Juvan mukaan uskontokysymystä koskevat rintamat muodostuivat siten, että pisimmälle meneviin muutoksiin olivat valmiita ylioppilaiden keskuudessa muodostunut ateistinen ryhmä. Sen johtohenkilönä pidettiin vuonna 1853 Hegelin oikeusfilosofiasta väitellyttä Carl Qvistiä. Se oli saanut vaikutteensa vasemmistohegeliläisiltä saksalaisilta filosofeilta.[5] Juva kuvaa 1850 luvun alun ylioppilasradikalismia poliittisesti liberaaliksi, yleiseltä asennoitumiseltaan kosmopoliittiseksi ja uskonnollisesti vallankumouksselliseksi.[6] Mainittu ryhmittymä oli avoimesti kirkon- ja uskonnonvastainen, mutta vulgäärimaterialismin lähtökohdista, Marx oli heille sangen tuntematon. Ryhmittymä sai voimakkaimmin vastaansa herätysliikkeen, kirkon ja virkamiehistön konservatiiviset ainekset.[7] Näiden polaaristen vastakohtien välimaastossa luovivat eriasteiset vapaamieliset kirkon uudistajat. 1860-luvulla kiteytyivät tulevan kirkkolain ideologiset perusvaatimukset: kirkon suhteellinen itsenäisyys val-

---

[3] *Juva* m.t. s. 76 ss. ja s. 136 ss. Tarkastellessaan vuoden 1848 jälkeisten vuosien ideologisia murroksia Euroopassa Juva piti »uuden» materialistisen ateismin (materialistinen ateismi ei ollut »uusi», se oli jo ranskalaisessa valistuksessa 1700-luvulla kehittynyt mm. Diderotilla, Helvetiuksella, Holbachilla, La Mettriellä ja Mesliérillä) johtavina teoreetikkoina Carl Vogtia, Jacob Moleschottia ja Ludwig Büchneriä (m.t. s. 29 ss.), mekanistisen materialismin filosofeja. Hän kyllä tunsi Ludwig Feuerbechin teoksen »Das Wesen der Christentums», mutta 1840-luvulla vaikuttamisensa aloittanut Karl Marx jäi materialistina Juvalta jostakin syystä käsittelemättä.

[3a] Ks. siitä *Nurmio*, Taistelu suomen kielen asemasta 1800-luvun puolivälissä laajasti.

[4] *Juva* m.t. s. 91 s. ja s. 131 s.

[5] *Juva* m.t. s. 79 ss.

[6] *Juva* m.t. s. 81.

[7] 1850-luvulla herännäisyys oli voittanut alaa kirkon piirissä ja se vieraannutti kirkon ja suuren osan sivistyneistöä toisistaan, ks. *Juva* m.t. s. 155 ss. Vrt. *Kortekangas*, Kirkko ja uskonnollinen elämä teollistuvassa yhteiskunnassa s. 75 s. ja s. 81 s., joka pitää herännäisyyden merkitystä Tampereella huomattavimpana jo 1840-luvulla ja katsoi sen merkityksen 1850- ja 1860-luvulla vähentyneen.

tiosta, rajoitettu oikeus erota kirkosta ja liittyä muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin. Tärkein uudistus oli luonnollisesti kirkon aseman järjestely.

Vuoden 1869 kirkkolain uudistus tasoitti uskonnon asemasta käytyä ideologista kamppailua, mutta tyytyväisiä tilanteeseen ei oltu. Kirkkolaki tosin salli 6 §:ssään kirkosta eroamisen, mutta käytännössä se ei ollut mahdollista eriuskolaislain puuttumisen vuoksi. Kaikki yritykset sellaisen aikaansaamiseksi 1870-luvulla ja 1880-luvun alussa raukesivat yleensä papiston ja talonpoikaissäädyn vastustukseen. Tosiasiallisesti maassa valitsi siten 1880-luvun alussa täydellinen valtiokirkkojärjestelmä.[8]

2. Vuosina 1883—1884 tapahtui uskontoa koskeneessa kamppailussa käänne, jossa kirkko menetti asemiaan arvostelun rumputulessa.[9] Samalla vastakohdat yhdistyivät yleispoliittisiin vastakohtiin. Toisen rintaman muodosti pappis- ja talonpoikaissääty, konservatismi, kirkollisuus ja suomenmielisyys, jolla oli vastassaan aatelis- ja porvarissääty, liberalismi, kirkonvastaisuus ja ruotsinmielisyys. Uskonnollisena kirkon korvikkeena ruotsinkielisille syntyi vapaakirkollinen liike, joka yhdisteli kristinuskon ja liberalismin katsomustapoja.[10]

Eriuskolaislakia koskeneen esityksen kariutuminen pappien ja talonpoikien vastustukseen vuoden 1882 valtiopäivillä koetettiin korjata vuoden 1885 valtiopäivillä, jolloin tehtiin aloite ehtoollispakon poistamisesta avioliiton solmimisessa.[11] Se jäi kuitenkin käsittelemättä. *Vasta vuonna 1889 saatiin aikaan eriuskolaislaki,* joka antoi muille kristinuskoa tunnustaville kuin evankelisluterilaisen kirkon opit hyväksyville järjestäytymisoikeuden. Eriuskolaislakikaan ei tuonut ratkaisua uskonnon yhteiskunnalliseen asemaan, sillä liberaalit eivät enää tyytyneet siihen. Tästä oli osoituksena vuonna 1887 perustettu *Suomen uskonnonvapaus- ja suvaitsevuusyhdistys,* jonka tarkoituksena oli uskonnonvapauden ja uskonnollisen suvaitsevaisuuden periaatteiden levittäminen ja niiden vaatimien lainsäädännöllisten muutosten aikaansaaminen. Lähiajan tavoitteeksi yhdistys asetti vapaamielisen eriuskolaislain, oikeuden solmia laillinen avioliitto siviiliviranomaisen edessä, vanhempien oikeuden määrätä lastensa uskonnollisesta kasvatuksesta sekä kaste-, ehtoollis- ja valapakon poistamisen.[12] Senaatin

8 *Juva,* Valtiokirkosta kansankirkoksi s. 10 s.
9 *Juva* m.t. s. 11 ss.
10 *Juva* m.t. s. 64 ss. ja *Kortekangas* m.t. s. 164 ss.
11 *Juva* m.t. s. 97 ss.
12 *Juva* m.t. s. 161.

talousosasto kuitenkin epäsi yhdistyksen perustamislupahakemuksen 17. 3. 1888.[13]

3. 1880-luvun uskonnon asemaa koskeneen taistelun kulminaatio tapahtui vuoden 1888 valtiopäivillä, jolloin myös kiteytyi lopullisesti uskontorikoksia koskeneiden säännösten sisältö. Senaatti oli antanut valtiopäiville eriuskolaislakia koskeneen ehdotuksen, joka oli osaltaan laskelmallisesti muotoiltu sellaiseksi, että konservatiiviset pappis- ja talonpoikaissääty saattoivat sen hyväksyä.[14] Rikoslakiehdotuksessahan tilanne oli ollut se, että senaatin ehdotus paremmin tyydytti aatelis- ja porvarissäätyä, mutta papiston ja talonpoikaissäädyn vaatimuksista uskontorikossäännökset eräiltä keskeisiltä osiltaan muuttuivat ehdotusta vanhoillisemmiksi. Eriuskolaislakia käsiteltäessä valiokunnassa aatelis- ja porvarissäädyn edustajat olivat saaneet ajetuksi mietintöön siviilirekisterin käyttöönottamisen ja siten uskonnottoman vakaumuksen laillistamisen, mutta kannastaan ne joutuivat luopumaan papiston ja talonpoikaissäädyn ankaran vastustuksen edessä. Osittain liberaalit luopuivat siksi, että samalla muille kristinuskoa tunnustaville kuin evankelisluterilaisen kirkon jäsenille myönnettiin oikeus tulla valituiksi julkisiin virkoihin ja toimiin. Hyväksytty eriuskolaislaki, jonka tsaari vahvisti 11. 11. 1889, ei siis tyydyttänyt uskonnonvapauden alkeellista periaatetta ateistisen ja muun uskonnollisen kuin kristillisen vakaumuksen sallittavuudesta.

Kaikesta huolimatta uskonnonvapauskysymystä koskenut kiista hiljeni 1890-luvulla. Oikeastaan ainoa lain aiheuttama muutos oli ollut metodistien ja baptistien järjestäytyminen omiksi uskontokunnikseen.[15] Kun evankelisluterilainen kirkko koettiin jonkinlaiseksi turvaksi venäläistyttämistoimia vastaan, ei liberaalien keskuudessa ollut enää samanlaista halukkuutta käydä sen kimppuun kuin oli ilmennyt 1880-luvulla.[16] Liberaaliset piirit tekivät siten kirkolliskonservatiivien kanssa eräänlai-

---

[13] *Juva* m.t. s. 171. STO:n päätös oli muodollisesti yksimielinen ja perustui kolmen tuomiokapitulin kielteiseen lausuntoon. Jyrkimmin yhdistyksen perustamista vastaan olivat senaattorit Yrjö-Koskinen ja Ignatius, joiden mielestä yhdistys tähtäsi perustuslain kumoamiseen. Leo Mechelin, joka olisi muutoin voinut hyväksyä yhdistyksen perustamisen, piti sen tarkoitusta liian ylimalkaisena ja tästä syystä omaksui hylkäävän kannan.

[14] *Juva* m.t. s. 170 s.

[15] *Murtorinne,* Taistelu uskonnonvapaudesta suurlakon jälkeisinä vuosina s. 5.

[16] *Murtorinne* m.t. s. 6 ja *Juva* m.t. s. 278 ss.

sen konkludenttisen sovinnon, mihin oli syynä myös eräiden korkeiden kirkonmiesten esiintyminen Suomen autonomiaa vastaan kohdistuneiden toimenpiteiden ja suunnitelmien arvostelijoina.[17] Kysymys oli tällöin lähinnä vuoden 1890 postimanifestista. Sen sijaan myöhemmin routavuosina papiston passiivinen vastarinta murrettiin suhteellisen helposti.[18]

1890-luvulla oli tehty kuitenkin eräitä yrityksiä epätyydyttävän eriuskolaislain täydentämiseksi. Kirkko suostui tekemään myönnytyksiä siviiliavioliittoa, ehtoollispakkoa ja siviilirekisteriä koskevissa kysymyksissä. Vuoden 1898 kirkolliskokous esimerkiksi hyväksyi kiivaan keskustelun jälkeen senaatin asetusehdotuksen siviiliavioliiton laillistamiseksi silloin, kun kirkollinen vihkiminen ei ollut mahdollista, samoin se hyväksyi myös siviilirekisterin perustamista koskeneen senaatin asetusehdotuksen. Rajoituksena kirkolliskokouksen päätöksessä oli se, että siviilirekisteriin sai sen mielestä merkitä vain ulkomaalaiset ja kastamattomat.[19] Vuoden 1900 valtiopäivillä papisto edelleen vastusti yleisen siviilirekisterin perustamista.[20]

4. Tsaarinhallituksen sortopolitiikan yltyminen ja työväenliikkeen esiinmarssi muotoili kokonaan uudelleen uskontoa ja kirkkoa koskeneet taistelurintamat. Papiston myöntyvyyssuunta herätti arvostelua perustuslaillisten keskuudessa, jotka katsoivat pappien toimineen opportunistisesti syksyllä 1901, jolloin papiston tehtäväksi oli tullut kuuluttaa kirkoissa laittomassa järjestyksessä säädetty asevelvollisuuslaki. Sama toistui seuraavana vuonna, jolloin papistoa vaadittiin antamaan luettelot asevelvollisuuskutsuntoja varten.[21] Yhteiskunnallisesti suurempi merkitys oli kuitenkin sillä, että Turussa vuonna 1899 perustettu työväenpuolue Forssan puoluekokouksen edellä omaksui nopeasti selkeän marxilaisen suhtautumisen uskontoon ja kirkkoon.[22] Ilmeistä on, että kir-

17 *Murtorinne,* Papisto ja esivalta routavuosina 1899—1906 s. 32 ss.

18 *Murtorinne* m.t. passim.

19 *Murtorinne,* Taistelu uskonnonvapaudesta suurlakon jälkeisinä vuosina s. 9 s.

20 *Murtorinne* m.t. s. 10.

21 *Murtorinne* m.t. s. 12 s.

22 Forssan ohjelman alkuosassa mainittiin sosialidemokraattisen puolueen lähimpinä vaatimuksina: »..... 5. Uskonto on julistettava yksityisasiaksi. Kirkko on erotettava valtiosta ja kirkolliset sekä uskonnolliset yhdyskunnat katsottava yksityisiksi yhdistyksiksi, jotka itse järjestävät sisälliset asiansa. Uskonnonopetus on poistettava koulusta.»

kon mukautuminen tsaarinhallituksen painostuksen edessä huomattavasti nopeutti marxilaisuuden leviämistä puolueen keskuudessa.

Demokraattisen vallankumouksen vuosina 1905—1906 Suomessa oli uskonnonvapaustaistelun polaarisina vastakohtina kirkko ja sen kannattajina olevat konservatiiviset piirit ja toisaalta poliittisesti järjestäytynyt työväenliike. Näiden välissä luovivat erilaiset porvarillisliberaaliset ja kulttuuriradikaaliset ryhmittymät, jotka vuosisadan vaihteessa olivat jälleen saaneet ilmaa siipiensä alle. Huomattavin tällainen ryhmittymä oli vuonna 1902 ilmestymisensä aloittaneen *Euterpe*-lehden piiri, jonka primus motor oli *Rolf Lagerborg*.[23] Muina huomattavimpina kulttuuriradikaaleina voidaan mainita *Gunnar Castren, Bertel Gripenberg* ja *Edvard Westermarck*. Syksyllä 1905 perustettiin ylioppilasyhdistys *Prometheus*, joka otti tehtäväkseen saman asian kuin vuonna 1887 perustettu Suomen uskonnonvapaus- ja suvaitsevuusyhdistys, ts. uskonnonvapauden ja sitä edistävien lainsäännösten ajamisen. Ensimmäiseksi yhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin Edvard Westermarck.[24]

5. Vuoden 1906 aikana hahmottuivat eri poliittisten puolueiden uskonnonvapauskysymystä koskeneet ohjelmalliset vaatimukset, joita Murtorinne selostaa varsin laajasti.[25] Kuten edellä jo todettiin, sosialidemokraattinen puolue omaksui uskontokysymyksessä varsin johdonmukaisesti marxilaisen kannan. Uskonto oli saatettava ihmisten yksityisasiaksi saattamalla valtio uskonnollisesti neutraaliksi. Tämä ei kuitenkaan merkinnyt sitä, että uskonnon pitäisi olla yksityisasia työväenpuolueeseen nähden, puolueella tuli olla velvollisuus harjoittaa uskonnon kritiikkiä. Tämän kritiikin tuli perustua, ei anarkistisiin fraaseihin taistelusta uskontoa vastaan, vaan uskonnon sosiaalisten juurien selvittämiseen historiallisen materialismin metodiikan pohjalta. Tältä pohjalta kehittyivät sosialidemokraattien poliittiset tunnukset: kirkon ja val-

---

23 Euterpe-lehden piiristä tarkemmin ks. *Murtorinne* m.t. s. 16 ss.

24 Prometheus-yhdistyksestä ks. tarkemmin *Murtorinne* m.t. s. 35 ss. Mechelinin senaatti käsitteli kesällä 1907 Prometheus-yhdistyksen sääntöjen vahvistamista Georg Schaumanin ym. kirjelmän pohjalta. Gerard oli 21. 3. 1907 tiedustellut, mihin toimiin STO aikoi ryhtyä sen vuoksi, että Prometheus oli ryhtynyt toimintaan ennen sääntöjen vahvistamista. Asiaa käsiteltäessä todettiin, että 20. 8. 1906 annetun lain mukaan vahvistuksen hakeminen säännöille oli tarpeetonta. Koska Prometheus ei ollut toiminut lain tai hyvän tavan vastaisesti, mihinkään toimeen ei ryhdytty, ks. STO:n pöytäk. 15. 6. 1907 (1907 VI s. 515—516), 27. 6. 1907 (1907 VI s. 866) ja 3. 7. 1907 (1907 VII s. 14—15).

25 *Murtorinne* m.t. s. 54 ss.

tion ero, uskonto yksityisasiaksi, uskonnonvapaus on olennaiselta sisällöltään vapautta uskonnollisesta ideologiasta, uskonnonopetuksen poistaminen kouluista jne..[26]

Sosialidemokraattien uskontoa koskeneet käsitykset saivat ymmärtämystä ruotsalaisten ja nuorsuomalaisten kulttuuriradikaalien keskuudessa. Heidän kantansa muovautumiselle oli huomattava merkitys Westermarckin, Ernst Lampenin ja Lagerborgin kirjoituksilla. Radikaaliryhmittymän kirjoitusten teoreettisena taustana ei ollut historiallinen materialismi, vaan lähinnä vaikutteet oli saatu positivistisesta sosiologiasta, kuten Westermarckin ja Lagerborgin osalta oli luonnollista. Kulttuuriradikaalien ja työväenpuolueen mielipiteillä oli siis erilainen tieto-opillinen pohja.[27] Lisäksi on syytä todeta, että kulttuuriradikaalisen suuntauksen joukkokannatus oli varsin vähäistä ja väheni edelleen toisen sortokauden aikana. Joukkokannatuksen vähäisyys voitiin päätellä esimerkiksi eduskuntavaalien tuloksista. Tämä kulttuuriradikaalien joukkokannatuksen vähyys tuli merkittäväksi 1910-luvulla jumalanpilkan dekriminalisointia koskeneessa eduskuntataistelussa. Nuorsuomalaisen puolueen virallinen kanta oli uskonnonvastaista kulttuuriradikalismia selvästi maltillisempi. Vuonna 1906 hyväksytyssä ohjelmassa edellytettiin eriuskolaislainsäädännön laajentamista siten, että saataisiin vapaasti perustaa ja kannattaa kaikkia sellaisia uskonnollisia yhdyskuntia, jotka eivät loukkaa valtion yleisiä siveellisiä periaatteita, ja että jokaisella olisi oikeus erota kirkosta liittymättä mihinkään toiseen kirkkokuntaan. Siviiliavioliitto oli säädettävä vaihtoehtoiseksi kirkollisen avioliiton kanssa. Avioliitot oli merkittävä yleiseen siviilirekisteriin. Kirkon virkamiehet ja palvelijat oli tehtävä palkka-asioissa ja muutenkin valtiosta riippumattomaksi.[28] Ruotsalaisen kansanpuolueen vuonna 1906 hyväksytyssä ohjelmassa uskontokysymystä ei lainkaan käsitelty. Ilmeisenä syynä tähän oli se, ettei linjaristiriitojen takia selvää kantaa kyetty ottamaan.[29] Kulttuuriradikalismin syrjäyttäminen

[26] *Wäinö Jokinen,* Uskonto yksityisasiaksi s. 12 s. Vrt. *Lenin,* Työväenpuolueen suhteesta uskontoon, Valitut teokset II s. 142 ss. Leninin kritiikin kohteina olivat toisaalta anarkistinen fraasi »sodasta uskontoa vastaan», toisaalta liberaalit intellektuellit.

[27] Ks. myös *Murtorinne* m.t. s. 75.

[28] Nuorsuomalaisen puolueen ohjelma, *Borg,* Suomen puolueet ja puolueohjelmat s. 63 s.

[29] Ruotsalaisten linjasta ks. *Murtorinne* m.t. s. 84 ss. joka tapauksessa oli selvää, että kulttuuriradikalismi eli voimakkaimmin juuri RKP:n piirissä ja ruot-

tapahtui nuorsuomalaisessa puolueessa jo vuoden 1906 puoluekokouksessa, ruotsalaisten keskuudessa se oli sitkeämpää, mutta sama ilmiö todettiin RKP:ssakin hieman myöhemmin.

Vanhasuomalainen puolue oli linjaltaan lähellä kirkon omaksumaa ajattelutapaa. Tosin aikaisempaa reformienvastaista kantaa tarkistettiin siten, että eriuskolaislainsäädäntö haluttiin laajentaa täydellisen uskonnonvapauden pohjalle ja että siviiliavioliitto tulisi valinnaiseksi kirkollisen vihkimisen kanssa. Sen sijaan kaikkia vasemmiston vaatimuksia jyrkästi vastustettiin ja erityisesti vaadittiin uskonnonopetuksen säilyttämistä kouluissa.[30]

Maalaisliitot olivat eräissä uskontoa ja kirkkoa koskeneissa kysymyksissä erilaisilla kannoilla. Erityisesti tämä koski kysymystä valtion ja kirkon erosta. Santeri Alkion johtama Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalainen maalaisliitto hyväksyi vuonna 1906 ohjelmavaatimuksiinsa kohdan, jossa vaadittiin valtion ja kirkon erottamista toisistaan ja yleisen uskonnon ja omantunnon vapauden turvaamista lailla. Uskonnon ja omantunnon vapauden toteuttamisen rajoituksena oli kuitenkin se, ettei yhteiskunnallista järjestystä häiritä.[31] Valtion ja kirkon erottamisvaatimuksen pohjana oli alkiolainen antiklerikalismi ja halu puhdistaa uskonto palvelemaan kansaa poistamalla valtiokirkon etuoikeudet.[32] Alkiolainen kanta perustui silloisen valtiokirkon, ei uskonnon, kritiikille. Suomen maalaisväestön liiton kanta eräistä yhteisistä piirteistään huolimatta oli selvästi varovaisempi. Kysymys valtion ja kirkon erosta jätettiin avoimeksi, mutta haluttiin saada se tarkan harkinnan alaiseksi. Sen sijaan täydellinen uskonnonvapaus ja oikeus siviiliavioliiton solmimiseen oli mitä pikimmin saatava aikaan. Erityisesti vaadittiin tunnustuksellisen uskonnonopetuksen säilyttämistä kouluissa.[33] Vuosina 1907—1908 tapahtunutta yleistä oikeistolaistumisprosessia kuvastaa osaltaan se, että maalaisliittojen yhtyessä vuonna 1908 hyväksytty ohjelma oli selvästi

---

sinkielisessä lehdistössä esitettiin usein vaatimuksia mm. valtion ja kirkon erottamiseksi sekä siviiliavioliiton säätämiseksi ainoaksi pätevästi avioliiton päättämismuodoksi.

30 Suomalaisen puolueen ohjelma, *Borg* m.t. s. 53. Ks. myös *Murtorinne* m.t. s. 101 ss.

31 Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaisen maalaisliiton ohjelmavaatimuksia, *Borg* m.t. s. 85.

32 *Murtorinne* m.t. s. 75 ss.

33 Suomen maalaisväestön liiton ohjelma (1906), *Borg* m.t. s. 91.

lähempänä Suomen maalaisväestön liiton kuin Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaisen maalaisliiton kantaa.[34]

Eriuskolaiset asettuivat suurlakon aikana ja pian sen jälkeen yhteistoimintaan vasemmiston ja porvarillisten radikaalien kanssa toiveenaan uskonnonvapauskysymyksen pikainen ratkaisu. Silloin vaadittiin mm. valtion ja kirkon erottamista ja uskonnonopetuksen poistamista kouluista. Pian tämä yhteistoiminta kuitenkin katkesi lähinnä porvarillisten radikaalien varomattomien uskonnonvastaisten kannanilmausten vuoksi.[35] Eriuskolaisten peräytyminen tapahtui jo vuoden 1905—1906 vaihteessa. Oma merkityksensä oli luonnollisesti sillä, että haluttiin sittenkin vetää selvä raja vasemmistoon päin. Eriuskolaisten merkitys taistelussa uskonnonvapaudesta jäi varsin vähäiseksi, sillä joukkokannatus oli varsin vähäinen ja eräät eriuskolaisryhmät, kuten metodistit ja baptistit, tyytyivät vain seurailemaan tapahtumia.[36]

Kirkko oli vuosina 1905—1906 pakotettu eräisiin poliittisiin ja ideologisiin myönnytyksiin. Suurin osa papistosta asettui uskonnonvapauden toteuttamisen kannalle ja monet kirkonmiehet tunnustivat uskontolainsäädännön pikaisen uudistuksen välttämättömyyden. Alettiin myös yleisemmin myöntää kirkon omaksuman maailmankuvan virheellisyys luonnontieteellisen tutkimuksen kannalta. Uskonto ja luonnontieteen kehitys selitettiin nyt uskonnolle parhain päin siten, että luonnon kehityksen ja uskonnollisen maailmankuvan välillä ei olisi ristiriitaa, sillä uskonto ja tiede toimivat omilla alueillaan.[37] Toisin sanoen omaksuttiin positivistisen filosofian teesi tosiasioiden ja arvojen periaatteellisesta erotettavuudesta eräässä omalaatuisessa muodossaan. Näin kyettiin kiertämään tieteellinen uskonnonkritiikki. Tärkeimpänä uudistuksena pidettiin eriuskolaislainsäädännön laajentamista siten, että eroaminen kirkosta sallittaisiin liittymättä mihinkään toiseen uskontokuntaan. Sen sijaan vaatimuksia kirkon ja valtion erosta ja uskonnonopetuksen poistamista kouluista vastustettiin edelleen jyrkästi. Valinnainen siviiliavioliitto sai kirkon johtavissa piireissä huomattavasti lisää kannatusta.

Sen sijaan vuonna 1906 syntynyt kristillinen työväenliitto oli eräissä kysymyksissä kirkkoakin kirkollisempi. Tämä johtui liikkeen luonteesta, sillä se pyrki yhteiskunnallisten olosuhteiden uudistamiseen nimenomai-

---

34 Ks. Suomen maalaisväestön liiton ohjelma (1908), *Borg* m.t. s. 101.

35 *Murtorinne* m.t. s. 104 ss.

36 *Murtorinne* m.t. s. 110.

37 *Murtorinne* m.t. s. 110 ss.

sesti kristinuskon ihanteista. Kapitalismin murtamisen ideologiseksi perusteluksi piti marxilaisuuden sijaan ottaa kristinusko, jota oikein tulkittuna pidettiin työväenluokan etujen mukaisena. Liitossa vastustettiin valtion ja kirkon erottamista ja uskonnonopetuksen poistamista kouluista.[38] Kristillisen työväenliiton kirkonmyönteinen aatepohja leimasi sen vasemmiston keskuudessa pian pappien organisoimaksi työväenluokan hajoitusjärjestöksi. Myös liberaalien ja kulttuuriradikaalien keskuudessa liittoon suhtauduttiin usein pilkallisen kriittisesti.[39] Toisaalta kristillinen työväenliitto oli poliittiselta ohjelmaltaan yleisesti ottaen varsin radikaali. Sen huomattavimmat johtajat alkuaikojen hajanaisuuden jälkeen olivat peräisin sosialidemokraattisesta puolueesta (esim. Antti Kaarne ja Matti Helenius-Seppälä). Kysymyksessä oli siis liiton ensimmäisten vuosien jälkeen kristillinen sosialistinen puolue.

6. Porvoon hiippakunnan piispan Herman Råberghin aloitteen pohjalta senaatti asetti marraskuussa 1906 *uskonnonvapauskomitean.* Sen tehtäviksi tuli lakiehdotuksen valmistaminen 1) muidenkin kuin evankelisluterilaisten, kreikkalaiskatolisten ja protestanttisten eriuskolaisten oikeudesta perustaa uskontokuntia ja seurakuntia, 2) siitä järjestyksestä, jota on noudatettava siirryttäessä toisesta kristillisestä seurakunnasta toiseen ja uskontokuntiin kuulumattomien oikeudellisesta asemasta, 3) Mooseksen uskoa tunnustavien oikeudesta perustaa seurakuntia ja 4) siitä järjestyksestä, mitä kristinuskoon kuulumattomien on noudatettava, jos he haluavat harjoittaa uskontoa Suomessa, 5) oikeudesta siviiliavioliiton solmimiseen. Komitean puheenjohtajaksi valittiin G. A. Langenskiöld, jäseniksi H. Råbergh, G. G. Rosenqvist, J. W. Chydenius, N. Karilas, Z. Castren, F. W. Sundvall, W. W. Forsman, P. E. Svinhufvud, Louise af Forselles, A. Tuomikoski ja J. Malkamäki. Sihteeriksi tuli K. R. Brotherus. Langenskiöld ja Svinhufvud kieltäytyivät ja heidän tilalleen kutsuttiin puheenjohtajaksi V. M. von Born ja jäseneksi E. W. Walldén.[40] Toimeksiantoa ja komitean kokoonpanoa tarkasteltaessa

38 *Murtorinne* m.t. s. 125 ss.

39 *Murtorinne* m.t. s. 127.

40 *Murtorinne* m.t. s. 130 s. ja senaatin plenumpöytäk. 28. 11. 1906 (1906 s. 292—293) ja 4. 12. 1906 (1906 s. 300—304). Senaatin plenumin päätökset olivat pääosiltaan yksimielisiä. Senaattori F. O. Lilius olisi halunnut W. Forsmanin sijaan komitean jäseneksi Maunu Rosendalin ja Wilskman Svinhufvudin sijaan pormestari Albert Luoman. Wilskmania ei kannattanut kukaan, Liliusta kannattivat senaattorit Stjernvall, Nummelin, Nybergh, Gripenberg, Wrede ja Mechelin. Ks. myös senaatin plenumpöytäk. 21. 12. 1906 (1906 s. 318—319).

havaitaan, ettei uskontokysymystä ollut tarkoituskaan selvitellä kaikinpuolisesti, vaan tyytyä kirkon ja oikeiston hyväksymien reformien pukemiseen selkeämpään muotoon. Komiteasta jäivät kokonaan pois vasemmisto, kulttuuriradikaalit ja eriuskolaiset, jotka välittömästi komitean asettamisen jälkeen arvostelivat purevasti sitä.[41] Lainvalmistelukunta sai tutkittavakseen uskonnonvapauslakiehdotuksen laatimisen.[42]

Jo toukokuussa 1907 uskonnonvapauskomitea sai valmiiksi siviiliavioliittoa koskeneen mietinnön. Mietintö ei ollut yksimielinen, vaan siinä ilmeni kolme eri kantaa. Komitean vanhoillisin siipi (Råbergh, Karilas, Chydenius ja Malkamäki) kannatti siviiliavioliiton mahdollistamista vain poikkeustapauksissa, »keskusta» (Rosenqvist, Sundvall, Forsman ja Wallden) yleistä valinnaista siviiliavioliittoa ja »vasemmisto» (von Born, Castren ja af Forselles) siviilivihkimisen säätämistä pakolliseksi avioliiton päättämismuodoksi.[43] Lopullisessa äänestyksessä komitean enemmistö päätyi valinnaisen siviiliavioliiton kannalle.[44] Voidaan siten suhteellisen suurella varmuudella tehdä se johtopäätös, että jos komitean kokoonpanossa olisi noudatettu vuoden 1907 eduskuntavaalien tuottamia parlamentaarisia voimasuhteita, olisi komitean enemmistö ilmeisesti tullut pakollisen siviiliavioliiton kannalle.[45]

Kesäkuun alussa 1908 komitea sai valmiiksi päätyönsä eli ehdotuksen uskonnonvapauslaiksi, laiksi Suomen kansalaisen oikeudesta uskonnopista riippumatta olla virka- ja palvelusmiehenä maassa, laiksi RL 10: 5:n muuttamisesta ja laiksi, jolla eräissä tapauksissa järjesteltiin pappien palkkausta yms.[46] Uskonnonvapauslakiehdotus perustui niille lähtökohdille, jotka myöhemmin tulivat HM 8—9 §:n ja vuoden 1922 uskonnonvapauslain lähtökohdiksi.[47] Perusteiltaan mietintö oli yksimielinen, siihen sisältyneet kaksi vastalausetta koskivat vain mietinnön yksityiskohtia.[48]

---

41 *Murtorinne* m.t. s. 132 ss.

42 Senaatin plenumpöytäk. 4. 12. 1906 (1906 s. 305—306).

43 Uskonnonvapauskomitealta, *kom. miet. 1907: 25* s. 23.

44 Ibid. s. 24.

45 Siviilivihkiminen oli ainoa oikeudellisesti pätevä avioliiton päättämismuoto tuolloin Alankomaissa, Ranskassa, Belgiassa, Italiassa, Saksassa, Romaniassa, Sveitsissä ja Unkarissa, ks. ibid. s. 15 s.

46 *Kom. miet. 1908: 13.*

47 Ks. niistä esim. *Kastari,* Kansalaisvapauksien perustuslainturva s. 167 ss. ja *sama,* Uskonnonvapaus hallitusmuodon näkökulmasta, LM 1963 s. 287 ss., etenkin s. 293 ss.

48 *Kom. miet. 1908: 13* pääsisällöstä voidaan mainita seuraavaa. Johdanto

Komitean mietintöön olivat kirkko ja oikeisto varsin tyytyväisiä,[49] vasemmisto ja kulttuuriradikaalit sen sijaan suuntasivat mietintöä kohtaan purevaa arvostelua lähinnä sen kirkon- ja uskonnonmyönteisyyden takia. Ehdotushan takasi kirkolle sen tärkeimmät etuoikeudet.[50]

7. Tilanne vuoden 1908 lopussa oli siis se, että uskontolainsäädäntö edelleen oli perusteellisesti uudistamatta ja että oli olemassa ehdotus sen uudistamiseksi oikeistolaiselta pohjalta. Yhteiskunnassa oli vuodesta 1906 tapahtunut heilahdus oikealle, sillä vaikka vasemmisto jonkin verran lisäsikin paikkalukuaan eduskunnassa, se sai vähentyvästi tukea porvariston reformistiselta siiveltä. Tsaarinvalta oli myös tointunut vuosien 1905—1906 iskuista ja palautti niin venäläiseen oppositioon kuin Suomen autonomiaankin kohdistuneen sortopolitiikan. Vasemmistolle poliittinen tilanne oli kaikkea muuta kuin miellyttävä. Vuoden 1909 aikana alkoi vasemmiston lehtiin kohdistunut painokanteiden sarja, jolla oli pitkälle näkyvät seuraukset uskontorikoksien sisällöstä käydyssä poliittisessa taistelussa.

(s. 1—38) sisälsi laajahkon katsauksen uskontolainsäädännön kehitykseen eri maissa ja Suomessa. Yleisperustelut (s. 30—48) lähtivät siitä, että uskonnossa vaikuttaa ihmisen tarve liittyä toisiin ihmisiin. Uskonnonharjoituksen tulee perustua sisäiseen persoonalliseen vakaumukseen, minkä vuoksi uskonnollinen elämä itse vaatii vapautta ulkonaisesta pakosta (s. 39). Uskonnonvapauden toteutuminen vastaa uskonnon sisintä olemusta, jota on yksilön arvon ja itsenäisyyden tunnustaminen. Tällainen yksilökeskeisyys on tyypillistä protestantismille, vaan ei katolilaisuudelle (s. 40). Yleisenä piirteenä perusteluille voitiin havaita käsitys, että suhtautuminen uskontoon pysyisi myönteisenä uskonnonvapauden vallitessa. Mietintö lähti siis kirkon intressistä mukautua esitettyihin erilaisiin vaatimuksiin. Uskonnonvapauden sisältönä mietinnön mukaan oli yksilön oikeus vapaasti muodostaa *uskonnollinen* vakaumuksensa ja siis vapaasti ratkaista, tahtooko hän kuulua johonkin uskontokuntaan vai ei, ja toiseksi *vapauden yhteisesti harjoittaa uskontoa* (s. 43—44). Sen sijaan vapautta uskonnosta ja uskonnollisen julistuksen kuulemisesta ja vapautta uskonnon arvosteluun ei käsitelty lainkaan. Valtio ei voinut olla välinpitämätön uskonnollisesta elämästä, sillä uskonto ja siveellisyys olivat mitä läheisimmässä vuorovaikutuksessa keskenään. Valtion tehtävänä oli tunnustaa ja suojella ihmisten persoonallista jumalasuhdetta, joka uskonnossa on olennaista (s. 45). Uskonnonvapauden »täydelle» omaksumiselle esitettiin perusteena myös vapaasti harjoitettavien ja kiellettyjen uskontojen välisen rajanvedon vaikeus (s. 47).

[49] Kirkon ja oikeiston suhtautumisesta ks. enemmän *Murtorinne* m.t. s. 173 ss. Toisaalta oikeistosta kuului myös ääniä, jotka sanoivat mennyn liian pitkälle reformimielisyydessä.

8. Komitean mietinnön pohjalta Hjeltin johtama kokoomussenaatti ja Wreden johtama perustuslaillinen SOO laativat yhdessä lakiehdotuksen uskonnonvapautta koskevaksi lainsäädännöksi.[51] Huhtikuussa 1909 lakiehdotus vielä kerran käytiin senaatin täysistunnossa läpi ottaen huomioon välillä pidetyn kirkolliskokouksen huomautukset.[52] Suomalaisten viranomaisten kanssa kohtalaisen hyvin toimeen tullut kenraalikuvernööri Boeckman järjesti hajoavalle kokoomussenaatille ja Wreden johtamalle SOO:lle näpäyksen kieltäytymällä toimittamasta senaatin täysistunnon hyväksymää uskonnonvapauslakiehdotusta eteenpäin, koska senaatilla ei ollut oikeutta aloitteiden tekemiseen lainsäädäntöasioissa. Tästä johtuen Markovin johtamana senaatti vielä huhtikuussa 1910 joutui pyytämään hallitsijalta lupaa laatia ehdotus uskonnonvapauslaiksi eduskunnalle annettavaksi.[53]

Mooseksenuskolaisia koskeneen asetusehdotuksen sai lainvalmistelukunnan toinen osasto valmiiksi vuoden 1909 maaliskuussa.[54] Syksyllä 1910 STO alkoi käsitellä hallitsijan antaman valtuutuksen pohjalta uskonto-oloja koskeneen lainsäädännön uudistamista.[55] Aina vuoteen 1917 asti, jolloin kysymys uskonnonvapauslainsäädännön toteuttamisesta tuli kokonaan uuteen vaiheeseen, lakiehdotusten valmistelu lepäsi senaattorivaliokunnassa.[56] Markovin ja Borovitinovin senaatille moinen hitaus ei ollut perin mairittelevaa.

---

50 Ks. tarkemmin *Murtorinne* m.t. s. 166 ss.

51 Senaatin plenumpöytäk. 5. 9. 1908 (1908 s. 342) ja 28. 10. 1908 (1908 s. 349—370).

52 Ibid. 14. 4. 1909 (1909 s. 94) ja 21. 4. 1909 (1909 s. 263—309).

53 Ks. KK 4. 10. 1909 senaatille, joka on pöytäkirjattu alistuksen plenumkäsittelyn yhteydessä, ks. senaatin plenumpöytäk. 7. 4. 1910 (1910 s. 23—26).

54 STO:n pöytäk. 6. 4. 1909 (1909 IV s. 282—283). Ehdotus pantiin lausuntokierrokselle.

55 STO:n pöytäk. 13. 10. 1910 (1910 X s. 925—926). Muodostettiin valiokunta: Bärnlund, Anneberg, Berg ja Kraatz.

56 Asiaa käsiteltiin vain silloin, kun osoittautui tarpeelliseksi vaihtaa valiokunnan kokoonpanoa. 14. 2. 1913 (STO:n pöytäk. 1913 II s. 905) Kraatzin tilalle tuli Wirenius. Vuotta myöhemmin valiokunnan kokoonpanoa taas muutettiin: Wirenius, Kraatz ja Ganskau, ks. STO:n pöytäk. 11. 2. 1914 (1914 II s. 498—499).

7.4. Kysymys RL 10: 1—2:n kumoamisesta eduskunnassa vuosina 1910—1914

1. Toisella sortokaudella lehtiä vastaan nostettiin runsaasti painokanteita, niitä määrättiin lakkautettaviksi ja kontrolli kiristyi. Tosin sama ilmiö oli esiintynyt jo vuosina 1899—1905, jolloin painoasiain ylihallituksen tai kentaalikuvernöörin toimesta ryhdyttiin erilaisiin toimenpiteisiin kaikkiaan 84 lehteä vastaan. Varoituksia sanomalehdille silloin jaettiin painoasiain ylihallituksen toimesta mainittuina vuosina 91, kenraalikuvernöörin toimesta 70 ja lakkautuksia ja takavarikointeja tapahtui määräajaksi 54 ja kokonaan lakkauttamisia 17.[1] Vuosien 1899—1905 painovapausvainojen kohteena ei ollut erityisesti vasemmiston lehdistö, vaan etupäässä perustuslailliset julkaisut.[2] Tähän oli olennaisena syynä se, että työväenlehdistö ei vielä ollut kehittynyt sille tasolle, johon sen vuodet 1905—1906 nostivat. Suurin osa painokanteista ja muista toimenpiteistä aiheutui tsaarinhallituksen, kenraalikuvernöörin ja korkeimman virkamiehistön politiikan arvostelusta, mutta joitakin toimenpiteitä lienee aiheuttanut myös uskontokysymyksen kriittinen käsittely.

2. Vuosina 1906—1910 tilanne kokonaan muuttui. Työväenlehdistö joutui paino-oloja kontrolloivien viranomaisten toimenpiteiden ensisijaisiksi kohteiksi. Suurin osa painokanteista perustui majesteettirikoksiin, mutta useita oikeudenkäyntejä tapahtui myös jumalanpilkka- ja muiden uskontorikossäännösten perusteella. Edellä on näistä oikeudenkäynneistä ollut ohi mennen puhetta.[3] Myös hovioikeuksien prokuraattorille toimittamien uskontorikosasiain luettelojen rikoskuvauksista voidaan päätellä kontrollin painopisteen siirtyneen eriuskolaisista (lähinnä vapaakirkollisista ja baptisteista) poliittisen vasemmiston toimintaan.[4]

---

[1] Luettelo sanomalehtien saamista varoituksista ja lakkautuksista 1899—1905, PYH:n arkisto (VA). Ks. enemmän *Backman,* Painovapaudesta ja sen rikosoikeudellisesta säätelystä Venäjän vallan loppuajan Suomessa, Oikeustiede VI/1975 s. 138 ss.

[2] *Backman* m.k. s. 140.

[3] Ks. edellä jakson 7.2 alav. 2.

[4] Tätä valottavat seuraavat esimerkit uskontorikosoikeudenkäynneistä. Vuosina 1894—1895 oli Vaasan HO:ssa vireillä useita juttuja. Opiskelija Kaarle Waismaata syytettiin vapaakirkollisten oppien levittämisestä KirkkoL 35 ja 104 § sekä RL 10 ja 41 luvun nojalla. Hänet tuomittiin vuonna 1895 RL 41: 2 nojalla 100 mk sakkoon, koska oli pitänyt esitelmiä vastoin kirkkoneuvoston kieltoa. Samana vuonna oli vireillä kaksi juttua, joissa syytettiin baptistiseurakunnan jäseniä

Uskontokysymys oli varsin jännittynyt vuoden 1908 uskonnonvapauskomitean mietinnön ilmestymisen aikoihin. Koko kiista joutui tavallaan uuteen vaiheeseen, kun vuoden 1908 lopussa ryhdyttiin toimenpiteisiin turkulaisessa Sosialisti-lehdessä olleen pikku-uutisen johdosta, jossa kerrottiin pilkallisesti »Jeesuksen ruumiin» (so. ehtoollisleivän) loppuneen Karjalan kappelin kirkosta. Kun eräs vanhus oli tullut lehden toimitukseen valittamaan tilanteesta, jutun kirjoittanut toimittaja kertoi ehdottaneensa, että puutteeseen joutuneet olisivat voineet hakea »penninkorppuja ja piparikakkuja» läheisestä leipomosta.[5] Uutisen johdosta esiintyi Åbo Underrättelserin seuraavan päivän numerossa suuttunut vaatimus syytteen nostamisesta.[6] Turun tuomiokapitulin antaman lausunnon perusteella, jossa katsottiin kirjoituksen sisältäneen jumalan ja hänen pyhän sanansa pilkkaa, painoasiain ylihallitus määräsi syytteen nostettavaksi ja sen johdosta Turun HO tuomitsi Sosialistin vastaavan toimittajan Taavi Tainion jumalanpilkasta kahdeksi kuukaudeksi vankeuteen.[7] Samana vuonna nostettiin useita muitakin vasemmistolehtiä vastaan syytteitä uskontorikoksista.[8]

Vireille pannut oikeudenkäynnit ja niissä tuomitut rangaistukset ja etenkin Tainiolle tuomittu vankeusrangaistus saivat aikaan voimakkaan

---

saarnaamisesta ilman kirkkoneuvoston lupaa ja ev.lut. kirkon jäsenten käännyttämisyrityksistä. Toinen juttu palautettiin alioikeuteen, johon se jäi, ja toisessa jutussa syytetty vapautettiin, koska häntä ei ollut varoitettu. Vuonna 1897 oli Turun HO:ssa vireillä juttu, jossa kansakoulunopettaja Esaias Paavo-Kalliota syytettiin siitä, että hän oli Tammelan seurakunnassa pitämässään esitelmässä esittänyt kirkon opin vastaisuuksia ja »törkeitä hyökkäyksiä» kirkkoa ja papistoa vastaan. HO kuitenkin vapautti syytetyn. Vuonna 1898 Vaasan HO:ssa tuomittiin maalari O. H. Ockman siitä, että hän oli yksityisissä hartaustilaisuuksissa saarnannut kirkon vastaisia oppeja, RL 41: 2 nojalla 100 mk sakkoon. Työmies Oskari Aleksanteri Turunen tuomittiin helmikuussa 1906 tapahtuneen Kemin lakon yhteydessä pitämistään puheista lakkolaisten kokouksissa RL 10: 1 nojalla 4 kuukaudeksi vankeuteen. Vuonna 1907 Vaasan HO vapautti baptisti M. H. Hjelmin syytteestä, joka koski kirkon jäsenten käännyttämisyritystä. Vuonna 1908 Vaasan HO tuomitsi työmies Kurt Akseli Lehdon RL 10: 2 nojalla 100 mk sakkoon. Ks. hovioikeuksien uskontoasiain luettelot 1891—1918, prok. toimitusk. arkisto (VA).

5 *Sosialisti* 284/1908 8. 12. 1908 *Murtorinne*, Taistelu uskonnonvapaudesta s. 238 mukaan.

6 *Åbo Underrättelser* 337/1908 9. 12. 1908 *Murtorinne* m.t. s. 238 mukaan.

7 *SOO toukok. 1910 JFT 1911 bilaga s. 97 a n:o 26.*

8 Ks. niistä jakson 7.2. alav. 2 sekä *Murtorinne* m.t. s. 239 s.

arvosteluryöpyn sekä vasemmiston että porvarillisten radikaalien ja osin liberaalienkin keskuudessa. Vasemmisto suuntasi arvostelunsa suoraan painoasiain ylihallitukseen, kun taas esimerkiksi Ernst Lampén piti oikeusjuttuihin syyllisenä kirkkoa.[9] Samalla Lampen useissa lehtikirjoituksissaan mm. Päivä-lehdessä ryhtyi vaatimaan RL 10: 1—2:n poistamista rikoslaista. Eräs kirjoitus sai Porvoon tuomiokapitulin nostamaan syytteen kunnianloukkauksesta Lampenia ja Päivä-lehden päätoimittajaa Herman Stenbergiä vastaan. Lampen oli siinä maininnut tuomiokapitulin oikeusjutun aloitteentekijäksi, vaikka se oli antanut painoasiain ylihallitukselle siltä pyydetyn lausunnon. Se tosin oli sisällöltään sellainen, että se johti ratkaisevasti painoasiain ylihallituksen nostamaan syytteen.[10] Pian Tainiolle langetun tuomion jälkeen Sosialisti vaati niinikään rikoslain uskontorikosten pikaista tarkistusta puhuen »raakalaisajan hengen» mukaisesta tuomiosta.[11] Arvostelevia ääniä uskontorikospykälien nojalla vireille pannut oikeudenkäynnit ja langetetut tuomiot herättivät myös mm. Nya Pressenissä.[12] Prometheus järjesti 17. 10. 1909 vastalausekokouksen, jossa hyväksyttiin äänestyksen jälkeen Lagerborgin esittämä lauselma jumalanpilkan julistamisesta sallituksi ja oikeutetuksi keinoksi uskonnollista pimeyttä vastaan.[13] Uhmakkaasti muotoiltu päätös osoittautui myöhemmin virheeksi. Sen avulla Prometheus-yhdistystä vastaan saatettiin helposti kohdistaa alatason journalistisia hyökkäyksiä. Vaikutus tilanteeseen oli päinvastainen siihen, mitä kulttuuriradikaalit tavoittelivat.

3. Lampenin ja Sosialistin esille tuoman ajatuksen mukaisesti joukko sosialidemokraattisia kansanedustajia teki tilanteen huonoudesta huolimatta aloitteen RL 10: 1—2:n kumoamisesta vuoden 1910 valtiopäivillä.[14] Aloitteen perusteluissa viitattiin siihen, että viime aikoina oli »tuon tuos-

---

9 Ks. *Murtorinne* m.t. s. 240.

10 *Murtorinne* m.t. s. 240 ss. ja sen alav. 13—18 mainitut Lampenin kirjoitukset.

11 *Sosialisti* 223/1909 28. 9. 1909 *Murtorinne* m.t. s. 244 mukaan.

12 *Nya Pressen* 238/1909 15. 10. 1909 *Murtorinne* m.t. s. 244 mukaan.

13 *Murtorinne* m.t. s. 246.

14 Eduskuntaesitys 6/1910 vp. asiak., liitteet III s. 131 ss. Ensimmäinen allekirjoittaja oli *Josua Järvinen* ja 35 allekirjoittajan joukossa olivat mm. tunnetut nimet Hilja Pärssinen, Yrjö Mäkelin, Oskari Tokoi, Kaapo Murros, M. A. Airola, Kullervo Manner ja puolueen »teoreettikona» uskontokysymyksissä esiintynyt Väinö Jokinen. Monet allekirjoittajat ajoivat mahdollisimman konkreettisesti omaakin asiaansa.

takin» nostettu syytteitä ja tuomittu erisuuruisia rangaistuksia rikkojille sanoista ja teoista, jotka suuren kansalaisryhmän mielestä eivät sisältäneet sellaista, jota olisi voitu sanoa rikokseksi ja josta siis rangaistusta olisi voitu tuomita. Aloitetta perusteltiin myös sillä, että alituinen muuttuvuus rangaistussäännöksen suojeluobjektin määrittelyssä osoittaa uskontorikosten ajan oloon häviävän kansojen rikosluetteloista. Minkäänlaisia takeita ei ollut siitä, että rangaistussäännöksillä voitaisiin saada aikaan uskonrauhan ylläpitäminen ja se, ettei kenenkään uskonnollisia tunteita loukata. Maailmankatsomukset ja uskonnolliset perusteet ovat toisiinsa nähden jo niin ristiriitaisia, että niiden olemassaolokin on omiaan loukkaamaan ylen herkkien henkilöiden uskonnollisia tunteita. RL 10: 1—2 olivat sanamuodoltaan niin epämääräisiä ja vaikeasti tulkittavia, että ne olivat omiaan ylläpitämään halua vainoamiseen ja rettelöintiin. Viitattiin myös näkökohtaan, että jutut tavallisesti syntyivät jonkin oikeistolehden lainatessa ja paheksuessa jonkin vasemmistolehden kirjoituksia, jotka eivät lainkaan loukanneet niiden tavanomaista lukijakuntaa. Kaiken kaikkiaan uskonnollisten tunteiden suojaamista rikoslain säännöksin pidettiin keinotekoisena ja sen soveltuvan vain uskonnollisen vastustajan masentamiseen. Olisi vain ajan kysymys, milloin uskontorikokset supistettaisiin koskemaan vain uskonnonvapauden suojaamista.[15] Aloitteen lähetekeskustelussa 22. 3. 1910 Järvinen laajassa puheessaan selvitteli kriminalisoinnin kohdistumisessa yhä enemmän kohti vasemmistoa tapahtuneita muutoksia.[16] Järvisen ym. eduskuntaesitystä ei ehditty kyseisillä valtiopäivillä käsitellä[17] lakivaliokunnassa eduskunnan hajoittamisen johdosta.

4. Vuoden 1911 valtiopäiville sosialidemokraatit tekivät uuden eduskuntaesityksen. Sen perusteluissa viitattiin vain edellisillä valtiopäivillä tehtyyn aloitteeseen.[18] Sekin jäi valiokunnassa käsittelemättä, vaikka se oli kriminaalipoliittisista asioista toisella sijalla lakivaliokunnan työsuunnitelmassa.[19] Käsittelemättä jäi myös vuoden 1912 valtiopäiville tehty eduskuntaesitys, joka niinikään oli vuoden 1910 valtiopäiville jätetyn

15 Eduskuntaesitys 6/1910.

16 Edusk. pöytäk. 1910 vp. 22. 3. 1910.

17 Lakivaliok. työtili 1910 vp.

18 Eduskuntaesitys 5/1911, 1911 vp. asiak., liitteet III s. 117. Aloitteen allekirjoittajat olivat Anni ja Anton Huotari, Hilda Herrala ja Alma Jokinen.

19 Lakivaliok. työsuunnitelma ja työtili 1911 vp.

aloitteen toisinto.[20] Vuoden 1913 valtiopäivillä vastaavan aloitteen tekijänä oli *K. H. Wiik*, jolla ylioppilasaikana oli ollut yhteyksiä Prometheus-yhdistykseen. Sekä perusteluiltaan että sisällöltään Wiikin aloite poikkesi Järvisen vuonna 1910 tekemästä esityksestä, minkä vuoksi sitä on syytä jonkin verran selvittää.[21]

Wiikin ym. eduskuntaesityksen 24/1913 alussa todettiin rikoslain yleinen vanhentuneisuus ja se, että uudistuksen tarpeessa oleviin moniin pykäliin kuuluivat RL 10 luvussa mainitut uskontorikoksia koskeneet säännökset. Niitä säädettäessä oli lähdetty edellytyksistä, jotka myöhempi tutkimus ja korkeammalle kehittyneet moraalikäsitykset olivat kumonneet. Jumalan nimi RL 10: 1:ssä eksplisiittisenä on edellyttänyt sellaisen henkisen olennon olevan olemassa, jota kutsutaan nimellä »Jumala». Luonnon ja yhteiskunnan ja niiden kehityksen selittäminen jonkin yliluonnollisen olennon toiminnasta oli saanut väistyä ja sellaisen olettaminen vielä tiedostamattomienkin tosiasioiden selvittämiseen oli täysin tarpeetonta. Koska korkeimman olennon olemassa olosta ei ollut voitu eikä voitukaan esittää sitovia todisteita, oli sellaisen olettaminen liian löyhä peruste lainsäännökselle. Mutta vaikka sellaisen olemassa olo oletettaisiinkin, ei siitä seuraa, että tämä voisi joutua pilkan kohteeksi. Koska Raamatun antama kuvaus Jumalasta oli ristiriidassa tieteellisten tosiasioiden kanssa, ei sellaista voitu pitää pyhänä. Jumalanpilkkasäännös perustui siis kestämättömille edellytyksille. Jos uskontorikossäännöksillä oli tarkoitus suojella uskonnollisia tunteita, aloitteen tekijöiden mielestä oli tähän huomautettava, ettei tunteita yleensä lainsäädännöllä suojattu. Mikään laki ei suojannut alemman kansanluokan tunteita, vaikka yhteiskunnallinen sorto loukkasi niitä päivittäin, tai yhteiskunnan uudistajien tunteita, joita vastustajat jatkuvasti pilkkasivat. Kuitenkin tällaiset tunteet saattoivat olla yhtä syviä kuin uskonnollisetkin tunteet. Sitä paitsi sallittu tieteellinen jumaluuden kieltäminen loukkasi uskonnollisia tunteita enemmän kuin leikinlasku. Käytännössä lentolehtiset ja sanomalehtikirjoitukset, jotka eivät olleet muuta kuin tieteen tuloksiin perustuneita kansantajuisia esityksiä, joutuivat erilaiseen asemaan. Sillä vaikeutettiin tieteellisten tulosten levittämistä suurelle yleisölle. Tunteet ovat sidoksissa tiettyihin käsityksiin, uskonnollisten tunteiden suojaaminen oli siten tunteiden pohjana olevien käsitysten suojaa-

[20] Eduskuntaesitys 4/1912, 1912 vp. asiak. liitteet III. Ensimmäinen allekirjoittaja oli Anni Huotari ja heitä oli yhteensä 29, ks. myös lakivaliok.' työtili 1912 vp.

[21] Eduskuntaesitys 24/1913, 1913 vp. asiak., liitteet III s. 225 ss. Wiikin lisäksi allekirjoittajia olivat Eloranta, O. W. Turunen, M. A. Airola, N. Valavaara ja Hulda Salmi. K. H. Wiikin osuudesta Prometheus-yhdistyksessä ks. *Murtorinne* m.t. s. 38.

mista. Arvostelun oikeus tuli olla myös sellaisilla, jotka pukevat sen leikilliseen muotoon. Näistä syistä ja koska valistus, ajatuksen- ja sananvapaus ovat kaiken edistyksen edellytys, oli RL 10:1 syytä kumota. Samalla ehdotettiin myös RL 10: 2:n kumoamista sillä perusteella, että uskontorikosoikeudenkäynneissä oli tuomittu rangaistuksia Vanhaan testamenttiin sisältyvien uskonnollisesti merkityksettömien kansantarujen arvostelemisesta pilkallisessa sävyssä. RL 10: 3—4 esitettiin kumottavaksi sen vuoksi, että muut säännökset antoivat uskonnollisille kokouksille riittävän rikosoikeudellisen suojan. Lähinnä tulivat kysymykseen kotirauhan rikkomista, pakottamista ja ilkivaltaa koskevat säännökset. Uskontorikossäännöksillä katsottiin tehtävän mahdolliseksi suvaitsemattomille ihmisille taistella valtion avulla toisen vakaumuksen omanneita vastaan. Käytännössä kysymyksessä ei ollut uskonnollisten tunteiden suojaaminen, vaan sanan- ja painovapauden rajoittaminen niiden osalta, joilla oli vallitsevasta uskollisesta maailmankuvasta poikkeava maailmankatsomus. Erityisesti valtiollisen taantumuksen aikana tulivat sananvapauden rajoitukset hyvin vaarallisiksi. Kun edellisinä vuosina oli kovin usein painoasiain ylihallituksen ilmiannon ja tuomiokapitulien lausunnon perusteella nostettu koviin rangaistuksiin johtaneita oikeusjuttuja, ja kun säännökset eivät vastanneet nykyaikaista oikeuskäsitystä, oli velvollisuus riisua lausuntovapauden vihollisilta ne aseet, joita uskontorikossäännökset tarjosivat. Näillä syillä esitettiin RL 10: 1—4:n kumoamista.[22]

5. Wiikin ym. eduskuntaesityksen kohtalo oli sama kuin sitä edeltäneidenkin aloitteiden; sitä ei edes alettu käsitellä lakivaliokunnassa ennen eduskunnan hajoittamista.[23] Asia koettiin vasemmiston keskuudessa kuitenkin niin tärkeäksi, että Wiik ym. tekivät vielä seuraaville valtiopäiville täsmälleen samansisältöisen eduskuntaesityksen kuin vuoden 1913 valtiopäiville.[24] Lakivaliokunnan työsuunnitelmassa eduskuntaesitys otettiin ensimmäiseksi kriminaalipoliittiseksi asiaksi.[25] Jännittävä parlamentaarinen taistelu alkoi lakivaliokunnassa 17. 3. 1914 pidetyssä kokouksessa.

Erimielisyyttä valiokunnassa syntyi heti ensimmäisessä kokouksessa siitä, millä periaatteella valiokunta kutsuisi asiantuntijoita kuultavaksi. Valiokunnan puheenjohtaja *F. O. Lilius* (nuorsuom) piti tärkeänä, että

---

22 Eduskuntaesitys 24/1913, 1913 vp. asiak., liitteet III s. 225—231. Ks. myös Wiikin puhe lähetekeskustelussa edusk. pöytäk. 1913 vp. 18. 2. 1913.

23 Lakivaliok. työtili 1913 vp.

24 Eduskuntaesitys 25/1914, 1914 vp. asiak., liitteet III.

25 Lakivaliok. työsuunnitelma 1914 vp.

asiantuntijoina kuullaan sekä pappeja että oikeusoppineita. *Airola* (sd) sen sijaan katsoi pappeja kuultavan turhaan, sillä heidän asemansa kysymyksessä ei ollut neutraali, kantansa oli tunnettu etukäteen ja papit olivat riittävästi edustettuina eduskunnassa.[26] Asiantuntijoina kuultiin 19. 3. 1914 G. G. *Rosenqvistiä* teologina sekä *Allan Serlachiusta* ja *Antti Tulenheimoa*. Heidän lausuntonsa eivät ole säilyneet, ja ne annettiin ilmeisesti vain suullisina.[27] Kaikki kolme olivat samoilla valtiopäivillä myös eduskunnan jäseniä.

Se, että uskontorikosten sisältöä koskenut kamppailu tultiin käymään vasemmiston ja oikeiston välisenä ja että lopullisesti asian ratkaisisivat porvarillisten ryhmien »vasemmisto», oli selvää heti alusta alkaen. Lakivaliokunnassa *Airola* ehdotti Wiikin aloitteesta poiketen, että RL 10: 1—2 kumottaisiin ja RL 10: 3—4 siirrettäisiin muualle rikoslakiin. *Dagmar Neovius* (rkp) katsoi, että jumalanpilkkasäännös voitaisiin kumota ja RL 10:2 lieventää. Valiokunnan varapuheenjohtaja *von Weissenberg* (rkp) piti kaikkien kyseisten pykälien säilyttämistä tarpeellisena, *Tulikoura* (suomalaisesta puolueesta maalaisliittoon siirtynyt) oli myös kaikkien pykälien säilyttämisen kannalla, mutta oli halukas lieventämään niitä. *Hakala* (sd) vaati RL 10: 1—2:n kumoamista.[28] Seuraavana päivänä pidetyssä valiokunnan kokouksessa Airola siirtyi RL 10: 3—4:nkin kumoamisen kannalle, koska puheenjohtaja Lilius ei ottanut hänen niiden siirtämistä koskenutta ehdotustaan äänestykseen. *Stenbäck* (rkp) katsoi RL 10: 1—2:n voitavan yhdistää yhdeksi pykäläksi ja lieventää. Samassa kokouksessa alustavasti äänestettiin mietinnön periaatteista. Neoviuksen ehdotus RL 10: 1:n kumoamisesta ja RL 10: 2:n lieventämisestä voitti ensin von Weissenbergin konservatiivisimman vaihtoehdon 10—7. Enemmistön muodostivat ilmeisesti vasemmisto ja rkp:n Neovius ja Stenbäck muita vastaan. Airolan ehdotus RL 10: 1—2:n kumoamisesta kaatui Neoviuksen ehdotukselle 9—8, jolloin vähemmistöön jäi vasemmisto yksinään. RL 10: 3—4 päätettiin säilyttää äänin 9—8 samoin äänestysasetelmin. Lopullista valiokunnan kantaa konkretisoimaan asetettiin valio-

[26] Lakivaliok. memoriaalipöytäk. 1914 vp. 17. 3. 1914. Tunnettuja teologeja eduskunnassa vuoden 1914 valtiopäivillä olivat mm. professori G. G. Rosenqvist (jota lakivaliokunta kuulikin asiantuntijana, puoluekanta rkp), Lauri Ingman (suom) ja Paavo Virkkunen (suom).

[27] Lakivaliok. memoriaalipöytäk. 1914 vp. 19. 3. 1914.

[28] Ibid. 19. 3. 1914.

kunnan jaosto, johon tulivat Lilius, von Weissenberg, Stenbäck, Airola ja Neovius.[29]

Jaosto muotoili lakivaliokunnalle mietintöluonnoksen, joka kokonaisuudessaan muodostui äänestysten jälkeen valiokunnan mietinnöksi. Jaoston ehdotus voitti ensin von Weissenbergin konservatiivisemman ehdotuksen äänin 13—4. Vähemmistö (von Weissenberg, Lilius, Iida Yrjö-Koskinen ja L. Typpö) halusi muodostetulle RL 10: 2:lle kuuden kuukauden vankeusrangaistuksen sijasta enimmäisrangaistukseksi yhden vuoden vankeutta. Enemmistöllä 9—8 hylättiin Airolan ehdotus Wiikin aloitteen hyväksymisestä sekä sosialidemokraattien tekemät ehdotukset valiokunnan RL 10: 2:lle antaman muodon lievemmästä rangaistusasteikosta ja RL 10: 3—4:n lieventämisestä ja useat mietinnön perusteluosaan tehdyt muutosesitykset.[30]

Lakivaliokunnan mietintö sisälsi ehdotuksen, jossa vuoden 1889 rikoslain RL 10: 1—2 olisi yhdistetty seuraavansisältöiseksi RL 10: 2:ksi:

Joka julkisesti, rienaamalla Jumalaa tahi muulla tavalla pilkkaa jonkun Suomessa tunnustetun, luvallisen tai suvaitun uskokunnan oppia tahi kirkollisia tapoja; rangaistakoon vankeudella korkeintaan kuudeksi kuukaudeksi tahi enintään kahdensadan markan sakolla.[31]

Mietinnössä lähdettiin siitä, että uskontorikoksia koskeneet säännökset, etenkin RL 10: 1, olivat vanhentuneita. Jumalanpilkkasäännöstä ei kuitenkaan katsottu voitavan kumota kokonaan. Tätä perusteltiin kansan enemmistön mielipiteellä, joka on riippumaton siitä, mille kannalle uskontorikosten suojeluobjektia koskevassa kiistassa asetutaan. Vaikka rangaistuksilla ei uskonnon auktoriteettia voida ylläpitää, ansaitsi se kuitenkin rikosoikeudellista suojaa useiden kansalaisten suurimpana elämänarvona. Ei nähty yhteiskunnan edun mukaisena, että rankaisematta olisi saanut heikentää sitä tukea, jonka uskonnollinen mieliala antoi yhteiskuntajärjestyksen ylläpitämiselle. Samasta syystä uskontorikoksissa esiintynyt raakuus ei saanut jäädä rankaisematta. Uskontorikossäännösten merkitys kapitalistisen yhteiskuntajärjestelmän tukena oli siten selkeästi ilmaistu. Valiokunnan enemmistö katsoi näillä perusteilla, ettei

29 Ibid. 20. 3. 1914.

30 Ibid. 27. 3. 1914 ja 1. 4. 1914.

31 Lakivaliok. 2/1914 vp. s. 9.

jumalanpilkkasäännöstä voitu kumota, vaan RL 10: 1—2 oli yhdistettävä yhtenäiseksi rikostunnusmerkistöksi edellä mainitulla tavalla. RL 10: 3—4:n suhteen pidettiin selvänä, että niissä mainittujen rikosten tuli säilyä rangaistuksen alaisina. Vastoin Wiikin esitystä katsottiin, että kotirauhan rikkomisen, pakottamisen ja ilkivallan tunnusmerkistöt eivät riittävästi kattaneet RL 10: 3—4:ssä kuvattuja tekomuotoja. Enemmistö halusi jättää mainitut säännökset entiselleen.[32]

Sosialidemokraatit toistivat kiteytynyttä kantaansa lakivaliokunnan mietintöön liittämässään vastalauseessa. Todella uskonnollismieliset ihmiset eivät vastalauseen mukaan olleet vaatimassa uskonnollisten tunteidensa suojaamista pilkalta, vaan oikeusjutut oli pantu vireille tavallisesti ahdasmielisten paino- ja poliisiviranomaisten aloitteesta tuomiokapitulien lausuntojen perusteella. Jos ilmiantoja olivat tehneet yksityiset ihmiset, katsottiin niiden tavallisesti johtuneen vihamielisyydestä tai muista vähemmän hyväksyttävistä syistä. Sen vuoksi kiistettiin kansan oikeuskäsityksen vaativan RL 10: 1—2:n säilyttämistä edes toistaiseksi valiokunnan esittämällä tavalla. Uskontoa, vaikka sen merkitys kulttuuritekijänä tunnustettiinkin, ei ollut syytä asettaa poikkeukselliseen ja etuoikeutettuun asemaan. Johdonmukaisuus vaati suomaan kaikille vakaumuksille saman oikeusturvan. Ehdotusta RL 10: 3—4:n kumoamisesta ei vastalauseen tekijöiden mielestä ollut valiokunnassa asiallisesti käsitelty. Kun kuitenkin he pitivät tarpeellisena mainituissa säännöksissä rangaistaviksi julistettujen tekojen pysymistä rangaistavina, suostuttiin niiden säilyttämiseen lievennettyinä.[33]

Myös lakivaliokunnan konservatiiviselta siiveltä liitettiin mietintöön vastalause. Siinä haluttiin vain korkeampaa rangaistusasteikkoa hyväksyttyyn RL 10: 2:ään.[34]

Ensimmäisessä käsittelyssä johtoaiheena oli *Airolan* ja *Liliuksen* välinen kiista Liliuksen menettelystä valiokunnan puheenjohtajana hänen kieltäytyessään ottamasta äänestykseen Airolan RL 10:3—4:ää koskenutta ehdotusta. *E. S. Yrjö-Koskinen* piti lennokkaan puheen, joka selkeästi valaisi konservatiiviskirkollisten piirien suhtautumista asiaan. Parhai-

32 Lakivaliok. 2/1914 vp s. 1—8.

33 Vastalause I, ibid. s. 10 ss.

34 Vastalause II, ibid. s. 14. Vastalauseen allekirjoittivat valiokunnan puheenjohtaja Lilius (nuorsuom), varapuheenjohtaja von Weissenberg (rkp), Iida Yrjö-Koskinen (suom) ja L. Typpö (suom).

ten hänen mielestään tilannetta vastasi ehkä se, ettei lakia uskontorikoksia koskevilta osin olisi muutettu.[35]

Suuressa valiokunnassa lakivaliokunnan mietintö 2/1914 hyväksyttiin sellaisenaan äänestyksen jälkeen.[36]

Esityksen toinen käsittely tapahtui 22. 4. 1914. Käsittely oli varsin laaja ja esitetyt puheet pitkiä. *Hakala* toisti sosialidemokraattien aikaisemmin jo useita kertoja esille tulleet näkökohdat. Eräiden maiden laeista RL 10: 1—2:ää vastaavat säännökset oli kumottu (hän mainitsi Italian, Belgian, Ranskan ja Hollannin).[37] Hän ehdotti käsittelyn pohjaksi vasemmiston lakivaliokunnan mietintöön liittämää vastalausetta. Maalaisliiton edustaja *Jäykkä* halusi lakivaliokunnan hyväksymästä RL 10: 2:n sanamuodosta pois sanan »rienaamalla», mutta koska se ei käynyt yksinkertaisesti (?) päinsä, hän ehdotti koko esityksen hylkäämistä. *Virkkusen* (suom) mielestä oli tärkeintä olla selvillä käsitteistä. Hän myönsi olevan tunnettujakin teologeja olevan samalla kannalla vasemmiston kanssa. Jumala ei kaipaa rikoslain suojaa eikä sitä kaipaa myöskään kirkko tai uskovainen ihminen. Uskonto on levinnyt ilman valtakeinoja sisäisellä voimallaan. Kirkon edustamat ihanteet ovat voittaneet omalla voimallaan ilman ulkonaista pakkoa. Kirkon tuleva kehitys ei millään tavalla kaipaa lakipykäliä eikä kirkko voi kehityksessään sellaisiin nojautua.

Nämä näkökohdat olisivat johtaneet Virkkusen vasemmiston kannalle. Mutta hänellä oli kuitenkin takaportti. Hän ei halunnut olla kumoamassa jumalanpilkkaa ja uskontokunnan oppien pilkkaamista koskeneita rangaistussäännöksiä, koska lainalainen yhteiskunta hänen mielestään tarvitsi niitä. Ei voitu olla välinpitämättömiä niiden elämänarvojen loukkaamat-

35 Ks. edusk. pöytäk. 1914 vp. 7. 4. 1914. E. S. Yrjö-Koskinen puolusti II vastalausetta. Hänen mielestään oli tosin vaikeata ymmärtää, miksi uskovaisten tunteita yhteiskunnallisen lain piti erikoisesti suojella. Asialla oli kuitenkin hänen mielestään toinenkin puoli. Historia ei tuntenut kansaa, joka kukoistuksensa päivinä olisi sallinut uskontoaan pilkattavan. Suvaitseva suhtautuminen oli merkinnyt kansan rappeutumista ja perikatoa. Laki lausui Yrjö-Koskisen mielestä yleisen oikeuskäsityksen ja vaikuttaa takaisin yleiseen oikeuskäsitykseen. Jos joku säännös laista poistetaan, se merkitsee yleisen oikeuskäsityksen muuttumista. Keskeisenä hän ei pitänyt jumalanpilkan enimmäisrangaistuksen tasoa, vaan rangaistavuuden säilyttämisen periaatteellista puolta. Uskonto oli hänen mielestään ehto, jota ilman lopulta ei voinut elää.

36 Suuri valiok. 8/1914 vp.

37 Ks. lakivaliok. 2/1914 vp. s. 4.

tomuudesta, jotka yhteiskunnan suuri enemmistö oli omaksunut. *Liliuksen* (nuorsuom) kanta oli samantapainen kuin Virkkusen. Henkilökohtaisesti hän sanoi olevansa samalla kannalla kuin Wiik, mutta sanojensa mukaan yksinomaan sillä perusteella, että kansan oikeuskäsitys edellytti uskontorikosten rangaistavuutta, hän päätyi niiden rangaistavina säilyttämisen kannalle.

Toisessa käsittelyssä äänestettiin aluksi siitä, otetaanko käsittelyn pohjaksi lakivaliokunnan mietintö vaiko vasemmiston vastalause. *Valiokunnan mietintö voitti äänin 99—87.* Yksityiskohtia koskeneet äänestykset olivat jännittäviä ja niihin liittyi yllätyskin. RL 10:1 päätettiin kumota yksimielisesti, mutta se oli itse asiassa merkityksetöntä, sillä jumalanpilkkasäännös oli lakivaliokunnan mietinnön mukaan tarkoitus yhdistää RL 10: 2:n kanssa. *Airola* ehdotti lakivaliokunnan muotoilemaan lakitekstiehdotukseen tunnusmerkistön rajoitukseksi, että teon rangaistavuuden edellytyksenä olisi sen tapahtuminen »ilkeämielisyydestä ja yleistä pahennusta herättäen rienaamalla Jumalaa» eikä vain »julkisesti». *Huotari* ehdotti RL 10: 2:n postamista kokonaan. *Lohi (ml)* ehdotti tunnusmerkistön aluksi sanamuotoa: »Joka julkisesti pilkkaamalla Jumalaa tai muulla tavalla häpäisee jonkun Suomessa tunnustetun, suvaitun . . .». *Aronen* (sd) teki kolmannen sosialidemokraattien ehdotuksen esittämällä pykälän sanamuodoksi: »Joka julkisesti pilkkaa jonkun Suomessa tunnustetun, luvallisen tai suvaitun uskokunnan oppia, rangaistakoon vankeudella korkeintaan kolmeksi kuukaudeksi tai enintään 100 markan sakolla». Toisin sanoen hän ehdotti jumalanpilkan rangaistavuuden kumoamista ja RL 10: 2:n rangaistusasteikon lieventämistä lakivaliokunnan mietinnön ehdotukseen verrattuna. Suoritetuissa äänestyksissä Arosen ehdottama RL 10: 2:n sanamuoto yllättäen voitti suuren valiokunnan (= lakivaliokunta) mietinnön äänin 97—87, jolloin lopulliseen äänestykseen jäi kaksi vasemmistosta tullutta ehdotusta. Äänestys Huotarin ja Arosen ehdotuksien välillä päättyi tasan 91—91, mutta arvalla jäi RL 10: 2 tässä vaiheessa esittämättä kumottavaksi. Vasemmisto oli näin onnistunut saamaan oman kantansa eduskunnan päätökseksi. Eduskunnan päätökseksi toisessa käsittelyssä muodostui siis seuraava:[38]

1) RL 10: 1 esitettiin kumottavaksi,
2) RL 10:2 haluttiin muuttaa näin kuuluvaksi: »Joka julkisesti pilk-

[38] Edusk. pöytäk. 1914 vp. 22. 4. 1914.

kaa jonkun Suomessa tunnustetun, luvallisen tai suvaitun uskokunnan oppia; rangaistakoon vankeudella korkeintaan kolmeksi kuukaudeksi tahi enintään sadan markan sakolla.»

3) RL 10: 3—4 esitettiin jätettäviksi entiselleen.

Suuri valiokunta, johon asia palautui, pysyi äänestyksen jälkeen aikaisemmin omaksumallaan kannalla.[39] Jatketussa toisessa käsittelyssä eduskunta pysyi Airolan ehdotuksesta kolme päivää aikaisemmin tekemässään päätöksessä äänin 95—93.[40]

Kolmannessa käsittelyssä oli kaikki kynnelle kykenevät edustajat marssitettu saliin. Sen ratkaisevaksi hahmoksi muodostui *Allan Serlachius*, joka nyt selosti laajasti uskontorikosten käsittelyä rikosoikeudellisessa doktriinissa. Oman kantansa eduskunnan toisessa käsittelyssä hyväksymään ehdotukseen hän toi esille mahdollisimman selvästi. Ehdotus ei hänen mielestään vastannut kansan oikeuskäsitystä ja sitä paitsi ehdotus oli lakiteknisestikin hyvin huono. Serlachiuksen perusteellisella puheenvuorolla oli epäilemättä tarkoitus vaikuttaa muutamiin porvarillisten ryhmien »vasemmistoon» kuuluneisiin edustajiin. Puheenvuoronsa lopuksi hän ehdotti koko esityksen hylkäämistä. Häntä kannattivat mm. Typpö ja Lilius. Serlachiuksen puheella oli tarkoitettu vaikutus, sillä äänestyksessä toisessa käsittelyssä hyväksytty muutosehdotus kärsi niukan tappion 97—95.[41] Asia oli vuoden 1914 valtiopäivillä loppuun käsitelty.

7.5. Uskontorikosoikeudenkäyntejä 1915—1916

Maailmansodan syttymistä edeltäneet vuodet jättivät kiistanalaiset uskonnon ja kirkon yhteiskunnallista järjestelyä koskeneet kysymykset avoimiksi ja toteuttamatta yksimielisetkin muutosvaatimukset. Oikeastaan ainoa muutos oli tapahtunut siinä, että vuonna 1910 ehtoollispakko poistettiin avioliiton solmimisen edellytyksenä.[1] Uskonnonvapaus- ja

39 Suuri valiok. 8a/1914 vp.

40 Edusk. pöytäk. 1914 vp. 25. 4. 1914.

41 Ibid. 28. 4. 1914. Serlachius asettui pitämällään puheella samalle kannalle kuin esim. *Rafael Erich*, Uskontorikoksesta sananen HS 8. 12. 1909 ja *R. A. Wrede*, I den s.k. rikslagstiftningsfrågan, Finsk tidskrift 1910 II s. 7 jo aiemmin olivat asettuneet.

1 *Murtorinne*, Taistelu uskonnonvapaudesta suurlakon jälkeisinä vuosina s. 209 s.

siviiliavioliittolainsäädännöstä oli olemassa ehdotus, mutta se oli juuttunut senaatin valiokuntaan. Vuonna 1911 eduskunta oli hyväksynyt periaatteessa valinnaisen siviiliavioliiton.[2]

Vuodesta 1909 jatkuneet jumalan- ja uskonnonpilkkaa koskeneet oikeudenkäynnit kiinnittivät kuitenkin hallitsijan huomiota. 6. 3. 1913 annettiin käskykirje, jonka mukaan ajattelemattomuudesta tapahtuneesta jumalanpilkasta ja RL 10: 2:n mukaisista rikoksista, jotka olivat tapahtuneet ennen käskykirjeen antamista ei saanut nostaa tai jatkaa syytettä eikä tuomita rangaistusta.[3] Abolitio koski siis vain lievempiä uskontorikosten muotoja. Muutoin uskontorikoksista asetettiin syytteeseen ja tuomittiin entiseen tapaan.

Valtiopäiviä ei kutsuttu koolle vuoden 1914 valtiopäivien jälkeen ennen kuin keväällä 1917 kokoontui syksyllä 1916 valittu vasemmistoenemmistöinen eduskunta. Parlamentaarinen uskontokeskustelu oli vajaan kolmen vuoden ajan siis mahdotonta. Huomattavasti vaikeutui keskustelu yleensäkin sotasensuurin ja muiden sodan johdosta tapahtuneiden perusoikeuksien lisärajoitusten vuoksi. Toisaalta sotasensuurin pääkohteina olivat sotilaalliset tiedot. Uskontolainsäädäntöä ja uskontorikoksia koskeneessa debatissa näistä syistä johtunut hiljentyminen oli kuitenkin myrskyn edellä ollut tyvenempi kausi. Rintamat tiivistyivät ja selkenivät sikäli kuin uskontokysymyksessä se enää oli mahdollista.

Minkäänlaisesta arvoyhtenäisyydestä uskontorikoskysymyksessä ei siis voitu puhua. Tämä näkyy myös näiden vuosien aikana käydyistä oikeudenkäynneistä, joissa tuomittiin eräissä pitkähköjäkin vapausrangaistuksia. Senaatin oikeusosaston ratkaistaviksi niistä tulivat seuraavat:

SOO 1916 päätös 180 (1. 3. 1916): Helsingin RO:ssa oli kaupunginviskaali vaatinut, että toimittaja *E. Erkko*, jonka vastuulla ilmestyvän *Helsingin Sanomat*-nimisen sanomalehden 28. 10. 1913 ilmestyneessä numerossa oli julkaistu kirjailija *G. Brandesin* laatima kirjoitus »Vanhempain usko-

[2] Sitä koskeneesta keskustelusta ks. *Murtorinne* m.t. s. 256 ss.

[3] Armollinen käskykirje 6. 3. 1913. Tämän perusteella useita oikeudenkäyntejä jäi sikseen, muutamia jopa senaatin oikeusosastossa, ks. mm. *SOO lokak. 1914 JFT bilaga 1915 s. 235 a n:o 7* (Karjala-lehden vastaava toimittaja A. Södermann oli tuomittu Viipurin HO:ssa RL 10: 2 nojalla 100 mk sakkoon), *SOO lokak. 1914 JFT bilaga 1915 s. 254 a n:o 42* (Viborgs Nyheten-lehden vastaava toimittaja C. J. Tollet tuomittu samasta syystä samaan rangaistukseen) ja *SOO 1916 päätös 611* (syytteessä oli Sosialistin päätoimittaja sekä jumalanpilkasta että RL 10: 2:ssä mainitusta rikoksesta).

kunta», tuomittaisiin rangaistukseen *Jumalan ja kristillisen uskonopin pilkkaamisesta. Päätöksellään 23. 10. 1914 Helsingin RO hylkäsi* jälkimmäisestä rikoksesta tehdyn syytteen ja lähetti, mitä tuli syytteeseen jumalanpilkasta, toimituskirjansa Turun HO:teen. *Turun HO,* jonne kaupunginviskaali valitti RO:n päätöksestä sikäli kuin se koski syytettä kristillisen opin pilkkaamisesta, vahvisti 23. 3. 1915 RO:n siitä antaman päätöksen ja *hylkäsi jumalanpilkasta tehdyn syytteen. SOO: ei muutosta.* Yksi jäsen katsoi, että HO:n olisi pitänyt ensi asteena ratkaista asia kokonaisuudessaan.

SOO 1916 päätös 300 (17. 4. 1916): Kelloseppä *K. V. Kinoksen* valitus *Jumalan ja hänen sanansa pilkkaamista koskevassa jutussa.* Kaupunginviskaalin ajamassa syytejutussa ratkaisi *Tampereen RO päätöksellään 13. 11. 1914* jutun, mikäli se koski Jumalan sanan pilkkaamista, mutta jätti sen muuten HO:n päätettäväksi. *Turun HO:n päätös 13. 4. 1915:* Koska ne rikokset, joista Kinosta syytettiin, oli tehty yhdellä teolla eikä RO:n siis olisi pitänyt tältäkään kohden ottaa asiaa päätettäväkseen, kumosi HO RO:n päätöksen ja tuomitsi Kinoksen RL 10: 1—2:n sekä 7:1—2:n nojalla jatketusta Jumalan ja hänen sanansa pilkkaamisesta *kolmeksi kuukaudeksi vankeuteen.* SOO: ei muutosta.

SOO 1916 päätös 942 (18. 11. 1916): Räätäli *V. Ponnen* valitus Jumalan, *hänen sanansa ja sakramenttien pilkkaamista* koskevassa jutussa. Kruununnimismies J. A. Kalskeen syytteestä tuomitsi *Tyrvään KO päätöksellään 13. 4. 1916* Ponnen RL 10: 2:n ja 7: 2:n nojalla jatketusta Jumalan sanan ja sakramenttien pilkkaamisesta viideksi kuukaudeksi vankeuteen sekä jätti asian muuten *Turun HO:n* päätettäväksi, joka päätöksellään 13. 7. 1916 kumosi KO:n päätöksen, koska KO:n olisi pitänyt siirtää asia kokonaisuudessaan HO:n lopullisesti päätettäväksi, sekä tuomitsi Ponnen RL 10: 1—2:n nojalla *Jumalan pilkkaamisesta yhdeksi vuodeksi kuritushuoneeseen* sekä *Jumalan sanan ja sakramenttien pilkkaamisesta viideksi kuukaudeksi vankeuteen* eli kaikkiaan kärsimään *1 vuoden 2 kuukauden kuritushuonerangaistuksen. SOO: ei muutosta.*

Maaliskuun vallankumouksen tapahtuessa oli muutamia jumalanpilkkajuttuja, joista HO:ssa oli tuomittu vapausrangaistus, vireillä senaatin oikeusosastossa. Väliaikainen hallitus antoi 20. 3. 1917 julistuskirjan Suomen suuriruhtinaanmaan valtiosäännön vakuuttamisesta ja jälleen saattamisesta täysin toteutetuksi. Ja 29. 5. 1917 annettiin laajan yleisen armahduksen sisältänyt julistuskirja. Tämän julistuskirjan määräyksen perusteella vapautettiin mm. *J. K. Jokisalo,* joka 25. 9. 1916 oli tuomittu Turun HO:ssa jumalanpilkasta kolmeksi kuukaudeksi vankeuteen,[4] ja kauppias *A. B. Sarlin,* joka Turun HO:ssa oli tuomittu 26. 5. 1916 Jumalan ja hänen

[4] *SOO 1917 päätös 458* (lokak. 1917).

pyhän sanansa jatketusta pilkkaamisesta kuudeksi kuukaudeksi vankeuteen.[5]

Mainitut oikeudenkäynnit ja niiden nostamiseen johtaneet tapahtumat kärjistivät entisestäänkin uskontopoliittisia ristiriitoja. Ja kuitenkaan vuoden 1916 loppuun mennessä ei ollut ratkaisua näkyvissä.

7.6. Eduskuntataistelu uskontorikossäännöksistä vuonna 1917

1. Maaliskuun vallankumouksen aiheuttama uusi poliittinen tilanne ja eduskunnan muuttuminen vasemmistoenemmistöiseksi vuoden 1916 eduskuntavaaleissa loivat lopulta parlamentaariset edellytykset uskonnonvapauden toteuttamiselle ja uskontorikoslainsäädännön pitkälle menevälle uudistukselle. Tokoin senaatti asetti 2. 5. 1917 uuden *uskonnonvapauskomitean,* jonka tehtäväksi annettiin valmistaa ehdotus uskonnonvapauslaiksi täydellisen uskonnonvapauden ja uskontoyhdyskuntain tasa-arvoisuuden aikaan saamiseksi silmällä pitäen valtion ja kirkon mahdollista eroa sekä huomioon ottaen lakiehdotuksen ulottamisen myös kreikkalaiskatolisen uskonnon tunnustajiin. Komitean puheenjohtajaksi kutsuttiin edellisen uskonnonvapauskomitean sihteeri K. R. Brotherus ja jäseniksi Zacharias Castren, Wilhelm Chydenius, Hjalmar Eklund, Jaakko Gummerus, Väinö Jokinen, Wilhelm Malmivaara, Nikolai Okulow, Emil Saraoja, Georg Schauman ja Yrjö Sirola. Komitean sihteerinä toimi Bertil Sjöström, ja se kuuli asiantuntijoina Robert Hermansonia ja Lauri Ingmania. Sirola ei voinut osallistua komitean työhön. Loppuaikana syksyllä 1917 eivät komitean työhön osallistuneet myöskään Hjalmar Eklund ja Nikolai

---

[5] *SOO 1917 päätös 544* (marrask. 1917). Sarlin oli vasemmistolaiseen kirjallisuuteen erikoistuneen Kustannusliike Tarmon johtaja. Jutussa oli lisäksi tuomittu RL 2: 17:n mukainen seuraamus, jota koskenut HO:n päätös jäi julistuskirjasta huolimatta voimaan. Ks. myös *SOO 1917 päätös 460,* jossa syyte oli jo HO:ssa hylätty.

Muunlaisista uskontorikoksista ks. *SOO 1916 päätös 153* (24. 2. 1916), 154 (24. 2. 1916) ja *361* (toukok. 1916), joissa oli pappeja syytetty ja tuomittu kreikkalaiskatolista uskontoa tunnustaneen isän lasten kastamisesta evankelis-luterilaiseen uskoon, sekä *SOO 1916 päätös 421* (23. 5. 1916), jossa kyse oli pahoinpitelystä ja yksityisen hartaustilaisuuden häiritsemisestä. Ks. myös *SOO 1915, JFT bilaga 1916 s. 287 a n:o 59* (kreikkalaiskatolisesta evankelisluterilaiseen kirkkoon liittyneen henkilön lasten virheellinen merkitseminen samaan kirkkoon) ja *SOO 1915, JFT bilaga 1916 s. 420 a* n:o 30 (samanlainen asia).

Okulow.[1] Sirolan esteellisyyden syynä oli se, että hän toimi Wiikin ohella sosialidemokraattisen puolueen eräänlaisena lähettiläänä Tukholmassa toukokuusta 1917 seuraavaan syksyyn.[2] Komitea otti yksimielisesti yleiseksi lähtökohdakseen sen, että lainsäädännön olisi myönnettävä täydellinen turva yksilön vakaumukselle, ennen kaikkea sallimalla jokaisen määrätä itse suhteensa uskonnollisiin yhdyskuntiin. Kansalaisten oikeudet oli tehtävä tästä suhteesta riippumattomiksi. Lainsäädännöllä tuli niinikään turvata oikeus julkisesti ja yksityisesti harjoittaa uskontoa ja ylläpitää ja perustaa uskontokuntia.[3] Sen sijaan näiden yleisten lähtökohtien tarkennuksessa ei päästy yksimielisyyteen, ja mietinnön eri kohdista jätettiin yhteensä yhdeksän vastalausetta.

Tokoin senaatti asetti toisenkin periaatteellisesti tärkeän komitean. Sen tehtäväksi tuli tutkia kysymystä valtion ja kirkon erosta. Se ei kuitenkaan saanut mietintöä aikaan, ja vuonna 1922 vihdoin toteutuneen uskonnonvapauslain säätämisen jälkeen komitean toiminnalla ei ollut mielekästä pohjaa. Komitean kokoonpanona oli osa uskonnonvapauskomitean jäsenistöstä,[4] eikä vuoden 1918 tapahtumien jälkeen muutenkaan aika ollut poliittisesti suosiollinen valtion ja kirkon erolle. Sitäpaitsi komitean vasemmistojäsenet olivat joutuneet pois Suomesta.

Uskonnonvapauskomitea, vaikka siinä olikin porvarillinen enemmistö, tuli melko pitkälle menevän uudistuksen kannalle. Esimerkiksi komitean enemmistö hyväksyi koulujen uskonnonopetuksen muuttamisen tunnustuksettomaksi. Vain muutamat vastustivat sitä Jokisen halutessa uskonnonopetuksen poistamista kokonaan.[5] Komitea otti kantaa myös uskontorikoksia koskeviin säännöksiin. Mietintö sisälsi ehdotuksen RL 10: 5:n muuttamiseksi edellisen komitean mietinnön vastaavan ehdotuksen pohjalta. RL 10: 3—4:n suhteen komitealla ei ollut huomauttamista, vaan

---

1 STO:n pöytäk. 2. 5. 1917 (1917 V s. 14) ja Uskonnonvapauskomitealta, *kom. miet.* 1917: 2 s. 1 s.

2 *Salomaa,* Yrjö Sirola s. 193 s.

3 *Kom. miet.* 1917: 2 s. 5.

4 STO:n pöytäk. 2. 5. 1917 (1917 V s. 14). Valtion ja kirkon eroa tutkineen komitean puheenjohtajaksi kutsuttiin *Georg Schauman* ja jäseniksi *J. W. Chydenius, Jaakko Gummerus, Väinö Jokinen* ja *Yrjö Sirola.* Mikäli kokoonpanosta voi jotain päätellä, ehdotukseksi olisi ilmeisesti tullut valtion ja kirkon erottaminen toisistaan. STO ei ollut komiteaa asettaessaan yksimielinen Gummeruksen mukaantulosta, sillä Kyösti Kallio, Antti Tulenheimo ja Allan Serlachius olivat hänen sijaansa halunneet Lauri Ingmanin.

5 *Kom. miet.* 1917: 2 s. 17 ss. ja vastalause V.

mainittuja säännöksiä pidettiin ajan tasalla olevina. Sen sijaan komitean enemmistö oli sillä kannalla, että uskonnollisen opin pilkkaaminen (tarkoitettiin RL 10: 1—2:ää) olisi rikoslaista yksinkertaisesti poistettava. Osa komiteasta oli sillä kannalla, että ilkeämielisyydestä ja raakuudesta tapahtunut jumalan- ja uskonnollisen opin pilkka olisi jätettävä rangaistavaksi.[6] Kysymykseen RL 41 luvun kumoamisesta komitea ei ottanut kantaa, koska katsoi sen kuuluvan valtion ja kirkon erottamista tutkineen komitean tehtäväkenttään.[7]

2. Komitean mietintö valmistui joulukuussa 1917. Sen sisältöön jossakin määrin vaikutti se, mitä uskontorikoskysymyksessä tapahtui eduskunnassa jo touko-kesäkuussa 1917. Vasemmisto oli nimittäin tehnyt jälleen eduskuntaesityksen RL 10: 1—2:n kumoamiseksi, johon tällä kertaa liitettiin ehdotus RL 10: 3—4:n lieventämisestä. Sitä perusteltiin viittaamalla jo vuoden 1914 valtiopäivillä esiin tulleisiin näkökohtiin. Lisäperusteluina tuotiin esiin se, että vuoden 1914 kolmannessa käsittelyssä äänin 97—95 tapahtuneeseen hylkäämispäätökseen oli ratkaisevasti vaikuttanut sellainen esiin tuotu käsitys, ettei RL 10: 1—2:ää enää käytettäisi samalla tavalla kuin vuosina 1909—1912 vaan ainoastaan ilkeämielisyyttä ja raakuutta osoittavissa tapauksissa. Kuitenkin vuoden 1914 jälkeen vireille pannuissa jumalanpilkkaoikeudenkäynneissä tuomittiin vapausrangaistuksia kirjoituksista, joita vapaamieliseltä kannalta katsoen ei voinut pitää raakuutta tai rienaamista sisältävinä. Nämä oikeudenkäynnit olivat herättäneet kostonhalua ja vahingoniloa ja siten kiihottaneet ihmisten alhaisempia vaistoja. Lainsäätäjän velvollisuutena oli, vaikkakin valtiolliset olot kevään 1917 aikana olivat muodostuneet vapaammiksi, estää jumalanpilkkaa ja uskonopin pilkkaamista koskevien rangaistussäännösten käyttäminen. Sen vuoksi ehdotettiin RL 10: 1—2:n kumoamista ja RL 10: 3—4:n lieventämistä.[8]

---

[6] *Kom. miet.* 1917: 2 s. 51 ss. Saksan osalta ks. tarkemmin *Moser,* Religion und Strafrecht (1909) s. 80 ss. jossa kerrotaan Otto von Pfleidererin vuonna 1902 tekemästä ehdotuksesta jumalanpilkkaa ja uskonnollisen opin pilkkaa koskeneiden StGB 166—167 §:n kumoamiseksi. Moser itse kuitenkin arvosteli ehdotusta suurin piirtein samaan tapaan kuin oikeisto Suomessa. Uskontorikokset näyttivät vuosisadan vaihteessa olleen Saksassa erityisen aktuelli rikosoikeudellinen kysymys, sillä esim. *Ahrens,* Der strafrechtlich Schutz des religiösen Gefühls (1912) lähdeluettelossaan viittaa seitsemään vuosina 1890—1912 ilmestyneeseen väitöskirjaan uskontorikoksista (niiden joukossa Moserin edellä mainittu teos).

[7] *Kom. miet.* 1917: 2 s. 53 s.

[8] Eduskuntaesitys 6/1917 I vp. 1917 vp. asiak. liitteet III s. 113 ss.

Lakivaliokunnan käsittelystä jo voidaan nähdä, että RL 10: 1—2:n poistamisen kannatus oli porvarillisissa ryhmissä lisääntynyt vuodesta 1914. Lakivaliokunnan kokouksessa 7. 5. 1917, jolloin aloitetta käsiteltiin ensimmäisen kerran, esimerkiksi *Annie Furuhjelm* (rkp) oli RL 10: 1—2:n kumoamisen kannalla. Suoritetussa äänestyksessä, jossa olivat vastakkain Arosen (sd) ehdotus mainittujen säännösten kumoamisesta kokonaan ja *M. M. Kotilan* (suom) ehdotus RL 10: 1—2:n tunnusmerkistöjen yhdistämisestä, hyväksyttiin niiden kumoaminen kokonaan äänin 11—6 ja RL 10: 1:n poistamisesta oltiin täysin yksimielisiä. RL 10: 3—4:n suhteen vasemmisto sai tässä vaiheessa tahtonsa läpi lukuun ottamatta RL 10: 3.2:n poistamista, josta äänestettäessä yrityksen rangaistavuus haluttiin säilyttää äänin 10—7.[9] Toisessa lukemisessa 11. 5. 1917 tuli RL 10: 1—2:n yhdistäminen uudelleen esille RL 10: 1:n yhteydessä. Kotilan tekemä ehdotus hävisi nyt Arosen molempien pykälien kumoamisehdotukselle äänin 13—4. Äänestettäessä RL 10: 2:stä Kotilan vastaavaa ehdotusta ei edes kannatettu, sillä äänestyksen tulos olisi ollut selvä. RL 10: 3.1:n suhteen oli erimielisyyttä äänestykseen asti vain sakkoasteikon maksimista. Eduskuntaesitys hyväksyttiin äänin 10—7. RL 10: 3.2:ssä ollut yrityksen rangaistavuus päätettiin poistaa äänin 13—4. RL 10: 4 hyväksyttiin äänin 9—8 eduskuntaesityksen mukaisessa muodossa. Valiokunnan mietinnön lopullista muotoa valmistelemaan asetettiin jaosto, johon tulivat *Aronen* ja *Hakala* vasemmistosta, *Kotila* (suom) ja *Aleksander Gadolin* (rkp).[10] Jaostossa syntyi Gadolinin aloitteesta ehdotus kompromissista, jolla yhdistettiin RL 10: 1—2 yhdeksi säännökseksi. Kun valiokunnan varapuheenjohtaja Airola suostui säännöksen muotoamiseen, jos rangaistavuuden edellytykseksi asetettiin uskontokunnan opin häpäiseminen »ilkeämielisyydestä», muodostuivat edellytykset kompromissille, joka sekin merkitsi RL 10: 1—2:n perusteellista muuttamista.[11] Näin lakivaliokunta saattoi esittää yksimielisen säännösehdotuksen.

Lakivaliokunnan mietinnön tilannetta selvittelevät kohdat muodostuivat suurimmalta osaltaan vuoden 1914 mietinnön toisinnoksi vähäisin täydennyksin ja tarkistuksin.[12] Osaltaan syynä oli se, että oli mahdotonta sota-aikana saada riittävästi tietoja eri maiden säännösten kehityk-

9 Lakivaliok. memoriaalipöytäk. 1917 I vp. 7. 5. 1917.

10 Ibid. 11. 5. 1917.

11 Ibid. 15. 5. ja 21. 5. 1917.

12 Lakivaliok. 4/1917 I vp. s. 1—6. Lakivaliokunnan mietinnöstä 2/1914 ks. edellä s. 319 ss.

sestä. Valiokunta ei kokonaisuudessaan hyväksynyt Italian vuonna 1889 säädetyn rikoslain ja eduskuntaesityksen lähtökohtana ollutta periaatetta, että uskontorikokset olisi supistettava vain uskonnonvapauden loukkauksiin. Niin kauan kuin uskonto oli laajoille kansankerroksille tärkeä, oli sitä syytä rangaistussäännöksin suojella, etenkin kun uskontorikoksissa usein ilmeni suurta raakuutta.[13] Ehdotetun RL 10: 2:n, joka määräsi rangaistavaksi vain ilkeämielisyydestä tapahtuneen julkisen uskontokunnan opin häpäisemisen, nimenomaisena tavoitteena oli sen estäminen, että uskonnollisten oppien ankarastikin arvosteleva, jopa ivallinenkin käsittely voitaisiin tulkita rangaistavaksi teoksi. Koska häpäisemisen loukkaavuuden määrittely oli virallisen syyttäjän kannalta erittäin vaikeata, ehdotettiin uskonopin pilkkaaminen asianomistajarikokseksi. Asianomaisen uskontokunnan hallituksella olisi ollut syyteoikeus. Rangaistusmäärien suhteen uskonopin pilkkaaminen haluttiin rinnastaa kunnianloukkausrikokseen.[14]

Tiivistetyn kuvan saamiseksi lakivaliokunnan käsittelystä siteerataan seuraavassa vielä sen ehdottama RL 10: 2—4:n sanamuoto kokonaisuudessaan:

10 luku. Uskontorikoksista.

1 §. Kumottu.

2 §. Joka ilkeämielisyydestä julkisesti häpäisee jonkun Suomessa tunnustetun, luvallisen tahi suvaitun uskokunnan oppia; rangaistakoon vankeudella korkeintaan kolmeksi kuukaudeksi tahi enintään kahdensadan markan sakolla.

Syytettä tässä pykälässä mainitusta rikoksesta älköön virallinen syyttäjä tehkö, ellei asianomaisen uskokunnan hallitus ole sitä syytteeseen pantavaksi ilmoittanut.

3 §. Joka väkivallalla tahi väkivaltaa uhaten tahallansa estää jonkun Suomessa tunnustetun, luvallisen tai suvaitun uskokunnan pitämästä jumalanpalvelusta tahi muuta kirkollista toimitusta tai uskonnonharjoitusta; rangaistakoon vankeudella korkeintaan yhdeksi vuodeksi taikka enintään kolmensadan markan sakolla.

Jos joku meluamalla tahi muulla tavoin pahennusta aikaan saattamalla tahallansa häiritsee sellaista jumalanpalvelusta, kirkollista toimitusta tai uskonnonharjoitusta; olkoon rangaistus vankeutta korkeintaan kolme kuukautta taikka sakkoa enintään kaksisataa markkaa.

---

13 Lakivaliok. 4/1917 I vp. s. 7.

14 Ibid. s. 8 s.

4 §. Joka 3 §:ssä sanotulla tavalla estää tai häiritsee Suomessa tunnustetun, luvallisen tahi suvaitun uskokunnan jäsenien hartaudenharjoitusta yksityisessä kokouksessa; rangaistakoon, jos hän sai sellaisen harjoituksen estetyksi, enintään kahdensadan markan sakolla tahi vankeudella korkeintaan neljäksi kuukaudeksi ja, jos hän häiritsi sitä, enintään sadan markan sakolla.[15]

Lakiehdotuksen ensimmäisessä käsittelyssä ei pidetty ainoatakaan puheenvuoroa.[16] Rintamat olivat selkeät eikä kummallakaan puolella tunnettu tarvetta esiintyä, varsinkin kun Suomen valtiollista asemaa koskevat uudet järjestelyt olivat tulleet ajankohtaisiksi. Suuressa valiokunnassa Airolan ja Gadolinin neuvottelema kompromissi ei enää pitänyt, vaan äänestyksen jälkeen se päätti poistaa myös RL 10: 2:n. Muuten lakivaliokunnan mietintö hyväksyttiin. Perusteluina RL 10: 2:n poistamiselle suuren valiokunnan enemmistö esitti, että säännös lakivaliokunnankin hyväksymässä muodossa saattaisi antaa aihetta mielivaltaan ja ettei uskonnollista vakaumusta ole syytä asettaa eri asemaan niiden vakaumusten kanssa, joita laki ei suojele.[17]

Toisen käsittelyn pitkä keskustelu ei enää saattanut tuoda uutta. Joka tapauksessa monet porvarillisetkin edustajat olivat suostuvaisia varsin pitkälle menevään uskontorikossäännöksiä koskeneeseen uudistukseen. Esimerkiksi lakivaliokunnan puheenjohtaja *E. W. Sopanen* (nuorsuom) kannatti lakivaliokunnan ehdotusta ja ehdotti sitä käsittelyn pohjaksi. Myös pappisprofessori *G. G. Rosenqvist* (rkp) ja *Santeri Haapanen* (ml) hyväksyivät lakivaliokunnan mietinnön. *Typpö* (suom) ehdotti RL 10: 2:lle seuraavaa sanamuotoa: »Joka julkisesti pilkkaa Jumalaa tai muulla tavalla häpäisee jonkun Suomessa tunnustetun, luvallisen tai suvaitun uskokunnan oppia tahi kirkollisia tapoja, rangaistakoon enintään kolmen kuukauden vankeudella tai enintään kahdensadan markan sakolla.» Kristillisen työväenliiton *Helenius—Seppälä* kannatti lakivaliokunnan mietintöä. RL 10: 3—4:ää koskevilta osiltaan ehdotus hyväksyttiin toisessa käsittelyssä yksimielisesti. Sen sijaan RL 10: 2:stä äänestettiin. Tärkein lakiehdotuksen sisältöä koskenut äänestys tapahtui suuren valiokunnan ja lakivaliokunnan ehdottamien sanamuotojen välillä. Silloin hyväksyttiin RL 10: 2:n poistaminen äänin 95—84. Toisessa käsittelyssä kuitenkin äänestettiin myös koko ehdotuksen hylkäämisestä, sillä

15 Ibid. s. 10 s.
16 Edusk. pöytäk. 1917 I vp. 29. 5. 1917.
17 Suuri valiok. 7/1917 I vp.

sitä ehdotti Lauri Ingman (suom) ryhmätoverinsa Wilhelm Malmivaaran ja Helenius—Seppälän (ktl) kannattamana. Äänestyksessä *esitys kuitenkin hyväksyttiin suuren valiokunnan päättämässä muodossa äänin* 96—76.[18]

Kolmannessa käsittelyssä oikeisto vielä yritti saada ehdotuksen joko hylätyksi tai lepäämään yli vaalien. Kummassakaan se ei onnistunut. Pitkän 8. 6. 1917 tapahtuneen keskustelun jälkeen Malmivaaran *ehdotus lepäämään jättämisestä hylättiin 11. 6. 1917* äänin 113—60 ja *koko ehdotus vastoin Ingmanin hylkäysehdotusta hyväksyttiin äänestyksessä,* jonka tulosta ei ole pöytäkirjattu.[19]

3. Pitkän ja monivaiheisen kamppailun jälkeen eduskunta oli hyväksynyt ehdotuksen jumalanpilkkaa ja Jumalan pyhän sanan, uskontokuntien oppien, sakramenttien ja kirkollisten tapojen pilkkaamista koskeneiden säännösten kumoamisesta. Ehdotukselle oli saatava vielä Kerenskin hallituksen vahvistus.

Valtalakikysymyksen ympärille syntynyt poliittinen kriisi, eduskunnan hajoittaminen, jota vasemmisto piti laittomana, Tokoin senaatin hajoaminen ja poliittisen taistelun yleinen kärjistyminen aiheuttivat sen, ettei eduskunnan hyväksymää ehdotusta RL 10: 1—2:n kumoamisesta ja RL 10: 3—4:n lieventämisestä ehditty saattaa Kerenskin hallituksen vahvistettavaksi ennen lokakuun vallankumousta. Ehdotus tuli joulukuussa 1917 vahvistettavaksi eduskuntaan, joka lokakuun vaaleissa oli saanut porvarillisen enemmistön ja 15. 11. 1917 ottanut korkeimman vallan käsiinsä. Svinhufvudin senaatti ei ollut ehdotusta käsitellyt sen enempää kuin sitä ennen hallituksena toiminut E. N. Setälän johtama senaattoriryhmäkään.[20] Poliittinen tilanne oli kesästä ratkaisevalla tavalla muuttunut kohti aseellista välienselvittelyä.[21]

Poliittinen tilanne heijastui myös suhtautumisessa kesäkuussa 1917 hyväksyttyyn uskontorikoksia koskeneeseen ehdotukseen. Kun joulukuussa 1917 ryhdyttiin ehdotusta uudelleen käsittelemään, syntyi kiistaa

---

18 Edusk. pöytäk. 1917 I vp. 5. 6. 1917.

19 Ibid. 8. 6. ja 11. 6. 1917.

20 Ks. sen. oikeust.k:n KD 11. 6. 1917 23/447, jossa vain merkintä: »9. 7. 1918 fin ad acta, asiak. reg. 19. 6.-30» sekä oikeust.k:n työluettelo 1917, jossa asian kohdalla vain: »esittelyn varassa».

21 Poliittisesta tilanteesta syksyllä 1917 ks. mm. *Paavolainen,* Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918 I. 'Punainen terrori' s. 41 ss., II. 'Valkoinen terrori' s. 24 ss. ja vasemmiston kannalta mm. *Hyvönen,* Suomen vanhan työväenpuolueen historia s. 230 ss. ja *Salomaa,* Työväenliike ja Suomen itsenäisyys s. 56 ss.

jo menettelytavasta. Vasemmisto olisi ollut valmis vahvistamaan ehdotuksen RL 10: 1—2:n kumoamisesta välittömästi, mutta Alkion ehdotuksesta se äänestyksen jälkeen lähetettiin lakivaliokuntaan lausunnolle. Sosialidemokraatit pitivät sitä jarrutuksena ja pyrkimyksenä ehdotuksen kaatamiseen.[22] Lakivaliokunta oli muutamaa päivää aikaisemmin ilmestyneen uskonnonvapauskomitean mietinnön kanssa samaa mieltä siitä, että RL 10: 1—2:n kumoaminen ja RL 10: 3—4:n lieventäminen olisi vahvistettava astuvaksi voimaan 1. 1. 1918. Lausunto oli äänestyksen tulos. Vähemmistöön jääneet *Erkki Kaila* (suom), *Iida Yrjö-Koskinen* (suom), *Juho Snellman* (nuorsuom), *S. W. Roos* (rkp), *L. Typpö* (suom), lakivaliokunnan puheenjohtaja *Antti Mikkola* (nuorsuom), *Albin Manner* (ml) ja *P. Saarelainen* (ml) jättivät lausuntoon vastalauseen, jossa vahvistamista ei katsottu voitavan hyväksyä. Perusteluina vastalauseelle esitettiin, että RL 10: 1—2:n poistaminen tulisi laajoissa piireissä herättämään sen käsityksen, että sen jälkeen jokaisella olisi täysi vapaus jumalan ja uskonnon pilkkaamiseen. Myönnettiin kyllä säännösten vanhentuneisuus, mutta niiden kokonaan poistaminen arvelutti. Vaikka myönnettiinkin kohoavan sivistystason vähentävän jumalanpilkkaa, kansan oikeustajunnan nimissä oltiin sitä mieltä, säännösten pelkkä olemassaolo oli omiaan ylläpitämään tietoisuutta siitä, että toisten uskonnollista vakaumusta piti julkisuudessa kohdella soveliaalla tavalla.[23]

Täysistuntokäsittelyssä 14. 12. ja 17. 12. 1917 käytiin katkera sanasota. Mm. Bergroth (suom) ja Päivänsalo (suom) yhtyivät vastalauseeseen, samoin R. A. Wrede. Kullervo Manner koetti rauhoittaa oikeistoa ja ehdotti esityksen vahvistamista. Melkoisen yllätyksen aiheutti Pekka Ahmavaara (nuorsuom) esittäessään kannattavansa esityksen vahvistamista.[24]

Joulukuun 17 päivänä pidetyssä täysistunnossa kysymys ratkaistiin äänestyksellä. Kesäkuussa varsin selvällä ääntenenemmistöllä hyväksytty *ehdotus RL 10: 1—2:n kumoamisesta ja 10: 3—4:n lieventämisestä*

---

22 Ks. edusk. pöytäk. 1917 II vp. 11. 12. 1917.

23 Lakivaliok. lausunto 6/1917 II vp. ja siihen liitetty vastalause. Lakivaliokunnassa tapahtunut käsittely olisi omiaan vielä selkiyttämään kuvaa tuomalla esiin molemmin puolin käytettyä argumentaatiota. Valitettavasti valiokunnan memoriaalipöytäkirjan kaksi ensimmäistä arkkia (valtiopäivien alusta 11. 1. 1918 saakka) katosi vuoden 1918 tapahtumien yhteydessä.

24 Edusk. pöytäk. 1917 II vp. 14. 12. 1917.

jätettiin vahvistamatta äänin 99—91.[25] Erittäin mielenkiintoinen vaihe suomalaisen rikoslainsäädännön historiassa oli päättynyt vasemmiston ja porvarillisen vapaamielisyyden tappioon.

7.7. Muutamia yhteenvedollisia aspekteja

Uskontorikoksien koskeneiden debattien silmiinpistävänä piirteenä on ollut esitettyjen käsitysten jyrkkä ristiriitaisuus. Edellisissä jaksoissa katsomusten ristiriitaisuuksia on jo käsitelty, mutta se on tapahtunut sivuaiheena, debattipuheenvuorojen kuvauksina. Tässä yhteydessä on tarkoitus esittää näkökohtia siitä, miten erilaiset esitetyt katsomukset liittyvät yleisempiin poliittisideologisiin ja teoreettisiin (lähinnä uskonnonsosiologisiin) ristiriitoihin. Tämä tapahtuu osittain irroittautumalla sen tietoisuuden kuvauksesta, joka määräsi vuosisadan alun uskontorikosdebattia. Toisaalta voidaan perustellusti sanoa, että poliittiset lähtökohdat uskontorikossäännösten uudistamiselle vuosisadan alussa olivat samantapaiset kuin nykyisinkin. Perinteisellä jaolla marxilaisuuden, liberalismin ja konservatismin välillä voidaan karkeistavalla yleistystasolla varsin hyvin hahmottaa uskontorikossäännösten sisältöön kohdistuneita vaatimuksia ja niiden esittäjien taistelurintamia.[1]

Uskontorikossäännösten uudistaminen kariutui vuonna 1917 konservatiiviseen vastustukseen (jota liberaalit tukivat) vain hiukan yli kuukautta ennen kansalaissodan puhkeamista.[2] Siten kansalaissota, joka yhteiskunnalliselta kannalta oli luokkataistelua valtiollisesta vallasta sai lievän »uskonsodan» sivumaun. RL 10: 1—2:n kumoamisen kariutumisella ei toki ollut itsenäistä merkitystä kansalaissotaan johtaneena tekijänä, se oli vain pieni osa koko yhteiskunnan tasolla tapahtuneesta risti-

---

25 Ibid. 17. 12. 1917.

1 Ks. tarkemmin *Koskelainen,* Maallistuva suomalainen suurkaupunki s. 26 ss.

2 Kansalaissodan alkamisen ajankohdasta tosin voidaan esittää eri käsityksiä. Sota koko laajuudessaan alkoi kylläkin tammikuun lopussa 1918. Kuitenkin sota on aina politiikan jatkamista rauhanomaisten keinojen sijasta väkivaltaisin menetelmin ja sen ilmentämät poliittiset vastakohdat ovat syntyneet paljon ennen yhteenottojen puhkeamista. Sitä paitsi Suomessa oli jo keväällä 1917 esiintynyt eri puolilla aseellisiakin yhteenottoja. Joskus pidetään Huittisten meijerillä 13. 7. 1917 tapahtunutta 7 työläisen haavoittumiseen johtanutta ampumisvälikohtausta kansalaissodan alkuna. Ks. esim. *Paavolainen,* Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa I s. 37.

riitojen kärjistymisestä. Sen sijaan voidaan sanoa, että kansalaissota lopputuloksellaan sinetöi pitkiksi ajoiksi myös uskontorikossäännösten sisällön, punaisten voittoa olisi jokseenkin varmasti seurannut RL 10: 1—2:n sisältämien säännösten poistaminen rikoslainsäädännöstä. Jo tässä mielessä uskontorikossäännökset perustuvat kansalaissodan lopputulokseen.

Uskontorikossäännöksiä on kuitenkin tarkasteltava eriytyneemmin ja hahmoteltava erilaisia kysymyksenasetteluja, joista voidaan kehitellä ideologisten ristiriitojen pääongelmat. Tällaisina kysymyksiä voidaan ajatella olevan uskontorikosten suojeluobjektin ongelma, käsitys uskonnon merkityksestä yhteiskunnassa, uskonnonvapauden sisältö sekä uskonnollisen ja tieteellisen maailmankatsomuksen välisten vastakohtaisuuksien problematiikka. Tietysti merkityksensä on myös sillä, mitkä ovat uskonnon historialliset ja sosiaaliset lähteet ja jopa uskonnon määrittelyn problematiikalla.[3] Uskontorikossäännöksistä syntyneiden debattien ristiriitaisuuksien ymmärtämiseksi on välttämätöntä kokoavasti esittää konservatismin, liberalismin ja marxilaisuuden päälähtökohtia uskontokysymyksessä.

7.8. Kokoavia näkökohtia konservatiivien kannasta uskontorikoskysymyksessä [1]

On jossakin määrin ehdonvaltaista, mitä konservatismilla tarkoitetaan ja mitkä ovat sen uskontorikosdebatissa ilmenneet eksplikaatiot. Lisäksi on huomattava uskonnollisen käsitysjärjestelmän tietty itsenäisyys poliittisista käsityksistä. Toisin sanoen poliittisesti hyvinkin vapaamieliseen käsitysjärjestelmään saattaa liittyä sangen vanhoillinen käsitys uskonnosta ja sen yhteiskunnallisista puolista (esimerkiksi Alkion käsitykset) ja kääntäen. Joitakin rajanvetoja voidaan kuitenkin löytää uskonnollisen konservatismin ja vapaamielisen suhtautumistavan välillä 1910-luvulla.

---

[3] Eräs suosittu tapa »kumota» marxilaisuutta on ollut määritellä se uskonnoksi. Tällaisen arvostelun pohjalla on yleensä ollut positivistinen käsitys tiedon ja uskon vastakkainasettelusta, jolloin tieto on rajoitettu havaittaviin kokemustosiasioihin ja niistä tehtyihin yleistyksiin. Yllättävän karkea tämänsuuntainen yritys on *von Wright*, Logiikka, filosofia ja kieli s. 12 s.

[1] Yleisemmin suomalaisesta konservatismista ks. *Rantala*, Konservatismi ja sen kannattajat s. 7 ss. ja sen suhteesta uskontoon m.t. s. 74 ss.

Kenties selvin erottava kriteeri vanhoillisen ja vapaamielisen asenteen välillä oli *jumalanpilkan rangaistavuus erityisenä rikoksena.* Konservatiivit olivat jumalanpilkkarikoksen erillisyyden kannalla, kun taas vapaamieliset olivat suostuvaisia siihen, että olisi muodostettu yhtenäinen säännös, jonka mukaan rangaistavaa olisi ollut uskontokunnan opin pilkkaaminen ja joka olisi sisältänyt eräänä implisiittisenä osanaan jumalanpilkan kriminalisoinnin.[2] Vanhoillisten mielestä jumalan nimen oli oltava laissa selvästi näkyvissä. Lisäksi he vaativat ankarampaa rangaistustasoa kuin muut.[3]

Toinen erottelukykyinen peruste oli *operointi kansan oikeustajunnalla* tai *yleisellä oikeustajunnalla.* Konservatiivit tukivat käsityksiään sillä, että jumalanpilkan rangaistavuuden poistaminen olisi yleisen oikeuskäsityksen vastaista.[4] Sen sijaan muut ovat olleet niin vuosina 1914—1917 kuin myöhemminkin sillä kannalla, että lainsäädännön sisällön ei ole syytä pikkupiirteissään noudattaa sangen yleisiä ennakkoluuloja ja että yleiseen oikeustajuntaan voidaan ja on syytäkin pyrkiä lainsäädännöllä vaikuttamaan. Konservatiivien omaksuma kanta oikeussäännösten sisällön ja yleisen oikeustajunnan mekaanisesta yhteneväisyydestä juontaa juurensa 1800-luvun saksalaiseen uushegeliläiseen historianfilosofiaan ja erityisesti historiallisen oikeuskoulun »Volksgeist»-oppeihin.[5] Vuosina 1910—1917 ei jumalanpilkan rangaistavuutta koskeneita oikeustajuntatutkimuksia ollut tehty. Ne muutamat tutkijat, joilla olisi ollut siihen

---

[2] Tällainen ratkaisu oli päätös toisessa käsittelyssä 1914 vp:llä. Suurin piirtein samalta pohjalta lähtivät HE:t vuosina 1965, 1966 ja 1970, kun ehdotettiin uskonrauhan rikkomista koskevan säännöksen muodostamista.

[3] Ks. esim. *E. S. Yrjö-Koskisen* ja *Paavo Virkkusen* puheenvuorot 1914 vp:llä, edusk. pöytäk. 1914 vp. 7. 4. ja 22. 4. 1914. Sama toistui vuosien 1965—1970 debatissa. Ks. esim. Westerholmin (SKL) puhe, edusk. pöytäk. 29. 5. 1970 ja Poutiaisen (SMP), Vennamon (SMP), Suokkaan (SMP), Kaupin (Kok), Niinikosken (Kesk), Volotisen (SMP), Häkämiehen (Kok) ja Poutasen (Kesk) puheita, edusk. pöytäk. 13. 11. 1970. Erityisesti mainittuja kansanedustajia vuonna 1970 kiihdytti perusteeton uskomus jumalanpilkan rangaistavuuden kumoutumisesta, jos HE olisi hyväksytty. Vuoden 1914 debatissa asiasta myös vanhoillisissa piireissä oltiin paremmin selvillä.

[4] Ks. esim. *E. S. Yrjö-Koskisen* puhe, edusk. pöytäk. 7. 4. 1914, *F. O. Liliuksen* ja *Paavo Virkkusen* puheet, edusk. pöytäk. 22. 4. 1914 ja *Allan Serlachiuksen* puhe, edusk. pöytäk. 28. 4. 1914. Vrt. *Salmiala* DL 1966 s. 555 ss. Samanlaista perustelua oikeiston piirissä käytettiin aivan yleisesti vuosina 1965—1970.

[5] Ks. edellä jakso 2.2.3 ja esim. *Coing,* Grundzüge der Rechtsphilosophie s. 41 ss.

edellytyksiä, lähinnä ehkä Westermarck, Lagerborg, Gylling tai Gunnar Landtman, tuskin olisivat olleet sellaisen selvittämiseen edes halukkaita.

Monet konservatiivisetkin poliitikot, teologit ja juristit olivat samalla kannalla kuin vasemmisto jumalanpilkkakysymyksessä, kun asiaa tarkasteltiin, kuten he sanoivat, pelkästään teologian ja uskonnon näkökulmasta. Jumala ja uskonto maailmankatsomuksena eivät kaivanneet rikoslainsäädännöllistä suojaa pilkallista suhtautumista vastaan, mutta yhteiskuntajärjestyksen ja -rauhan säilyminen edellytti jumalanpilkan rangaistavuuden säilyttämistä.[6] Toisin sanoen uskontoa pidettiin maailmankatsomuksena, jolla tosin oli omalla sisäisellä voimallaan huomattava vaikutus ihmisten ajatteluun, mutta nimenomaan tunnustettiin uskonnon kapitalistista yhteiskuntajärjestelmää ideologisesti tukeva ja apologisoiva merkitys.[7] Tässä kohden tunnustettiin oikeaksi marxilainen teesi uskonnon sosiaalisesta merkityksestä. 1910-luvun konservatiiveja huolestutti uskontorikosdebatissa viime kädessä kapitalistisen yhteiskuntajärjestelmän säilyminen työväenliikkeen emansipatorisen kehityksen edessä.

Muutamat pappissäädyn ja talonpoikaissäädyn edustajat olivat vuoden 1889 rikoslakia säädettäessä sillä kannalla, että jumalanpilkkasäännöksen suojeluobjektina on kristinuskon tuntema jumala. 1910-luvulle tultaessa tämä käsitys oli Suomestakin käytännöllisesti katsoen kokonaan kadonnut. Vuoden 1889 rikoslain 10 luvun perustana ollut käsitys, että uskontorikoksia koskevilla säännöksillä pyritään suojelemaan ihmisten uskonnollisia tunteita, hallitsi niin konservatiivien kuin vapaamielistenkin katsomuksia uskontorikosten suojelukohteesta. Tosin rikosoikeudellinen tieteisoppi oli tässä kysymyksessä muuttunut varsin ristiriitaiseksi. Uskontorikosten suojeluobjekteiksi esitettiin milloin uskonnollisia tunteita,[8] milloin uskonnonvapautta, uskonrauhaa yhteiskunnassa jne. Kuten Ailio on

---

[6] Ks. mm. *Virkkusen* ja *Liliuksen* puhe, edusk. pöytäk. 22. 4. 1914, *E. S. Yrjö-Koskisen* puhe, edusk. pöytäk. 7. 4. 1914. Vrt. *Salmiala* DL 1966 s. 67.

[7] Asia on selkeästi ilmaistu myös *lainvalmistelukunnan julkaisussa* 1965/4 s. 3: ».... Uskontorikoksia koskevien rangaistussäännösten perustana voidaan katsoa olevan myös sen ajatuksen, että *uskonnollisuus sinänsä on yhteiskuntajärjestyksen kulmakivi* ja että kysymyksessä olevien rangaistussäännösten *perimmäisenä tarkoituksena* on niiden tekojen kriminalisointi, jotka jäytävät yleisen uskonnollisuuden perusteita.

[8] Ks. esim. *Binding,* Die Normen und ihre übertretung I s. 347 s., *Forsman,* De särskilda brotten II s. 122 (uskonnollisten tunteiden suojelu ja uskonnonvapauden suojelu yhdistettynä), *Serlachius,* Suomen rikosoikeuden oppikirja II. 1. s. 157.

todennut, käsitykset eivät ole sovittamattomasti ristiriitaisia, vaan niistä voidaan muodostaa uskontorikosten suojelukohteeksi sopiva yhdistelmä.[9]

Vaikka konservatiivit varsin voimakkaasti viime vuosisadan loppupuolella ja vielä 1900-luvun ensimmäisinä vuosina vastustivatkin uskonnonvapauslainsäädännön pitkälle menevää toteuttamista, tapahtumien kehitys kuitenkin pakotti uskonnonvapauskysymyksessä uudelleenarviointeihin. Uskonnonvapauden ytimiksi tulivat oikeus kuulua haluamaansa uskonnolliseen yhdyskuntaan, oikeus harjoittaa uskontoa ja uskonnollinen yhdistymisvapaus.[10] Vähintään tämän laajuisen uskonnonvapauden vaatimusten takana olivat vuoden 1910 tienoilla jo käytännöllisesti katsoen kaikki kansalaispiirit Suomessa. Uskonnonvapauskysymyksessä tapahtui konservatiivien ja liberaalien selvästi havaittava lähentyminen, jos kohta vielä vuoden 1922 uskonnonvapauslakia säädettäessä kuultiin »liian pitkälle menevästä» uudistuksesta varoittavia ääniä.[11]

Aikaisemmasta esityksestä on jo käynyt ilmi ne yhteiskunnalliset piirit, joissa uskontopoliittinen konservatiivisuus näkyi kaikkein selvimmin. Varsin karkealla yleistystasolla voidaan sanoa, että pitkälle meneviä uskontokysymyksen ratkaisumalleja vastustettiin voimakkaimmin kirkon,[12] vanhasuomalaisten, korkean virkamiehistön ja osittain myös ruotsalaisen kansanpuolueen ja nuorsuomalaisten piirissä, mutta laajalti myös »kansan syvissä riveissä» erilaisten herännäislahkolaisten keskuudessa.

7.9. Yhteenvetoa liberaalien kannasta uskontorikosdebatissa

Erinäisissä muissa rikosoikeutta koskeneissa lainsäädäntöprosesseissa vapaamielisillä oli pyrkimystä sovitella vasemmiston ja oikeiston usein

---

9 *Lainvalmistelukunnan julkaisu* 1965/4 s. 3 (julkaisu on Ailion laatima).

10 *Erich,* Suomen valtio-oikeus I s. 230, *Brotherus,* Valtio ja kirkko s. 239 ss. Suurin piirtein samoin *Chydenius,* Religionsfrihet s. 8 s.

11 *Brotherus,* Valtio ja kirkko s. 243.

12 Kirkon aloitteellisuutta vuosien 1908—1910 tienoilla osoittaa 6. yleisen kirkolliskokouksen (1908) vaatimus siitä, että »rikoslain rangaistusmääräykset Jumalan pilkkaamisesta, epäsiveellisen kirjallisuuden levittämisestä ym. pantaisiin täytäntöön, ks. sen. oikeust.k:n KD 10. 2. 1909 13/242 1909. Kirkolliskokouksen kirjelmä odotti usean vuoden ajan senaatin oikeust.k:ssa toimenpiteitä, ks. sen. oikeust.k. työluettelot 1912—1916. Vuoden 1916 jälkipuoliskon työluettelosta asia vasta poistettiin ja siis lopullisesti luovuttiin STO:n erityistoimenpiteistä.

varsin ristiriitaisia katsomuksia. Näin oli asian laita esimerkiksi lievennettäessä lapsenmurhaa ja sikiönlähdettämistä koskeneita säännöksiä. Samanlaista sovittelijan roolin hakua oli havaittavissa myös uskontorikosdebatin alkuvaiheissa. Se ilmeni toisaalta vasemmiston poliitikkoihin kohdistuneiden oikeudenkäyntien ja rangaistustuomioiden sekä niiden pohjana olevien säännösten arvosteluna, mutta toisaalta liberaalien mielestä liian pitkälle menneiden uskontolainsäädännön uudistamisvaatimusten vastustuksena. Tosin tuskin voidaan puhua yhtenäisestä liberaalisesta katsomuksesta, sillä uskontolainsäädännön erilaisissa yksityiskohdissa käsitykset reformistisenkin porvariston keskuudessa olivat monesti varsin erilaisia.

Selkeimmin sovittelutaktiikka tuli esille vuoden 1914 valtiopäivillä tapahtuneessa keskustelussa. Aluksi he kykenivät lakivaliokunnan mietintöön saamaan kompromissin, jonka sisältönä olisi ollut RL 10: 1—2:n yhdistäminen säännökseksi jumalanpilkasta ja uskontokuntien oppien ja kirkollisten tapojen pilkkaamisesta. Kanta muistutti suuresti sitä ajattelutapaa, joka oli hallituksen esityksien perustana käsiteltäessä uskontorikoksia vuosina 1965—1970. Kun heidän kantansa käsittelyn myöhemmissä vaiheissa vuoden 1914 valtiopäivillä jäi RL 10: 1—2:n kumoamisen jalkoihin, vapaamieliset liittoutuivat vanhoillisten kanssa koko uudistuksen estämiseksi.

Vapaamieliset joutuivat ottamaan uudelleen kantaa kysymykseen RL 10: 1—2:n kumoamisesta vuoden 1917 I ja II valtiopäivillä. Voidaan sanoa, että eduskunnassa kesällä 1917 tapahtunutta RL 10: 1—2:n kumoamista ei äänestetty lepäämään yli vaalien juuri vapaamielisten porvariedustajien äänestyskäyttäytymisen johdosta. Ehdotuksen sisältöhän oli vasemmiston ja muutamien porvarillisten ryhmien radikaalien liberaalien muodostaman kannan tulos. Oikeiston esiinmarssi syksyllä 1917 ja etenkin marraskuun suurlakon jälkeiset poliittiset tapahtumat saivat vapaamieliset vielä kerran muuttamaan kantaansa uskontorikoskysymyksessä. Vuoden 1917 II valtiopäivillä RL 10: 1—2:n kumoaminen jäi vahvistamatta siksi, että vasemmiston ohella vain muutamat porvarillisten ryhmien edustajat äänestivät vahvistamisen puolesta.

Uskontorikoskysymyksessä vapaamieliset osoittivat 1910-luvulla siis melkoista horjuntaa. Kantaa RL 10: 1—2:n kumoamisen, uudistamisen ja alkuperäisen sanamuodon säilyttämisen välillä muutettiin poliittisen suhdanteen mukaisesti.

Muissa uskontoon liittyvissä kysymyksissä on liberaalisten asenteiden sisällöstä vaikeampi antaa pääpiirteittäistäkään kuvaa kuin RL 10: 1—2:n kumoamiseen suhtautumisesta. Kuitenkin on syytä todeta, että varsin pitkälle menevillä uskonnonvapauslainsäädännön sisältöön kohdistuvilla vaatimuksilla oli myös porvarillisissa eduskuntaryhmissä jonkin verran kannatusta. Vaatimukset valtion ja kirkon erosta, pakollisesta siviiliavioliitosta ja tunnustuksellisen uskonnonopetuksen poistamisesta kouluista eivät olleet kokonaan vasemmiston yksinoikeutena. Huomattavin ero liberaalisen ja konservatiivisen uskonnonvapauskäsityksen välillä voidaan sanoa olevan siinä, että liberaalit korostivat selvästi enemmän yksilöiden oikeutta olla uskontokuntien ulkopuolella ja edellyttivät uskonnottoman vakaumuksen omaavien asettamista tasa-arvoiseen asemaan uskontokuntien jäsenten kanssa. Voidaan sanoa, että Suomessa vuonna 1922 säädetty uskonnonvapauslaki perustuu konservatiivien ja liberaalien väliselle kompromissille.

Liberaalien uskonnonvapauskäsityksen pohjana oli ns. negatiivinen käsitys vapaudesta. Uskonnonvapaus oli ennen kaikkea sitä, että jokainen sai kenenkään siihen etukäteen puuttumatta harjoittaa uskontoa, kuulua uskonnolliseen yhdyskuntaan tai olla sellaiseen kuulumatta ja perustaa uskonnollisia yhdyskuntia organisoimaan uskonnollista toimintaa. On korostettava vapautta etukäteen puuttumattomuudesta, sillä jälkikäteen puuttuminen kyllä hyväksyttiin, jos lakeja tai hyviä tapoja oli loukattu. Uskonnonvapaus oli siis perusteiltaan uskovaisten puuttumattomuuden vapautta, ei vapautumista uskonnollisesta maailmankatsomuksesta ja sen yhteiskunnallisen aseman tukemisesta. Se oli luonteeltaan muodollista, ei uskonnollisten ja yhteiskunnallisten katsomusten sisällöstä ja sosiaalisesta merkityksestä lähtevää.[1] Uskontoa ei nähty ihmistä henkisesti kahlitsevana maailmankatsomuksena niinkuin

[1] Ks. HM 8—9 § ja UskVapL 1 §. Uskonnonvapaudesta kansalaisten perusoikeutena ks. mm. *Kastari,* Kansalaisvapauksien perustuslainturva s. 162 ss. ja LM 1963 s. 287 ss. Valtiosääntöoikeudellisessa tutkimuksessa on verrattain vähän kiinnitetty huomiota siihen, että uskonnonvapautta voidaan kaventaa myös repressiivisin keinoin, ts. operoimalla lain tai hyvän tavan vastaisuudella. On tosin selvää, että HM 8—9 §:ään ja UskVapL 1 §:ään sisältyviä uskonnonvapauden rajoituksia ei ole yksinkertaista käyttää eikä niiden selvittäminen ole ollut poliittisesti tai oikeudellisesti tarpeellistakaan. Vrt. *Murtorinne,* Taistelu uskonnonvapaudesta, esipuhe.

marxilaisessa traditiossa on ongelmaa lähestytty. Siitä kuitenkin edempänä.

Liberaalisen yhteiskuntafilosofian kivijalkana uskontokysymyksessä on pluralistinen käsitys tiedolle (tiede), yhteiskunnallisille arvostuksille (poliittiset ideologiat) ja uskolle (uskonto) perustuvien maailmankatsomusten toisistaan johdettavuuden kieltämisestä. Tieto, tavoite ja usko operoivat ikäänkuin inhimillisen tietoisuuden eri lohkoilla. Näin saavutetaan vapaamielinen oikeutusperuste niin uskonnollisen kuin uskonnonvastaistenkin vakaumusten olemassaololle ja niiden rauhanomaiselle rinnakkainololle. Tämä näkökohta erottaa liberaalisen ajattelun konservatismista, joka pitää uskonnollista maailmankatsomusta yhteiskunnallisena välttämättömyytenä ja maallistumista rappeutumisena, sekä marxilaisuudesta, joka korostaa uskonnon ja tieteelliselle pohjalle perustuvan maailmankatsomuksen vastakohtaisuutta ja uskontoa vastaan käytävän ideologisen taistelun välttämättömyyttä. Liberalistinen näkemys uskontorikosten suojeluobjektista, uskonnonvapaudesta ja muista uskonnon yhteiskunnallisista ulottuvuuksista on huomattavilta osiltaan mainitun filosofisen katsomustavan johdannaisia.

7.10. Työväenpuolueen perusteluja RL 10: 1—2:n kumoamiselle

Edellä on tehty muutamia keskeisiä huomioita konservatiivisen ja liberaalisen uskontokäsityksen jumalanpilkkadebatissa syntyneistä eksplikaatioista ja yritetty kytkeä niitä ajattelujärjestelmien yleisempiin katsomuksiin. Sellaisten katsomusten kehityksestä on suomalaisessa historiankirjoituksessa tehty perusteellisia tutkimuksia. Suomen vanhan työväenpuolueen kannasta ja etenkin sen filosofisen perustan selvittämisestä ei voida sanoa samaa.[1] Kuitenkin sosialidemokraattien RL 10: 1—2:n vastaisen kannan ymmärtämiseksi on erittäin tarpeellista osoittaa sille muitakin perusteita kuin puolueen johtomiehiä vastaan nostetut jumalanpilkkaoikeudenkäynnit. Tässä yhteydessä on tarkoitus

[1] Juvaa voidaan arvostella historiallisen materialismin sivuuttamisesta vaikenemalla, Murtorinnettä sen sijaan ei. Ks. *Murtorinne,* Taistelu uskonnonvapaudesta s. 31 ss. ja s. 54 ss. Murtorinteen esitys perustuu, ei marxilaisuuden oppi-isien esitysten selvittämiseen, vaan vasemmistolaisen lehdistön kirjoitteluun vuosisadan alussa ja Väinö Jokisen, venäläisen sosialistin A. A. Issaieffin, Karl Marxin vävyn Paul Lafarguen, August Bebelin, Yrjö Sirolan ym. kirjoituksiin.

kehitellä muutamia Koskelaisen väitöskirjassaan esittämiä ajatuskulkuja.[2]

Aikaisemmin on jo tullut esille, että työväenpuolue omaksui johdonmukaisen marxilaisen käsityksen uskonnosta varsin pian sen perustamisen jälkeen hiukan ennen Forssan puoluekokousta vuonna 1903. Marxilaisuutensa puolue omaksui lähinnä Karl Kautskyn opeista sellaisina kuin ne ilmenivät ennen kaikkea Kautskyn Erfurtin ohjelman kommentaariteoksessa.[3] Kun marxilaisuuden kanta uskontoon oikeastaan edellyttäisi erikoistutkimusta, on tässä tyydyttävä sellaisten seikkojen selvittämiseen, joilla oli välitöntä merkitystä vanhan työväenpuolueen uskontorikoksia koskeneiden käsitysten muotoutumiselle.

Uskonnon syntyyn ja sen sosiaalisiin juuriin Marx otti voimakkaan kannan jo vuonna 1843. Uskonnon kritiikin perustana on se, että uskonto on ihmisyhteiskunnan kehityksen tuote. Ihminen tekee uskonnon, eikä uskonnon luoma olento ihmistä. Uskonto on ylösalaisin kääntynyt maailmankatsomus (verkehrtes Weltbewusstsein). Se on yleinen maailmankäsitys, joka asettaa ihmisille selityksen maailman kehityksestä ja luo ja justifioi moraalikäsityksiä. Se on ihmisen olemuksen mielikuvituksellinen toteutuma, jossa ihmisen olemuksella ei ole todellista todellisuutta (wahre Wirklichkeit). Taistelu uskontoa vastaan on välillisesti taistelua jokaista maailmaa vastaan, jonka henkistä aromia uskonto on. Uskonto on todellisen kurjuuden ilmaus ja protestointia sitä vastaan. Se antaa lohtua sorretuille olennoille, mielihyvää sydämettömässä maailmassa. Se on »oopiumia kansalle».[4] Uskonto merkitsee ihmisille illusorista onnea todellisen onnen kustannuksella. Tehtävänä on sellaisten muutosten aikaansaaminen, jotka poistavat illuusioiden tarpeen. Todellinen uskonnonkritiikki on niiden olosuhteiden arvostelua, joiden pyhityksenä uskonto toimii.[5]

Uskonnollisuus on siis Marxin mukaan tietoisuusmuoto, joka helpot-

---

[2] *Koskelainen,* Maallistuva suomalainen suurkaupunki s. 37 ss. Koskelainen tarkastelee ko. yhteydessä Marxin, Engelsin ja Leninin esittämien uskontoa koskevien ajatusten juurtumista suomalaisten vasemmistopuolueiden ohjelmiin.

[3] *Kautsky,* Erfurtin ohjelma (alunperin 1892) ilmestyi suomeksi 1899 ja 1907. Toisen internationaalin hajotessa Kautsky joutui rumputuleen »vasemmalta», ks. esim. *Lenin,* Proletaarinen vallankumous ja luopio Kautsky, Valitut teokset 4 s. 19 ss.

[4] *Marx,* Zur Kritik der hegelschen Rechtsphilosophie, MEW 1. Bd. s. 378.

[5] Ibid. s. 379. Samassa yhteydessä Marx kiinnitti huomiota uskonnon ja yhteiskunnallisen vieraantumisen keskinäiseen yhteyteen: »Die Religion ist nur

taa kärsiviä ihmisiä sopeutumaan yhteiskunnallisiin olosuhteisiin. Koskelainen on havainnut tässä suhteessa mielenkiintoista samankaltaisuutta Marxin ja Nietzschen ajattelun välillä.[6] Tähän näkökohtaan perustuu oletus uskonnollisuuden merkityksellisyydestä rikollisuuden vastustamisessa.[7]

Historiallinen materialismi lähtee siitä, että ihmisten aineelliset elinehdot määräävät viime kädessä inhimillisen ajattelun yleiset piirteet. Tieto-opillisesti uskonnot ovat olleet kaikissa muodoissaan idealistisia maailmankatsomuksia, toisin sanoen uskonto selittää tajunnan ensisijaiseksi kategoriaksi. Uskonnon kritiikki on eräs osa idealistisen ja materialistisen maailmanselityksen välistä kamppailua ylivallasta inhimillisessä tajunnassa.[8] Uskonto on ideologia, joka on kauimpana aineellisesta elämästä ja näyttää olevan sille vierainta. Se on saanut alkunsa varsin alkukantaisena aikana ihmisten primitiivisistä ja tiedottomista ihmisyhteisöä ja luontoa koskevista mielteistä ja kehittyi siten, että kaikkia suuria uskonnollisia murroksia on vastannut niiden perustana olevat murrokset yhteiskunnan tuotantotavassa.[9] Jumala on objektivoitunut subjekti vailla materiaalista olemassaoloa, ruumiista irroitettu henki, jonka kristityt ovat luoneet korkeimmaksi olennoksi.[10] Jumala on siis olemassa vain ihmisten ajattelussa. Yhteiskunnalliset olosuhteet joko edistävät tai ehkäisevät tällaisen yleisen mielikuvan hallitsevaa asemaa.

---

die illusorische Sonne, die sich um den Menschen bewegt, solange er sich nicht um sich selbst bewegt».

6 *Koskelainen* m.t. s. 38 s.

7 Ks. sen sosiologista taustaa *Allardt—Littunen,* Sosiologia (1964) s. 218 ss. Yhteiskunnan tasolla uskonnollisuuden merkitys rikollisuudesta pidättelevänä tekijänä on vähäisempi kuin yleisesti uskotaan, ks. esim. *Sutherland-Cressey,* Principles of Criminology s. 201 ja *Wolfgang—Savitz—Johnston,* The Sociology of Crime and Delinquency s. 499 s.

8 Ks. *Engels,* Ludwig Feuerbach ja klassillisen saksalaisen filosofian loppu, *Marx-Engels,* Valitut teokset II s. 330 ss., s. 338 ss., s. 355 s.

9 *Engels* m.t. s. 355 s.

10 *Lenin,* Filosofian vihkot, Teokset 38. osa s. 60 s. Samanlaiset teemat hallitsevat uskonnon tieto-opillisten juurien käsittelyä Leninin filosofisessa pääteoksessa Materialismi ja empiriokritisismi, ks. mm. s. 292 s, s. 297 ss. ja erityisesti s. 440 ss. Ks. myös *Lenin als Philosoph* s. 85 ss.

Ks. myös Marx, Pääoma I s. 557: »Samoin kuin *ihmistä uskonnossa hallitsee hänen oman päänsä tuote,* samoin myös kapitalistisessa tuotannossa häntä hallitsee hänen oman kätensä tuote».

Jo varsin varhain marxilaisessa traditiossa muotoutui valtion ja uskonnon välisen suhteen perusteita koskevien vaatimusten ydin: valtion tuli toimia siten, että siihen nähden uskonto olisi ihmisten yksityisasia.[11] Vaatimuksen pääsisältönä on ollut valtion ja kirkon täydellinen erottaminen ja uskonnonopetuksen lakkauttaminen kaikissa yhteiskunnallisesti järjestetyissä oppilaitoksissa ja mm. papiston koulutuksen siirtäminen kirkon itsensä huolehdittavaksi. Sen sijaan työväenpuolueeseen nähden uskonto ei ole yksityisasia, vaan se käy jatkuvasti aatteellista taistelua uskontoa ja sen ilmentymiä vastaan.[12] Erityisesti Lenin korosti kuitenkin uskonnonvastaisen propagandatyön suuria vaikeuksia ja taitamattoman uskonnonvastaisen sodan vahingollisuutta itse asialle. Hän ei nähnyt periaatteellista estettä esimerkiksi papin toiminnalle puolueessaan, mikäli tämä hyväksyi sen ohjelman ja menettelytavat.[13]

Jo Marxin varhaisteoksissa, kuten Hegelin oikeusfilosofian arvostelussa, esiintyi teemoja, joista voi päätellä hänen ymmärtäneen uskonnonvapauden perustaltaan ajatuksenvapaudeksi. Sen ydinsisältönä on vapaus uskonnosta, joka voi tulla hallitsevaksi vasta yhteiskunnan aineellisessa perustassa tapahtuneen murroksen jälkeen. Pääoman eräässä kohdassa kehitellään samaa ajatusta puhuttaessa todellisen maailman uskonnollisten heijastuskuvien katoamisesta ihmisten käytännöllisten olojen järjellistymisen myötä.[14] Uskonto on osa yhteiskunnan ylärakenteen ideologisia muotoja, jotka nopeammin tai hitaammin muotoutuvat uudelleen taloudellisen perustan muuttuessa.[15]

---

11 *Marx*, Kansalaissota Ranskassa, *Marx—Engels*, Valitut teokset I s. 419. Samoin *Lenin*, Sosialismi ja uskonto, Valitut teokset 2. osa s. 122.

12 *Lenin*, Työväenpuolueen suhteesta uskontoon, Valitut teokset 2. osa s. 142 ss.

13 Ibid. s. 147. Samalla tavalla kirjoitti myös *Väinö Jokinen*, Uskonto yksityisasiaksi s. 12 s. ja s. 38 ss.

14 *Marx*, Pääoma I s. 85: »Todellisen maailman uskonnollinen heijastuskuva voi kadota yleensä vasta silloin, kun ihmisten jokapäiväisen elämän käytännölliset suhteet alkavat esiintyä ihmisten ilmeisinä ja järjellisinä yhteyksinä toisiin ihmisiin ja luontoon. Yhteiskunnallisen elämänkulun, ts. aineellisen tuotantoprosessin muoto heittää päältään salaperäisen sumuhuntunsa vasta silloin, kun se joutuu vapaasti yhteiskunnallistuneiden ihmisten tuotteena heidän tietoisen suunnitelmanmukaisen valvontansa alaiseksi. Siihen vaaditaan kuitenkin aineellinen yhteiskunnan perusta eli joukko aineellisia olemassaolon ehtoja, jotka taas itse puolestaan ovat pitkän ja tuskallisen kehityshistorian luonnollisia tuotteita.»

15 *Marx*, Kansantaloustieteen arvostelua s. 17.

RL 10: 1—2:n kumoamisen vaatiminen on suora johdannainen marxilaisen uskontokäsityksen ydinajatuksista. Valtio voi saattaa uskonnon ihmisten yksityisasiaksi vain siten, ettei se toimenpiteillään tue uskonnollisen maailmankatsomuksen erikoisasemaa, poistaa kirkkojen erikoisoikeudet ja mahdollisuudet käyttää valtiota uskonnollisten tarkoitusperien hyväksi. Kirkon ja muiden uskonnollisten yhdyskuntien muodostamisen ja uskonnonharjoituksen on oltava vapaata samalla tavalla kuin ihmisillä on yleensä oikeus kokoontua ja muodostaa yhdistyksiä erilaisia asioita varten. Tältä periaatteelliselta kannalta on ymmärrettävä kirkkojen ja uskonnon aseman perusteet nykyajan sosialistisissa maissa. Niiden käsittely ei kuitenkaan kuulu tähän.

7.11. Hiukan uskontorikossäännösten myöhemmistä vaiheista

Uskontorikoksia koskeneiden säännösten uudistamista koskenut kysymys ei tullut vakavasti pohdinnan alaiseksi ennen Salama-oikeudenkäyntiä. Tähän oli montakin syytä. Ensinnäkin poliittiset voimasuhteet olivat aina vuoteen 1945 asti vasemmistolle liian epäedulliset, jotta eduskunnassa olisi syntynyt uskontorikossäännösten uudistamiseen riittävää kannatusta. Tärkeä syy oli kansalaissodan jälkeen tapahtunut työväenliikkeen hajoaminen. Eräs syy oli vihdoin vuonna 1922 toteutunut uskonnonvapauslaki.

1920- ja 1930-luvun vaihteessa tehtiin kylläkin muutamia aloitteita RL 10: 1—2:n kumoamisesta, mutta niitä ei päivänpoliittisista syistä eduskunnassa käsitelty eikä niiden hyväksymiseen ollut mitään poliittisia edellytyksiäkään. Vuoden 1929 valtiopäivillä teki Tabell (tpp) lakialoitteen, jossa esitettiin RL 10: 1—2:n kumoamista, koska säännöksiä oli oikeusjutuissa käytetty vasemmistoa vastaan poliittisina välikappaleina. Lähtökohtana oli myös se, että mainitut säännökset ovat HM 8 ja 9 §:n kanssa ristiriidassa, sillä ne eivät suojaa uskonnotonta vakaumusta samalla tavalla kuin uskonnollista.[1] Tabellin puoluetoverit Talvio ym. tekivät vuoden 1930 valtiopäiville samanlaisen aloitteen sekä sisällöltään että perusteluiltaan,[2] mutta sitäkään ei lakivaliokunta ehtinyt ottaa käsiteltäväkseen. Kun kommunistien organisaatiot vuonna 1930 ajettiin kokonaan maan alle, ei edes aloitteita uskontorikoskysymyksessä synty-

1 Lakialoite 3/1929 I vp.
2 Lakialoite 5/1930 I vp.

nyt ennen vuotta 1941. Ns. kuutosryhmä teki ennen vankilaan joutumistaan lakialoitteen RL 10: 1—2:n kumoamisesta.[3] Lakialoite käsiteltiin, mutta lopputulos oli jo ennalta selvä. Lakivaliokunta ei ottanut uskontorikossäännösten uudistamista vakavaan harkintaan, vaan katsoi, ettei ajankohta säännösten uudistamiselle ollut sovelias.[4] Että perustelu oli lähinnä tekosyy, käy selville aloitteen ensimmäisestä käsittelystä. Meltti ja Räisänen toistelivat niitä näkökohtia, jotka olivat määränneet vasemmiston kannan vuosina 1914—1917, mutta muut (mm. sosialidemokraatti Erich) olivat selvästi aloitetta vastaan.[5] Aloite ei siis saanut tukea kuutosryhmän ulkopuolelta. Suuri valiokunta oli täysin samalla kannalla kuin lakivaliokunta.[6] Toisessa käsittelyssä aloitteesta äänestettiin, mutta ääniä ei ole tuloksen selvyyden vuoksi pöytäkirjattu.[7] Kolmannessa käsittelyssä ei enää edes äänestetty.[8]

Tiettävästi sodan jälkeen RL 10: 1—2:ää käytettiin vasta Salama-oikeudenkäynnissä, joka siten tuli kuin »salama kirkkaalta taivaalta». Lainsäädäntöprosessi vuoden 1965 ensimmäisistä uskontorikosten uudistamiseen tähdänneistä ehdotuksista vuoden 1970 lopulla hyväksyttyyn RL 10 lukuun ja 41 luvun kumoamiseen oli vähintään yhtä monimutkainen ja ristiriitainen kuin 1910-luvun uskontorikoksia koskenut debatti.[9] Sen selvittämiseen riittävän yksityiskohtaisesti ei siksi tässä yhteydessä

---

[3] Lakialoite 6/1941. Kuutosryhmään kuuluivat, kuten tunnettua, sosialidemokraattisen puolueen rauhanopposition jäsenet Mikko Ampuja, Väinö Meltti, Kaisu-Mirjami Rydberg, Yrjö Räisänen, Cay Sundström ja Karl H. Wiik.

[4] Lakivaliok. 5/1941.

[5] Edusk. pöytäk. 1941 vp. 18. 4. 1941. Rkp:n edustaja Wickman piti valitettavana *sellaisten ihmisten olemassaoloa,* jotka haluavat kumota uskonnollisia tunteita suojaavat säännökset ja Erich ei halunnut sotkea toisiinsa jumalanpilkkaa ja uskonnonvapautta. Hänen mielestään jumalanpilkka osoitti sopimatonta suhtautumista ihmisen vakaumukseen ja yleensä yhteiskunnallisen mukautumiskyvyn puutetta.

[6] Suuri valiok. 30/1941.

[7] Edusk. pöytäk. 1941 vp. 22. 4. 1941.

[8] Ibid. 25. 4. 1941.

[9] Ks. edellä s. 312 ss. ja *Backman* LM 1972 s. 597 ss. Tärkeimmät vuoden 1970 uudistuksen valmisteluasiakirjat ja eri poliittisten ryhmien kantaa valottavat dokumentit olivat:

— lainvalmistelukunnan julkaisu 1965/4 ja HE 119/1965,

— lakialoite 12/1965 (Haapanen ym., SKDL) RL 10: 1—2:n kumoamisesta,

— toivomusaloite 17/1965 (Gestrin ym. edustajia RKP:sta, SDP:sta ja LKP:sta) RL 10: 1—2:n sekä OK 8 luvun 2 §:n 5 kohdan uudistamisesta,

ole mahdollisuuksia. Se yleishuomio voidaan kuitenkin esittää, että keskustelu etenkin oikeiston keskuudessa oli vuosien 1914 ja 1917 valtiopäivillä selvästi maltillisempaa kuin viimeisten uudistusten yhteydessä. Samoin voidaan sanoa, että yhtä konservatiivista ehdotusta kuin vuonna 1970 toteutunut uudistus merkitsee, ei kukaan vuonna 1917 edes kehdannut esittää. Kriminaalipoliittisessa keskustelussa viime vuosina esitetty teesi asenteiden muuttumisesta suvaitsevammiksi ainakin uskontorikoskysymyksessä kokee melkoisen haaksirikon.

— HE 119/1965 johdosta syntynyt lähetekeskustelu, edusk. pöytäk. 19. 10. 1965,

— HE 39/1966,

— lakialoite 11/1966 (Gestrin ym., RKP, SDP) RL 10: 1—2:n muuttamisesta ja OK 8 luvun 2 § 5 kohdan kumoamisesta,

— lakialoite 12/1966 (Kock ym., SKDL) RL 10: 1—2:n kumoamisesta,

— lakialoite 13/1966 (Mäki ym., kokoomus) RL 10 luvun muuttamisesta ja 41 luvun kumoamisesta,

— lakivaliokunnan mietintö 12/1966,

— lakiehdotuksen 1. käsittely, edusk. pöytäk. 14. 2. 1967,

— suuren valiokunnan mietintö 20/1967,

— lakiehdotuksen 2. käsittely, edusk. pöytäk. 21. 3. ja 29. 3. 1967,

— lakiehdotuksen 3. käsittely, edusk. pöytäk. 7. 4. ja 11. 4. 1967 (lepäämään jättäminen),

— lakialoite 27/1970 (Mäki ym., kokoomus) RL 41 luvun kumoamisesta, 10 luvun muuttamisesta ja OK 8 luvun 2 § 5 kohdan kumoamisesta,

— lepäämässä olleen lakiehdotuksen lähetekeskustelu, edusk. pöytäk. 17. 4. 1970,

— lakivaliok. mietintö 4/1970,

— perustuslakivaliok. lausunto 1/1970,

— lakiehdotuksen käsittely, edusk. pöytäk. 29. 5. 1970,

— HE 51/1970,

— lakivaliok. mietintö 9/1970,

— lakiehdotuksen 1. käsittely, edusk. pöytäk. 13. 11. 1970,

— suuren valiok. mietintö 107/1970,

— lakiehdotuksen 2. käsittely, edusk. pöytäk. 27. 11. 1970,

— lakiehdotuksen 3. käsittely, ibid. 4. 12. 1970.

8. Lyhyt väliyhteenveto

Lopuksi on syytä hiukan pohtia niitä yhteisiä tekijöitä, joita moraalia, uskontoa ja niiden suhdetta rikoslakiin koskevissa debateissa ilmeni. Yleiseltä kriminaalipoliittiselta kannalta katsoen näyttää suhteellisen selvältä, että sosiologisen rikosoikeuskoulun eräät keskeiset periaatteet juurtuivat asiaan vihkiytyneiden ajatuksiin suunnilleen vuosien 1906—1909 välisenä aikana. Lisztiläisten ajatustottumuksia omaksuttiin lähes kaikissa poliittisissa voimaryhmittymissä, mutta vasemmiston ja porvarillisten kriminaalipoliitikkojen käsityksissä ne saivat puoluevastakohtien jyrkkyyttä vastanneet konkreettiset sisällöt. Erityisesti vasemmistoon levisi käsitys vuoden 1889 RL:n vanhentuneisuudesta.

Suurlakon jälkeiset vuodet olivat käsiteltyjen probleemien kannalta muutenkin hyvin mielenkiintoiset. Kieltolakivaatimukset kulminoituivat, siveellisyysrikoksista vaadittiin ankarampia rangaistuksia, samoin eräistä muista moraalisesti ladatuista rikoksista, prostituutiokysymyksessä virallista politiikkaa arvioitiin uudelleen, taistelu uskonnonvapaudesta kärjistyi jne. Erinäisistä käsittelyistä lainsäädäntöprosesseista voitiin päätellä, että poliittisen oikeiston asenteet sosialidemokraatteihin nähden jyrkkenivät. Perusteensa sillä epäilemättä oli murrosvuosien 1905—1906 tapahtumissa, erityisesti elokuun alun 1906 avoimeen välirikkoon johtaneella tapahtumaketjulla. Asenteita jyrkensi ilmeisesti myös vasemmiston yllättävä vaalimenestys.

Vuosien 1905—1906 harppaus kohti valtiollista demokratiaa muodosti taitekohdan myös rikoslainsäädännön kehitysedellytysten kannalta. Vaikka vaatimuksia sen kokonaisuudistuksesta esitettiinkin, on epäiltävissä, oliko sellaisen toteuttamiseen todellisia mahdollisuuksia. Poliittisten ristiriitojen kärjekkyyden takia eduskunnan päätökset olisivat olleet sangen yllätyksellisiä, toisaalta routavuosina ja toisella sortokaudella Venäjän hallitus osoitti problematiikkaan niin ilmeistä kiinnostusta, että monet käsittivät rikosoikeuden kokonaisuudistuksen riskialttiiksi.

Arvioitaessa suurlakon jälkeisten vuosien merkitystä ei rikosoikeudellisesti relevanttien henkisen struktuurin osien murrosten ohella ole syytä kiistää tiettyä historiallista jatkuvuutta. Esimerkiksi vaatimukset siveellisyysrikosten rangaistusten koventamisesta ja siirtymisestä niissä entistä selvemmin absoluuttisen seksuaalimoraalin kannalle olivat peräisin jo säätyvaltiopäivien ajoilta. Punaisena lankana kuitenkin on huomio, että kriminaalipoliittiset asetelmat sortokausien välillä muotoutui-

vat pääosin uudelleen. Yleisenä huomiona on sanottava niinikään, että vuosina 1894—1917 moraalia, uskontoa ja niiden suhdetta rikoslainsäädännön ongelmiin käsitellyt debatti yleispiirteiltään varsin hyvin vastasi poliittisia suhdanteita ja niiden käänteitä.

Vaikka Venäjän hallitus tunsi huomattavaa kiinnostusta Suomen rikoslainsäädäntöä kohtaan — sen ilmauksista tulee puhetta enemmän tutkimuksen jatkossa — etenkin poliittisesti relevanteissa ongelmissa, edellä käsitellyissä lainsäädäntöprosesseissa Venäjän hallituksen ja sen edustajien rooli oli varsin passiivinen. Syynä lienee ollut välittömän poliittisen intressin puuttuminen, todennäköisesti myös se, etteivät ratkaisut paljoakaan poikenneet siitä, mihin Venäjällä oli totuttu. Ei voida kiistää suomalaisten elinten ratkaisujen vähäistä merkitystä — debattia oli paljon enemmän kuin tuloksia — Pietarin kannalta. Nämä merkitykseltään vähäiset asiat suomalaiset saattoivat siis ratkaista ilman Venäjän hallituksen asioihin puuttumista. Poikkeuksena oikeastaan oli vain kieltolaki, sen vahvistaminen tuli mahdolliseksi vasta maaliskuun vallankumouksen jälkeen. Toisaalta sen viivyttämisessä suomalaiset kieltolain vastustajat toimivat hyvin aktiivisesti.

Nykyajan kannalta yllättävintä oli 1910-luvulla uskontorikoskysymyksissä osoitettu pitkälle mennyt uudistusmielisyys. Syynä siihen oli se, että uskontorikossäännökset olivat todella »law in action» käyttääksemme oikeussosiologiassa tavallista ilmaisua. Monet ajatustavoiltaan melko vanhoillisetkin poliitikot pitivät nostettuja syytteitä epäviisaina ja tahtoivat siksi olennaisesti lieventää uskontorikosäännöksiä. Toiselta puolen esimerkiksi abortin vapauttamista koskevia ehdotuksia yllättävänkin monet samoina aikoina tunteenomaisesti kauhistelivat.

Zusammenfassung

Strafrecht und Gesellschaft I

Eine theoretische Analyse über die strafrechtlichen Wissenschaftsanschauungen im 19. Jahrhundert und ihre Konkretisierung auf die Beziehungen zwischen Moral, Religion und Strafrecht in den Jahren 1894—1917 in Finnland

1. Einführung. Über den Gegenstand, die Aufgaben und Methodologie der Rechtswissenschaft

Die Einführung ist eine Darstellung über die methodologischen Diskussionen der finnischen Rechtswissenschaft in letzten Jahren und die hauptsächlichsten Auffassungen des Autors über die Methodologie der Rechtswissenschaften. Hier wird auch die Aufgabe dieser Abhandlung eingesetzt.

Im letzten Jahrzehnt sind die Grundprobleme, Natur, Aufgaben, Methodologie und systematische Stellung der Rechtswissenschaft in Finnland viel diskutiert worden. In diesen wissenschaftlichen Debatten haben die Rechtswissenschaftler oft ihre Unzufriedenheit mit der herrschenden Stellung der rechtspositivistischen Fragestellungen ausgedrückt. Die Ausgangspunkte der finnischen Kritik des Rechtspositivismus sind aber nicht einheitlich. Darum ist die Lage der finnischen Rechtswissenschaft in den letzten Jahren ganz interessant geworden. Die traditionelle rechtspositivistische Jurisprudenz und die analytische Rechtstheorie als ihre nahe geistige Verwandtschaft ist zwar herrschend. An ihrer Seite entwickeln sich die verschiedenen rechtstheoretischen Gegenströmungen. Erstens, es gibt Rechtswissenschaftler, die Einflüsse von der empiristischen Soziologie und Politologie nehmen und zum äussersten die Jurisprudenz zu einer empiristischen Sozialwissen-

schaft machen wollen. Zweitens, einige hervorragende Juristen haben sich Anschauungen der philosophischen Hermeneutik oder der s.g. »Verstehen»-Methode in ihrer Rechtstheorie und Forschungstätigkeit angeeignet. Und drittens, in den letzten vier oder fünf Jahren hat als Gegensatz zu allen anderen Anschauungen die marxistische Rechtstheorie besonders bei den jüngeren Rechtswissenschaftlern eine wachsende Rolle gespielt.

Nach meiner Meinung sind die allgemeinen Züge der gesellschaftlichen Entwicklung dialektisch determiniert. Die Rechtsentwicklung ist ein Teil des gesellschaftlichen Entwicklungsprozesses. Die Aufgabe der Wissenschaft im allgemeinen ist vor allem Gesetzmässigkeiten der Natur, Gesellschaft und des Denkens zu entdecken. Die Gesetzmässigkeiten sind objektive, notwendige, allgemeine und wesentliche Zusammenhänge zwischen Dingen, Erscheinungen und Prozessen. Die Gesetzmässigkeiten existieren objektiv, aber sie sind erkennbar und die Menschen können sie in ihrer Tätigkeit bewusst benutzen.

Die Aufgabe der Rechtswissenschaft ist, einen Teil des menschlichen Zusammenlebens allseitig zu erforschen. Ihr Forschungsgegenstand ist der Staat und das Recht in ihren Zusammenhängen mit allen anderen gesellschaftlichen Erscheinungen. Der Kern des rechtswissenschaftlichen Systems ist die allgemeine Theorie des Staates und des Rechts. Sie betrachtet die Rechtsordnung in ihrer Gesamtheit und die gemeinsamen Gesetzmässigkeiten aller Zweigwissenschaften von Staat und Recht als ihren Forschungsgegenstand. Die allgemeine Theorie des Staates und des Rechts und die rechtswissenschaftlichen Zweigdisziplinen sind in ihren Beziehungen relativ selbständig, aber sie bilden ein folgerichtiges und einheitliches System. Die Zweigdisziplinen der Rechtswissenschaft haben verschiedene Abstraktionsstufen. Im Strafrecht sind zum Beispiel die Schuldlehre und Voraussetzungen des strafrechtlichen Verantwortlichkeit, der Handlungsbegriff und die Rechtfertigung des Strafrechts eigentlich Explikationen der philosophischen Probleme. Auf der mehr konkreten Stufe betrachtet die Strafrechtswissenschaft die staatlichrechtlichen Grundsätze des gesamten Strafrechts, zum Beispiel das Gesetzlichkeitsprinzip und andere Fragen des allgemeinen Teils des Strafrechts. Und auf der dritten Konkretisierungsstufe betrachtet die Strafrechtswissenschaft eine bestimmte Norm oder spezifische Frage als relativ isoliert. Es ist fehlerhaft sowohl die Jurisprudenz auf die

Politik mechanisch zu reduzieren auch die Verbindungen zwischen Recht, Rechtswissenschaft und Politik abzubrechen.

Zuweilen werden die strafrechtlichen Anschauungssysteme in der rechtswissenschaftlichen Literatur nach einigen strafrechtlichen Grundfragen klassifiziert. Meistens ist das entscheidende Kriterium die Straftheorie gewesen. Ziemlich selten werden die strafrechtlichen Grundlagenprobleme mit den gesellschaftlichen Entwicklungsprozessen und Situationen, lebenswichtigen Interessen der Gesellschaftsklassen und allgemeinwissenschaftlichen Denksystemen verknüpft. Zum Beispiel die Begriffe »Vergeltung», »Gesetzlichkeit» und »Gesinnungsstrafrecht» haben einen verschiedenen Inhalt in den verschiedenen geschichtlichen, gesellschaftlichen und ideologischen Zusammenhängen gehabt. Die strafrechtliche Regelung ist auch eine Wiederspiegelung des Gesellschaftsstruktur in ihrer Gesamtheit. Ein strafrechtliches Denksystem ist ein folgerichtiges System der Auffassungen, Wertungen und Ziele, das sich auf die grundsätzliche Gestaltung der Kriminalität, des Verbrechens und der Strafe gründet, die Prinzipien der strafrechtlichen Regelung der menschlichen Tätigkeit als sein Gegenstand hat und mit den Lebensinteressen der Gesellschaftsklassen allgemeinwissenschaftlich und ideologisch verknüpft ist. Die strafrechtlichen Theorien entstehen unter ihren geschichtlichen, gesellschaftlichen und wissenschaftlichen Voraussetzungen. Im 18. und 19. Jahrhundert können wir die strafrechtlichen Denksysteme der Aufklärung, der klassischen Strafrechtslehre und der s.g. soziologischen Strafrechtsschule unterscheiden.

2. Über die Brüche des strafrechtlichen Denkens im 18. und 19. Jahrhundert

Unter mancherlei verschiedenen Entwicklungsfaktoren verstärkte sich das Strafrecht in Europa im späten Mittelalter, 16. und 17. Jahrhundert zum systematischen Terror. Es wäre falsch anzunehmen, dass dieser Prozess nicht auf Widerstand stiess. Aber erst in der Aufklärung der progressiven Bourgeoisie bekam der Widerstand einen systematischen Charakter. Eine wichtige Voraussetzung der Aufklärung war die Entstehung der säkularisierten Naturrechtstheorien. Die Aufklärungsbewegung war in ihrem Antifeudalismus doch ideologisch und philosophisch ganz uneinheitlich, welches besonders in der französischen Auf-

klärung zu bemerken ist. In der Aufklärung können wir die mässige Richtung mit dem Konstitutionalismus und der nichtmaterialistischen Philosophie (z.B. Montesquieu, Voltaire), die kleinbürgerlich-demokratische Richtung (z.B. Rousseau und die hervorragenden Materialisten Diderot, Helvetius, Holbach) und die plebejisch-demokratische Richtung mit dem utopischen Sozialismus (Mably, Morelly u.s.w.) unterscheiden. Die strafrechtlichen Unterschiede dieser Richtungen erschienen am klarsten in der Schätzung der Kriminalisierungen.

Die Straftheorien der Aufklärung waren utilitaristisch, meistens generalpräventiv. Die Aufklärung forderte mildere Strafgesetze, Abschaffung der qualifizierten Todesstrafen und Folter, Proportionalität zwischen Verbrechen und Strafen, Dekriminalisierung der Ketzerei, Hexerei und vieler anderer Delikte. Montesquieu in seinem Hauptwerk »Vom Geist der Gesetze» verlangte Willensfreiheit zur Voraussetzung der strafrechtlichen Verantwortlichkeit, Zueignung der gesetzlichen und tatstrafrechtlichen Prinzipien in den Strafgesetzen u.s.w. Der Ausgangspunkt der Aufklärer, auch Montesqueius, Beccarias und der anderen grossen Strafrechtler, war die Lehre vom Gesellschaftsvertrag.

Eine besondere Bedeutung in der Wandlung der Strafrechtsideologie von der Aufklärung zur klassischen Strafrechtslehre hatte die kantische Ethik, die gesetzliche Strafrechtstheorie P. J. A. Feuerbachs und die hegelsche Rechtsphilosophie. Die absolutische Straftheorie Kants als jus talionis war nichts Neues, vielmehr eine irrationale Abweichung von seinem grossartigen philosophischen System, aber er gab mehrere theoretische Möglichkeiten die naturrechtlichen Lehren der Aufklärungsphilosophie zu übertreffen. Im Anfang des 19. Jahrhundert war der bedeutendste Entwickler der rechtspositivistischen Strafrechtswissenschaft P. J. A. Feuerbach, der seine strafrechtlichen Grundanschauungen wesentlich auf die kantische Philosophie gründete.

Hegel hatte die grösste Autorität bei den Strafrechtsgelehrten der deutschen Restauration. Seine Rechtsphilosophie wurde doch von den Rechtshegelianern und anderen Rechtsphilosophen der Restauration dogmatisch, unvollständig und nationalromantisch zugeeignet. In den strafrechtlichen Lehren der historischen Rechtsschule wurden die Dialektik und die progressiven Thesen Hegels meistens negiert. Das Neuhegelianertum spielte niemals eine wichtige Rolle in der Strafrechtstheorie. Obgleich die materialistische Dialektik und Geschichtsauffassung und die marxistische Rechtstheorie als ihre Explikation durch die

Kritik Marx' gegen die hegelsche Rechtsphilosophie entstand, ist doch die Bedeutung der hegelschen Rechtstheorie für das marxistische Rechtsdenken unbestritten.

Religiösität, nationale und historische Romantik, Reaktion gegen den Materialismus und die Aufklärung war für die Restaurationsideologie bezeichnend. Die historische Rechtsschule, die eigentlich Apologetik des Absolutismus lehrte (z.B. Savigny und Puchta), verstand das Recht als einen Ausdruck des »Volksgeistes» und versuchte das gewöhnliche Recht als primär gegen Gesetzgebung zu verteidigen. Diese Lehren waren tief antidemokratisch und ein Gegensatz der strafrechtlichen Gesetzlichkeit. Die Ironie der historischen Rechtsschule, besonders bei Savigny, zeigte sich im Hervorheben der Notwendigkeit der spezifischen nationalen Rechtskulturen, denn sie richtete ihre Aufmerksamkeit auf das römische Recht, seine spätere Entwicklung und Anwendbarkeit auf die spätfeudalen Gesellschaftsverhältnisse.

In der strafrechtlichen Forschung der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts standen die grossen rechtsgeschichtlichen Werke in einer zentralen Stellung. Ein anderes herrschendes Thema war die Straftheorien. Die absoluten Straftheorien waren die Begründung der konservativen offiziellen Kriminalpolitik. Die Strafrechtler der historischen Rechtsschule versuchten ihre Straftheorien mit einem dialektischen Kunststück historisch fortgeschrittener als der Utilitarismus der Aufklärung zu machen. Die Angriffe der historischen Rechtsschule gegen Feuerbach und seine Anhänger waren eigentlich Angriffe gegen den entstehenden Rechtspositivismus, der eng mit dem klassischen Liberalismus verknüpft war.

Nach den Revolutionsjahren 1848—1849 war die Entwicklung des deutschen Rechtspositivismus, auch im Strafrecht, aussergewöhnlich schnell. In einigen anderen Ländern wurde der Rechtspositivismus viel früher eine herrschende juristische Grundanschauung (z.B. Bentham und Austin in England). Als eine Folge der Konvergenz zwischen der historischen und rechtspositivistischen Strafrechtslehre entstand die klassische Strafrechtsideologie: Rechtsstaatstheorie, nulla poena sine lege, Analogieverbot, die Strafe als vergeltende Gerechtigkeit, Tatstrafrecht, Einzeltatschuld, Indeterminismus u.s.w. Seinen Höhenpunkt bekam der Rechtspositivismus in der berühmten Normentheorie Bindings.

In den achtziger Jahren des 19. Jahrhunderts kam das klassische Strafrecht in eine Krise. Die Krise war kriminalpolitisch, teilweise

wissenschaftlich, aber wesentlich staatlich-sozial und ideologisch. Gegen Ende des 19. Jahrhunderts nahm die Kriminalität zu, entwickelte sich die positivistische Gesellschaftswissenschaft und Kriminologie sehr rasch, stärkte sich die sozialistische Arbeiterbewegung und enstand die monopolistische Struktur der Gesellschaft. Die Erscheinung der positivistischen Wissenschaftsanschauung auf dieser neuen Entwicklungsstufe der Gesellschaft war die s.g. soziologische Strafrechtsschule.

Die soziologische Strafrechtsschule war teilweise ein wissenschaftlicher Fortschritt von der spekulativen und idealistischen klassischen Strafrechtslehre, aber nur teilweise. Die Schule strebte nicht nach Humanisierung des Strafrechts, im Gegenteil, sie kritisierte kräftig die Ineffektivität der damaligen Kriminalpolitik. Der hervorragendste Strafrechtler der neuen Richtung war Franz von Liszt. Die Schule organisierte sich in der Internationalen Kriminalistischen Vereinigung, die im Jahre 1888 gegründet worden war. Die soziologische Strafrechtsschule verwarf die Vergeltungsgedanken, ihre Straftheorie war wesentlich individualpräventiv, sie nahm in ihren kriminalsoziologischen und kriminalbiologischen Lehren eine Eigenart der Verbrecher an. Die Schule betrachtete die verbrecherische Gesinnung des Verbrechers als Gegenstand des strafrechtlichen Systems. Ihre Auffassung über den Menschen war deterministisch, als Positivisten behaupteten die Strafrechtler der soziologischen Schule, dass das Handeln der Menschen ausschliesslich mit kausalen Gesetzen erklärt wird.

Die kriminalpolitische Konzeption der soziologischen Schule gefährdete die progressive Seite des klassischen Strafrechts, nämlich seine Gesetzlichkeit. Diese Gefahren wurden offensichtlich nach dem ersten Weltkrieg, als die unbestimmten Strafen und Sicherungsmassnahmen in die Strafgesetzgebung der verschiedenen Länder kamen.

3. Über die finnische Gesellschaft gegen Ende der Autonomiezeit

Die Entwicklung der finnischen Gesellschaft am Ende des 19. und am Anfang des 20. Jahrhunderts bis zur Verselbständigung Finnlands (am 6. Dezember 1917) und zum Bürgerkrieg (Ende Januar — Anfang Mai 1918) war eine sehr interessante Periode in der Geschichte Finnlands. Manche verschiedene Fragen verschärften sich zur entscheidenden Phase. Die Industrialisierung war rasch, besonders in der Holzindustrie,

die nach der Mitte des 19. Jahrhunderts der wichtigste Industriebereich geworden war.

Die Struktur der Gesellschaft war zwar noch landwirtschaftlich, aber trotzdem nahm die Anhängerschaft und Organisation der Sozialdemokratischen Partei (gegründet 1899) nach der Jahrhundertwende ausserordentlich schnell zu. Die Aufstellung der bürgerlichen Parteien war von zwei Fragen bestimmt. Die grosse Mehrheit der Bevölkerung war finnischsprechend, aber die obersten Schichten der Gesellschaft sprachen meistens schwedisch. Darum waren die bürgerlichen Kreise von der Sprachenfrage in die finnische und schwedische Partei geteilt worden. Als die Beziehungen zwischen Finnland und Russland sich zu dem von Nikolai II im Jahre 1899 gemachten Staatsstreich verschärften, eigneten sich die schwedische Partei und ein Teil der finnischen Partei (die s.g. jungfinnischgesinnten) eine passive Widerstandstrategie und ein anderer Teil der finnischen Partei (die s.g. altfinnischgesinnten) eine pragmatischere Zugeständnisrichtung an. In der finnischen Geschiihtsschreibung werden die Jahre 1899—1905 und 1909—März 1917 die erste und zweite Unterdrückungsperiode genannt.

Im Jahre 1906 wurden die alten Ständetage abgeschafft und das finnische Volk bekam ein allgemeines Wahlrecht (auch Frauen) und eine Einkammervolksvertretung. Die 200 Volksvertreter teilten sich zwischen den Parteien wie folgt auf:

	1907	1908	1909	1910	1911	1913	1916	1917
Soz.dem. Partei	80	83	84	86	86	90	103	92
Finnische Partei	59	54	48	42	43	38	33	32
Jungfinnische Partei	26	27	29	28	28	29	23	24
Schwedische Volksp.	24	25	25	26	26	25	21	21
Agrarbund	9	9	13	17	16	18	19	26
Christl. Arbeiterbund	2	2	1	1	1	—	1	—
Volkspartei	—	—	—	—	—	—	—	5

Die Fragen um die Stellung Finnlands und die staatsrechtlichen Beziehungen zwischen Finnland und Russland waren im Mittelpunkt der politischen und staatstheoretischen Streitigkeiten. Die herrschenden Kreise Russlands wollten die relativ grosse Autonomie Finnlands einschränken. Die Grundlagen der autonomischen Verwaltung waren

schon im Jahre 1809 geschaffen worden, als Finnland nach dem Krieg zwischen Schweden und Russland ein Teil Russlands geworden war. Mit der Autonomie bekam Finnland seine eigene Staatsmaschinerie und Rechtsordnung.

In diesem Zusammenhang wird auch die Entwicklung der Kriminalität in den Jahren 1891—1917 betrachtet.

4. Die Prohibitivgesetzfrage vor dem Bürgerkrieg

Im vierten Kapitel werden die Vorstufen des in den Jahren 1919—1932 geltenden Prohibitivgesetzes, seine gesellschaftlichen Voraussetzungen, politischen und ökonomischen Zusammenhänge betrachtet.

Die Alkoholkonsumtion verminderte sich in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, aber trotzdem wurde die Abstinenzbewegung vor der Jahrhundertwende ein bedeutender gesellschaftlicher Machtfaktor. Zum Beispiel organisierte sie im Jahre 1898 einen allgemeinen Alkoholgetränkstreik. Der Prohibitivgesetzentwurf war schon in den ersten Jahren dieses Jahrhunderts eine wichtige politische Diskussionsfrage und gehörte zu den primären Forderungen mehrerer Parteien nach der Reichstagsreform. Im Jahre 1907 genehmigte die Volksvertretung den Entwurf zum erstenmal. Aber die Weiterbehandlung des Gesetzes in dem finnischen Senat war so langsam, dass es nicht geltend gemacht worden konnte. Das Zögern des Senats verursachte eine Interpellation und im Jahre 1909 wurde der Gesetzentwurf zum zweitenmal vom Reichstag genehmigt. Der s.g. »Admiralsenat» der zweiten Unterdrückungsperiode war noch langsamer als der »konstitutionelle» Senat (1905—1908) und bis zur Märzrevolution 1917 blieb die Geltendmachung des Prohibitivgesetzes unentschieden. Erst im Mai 1917 wurde das Gesetz von der russischen Interimsregierung unter Leitung von Kerenski bekräftigt und von Anfang Juni 1919 geltend gemacht.

Die Sozialdemokraten und der Agrarbund, also die Parteien der »breiten Massen des Volkes», unterstützten am stärksten das Gesetz, das seinen führenden Gegner in der schwedischsprechenden Intelligenz und ihrer Partei fand. Die Zusammenhänge zwischen der Prohibitibgesetzfrage und den politischen, ideologischen und ökonomischen Problemen waren doch vielfältig und kompliziert.

5. *Der Kamf um die Sexualmoral und seine Wiederspiegelung in der Strafgesetzgebung*

In dem gesellschaftlichen Bewusstsein der Jahrhundertwende hatten die moralischen Fragen eine ziemlich bedeutende Stellung. Die urpsrünglichen Vorschriften des Strafgesetzes aus dem Jahre 1889 gründeten sich ohne Zweifel auf die s.g. absolute Sexualmoral, d.h. der sexuelle Umgang war grundsätzlich nur in der Ehe erlaubt. Als die sozialistischen Ideen und positivistischen Auffassungen in der Gesellschaftswissenschaft gegen Ende des 19. Jahrhunderts nach Finnland kamen und nach der Jahrhundertwende sich verbreiteten, wurde auch die herrschende absolutische Sexualmoral unter Kritik gesetzt.

Im Strafrecht strebten die Sozialdemokraten nach einer wesentlichen Linderung der relativ strengen Kindestötung- und Abtreibungsvorschriften des Strafgesetzes, zum Beispiel schon im Jahre 1912 schlugen sie die Befreiung des Abortes vor. Auf die Initiative der Sozialdemokratischen Partei genehmigte der Reichstag im Jahre 1912 einen Vorschlag, der eine Linderung bedeutete, aber nicht so radikal als die Sozialdemokraten verwirklichen wollten. Dieser Entwurf wurde im Jahre 1914 von Nikolai II bekräftigt. In dieser Abhandlung werden die politischen Streitigkeiten des Gesetzgebungsprozesses detailliert betrachtet.

Die Anhänger der absolutischen Sexualmoral, besonders die bürgerliche Frauenbewegung, wollten die Strafen und Vorschriften mehrerer Sittlichkeitsverbrechen noch verschärfen. Die Diskussion konzentrierte sich auf die Vorschriften bezüglich der Sexualdelikten, die an die Minderjährigen gerichtet werden. Der Reichstag sprach im Jahre 1908 einen Wunsch aus, dass diese Vorschriften verschärft werden sollten. Im Jahre 1914 machte die Gesetzvorbereitungschaft des finnischen Senats einen Gesetzentwurf fertig, der eine bemerkenswerte Verschärfung des finnischen Sexualstrafrechts bedeutete. Im Jahre 1926 wurde dieser Vorschlag geltendes Recht.

Die dritte zentrale Frage war die Prostitution. Im 19. Jahrhundert waren die Prostituierten von den Polizeibehörden registriert worden und sie hatten die Pflicht regelmässig zum Arzt zu gehen. Der Zweck dieser Vorschriften war der Verbreitung der Geschlechtskrankheiten vorzubeugen. Eine ganz allgemeine Auffassung war, dass die regelmässigen ärztlichen Untersuchungen eine Erlaubnis zur Prostitution bedeutete.

Die Kritik gegen die Vorschriften aus verschiedenen Ausgangspunkten war stark. Im Jahre 1907 wurden sie von dem finnischen Senat aufgehoben.

6. *Die Tierquälereivorschriften als eine politische Streitfrage*

Die Tierquälereivorschriften als selbständige Kriminalisierungen entstanden relativ spät, in Finnland erst in der Verordnung von vorsätzlicher Misshandlung der Tiere aus dem Jahre 1864. In der grossen Strafrechtsreform war die Richtung klar: die Tierquälereivorschrift im Strafgesetz aus dem Jahre 1889 (RL 43: 5) war schon schärfer als die genannte Verordnung.

Die Tierschutzvereinigungen und konservativen weiblichen Reichstagsabgeordneten wollten die Vorschrift noch ergänzen und verschärfen. Die Sozialdemokratische Partei widersetzte sich den Veränderungen, da die Tierquälereivorschriften meistens an die Landwirtschaftsarbeiter gerichtet worden waren. Die Entscheidung des Reichstages fand im Jahre 1909 statt, als ein relativ mässiger Verschärfungsvorschlag genehmigt wurde. Der Regent bekräftigte die Veränderung im Jahre 1914.

Mit den Tierquälereivorschriften entstand auch eine lebhafte Diskussion über die wissenschaftlichen Tierversuche oder die s.g. Vivisektion.

7. *Die Religionsdelikte und der Reichstag*

Ein besonderer Spiegel der politischen Gegensätze in der finnischen Gesellschaft war der Kampf der Sozialdemokratischen Partei um die Aufhebung der Gotteslästerung- und Religionsbeschimpfungsvorschriften im Strafgesetz aus dem Jahre 1889 (RL 10: 1—2). Der Kampf geschah in einem engen Zusammenhang mit dem politischen und ideologischen Kampf um die Religionsfreiheit und die gesellschaftliche Stellung der Religion überhaupt.

In den Jahren 1905—1906 waren die praktischen Verhältnisse der abweichenden Religionsgesellschaften schon wesentlich verbessert worden, aber von einer Religionsfreiheit konnte nicht die Rede sein. Vor diesen Jahren waren die Religionsdeliktsvorschriften in der Praxis meistens auf die abweichenden religiösen Anschauungen gerichtet worden, aber jetzt wandte sich der Schwerpunkt der Kontrolle gegen

die Sozialdemokraten. Besonders nach dem Jahre 1908 wurden manche Gotteslästerungsprozesse gegen sie erhoben. Wegen dieser Prozesse wurden die Kirche und die Vorschriften im Strafgesetz stark kritisiert.

Die Sozialdemokraten entwickelten im Reichstag in den Jahren 1910—1914 Initiativen, um die Gotteslästerung- und Religionsbeschimpfungsvorschriften aufzuheben. Im Jahre 1914 wurde der Vorschlag von einer kleinen Mehrheit abgelehnt. Der parlamentarische Kampf setzte sich im Jahre 1917 fort, als die Sozialdemokratische Partei eine Mehrheit (103 aus 200) der Volksvertretung erobert hatte. Die Märzrevolution in Russland verursachte eine völlig neue politische Situation auch in Finnland. Nach einer ausführlichen Behandlung im Mai und Juni 1917 beschloss die Mehrheit des Reichstages die genannten Strafgesetzvorschriften aufzuheben.

Aber die Sache war nicht endgültig entschieden worden. Im Juli 1917 entstand eine Krise wegen des s.g. Machtgesetzes, mit welchem der Reichstag die Autonomie Finnlands wesentlich aber einseitig erweiterte und sich selbst das oberste Staatsorgan erklärte. Die Interimsregierung Russlands mit Unterstützung der finnischen Rechte löste den Reichstag auf. Die politischen Konjunkturen kehrten zurück und in den Wahlen verloren die Sozialdemokraten ihre Mehrheit. Finnland wurde ein selbständiger Staat am 6. Dezember 1917. Bald danach beschloss die bürgerliche Mehrheit des Reichstages die frühere Entscheidung nicht zu bekräftigen.

Nach dieser Betrachtung des Gesetzgebungsprozesses werden die politischen und theoretischen Grundlagen der verschiedenen Fraktionen betrachtet.

8. Eine kurze Zusammenfassung

In diesem kurzen Kapitel werden einige Gesichtspunkte über die allgemeinen politischen Tendenzen und ihre Wiederspiegelung in den analysierten Fragen gegeben.

Henkilöhakemisto

(Ei koske lähdeviittauksia)

Aarnio A. 1 ss, 13, 79 alav. 115
Abegg J. F. H. 94, 95 ss, 101, 102
Ahlroos F. 206, 251 alav. 6, 278
Ahmavaara P. 333
Ahmavaara Y. 20 alav. 8
Ailio E. 291 alav. 2, 337 s
Airola M. A. 238, 242, 243, 244, 255 alav. 20, 281 alav. 8, 283, 283 alav. 20, 295 alav. 2, 314 alav. 14, 318, 319, 320, 322, 323, 329, 331
Ala-Kulju E. 215 alav. 7
Aleksanteri III 36, 152 alav. 56
d'Alembert J. 44, 49 alav. 17
von Alfthan K. 256 alav. 26
Alkio S. 201, 203, 229, 306, 333
Ampuja M. 346 alav. 3
Anneberg B. 279, 280 alav. 7
Aristoteles 7, 56 alav. 40, 147
Arokallio G. 251 alav. 5
Aronen N. 234, 281 alav. 11, 322, 329
Aschaffenburg G. 143 alav. 27, 146 alav. 40
Austin J. 18 alav. 6, 105, 107 s, 114

Babeuf G. 45
Bacon F. 66, 74
von Bar L. 143 alav. 27
Baumgarten A. 90, 134 alav. 1
Bebel A. 126 alav. 9, 226 s
Beccaria C. 45, 50 ss, 55, 57, 63, 65, 66 alav. 71, 71, 83 alav. 132, 108, 117, 119
Beling E. 143 alav. 27
Bentham J. 45, 60 ss, 66, 85, 105, 107, 147 alav. 41
Berg Emil 272 alav. 30
Berg Erik 199 alav. 13, 257
Berg H. 230
Bergroth W. 333
Berner A. F. 94, 95, 96, 96 alav. 167, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 154, 160
Binding K. 77, 106, 110, 113 alav. 214, 114 ss, 135, 143 alav. 27, 153, 155 ss
Birkmeyer K. 143 alav. 27, 153, 157
Björk M. V. 245
Blackstone William 57 s, 63
Bodin J. 42, 43, 56 alav. 40
von Boeckman V. A. 311
Bolding P. O. 8 alav. 28
Bolin V. 224, 224 alav. 22
Bonger W. A. 126 alav. 9
von Born V. M. 308, 309
Borodikin M. 181 alav. 7
Borovitinov M. 311
Bougher d'Argis 53
Brissot de Warville J.-P. 45, 53
Brothenus K. R. 308, 326
Brusiin O. 1
Burke E. 87
Bussmann R. 148 alav. 45
Büchner L. 300 alav. 3
Bäck A. J. 203
von Böhmer J. S. F. 64

Canth M. 229
Carpzow B. 43, 64
Castren G. 304
Castren J. 245
Castren K. 199 alav. 13
Castren Z. 308, 309, 326
Cederberg Axel 256 alav. 26
Chydenius J. W. 308, 309, 326, 327 alav. 4
Claproth J. 64
von Cocceji S. 45
Colajanni N. 126 alav. 9
Colliander Rafael 200 alav. 19, 201, 208 alav. 15
Collingwood R. G. 18 alav. 6
Comte A. 31, 106, 125, 129, 132
de Condillac E. B. 56
de Condorcet A. N. d. C. 44
Crusius C. A. 64

Danielson-Kalmari J. R. 199 alav. 13, 200
Darwin Ch. 129
Desfontaines P.-F. G. 44

Diderot D. 44, 46 alav. 14, 48, 49 alav. 17, 66, 119, 300 alav. 3
Dietzgen J. 227 alav. 36
Dilthey W. 13, 20 alav. 9
Dray W. 18 alav. 6
Ducpetiaux E. 126 alav. 9
Durkheim Emile 125, 126 alav. 9, 132, 158

Eden W. 58, 59 alav. 45
Ehrström K. G. 94, 104, 143 alav. 27, 160
Eklund Hj. 326
Eneberg W. 269
Engels Fr. 126, 126 alav. 9, 225 ss, 227 alav. 36, 300
Engström J. 272 alav. 30
Eriksson Lars D. 7 ss, 79 alav. 115
Erkko E. 295 alav. 2, 324 s
Estlander E. 200, 201, 203, 208 alav. 15

Ferri E. 126, 126 alav. 9, 143 ss, 155, 156, 163
Feuerbach L. 77, 224 alav. 22, 300 alav. 3
Feuerbach P. J. A. 30, 42 alav. 6, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 70 ss, 81, 83, 85 s, 88 alav. 141, 95, 96, 100, 101, 105, 107, 108, 110, 119, 124 alav. 5, 137, 156 alav. 64, 159
Filangieri 45, 55, 63
Finger A. 143 alav. 27
Fischl O. 143 alav. 27, 147 alav. 41
Fontenelle B. L. B. de 44, 100
Forel A. 228, 230
Forsblom A. 272 alav. 30
af Forselles J. 274 alav. 5, 282 alav. 14
af Forselles L. 308, 309
Forsman J. 94, 95, 96, 98, 103, 123 alav. 4, 143 alav. 27, 154 s, 160, 161, 231
Forsman W. W. 308, 308 alav. 40, 309
Fourier Ch. 224
Frank R. 143 alav. 27, 157
Furuhjelm A. 329

Gadolin A. 329, 331
Gans E. 104
Garofalo R. 126 alav. 9, 143, 148
Gebhard H. 251 alav. 7, 273, 273 alav. 1
Gerard N. N. 304 alav. 24
Granfelt A. A. 216 alav. 3
Granfelt G. 161 alav. 79
Gretener X. 143 alav. 27, 148
Gripenberg A. 220, 251 alav. 7, 253, 254, 255 alav. 17, 256, 256 alav. 26
Gripenberg A. L. 270 alav. 26, 308 alav. 40
Gripenberg B. 304
Grolman G. L. W. 31, 65, 66 s, 75, 75 alav. 105, 147 alav. 41, 159
Grotenfelt A. 184 alav. 12
Grotenfelt J. 143 alav. 27, 162, 165 s, 245
Grotius H. 42, 43, 56 alav. 40
Grönvall F. 258, 258 alav. 35
Guerry A. M. 126 alav. 9
Gummerus J. 326, 327 alav. 4
Gumlowicz L. 143 alav. 30
Gylling E. 227 alav. 36, 337
Günther L. 143 alav. 27, 147 alav. 41

Haapanen S. 331
Hagerup F. 143 alav. 27
Hagman L. 251 alav. 5, 273 alav. 1, 278, 278 alav. 2, 279, 284
Hagströmer J. 143 alav. 27
Hakala K. 243, 321, 329
Hakkila V. 203 alav. 36, 216 alav. 3
von Haller 87, 93
Hanninen A. 244
Harmaja L. 224
Hedberg R. 198, 278
Hedlund V. 199 alav. 13
Hegel G. W. F. 9 alav. 32, 11 alav. 37, 18 alav. 6, 52, 63, 65, 68, 69, 70 alav. 83, 75 alav. 105, 77 ss, 87, 88 alav. 142 90, 92, 94, 95, 95 alav. 166, 97, 101, 102, 104, 108, 111, 121, 133, 160, 300
Heikkilä S. 253
Heikkinen J. A. 273 alav. 4
Heikura M. 235 alav. 9
Heimonen J. 273 alav. 4
Heiskanen S. 253, 255 alav. 18, 279 alav. 4, 282 alav. 14
Helenius-Seppälä M. 199, 200, 201, 202, 203 alav. 36, 216 alav. 3, 256 alav. 26, 308, 331, 332
Helkiö J. E. 254
Helsingius G. A. 272 alav. 30
Helvetius C.-A. 44, 60 alav. 46, 119, 300 alav. 3
Henke 109, 109 alav. 205
Herbart 111, 133
Herder J. G. 90
Herrala H. 315 alav. 18
af Heurlin L. 203 alav. 36
Hietanen J. 229
Hiidenheimo A. 203 alav. 36
Hippel R. von 143 alav. 27
Hjelt A. 199 alav. 13
Hjelt E. 199, 199 alav. 13, 311
Hjelt V. 244, 274 alav. 5
Hobbes Th 42, 43, 51 alav. 25, 56 alav. 40, 63, 66, 71, 92, 105, 107 s.

d'Holbach P. Th. 44, 63, 66, 119, 300 alav. 3
Holopainen T. 13, 177 s
Homen Th. 255 alav. 18
Hommel K. F. 45, 50 alav. 19, 65 s
Honkasalo B. 31
Howard J. 45, 58 ss
Hugo G. 88
Hultin T. 244, 246, 274 alav. 5, 279, 279 alav. 4, 280 alav. 7, 282
Hume D. 20 alav. 8, 25, 74, 105, 106
Huotari Anni 238, 244, 246, 253, 254, 280 alav. 7, 315 alav. 18, 316 alav. 20
Huotari Anton 315 alav. 18, 322
Hälschner H. 90, 98, 99, 106, 143 alav. 27
Hämäläinen K. 253, 281 alav. 11, 295 alav. 2

Ihering R. von 129 ss, 132, 135
Ignatius A. 11
Ingman L. 318 alav. 26, 327 alav. 4, 332

Jaucourt L. Ch. de 48
Jellinek G. 129, 131 ss
Joch A. von (=Hommel K. F.) 65
Johansson G. 235 alav. 9
Johansson O. W. 253, 254
Jokinen A. 315 alav. 18
Jokinen V. 314 alav. 14, 326, 327, 327 alav. 4
Jokisalo J. K. 325
Juva M. 300
Jyränki A. 5 s, 12
Järnefelt A. 230
Järvinen J. 314 alav. 14, 315
Jäykkä K. V. 321

Kaarne A. 200, 201 alav. 24, 308
Kaila E. 229 s, 333
Kaila M. 148 alav. 45
Kallio K. 273 alav. 4, 327 alav. 4
Kan J. van 126 alav. 9
Kananen J. 245
Kannisto A. 254
Kant I. 18 alav. 6, 25, 63, 65, 67 ss, 70 alav. 83, 70 alav. 84, 71, 73 alav. 96, 75 alav. 103, 78, 82 alav. 126, 83, 92, 95, 105, 108, 109, 111, 132, 147 alav. 41
Kares K. R. 198, 200, 230
Karilas N. 308, 309
Kautsky K. 168, 224, 225 s, 227 alav. 36, 342
Kekomäki P. 264 alav. 50
Kelsen H. 73 alav. 96
Kerenski A. 202, 332
Key E. 228, 230
Kivioja L. 251 alav. 7
Kivivuori A. 3 ss, 12
Klami H. T. 12, 25, 160 alav. 76
Klaveness F. 230
Klein E. F. 31, 65, 75, 75 alav. 105, 83, 159
Kleinschrod G. A. C. 31, 65, 66, 75, 159
Knuutila M. 251 alav. 5
Kohler J. 143 alav. 27
Kotila M. M. 329
Kotonen A. 237, 238, 243, 244, 245, 246, 280 alav. 7, 281 alav. 8
Kovero M. 216 alav. 3
Kraatz P. 199 alav. 13
Kräpelin 154
Kurella H. 126 alav. 9, 143 alav. 27
Kurikka M. 224, 227 alav. 37
Kustaa III 117, 197, 232 s
Kuusinen O. V. 227 alav. 36
Käkikoski H. 251 alav. 7, 279, 280 alav. 7, 282
Käpy A. 161 alav. 79, 253, 254
Köhler A. 157
Köstlin R. 94, 100 s, 102 s, 104, 160

Lagerborg R. 165, 228, 304, 305, 314, 337
Lagerlöf A. 201, 208 alav. 15
Lagus K. F. 104
Lahti R. 12
Lahtinen O. 1
Laine M. 253, 254
La Mettrie J. O. de 44, 66, 119, 300 alav. 3
Lammasch 143 alav. 27
Lampen E. 305, 314
Landtman G. 165, 337
Langenskiöld G. A. 308
Lapveteläinen T. 243, 246
Lenin V. I. 9 alav. 32, 226, 344
Liebknecht W. 225 s
Liepmann M. 143 alav. 27
Lilius F. H. 270 alav. 26, 308 alav. 40
Lilius F. O. 161 alav. 79, 237, 238, 317 s, 319, 320, 322, 323
Lindberg F. W. 199 alav. 13
Lindvqist J. R. 295 alav. 2
Lindström A. 161 alav. 79, 238
Listo A. 245
Listzt Franz von 58, 63 alav. 61, 83 alav. 133, 121, 122, 124 alav 5, 126, 128, 134 ss, 143, 145, 146, 147, 147 alav. 41, 150, 151, 156, 157, 158, 163, 164, 165, 244
Locke J. 56, 74, 105
Lohi K. A. 322
Lombroso C. 84, 126 alav. 9, 141, 143, 143, 143 alav. 30, 163
Louhivuori O. W. 203 alav. 40

Luoma A. 161 alav. 79, 278 alav. 2, 308 alav. 40
Lönnrot E. 249

Mably G. B. A. de 53
Machiavelli N. 92
de Maistre J. 87
Makkonen K. 1
Malkamäki J. 308, 309
Malmivaara W. 326, 332
Manner A. 333
Manner K. 314 alav. 14, 333
Mannermaa J. 245
Mantere J. T. 295 alav. 2
Marat J. P. 53 s, 65
Markov Vl. 199 alav. 13, 201, 201 alav. 27, 311
Marx K. 9 alav. 32, 11 alav. 37, 60, 83 alav. 133, 104 alav 193, 126, 126 alav. 8, 145 alav. 36, 225 ss, 300, 342 ss,
Mayr G. von 126 alav. 9
Mechelin L. 160, 199, 270 alav. 26, 302 alav. 13, 304 alav 24, 308 alav. 40
Meltti V. 346, 346 alav. 3
Mercier L.-S. 44
Merkel A. 143 alav. 27
Meslier J. 44, 300 alav. 3
Mikkola A. 333
Mill J. S. 105, 125, 129
Mittelstädt O. 122, 154 alav. 61
Mittermaier C. J. A. 101, 105, 108, 110
Moleschott J. 300 alav. 3
Montesquieu Ch.-L. de S. 18 alav. 6, 34, 44, 46 ss, 55, 56 alav. 40, 57, 63, 66 alav. 71, 119, 119 alav. 6
Montgomery R. 160
More Th. 41, 224
Murros K. 314 alav. 14
Mäenpää O. 10 s
Mäkelin Y. 253, 254, 314 alav. 14
Mäkelä A. B. 224

Napoleon I Bonaparte 86, 89
Nehrman D. 45, 63
Neovius D. 251 alav. 6, 256 alav. 26, 273 alav. 1 ja 3, 318, 319
Nieminen A. 221 ss
Nietzsche Fr. 343
Nikolai II 36. 37
Nissinen A. 251, 273 alav. 3, 278 alav. 2
Nuorteva S. 285 ss
Nybergh A. 161 alav. 79, 199 alav. 13, 237, 238, 308 alav. 40
Nylander H. 279 alav. 4
Nyström A. 228, 230

Oetker 143 alav. 27
Oker-Blom M. 229
Okulow N. 326
Ordin K. F. 181 alav. 7
Overbeck A. von 147, 147 alav. 42
Owen R. 224

Paasikivi J. K. 160, 199 alav. 13
Paasivuori M. 245
Palmen J. Ph. 143 alav. 27, 160
Paloheimo F. A. 203 alav. 36
Palomaa V. 224, 227 alav. 37
Pastoret 45, 53, 54 s
Pennanen P. 279 alav. 4
Perelman Ch. 7
Pietilä A. 230
Pippingskiöld Hj. 265 alav. 2, 268, 269, 270
Pohlebkin V. V. 181 alav. 7, 185
Poutiainen M. 273 alav. 4
Prins A. 126 alav. 9
Puchta G. Fr. 88, 91 s, 98 alav. 177, 129
Pufendorf S. 42, 43, 56 alav. 40, 64, 65, 65 alav. 68
Pulkkinen A. 264
Päivänsalo B. H. 230, 333
Päivärinta P. 230
Pärssinen H. 203, 203 alav. 36, 231, 236 s, 238, 244, 246, 273 alav. 1, 314 alav. 14
Pöysti E. 256 alav. 26

Quesnay F. 44
Quetelet A. 125, 126, 126 alav. 9, 141
Quistorp J. C. 64
Qvist C. 300

Radbruch G. 134 alav. 1, 143 alav. 27
Radzinowicz L. 118
Rannikko J. 245
Rantanen F. 243
Rautapää H. 199 alav. 13
Rein Th. 229
Renneberg Joachim 134, 134 alav. 1
Riepula E. 1, 6 s, 12
Riihelä T. 251 alav. 5
Rohland W. von 143 alav. 27, 157 s.
Roos S. W. 282 alav. 14, 333
Rosendal M. 279 alav. 4, 308 alav. 40
Rosenqvist G. G. 200, 208 alav. 15, 238, 245, 246, 251 alav. 6, 308, 309, 318, 331
Ross A. 18 alav. 6, 90
Rousseau J. J. 44, 51 ss., 56 alav. 40, 63, 90, 107
Rydberg K.-M. 346 alav. 3
Råbergh H. 308. 309
Räisänen Y. 346 alav. 3
Räsänen H. 250, 273 alav. 1

Saarelainen P. 333
Saari K. 202
Saarikoski F. 257
Saint-Simon H. 224
Saraoja E. 326
Saraste J. 255 alav. 18 ja 19, 256 alav. 26
Sarlin A. B. 325 s
Sartre J. P. 20 alav. 9
Savigny Fr. C. von 9 alav. 32, 18 alav. 6, 87 ss, 93, 94, 98 alav. 177, 109
Savolainen A. 203
Schauman G. 304 alav. 24, 326, 327 alav. 4
Schelling F. W. J. 78, 87, 88 alav. 142, 90
Schildt W. O. 199 alav. 13
Schmidt R. 143 alav. 27, 153
Schybergson E. 256 alav. 26
Serlachius A. 123 alav. 3, 143 alav. 27, 149, 150, 152 alav. 56, 161 alav. 79, 162 ss, 202, 243 alav. 27, 264, 318, 323, 327 alav. 4
Setälä E. N. 332
Seuffert H. 143 alav. 27
Seyn F. A. A. 201 alav 28, 247, 257, 264, 284
Sillanpää M. 231, 273 alav. 3
Sipilä F. V. 253
Sipponen K. 12
Sirola Y. 226 alav. 28, 227 alav. 36, 326, 327, 327 alav. 4
Sjöblom F. 272 alav. 30
Sjöstedt—Jussila O. A. 244
Snellman J. W. 83, 94, 104, 160
Snellman Juho 333
Sohlberg H. 274, 274 alav. 5
Soininen M. 200, 216 alav. 3
Sopanen E. W. 202, 331
Spencer H. 31, 125
Stahl F. J. 20 alav. 10, 91, 92 s, 111
Stenberg H. 314
Stenbäck G. 318, 319
Stenroth O. E. 199 alav. 13
Stigzelius A. 255 alav. 18 ja 21, 256 alav. 26
Stjernvall F. G. O. S. 308 alav. 40
Stockmann W. 272 alav. 30
Stübel C. K. 65, 75 alav. 105
Ståhlberg K. J. 160
Sucksdorff Julia 230
Sucksdorff Wilhelm 230
Sundblom J. 198
Sundström C. 346 alav. 3
Sundvall F. W. 308, 309
Suomalainen J. 253, 254
Svinhufvud P. E. 308, 308 alav. 40, 332
Söderholm K. 161 alav. 79, 201, 253, 254, 255 alav. 18, 258 ss. 258 alav. 33, 280 alav. 7, 281, 281 alav. 8, 282, 282 alav. 14

Tabell E. 345
Tagantsev N. 152 alav. 55
Tainio T. 313, 314
Talas O. 279, 280 alav. 7, 282 alav. 14
Talvio A. K. 345
Tanner A. F. 227 alav. 37
Tarde G. 125, 126 alav. 9
Teittinen K. M. 235 alav. 9
Tensikkala E. 235 alav. 9
Tesar O. 143 alav. 27, 147, 147 alav. 41, 148
Thibaut A. F. I. 88
Thomasius Chr. 43, 56 alav. 40, 63, 64, 66
Thyren J. 143 alav. 27
Tobiesen J. P. F. von 272 alav. 30
Tokoi O. 201 alav. 24, 202, 244, 264, 314 alav. 14, 327, 332
Tolonen J. 9 s
Toulmin S. 7
von Troil E. 200, 256 alav. 26
von Troil S. W. 269
Tulenheimo A. 123, 143 alav. 27, 162, 166 s, 232, 258 ss, 258 alav. 34, 264, 265, 318, 327 alav. 4
Tulikoura J. 253, 254, 255 alav. 18 ja 19, 255 alav. 21, 256 alav. 26
Tuomas Akvinolainen 20 alav. 10, 56 alav. 40
Tuomikoski A. 308
Tuominen U. 197, 216 alav. 2
Tuomioja W. W. 203 alav. 36
Turati F. 126 alav. 9
Turgot A.-R.-J. 44
Tuunainen L. 273 alav. 4
Typpö L. 244, 319, 323, 331, 333

Wach A. 114, 143 alav. 27
Wallden E. W. 308, 309
Valmari J. 203 alav. 36, 216 alav. 3
Wartiainen J. W. 249
Weber Max 3, 13, 79 alav. 115
Weijola K. G. 273 alav. 4
von Weissenberg A. 269
von Weissenberg A. E. 318, 319
Welzel H. 20 alav. 9
Wemmelpuu I. 251 alav. 7
Westermarck E. 31, 165, 304, 305, 337
Vico G. 7 alav. 27, 18 alav. 6, 100
Viehweg Th. 7
Wiik K. H. 201, 316 s, 320, 322, 346 alav. 3
Vikman K. O. 251 alav. 5
Wiljakainen K. 200, 206 alav. 11, 278 alav. 2

Viljamaa J. E. 237, 238
Willebrand K. von 272 alav. 30
Wilskman G. W. 308 alav. 40
Winch P. 18 alav. 6
Windscheid B. 114
Wirenius A. 199 alav. 13
Virkkunen P. 229, 272 alav. 30, 318 alav. 26, 321 s
Wittgenstein L. 7, 18
Vogt C. 300 alav. 3
Voionmaa V. 216 alav. 3
Voipio T. 273
Wolff Chr. 56 alav. 40, 63, 65, 68, 102
Voltaire Fr.-M. A. 44, 48, 53, 100, 119
Wrede R. A. 160, 231 s, 245, 308 alav. 40, 311, 333
Wretlind E. W. 228 s
von Wright G. H. 4, 20 alav. 8
Wuolijoki S. 161 alav. 79, 227 alav. 36, 244 s
Wuorimaa A. O. 200, 203
Wächter K. G. von 106, 110 s

Ylikorpi J. 253
Yrjö-Koskinen E. S. 202, 320 s, 321 alav. 35
Yrjö-Koskinen Iida 238, 244, 253, 274, 274 alav. 5, 319, 333
Yrjö-Koskinen Lauri 274 alav. 4
Yrjö-Koskinen Y. K. 199 alav. 13
Yrjö-Koskinen Y. S. 302 alav. 13

Zitting S. 1

Ängeslevä A. 256 alav. 26, 273, 273 alav. 4

Ørsted A. S. 106, 108 ss

Asiahakemisto

(Hakemisto on tarkoitettu käytettäväksi sisällysluettelon apuna. Sisällysluettelosta selvästi ilmenevät hakusanat on joko jätetty pois tai viitattu vain tekstin oleellisiin kohtiin)

Abortti, sen vapauttaminen 242, 243, 246
Absoluuttinen seksuaalimoraali 221 ss, 228 ss, 248 s, 259 ss
Alaikäiseen sekaantuminen 248 ss, 259 ss
Alkoholinkulutus 1890—1917 208 ss
Alkoholintuotanto 1890—1917 210 ss
Analyyttinen oikeusteoria 1 ss, 13, 18, 20, 61, 105, 108
Argumentaatioteoria 7

Defence sociale-liike 122
Determinismi 14, 65, 77, 110, 119 s, 132, 140, 163
Dialektinen determinismi 14 ss
— logiikka 7, 68 s, 78 ss, 101
— materialismi 7, 14, 20, 126

Ehdollinen rangaistustuomio 161, 161 alav. 79, 165
Ehkäisyvälinemainonta 274,
Eläinkokeet 284 ss
Eläinrääkkäys 276 ss.
Empirismi 85, 105, 106, 108, 139
Ensyklopedia 48 ss
Epämääräinen rangaistustuomio 112, 142, 150, 154 alav. 61, 156, 163
Eriuskolaislaki 301 ss

Feodaalinen rikosoikeus 40 ss, 63 s, 290 s
Filosofinen vs. positiivinen oikeusoppi 73 s, 80
Finalismi 3, 4, 79 alav. 115
Frenologia 84
Fysiognomia 84

»Gesinnungsstrafrecht» 30 s, 41, 46, 141 s, 147, 147 alav. 42, 163

Historiallinen materialismi 10 s, 14, 20, 61, 300, 342 ss
Historiallinen oikeuskoulu 86 ss, 105, 108 s, 110, 115
Hoitoideologia 142 alav. 26, 147 s, 156

Indeterminismi 14, 65, 74, 75 alav. 103, 101, 110, 112, 119 s, 142, 163
Intressilainoppi 61, 130

Jumalanpilkka 290 ss

Kansainvälinen Kriminalistiyhdistys 122, 143
Kansanäänestys kieltolaista 204 alav. 2, 206, 216
Kategorinen imperatiivi 67 s, 73 alav. 96
Katurauha 273
Kenraalikuvernööri 182 ss
Kieliriita 168 s
Kieltolaki 196 ss
Klassinen rikosoikeus 106, 112 s, 117 ss, 122 ss, 142 ss, 147, 149, 153 ss, 158 s, 160 s
Klerikaalinen oikeuskoulu 88, 91, 92 s
Kodifikaatio 88, 91, 93, 108
Konservatismi uskontokysymyksessä 335 ss
Kotitarvepoltto (viinan) 196, 197
Kriminologian synty 126 ss
Kulttuuriradikalismi 224, 227 s, 304 s,
Käsitelainoppi 113 s

Lainomaisuudet 14 ss, 21, 46 alav. 14, 119 s, 129 s, 132, 140, 163 s
Lainsäädäntöprosessi 38, 187 ss
Lainvalmistelukunta 184, 258 ss
Lakisidonnaisuus rikosoikeudessa 28 ss, 46, 50, 54, 67, 70 s, 76, 91, 93, 98 s, 109, 112, 114, 115, 117, 120, 141, 147, 153, 156

Lapsenmurha 221, 232 ss
Liberaalien kanta uskontokysymyksessä 338 ss
Liberaaliteologia 307, 338 ss
Luonnonoikeusteoriat 42 s, 56, 56 alav. 40, 60, 61, 64, 69, 72 s, 81, 90, 99, 107, 109, 118
Lyhytaikaiset vapausrangaistukset 141, 165 s, 166 alav. 99
Marburgin ohjelma 135 ss
Marxilaisuus seksuaalimoraalista 225 ss
— uskonnosta 341 ss
Mielisairas aviopuoliso (sukupuoliyhteys) 273 s
Myöntyvyyssuunta 169 s, 303

Normiteoria 114 ss
Nulla poena sine lege ks. lakisidonnaisuus rikosoikeudessa
Nuoret rikoksentekijät 162, 163

Oikeistohegeliläisyys rikosoikeudessa 77, 83, 94 ss, 99 ss, 104, 118, 123, 132
Oikeuden suhde moraaliin 65, 72, 74
— politiikkaan 25, 27, 31 s, 134 s 145 s
— uskontoon 40, 46, 65, 78
Oikeuspositivismi 12, 13, 21, 60, 61, 68 s, 74, 77, 81, 85 s, 89, 93, 96, 103, 105 ss, 118, 123, 124 s, 129
Oikeustieteen suhde muihin yhteiskuntatieteisiin 3 ss, 6 ss, 12, 16 ss, 22, 136, 139
— oikeushistoriaan 6, 23 s
— oikeussosiologiaan 6, 24 s
— politiikkaan 5 ss, 9 s, 21, 27, 33 s, 124, 124 alav. 5, 145 s
— politologiaan 5 s
Oikeustieteen tehtävät 16 ss, 26 s, 71 ss, 89 ss, 112 s, 113 alav. 214, 139 s, 139 alav. 15, 155 s
Oikeusvaltioteoria 30, 34, 56 alav. 40, 61, 69, 109, 112, 124 alav. 5, 125

Perustuslaillisuus 169 s, 303
Positivismi 13, 18, 18 alav. 6, 20, 20 alav. 8, 31, 79 alav. 115, 105 s, 125 ss, 129 ss, 136 s, 144, 150, 154
Prokuraattorinvirka 184 s,
Prostituutio 221, 224, 225 ss, 265 ss
Psykologisen pakon teoria 65, 70, 76 s, 109
Psykopaattilaitos 163
Puolueolot Suomessa autonomian aikana 168 ss, 175 ss

Raittiusliike 204 ss
Rangaistusteoriat 27 ss, 42, 45, 77, 96 ss, 109 s, 110 s, 112, 118 s, 135 s, 137, 149, 162 s
Relatiivinen seksuaalimoraali 221 ss, 249
Restauraatio 86 ss, 93, 104, 120
Rikollisuuden luonne 29, 138, 144 ss, 145 alav. 36, 146 alav. 40
Rikollisuus Suomessa 1890—1917 190 ss, 210
Rikosoikeudellinen ajattelusysteemi 32
Rikosoikeussuhde-konstruktio 114, 116, 116 alav. 222
Rikosoikeustajunta 29 ss, 35 s
— ammatillinen 33
— kansalaisten 29, 33
— tieteellinen 33

Santarmilaitos 189
Sein ja Sollen 68, 71, 139
Seksuaalinen itsemääräämisoikeus 248
Senaatti, organisointi 182 ss, 247
Sikiönlähdettäminen 221, 232 ss
Siveellisyysrikokset 248 ss
Sosiaalidarwinismi 93, 125, 138, 143 alav. 30
Sosiologinen rikosoikeuskoulu
— rikoslainsäädännölliset käsitykset 149 ss, 161 ss
— synty 122 ss
— tieteenkäsitys 134 ss, 161 ss
Sovitusajattelu 29 s, 42, 54, 67, 83, 111, 119, 123, 135, 137, 142
Suojelukasvatus 162, 162 alav. 80
Suomen autonomia 169 s, 176 ss, 185 s, 189
Symptomaattinen rikoskäsitys 66, 147 s, 163, 164
Syyllisyyskäsitys 150 s, 157 s
— karakterologinen 63 alav. 60, 66, 150
— normatiivinen 150
— yksittäistekosyyllisyys 66
Syyntakeisuus 149, 151, 164

Tahdonvapaus 46, 68 s, 74 s, 80, 82, 101, 102 ss, 110 s, 112, 119 s, 129 s, 133, 140, 151, 154, 164
Tekijärikosoikeus 28, 40 s, 63, 66, 75, 76, 149, 150, 157
Tekokäsitykset 101 ss, 150
Tekorikosoikeus 28 s, 40 s, 76, 84, 107, 112, 123, 143, 163
Teokraattinen oikeuskäsitys 40 s, 91, 92 s, 119
Turvaamistoimenpiteet 149, 150

ERRATA

s XVII rivi 24, on »Ethichs», pitää olla »Ethics»
s XVII rivi 33, on »Gerischtssaal», pitää olla »Gerichtssaal»
s XVIII rivi 11, sama virhe
s XIX rivi 25, on »Schutzztrafe», pitää olla »Schutzstrafe»
s 5 alav 16, on »Rechtswisscheschaft», pitää olla »Rechtswissenschaft»
s 14 alav 1 rivi 9, on »überbau», pitää olla »Überbau»
s 18 alav 6 rivi 15, on »subjektiivi-idealistiseksi», pitää olla »subjektiivisidealistiseksi»
s 28 alav 2 rivi 9, on »Studien», pitää olla »Studier»
s 28 alav 2 rivi 10, on »Strafrättens», pitää olla »Straffrättens»
s 38 rivi 15, on »selvittämällä», pitää olla »selvittämättä»
s 47 rivi 4, on »Montesquien lakien hengessä», pitää olla »Montesquieu Lakien hengessä»
s 54 alav 36 rivi 6, on »Paln», pitää olla »Plan»
s 58 rivi 7, on »Liszin», pitää olla »Lisztin»
s 58 rivi 13, on »rei», pitää olla »ei»
s 58 rivi 13, on »nkaruutta», pitää olla »ankaruutta»
s 61 alav 51, on »Benthman», pitää olla »Bentham»
s 70 rivi 2, on »on syytä sanoa, Kantin», pitää olla »on syytä sanoa, että Kantin»
s 88 alav 140 rivi 6, on »zeit», pitää olla »Zeit»
s 95 alav 166 rivi 17, on »Kiintetät», pitää olla »Kiinteätä»
s 115 alav 215, on »schaft», pitää olla »schafft»
s 119 rivi 4, on »utiliraristiset», pitää olla »utilitaristiset»
s 119 rivi 10, on »vällillä», pitää olla »välillä»
s 127 alav 9 rivi 8, on »und», pitää olla »and»
s 127 alav 9 rivi 14, on »quateletiläinen», pitää olla »queteletiläinen»
s 143 alav 27 rivi 13, on »lukemisen», pitää olla »lukeminen»
s 153 rivit 16—17, on »rikosoikeustiessä», pitää olla »rikosoikeustieteessä»
s 211 rivi 23, on »sk.», pitää olla »ks.»
s 213 rivi 7, on »työlaisten», pitää olla »työläisten»
s 264 alav 49, on »erittelyn varassa», pitää olla »esittelyn varassa»
s 269 rivi 23, on »siiis», pitää olla »siis»
s 275 alav 9, on »1931», pitää olla »1913»
s 276 rivi 6, on »väkivaltaisien», pitää olla »väkivaltaisia»
s 280 rivi 19, on »attribuutin», pitää olla »atribuutin»
s 286 alav 2 rivi 2, on »argumontaatio», pitää olla »argumentaatio»
s 297 rivi 1, on »enemmän», pitää olla »vähemmän»
s 300 alav 3 rivi 7, on »Feuerbechin», pitää olla »Feuerbachin»
s 308 alav 40, on »F.O. Lilius», pitää olla »F.H. Lilius»
s 348 rivi 16, on »käsittelyistä», pitää olla »käsitellyistä»
s 354 rivi 35, on »Höhenpunkt», pitää olla »Höhepunkt»
s 355 rivi 23, on »auschliesslich», pitää olla »ausschliesslich»
s 356 rivit 16—17, on »Geschiihtsschreibung», pitää olla »Geschichtsschreibung»
s 363, on »Listzt», pitää olla »Liszt»

Uskonnonvapaus 290 ss, 299 ss, 326 ss, 338
Uskontorikokset 290 ss
Uskontorikosoikeudenkäyntejä 295, 295 alav. 1 ja 2, 312 ss, 323 ss
Utilitarismi 60 ss, 78, 81, 97, 130
Utopistinen sosialismi 224

Valtio 11, 13, 16 ss, 75 alav. 104, 85, 97, 109, 110 s, 117, 130, 177 ss, 292, 298 s, 306 s, 344
Valtiosihteerinvirasto 186
Vankilareformi 1700-luvulla 58 ss
Valistus 40 ss
— maltillinen suunta 44 s
— rousseaulainen suunta 44 s
— utopistissosialistinen suunta 44 s
— valistunut itsevaltius 177
Verstehen-metodi 3, 13
Vertaileva oikeustiede 25 s
Vivisektio 284 ss
Volksgeist 81, 86, 88 ss, 98, 115, 124, 155, 336 s
Väkisinmakaaminen 274
Väliaikainen kieltolaki 202 ss

Yhteiskunnallinen tietoisuus 35 s
Yhteiskunta autonomian lopulla 171 ss
Yhteiskuntasopimus 48, 50, 53 s, 65, 118
Yksilajinen vapausrangaistus, ehdotus 255
Yleinen oikeus- ja valtioteoria 17 ss
Ymmärtävä oikeusteoria 1 s, 13

Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja

A-SARJA

4. **V. MERIKOSKI, Yhdistymisvapaudesta.** 1935, nid. 21 mk (11 mk)

6. **A. R. HEIKONEN, Perinnönyhteydestä Suomen oikeudessa I.** 1936, nid. 25 mk (13 mk)

8. **ARVO SIPILÄ, Deliktiperusteisen vahingonvastuun teoreettinen rakenne.** 1936. 14 mk (7 mk)

10. **HUUGO RANINEN, Vahvistuskirje sopimuksen tekemisessä.** 1937, nid. 3 mk (1,50 mk)

11. **Kirjoitelmia 1937.** Sisältää **1. BRYNOLF HONKASALO: Nulla poena sine lege. 2. V. MERIKOSKI: Vaalilainsäädännön aikamääräykset. 3. PAAVO ALKIO: Tuomioistuinten velvollisuudesta lähettää ilmoituksia eräistä toimenpiteistään,** nid. 3 mk (1,50 mk)

13. **R. ERICH, Suomen oikeusasema.** 1938, nid. 3 mk (1,50 mk)

14. **OTTO BRUSIIN, Tuomarin harkinta normin puuttuessa.** 1938, nid. 21 mk (11 mk)

20. **ILMARI MELANDER, Lapsen huollosta.** Yksityisoikeudellinen tutkimus I. 1939, nid. 21 mk (11 mk)

21. **PAAVO KASTARI, Eduskunnan hajoitus.** 1940, nid. 7,50 mk (3,75 mk)

24. **TAUNO SUONTAUSTA, Valtion alueellisesta puolueettomuudesta.** 1944, nid. 6 mk (3 mk)

26. **INKERI ANTTILA, Loukatun suostumus oikeudenvastaisuuden poistavana perusteena.** 1946, nid. 21 mk (11 mk)

27. **TAUNO ELLILÄ, Sivullisen oikeussuojan takeista ulosotossa,** nid. 31 mk (16 mk)

28. **HARRY VENOJA, Takavarikko.** 1947, nid. 6 mk (2 mk)

29. **INKERI ANTTILA, Varsinaisesta epärehellisyydestä.** 1948, nid. 4,50 mk (2,25 mk)

30. **NIILO SALOVAARA, Rikoksen yrityksestä,** nid. 25 mk (13 mk)

31. **ANTTI HANNIKAINEN, Pidätysoikeuden rakenteesta.** 1948, nid. 8 mk (4 mk)

32. **OLAVI RYTKÖLÄ, Valtion vakinaisten virkamiesten palkkaus- ja eläkeoikeus.** 1948, nid. 7,50 mk (3,75 mk)

33. **J. N. LEHTINEN, Mitä oikeus on?** 1949, nid. 4 mk (2 mk)

34. **REINO ELLILÄ, Tutkintavankeuden vähentämisestä RL 3: 11 mukaan.** 1949, nid. 9 mk (4,50 mk)

35. **Rikosoikeudellisia kirjoitelmia, Brynolf Honkasalolle 1. 4. 1949 omistanut Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan rikosoikeudellinen seminaari.** 1949, nid 4 mk (2 mk)

36. **MIKAEL LIVSON, Epävarsinainen laiminlyöntirikos.** 1949, nid. 25 mk (13 mk)

37. **OLAVI RYTKÖLÄ, Julkisoikeudellinen sopimus.** 1950, nid. 5 mk (2,50 mk)

38. **ERIK CASTRÉN, Kansainvälinen oikeusseuraanto.** 1950, nid. 8 mk (4 mk)

39. **JOUKO HALILA, Tunnustamisesta.** 1950, nid. 25 mk (13 mk)

40. **JORMA UITTO, Vankien ehdonalaiseen vapauteen päästäminen.** 1950, nid. 6,50 mk (3,25 mk)

41. **Rikosoikeudellisia kirjoitelmia II, Bruno A. Salmialalle 24. 8. 1950 omistanut Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan rikosoikeudellinen seminaari.** 1950, nid. 5 mk (2,50 mk).

42. **AARO AHTEE, Hallinto-oikeudellinen vapaudenriisto. Asialliset edellytykset.** 1950, nid. 25 mk (nid. 13 mk)

44. **PAAVO HILTUNEN, Syyllisyyskäsite rikoksen uusimisessa.** 1951, nid. 10 mk (5 mk)

46. **E. J. MANNER, Yleiskäyttö vesioikeudellisena käsitteenä.** 1953, nid. 10 mk (5 mk)

48. **LASSI KILPI, Harkintataksoitus.** 1955, nid. 7 mk (3,50 mk)

50. **INKERI ANTTILA, Alaikäisiin kohdistuneet siveellisyysrikokset ja niiden tekijät.** 1956, nid. 9 mk, sid. 11,50 mk (nid. 4,50 mk, sid. 7 mk)

51. **VEIKKO REINIKAINEN, Jutun palauttamisesta.** 1956, nid. 31 mk (16 mk)

52. **SIMO ZITTING, Saantosuoja irtaimisto-oikeudessa.** 1956, nid. 9 mk, sid. 11,50 mk (nid. 4,50 mk, sid. 7 mk)

53. **VÄINÖ VIHMA, Suorituksen mahdottomuus varallisuusoikeudellisissa sopimussuhteissa.** 1957, nid. 13 mk, sid. 15 mk (nid. 6,50 mk, sid. 8,50 mk)

54. **VEIKKO REINIKAINEN, Prosessinedellytyksen puuttuminen oikeusseuraamuksista.** 1958, sid. 14 mk (sid. 8 mk)

56. **SIMO ZITTING, Kaupunkimaan omistuksesta.** 1960, nid. 9 mk, sid. 11 mk (nid. 4,50 mk, sid. 6,50 mk)

59. **OLAVI RYTKÖLÄ, Merenkulkumaksut.** 1958, nid. 8 mk (nid. 4 mk)

60. **OLLI IKKALA, Kunnan yleinen toimivalta.** 1959, nid. 12 mk, sid. 14 mk (nid. 6 mk, sid. 8 mk)

61. **TOIVO SAINIO, Muukalaisen oikeusasemasta erityisesti Suomen oikeutta silmälläpitäen.** 1959, nid. 15 mk, sid. 17 mk (nid. 7,50 mk, sid. 9,50 mk)

63. **K. A. TELARANTA, Erehdys oikeustoimiopin perusongelmana.** 1960, sid. 26 mk (sid. 14 mk)

66. **EINO PURHONEN, Eduskunnan budjettivalta.** 1961, sid. 14 mk (8 mk)

Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja

A-SARJA

68. KAUKO SIPPONEN, Lainsäädäntövallan delegoiminen. 1965, nid. 32 mk, sid. 35 mk (nid. 16 mk, sid. 19 mk)

69. ERIK CASTRÉN, Siviiliväestön oikeussuoja maa- ja ilmasodassa. 1964, nid. 12 mk, sid. 14 mk (nid. 6 mk, sid. 8 mk)

72. TAUNO VESANEN, Valtiontaloutta koskevat eduskunnan ratkaisut ja hallituksen toimivalta. 1965, nid. 23 mk, sid. 26 mk (nid. 11,50 mk, sid. 14 mk)

73. TENHO AUTERE, Oikeus ilmatilan käyttöön siviili-ilmailutarkoituksessa rauhan aikana. Erityisesti Suomen ilmailujulkisoikeutta silmällä pitäen. 1955, nid. 22 mk, sid. 25 mk (nid. 11 mk, sid. 13 mk)

74. JORMA S. AALTO, Rikosprosessilain asiallisesta sovellutusalasta. 1965, nid. 24 mk (nid. 14 mk)

75. ESKO HOPPU, Rahdinottajan tavaravastuusta. 1966, nid. 19 mk, sid. 22 mk (nid. 10 mk, sid. 13 mk)

76. ANTERO JYRÄNKI, Sotavoiman ylin päällikkyys. 1967, nid. 27 mk, sid. 30 mk (nid. 15 mk, sid. 18 mk)

77. ESKO HOPPU, Valtion oikeudesta luopua saatavistaan. 1968, sid. 30 mk (sid. 22 mk)

78. JORMA S. AALTO, Rikostuomion vaikutuksista siviiliprosessissa. 1968, nid. 26 mk (nid. 18 mk)

80. TOIVO SAINIO, Muukalaisen oikeusasemasta II. 1959, nid. 24 mk, sid. 28 mk (nid. 17 mk, sid. 20 mk)

81. TOIVO HOLOPAINEN, Kunnan asema valtiossa. Oikeudellinen rakennetutkimus. 1969, nid. 36 mk, sid. 40 mk (nid. 27 mk, sid. 30 mk)

82. JORMA PIETILÄ, Tonttirekisterikiinteistön muodostaminen Suomen voimassa olevan oikeuden mukaan. 1968, nid. 38 mk, sid. 41 mk (nid. 28 mk, sid. 31 mk)

83. TENHO AUTERE, Kansainvälisten riitojen rauhanomaisesta selvittelystä. Erityisesti tuomiovaltaa silmällä pitäen. 1968, nid. 20 mk, sid. 23 mk (nid. 15 mk, sid. 17 mk)

84. KAARLO SARKKO, Työrauhavelvollisuudesta. 1969, nid. 30 mk, sid. 33 mk (nid. 22 mk, sid. 25 mk)

85. HANNU TAPANI KLAMI, Julius Paulus, 1969, nid. 20 mk, sid. 25 mk (nid. 15 mk, sid. 18 mk)

86. AULIS AARNIO, Kysymyksiä testamenttioikeuden alalta. 1969, nid. 20 mk, sid. 25 mk (nid. 15 mk, sid. 18 mk)

88. JUHANI KYLÄKALLIO, Osakeyhtiön yhtiökokouksen päätöksen pätemättömyydestä. 1970, nid. 36 mk (nid. 26 mk)

89. EERO VILKKONEN, Hallintotoimen mitättömyydestä. 1970, sid. 40 mk (31 mk)

90. MIKAEL HIDÉN, Eduskunnan oikeusasiamies. 1970, nid. 30 mk, sid. 34 mk (nid. 22 mk, sid. 25 mk)

91. JUHA VIKATMAA, Erehdyksestä. Rikosoikeudellinen tutkimus. 1970, nid. 44 mk, sid. 48 mk (nid. 33 mk, sid. 36 mk)

95. ILKKA SARAVIITA, Lakiehdotuksen lepäämäänjättäminen. 1971, nid. 50 mk, sid. 55 mk (nid. 37 mk, sid. 41 mk)

96. MIKKO KÄMÄRÄINEN, Huoltajan tuottamusperusteinen korvausvastuu. 1972, nid. 38 mk, sid. 43 mk (nid. 28 mk, sid. 31 mk)

97. IRMA LAGER, Tuomionpurun edellytyksistä siviili- ja hallintoprosessissa. 1972, nid. 38 mk, sid. 42 mk (nid. 29 mk, sid. 32 mk)

98. TERTTU APALA-ARLANDER, Yleislausekkeista. 1972, nid. 36 mk, sid. 41 mk (nid. 28 mk, sid. 31 mk)

99. Rikosoikeudellisia kirjoitelmia III. Niilo Salovaaralle 13. 10. 1972 omistettu. 1972, nid. 32 mk, sid. 37 mk (nid. 24 mk, sid. 27 mk)

100. PIRKKO-LIISA ARO, Ennakkokäyttöoikeus patentinhaltijan yksinoikeuden rajoituksena. 1972, nid. 32 mk, sid. 37 mk (nid. 24 mk, sid. 27 mk)

101. ESKO RIEPULA, Eduskunnan perustuslakivaliokunta perustuslakien tulkitsijana. 1973, nid. 40 mk, sid. 44 mk (nid. 30 mk, sid. 33 mk)

102. MARTTI CASTRÉN, Liikesalaisuuksien oikeussuojasta. 1973, nid. 38 mk, sid. 44 mk (nid. 29 mk, sid. 33 mk)

103. EERO VILKKONEN, Hallintolainkäytön alasta. 1973, nid. 40 mk, sid. 46 mk (nid. 30 mk, sid. 34 mk)

104. ILKKA SARAVIITA, Kansainvälisen järjestön perussäännön hyväksyminen ja voimaansaattaminen Suomessa. 1973, nid. 46 mk, sid. 51 mk (nid. 35 mk, sid. 39 mk)

105. PEKKA KOSKINEN, Yksitekoisesta rikosten yhtymisestä. 1973, nid. 44 mk, sid. 49 mk (nid. 33 mk, sid. 37 mk)

106. RAIMO LAHTI. Toimenpiteistä luopumisesta rikosten seuraamusjärjestelmässä. 1974, nid. 96 mk, sid. 104 mk (nid. 72 mk, sid. 78 mk)

107. LEENA KARTIO, Rakennuksenomistajan oikeusasemasta erityisesti silmälläpitäen maapohjan omistussuhteiden merkitystä. 1974, nid. 52 mk, sid. 57 mk (nid. 39,—, sid. 43,—)

108. MIKAEL HIDÉN, Säädösvalvonta Suomessa. I Eduskuntalait. 1974, nid. 58 mk, sid. 63 mk (nid. 44 mk, sid. 48 mk)

109. TAUNO VESANEN, Vientimaksusta. Vero-oikeudellinen tutkimus. 1974, nid. 32 mk, sid. 38 mk (nid. 24 mk, sid. 29 mk)

110. SEPPO LAAKSO, Hallituksen muodostaminen Suomessa. Tutkimus HM 36 §:n taustasta, genetiikasta, tulkinnasta ja sovellutuskäytännöstä. 1975, nid. 82 mk, sid. 90 mk (nid. 62 mk, sid. 68 mk)

111. ERKKI HAVANSI, Takavarikko ja hukkaamiskielto ulosottolain 7 luvun mukaan. I. 1975, nid. 174 mk, sid. 182 mk (nid. 130 mk, sid. 136 mk)

112. PIRKKO-LIISA ARO, Sattumanvaraiset edut elinkeinotoiminnassa. 1975, nid. 50 mk, sid. 58 mk (nid. 38 mk, sid. 44 mk)

113. ERKKI J. HOLLO, Pilaamiskiellon sisältö vesilain mukaan. 1976, nid. 94 mk, sid. 104 mk (nid. 70,50 mk, sid. 78 mk)

115. EERO BACKMAN, Rikoslaki ja yhteiskunta, nid. 104 mk, sid. 114 mk (nid. 78 mk, sid. 85,50)

Julkaisut ovat **Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen jäsenten myöhemmin tilattavissa** sulkeissa mainittuun erityishintaan, os. Döbelninkatu 5 B, Helsinki 26. (Kirjakauppahinnat ovat ohjehintoja).

ISBN 951-9068-54-6 (nid.)
ISBN 951-9068-55-4 (sid.)